

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ГЛУХІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ОЛЕКСАНДРА ДОВЖЕНКА

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

ISSN 2410-0897

DOI: 10.31376/2410-0897-2023-1-52-12-275

ICV: 70.56

ВІСНИК

ГЛУХІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ОЛЕКСАНДРА ДОВЖЕНКА

Наукове видання

BULLETIN

OF OLEKSANDR DOVZHENKO HLUKHIV
NATIONAL PEDAGOGICAL UNIVERSITY

Scientific publication

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ
PEDAGOGICAL SCIENCES

Випуск 2 (52), 2023

Issue 2 (52), 2023

Збірник наукових праць,
заснований у листопаді 2002 року
(виходить три рази на рік)

Глухів – 2023

ISSN 2410-0897

Свідоцтво Державної реєстраційної служби України
КВ № 17291-6061ПР від 18.11.2010 р.

ВІСНИК
ГЛУХІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ОЛЕКСАНДРА ДОВЖЕНКА
Наукове видання
Збірник наукових праць
ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

BULLETIN
OF OLEKSANDR DOVZHENKO HLUKHIV
NATIONAL PEDAGOGICAL UNIVERSITY
Scientific publication
Collection of research papers
PEDAGOGICAL SCIENCES

Збірник належить до Переліку наукових фахових видань України категорії «Б», у яких можуть публікуватися результати досліджень здобувачів наукових ступенів доктора філософії і доктора наук за педагогічними спеціальностями 011, 012, 013, 014, 015 на підставі наказу Міністерства освіти і науки України від 26.11.2020 № 1471.

The journal is included in the «List of scholarly professional editions of Ukraine» of category «B» in which the results of the theses for obtaining the scientific degrees of Ph.D and Doctor of Sciences in Pedagogy may be published results of specialties 011, 012, 013, 014, 015 can be published on the basis of the Decree of the Ministry of Education and Science of Ukraine of November 26, 2020 No 1471.

Індексується в наукометричних базах:

Index Copernicus, PUBLONS, CrossRef, Open Researcher and Contributor ID (ORCID), WorldCat, InfoBaseIndex, «Polska Bibliografia Naukowa» (PBN), Google Scholar, Академічній базі даних ResearchBib, Науковій періодиці України.

Випуск 2 (52), 2023

Issue 2 (52), 2023

Рекомендовано до друку та поширення через інтернет на основі рішення вченої ради Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка (протокол № 11 від 29 березня 2023 року).

Recommended for publication by the Academic Council of Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University (proceedings № 11 from March 29, 2023).

Сайт видання: <http://visn-ped.gnpu.edu.ua>

Адреса редакції: ГЛУХІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ОЛЕКСАНДРА ДОВЖЕНКА, вул. Київська, 24, м. Глухів, Сумська область, 41400
E-mail: visnukgnpu@gmail.com.
тел/факс (05444) 2-34-74

Editorial office address: OLEKSANDR DOVZHENKO HLUKHIV NATIONAL PEDAGOGICAL UNIVERSITY, Kyivska Str., 24, Hlukhiv, Sumy Region, 41400
E-mail: visnukgnpu@gnpu.edu.ua.
tel. / fax (05444) 2-34-74

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

EDITORIAL BOARD:

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР: ЛУЦЕНКО ГРИГОРІЙ ВАСИЛЬОВИЧ, доктор педагогічних наук, професор (Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка, Україна)	EDITOR-IN-CHIEF: HRYHORI LUTSENKO, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University, Ukraine)
ЗАСТУПНИК ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА: КОВАЛЬЧУК ВАСИЛЬ ІВАНОВИЧ, доктор педагогічних наук, професор (Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка, Україна)	DEPUTY EDITOR-IN-CHIEF VASYL KOVALCHUK, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University, Ukraine)
Відповідальний секретар: ХОЛЯВКО ІРИНА ВІКТОРІВНА, кандидат філологічних наук, доцент (Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка, Україна)	Executive Secretary: IRYNA KHOLIIVKO, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor (Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University, Ukraine)
ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:	MEMBERS OF THE EDITORIAL BOARD:
БАЗИЛЬ ЛЮДМИЛА ОЛЕКСАНДРІВНА, доктор педагогічних наук, доцент (Інститут професійної освіти Національної академії педагогічних наук України, Україна)	LIUDMYLA BAZYL, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Institute of vocational education and training of the National academy of educational sciences of Ukraine, Ukraine)
БУТЕНКО ГАЛИНА ОЛЕКСАНДРІВНА, кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент (Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка, Україна)	HALYNA BUTENKO, Candidate of Science of Physical Education and Sport, Associate Professor (Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University, Ukraine)
ГОЛЮК ОКСАНА АНАТОЛІВНА, кандидат педагогічних наук, доцент (Маріупольський державний університет, Україна)	OKSANA HOLIUK, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Mariupol State University, Ukraine)
КОВАЛЬЧУК АНДРІЙ АНДРІЙОВИЧ, кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент (Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Україна)	ANDRII KOVALCHUK, Candidate of Science of Physical Education and Sport, Associate Professor (Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskiy State Pedagogical University, Ukraine)
КУГАЙ НАТАЛІЯ ВАСИЛІВНА, доктор педагогічних наук, доцент (Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка, Україна)	NATALIYA KUHAJ, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University, Ukraine)
КУЗЬМІНСЬКИЙ АНАТОЛІЙ ІВАНОВИЧ, доктор педагогічних наук, професор (Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка, Україна)	ANATOLI KUZMINSKIY, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University, Ukraine)
КУРОК ВІРА ПАНАСІВНА, доктор педагогічних наук, професор (Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка, Україна)	VIRA KUROK, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University, Ukraine)
ЛОДАТКО ЄВГЕН ОЛЕКСАНДРОВИЧ, доктор педагогічних наук, професор (Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, Україна)	YEVHEN LODATKO, Doctor of Pedagogical Science, Professor (Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine)
ЛУЦЕНКО ГАЛИНА ВАСИЛІВНА, доктор педагогічних наук, доцент (Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, Україна)	HALYNA LUTSENKO, Doctor of Pedagogical Science, Associate Professor (Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine)
ЯЛАНСЬКА СВІТЛАНА ПАВЛІВНА, доктор психологічних наук, кандидат педагогічних наук, професор (Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», Україна)	SVITLANA YALANSKA, Doctor of Psychological Sciences, Candidate of Pedagogical Sciences, Professor (National University «Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic», Ukraine)
ERAY EGMİR, Assistant Professor, Education Faculty-Department of Curriculum and Instruction (Afyon Kocatepe University, Turkey / Афьон Коджетепе, Туреччина)	ERAY EGMİR, Doctor of Philosophy, Assistant Professor, Education Faculty-Department of Curriculum and Instruction (Afyon Kocatepe University, Turkey)
ÜMIT YILDIZ, Assoc. Prof. Dr., Faculty of Education, (Akdeniz University, Antalya, Turkey, / Університет Акденіз, Туреччина)	ÜMIT YILDIZ, Doctor of Philosophy, Associate Professor, Dr., Faculty of Education, (Akdeniz University, Antalya, Turkey)

ЗМІСТ

Розділ 1

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Курок В. П., Хабенко М. Є., Зінченко А. В. ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ	12
Гриньова М. В., Стрижак Ю. О. ТРЕНІНГ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ МОТИВАЦІЇ ДО САМОРЕГУЛЯЦІЇ НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ.....	18
Каленський А. А. КЕЙС МЕТОДИ У ЕКООРІЄНТОВАНІЙ ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ КВАЛІФІКОВАНОГО РОБІТНИКА ЗА ПРОФЕСІЄЮ «КУХАР».....	23
Ільченко О. Ю. ЄДНІСТЬ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ В СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАГІСТРІВ (З ДОСВІДУ РОБОТИ)	27
Близнюк М. М. ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ГАЛУЗІ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ	32
Кучай О. В., Андрусик П. П., Рокосовик Н. В., Гончарук В. В. КЛАСИФІКАЦІЯ ВЕБ-РЕСУРСІВ У СУЧАСНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ.....	41
Тарасенко Н. В., Осика Ю. Ю. ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ ДО ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ ДІТЕЙ РІЗНИХ ВІКОВИХ КАТЕГОРІЙ.....	48
Душечкіна Н. Ю. ВИКОРИСТАННЯ КОМП'ЮТЕРНИХ ПРОГРАМ З ХІМІЇ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ПРИРОДНИЧИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ.....	55
Голіяд І. С., Тропіна М. А. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЗНАЧЕННЯ ГРАФІЧНИХ ДИСЦИПЛІН ДЛЯ ВІДБУДОВИ КРАЇНИ.....	61
Стецула Н. О. ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПРИРОДНИЧИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ.....	68
Акіліна О. В., Панченко А. Г. ВПЛИВ ВИЩОЇ ОСВІТИ НА ФОРМУВАННЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ В УКРАЇНІ: ОЦІНКА ОСВІТНІХ РЕФОРМ.....	78
Ісламова О. О. КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ СИСТЕМ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ ФАХІВЦІВ З ОХОРОНИ КОРДОНУ В КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	85
Пятничук Т. В. МЕТОДИКА ЗАСТОСУВАННЯ КЕЙС-МЕТОДУ У ДОСЛІДЖЕННІ ЕНЕРГОЕФЕКТИВНОСТІ БУДІВЕЛЬНОЇ ГАЛУЗІ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ.....	96
Біденко Л. В. МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ ТУРКМЕНСЬКИМИ СТУДЕНТАМИ	102
Шуляк А. С. МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ТА ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ З ВИКОРИСТАННЯМ ВЕБТЕХНОЛОГІЙ	110
Осередчук О. А. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ МОНІТОРИНГУ ЯКОСТІ ОСВІТИ	118
Карасевич С. А. ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДО ЗАСТОСУВАННЯ РУХЛИВИХ ТА СПОРТИВНИХ ІГОР У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	124
Пахомов І. В. ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ МАЙСТРІВ ВИРОБНИЧОГО НАВЧАННЯ.....	132
Усенко О. А., Борисова Т. М. ЗАЛУЧЕННЯ СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНИХ ТА ДИЗАЙНЕРСЬКИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ДО СПІЛЬНОЇ ДИЗАЙН-ЕРГОНОМІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ТВОРЧИХ ТЕХНІЧНИХ ПРОЕКТІВ.....	139

Олійник І. О. ТАЙМ-МЕНЕДЖМЕНТ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ЯК УМОВА ЕФЕКТИВНОГО ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ	147
Кочубей О. В. ОБҐРУНТУВАННЯ ЗМІСТУ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ХІМІЇ ДО ВИКОРИСТАННЯ WEB-ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....	155
Юань В., Ткаченко І. О. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ТРАНСВЕРСАЛЬНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ДОКТОРІВ ФІЛОСОФІЇ У ГАЛУЗІ ОСВІТА/ПЕДАГОГІКА У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ: МЕТОДИКА ВИЯВЛЕННЯ	164
Хомяк Г. Г. ПРОФЕСІЙНО-ЗНАЧУЩІ ТА ОСОБИСТІСНІ ЯКОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДЛЯ ОРГАНІЗАЦІЇ КОМАНДНИХ ВЗАЄМОДІЙ.....	170
Гребеник А. О. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ БАКАЛАВРІВ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ У ФАХОВІЙ ПІДГОТОВЦІ .	178
Жежерун Д. А. СУЧАСНИЙ СТАН ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДО ПІДПРИЄМНИЦТВА В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ.....	185

Розділ 2

ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ

Петренко Л. М. СПЕЦИФІКА ОРГАНІЗАЦІЇ ДОЗВІЛЛЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В УКРАЇНІ	192
Сіранчук Н. М. ДО ПРОБЛЕМИ МЕТОДІВ ТА ПРИЙОМІВ ФОРМУВАННЯ ТЕХНІКИ ЧИТАННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ	197
Василюк А. В., Кіт Г. Г. МОНІТОРИНГ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ УЧНІВ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ	205
Луценко Г. В., Гавриленко Т. І., Луценко О. І. ФОРМУВАННЯ УЯВЛЕННЯ ПРО ПРЕДМЕТ «ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА» У УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ	214
Кратко О. В., Лазарець Д. В. СТАЛІЙ РОЗВИТОК ТА РАЦІОНАЛЬНЕ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ	222
Коваль В. О., Кисла О. Ф., Васютіна Т. М. РОЛЬ ПРИРОДНИЧОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА У ФОРМУВАННІ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	228
Лисевич О. В., Білоконна Н. І., Павлик О. А. ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕГРАЦІЇ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА З ІНШИМИ НАВЧАЛЬНИМИ ДИСЦИПЛІНАМИ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ	234
Плугіна А. П. ВІРТУАЛЬНІ ЕКСКУРСІЇ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОГО ІНТЕРЕСУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	240
Березюк Д. І. ЗМІСТ, ФОРМИ ТА МЕТОДИ РОБОТИ З ФОРМУВАННЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ У СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ СЕРЕДОВИЩІ	248
Коваленко А. О. ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ВОКАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОЇ ПІСНІ	255

Розділ 3

ІСТОРИЯ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТЕОРІЇ ТА ОСВІТНЬОЇ ПРАКТИКИ

Кузьмінський А. І. РЕТРОСПЕКТИВНІ ПОЗИЦІЇ ПЕДОЛОГІЇ ЩОДО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО І ШКІЛЬНОГО ВІКУ В РЕЦЕПЦІЇ СЬОГОДЕННЯ.....	262
Барко М. Ю. ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	268

CONTENTS

CHAPTER 1

ACTUAL ISSUES OF THE HIGHER EDUCATION

Kurok V., Khabenko M., Zinchenko A. TOLERANCE FORMATION OF FUTURE VOCATIONAL TEACHERS IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING	12
Hrynova M., Stryzhak Yu. BUILDING THE SELF-REGULATORY COMPETENCE OF FUTURE FOREIGN LANGUAGES TEACHERS THROUGH THE PROFESSIONAL TRAINING	18
Kalenskyi A. ECO-ORIENTED PROFESSIONAL TRAINING OF A SKILLED WORKER IN THE PROFESSION OF «CHEF»	23
Iichenko O. UNITY OF PEDAGOGICAL THEORY AND PRACTICE IN THE PROFESSIONAL TRAINING SYSTEM OF MASTERS (FROM WORK EXPERIENCE)	27
Blyzniuk M. INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN THE FIELD OF TECHNOLOGICAL EDUCATION	32
Kuchai O., Andrusyk P., Rokosovyk N., Honcharuk V. CLASSIFICATION OF WEB RESOURCES IN THE MODERN INFORMATION SOCIETY	41
Tarasenko N., Osyka Yu. INNOVATIVE METHODS OF TRAINING FUTURE SOCIAL SECTOR PROFESSIONALS TO FORM A HEALTHY LIFESTYLE FOR CHILDREN OF DIFFERENT AGES	48
Dushechkina N. USING COMPUTER PROGRAMS IN CHEMISTRY IN THE TRAINING OF FUTURE SPECIALISTS IN NATURAL SPECIALTIES	55
Holiad I., Tropina M. THEORETICAL ASPECTS OF THE IMPORTANCE OF GRAPHIC DISCIPLINES FOR THE RECONSTRUCTION OF THE COUNTRY	61
Stetsula N. FOREIGN EXPERIENCE OF ENVIRONMENTAL COMPETENCE DEVELOPMENT OF FUTURE NATURAL SCIENCES TEACHERS	68
Akilina O., Panchenko A. IMPACT OF HIGHER EDUCATION ON HUMAN CAPITAL FORMATION IN UKRAINE: ASSESSMENT OF EDUCATIONAL REFORMS	78
Islamova O. COMPARATIVE ANALYSIS OF THE BORDER GUARDS' DISTANCE LEARNING SYSTEMS IN THE EU COUNTRIES	85
Pyatnichuk T. CASE METHOD IN THE STUDY OF ENERGY EFFICIENCY IN THE CONSTRUCTION INDUSTRY IN PROFESSIONAL TRAINING	96
Bidenko L. METHODOLOGICAL ASPECTS OF LEARNING THE UKRAINIAN LANGUAGE AS A FOREIGN LANGUAGE BY TURKMEN STUDENTS	102
Shuliak A. METHODOLOGICAL APPROACHES AND PRINCIPLES OF PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF FUTURE TEACHERS USING WEB TECHNOLOGIES	110
Osredchuk O. ORGANIZING AND CONDUCTING OF EXPERIMENTAL RESEARCH ON THE USE OF EDUCATION QUALITY MONITORING	118
Karasievych S. TRAINING FUTURE PHYSICAL EDUCATION TEACHERS TO USE OUTDOOR AND SPORTS GAMES IN THEIR PROFESSIONAL ACTIVITIES	124
Pakhomov I. TECHNOLOGIES FOR THE DEVELOPMENT OF PEDAGOGICAL SKILLS OF INDUSTRIAL TRAINING MASTERS	132

Usenko O., Borysova T. INVOLVEMENT OF TECHNICAL AND DESIGN STUDENTS IN THE JOINT DESIGN AND ERGONOMIC EXPERTISE OF CREATIVE TECHNICAL PROJECTS.....	139
Olyinik I. TIME MANAGEMENT OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS AS A CONDITION FOR EFFECTIVE DISTANCE LEARNING	147
Kochubei O. CONTENT SUBSTANTIATION OF TRAINING FUTURE CHEMISTRY TEACHERS TO USE WEB TECHNOLOGIES IN PROFESSIONAL ACTIVITY	155
Yuan W., Tkachenko I. PEDAGOGICAL CONDITIONS OF FORMING TRANSVERSAL COMPETENCIES OF FUTURE DOCTORS OF PHILOSOPHY IN THE FIELD OF EDUCATION/PEDAGOGY IN THE PROCESS OF THEIR PROFESSIONAL TRAINING: METHODS OF DETECTION.....	164
Khomiak H. PROFESSIONALLY SIGNIFICANT AND PERSONAL QUALITIES OF FUTURE PHYSICAL EDUCATION TEACHER FOR TEAM INTERACTIONS	170
Hrebenyk A. PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE PROFESSIONAL COMPETENCE DEVELOPMENT OF FUTURE RAILWAY TRANSPORT BACHELORS IN PROFESSIONAL TRAINING	178
Zhezherun D. THE CURRENT STATE OF TRAINING FUTURE SPECIALISTS FOR ENTREPRENEURSHIP IN THE EUROPEAN EDUCATIONAL SPACE	185

CHAPTER 2

THEORY AND PRACTICE OF EDUCATION

Petrenko L. SPECIFICS OF ORGANIZING LEISURE ACTIVITIES FOR CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS IN UKRAINE.....	192
Siranchuk N. METHODS AND TRAINING TOOLS OF FORMING THE READING TECHNIQUE OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS	197
Vasylyuk A., Kit H. MONITORING STUDENTS' ACADEMIC ACHIEVEMENTS AS A MEANS OF IMPROVING THE QUALITY OF PRIMARY EDUCATION.....	205
Lutsenko H., Havrylenko T., Lutsenko O. FORMATION OF AN IDEA OF THE DISCIPLINE «PHYSICAL EDUCATION» IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS.....	214
Kratko O., Lazarets D. SUSTAINABLE DEVELOPMENT AND RATIONAL NATURE MANAGEMENT IN THE EDUCATIONAL PROCESS	222
Koval V., Kysla O., Vasiutina T. THE ROLE OF THE NATURAL EDUCATIONAL ENVIRONMENT IN THE ENVIRONMENTAL COMPETENCE OF PRIMARY STUDENTS	228
Lysevych O., Bilokonna N., Pavlyk O. FEATURES OF MUSICAL ART INTEGRATION WITH OTHER ACADEMIC DISCIPLINES IN THE CONTEXT OF PRIMARY SCHOOL REFORM.....	234
Pluhina A. VIRTUAL TOURS AS A MEANS OF SHAPING THE COGNITIVE INTEREST OF PRIMARY STUDENTS.....	240
Bereziuk D. CONTENT, FORMS AND METHODS OF WORK ON THE OF PHYSICAL EDUCATION OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS IN THE SOCIO-CULTURAL ENVIRONMENT.....	248
Kovalenko A. HISTORICAL AND PEDAGOGICAL BASIS OF FORMING VOCAL COMPETENCE OF PRIMARY STUDENTS THROUGH UKRAINIAN SONG.....	255

CHAPTER 3

HISTORY OF DEVELOPMENT OF PEDAGOGICAL THEORY AND EDUCATIONAL PRACTICE

Kuzminsky A. RETROSPECTIVE POSITIONS OF PEDOLOGY REGARDING THE DEVELOPMENT OF PRESCHOOL AND SCHOOL-AGE CHILDREN IN MODERN RECEPTION.....	262
Barko M. HISTORICAL AND PEDAGOGICAL BASES OF CULTURAL COMPETENCE OF PRIMARY STUDENTS.....	268

Розділ 1

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИЩОЇ ШКОЛИ

CHAPTER 1

ACTUAL ISSUES OF THE HIGHER EDUCATION

УДК 378: 37.013

DOI: 10.31376/2410-0897-2023-2-52-12-17

ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ.

Курок Віра Панасівна

доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України,
завідувач кафедри технологічної і професійної освіти
Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
e-mail: virakurok@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-1474-3879

Хабенко Микола Євгенович

аспірант
Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
e-mail: khabenko97@gmail.com
ORCID ID: 0009-0002-6797-2114

Зінченко Альбіна Валеріївна

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри професійної освіти та комп'ютерних технологій
Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
e-mail: zin_a@i.ua
ORCID ID: 0000-0002-5012-3557

У статті схарактеризовано основні напрями формування в майбутніх педагогів професійного навчання толерантності, яка під час подальшої професійної діяльності сприятиме успішній адаптації до педагогічного колективу, налагодженню контактів з колегами, стейкхолдерами та здобувачами освіти.

Здійснено емпіричне дослідження актуального стану толерантності випускників бакалаврату.

Визначено основні педагогічні умови, що забезпечують формування толерантності майбутніх педагогів: організація толерантного освітнього середовища; цілеспрямована робота з викладачами щодо толерантного ставлення до здобувачів; посилення толерантної складової змісту і процесу вивчення дисциплін психолого-педагогічного циклу; організація тренінгів толерантної поведінки здобувачів.

Ключові слова: толерантність, професійна підготовка, професійне виховання, майбутній педагог професійного навчання, педагогічні умови.

Постановка проблеми. Одним з важливих підходів до підготовки майбутніх педагогів є гуманістичний підхід. Проблема організації освітнього процесу на засадах гуманізму досліджувалась багатьма науковцями (В. Андущенко, Г. Балл, І. Бех, І. Зязюн, В. Кремень, Т. Максимова, М. Романенко, К. Часова та ін.). У їх роботах викладені теоретико-методологічні підходи до гуманізації освітнього процесу, окреслені перспективні лінії запровадження гуманістичної освіти. Питання гуманізації підготовки педагогічних кадрів окреслені в роботах А. Абдрафікової, М. Лазарева, М. Дубінки, Т. Харченко.

Гуманізація освіти покликана оптимізувати взаємодію особистості і соціуму, забезпечувати їх найбільш ефективний розвиток. Якщо в недавньому минулому акцент був значною мірою зміщений в бік домінуючої ролі соціуму, то в наш час має місце явне домінування пріоритету особистості.

Традиційна, класична модель освіти в усіх своїх варіантах ґрунтувалася на соціоцентризмі. Сучасне ж освіта повинна сприяти створенню суспільства і людини, що усвідомлює себе як особистість. Особистість формується особистістю. Нині заклади вищої освіти переходять у простір нової освітньої парадигми, пріоритетами якої є інтереси особистості, адекватні тенденціям розвитку суспільства.

Гуманізація освіти передбачає створення умов, спрямованих на розкриття та розвиток здібностей людини, її позитивну самореалізацію, в основі чого лежить повага до людини, визначення цілей, змісту, організації і засобів її життєдіяльності, а також характеру взаємодії з середовищем.

Процес гуманізації освіти спрямований на конструювання змісту, форм і методів навчання і

виховання, які забезпечують ефективний розвиток індивідуальності здобувача, його пізнавальних інтересів та процесів, професійно-особистісних якостей і створення таких умов, при яких він хоче і може оволодіти педагогічною професією.

Мета гуманізації педагогічної освіти – забезпечення основних вимог, спрямованих на формування у майбутніх педагогів гуманістичного світогляду, здатності до реалізації освітнього процесу в гуманістичному ключі.

Процес гуманізації освіти потребує особливої уваги до налагодження ефективної взаємодії учасників освітнього процесу. Від професіоналізму педагога, вибору ним власної педагогічної позиції значною мірою залежить результативність освітнього процесу в закладах освіти.

З огляду на це, особливого значення набуває така якість майбутнього педагога, як толерантність, яка під час подальшої професійної діяльності сприятиме успішній адаптації до педагогічного колективу, налагодженню контактів з колегами та здобувачами освіти. Формування толерантності є нагальною проблемою.

Значущість окресленої проблеми визначено Конституцією України, Законом України «Про вищу освіту», Стандартами вищої освіти, «Концепцією розвитку освіти України на період 2015-2025 років та міжнародними документами щодо толерантності: Декларація принципів толерантності [4], Декларація про усунення всіх форм нетерпимості та дискримінації у зв'язку з релігійними переконаннями, Паризька хартія для нової Європи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі формування толерантності присвятили свої роботи І. Бех, Н. Кічук, В.Кремень, Л. Лозинська, О. Максимова, Н. Нікітіна, Е. Коен, К. Маккіннан, Д. Хейд. Питання формування толерантності в освітньому процесі вищої школи висвітлені в працях І. Кривошапки [6], О. Столяренко [9], А. Горянської [3], І. Кошлань, І. Дерябіної [5] та інш.

На основі аналізу літератури встановлено, що толерантність виступає однією з умов професійної підготовки майбутніх педагогів. Проте в дослідженнях проблема формування толерантності майбутніх педагогів професійного навчання у закладах вищої освіти ще не стала предметом спеціального вивчення.

Аналіз нормативних документів, наукових джерел, сучасного стану формування толерантності майбутніх педагогів професійного навчання дозволив виявити суперечності між:

- об'єктивними вимогами сучасності щодо формування толерантності майбутнього педагога та відсутністю системних досліджень цього процесу;
- необхідністю формування толерантності майбутніх педагогів професійного навчання і відсутністю обґрунтованих педагогічних умов забезпечення цього процесу з орієнтуванням на конкретну педагогічну спеціальність;
- потребою формування толерантності майбутніх педагогів професійного навчання та недостатньою розробленістю навчально-методичного забезпечення означеного процесу.

Метою статті є характеристика основних напрямів формування толерантності майбутніх педагогів професійного навчання (вихователів, викладачів) закладів професійної (професійно-технічної) освіти.

Виклад основного матеріалу. Процес формування толерантності педагога містить такі етапи: а) допрофесійний (період до вступу у ЗВО) – формування основ толерантності у сім'ї та школі (у процесі навчання і позанавчальної роботи); б) освітній (період навчання у ЗВО) – оволодіння основами толерантності під час занять (з психолого-педагогічних, спеціальних (фахових) і гуманітарних та соціально-економічних дисциплін), педагогічної практики, взаємодії з колегами і наставниками під час самостійної і позааудиторної роботи, участі в діяльності громадських організацій; в) професійний (післядипломний період) – удосконалення толерантності в процесі адаптації до різних видів діяльності тощо.

На початку навчання у ЗВО має місце суперечність між буденними і науковими знаннями здобувачів, яких вони набувають під час вивчення психолого-педагогічних і загальноосвітніх дисциплін. Ця суперечність розв'язується за умови переоцінки наявних знань щодо толерантної поведінки і взаємодії з наукової точки зору.

При подальшому навчанні, коли здобувачі проходять безвідривну педагогічну практику, виникає суперечність між набутими знаннями і здатністю використовувати їх у освітньому процесі. Ця суперечність вирішується за умови аналізу й зіставлення діяльності педагога професійного навчання у конкретних ситуаціях зі своїми можливостями і діями за аналогічних обставин. Вирішити передбачені ускладнення у діяльності майбутніх педагогів допомагають дисципліни методичного циклу, які дозволяють об'єднати теоретичні знання здобувачів із практичними вміннями в єдине ціле.

У період педагогічної практики виникає суперечність між наявним рівнем толерантності й особливостями її реалізації у змінних умовах педагогічної діяльності. Увесь процес підготовки майбутніх педагогів професійного навчання у ЗВО можна охарактеризувати загальною суперечністю, що виникає між вирішенням освітніх і практичних завдань і наявним рівнем толерантності.

На професійному етапі (після закінчення навчання у ЗВО) формування толерантності педагога

визначається суперечністю між багатоваріантністю реалізації професійної взаємодії з колегами, здобувачами, стейкхолдерами і необхідністю знайти найбільш толерантний спосіб її розв'язання.

Дослідження проблеми формування толерантності в майбутніх педагогів професійного навчання поряд з теоретичним аналізом передбачає: визначення рівня її сформованості у здобувачів; обґрунтування причин наявного рівня; визначення чинників формування цієї якості майбутніх педагогів.

Під час дослідження, проведеного протягом 2018-2021 років, опитуванням, тестуванням та оцінюванням незалежними експертами було охоплено 150 осіб: здобувачів Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, Української інженерно-педагогічної академії, Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка і педагоги професійного навчання закладів професійної (професійно-технічної) освіти Сумської області.

Для діагностики використовувались:

Опитувальник «Актуальний стан толерантності» (авторська розробка). Завдання стосувались: оцінювання розуміння респондентами важливості толерантності у роботі педагога; виявлення знань основних положень толерантного ставлення; досвіду толерантної поведінки під час педагогічної практики; оцінювання власного рівня толерантності; здатності до рефлексії.

Опитувальник «Індекс толерантності» (Г. Солдатова, О. Кравцова, О. Хухлаєв, Л. Шайгерова). Методика виявляє етнічну толерантність (ставлення людей до представників інших етнічних груп та міжкультурної взаємодії), соціальну толерантність (ставлення до соціальних явищ та різних соціальних груп) та толерантність як рису особистості (настанови і якості, що характеризують ставлення до навколишнього і до себе).

Аналіз результатів емпіричного дослідження підтвердив факт відставання реального стану толерантності майбутніх педагогів професійного навчання від вимог гуманістичного підходу.

На запитання анкети «Чи важлива толерантність педагога при вивченні Вашої дисципліни?» 71 % опитаних педагогів та 62 % здобувачів випускного курсу бакалаврату дали позитивну відповідь.

Про недостатній рівень розвитку понятійного компоненту толерантності свідчить факт, що на питання щодо визначення поняття «толерантність» правильно відповіли 22 % здобувачів освіти. Частково правильні відповіді дали 46 %, неправильно дали відповіді 14 %, відсутні відповіді в 18 % опитаних.

Правильно назвали 7-9 дескрипторів толерантності 18 % здобувачів освіти, 1-3 дескриптори 45 %, жодного – 37 %. На запитання «Які функції толерантності в роботі педагога професійного навчання?», більшість опитаних здобувачів (60 %) стверджують, що основним завданням є якісна організація освітнього процесу на засадах гуманістичного підходу, 22% здобувачів не дали жодної відповіді, або дали неправильну. Тільки 18 % здобувачів освіти пов'язали толерантність із забезпеченням розвитку особистості учнів.

Згідно з підходом І. Галицького [1], з яким ми погоджуємось, класифікація толерантності здійснюється за соціальними сферами буття людини, виділяючи такі види:

- 1) гендерну толерантність – неупереджене ставлення до представників іншої статі;
- 2) вікову толерантність – неупередженість до апріорних «недоліків» людини, пов'язаних з її віком;
- 3) освітню толерантність – неупередженість до рівня освіти;
- 4) міжнаціональну толерантність – ставлення до представників різних націй, здатність не переносити недоліки і негативні дії окремих представників національності на інших людей, ставитися до будь-якої людини з позиції «презумпції національної невинності»;
- 5) расову толерантність – відсутність упереджень до представників іншої раси;
- 6) релігійну толерантність – ставлення до догматів різних конфесій, релігійності з боку віруючих і невіруючих, представників різних конфесіональних груп;
- 7) географічну толерантність – неупередженість до жителів невеликих або провінційних міст, сіл і інших регіонів з боку столичних жителів і навпаки;
- 8) міжкласову толерантність – терпиме ставлення до представників різних майнових шарів;
- 9) фізіологічну толерантність – ставлення до хворих, інвалідів, фізично неповноцінних, осіб із зовнішніми недоліками ;
- 10) політичну толерантність – ставлення до діяльності різних партій і об'єднань, висловлювань їх членів;
- 11) сексуально орієнтовану толерантність – неупередженість стосовно осіб з нетрадиційною сексуальною орієнтацією;
- 12) маргінальну толерантність – ставлення до безхатьків, жебраків, наркоманів, алкоголіків, ув'язнених.

Перелічимо основні чинники формування толерантності майбутніх педагогів професійного навчання: виховання в сім'ї, соціальне оточення, приклад педагогів і наставників, зустрічі з педагогами-практиками, дисципліни психолого-педагогічного циклу, спеціальні тренінги толерантної поведінки, громадська робота, волонтерство, проектна діяльність.

Н. Чабаненко, Л. Несмашна та С. Сабрі визначили критерії діяльності педагога, що працює за

принципом толерантності.

Поведінкові: високий рівень толерантності та духовних цінностей (свобода, любов, відповідальність, совість, вміння взаємодіяти); сформованість позитивних відносин; цілеспрямованість, дисциплінованість, товариськість; відповідальність, самокритичність, здатність працювати в колективі; готовність до надання допомоги.

Психологічні: удосконалює комунікативну сферу особистості; запобігає конфліктам; має високий рівень розвиненості соціальних і особистісно-значущих якостей.

Педагогічні: створює умови: толерантної взаємодії; толерантного освітнього простору; розвитку синергетичного мислення, що дозволяє приймати широкий спектр особистісних якостей, індивідуальних і етнічних проявів людини; культурного взаємодії; використовує особистісно-орієнтований підхід [10].

Педагогам-практикам та здобувачам професійної освіти було запропоновано за п'ятибальною шкалою оцінити значущість різних форм і методів формування толерантності. Найбільш дієвими з точки зору респондентів є: приклад педагогів і наставників (4,7), виховання в сім'ї (3,7), педагогічна практика (3,5), зустрічі з педагогами-практиками (3,3), психолого-педагогічні дисципліни (3,2), спеціальні тренінги толерантної поведінки (3,2).

Аналіз відповідей педагогів-практиків щодо використання формування толерантності в учнів виявив домінування вербальних методів. Найчастіше використовують бесіди, розповіді, зустрічі. Імітаційні ігри та тренінги, не зважаючи на високу оцінку їхніх можливостей, педагоги професійного навчання практично не використовують. Мало уваги зверталось і на власний приклад педагога.

Розгляд проблеми формування толерантності майбутніх педагогів професійного навчання передбачає визначення педагогічних умов формування цієї якості.

За визначенням В. Манька, педагогічні умови розглядаються як сукупність внутрішніх і зовнішніх характеристик функціонування, яка забезпечує високу результативність навчального процесу й узгоджена з психолого-педагогічними параметрами оптимальності [7].

Дослідниця К. Гнатівська стверджує, що формування толерантності учнів здійснюється на основі організації освітнього процесу з дотриманням таких педагогічних умов: формування толерантності в контексті всієї структури особистості; єдність формування національної і планетарної самоідентифікації особистості школяра; єдність школи і сім'ї у вихованні дітей [2].

Щодо здобувачів вищої освіти І. Проценко звертає увагу, що формування толерантності – це створення умов для формування певних властивостей і якостей особистості студентів, що передбачає: духовність педагогічної культури викладачів, здатних спрямовувати освітній процес на розкриття самоцінності людини; пріоритетність розвитку особистості, що володіє почуттям власної гідності, внутрішньою свободою і відповідальністю; орієнтування на утримання освітнього процесу, в якому навіть у предметах, далеких від гуманітарної проблематики, присутні моменти світоглядного характеру, інтерес до різних поглядів і думок, переконань та способів вирішення [8].

І. Кривошапка визначає педагогічні умови формування толерантності як сукупність взаємозумовлених елементів освітнього середовища (факторів, відносин, методів тощо), які реалізуються в навчально-виховному процесі, спонукають викладачів і студентів до активізації власної діяльності з метою оптимізації професійного становлення і розвитку та дозволяють педагогові ефективно здійснювати виховну діяльність [6].

Базуючись на цих визначеннях, результатах експертної оцінки та власних емпіричних дослідженнях ми виокремили такі педагогічні умови формування толерантності майбутніх педагогів професійного навчання: організація толерантного освітнього середовища; цілеспрямована робота з викладачами щодо толерантного ставлення до здобувачів; посилення толерантної складової змісту і процесу вивчення дисципліни психолого-педагогічного циклу; організація тренінгів толерантної поведінки здобувачів.

Виконання цих умов забезпечує формування достатнього рівня толерантності, що особливо важливо в умовах військового стану і дистанційного навчання.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Толерантність є необхідною професійно значущою якістю майбутнього педагога професійного навчання, яка під час подальшої професійної діяльності сприятиме успішній адаптації до педагогічного колективу, налагодженню контактів з колегами, стейкхолдерами та здобувачами освіти.

Здійснити успішне формування в майбутніх педагогів професійного навчання толерантності можна, якщо в освітньому процесі забезпечити такі умови: організація толерантного освітнього середовища; цілеспрямована робота з викладачами щодо толерантного ставлення до здобувачів; посилення толерантної складової змісту і процесу вивчення дисципліни психолого-педагогічного циклу; організація тренінгів толерантної поведінки здобувачів.

У подальшому вважаємо за доцільне дослідити можливості педагогічних умов з урахуванням специфіки дистанційного навчання.

Список використаної літератури

1. Галицький, І. В. Типи толерантності в сучасному суспільстві. *Актуальні проблеми держави і права*. 2010. Вип. 52. С. 280-289. http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdr_2010_52_47.
2. Гнатівська, К. С. Педагогічні умови формування толерантної поведінки молодших школярів. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5 : Педагогічні науки : реалії та перспективи : зб. наук. праць*. – 2018. Вип. 62. С. 53-56
3. Горянська, А.М. Проблеми толерантності в контексті особистісної зрілості студентів педагогічних спеціальностей. *Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія*. 2008. Вип. 6, Ч. 1. С. 188-192
4. Декларація принципів толерантності: від 16.11.1995 № 995_503 / База даних «Законодавство України». URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_503
5. Кошлань, І. Г., Дерябіна І. Г. Специфіка комунікативної толерантності у студентів – представників різних типів акцентуацій. *Наука і освіта*. 2009. №8. С. 68-71.
6. Кривошопка, І. В. Виховання толерантності майбутніх викладачів вищої школи в умовах магістратури : дис.... канд. пед. наук : 13.00.07. Полтава, 2015. 280 с.
7. Манько, В. М. Дидактичні умови формування у студентів професійно пізнавального інтересу до спеціальних дисциплін. *Соціалізація особистості : зб. наук. пр. Нац. педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. 2000. Вип. 2. С. 153–161.
8. Проценко, І. Формування толерантності у студентів закладів вищої освіти як педагогічна проблема. *Інноватика у вихованні*. 2020. № 12. С.192-199.
9. Столяренко, О. В., Столяренко, О. В. Виховання культури толерантних взаємин у студентської молоді: навчально-методичний посібник. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2014. 248 с.
10. Чабаненко, Н.А., Несмашна, Л.Ю., Сабрі, С.С. Формування толерантності студентів як педагогічна заставка у вищих навчальних закладах України. *Молодий вчений*. 2017. № 11 (51). С.470-473.

TOLERANCE FORMATION OF FUTURE VOCATIONAL TEACHERS IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING

Kurok Vira

Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor, Corresponding Member of the NAES of Ukraine,
Head of the Department of Vocational Education

Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University

Khabenko Mykola

Postgraduate Student

Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University

Zinchenko Albina

Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer at the Department of Vocational Education and Computer Technologies
Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University

Introduction. *The humanisation of education involves creating conditions aimed at revealing and developing human abilities and positive self-realisation, based on respect for the person, determining the goals, content, organisation and means of their life, as well as the nature of interaction with the environment.*

The humanisation of education requires special attention to establishing effective interaction between participants in the educational process. The effectiveness of the educational process in educational institutions largely depends on the professionalism of the teacher and the choice of their pedagogical position.

Given this, such a quality of a future teacher as tolerance is of particular importance, which will contribute to successful adaptation to the teaching staff, and establishing contacts with colleagues and students during the further professional activity. Building tolerance is an urgent problem.

Tolerance is one of the conditions for the professional training of future teachers. However, in research, the problem of forming future vocational teachers' patience in higher education institutions has not yet become the subject of dedicated study.

Purpose. *The article aims to characterise the ways and conditions of the formation of tolerance of future vocational teachers in vocational (vocational-technical) education institutions.*

Methods. *Literature analysis, analogy, induction and deduction, questionnaire, expert evaluation were used.*

Results. *The process of forming a teacher's tolerance includes the following stages: a) pre-professional (the period before entering a higher education institution) – forming the foundations of tolerance in the family and school (in the process of study and extracurricular activities); b) educational (the period of studying at a higher education institution) – mastering the basics of tolerance during classes (in psychological and pedagogical, special (professional) and humanitarian and socio-economic disciplines), pedagogical practice, interaction with colleagues and mentors during independent and extracurricular work, participation in the activities of public organisations; c) professional (postgraduate) – improving tolerance in the process of adaptation to various types of activities, etc.*

The study, conducted in 2018-2021, covered 150 students and vocational teachers of vocational education institutions.

The analysis of the study results confirmed a gap between the actual state of tolerance of future vocational teachers and the requirements of the humanistic approach.

To the survey «Is teacher's tolerance important when teaching your subject?» 71% of the surveyed teachers and 62% of the final year bachelor's students gave a positive answer.

The question about the definition of «tolerance» was answered correctly by 22% of students. 46% gave partially correct answers. 14% gave incorrect answers. 18% had no answers.

Correctly named 7-9 descriptors of tolerance were 18% of students, 45% – 1-3 descriptors, and 37% – none.

The main pedagogical conditions for the formation of tolerance of future vocational teachers are an organisation of a tolerant educational environment; purposeful work with teachers on tolerant attitude towards students; strengthening the tolerant component of the content and process of studying the discipline of the psychological and pedagogical cycle; organisation of training on tolerant behaviour of students.

Fulfilment of these conditions ensures the formation of a high level of tolerance, which is especially important in the context of martial law and distance learning.

Originality. The novelty of the work is to substantiate the role of tolerance as a professionally important quality of a future vocational teacher and the importance of its formation during vocational training.

Conclusion. Tolerance is a necessary professional quality of a future vocational teacher.

The successful formation of future teachers' tolerance can be achieved if the following conditions are provided in the educational process: organisation of a tolerant educational environment; purposeful work with teachers on tolerant attitudes towards students; strengthening the tolerant component of the content and process of studying the discipline of the psychological and pedagogical cycle; organisation of training on tolerant behaviour of students.

Keywords: Tolerance, Professional Training, Professional Upbringing, Future Vocational Teacher, Pedagogical Conditions.

References

1. Halytskyi, I. V. (2010). Typy tolerantnosti v suchasnomu suspilstvi [Types of tolerance in modern society]. *Aktualni problemy derzhavy i prava – Actual problems of the state and law*, 52. 280-289. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2010_52_47 [in Ukrainian].
2. Hnatovska, K. S. (2018). Pedahohichni umovy formuvannya tolerantnoi povedinky molodshykh shkoliariv [Pedagogical conditions for the formation of tolerant behavior of younger schoolchildren]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova – Scientific journal of the National Pedagogical University named after M. P. Drahomanov*, 62, 53-56 [in Ukrainian].
3. Horianska, A. M. (2008). Problemy tolerantnosti v konteksti osobystisnoi zrilosti studentiv pedahohichnykh spetsialnostei [Problems of tolerance in the context of personal maturity of students of pedagogical specialties]. *Psykhohihiia navchannia. Henetychna psykhohihiia. Medychna psykhohihiia – Psychology of learning. Genetic psychology. Medical psychology*, 6(1), 188-192. [in Ukrainian].
4. Deklaratsiia pryntsyviv tolerantnosti: vid 16.11.1995 № 995_503 [Declaration of the principles of tolerance: dated November 16, 1995 No. 995_503]. (1995). *zakon.rada.gov.ua*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_503 [in Ukrainian].
5. Koshlan, I. H., & Deriabina, I. H. (2009). Spetsyfika komunikatyvnoi tolerantnosti u studentiv – predstavnykiv riznykh typiv aktsentuatsii [Specificity of communicative tolerance in students – representatives of different types of accentuations.]. *Nauka i osvita – Science and education*, 8, 68-71. [in Ukrainian].
6. Kryvoshapka, I. V. (2015). Vykhovannia tolerantnosti maibutnikh vykladachiv vyshchoi shkoly v umovakh mahistratury [Education of tolerance of future teachers of the higher school in the conditions of the master's degree]. *Candidate's thesis*. Poltava, Ukraine. [in Ukrainian].
7. Manko, V. M. (2000). Dydaktychni umovy formuvannia u studentiv profesiyno piznavalnoho interesu do spetsialnykh dystsyplin [Didactic conditions for the formation of students' professional cognitive interest in special disciplines]. *Sotsializatsiia osobystosti: zb. nauk. pr. Nats. pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova – Socialization of personality: coll. of science Ave. Nats. M. P. Dragomanov Pedagogical University*, 2, 153–161. [in Ukrainian].
8. Protsenko, I. (2020). Formuvannia tolerantnosti u studentiv zakladiv vyshchoi osvity yak pedahohichna problema [Formation of tolerance in students of higher education institutions as a pedagogical problem.]. *Innovatyka u vykhovanni – Innovation in education*, 12, 192-199. [in Ukrainian].
9. Stoliarenko, O. V., & Stoliarenko, O. V. (2014). *Vykhovannia kultury tolerantnykh vzaiemyn u studentskoi molodi: navchalno-metodychny posibnyk [Cultivating a culture of tolerant relationships among student youth: educational and methodological manual]*. Vinnytsia, Ukraine. [in Ukrainian].
10. Chabanenko, N. A., Nesmashna, L. Iu., & Sabri, S. S. (2017). Formuvannia tolerantnosti studentiv yak pedahohichna zastava u vyshchykh navchalnykh zakladakh Ukrainy [The formation of student tolerance as a pedagogical guarantee in higher educational institutions of Ukraine]. *Molodyi vchenyi – A young scientist*, 11(51), 470-473. [in Ukrainian].

Отримано редакцією 22.03.2023 р.

УДК 378.011.3-051:811]:37.015.3:159.923.2
DOI: 10.31376/2410-0897-2023-2-52-18-22

ТРЕНІНГ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ МОТИВАЦІЇ ДО САМОРЕГУЛЯЦІЇ НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Гриньова Марина Вікторівна

доктор педагогічних наук, професор, ректор
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
e-mail: grinovamv@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3912-9023>

Стрижак Юлія Олегівна

аспірантка
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
e-mail: myenglishday@ukr.net
ORCID ID: [0000-0002-7289-7211](https://orcid.org/0000-0002-7289-7211)

У дослідженні схарактеризовано сутність розвитку у майбутніх вчителів іноземної мови позитивної мотивації до саморегуляції навчання засобами тренінгів, проаналізовано структуру, стадії та переваги тренінгу як активної форми навчання. З'ясовано, що глобальні зміни, що відбуваються в суспільстві, потребують істотних змін у системі освіти, перегляду принципів її організації, форм і методів навчально-виховного процесу, зокрема розробки і впровадження сучасних освітніх технологій навчання.

***Ключові слова:** саморегуляція навчання; мотивація; навчальний процес, професійна діяльність, уміння та навички.*

Постановка проблеми в загальному вигляді. Вища педагогічна освіта перебуває сьогодні у стані організаційного та змістовного реформування. Сьогоднішні умови суспільного розвитку вимагають активного впровадження інноваційних технологій навчання, переосмислення усталених стереотипів щодо прийомів, засобів та методів у галузі освіти. У сучасному вимогливому та швидкозмінному соціально-економічному середовищі вчитель іноземної мови має постійно підвищувати рівень знань, його педагогічний успіх залежить від результативності запровадження інноваційних технологій навчання, що ґрунтуються на нових методологічних засадах, сучасних дидактичних принципах та психолого-педагогічних теоріях, які розвивають діяльнісний підхід до навчання.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Розробкою проблеми саморегуляції поведінки особистості займалися вчені, які досліджували: окремі її прояви в різних видах діяльності – Конопкін Олег Олександрович [1], Нікіфоров Герман Сергійович, Осницький Олексій Констянтинівич [2] та інші; моральний розвиток особистості на різних вікових етапах – Божович Лідія Іллівна, Дубровіна Ірина Володимирівна, Мухіна Валерія Сергіївна [3] та інші; проблему саморегуляції в дослідженнях рефлексії – Бех Іван Дмитрович, Давидов Віталій Васильович, Зак Анатолій Залманович, Зейгарник Блюма Вульфівна [4] та інші; моральний вчинок як основу саморегуляції – Бех Іван Дмитрович, Савчин Михайло Васильович, Рубінштейн Сергій Леонідович, Татенко Віталій Олександрович, Ядов Володимир Олександрович, Якобсон Павло Максимович [2] та інші; вольову регуляцію особистості – Виготський Лев Семенович, Іванніков В'ячеслав Андрійович, Рубінштейн Сергій Леонідович [4] та інші.

Створювані освітні умови мають розвивати у майбутнього педагога вміння ставити перед собою певні освітні цілі, знаходити й обирати необхідні способи їх досягнення, приймати відповідальні рішення, послідовно їх реалізовувати, критично оцінювати результати й фіксувати їх у особистому досвіді. До властивостей, у яких виявляється самостійність, відносять здатність до самореалізації, самоконтролю, вміння регулювати свою поведінку та емоційні реакції, вміння зберігати власну точку зору на противагу зовнішньому тиску. Формування і розвиток в педагогів саморегуляції, необхідної для будь-якої продуктивної діяльності, є одним з найбільш актуальних і складних завдань сучасної освіти.

Мета статті – шляхом аналізу теоретичних джерел із проблеми дослідження розкрити сутність тренінгу як засобу підвищення мотивації до саморегуляції навчання майбутніх вчителів іноземних мов.

Виклад основного матеріалу. Ефективність функціонування системи освіти та зростання соціальних вимог до навчальних закладів має потребу у висококваліфікованих спеціалістах, які здатні творчо підходити до організації навчально-виховного процесу та досягати високих якісних результатів. Підвищення якості професійної підготовки обумовлене можливістю мобільного реагування освітнього процесу на потреби суспільства та особистості.

Вирішення проблеми формування саморегуляційної компетентності майбутніх вчителів іноземних мов у процесі професійної підготовки вимагає розробки конкретної моделі реалізації визначених педагогічних умов, яка підвищить ефективність даного процесу, приведе його у відповідність з вимогами сьогодення, теоретично обґрунтує засоби імплементації в освітньому процесі педагогічних ЗВО.

Необхідність розробки цієї моделі та актуальність упровадження у підготовку вчителя іноземної мови у педагогічних ЗВО зумовлені низкою процесів у сучасному суспільстві: *по-перше*, усвідомленням ролі іноземної мови, як основної складової сталого розвитку сучасного українського суспільства; *по-друге*, стрімким розвитком технологій вивчення іноземної мови для успішного існування у полікультурному суспільстві; *по-третє*, усвідомленням ролі вчителя іноземної мови, який здатний на високому рівні провадити процес навчання, бути толерантним, запобігати конфліктним ситуаціям, уміти виходити зі складних та незвичних ситуацій; *по-четверте*, усвідомленням того факту, що педагогічна діяльність є емоційно напруженою, відтак, набуває суттєвої значущості вміння майбутнього педагога, зокрема, вчителя іноземної мови, підтримувати самого себе, регулювати свій стан та запобігати емоційному вигоранню; *по-п'яте*, становленням нового вчителя іноземної мови, який володіє саморегуляційною компетентністю.

Ефективне формування особистості фахівця, як свідчить практика, можливе лише за умови цілісної й системної організації процесу навчання, що досягається за допомогою застосування методу моделювання. Крім того, як зазначають І. Бунецька, Р. Гриньов, Н. Кононец, І. Солошич та І. Шведчикова, до моделювання професійної підготовки фахівців звертаються з метою: розширення наявних теорій організації освітнього процесу; регулювання процесу навчання студентів, їхнього особистісно-професійного становлення, розвитку та саморозвитку; діагностики стану та динаміки сформованості професійних компетентностей, професійного розвитку, діагностики якості освітнього процесу, визначення умов формування конкурентоспроможного на сучасному ринку праці фахівця тощо (Soloshych, Shvedchukova, Grynyov, Kononets, Bunetska, 2021).

Зупинімося на найбільш важливих моментах реалізації педагогічних умов під час формувального етапу експерименту. Так, *перша педагогічна умова* – актуалізація і розвиток у майбутніх вчителів іноземних мов позитивної мотивації до саморегуляції навчання засобами тренінгів цілепокладання – реалізовувалась шляхом спеціально організованих зустрічей з науковцями наукової школи «Саморегуляція як основа успішної педагогічної діяльності» д. пед. н., професорки М. Гриньової та самої ученої, а також системи тренінгових занять, на яких студенти ЕГ мали змогу знайомитися із витоками створення наукової школи, неформальним творчим колективом дослідників різних поколінь, вивчати феномен саморегуляції, його соціальний, психологічний та педагогічний аспекти.

Також були організовані зустрічі з аспірантами й докторантами кафедри педагогічної майстерності та менеджменту імені І. А. Зязюна, кандидатами й докторами наук, які розповідали студентам ЕГ про свою науково-педагогічну діяльність, процес написання дисертацій, у ході яких студенти ЕГ переконалися, що саморегуляція є ключем до успіху як у педагогічній, так і в науковій роботі, а однією з базових складників ціле-мотиваційного компонента саморегуляційної компетентності є мотивація професійного самовдосконалення, оскільки саме вона забезпечує постійний професійний розвиток особистості вчителя й науковця відповідно до вимог професійної діяльності в ситуаціях соціально-економічної, науково-педагогічної, інформаційної чи іншої невизначеності.

У межах реалізації *другої педагогічної умови* нами удосконалено зміст професійної підготовки майбутніх вчителів іноземних мов шляхом розроблення і впровадження для студентів ЕГ спецкурсу «Саморегуляція як основа успішної професійної діяльності вчителя іноземних мов». Упровадження спецкурсу було вирішено здійснювати онлайн за допомогою розробленої нами платформи.

Зміст спецкурсу спрямований на реалізацію мети – формування саморегуляційної компетентності майбутніх вчителів іноземних мов у процесі професійної підготовки у ЗВО, яка деталізована у низці завдань: цілеспрямовано формувати ціле-мотиваційний, досвідно-рефлексійний, емоційно-вольовий та діяльнісно-практичний компоненти цієї компетентності; підвищувати інтерес до феномена саморегуляції загалом та саморегуляції професійної діяльності вчителя іноземної мови зокрема; забезпечити студентів інструментарієм ефективної саморегуляції як основи постійного руху до особистісно-професійного зростання й розвитку, гармонії в житті та усвідомлення краси педагогічної праці.

Реалізація *третьої педагогічної умови* передбачала усебічну педагогічну підтримку майбутніх вчителів іноземних мов у вивченні перспективного педагогічного досвіду формування й розвитку саморегуляційної компетентності педагогів. Так, нами було створено *консультативний центр саморегуляції* на базі кафедри педагогічної майстерності та менеджменту імені І. А. Зязюна (керівник – пошукувач Ю. Стрижак), до якого увійшли викладачі, котрі погодилися брати участь у педагогічному експерименті (д. пед. н. О. Жданова-Неділько, д. пед. н. Н. Кононец). Метою центру було надання консультацій для студентів ЕГ з питань саморегуляції навчальної та майбутньої професійної діяльності на період формувального етапу експерименту. Робота центру була організована у режимі онлайн за допомогою сервісу для відеозв'язку ZOOM Cloud Meetings. Послугами консультативного центру саморегуляції студенти ЕГ користувалися, як свідчить педагогічне спостереження, коли готували випускню роботу за спецкурсом «Саморегуляція як основа успішної професійної діяльності вчителя іноземних мов» (підготовка теоретичної та практичної частини, поради із вибором методів саморегуляції, підбором літератури та діагностичних методик, форм організації навчання, розроблення засобів навчання тощо).

Актуальною на сьогодні залишається проблема невідповідності академічного навчання майбутніх фахівців у сучасних вишах на їхню подальшу практичну діяльність. Затеоретизоване навчання формує лише абстрактне уявлення майбутнього фахівця про професійну діяльність. Перед викладачами вітчизняних вишів стоїть завдання впровадження таких форм і методів навчання, які б ставили за мету активізацію творчого потенціалу студента та стимулювали б його бажання вчитися. Як свідчить практика освітньої діяльності, саме інноваційні форми навчання стимулюють до отримання знань і розвивають інтелектуальний потенціал студентів. Серед інноваційних форм навчання особливої уваги, на нашу думку, заслуговує тренінг. Тренінг як форма навчання має суттєві переваги над іншими формами навчання і вимагає від фахівців не тільки знань, а й умінь застосовувати свої знання у практичній діяльності, що постійно змінюється. Під тренінговими формами навчання розуміють створення системи фахових тренінгів, які проводяться поряд із традиційними формами професійної підготовки. Нині серед інновацій сучасної вищої школи зростає популярність використання тренінгових технологій. Експериментальне використання тренінгових технологій з метою фахової підготовки й професійного самовдосконалення викладено в працях Л. Козлової, Г. Кошонько, Л. Мітіної, В. Павловського, Т. Цюман.

На думку Л. Шепелевої, «тренінг – це інтенсивні короткотривалі навчальні заняття, спрямовані на створення, розвиток і систематизацію певних навичок, необхідних для виконання конкретних особистісних, навчальних або професійних завдань, у поєднанні з посиленням мотивації особистості стосовно вдосконалення роботи» (Гальцева, 2016). Поняття «тренінгові технології» розглядається в педагогічній площині як здобуття та засвоєння знань, формування і розвиток умінь, навичок, важливих якостей, ціннісних орієнтацій, компетентностей тощо. Це створює підґрунтя вважати тренінг педагогічною технологією навчання (оскільки тренінг відповідає всім основним ознакам технології й охоплює у своїй структурі велику кількість окремих форм і методів). Значущість тренінгів для вишівської освіти виявляється в тому, що вони дають можливість інтенсифікувати процес фахової підготовки, зробити його більш результативним за рахунок повної відповідності принципам особистісно орієнтованого навчання.

На сьогодні тренінг є незамінним елементом системи навчання, який передбачає розвиток професійних навичок, креативного мислення й інтелектуальних здібностей особистості, зокрема розвиток професійного мислення й мовлення студентів. Тренінгове навчання має істотні відмінності порівняно з традиційними формами навчання. Традиційне навчання за своєю суттю є формою передавання інформації та засвоєння знань. Натомість тренінг – це цікавий процес пізнання себе та інших; спілкування; ефективна форма опанування знань; інструмент для формування умінь і навичок; форма розширення досвіду.

Серед переваг, які має тренінг як активна форма навчання, можна визначити такі:

- тренінг побудований (повністю чи частково) на моделюванні ситуацій професійної діяльності учасників тренінгу та спрямований на формування умінь і навичок, необхідних у практичній роботі;
- тренінги передбачають виконання індивідуальних і групових практичних занять, проведення рольових ігор;
- тренінг дає можливість студентам систематизувати набутий досвід, усвідомити рівень власної професійної компетентності, окреслити шляхи особистісного фахового саморозвитку;
- тренінг сприяє встановленню демократичного стилю спілкування, забезпечує суб'єкт-суб'єктний процес навчальної діяльності;
- тренінг формує у студентів практичні навички до виконання індивідуальних завдань і публічної презентації результатів своєї роботи, навчає ефективно працювати в команді;
- тренінг розвиває лідерські якості, ініціює активність студентів.

Застосування тренінгових технологій передбачає залучення студентів до навчального процесу, активізує міжособистісну комунікацію, яка забезпечує ефективний обмін інформацією в ході творчої дискусії. У свою чергу це сприяє розвитку у студентів аналітичного мислення і виробленню навичок прийняття компетентних рішень в ситуаціях, максимально наближених до майбутньої професійної діяльності. Тренінг, на відміну від традиційних форм навчання, орієнтований не тільки на правильну відповідь, а й на запитання та пошук. У процесі тренінгу відбувається формування і закріплення умінь і навичок ефективної професійної поведінки учасників. Тренінгове заняття є, по суті, семінаром у режимі неперервної дискусії, що переривається міні-лекціями, індивідуальною роботою, діловими іграми, кейсами та іншими завданнями.

У ході практичних занять з методики викладання іноземної мови пропонується впроваджувати тренінгові вправи, модифіковані тренінги та тренінги зокрема для найкращого розуміння, закріплення, самоаналізу знань. Протягом вивчення курсу методики викладання іноземної мови завдання тренінгу полягає в розвитку адекватного розуміння власної індивідуальності; здійсненні корекції самооцінки „Я – майбутній вчитель»; підвищенні позитивного самосприйняття; заглибленні в усвідомлення життєвих планів і визначенні в них місця професійних цілей, формуванні плану індивідуально-професійного самовдосконалення та саморегулювання; актуалізації прагнення до професійного саморозвитку у педагогічній діяльності вчителя загальноосвітньої школи; розвитку цілепокладання і самоорганізації.

Структура кожного тренінгу складається із взаємного привітання всіх членів групи; оголошення теми тренінгу; основної частини (діагностичні вправи, спеціальні вправи, рольові ігри, групові дискусії, творчі завдання); заключної частини (індивідуальний самозвіт реципієнта, груповий аналіз тренінгу).

Тренінг як форма навчання має істотні переваги перед іншими формами та видами навчання і вимагає від фахівців не тільки знань, а й умінь застосовувати свої знання у практичній діяльності, що постійно змінюється. Серед переваг, які має тренінг як активна форма навчання перед традиційними методами, можна визначити такі: під час використання тренінгу процес навчання максимально наближений до реальної практичної діяльності, тренінг є імітаційним методом; тренінг є інтерактивним методом навчання, учасники виступають у тих чи інших ролях і діють відповідно до статусу своєї ролі; тренінг є груповим та в той же час індивідуальним методом, спрацьовують механізми особистої та групової динаміки, учасники набувають як особистого досвіду так і досвіду розробки та виконання колективних рішень; під час тренінгу спеціальними засобами створюється певний емоційний та інтелектуально-пізнавальний настрій, що надає можливість істотно активізувати й інтенсифікувати процес навчання. Цілеспрямоване навчання майбутніх учителів іноземної мови навичкам сприйняття, самопізнання та саморозвитку, саморегулювання за допомогою активних методів навчання, зокрема тренінгових занять, буде сприяти активізації мотиваційної, інтелектуальної, творчої та рефлексивної сфери студентів, формуванню особистісних та професійних якостей необхідних для ефективної майбутньої професійної діяльності.

Структурно тренінг може включати такі стадії (фази):

- 1) актуалізація особистого досвіду студента;
- 2) визначення обмежень у наявних знаннях для вирішення певного навчального завдання;
- 3) колективний пошук способів дій у невизначеній ситуації;
- 4) апробація знайдених способів дій та їх демонстрація;
- 5) колективний аналіз запропонованих способів дій і формування базових понять;
- 6) закріплення ефективних способів дій та їх узагальнення;
- 7) рефлексія щодо власних способів дій та готовності до професійної практики.

Грунтуючись на проведенні теоретичного та практичного аналізу можна зробити висновки, що правильно організований тренінг розвиває гнучкість, оригінальність мислення, толерантність, здатність вирішувати проблемні завдання та ситуації; сприяє усуненню мовних помилок і недоліків у мовленні студентів, збагачує їхній активний словник науковою і професійною термінологією, а також формує креативне мислення майбутнього вчителя іноземної мови.

Враховуючи вищезазначене нова стратегія педагогічного керівництва з боку викладачів полягає у створенні таких ситуацій, які б сприяли максимальному розкриттю можливостей індивідуального зростання студента, стимулювали його внутрішні сили до професійного саморозвитку та саморегуляції навчання. Тренінг цілепокладання створює умови, за яких кожна людина у самому собі та у інших бачить індивідуальність, поважає особисту гідність та гідність інших.

Список використаної літератури

1. Гальцева Т.О. Тренінг як технологія підвищення навчальної самоефективності студентів. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2016. Вип.1. Том 1. С.124 – 129 URL: <http://pj.journal.kspu.edu/index.php/pj/article/view/655/613>
2. Гриньова М. В. Саморегуляція : навч.– метод. посіб. Полтава : АСМІ, 2012. 294 с.
3. Гринців М. Саморегуляція як компонент професійної підготовки майбутнього фахівця. Актуальні питання гуманітарних наук. 2013. Вип.4. С. 238-245.
4. Мірошник С. І. Навчальний тренінг як оптимальна форма організації навчання педагогічних працівників в умовах післядипломної педагогічної освіти. Електронне наукове видання «Народна освіта». 2020 URL: <https://repository.kristti.com.ua/handle/eiraise/269>
5. Швалб Ю. М. Задачний підхід к построению учебного тренинга в вузе. Психологічні тренінгові технології у правоохоронній діяльності: науково-методичні та логанізаційно-практичні проблеми впровадження і використання, перспективи розвитку : матер.міжнар.наук.-прак.конф. Донецьк. 2005. ДЮІ МВС при ДонНУ. Ч.2. С. 15-24.

BUILDING THE SELF-REGULATORY COMPETENCE OF FUTURE FOREIGN LANGUAGES TEACHERS THROUGH THE PROFESSIONAL TRAINING

Hrynova Maryna

Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor, Rector
V. G. Korolenko Poltava National Pedagogical University

Stryzhak Yuliia

Postgraduate Student
V. G. Korolenko Poltava National Pedagogical University

Introduction. Today, higher pedagogical education is in a state of organizational and substantive reform. The current conditions of social development require active implementation of innovative learning technologies,

and rethinking of established stereotypes regarding reception, means and methods in the field of education. In today's demanding and rapidly changing socio-economic environment, a foreign language teacher must constantly improve his knowledge level; his pedagogical success depends on the effectiveness of the introduction of innovative learning technologies based on new methodological tasks, modern didactic principles and psychological and pedagogical theories that develop an effective approach to teaching.

Purpose. The article aims to analyse theoretical sources from the research problem to reveal the essence of training as a means of increasing the motivation for self-regulation of learning of future teachers of foreign languages.

Methods. 1. Theoretical (analysis and synthesis, analogy in combination with induction, comparison and generalization of pedagogical and normative sources) – to determine the state of development of the problem in the theory and practice of the pedagogical education system; theoretical modelling – for the formation of an object, a subject of research, specification and systematization of theoretical knowledge in the process of implementing research tasks, development of pedagogical conditions and methodical support for the formation of self-regulatory competence of future foreign language teachers in the process of professional training;

2. Empirical: diagnostic (survey, conversation, discussion, dialogue), observational (including observation, self-observation, self-evaluation), pedagogical experiment – to identify the effectiveness of educational and methodological support and organizational and pedagogical conditions for the formation of self-regulatory competence of future foreign language teachers in the process of professional training.

Results. The study characterized the essence of the development of future foreign language teachers' positive motivation for self-regulation of learning through training and analysed the structure, stages and advantages of training as an active form of learning.

It was found that the global changes taking place in society require significant changes in the education system, revision of the principles of its organization, forms and methods of the educational process, in particular the development and implementation of modern educational technologies.

Originality. For the first time, the leading theoretical and methodological approaches to understanding training as a means of increasing the motivation for self-regulation of learning of future foreign language teachers are defined and theoretically substantiated.

Conclusion. Based on the theoretical and practical analysis, we can conclude that properly organized training develops flexibility, originality of thinking, tolerance, and ability to solve problematic tasks and situations; contributes to the elimination of language errors and shortcomings in students' speech, enriches their active vocabulary with scientific and professional terminology, and also forms the creative thinking of the future foreign language teacher.

Taking into account the above, the new strategy of pedagogical leadership on the part of teachers consists in creating such situations that would contribute to the maximum disclosure of the possibilities of individual growth of the student, and stimulate his internal forces for professional self-development and self-regulation of learning. Goal-setting training creates conditions under which each person sees individuality in himself and others, and respects personal dignity and the dignity of others.

Key words: Self-Regulation of Learning, Motivation, Training, Educational Process, Professional Activity, Skills, Abilities.

References

1. Haltseva, T. O. (2016). Treninh yak tekhnolohiia pidvyshchennia navchalnoi samoefektyvnosti studentiv [Training as a technology to increase students' learning efficiency]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu – Scientific Bulletin of Kherson State University*, 1(1). 124-129 URL: <http://pj.journal.kspu.edu/index.php/pj/article/view/655/613> [in Ukrainian].
2. Hrynova, M. V. (2012). *Samorehuliatsiia [Self-regulation]*. Poltava: ASMI. [in Ukrainian].
3. Hryntsiiv, M. (2013). Samorehuliatsiia yak komponent profesiinoi pidhotovky maibutnoho fakhivtsia [Self-regulation as a component of professional training of future specialists]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Current issues of the humanities*, 4, 238-245. [in Ukrainian].
4. Miroshnyk, S. I. (2020). Navchalnyi treninh yak optymalna forma orhanizatsii navchannia pedahohichnykh pratsivnykiv v umovakh pislidyplomnoi pedahohichnoi osvity [Educational training as the optimal form of organization of training of pedagogical workers in the conditions of postgraduate pedagogical education]. *Elektronne naukovye vydannia «Narodna osvita» – Electronic scientific publication «Public Education»*. URL: <https://repository.kristi.com.ua/handle/eiraise/269> [in Ukrainian].
5. Shvalb, Yu. M. (2005). Zadachnyi podkhod k postroenyiu uchebnoho trenynha v vuze [Problem-based approach to the construction of educational training in higher education]. Proceedings from: *Mizhnarodna naukovopraktychna konferentsiia «Psycholohichni treninhovi tekhnolohii u pravoohoronni diadnosti: naukovometodychni ta lohanizatsiino-praktychni problemy vprovadennia i vykorystannia, perspektyvy rozvytku» – International scientific and practical conference «Psychological training technologies in law enforcement: scientific and methodological and organizational and practical problems of implementation and use, prospects for development»* (Vols. 2), (pp. 15-24). Donetsk: DUI of the Ministry of Internal Affairs at DonNU. [in Russian].

Отримано редакцією 13.03.2023 р.

УДК [377.3:641-057.2]:502/504
DOI: 10.31376/2410-0897-2023-2-52-23-27

КЕЙС МЕТОДИ У ЕКООРІЄНТОВАНІЙ ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ КВАЛІФІКОВАНОГО РОБІТНИКА ЗА ПРОФЕСІЄЮ «КУХАР»

Каленський Андрій Анатолійович

доктор педагогічних наук, професор, провідний науковий співробітник лабораторії технологій професійної освіти
Інститут професійної освіти НАПН України
e-mail: kaa_1959@ukr.net
ORCID ID: 0000-0001-9034-5042
Researcher ID: AAC-5672-2020

У статті констатовано, що екологічна та енергоефективна ключова компетентність майбутніх кухарів передбачає знання ними основ енергоефективності, нормативно-правових актів у сфері енергозбереження, способів енергоефективного використання матеріалів та ресурсів у професійній діяльності та у побуті, способів енергозаощадження на підприємстві, нормативно-правових актів у сфері екології, основ раціонального використання, відтворення і збереження природних ресурсів, способи збереження та захисту екології в професійній діяльності та в побуті, правил сортування сміття та утилізації відходів, а також уміння здобувачів освіти: раціонально використовувати енергоресурси, витратні матеріали у професійній діяльності та у побуті, використовувати енергоефективне устаткування та дотримуватися екологічних норм у професійній діяльності та в побуті.

Досягнення результатів навчання з екологічної та енергоефективної компетентності майбутніх кухарів шляхом застосуванням екоорієнтованих педагогічних кейс технологій.

Метод case study в екологічній освіті має як значні та різноманітні переваги, так і суттєві недоліки, що її вимагає при розробці та застосуванні екологічних кейсів враховувати та мінімізувати їхні недоліки і максимально використовувати переваги.

Ключові слова: ключова компетентність; екоорієнтовані педагогічні технології; екологічна та енергоефективна компетентність; підготовка кваліфікованих робітників.

Постановка проблеми. Світові тенденції засвідчили масштабну популяризацію екологічних та зелених практик у сфері ресторанного господарства, збільшується кількість закладів харчування, що працюють згідно норм екологічної культури. У цих закладах зростає роль кухара у забезпеченні відповідального споживання, пов'язаного із витратами води та енергії і сортуванні та утилізації продовольчих і харчових відходів. Тому, підвищується значення екологічної компоненти у професійній підготовці кваліфікованого робітника за професією «Кухар».

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема формування та розвитку екологічного світогляду, екологічної компетентності майбутніх фахівців в центрі уваги досліджень вітчизняних і зарубіжних учених (С. Іващенко, А. Крамаренко, Н. Кулалаєва, Я. Логвінова, Л. Лук'янова, Г. Науменко, В. Плющ, С. Совгіра, В. Радкевич та ін.). До проблем професійної підготовки фахівців кулінарного профілю зверталися у своїх напрацюваннях Л. Висоцька, В. Доцяк, М. Мелько, О. Новікова, Л. Старовойт, Т. Стахмич, М. Пальчук та ін. Проте, аналіз їхніх доробків, свідчить про недостатню увагу науковців та практиків до екологічного спрямування процесу цієї підготовки у майбутніх кухарів.

Метою статті є обґрунтування доцільності застосування кейс методів у екоорієнтованій професійній підготовці майбутніх кухарів.

Виклад основного матеріалу. Стандарт професійної (професійно-технічної) освіти СП(ПТ) О 5122.І.56.10-2021 професія «Кухар» затверджений наказом МОН України № 1133 від 26.10.2021 р. визначає, що екологічна та енергоефективна компетентність формуються впродовж освітньої програми в залежності від результатів навчання.

Екологічна та енергоефективна компетентність (ключова компетентність КК6) передбачає що кваліфікований робітник за професією 5122 «Кухар» повинен [5, с. 33]:

знати: основи енергоефективності; нормативно-правові акти у сфері енергозбереження; способи енергоефективного використання матеріалів та ресурсів у професійній діяльності та у побуті; способи енергозаощадження на підприємстві; нормативно-правові акти в сфері екології; основи раціонального використання, відтворення і збереження природних ресурсів; способи збереження та захисту екології в професійній діяльності та в побуті; правила сортування сміття та утилізації відходів;

та уміти: раціонально використовувати енергоресурси, витратні матеріали у професійній діяльності та у побуті; використовувати енергоефективне устаткування; дотримуватися екологічних норм у професійній діяльності та в побуті.

У Законі України «Про освіту» та Національній рамці кваліфікацій зазначено, що компетентність це – динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу

навчальну діяльність [2]. Досягнення повної середньої освіти забезпечується шляхом формування ключових компетентностей, необхідних кожній сучасній людині для успішної життєдіяльності, зокрема і екологічної компетентності [2].

Компетентнісний підхід [3, с. 89] передбачає підготовку не тільки кваліфікованих робітників як професіоналів, але й відповідальних громадян, різносторонніх особистостей шляхом формування ключових і професійних компетентностей, що й демонструє наведене вище визначення компетентності. Ключові компетентності – універсальні (трансферні) компетентності, що не залежать від предметної області підготовки, професійної сфери майбутнього фахівця, але важливі для особистісного розвитку та успішної самореалізації особистості в подальшій професійній та соціальній/суспільній діяльності і для навчання протягом життя.

Розробники Стандарту професійної (професійно-технічної) освіти СП(ПТ)О 5122.1.56.10-2021 професія «Кухар» використали можливість Закону України «Про освіту», що стандартом освіти передбачені інші ключові компетентності і для цієї професії визначили ключову компетентність КК6 – екологічну та енергоефективну компетентність.

Під час розроблення програми підготовки кухара у закладах професійної освіти, яка передбачає перелік компетентностей та результатів навчання здобувачів професійної освіти, забезпечується взаємозв'язок між компетентностями і результатами навчання та наявність кореляції між ними.

Результати навчання – заплановані викладачами знання, уміння, навички, способи мислення, погляди, цінності, інші особисті якості, набуті у процесі навчання, які можна ідентифікувати, спланувати, оцінити і виміряти та які особа здатна продемонструвати після завершення освітньої програми або окремих освітніх компонентів, і які має набуті/досягти здобувач освіти в процесі навчання за певною освітньою програмою / навчальним предметом / модулем та які можна кількісно оцінити.

Відмінність між результатами навчання та компетентностями – перші формулюються та плануються викладачами на рівні програми, окремого навчального предмету (дисципліни), а компетентності набуваються здобувачами освіти. Ще однією особливістю результатів навчання є те, що на відміну від компетентностей вони повинні бути чітко вимірюваними.

Нормативний зміст підготовки кухара, що сформульований у термінах результатів навчання фактично визначає, яким шляхом формуються та розвиваються визначені компетентності, що характеризують профіль майбутнього кухара, а також, що саме, які досягнення здобувача цієї освіти необхідно запланувати та оцінити, щоб успішно реалізувати освітню програму його підготовки.

Освітня програма з підготовки кваліфікованого робітника професії «Кухар» – це єдиний комплекс освітніх компонентів (предметів навчання, контрольних заходів тощо), спланованих і організованих для досягнення результатів навчання визначених для базової кваліфікації «Кухар 4 розряду», що орієнтовані на трудові функції, як відносно автономної одиниці трудової діяльності.

Досягнення результатів навчання визначених для базової кваліфікації «Кухар» досягається застосуванням екоорієнтованих педагогічних технологій. Серед найпоширеніших екоорієнтованих педагогічних технологій у професійній освіті зарубіжжя [7; 6] можна окреслити наступні: дебати, дискусії та вирішення проблемних ситуацій, гра-форум, рольова гра, кейс-метод, проблемноорієнтоване навчання, метод проєктів тощо [1, с. 11].

Переваги застосування ситуаційних вправ (case study) [8] в екологічній підготовці майбутніх кухарів очевидні:

учні серйозно ставляться до кейсів, оскільки знають, що це реальні екологічні ситуації, з якими вони можуть зіткнутися, як в житті, так і у майбутній діяльності за спеціальністю;

використання кейсів у навчальному процесі дає можливість зробити більш привабливою і різноманітною самостійну роботу здобувачів освіти;

учні можуть скористатися наявним досвідом із використання енергоефективного устаткування і дотримуватися екологічних норм у професійній діяльності та в побуті і обмінюватися знаннями один з одним;

вони навчаються аналізувати екологічну ситуацію, виявляти її проблеми та приймати рішення в умовах обмеженої інформації та неповних даних;

цей метод дає можливість навчитися стисло, аргументовано, переконливо висловлювати свою думку, а також прислухатися до інших;

ситуаційні вправи, зазвичай, потребують застосування раніше набутих знань, умінь і навичок з екологічної та енергоефективної компетентності;

екологічного фахового мислення, що, звичайно, сприяє їхньому закріпленню;

кейс-метод дає можливість навчитися вибирати кращу з альтернативних можливостей справедливого та раціонального використання, відтворення і збереження природних ресурсів, способів збереження та захисту екології в професійній діяльності та в побуті, правил сортування сміття та утилізації відходів.

Класичний кейс. У даному кейсі виконується розбір конкретної ситуації. Мета: придбання компетентностей, зокрема і екологічну та енергоефективну, та контроль придбаних професійних компетентностей через результати навчання. Завдання має бути досить об'ємне, включати теоретичні основи за кількома розділами предмету. Майбутній кухар повинен продемонструвати розуміння суті розв'язуваної задачі і застосувати теоретичні знання до практичної ситуації із збереження та захисту екології в професійній діяльності.

Зміст кейса [4, с. 161]:

1. Тема або теми теоретичного розділу (Загальнопрофесійний блок – навчальні предмети та Професійно-теоретична підготовка (професія «Кухар»)), знання яких необхідно для вирішення задачі.

2. Неформальна постановка задачі з предметної сфери та сфери збереження довкілля.

3. Рекомендовані методи вирішення.

4. Вимоги до форми представлення рішення.

Очікуваний результат: перелік результатів навчання і відповідно придбаних ключових та професійних компетентностей.

Навчальний кейс – засвоєння нового матеріалу. Мета: самостійне вивчення нового матеріалу, контроль ступеня сформованості загальнокультурних компетентностей.

Зміст кейса [4, с. 162]:

1. Посилання на теоретичні модулі розділу (Загальнопрофесійний блок – навчальні предмети тощо).

2. Питання для самоперевірки.

3. Посилання на методичні вказівки для вирішення типових задач, завдання на рішення типових задач в тому числі із дотримуватися екологічних норм та правил.

4. Рішення нестандартного завдання.

5. Представлення результатів роботи.

Очікуваний результат: самостійне надбання знань і навичок. Кейс може виконуватися як індивідуально, так і в невеликій групі з двох або трьох осіб. При цьому кожен повинен чітко вказати обсяг матеріалу, виконаний ним. Результати виконання даного кейса надаються в письмовому вигляді як звіт, або публічно.

Підсумковий кейс. Кейс даного виду використовується як методика оцінки формування та розвитку ключових та професійних компетентностей здобувача через оцінку результатів навчання. Традиційно використовуваний в навчанні студентів контрольовано-вимірювальний інструмент має три складові частини: перевірка теоретичних знань шляхом відповідей на теоретичні питання, вирішення практичних завдань і тести, в яких можна поєднати перевірку знання теоретичних положень і вміння вирішувати завдання. Ці три частини можна поєднати в кейс-завданні [4, с. 163].

Крім переваг, кейс-метод має й значні проблеми:

досить серйозною є проблема репрезентативності кейса, тобто неможливо повністю відобразити та усунути екологічні проблеми;

викладач повинен узгодити кейс-метод сам з собою, зі своїм загальним світоглядом, професійними та екологічними цінностями із поглядами на навчальний процес і, звичайно ж, на особистість майбутнього кухара;

кейс метод повинен органічно узгоджуватися із загальною методикою викладання, завдання викладача полягає в тому, щоб застосовувати його обґрунтовано з метою формування екологічних умінь і навичок, тих хто навчається;

кейс є дуже складним інтелектуальним продуктом, який неможливо натхненно створити за один вечір, його підготовка – це складний і тривалий процес;

підготовка кейсів це трудомісткий процес, що відбувається за допомогою творчості, тому підготовка кейсів вимагає фінансових і часових ресурсів та значних інтелектуальних затрат, цей метод вимагає значного вкладення інтелектуальної творчої праці не тільки в створення кейса, але й роботу з ним;

застосування кейса вимагає хорошої екологічної підготовки здобувачів освіти, розвиненості у них особистісних якостей та цінностей.

Висновки. Таким чином, екологічна та енергоефективна ключова компетентність майбутніх кухарів передбачає знання ними основ енергоефективності, нормативно-правових актів у сфері енергозбереження, способів енергоефективного використання матеріалів та ресурсів у професійній діяльності та у побуті, способів енергозаощадження на підприємстві, нормативно-правових актів у сфері екології, основ раціонального використання, відтворення і збереження природних ресурсів, способи збереження та захисту екології в професійній діяльності та в побуті, правил сортування сміття та утилізації відходів, а також умінь здобувачів освіти: раціонально використовувати енергоресурси, витратні матеріали у професійній діяльності та у побуті, використовувати енергоефективне устаткування та дотримуватися екологічних норм у професійній діяльності та в побуті.

Досягнення результатів навчання з екологічної та енергоефективної компетентності майбутніх кухарів шляхом застосуванням екоорієнтованих педагогічних кейс технологій.

Список використаної літератури

1. Гайдук, О.В., Герлянд, Т.М., Каленський, А.А., Пятничук, Т.В. Розроблення й застосування екоорієнтованих педагогічних технологій для професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників будівельної, аграрної галузей та сфери ресторанного господарства ІПО НАПН України, м. Київ, Україна. 2022. 121 с. ISBN 978-617-95280-4-0.
2. Закон України «Про освіту» – URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 28.03.2023 р.)
3. Каленський А.А. Концептуальні засади екоорієнтованих педагогічних технологій у професійній (професійнотехнічній) освіті. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*. Серія: педагогічні науки. № 1(48). 2022. С. 87–94.
4. Лузан, П.Г., Каленський, А.А., Пащенко, Т.М., Мося, І.А., Ямковий, О.Ю. Методичні основи оцінювання якості підготовки фахівців у закладах фахової передвищої освіти: методичний посібник, Полісся, м. Житомир, Україна. 2021. 301 с. ISBN 978-966-655-993-0
5. Наказ МОН України від 26 жовтня 2021 р. № 1133 про затвердження стандарту професійної (професійно-технічної) освіти з професії «КУХАР» URL: <https://mn.gov.ua/ua/npa/pr-zatverdzhennya-standartu-prfesijny-i-prfesijno-tehnicny-i-sviti-z-prfesiyi-kuhar> (дата звернення: 28.03.2023 р.)
6. Радкевич, В. О., Пуховська, Л. П., Бородієнко та ін. Сучасні моделі професійної освіти і навчання в країнах Європейського Союзу: порівняльний досвід: монографія. Київ: ІПТО НАПН України. 2018. 223 с.
7. Радкевич, В. О., Пуховська, Л. П., Бородієнко, О. В. та ін. Системи оцінювання якості професійної освіти і навчання в країнах Європейського Союзу: монографія. Житомир: «Полісся». 2018. 223 с.
8. Сурмін Ю.П. Кейс-стаді: архітектура і можливості. Київ: Навчально-методичний центр «Консорціум із удосконалення менеджмент-освіти в Україні», 2012. 336 с.

ECO-ORIENTED PROFESSIONAL TRAINING OF A SKILLED WORKER IN THE PROFESSION OF «CHEF»

Kalenskyi Andrii

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Leading Researcher of the Laboratory of Vocational Training Technologies
Institute of Vocational Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine

Introduction. Global trends have shown the large-scale popularization of ecological and green practices in the restaurant industry, and the number of food establishments operating according to the norms of ecological culture is increasing. In these institutions, the role of the cook is increasing in ensuring responsible consumption of water and energy and sorting and disposal of food and food waste. Therefore, the importance of the ecological component in the professional training of a qualified worker in the profession of «Chef» increases.

Purpose. The article aims to substantiate the expediency of case methods in eco-oriented professional training of future chefs.

Methods. Psychological and educational literature analysis, analogy, induction and deduction were used.

Results. Classic case. In this case, an analysis of a specific situation is performed. Purpose: acquisition of competencies, in particular ecological and energy efficient, and control of acquired professional competencies through learning outcomes. The task should be quite voluminous, and include theoretical foundations for several sections of the subject. The future chef must demonstrate an understanding of the essence of the problem being solved and apply theoretical knowledge to a practical situation. Expected result: a list of expected results and correspondingly acquired competencies. Study case – learning new material. Purpose: an independent study of new material, control of the degree of formation of general cultural competencies. Expected result: independent acquisition of knowledge and skills. The case can be carried out both individually and in a small group of two or three people. At the same time, everyone must indicate the volume of material performed by him. The results of this case are provided in writing as a report or publicly.

Final case. A case of this type is used as a method of assessing student competencies. The control and measurement tool traditionally used in student education has three components: testing theoretical knowledge by answering theoretical questions, solving practical tasks, and tests in which you can combine testing knowledge of theoretical provisions and the ability to solve tasks. These three parts can be combined in a case study.

The case study method in environmental education has both significant and diverse advantages, as well as significant disadvantages, which requires the development and application of environmental cases to take into account and minimize their disadvantages and make the most of the advantages.

Originality. Achieving the learning outcomes of ecological and energy-efficient competence of future chefs through the application of eco-oriented pedagogical case technologies.

Conclusion. Thus, the ecological and energy-efficient key competence of future chefs involves their knowledge of the basics of energy efficiency, regulatory and legal acts in the field of energy saving, methods of energy-efficient use of materials and resources in professional activities and everyday life, methods of energy saving at the enterprise, regulatory and legal acts in the field of ecology, the basics of rational use, reproduction and conservation of natural resources, ways to preserve and protect ecology in professional activities and everyday

life, rules for sorting garbage and waste disposal, as well as the ability of students to rationally use energy resources, consumables in professional activities and everyday life, use energy-efficient equipment and comply with environmental norms in professional activities and everyday life.

Keywords: Key Competence; Eco-Oriented Pedagogical Technologies; Ecological and Energy-Efficient Competence; Training of Skilled Workers.

References

1. Haiduk, O. V., Herliand, T. M., Kalenskyi, A. A., & Piatnychuk, T. V. (2022). *Rozroblennia y zastosuvannia ekooriantovanykh pedahohichnykh tekhnolohii dlia profesiinoi pidhotovky maibutnykh kvalifikovanykh robitnykiv budivelnoi, ahramoi haluzei ta sfery restorannoho hospodarstva*. [Development and application of eco-oriented pedagogical technologies for professional training of future qualified workers in the construction, agrarian and restaurant industries]. Kyiv: IPO NAPN Ukrainy. [in Ukrainian]
2. Zakon Ukrainy «Pro osvitu» [Law of Ukraine «On Education»]. (2023). zakon.rada.gov.ua. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian]
3. Kalenskyi, A. A. (2022). Kontseptualni zasady ekooriantovanykh pedahohichnykh tekhnolohii u profesiinii (profesiinotekhnichnii) osviti. [Conceptual principles of eco-oriented pedagogical technologies in professional (vocational and technical) education]. *Visnyk Hlukhivskoho natsionalnogo pedahohichnogo universytetu imeni Oleksandra Dovzhenka – Bulletin of Hlukhiv National Pedagogical University named after Oleksandr Dovzhenko, 1(48)*, 87–94. [in Ukrainian]
4. Luzan, P. H., Kalenskyi, A. A., Pashchenko, T. M., Mosia, I. A., & Yamkovyi, O. Iu. (2021). *Metodychni osnovy otsiniuvannia yakosti pidhotovky fakhivtsiv u zakladakh fakhovoi peredvyshchoi osvity* [Methodological bases for evaluating the quality of training of specialists in institutions of vocational pre-higher education]. Zhytomyr: Polissia. [in Ukrainian]
5. Nakaz MON Ukrainy vid 26 zhovtnia 2021 r. № 1133 pro zatverdzhennia standartu profesiinoi (profesiinotekhnichnoi) osvity z profesii «KUKhAR» [Order of the Ministry of Education and Culture of Ukraine of October 26, 2021 No. 1133 on approval of the standard of professional (vocational and technical) education in the profession «COOK»]. (2023). mn.gov.ua. URL: <https://mn.gov.ua/ua/npa/pr-zatverdzhennya-standartu-prfesijnyi-prfesijn-tehnichniy-sviti-z-prfesiyyi-kuhar> [in Ukrainian]
6. Surmin, Yu. P. (2012). *Keis-stadi: arkhitektura yi mozhlyvosti* [Case-stages: architectural possibilities]. Kyiv: Navchalno-metodychnyi tsentr «Konsortsium iz udoskonalennia menedzhment-osvity v Ukraini». [in Ukrainian]
7. Radkevych, V. O., Pukhovska, L. P., & Borodiienko, O. V. (2018). *Systemy otsiniuvannia yakosti profesiinoi osvity i navchannia v krainakh Yevropeiskoho Soiuzu* [Quality assessment systems of professional education and training in the countries of the European Union]. Zhytomyr: «Polissia». [in Ukrainian]
8. Radkevych, V. O., Pukhovska, L. P., & Borodiienko. (2018). *Suchasni modeli profesiinoi osvity i navchannia v krainakh Yevropeiskoho Soiuzu: porivnialnyi dosvid: monohrafiia* [Modern models of professional education and training in the countries of the European Union: comparative experience: monograph]. Kyiv: IPTO NAPN Ukrainy. [in Ukrainian]

Отримано редакцією 29.03.2023 р.

УДК 378.046-021.66-027.22

DOI: 10.31376/2410-0897-2023-2-52-27-32

ЄДНІСТЬ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ В СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАГІСТРІВ (З ДОСВІДУ РОБОТИ)

Ільченко Олена Юрїївна

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри загальної педагогіки та андрагогіки

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

e-mail: ilchenko.olena@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-4869-274X

Проаналізовано проблему єдності педагогічної теорії і практики в системі професійної підготовки магістрів. Акцентовано увагу на спеціальності 011 Освітні педагогічні науки (освітньої-професійна програма підготовки магістрів «Освітні, педагогічні науки», яка готує здобувачів вищої освіти до роботи в науковій і освітній сферах). Розкрито досвід роботи кафедри загальної педагогіки та андрагогіки, яка є випусковою і здійснює професійну підготовку фахівців з цієї спеціальності. Виокремлено шляхи і форми забезпечення єдності теорії і практики у цілісній підготовці здобувачів вищої освіти: у межах аудиторних занять (лекційні, семінарські заняття): проведення інтерактивних, проблемних лекцій, лекцій-дискусій, лекцій-візуалізацій, семінарів-діалогів, семінарів-диспутів, семінарів-колоквіумів, семінарів-мікророзкладання; у зв'язку із виробництвом (виробничі практики): виробнича педагогічна практика у вищій школі, виробнича науково-педагогічна практика у вищій школі; у межах позааудиторної, самостійної роботи: підготовка здобувачів до участі у конкурсі наукових робіт, участь в роботі студентсько-аспірантського гуртка кафедри, наукових гуртків викладачів кафедри; залучення магістрантів до участі в наукових зібраннях; опублікування статей у кафедральному часописі «Дидаскал» та ін.

Ключові слова: принцип єдності педагогічної теорії і практики, професійна педагогічна підготовка, освіта, освітня програма, магістр, педагогічний досвід.

Постановка проблеми. Закон України «Про освіту» (2017 р.) наголошує і акцентує на тому, що метою сучасної освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної

самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу Українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору [2].

Реалізація цієї мети вимагає оновлення головних завдань професійно-педагогічної підготовки здобувача вищої освіти і, зокрема, вчителя. Ці зміни стосуються нових освітніх стандартів, кваліфікаційних моделей і методичних систем професійної підготовки фахівців за рівнями «бакалавр» і «магістр», що базуються на основі діяльнісного, особистісно зорієнтованого та компетентнісного підходів, запровадженні освітніх інновацій, нових інформаційних технологій навчання.

На разі в освітянській спільноті актуальним є питання співвідношення теорії і практики у підготовці здобувачів вищої освіти. Досвід прогресивних зарубіжних країн, зокрема доробок німецьких учених і закладів освіти, розглядають практику як мету, критерій і умову підготовки фахівців, де вона складає 40% від теоретичних дисциплін, а «дитинство розуміється як самостійна фаза життя з правом прояву ініціативи і задоволеність власним світосприйняттям, а не лише як тренувальний етап для вступу до світу дорослих» [1]. Реалії сьогодення в Україні переконують, що поки що не досягнуто єдності теорії і практики у формуванні бакалавра і магістра, терміни багатьох видів практик скорочені, пропедевтична педагогічна практика, як один із найважливіших і визначальних видів практики студентів, у багатьох університетах відсутня, через брак коштів не проводиться практика в школах сільської місцевості тощо. Тож, **метою статті** є висвітлення досвіду реалізації на практиці принципу єдності педагогічної теорії і практики в системі професійної підготовки магістрів зі спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні проблема дослідження підготовки педагогічних кадрів і, зокрема єдності педагогічної теорії і практики, є актуальною і важливою. У цьому аспекті можемо виділити кілька напрямів: дослідження методологічних і теоретичних засад професійної підготовки (В. Безпалько, І. Бех, М. Луговий, Н. Ничкало та ін.); студіювання проблеми педагогічної майстерності у професійній підготовці вчителя (Є. Барбіна, І. Зязюн, О. Лавріненко та ін.); вивчення ролі і значення педагогічної практики в системі професійної підготовки (В. Бондар, С. Полянський, М. Приходько та ін.); вивчення проблем і перспектив розвитку вищої педагогічної освіти (А. Алексюк, Є. Белозерцев, О. Глузман та ін.).

Виклад основного матеріалу. Концептуальна ідея дослідження полягає в усвідомленні єдності теоретичних і практичних компонентів педагогічного процесу, що виключає питання домінування теорії чи практики або їх незалежного співіснування, і має шляхами реалізації роботу магістрів під час аудиторних занять, виробничої практики, позааудиторної і самостійної діяльності. Підґрунтям забезпечення єдності теорії і практики розглядаємо принцип студентоцентризму, як базовий в організації освітнього процесу, принцип цілісності, фундаментальності і безперервності навчання.

У даній статті увагу акцентуємо на спеціальності 011 Освітні педагогічні науки (освітньо-професійна програма підготовки магістрів «Освітні, педагогічні науки», яка готує здобувачів вищої освіти до роботи в науковій і освітній сферах). Кафедра загальної педагогіки та андрагогіки є випусковою, здійснює підготовку фахівців з цієї спеціальності, має свій досвід і напрацювання.

У 2015 р. викладачами кафедри під керівництвом її завідувача А. М. Бойко ліцензовано підготовку магістра в галузі знань 18.01 Специфічні категорії за спеціальністю 8.180.100021 «Педагогіка вищої школи» (нині галузь знань 01 Освіта/Педагогіка, спеціальність 011 Освітні, педагогічні науки). Ліцензування нової для Університету спеціальності зумовлювалося: по-перше, прагненням української спільноти до динамічних інтеграційних процесів та входженням у європейський освітній простір; по-друге, потребою зміцнення міжнародного авторитету й формування позитивного іміджу української держави у світі; по-третє, необхідністю реформування української вищої освіти в контексті європейських і світових освітніх стандартів, удосконалення психолого-педагогічної підготовки викладачів закладів вищої освіти; й, по-четверте, пошуком шляхів адаптування досвіду передових європейських університетів і прагненням зберегти свої освітні національні самобутні традиції. Особливо відчутно ці тенденції простежуються у Полтавському регіоні, зокрема у Полтавському національному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка, який завжди був і є одним з найважливіших центрів освіти і науки в Україні, багатою національною традицією та інноваційних здобутків.

У статті не ставимо за мету здійснити глибокий аналіз освітньо-професійних програм «Освітні, педагогічні науки» за різні роки. Акцентуємо увагу на проблемі забезпечення єдності теорії і практики у підготовці магістрів, вирішення якої, насамперед, залежить від чіткої постановки мети, освітньої орієнтації програми, її основного фокусу, особливостей, придатності до працевлаштування випускників, загальних і фахових компетентностей, програмних результатів навчання, переліку освітніх компонентів та їх логічної послідовності вивчення тощо.

Враховуючи, затверджений і уведений в дію наказом Міністерства освіти і науки України стандарт вищої освіти зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки для другого (магістерського) рівня вищої освіти (від 11.05.2021 р. № 520), звертаємося до профілю і змісту освітньо-професійної програми «Освітні, педагогічні науки» за 2021 р. Метою освітньої програми є підготовка висококваліфікованих фахівців у галузі педагогіки вищої школи, здатних до здійснення професійної діяльності викладача закладу вищої освіти; ефективного й комплексного розв'язання проблем сучасної теорії і практики вищої освіти; конкурування на ринку праці; особистісно-професійного зростання, поглиблення й розширення світоглядної компетентності та морально-ціннісних орієнтацій на засадах особистісно-гуманістичної парадигми вищої освіти України. Мета освітньої програми узгоджується із Місією і Стратегією розвитку ПНПУ імені В. Г. Короленка на 2020–2025 роки. Освітня програма спрямована на опанування здобувачами загальними і фаховими компетентностями, необхідними для кваліфікованого виконання професійних завдань викладача закладу вищої освіти.

Програма розкриває основи професійної підготовки до здійснення викладацької діяльності в університетах та закладах вищої освіти в сучасних умовах трансформації вищої освіти України і характеризується такими особливостями: 1) оригінальною пропозицією й упорядкованою логічною послідовністю освітніх компонентів; 2) забезпеченням можливості надання випускникам професійної кваліфікації «викладач закладу вищої освіти» та освітньої кваліфікації «магістр освітніх, педагогічних наук»; 3) широким спектром вибіркових дисциплін, які розкривають актуальні проблеми розвитку вищої освіти України у ХХІ столітті; 4) практичною підготовкою у межах виробничих педагогічних практик на базі випускової кафедри загальної педагогіки та андрагогіки ПНПУ імені В. Г. Короленка та в інших закладах вищої освіти України.

З метою освітньої програми, її орієнтацією і освітнім фокусом узгоджуються загальні, фахові компетентності, програмні результати навчання (згідно стандарту Вищої освіти України зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки за другим (магістерським) рівнем вищої освіти, уведений у дію МОН України № 520 від 11.05.2021 р.). Варто підкреслити, що серед загальних, фахових компетентностей, програмних результатів навчання частина мають практико-зорієнтований характер, частина – спрямовані на розвиток інтелектуальної сфери випускників, чим зумовлюється потреба в організації цілісного освітнього процесу на засадах фундаментальності і безперервності, міцної єдності і балансу теорії та практики. Саме на цій основі викладачі кафедри забезпечують єдність теорії і практики в системі професійної підготовки магістрів спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки у межах аудиторної роботи (лекційні, семінарські заняття), через виробничу педагогічну практику, у межах позааудиторної та самостійної роботи.

Організація аудиторної роботи здобувачів вищої освіти забезпечується викладачами кафедри викладанням навчальних дисциплін (обов'язкові, вибіркові) на денній і заочній формах навчання. Якщо розглянути в хронології, у межах освітніх програм 2017-2021 років перелік навчальних дисциплін, запропонованих для вивчення магістрантам, змінювався. В освітній програмі 2017 р. здобувачі вищої освіти мали можливість опанувати наступні навчальні дисципліни (обов'язкові), які читалися викладачами кафедри загальної педагогіки та андрагогіки: у циклі загальної підготовки – Організація наукових досліджень – 3 кредити (II сем.); у циклі професійної підготовки – Педагогіка вищої школи – 9 кредитів (I, II сем.), Методика викладання у вищій школі – 9 кредитів (I, II сем.), Інноваційна парадигма освіти і виховання – 3 кредити (I сем.), Андрагогіка в системі педагогічних наук – 4 кредити (III сем.), Педагогічні технології навчання і виховання у вищій школі – 4 кредити (I сем.), Суб'єкт-суб'єктні відносини викладача і студента у вищій школі – 4 кредити (I сем.), Історія педагогіки вищої школи – 4 кредити (II сем.), Інноваційні технології в освіті – 4 кредити (III сем.).

В освітніх програмах 2018 р., 2019 р.: у циклі загальної підготовки – Організація наукових досліджень – 3 кредити (II сем.); у циклі професійної підготовки – Педагогіка вищої школи – 9 кредитів (I, II сем.), Методика викладання у вищій школі – 9 кредитів (I, II сем.), Інноваційна парадигма освіти і виховання – 3 кредити (I сем.), Андрагогіка в системі педагогічних наук – 5 кредитів (III сем.), Педагогічні технології навчання і виховання у вищій школі – 4 кредити (I сем.), Суб'єкт-суб'єктні відносини викладача і студента у вищій школі – 4 кредити (I сем.), Історія педагогіки вищої школи – 4 кредити (II сем.).

В освітній програмі 2020 р. у циклі загальної підготовки – Організація наукових досліджень – 3 кредити (I сем.); у циклі професійної підготовки – Педагогіка і психологія вищої школи – 8 кредитів (I, II сем.), Методика викладання у вищій школі – 4 кредити (II сем.), Андрагогіка в системі педагогічних наук – 4 кредити (II сем.), Педагогічні технології навчання і виховання у вищій школі – 4 кредити (I сем.), Суб'єкт-суб'єктні відносини викладача і студента у вищій школі – 4 кредити (I сем.). В освітній програмі 2021 р.: у циклі загальної підготовки – Методологія та організація наукових досліджень – 3 кредити (I сем.), Історія педагогіки вищої школи – 3 кредити (I сем.); у циклі професійної підготовки – Педагогіка і психологія вищої школи – 8 кредитів (I, II сем.), Методика викладання у вищій школі – 4 кредити (II сем.), Андрагогіка в системі педагогічних наук – 4 кредити (II сем.), Педагогічні технології навчання і виховання у вищій школі – 4 кредити (I сем.), Суб'єкт-суб'єктні відносини викладача і студента у вищій школі – 4 кредити (I сем.).

Система вибіркового навчальних дисциплін, які розкривають актуальні проблеми розвитку вищої освіти України у XXI столітті, також вирізняється своїм розмаїттям. У 2017-2021 роках здобувачам вищої освіти за різних часів пропонувалися такі вибіркові дисципліни: Автономія закладу вищої освіти / Хмарні технології та сервіси Google у професійній діяльності; Гендерний підхід у педагогіці / Основи волонтерської діяльності; Основи християнської педагогіки / Сучасні актуальні проблеми педагогіки вищої школи; Менеджмент в освіті / Персоналії в історії української національної педагогіки; Полікультурне навчання і виховання у світових освітніх системах / Актуалізація педагогічних ідей Г. Ващенко в умовах розбудови національної системи освіти; Інноваційна парадигма вищої освіти в Україні / Технології національного виховання у вищій школі та ін.

Мета і очікувані результати навчання дисциплін (обов'язкові, вибіркові), їх навчальний контент (лекційні, семінарські зняття; завдання самостійної роботи; питання модульного, поточного, семестрового контролю) сформовано з урахуванням принципу єдності теорії і практики. У межах аудиторних занять принцип реалізується через проведення викладачами інтерактивних, проблемних лекцій, лекцій-дискусій, лекцій-візуалізацій, семінарів-діалогів, семінарів-диспутів, семінарів-колоквіумів, семінарів-мікрОВикладання; виконання магістрантами практичних завдань і вправ, участь у ділових іграх і групових дискусіях, розв'язання педагогічних ситуацій і вирішення педагогічних задач, наближених до освітніх реалій, підготовку наукових доповідей, рефератів, повідомлень із наступним їх захистом та ін.

Зміст і технологія вивчення навчальних дисциплін, зорієнтовані на особистісне і компетентісне зростання викладача закладу вищої освіти, на формування його професійно педагогічної спрямованості і мотиваційної готовності до роботи у сфері науки і освіти, на забезпечення оптимальної єдності і балансу теорії і практики, на формування науково-педагогічного світогляду, розвиток професійного мислення і творчості випускника освітньої програми. Сукупність і логічна послідовність вивчення дисциплін передбачає професійно-практичну, педагогічну та психологічну підготовку здобувачів до професійної діяльності в закладах вищої освіти.

Важливою складовою забезпечення єдності теорії і практики у підготовці магістрів зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки є виробничі практики, які належать до обов'язкових компонентів освітньої програми. В освітніх програмах 2017-2021 років їх назви і кількість кредитів варіювалися: в освітніх програмах 2017 р., 2018 р., 2019 р. (виробнича практика зі спеціальності – 12 кредитів (II, III сем.), в освітніх програмах 2020 р., 2021 р. (виробнича педагогічна практика у вищій школі – 6 кредитів (II сем.), виробнича науково-педагогічна практика у вищій школі – 9 кредитів (III сем.). Практика магістрантів передбачає безперервність і послідовність її проведення та оволодіння достатнім обсягом практичних знань і умінь. Зміст наскрізної програми і робочих програм виробничих практик укладено відповідно до «Положення про організацію та проведення практик студентів Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка» [3].

Виробнича педагогічна практика у вищій школі (розробник робочої програми – А. В. Хоменко) проводиться безпосередньо в процесі здобуття освіти на базі випускової кафедри загальної педагогіки та андрагогіки Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка та в інших закладах вищої освіти України за місцем проживання та майбутнього працевлаштування магістрантів. В якості мети виробничої практики визначено формування загальних та фахових компетентностей майбутніх фахівців у галузі педагогіки вищої школи; готовності магістрантів до виконання професійної діяльності викладача вищої школи; закріплення та перевірка теоретичних знань, практичних умінь і навичок щодо здійснення навчально-методичної, науково-дослідницької та виховної роботи в закладах вищої освіти. У ході виконання практичних індивідуальних завдань магістранти мають розробити індивідуальний комплексний план професійної діяльності на період виробничої практики; підготувати доповідь на методичний семінар кафедри; проаналізувати навчальні заняття викладачів університету; провести навчальні заняття, виховні години в академічній групі; підготувати пропозиції щодо розвитку навчально-методичної, науково-дослідної та виховної роботи викладача вищої школи.

Виробнича науково-педагогічна практика у вищій школі (розробник робочої програми – А. В. Хоменко) має за мету професійну підготовку фахівців високої кваліфікації в галузі педагогіки вищої школи, формування багатофункціональних компетентностей з організації та здійснення науково-педагогічної діяльності викладача закладу вищої освіти. Серед видів індивідуальних завдань практикантів: створення індивідуального комплексного плану професійної діяльності на період виробничої практики; підготовка доповіді та виступ на науковій конференції; аналіз навчальних занять викладачів університету; проведення навчальних занять, виховних годин в академічній групі (на потоці); підготовка одноосібної статті до друку; підготовка пропозицій щодо розвитку науково-дослідницької, навчально-методичної, виховної та організаційної роботи викладача вищої школи. По завершенні практики магістранти мають захистити її результати на засідання кафедри, де не лише підбиваються підсумки їх роботи, але й обговорюються умови, шляхи, засоби підвищення якості вищої педагогічної освіти, зокрема питання забезпечення єдності теорії і практики в організації освітнього процесу.

Важливим моментом виробничої практики є те, що здобувачі мають можливість підібрати та опрацювати матеріал для написання кваліфікаційної роботи, здійснити апробацію результатів свого дослідження тощо. Кваліфікаційна магістерська робота є творчим, самостійним видом навчально-наукової роботи студента, яка зорієнтована на формування загальних і спеціальних компетентностей, передбачених освітньою програмою підготовки магістра, зокрема, здатності самостійно здійснювати науковий пошук і розв'язувати конкретні науково-теоретичні й практичні завдання професійного характеру.

Забезпечення єдності теорії і практики у межах позааудиторної, самостійної роботи здобувачів здійснюється й в інших напрямках. Серед них визначаємо: участь магістрантів у конкурсі наукових робіт «Нато-Україна: співпраця заради безпеки та миру – 2020» (грамота О. Шовкова, грамота О. Максименко, 2020 р. – науковий керівник – О. Ю. Ільченко); участь в роботі факультативу кафедри загальної педагогіки та андрагогіки для обдарованих студентів і магістрантів Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (керівник факультативу – І. В. Кравченко); участь в роботі наукових гуртків викладачів кафедри, в роботі наукових зібрань, зокрема науково-практичних конференцій, які проводить кафедра, підготовка й опублікування статей у кафедральному часописі «Дидаскал» та ін.

Висновки. Отже, як основні шляхи і форми забезпечення єдності теорії і практики у цілісній підготовці здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки, визначаємо: *у межах аудиторних занять* (лекційні, семінарські заняття): проведення інтерактивних, проблемних лекцій, лекцій-дискусій, лекцій-візуалізацій, семінарів-діалогів, семінарів-диспутів, семінарів-колоквіумів, семінарів-мікрОВикладання; види роботи здобувачів – виконання практичних завдань і вправ, участь у ділових іграх і групових дискусіях, розв'язання педагогічних ситуацій і вирішення педагогічних задач, наближених до освітніх реалій, підготовка наукових доповідей, рефератів, повідомлень із наступним їх захистом та ін.; *у зв'язку із виробництвом* (виробничі практики): виробнича педагогічна практика у вищій школі, виробнича науково-педагогічна практика у вищій школі; види індивідуальних завдань здобувачів з виробничих практик – створення індивідуального комплексного плану професійної діяльності на період виробничої практики; підготовка доповіді на методичний семінар кафедри; аналіз навчальних занять викладачів університету; проведення навчальних занять, виховних годин в академічній групі (на потоці); підготовка пропозицій щодо розвитку навчально-методичної, науково-дослідної та виховної роботи викладача вищої школи; підготовка наукової доповіді та виступ на науковій конференції; підготовка одноосібної статті до друку; захист результатів виробничої практики на засіданні кафедри та ін.; *у межах позааудиторної, самостійної роботи*: підготовка магістрантів до участі у конкурсі наукових робіт «Нато-Україна: співпраця заради безпеки та миру – 2020»; організація і проведення студентсько-аспірантського гуртка кафедри загальної педагогіки та андрагогіки «Актуальні проблеми педагогічної науки і практики», наукових гуртків викладачів кафедри; залучення магістрантів до участі в наукових зібраннях, зокрема до науково-практичних конференцій, які проводить кафедра та ін.; види роботи здобувачів – опрацювання інформаційних джерел, написання наукової роботи, підготовка презентацій, промо-роликів, доповідей, проєктів, опублікування статей у кафедральному часописі «Дидаскал», підготовка наукової доповіді та виступ на конференції; виконання кваліфікаційної роботи та ін.

Названі шляхи і форми забезпечення єдності теорії і практики у цілісній підготовці магістрів заслуговують на їх подальше використання й, водночас, враховуючи швидкість змін та динамічність освітнього простору, їх потенціал має постійно оновлюватися і поповнюватися, адекватно вимогам часу. Перспективу подальших наукових пошуків убачаємо в розробці загальних рекомендацій щодо підвищення ефективності забезпечення єдності педагогічної теорії і практики у підготовці здобувачів вищої освіти.

Список використаної літератури

1. Бойко А. М. Єдність теорії і практики у підготовці вчителя. *Освіта України*, 2001. № 57. С. 5.
2. Закон України «Про освіту», 2017. *Освіта. UA*. URL: <http://osvita.ua/legislation/law/2231>
3. Положення про організацію та проведення практик студентів Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. Полтава, 2019. 38 с.

UNITY OF PEDAGOGICAL THEORY AND PRACTICE IN THE PROFESSIONAL TRAINING SYSTEM OF MASTERS (FROM WORK EXPERIENCE)

Ichenko Olena

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor at the Department of General Pedagogy and Andragogy
V. G. Korolenko Poltava National Pedagogical University

Introduction. *The problem of the unity of pedagogical theory and practice in the system of professional training of masters is analyzed. Attention is focused on the specialty 011 Educational Pedagogical Sciences (educational and professional master's training program «Educational, Pedagogical Sciences», which prepares students of higher education to work in the scientific and educational spheres). The work experience of the department of general pedagogy and andragogy, which is a graduation department and carries out professional*

training of specialists in this specialty, is revealed.

Purpose. Highlighting the experience of implementing the principle of the unity of pedagogical theory and practice in the system of professional training of masters in specialty 011 «Educational and pedagogical sciences».

Methods. The research used general scientific methods of scientific research – analysis, synthesis, comparison, specification, and generalization of theoretical propositions.

Results. The ways and forms of ensuring the unity of theory and practice in the holistic training of higher education applicants are highlighted: within classroom classes (lectures, seminars): holding interactive, problem-based lectures, lectures-discussions, lectures-visualizations, seminars-dialogues, seminars-disputes, seminars-colloquiums, micro-teaching seminars; in connection with production (production practices): production pedagogical practice in higher education, production scientific and pedagogical practice in higher education; within the framework of extracurricular, independent work: preparation of applicants for participation in the competition of scientific works, participation in the work of the student-postgraduate circle of the department, scientific circles of teachers of the department; involvement of master's students in participation in scientific meetings; publication of articles in the cathedral magazine «Didaskal» and others.

Originality. Presentation of the rich and original work experience of the staff of the Department of General Pedagogy and Andragogy, which ensures the implementation of the educational program «Educational and Pedagogical Sciences» for the professional training of applicants of the second (master's) level of higher education

Conclusions. The mentioned ways and forms of ensuring the unity of theory and practice in the integral training of masters deserve their further use and, at the same time, taking into account the speed of changes and the dynamism of the educational space, their potential must be constantly renewed and replenished, adequately to the requirements of the time. We see the prospect of further scientific research in the development of general recommendations for increasing the effectiveness of ensuring the unity of pedagogical theory and practice in the preparation of higher education applicants.

Keywords: Principle of Unity of Pedagogical Theory and Practice, Professional Pedagogical Training, Education, Educational Program, Master's Degree, Pedagogical Experience.

References

1. Boiko, A. M. (2001). Yednist teorii i praktyky u pidhotovtsi vchytelia [Unity of theory and practice in teacher training]. *Osvita Ukrainy – Education of Ukraine*, 27, 5 [in Ukrainian].
2. *Zakon Ukrainy Pro osvitu № 2145-VIII [Law of Ukraine On education No. 2145-VIII]*. (2017). zakon.rada.gov.ua. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].
3. *Polozhennia pro orhanizatsiiu ta provedennia praktyk studentiv Poltavskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni V. H. Korolenka [Regulations on the organization and conduct of internships for students of V.G. Korolenko Poltava National Pedagogical University]*. (2019). Poltava, Ukraine. [in Ukrainian].

Отримано редакцією 17.03.2023 р.

УДК 37.013.3:001.895

DOI: 10.31376/2410-0897-2023-2-52-32-41

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ГАЛУЗІ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ

Близнюк Микола Миколайович

доктор педагогічних наук, професор кафедри виробничо-інформаційних технологій та безпеки життєдіяльності

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

e-mail: blyzniyk@gmail.com

ORCID ID:0000-0002-8339-4118

У статті розглянуто основні інноваційні аспекти розвитку технологічної освіти у сучасних умовах інформаційних перетворень суспільства та освіти. Показано, що застосування високих технологій у сфері освіти як інструменту для передачі інформації та освоєння сучасних технологічних процесів дозволяє оптимізувати навчальний процес та підвищити його ефективність. Розглянуто особливості впливу інформаційно-комунікаційних технологій на педагогічні технології і можливість їх освоєння на основі розвитку навичок творчого, логічного мислення та вдосконалення навичок міжособистісної комунікації. Наведено інноваційні аспекти використання інформаційно-комунікаційних технологій до сфери технологічної освіти. Аналізуються основні напрямки досліджень щодо визначення структури та детермінант інформаційно-комунікаційних технологій відповідно специфіки педагогічної діяльності.

Ключові слова: технологічна освіта, високі технології, інформаційно-комунікаційні технології, соціальні комунікації.

Постановка проблеми. Технологічна освіта спрямована на освоєння культури ставлення до техніки і технологічних перетворень навколишнього середовища, заснованих на оптимізації використання та збереження ресурсів. Важливим аспектом є взаємодія людини та машин, обладнання, енергетичних пристроїв. Широке застосування отримали системи якісного управління за допомогою комп'ютерних

систем та технологій (соціальні медіа, інформаційні технології мережного типу тощо, хмарні технології, мобільне спілкування та ін.). Одним із інноваційних аспектів технологічної освіти стає можливість у процесі навчання й освоєння різних дисциплін, переважно технічного плану, використовувати сучасні технології (наприклад, системи автоматизованого проектування, системи автоматизованого збору даних та ін.). При цьому вивчаються і самі такі технології та обладнання, що забезпечує їх роботу.

З метою досягнення результативності навчання педагогами застосовуються сучасні технології та інноваційні методи навчання. Ці методи включають активні та інтерактивні форми, що безпосередньо застосовуються всіма учасниками навчального процесу. Завдяки інтерактивним методам відбувається ефективне засвоєння знань. Дані методи належать до колективних форм навчання, під час яких над матеріалом, що вивчається, працює вся група, при цьому кожен учасник несе відповідальність за виконану роботу [1-3].

Поява нових інформаційних технологій, пов'язаних з розвитком комп'ютерних засобів та мереж телекомунікацій, дало можливість створити якісно нове інформаційно-освітнє середовище як основу для розвитку та вдосконалення системи освіти. Серед різних способів інноваційного навчання виокремимо модульне навчання, проблемне навчання, дистанційне навчання, методичне навчання, метод проектів, соціальне партнерство тощо.

Інноваційний поступ інформаційних технологій та їх широке впровадження суттєво трансформують розвиток суспільства за соціальними, економічними, культурологічними, технологічними та іншими векторами. Не оминає процес інформатизації і систему освіти, яка на часі видозмінюється концептуально: оновлення законодавчих актів та нормативно-правових документів для повної реалізації особистісного потенціалу здобувача освіти відповідно до індивідуальної освітньої траєкторії [11, с.155].

У реаліях, коли підвищуються вимоги до якості підготовки випускників, відбувається глобальна інформатизація, розвиток новітніх інформаційних технологій також сприяє підготовці майбутнього фахівця. Для сучасної освітньої системи навчання – це, перш за все, пізнавальна діяльність, яка орієнтована не тільки на отримання знань і умінь. Зміна йде й на рівні особистості: насамперед, підвищується інтелект і основна спрямованість йде на саморозвиток. Вищий навчальний заклад побудований таким чином, що студент спочатку навчається, а потім йде період, орієнтований на управління іншими людьми та виробничими структурами. Професійна компетентність, наукова кваліфікація, підготовка кадрів призводять до формування нового типу фахівця, який з ентузіазмом знаходить творчий підхід до вирішення проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізу інноваційних процесів у сучасній освіті та підготовці майбутніх учителів до використання інноваційних педагогічних технологій присвячені наукові роботи І.В. Гавриш, І.М. Дичківської, І.М. Богданової, Т.М. Демиденко, О.І. Іваницького, Н.І. Клокар та ін. Серед учених, які досліджували навчання з використанням інноваційних технологій, слід відзначити праці І.Д. Беха, Л.І. Даниленка, І.М. Дичківської, А. В. Камінської, М. В. Кларіна, О.М. Пехоти, О.В. Попової, Л.С. Подимової, А. І. Пригожина, В. А. Сластьоніна, А. В. Хуторського.

Проблемі інформаційних технологій у сфері освіти також приділено багато уваги і дана тематика висвітлена у роботах таких учених, як Ю.К. Бабанський, В.Ю. Биков, Я.Л. Ваграменко, О.Г. Гейн, А.П. Єршов, І.В. Роберт та багатьох інших. Педагогічні дослідження у сфері вищої освіти, пов'язані з вивченням інформатизації, можна простежити в ґрунтовних публікаціях М.І. Жалдака, Ю.О. Жука, В.В. Лапінського, Ю.О. Дорошенко, Н.В. Морзе, Ю.С. Рамського, Л.М. Михайленко, С.М. Яшанова та інших.

Навчання з використанням інноваційних технологій якісно поширено у вітчизняній освіті. Воно інтегрує процеси, які не можна об'єднувати в межах класичної освіти, а саме навчання, працевлаштування, планування кар'єри, безперервну освіту. В порівнянні з класичними технологіями, інноваційні характеризуються цілою низкою особливостей [4-5], серед яких найважливішими є :

- суб'єктивний тип та характер взаємовідносин між студентами та педагогом;
- діалогічний, демократичний та рефлексивний стиль взаємодії; групові та колективні форми організації навчального процесу;
- проблемні, пошукові, евристичні та дослідницькі методи навчання; ефективні способи отримання та засвоєння інформації, які орієнтовані на пошуково-мисленнєву діяльність.

Слід зазначити, що в контексті таких взаємовідносин, педагог виконує функцію організатора співдружності, посередника, консультанта та керівника пошукової діяльності студентів, водночас студент має активну особистісну позицію, мотив до самовдосконалення та інтерес до навчальної діяльності.

Формулювання мети статті. Розглянути інноваційний аспект використання інформаційно-комунікаційних технологій до сфери технологічної освіти. Проаналізувати основні напрямки досліджень щодо визначення структури та детермінант інформаційно-комунікаційних технологій відповідно до специфіки педагогічної діяльності.

Виклад основного матеріалу. У галузі технологічної освіти застосовують різноманітні педагогічні

інновації: інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) у предметному навчанні, особистісно-орієнтовані технології у викладанні предмета, інформаційно-аналітичне забезпечення навчального процесу та управління якістю освіти, моніторинг інтелектуального розвитку, виховні технології як провідний механізм формування особистості, дидактичні технології як умову розвитку навчального процесу закладу освіти, психолого-педагогічне супроводження впровадження інноваційних технологій у навчально-виховний процес тощо.

На сьогоднішній день саме інформаційні технології – це чи найважливіший фактор, який зараз особливо впливає на навчання. Основною прерогативою виступає фаховий рівень підготовки студентів у вишах, що є запорукою успішного функціонування всієї системи освіти. Застосування інформаційних технологій в освітньому процесі розкриває творчі здібності студентів у процесі навчання. Інформаційні технології є основою і одним з найважливіших факторів, які сильно впливають на якість системи освіти [6-7].

Оскільки, як зазначає О.А. Зимовець, ІКТ є інноваційною технологією, яка має суттєві переваги перед традиційними технологіями, то одним із завдань вищого педагогічного навчального закладу є *формування готовності майбутнього вчителя ГД до використання ІКТ у професійній діяльності*, під якою розуміють (за Р.С. Гуріним) інтегровану якість особистості майбутнього вчителя, що виявляється, по-перше, в підвищенні продуктивності мислення, розвитку пам'яті, навичок, поширенні та поглибленні знань за допомогою використання ІКТ і їх засобів; по-друге, в наданні можливості обирати способи дій, здійснювати самоконтроль за виконанням власних дій і прогнозувати шляхи підвищення продуктивності роботи у процесі інформатизації процесу навчання. *Компонентами* зазначеної готовності дослідник вважає *адаптивно-мотиваційний* (сприяє усвідомленню значення й особистісного ставлення студентів до впровадження ІКТ в освіту та їх спрямованість на застосування у майбутній діяльності), *планово-змістовий* (вимагає від студентів наукового підходу, а саме: вмінь висувати гіпотезу, припускати добір і структурування навчального матеріалу за допомогою ІКТ), *організаційно-координаційний* (спрямований на активне використання ІКТ у навчальному процесі загальноосвітньої школи, а також орієнтування на самостійне здобуття знань) та *контрольовально-оцінний* (передбачає оперативний контроль і забезпеченість засобів ІКТ, подання навчальної інформації та діагностику її засвоєння) [8, с. 148].

Поняття інформаційних технологій включає як комп'ютерні, так і телекомунікаційні технології в освіті. Нами інформаційні технології розглядаються як сукупність сучасних технічних засобів, які забезпечують збирання, зберігання, переробку та передачу інформації на основі сучасної комп'ютерної техніки. Поділяємо і позиції вітчизняних авторів, так зокрема М.І. Жалдаком інформаційні технології розглядаються як сукупність методів та засобів, що дозволяє розширити знання людей та надає широкі можливості з управління технічними та соціальними процесами [5].

У своїй дослідженні О.М. Машбіц зазначає, що інформаційні технології – це сукупність різноманітних програм навчання; сюди він включає контроль знань, навчальні системи, що базуються на штучному інтелекті [9]. Основне завдання інформаційних технологій у сфері освіти – це розробка інтерактивного середовища управління процесом освітньої діяльності та доступ до сучасних інформаційно-освітніх ресурсів. До складу інформаційних технологій входять також мультимедіа підручники, побудовані на основі гіпертексту різного роду, пізнавальні сайти та багато інших джерел. Інформаційні технології в освітньому процесі значно впливають на формування сучасної інформаційної картини світу. Актуальність використання інформаційних технологій в освітньому процесі обумовлена соціальною потребою підвищення якості освіти, а також практичною потребою використання сучасних комп'ютерних програм. Основна мета застосування інформаційних технологій в освітньому процесі – це насамперед посилення інтелектуальних можливостей молоді в інформаційному суспільстві, а також індивідуалізація та підвищення якості навчання на всіх щаблях освітньої системи.

Інформаційні технології у сфері освіти сприяють розширенню кругозору студента, підготовці випускників вишу до життя в умовах інформаційного суспільства, а також реалізації соціального замовлення, що орієнтується на процеси глобальної інформатизації [5].

Інформаційні технології сприяють підвищенню ефективності навчання, його індивідуалізації та диференціації, організації нових форм взаємодії в процесі навчання та зміни змісту та характеру діяльності того, хто навчається. Завдання викладача полягає в умінні застосувати нові технічні засоби в освітній системі та досягти успішного функціонування освіти в сучасному світі.

На сьогоднішній день можна виділити кілька напрямків використання сучасних інформаційних технологій у сфері освіти:

- використання інформаційних технологій як засобу навчання, який удосконалює процес викладання та підвищує його якість та ефективність;
- використання інформаційних технологій як інструментів навчання, пізнання себе та дійсності;
- використання інформаційних технологій у якості засобу творчого розвитку;

- використання інформаційних технологій як основний засіб автоматизації процесів контролю, корекції, тестування та психодіагностики;
- організація комунікацій на основі використання засобів інформаційних технологій з метою передачі та набуття педагогічного досвіду, методичної та навчальної літератури;
- інтенсифікація та вдосконалення управління навчальним закладом та навчальним процесом на основі використання системи сучасних інформаційних технологій.

Характерною рисою є використання закладами вищої освіти інформаційних технологій, що спираються на веб-технології та глобальну мережу Інтернет. Інтернет розглядається вченими як середовище, яке не дає знання «в готовому вигляді», але надає великі можливості тим, хто вміє активно шукати інформацію, аналізувати та самостійно мислити. В даний час у засобах масової інформації широко використовується термін «віртуальний простір» [9], під яким розуміється сукупність не тільки освітніх ресурсів інтернету, а й абсолютно нова «інфосфера», вимір якої включає в себе:

- технічні та інноваційні засоби інтернету;
- людські ресурси, залучені до освіти та процеси інформатизації освіти;
- відносини у співтоваристві фахівців, які працюють в освіті з опорою на засоби нових інформаційних технологій та інтернет.

Застосування інформаційних технологій в освітньому процесі сприятиме тому, що якість підготовки майбутнього фахівця підвищуватиметься. Інформаційні технології в освіті мають переваги [10], серед яких:

- створення найефективнішої системи управління інформаційним забезпеченням освіти;
- формування пізнавальної діяльності молоді у процесі навчання;
- індивідуалізація навчального процесу та можливість процесу пізнання за допомогою інформаційних технологій.

Інформаційні технології в технологічній освіті вирішують низку найважливіших завдань, серед яких:

- дослідження явищ та процесів, що відбуваються всередині складних організованих систем та на основі використання засобів комп'ютерної графіки та комп'ютерного моделювання;
- вивчення різних фізичних, хімічних, біологічних та соціальних процесів, які можуть протікати з великою чи малою швидкістю.

Відзначимо, що застосування інформаційних технологій в освітньому процесі має позитивні та негативні сторони. Але загалом інформаційні технології сприяють тому, що відбувається наочна демонстрація інформації та значно економиться час її пошук.

Особливої популярності набуває система *дистанційної освіти*. Дистанційна освіта є взаємодією потоків навчальної та організуючої навчальний процес інформації за допомогою віддаленого комп'ютера (сервера). Основний поштовх у розвитку дистанційної освіти був покладений наприкінці ХХ століття, і на сьогоднішній день дистанційна освіта найбільш перспективна і ефективна система підготовки фахівців, що має величезний потенціал у ХХІ столітті. Дистанційна освіта – це комплекс освітніх послуг, які надаються широким верствам населення за допомогою спеціалізованого інформаційно-освітнього середовища, орієнтованого на засоби обміну інформацією на будь-яких відстанях [5]. У системі вищої освіти дистанційна освіта є, перш за все, сукупністю технологій, методів і засобів, що забезпечує можливість навчання без відвідування навчального закладу, але, як правило, з різними консультаціями у викладачів навчального закладу чи осіб, сертифікованих цим навчальним закладом.

Серед основних напрямів дистанційної освіти можна виділити підвищення якості освіти, підготовка якісних фахівців та розвиток єдиного освітнього простору, де акцент скеровано на підвищення соціальної та професійної мобільності населення та рівня самосвідомості.

Основна мета дистанційної освіти – це, перш за все, створення єдиного освітнього простору за допомогою впровадження в навчальний процес інформаційних технологій. Мережеві інтернет-технології дозволяють зробити навчальний графік більш гнучким та залучити необхідний контингент молоді.

Як уже зазначалося, впровадження інформаційних технологій у освітній процес має позитивні та негативні моменти. Позитивні моменти інформаційних технологій – це насамперед полегшення процесу навчання студента, посилення інтелектуальних можливостей та, безперечно, підвищення якості навчання на всіх щаблях освітньої системи. Інформаційні технології в освіті мають відповідно переваги, серед яких:

- створення найефективнішої системи управління інформаційним забезпеченням освіти;
- формування пізнавальної діяльності молоді у процесі навчання;
- індивідуалізація навчального процесу та можливість процесу пізнання за допомогою інформаційних технологій.

Негативні моменти – проблема співвідношення інформації, тобто у комп'ютері досить великий обсяг інформації, яку студент не може повністю засвоїти та зрозуміти (на відміну від комп'ютера). На

думку більшості фахівців, комп'ютер не може повністю замінити людського спілкування і зрозуміти таємницю людської думки. На сучасному етапі конструктивним є підхід, згідно з яким комп'ютер не слід протиставляти викладачу; його більшою мірою доцільно розглядати як засіб підтримки навчальної і професійної діяльності. Інформаційні технології в освітньому процесі сприяють тому, що мають місце наочна демонстрація інформації, значна економія засобів та часу, підвищена зацікавленість студентів та оформлення результатів досліджень, що дозволяють аналізувати вплив різних факторів на досліджуваний процес.

Впровадження ІКТ у зміст освітнього процесу передбачає інтеграцію різних предметних галузей з інформатикою, що веде до інформатизації свідомості та розуміння процесів інформатизації у суспільстві (у його професійному аспекті). Істотне значення має усвідомлення тенденції процесу інформатизації, що складається: від освоєння початкових відомостей про інформатику до використання комп'ютерних програмних засобів при вивченні навчальних предметів, а потім до насичення елементами інформатики структури та змісту освіти, здійснення корінної перебудови всього навчально-виховного процесу на базі застосування інформаційних технологій. Як результат у методичній системі навчання з'являються нові інформаційні технології, а випускники навчальних закладів мають підготовку до освоєння нових інформаційних технологій у майбутній трудовій діяльності. Даний напрямок реалізується за допомогою включення до навчального плану нових предметів, спрямованих на вивчення інформатики та ІКТ.

Головним напрямом виступає якість та рівень підготовки студентів у вишах, що визначає ефективність функціонування усєї системи освіти. Пропонується розробити нові підходи у підготовці вчителя, здатного творчо та самостійно вирішувати проблеми освіти [6]. Такі підходи мають наступні цілі:

- формування уявлення у студентів про творчий характер педагогічної діяльності тому, що вона грає величезну роль життя суспільства;
- поява професійної культури майбутніх учителів;
- орієнтація на особистісний та професійний розвиток, на самостійний саморозвиток з урахуванням індивідуальних особливостей.

Застосування інформаційних технологій в освітньому процесі сприятиме тому, що якість підготовки майбутнього фахівця підвищуватиметься. Актуальність використання інформаційних технологій в освітньому процесі у закладах вищої освіти обумовлена, насамперед, соціальною потребою у підвищенні якості освіти та практичною потребою у використанні у навчальних закладах сучасних комп'ютерних програм.

Модернізація навчального процесу, насамперед, вимагає переходу від лекційних способів освоєння навчального матеріалу до активних групових та індивідуальних форм роботи, організації самостійної пошукової діяльності студентів, що дозволить готувати спеціаліста з вираженою індивідуальністю та організувати діяльність, займаючись в різних умовах. Цьому сприяє впровадження у навчальний процес інформаційних, комп'ютерних технологій та цифрових освітніх ресурсів.

Добре володіння інформаційними та комунікаційними технологіями викладачами вишів є основою підвищення якості освіти. Використання інформаційних технологій для створення навчально-методичного забезпечення дозволяє підвищити ефективність освітнього процесу. Компетентне використання інформаційних технологій викладачем дозволяє збільшити педагогічний вплив на формування творчого потенціалу студента.

Інформаційна складова навчального процесу визначає змістовний аспект підготовки спеціаліста в університеті. Як такий інформаційною складовою може виступати електронний навчально-методичний комплекс, який є дидактичною системою, де йде взаємодія між викладачем та студентами, де враховуються прикладні педагогічні програмні продукти, а також сукупність дидактичних засобів та методичних матеріалів, що підтримують навчальний процес.

Також до інноваційних ІТ-технологій у сфері технологічної освіти можна віднести *електронні підручники*, під якими можна розуміти теоретичний та науково-практичний матеріал, завдання, тренінг, контроль та оцінку якості засвоєння знань, що формується за допомогою спеціальних програм, що дозволяють подати інформацію у вигляді текстового, графічного зображення, а також мультимедійних відео та звукових ефектів [7].

Викладачеві електронний підручник допомагає у вирішенні дидактичних, методичних та психологічних завдань, оскільки є найбільш гнучким засобом викладання, що дозволяє за необхідністю модифікувати навчальний матеріал. Застосування електронного підручника дозволяє студентам поряд з лекціями та практичними заняттями під керівництвом викладача самостійно займатися вивченням нових дисциплін, використовуючи представлений електронний матеріал як повноцінний навчальний посібник, а також помічника-консультанта та екзаменатора [8].

Також інноваційні методи навчання передбачають *інтерактивне навчання*. Воно спрямоване на активне та глибоке засвоєння матеріалу, що вивчається, розвиток вміння вирішувати комплексні завдання. Інтерактивні види діяльності включають імітаційні та рольові ігри, дискусії, моделюючі ситуації. Одним із

сучасних методів є навчання через співробітництво. Він використовується для роботи з соціальними партнерами, а також у малих групах. Цей метод ставить своїм завданням ефективне засвоєння навчального матеріалу, вироблення здатності сприймати різні точки зору, вміння співпрацювати та вирішувати конфлікти у процесі спільної роботи. Інноваційні методи дозволили змінити роль викладача, який є не тільки носієм знання, а й наставником, який ініціює творчі пошуки студентів [2].

Використання сучасних інформаційних технологій, що відповідають міжнародним освітнім стандартам, а також забезпечення всіх необхідних умов для плідної роботи вчителів, викладачів, майстрів виробничого навчання є стратегічними пріоритетами у сфері освіти. Адже інформаційні технології допомагають викладачам вивести навчальний процес на якісно новий рівень.

Сьогодні багатьма вчителями з метою досягнення результативності навчання застосовуються сучасні технології та інноваційні методи навчання. Ці методи включають активні та інтерактивні форми, що застосовуються у навчанні. Активні передбачають діяльну позицію учня стосовно викладачеві та до тих, хто здобуває освіту разом з ним. Під час уроків із їх застосуванням використовуються підручники, зошити, комп'ютер, тобто індивідуальні засоби, що використовуються для навчання. Завдяки інтерактивним методам відбувається ефективне засвоєння знань у співпраці з іншими учнями. Ці методи належать до колективних форм навчання, під час яких над матеріалом, що вивчається, працює група учнів, при цьому кожен з них несе відповідальність за виконану роботу [1].

Поява нових інформаційних технологій, пов'язаних з розвитком комп'ютерних засобів та мереж телекомунікацій, дало можливість створити якісно нове інформаційно-освітнє середовище як основу для розвитку та вдосконалення системи освіти. Способи інноваційного навчання – модульне навчання, проблемне навчання, дистанційне навчання, методичне навчання, метод проєктів, соціальне партнерство тощо.

Безперечно, інноваційні методи навчання мають переваги перед традиційними, адже вони сприяють розвитку дитини, вчать її самостійності у пізнанні та прийнятті рішень.

Головною метою інноваційних технологій освіти є підготовка людини до життя в постійно мінливому світі. Метою інноваційної діяльності є якісна зміна особистості учня по порівняно із традиційною системою. Тому інноваційні методи навчання сприяють розвитку пізнавального інтересу учнів, навчають систематизувати і узагальнювати матеріал, що вивчається, обговорювати та дискутувати. Осмислюючи та обробляючи отримані знання, учні набувають навичок застосування їх на практиці отримують досвід спілкування.

Швидкі зміни фахового та культурного світу зумовлюють потребу в таких професіоналах, які були б готові та здатні до так само швидким трансформаціям. Сучасний фахівець перебуває у ситуації, коли інформаційно-комунікативний рух змушує його постійно виступати у різних ролях. Це принципово змінює статус та мету освіти, особливо технологічної, оскільки для відповідності сучасним вимогам ринку необхідно освоювати найперспективніші технології, які є запорукою високої якості та низької собівартості продукції. Відомо, що поняття «технологія» трактується як мистецтво, майстерність, вміння в сукупності з методами обробки, виготовлення, зміни стану, властивостей, форми сировини, матеріалу або напівфабрикату, здійснюваних у процесі виробництва.

Оскільки термін «технологія» характеризує сукупність знань про засоби та методи проведення виробничих процесів зміст поняття «технологія» асоціативно пов'язується з процесом виробництва матеріальних цінностей і за цією ознакою не застосовується до поняття «освітній процес». Попри те, якісна зміна предметів природи (технологічний процес) передбачає як створення виробу необхідної якості для задоволення відповідної потреби, а також максимально можливе скорочення витрат за виготовлення продукції – її кількісні параметри виступають як вираження результатів власне процесу праці. З позицій виробництва поняття «технологія» може розглядатися в історичному аспекті як результат науково-технічної революції, спосіб перетворення матерії, що вимагає як контролю якості продукції, так і управління технологічним процесом. На сучасному етапі розвитку суспільства стає очевидним і філософський аспект поняття, що розглядається, а також трансформація його суті стосовно соціуму.

Технологічна освіта спрямована на освоєння культури ставлення до техніки та технологічних перетворень навколишнього середовища, заснованих на оптимізації використання та збереження ресурсів. Важливим аспектом є взаємодія людини та машини, обладнання, енергетичних пристроїв. Широке застосування отримали системи керування машинами за допомогою комп'ютерних систем та технологій. З'явився клас технологій, які називають високими. До високих технологій відносять зазвичай такі, які забезпечують швидке протікання технологічних процесів з використанням високоточних маніпуляторів, керованих комп'ютерною технікою (мікроелектроніка, інформаційні технології типу Інтернет тощо, біотехнології, мікромеханіка та ін.). Одним із інноваційних аспектів технологічної освіти стає можливість у процесі навчання та ефективного освоєння різних дисциплін, переважно технічного плану, використовувати високі технології (наприклад, системи автоматизованого проєктування, системи автоматизованого збору

даних та ін.). При цьому вивчаються і самі високі технології та обладнання, що забезпечує їх роботу.

Останнім часом для розробки освітніх моделей увагу багатьох дослідників привертають можливості використання високих технологій, хоча на перший погляд такі поняття як «високі технології» та «освітні технології» несумісні [10]. Поява високих інтелектуальних технологій у сфері освіти різко змінює картину звичної роботи педагога, вченого, наголошуючи на перевагах установи, регіону, країни у сфері розумової професійної діяльності. Особливості ці полягають у тому, що вони не тільки включають наукомісткі процеси і мають високу економічну ефективність, але вимагають для свого освоєння постійного тренування, а тому не можуть бути вивчені тільки за книгами. Більше того, процедура їхнього освоєння вимагає формування та розвитку навичок творчого, логічного мислення та вдосконалення навичок міжособистісної комунікації.

Освоєння та розвиток нових високих технологій є значним ресурсом удосконалення навчальних програм вишів. Вивчення питань складної наукомісткої теорії та практики спирається на знання дисциплін усіх рівнів підготовки фахівця, показує їх взаємозв'язок, позначає місце та важливість кожного елемента підготовки у системі вищої освіти. Інноваційний аспект цього напрямку обумовлений тим, що з'являються нові акценти у процесі навчання, що показують явну перевагу цих форм, оскільки високі інтелектуальні технології: викликають підвищений інтерес студентів внаслідок більшої частки новизни та значущості, концентрують їх увагу внаслідок запровадження різноманітних прийомів подачі матеріалу; дозволяють вводити елементи порівняння нових технологій із традиційним акцентуванням уваги на окремих сторонах того чи іншого процесу.

Щодо статусу, то процес освіти сьогодні торкається будь-якого підприємства матеріального виробництва, сфери послуг та культури, таким чином, розширюється і його простір. У цьому сенсі все суспільство стає освітньою системою, де фахівці не тільки готуються до життя, а й живуть нею повноцінно. Відповідно, змінюється і мета освіти. Інтелектуалізоване середовище інформаційного, комунікативного світу, його динаміка, невизначеність і відкритість майбутнього зумовили потребу формування в процесі освіти таких якостей особистості як гнучкість і адаптивність, здатність жити в безперервно змінюваному світі. Комунікативна компетентність, творча рухливість і толерантність виходять сьогодні на перший план в освіті людини, характеризуючи її і як фахівця, що вміє відчувати зміни у світі професії, вловлювати напрями розвитку професійних знань і як члена полікультурної соціальності, що безперервно змінюється. Саме в цьому сенсі зміст освіти набуває комунікативного характеру.

Ще одним інноваційним аспектом, викликаним гострою необхідністю сучасності, є адаптація теорії соціальної комунікації до сфери технологічної освіти. Зростаючий інтерес вітчизняних і зарубіжних дослідників до проблеми комунікації зумовлює посилення потреби представників багатьох спеціальностей (педагогів, психологів, фізіологів та ін.) у дослідженні як самого ходу процесу комунікації, так і результатів цього процесу. Насамперед, необхідно визначити поняття та структуру соціальної комунікації через з'ясування її детермінант з метою заломлення дії кожної з них відповідно до специфіки педагогічної діяльності, що загалом дасть можливість будувати педагогічну діяльність як комунікативну подію.

Поділяємо точку зору [10], згідно якої освіта представляється у як необхідний процес виховання та навчання на користь людини, суспільства, держави, що супроводжується констатацією досягнення громадянином (навчається) встановлених державою освітніх рівнів, процес, за допомогою якого суспільство через школи, коледжі, університети та інші інститути цілеспрямовано передає свою культурну спадщину – накопичені знання, цінності та навички – від одного покоління іншому.

Зазначимо, що по-новому поглянути на педагогічні технології дозволяють і високі технології, які сьогодні широко застосовуються в наукових дослідженнях і на виробництві. Розвиток комп'ютерних технологій та Інтернету вплинули на наше уявлення про технології передачі інформації, що поряд із застосуванням у процесі навчання високих технологій потребує певного коригування та комунікаційних технологій. Впровадження в систему освіти засобів високих технологій дозволять організувати навчальний процес так, щоб сформувати у студентів навички самостійності навчальної праці (вміння планувати самостійну роботу, раціонально її організувати, в індивідуальному режимі вивчати теорію, проводити експериментальні дослідження, набувати практичних навичок та умінь шляхом тренувальних дій, здійснювати самоконтроль), що активізує процес пізнання. Адже незаперечний той факт, що навчальна інформація сприймається більш активно, якщо існує потреба у її сприйнятті.

Висновки. Основним напрямом держави у галузі освіти є професійний розвиток та підвищення кваліфікації вчителів та викладачів освітніх організацій та відповідність певним нормам і стандартам. Мета, яку переслідується – модернізація системи вищої освіти. Це, перш за все, впровадження в систему освіти інформаційних технологій, націлене на максимальне задоволення освітніх потреб молоді за найширшим діапазоном спеціальностей, рівнів освіти, навчальних закладів та інформаційно-освітніх ресурсів. Саме навчальні заклади сьогодні зорієнтовані на широке застосування в освітньому процесі інформаційних технологій, які сприяють ефективності та якості освіти. Знання інформаційних технологій –

це ключ до успіху у працевлаштуванні, оскільки більшість компаній вважають цей аспект основним.

Поява нових інформаційних технологій, пов'язаних з розвитком комп'ютерних засобів та мереж телекомунікацій, дало можливість створити якісно нове інформаційно-освітнє середовище як основу для розвитку та вдосконалення системи освіти. Способи інноваційного навчання на цій основі – модульне навчання, проблемне навчання, дистанційне навчання, методичне навчання, метод проєктів, соціальне партнерство тощо. Інноваційний підхід до навчання дозволяє так організувати навчальний процес, що заняття приносить користь, не перетворюючись просто на гру.

Таким чином, сучасний навчальний заклад у галузі технологічної світи має в своєму розпорядженні найширший арсенал застосування педагогічних інноваційних технологій у процесі навчання. Ефективність їх застосування залежить від наявних інформаційних інноваційних технологій, матеріально-технічної бази установи та здатності науково-педагогічного колективу сприймати ці інновації.

Список використаної літератури

1. Інноваційні технології в сучасному освітньому просторі: колективна монографія / За заг. редакцією Г.Л. Єфремової. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2020. 444 с
2. Інноваційні технології навчання: Навч. посібн. для студ. вищих технічних навчальних закладів / [Кол. авторів; відп. ред. Бахтіярова Х.Ш.; наук. ред. Арістова А.В.; упорядн. словника Волобуєва С.В.]. Київ : НТУ, 2017. 172 с.
3. Дубасенюк О.А. Інноваційні освітні технології та методики в системі професійно-педагогічної підготовки. *Професійна педагогічна освіта: інноваційні технології та методики*: монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. С. 14-47.
4. Освітні інновації у вищих навчальних закладах: проблеми використання інформаційно-комунікаційних технологій. *Збірник наукових праць за матеріалами III Всеукраїнської науково-практичної конференції*. Ізмаїл : РВВ ІДГУ, 2017. 106 с.
5. Розвиток теоретичних основ інформатизації освіти та практична реалізація інформаційно-комунікаційних технологій в освітній сфері України / В. Ю. Биков, О. Ю. Буров, А. М. Гуржій, М. І. Жалдак, М. П. Лещенко, С. Г. Литвинова, В. І. Луговий, В. В. Олійник, О. М. Спінін, М. П. Шишкіна / наук. ред. В. Ю. Биков, С. Г. Литвинова, В. І. Луговий. Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2019. 214 с.
6. Довгаль С., Тухтарова Т. Педагогічний дизайн та його можливості в побудові навчального процесу. Моделі та стратегія вибору. *The 1 International Scientific and Practical Conference «An overview of modern scientific research in various fields of science»*, October 17-19, Amsterdam, Netherlands. 2022. P. 144-148.
7. Ткачук С. І. Інноваційні педагогічні технології як аспект підготовки майбутніх учителів технологічної освіти до формування в учнів технологічної культури. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Сер. Педагогіка : вип. присвяч. актуальним проблемам сучасної технологічної та проф. освіти* / гол. ред. Г. Терещук ; редкол.: Л. Вознюк, В. Кравець, В. Мадзігон [та ін]. Тернопіль, 2011. №3. С. 278-286.
8. Зимовець О.А. Використання інформаційно-комунікаційних технологій у системі професійної підготовки майбутніх учителів гуманітарних дисциплін у контексті педагогічної інноватики. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка. Випуск 35. 2007, С.146-150. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/2335/1/67.pdf>
9. Науковий часопис національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. *Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. Випуск 67* : збірник наукових праць / М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019. 330 с.
10. Дудка У. Т. Використання інноваційних технологій навчання як запорука ефективності освітнього процесу. *Актуальні питання сучасної науки*: зб. наук. праць III всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (м. Бережани, 6 квітня 2020 р.). Бережани: ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний коледж», 2020. С. 188-194.
11. Кравець С. Вимоги до організаційно-педагогічних умов дистанційного професійного навчання. *Освітній простір України*. 2018. Вип. 13. С. 154-159. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/opu_2018_13_24

INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN THE FIELD OF TECHNOLOGICAL EDUCATION

Blyzniuk Mykola

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor at the Department of Production and Information Technologies and Life Safety
V.G. Korolenko Poltava National Pedagogical University

Introduction. *Technological education is aimed at developing a culture of attitude to technology and technological transformations of the environment, based on optimizing the use and conservation of resources. An important aspect is the interaction between man and machines, equipment, and energy devices. Quality management systems using computer systems and technologies (social media, network-type information technologies, etc., cloud technologies, mobile communication, etc.) have been widely used. One of the innovative aspects of technological education is the opportunity to use high technologies (for example, automated design systems, automated data collection systems, etc.) in the process of learning and mastering various disciplines, mainly technical. At the same*

time, the most advanced technologies and equipment that ensure their operation are studied.

Purpose. Consider the innovative aspect of the use of information and communication technologies in the field of technological education. The article aims to analyse the main directions of research on determining the structure and determinants of information and communication technologies in accordance with the specifics of pedagogical activity.

Methods. In order to achieve effective teaching, teachers use modern technologies and innovative teaching methods. These methods include active and interactive forms that are directly used by all participants of the educational process. Thanks to interactive methods, effective assimilation of knowledge takes place. These methods belong to collective forms of learning, during which the whole group works on the material being studied, while each participant is responsible for the work done.

Results. Thus, a modern educational institution in the technological world has at its disposal the widest arsenal of pedagogical innovative technologies in the learning process. The effectiveness of their application depends on the available information and innovative technologies, the material and technical base of the institution and the ability of the scientific and pedagogical team to perceive these innovations.

Originality. The emergence of new information technologies associated with the development of computer tools and telecommunications networks made it possible to create a qualitatively new information and educational environment as a basis for the development and improvement of the education system. Ways of innovative learning on this basis – modular learning, problem-based learning, distance learning, methodical learning, project method, social partnership, etc. An innovative approach to learning allows you to organize the learning process in such a way that the lesson is beneficial without turning into just a game. And, perhaps, precisely at such a lesson, as Cicero said, «the eyes of the one who listens will light up...».

Conclusion. The main direction of the state in the field of education is the professional development and improvement of the qualifications of teachers and lecturers of educational organizations and compliance with certain norms and standards. The pursued goal is the modernization of the higher education system. This is, first of all, the introduction of information technologies into the education system, aimed at the maximum satisfaction of the educational needs of young people in the widest range of specialities, levels of education, educational institutions and information and educational resources. It is the educational institutions today that are focused on the wide application of information technologies in the educational process, which contributes to the efficiency and quality of education. Knowledge of information technology is the key to success in employment, as most companies consider this aspect essential.

Keywords: Technological Education, High Technologies, Information and Communication Technologies, Social Communications.

References

1. Yefremova, H.L. (Ed.). (2020) *Innovatsiini tekhnolohii v suchasnomu osvithnomu prostori [Innovative technologies in the modern educational space]*. Sumy: Vyd-vo SumDPU imeni A. S. Makarenka. [in Ukrainian]
2. Bakhtiarova, Kh. Sh. (Ed.). (2017). *Innovatsiini tekhnolohii navchannia [Innovative learning technologies]*. Kyiv: NTU. [in Ukrainian]
3. Dubaseniuk, O.A. (2009). *Innovatsiini osvithni tekhnolohii ta metodyky v systemi profesiino-pedahohichnoi pidhotovky [Innovative educational technologies and methods in the system of professional and pedagogical training]*. *Profesiina pedahohichna osvita: innovatsiini tekhnolohii ta metodyky – Professional pedagogical education: innovative technologies and methods*. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka. [in Ukrainian]
4. Osvithni innovatsii u vyshchykh navchalnykh zakladakh: problemy vykorystannia informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii (2017) *[Educational innovations in higher educational institutions: problems of using information and communication technologies]*. Zbirnyk naukovykh prats za materialamy III Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii. Izmail : RVV IDHU. [in Ukrainian]
5. Bykov, V. Yu., Burov, O. Yu., Hurzhii, A. M., Zhaldak, M. I., Leshchenko, M. P., Lytvynova, S. H., Luhovyi, V. I., Oliinyk, V. V., Spirin, O. M., & Shyshkina, M. P. (2019). *Rozvytok teoretychnykh osnov informatyzatsii osvity ta praktychna realizatsiia informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii v osvithnii sferi Ukrainy [Development of theoretical foundations of informatization of education and practical implementation of information and communication technologies in the educational sphere of Ukraine]*. V. Yu. Bykov, S. H. Lytvynova, & V. I. Luhovyi. (Eds.). Zhytomyr: ZhDU im. I. Franka. [in Ukrainian]
6. Dovhal S., & Tukhtarova T. (2022). *Pedahohichniy dizain ta yoho mozhlyvosti v pobudovi navchalnoho protsesu. Modeli ta stratehiia vyboru [Pedagogical design and its possibilities in building the educational process. Models and selection strategy]*. The I International Scientific and Practical Conference «An overview of modern scientific research in various fields of science». Amsterdam, Netherlands. [in Ukrainian]
7. Tkachuk, S.I. (2011). *Innovatsiini pedahohichni tekhnolohii yak aspekt pidhotovky maibutnykh uchyteliv tekhnolohichnoi osvity do formuvannia v uchniv tekhnolohichnoi kultury [Innovative pedagogical technologies as an aspect of training future teachers of technological education for the formation of technological culture in students]*. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. Volodymyra Hnatiuka – Scientific Notes of Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University*, 3, 278-286. [in Ukrainian]
8. Zymovets, O. A. (2007). *Vykorystannia informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii u systemi profesiinoi*

pidhotovky maibutnikh uchyteliv humanitarnykh dystsyplin u konteksti pedahohichnoi innovatyky [The use of information and communication technologies in the system of professional training of future teachers of humanitarian disciplines in the context of pedagogical innovations]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka – Bulletin of Zhytomyr Ivan Franko State University*, 35, 146-150.

9. Naukovyi chasopys natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova [Scientific journal of the M. P. Drahomanov National Pedagogical University]. (2019). (Ed. 5). *Pedahohichni nauky: realii ta perspektyvy*, 67. Kyiv: Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova. [in Ukrainian]

10. Dudka, U. T. (2020). Vykorystannia innovatsiinykh tekhnolohii navchannia yak zaporuka efektyvnosti osvithnoho protsesu [The use of innovative learning technologies as a guarantee of the effectiveness of the educational process]. Proceedings from: *III Vseukrainska naukovo-practichna internet-konferenciia «Aktualni pytannia suchasnoi nauky» – III All-Ukrainian scientific and practical Internet conference «Actual issues of modern science»*. Berezhany: VP NUBiP Ukrainy «Berezhanskyi ahrotekhnichni koledzh». [in Ukrainian]

11. Kravets, S. (2018). Vymohy do orhanizatsiino-pedahohichnykh umov dystantsiinoho profesiinoho navchannia [Requirements for organizational and pedagogical conditions of distance professional training]. *Osvitnii prostir Ukrainy – Educational space of Ukraine*, 13, 154-159. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/opu_2018_13_24

Отримано редакцією 28.03.2023 р.

УДК 37.091.3:004

DOI: 10.31376/2410-0897-2023-2-52-41-47

КЛАСИФІКАЦІЯ ВЕБ-РЕСУРСІВ У СУЧАСНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Кучай Олександр Володимирович

доктор педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки
Національний університет біоресурсів і природокористування України,
e-mail: O.kuchai@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-9468-0486

Андрусик Павло Петрович

Аспірант кафедри педагогіки
Національний університет біоресурсів і природокористування України
e-mail: pp.andrusyk@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-5697-5374

Рокосовик Наталія Василівна,

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри української мови та літератури іноземної філології та перекладу
Інститут філології та масових комунікацій Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»
e-mail: rokosovyk.nataliya@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-5588-8655

Гончарук Віталій Володимирович

кандидат педагогічних наук, викладач кафедри хімії, екології та методики їх навчання
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
e-mail: goncharuk424@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-3977-3612

У статті розглядається класифікація ВЕБ-ресурсів у сучасному інформаційному суспільстві. Висвітлено використання ВЕБ технологій у сфері освіти. Показана мета ВЕБ-ресурсів. Виділено основні педагогічні цілі використання ВЕБ-ресурсів. Показано за якими ознаками можна описати цифрові освітні ресурси (ЦОР), зокрема ВЕБ-ресурси. Інформаційні технології є умовою для розробки та використання цифрових освітніх ресурсів. Наголошено, що метою ВЕБ-ресурсів є посилення інтелектуальних можливостей в інформаційному суспільстві, а також підвищення якості навчання на всіх щаблях освітньої системи.

Ключові слова: ВЕБ-ресурси, інформаційні технології, освіта, цифрові освітні ресурси

Постановка проблеми. Світ, у якому ми живемо, переживає еру цифрової революції. Інтернет, тенденція до глобалізації. Швидке зростання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) і вдосконалення технологіями робочих середовищ збагатили та покращили професійну діяльність, а також життя людей і те, як вони працюють, навчаються та спілкуються. В свою чергу, ці швидкі зміни призвели до збільшення інформаційного перевантаження та складних ситуацій, які вимагають збільшення набору цифрових навичок. Розвиток нової грамотності є вирішальним чинником ефективного функціонування в епоху цифрових технологій, що дозволяє відчувати більш повноцінну та продуктивну роботу.

Нова грамотність у сучасному цифровому суспільстві була в центрі значної науково-освітньої уваги протягом останнього десятиліття. 21 століття стало свідком важливих ключових компетенцій і, як результат, збільшення досліджень пов'язаних із технологічною, інформаційною, візуальною та комунікативною грамотністю. Усі ці навички складають так звану цифрову компетенцію, одну з базових

компетенцій, які, на думку Європейського парламенту, повинен набути кожен громадянин для навчання впродовж життя.

Важко уявити собі освітній процес в цілому без широкого використання різноманітних технічних засобів навчального призначення та ВЕБ-ресурсів.

До перших слід віднести весь комплекс комп'ютерного, мультимедійного та технічного обладнання навчального процесу – комп'ютерні робочі місця, мультимедійний проектор та екран, ноутбук, інтерактивна дошка, сучасні комп'ютерні тренажери та сервера для використання педагогічних програмних засобів та інші електронні засоби.

ВЕБ ресурси об'єднують широкий спектр різних за цільовим призначенням, рівнем складності, формою технічного виконання та видами інтерфейсу педагогічних програмних засобів, електронних підручників, електронних тестів, комп'ютерних моделей, тренажерів, дидактичних ігор та стимуляторів [14].

Використання ВЕБ технологій у сфері освіти дозволяє педагогам якісно змінити зміст, методи та організаційні форми навчання. Удосконалюються інструменти педагогічної діяльності, підвищуються якість та ефективність навчання. ВЕБ-ресурси мають масу переваг у порівнянні з традиційними засобами навчання.

Метою ВЕБ-ресурсів є посилення інтелектуальних можливостей в інформаційному суспільстві, а також підвищення якості навчання на всіх щаблях освітньої системи.

Можна виділити такі основні педагогічні цілі використання ВЕБ-ресурсів:

– інтенсифікація всіх рівнів освітнього процесу за рахунок застосування засобів сучасних інформаційних технологій (підвищення ефективності та якості процесу навчання; поглиблення міжпредметних зв'язків; збільшення обсягу та оптимізація пошуку потрібної інформації; підвищення активності пізнавальної діяльності);

– розвиток особистості студента, підготовка індивіда до комфортного життя в умовах інформаційного суспільства (розвиток різних видів мислення; розвиток комунікативних здібностей; естетичне виховання за рахунок використання комп'ютерної графіки, технології мультимедіа; формування інформаційної культури, умінь здійснювати обробку інформації) [9].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Всебічний аналіз наукових праць українських і зарубіжних учених свідчить, що проблема використання ВЕБ-технологій є актуальним предметом досліджень багатьох наукових шкіл і окремих дослідників. Проблеми інформатизації освіти, використання мультимедійних технологій, аналіз педагогічного потенціалу інформатизації навчального процесу розкрито в працях вітчизняних учених В. Бикова, М. Жалдака, Ю. Казакова, А. Коломієць, В. Мадзігона, Ю. Машбиця, І. Прокопенка, О. Шликова та ін.

Мета статті: проаналізувати види ВЕБ-технологій в сучасному суспільстві.

Методи дослідження. Теоретичний – аналіз психологічної, педагогічної, методичної літератури з порушеної теми, синтез, порівняння, індукція та дедукція, аналогія, що дозволило охарактеризувати стан розробки проблеми в науковій літературі та зробити власні висновки.

Виклад основного матеріалу. Нині розвиток інформаційних технологій змінюється з кожним днем, і розвиток і застосування мультимедійних технологій досягло плідних результатів. Технології мобільного Інтернету, Інтернету речей, великих даних, хмарних обчислень, віртуальної реальності, штучного інтелекту стають все більш зрілими, персональні термінальні пристрої, такі як комп'ютери, популярні вдома. Досягнення соціальних наук, освіти та гуманітарних досліджень, і портативні пристрої, такі як планшети, пристрої для читання електронних книг і смартфони, широко використовуються в роботі, навчанні та житті.

Інформаційні технології є умовою для розробки та використання цифрових освітніх ресурсів. З розвитком інформаційних технологій розробляється та застосовується все більше цифрових навчальних ресурсів, а різні інформаційні технології та їх перехресна інтеграція матимуть різний вплив на прояв і функції цифрових освітніх ресурсів [2].

На етапах заняття, коли основний навчальний вплив і управління передається комп'ютеру, педагог отримує можливість спостерігати, фіксувати прояв таких якостей у студентів, як усвідомлення мети пошуку, активне відтворення раніше вивчених знань, інтерес до поповнення знань з готових джерел, самостійних пошуків. Це дозволить викладачу проектувати власну діяльність з управління та поступового розвитку творчого ставлення студентів до навчання. Подання еталонів для перевірки навчальних дій (через навчальні завдання або комп'ютерні програми), надання аналізу причин помилок дозволяють поступово навчати студентів самоконтролю та самокорекції навчально-пізнавальної діяльності, що має бути присутнім на кожному занятті.

ВЕБ-ресурси є важливим інструментом освітнього процесу, має навчально-методичне призначення та використовуються для забезпечення навчальної діяльності студентів і значиться одним з центральних елементів інформаційно-освітнього середовища [9].

Цифрові освітні ресурси (ЦОР), зокрема ВЕБ-ресурси можна описати за наступними ознаками:

- за функціональною класифікацією;
- за матеріалами наукових публікацій;
- за структурою;
- за організацією тексту;
- за характером вихідних даних;
- за цільовим призначенням;
- за групою користувачів;
- за наявністю друкарського еквіваленту;
- за інформаційним видом;
- за ступенем дидактичного забезпечення;
- за освітньо-методичними функціями;
- за характером взаємодії користувача;
- за технологією розповсюдження;
- залежно від форми власності [11].

За функціональною класифікацією.

За функціональною властивістю, що характеризує значення і місце ЦОР в освітньому процесі, їх можна класифікувати як:

- навчально-методичні ЦОР;
- методичні ЦОР;
- навчальні ЦОР;
- допоміжні ЦОР;
- контролюючі ЦОР [9].

За матеріалами наукових публікацій.

– електронні текстові аналоги друкованих видань, таких як книги, журнали тощо (при цьому передбачається, що текстова інформація, котра міститься в них, подана у формі, яка допускає посимвольну обробку);

– електронні образи друкованих видань, коли елементи останніх (наприклад, сторінки) подаються як цілісні графічні образи, до цього ж виду електронної інформації належать образи рукописних матеріалів – факсиміле;

– бази даних, які відповідають вимогам до електронної інформації, наприклад, бібліографічні, адресні, статистичні, лінгвістичні, до цього ж виду належать і повнотекстові бази даних, якщо вони не відтворюють повною мірою друковані видання;

– нові форми публікацій, що не мають друкованих аналогів, такі як електронні оголошення, матеріали електронних конференцій та інші електронні повідомлення, доступні користувачам через телекомунікаційні мережі;

– електронні публікації аудіо– та відеоінформації;

– мультимедійні продукти (взаємодія візуальних і аудіо ефектів під керуванням інтерактивного програмного забезпечення, а також комбінація тексту, графічних зображень, звуку, анімації й відео елементів) [13];

– програмні продукти (програмний засіб, призначений для постачання користувачу);

– комбіновані програмно-інформаційні продукти, наприклад, геоінформаційні системи (інформаційні системи, призначені для збирання, зберігання, аналізу та візуалізації (видачі) просторових даних) [8];

– електронні ігри [10].

Цифрові освітні ресурси за структурою можна поділити на:

– односторонні (випущені у вигляді одного електронного носія);

– багатосторонні (складаються з двох або більше пронумерованих частин, кожна з яких представлена на окремому носії, але разом з тим є одним цілим як за змістом так і за оформленням);

– електронна серія (сукупність томів, що об'єднані спільною тематикою та метою і виходять в однотипному оформленні).

Цифрові освітні ресурси за організацією тексту поділяються на:

– моновидання (включає одну працю, наприклад: підручник, навчальний посібник, курс і конспект лекцій);

– збірки (включає декілька праць навчальної літератури – практикум, хрестоматія, книга для читання).

За характером вихідних даних, можна виділити наступні традиційні види цифрових освітніх ресурсів: навчальний план, навчальна програма, методичні вказівки, програми практик, завдання для практичних занять, конспект лекцій, курс лекцій, практикум та ін.

За цільовим призначенням цифрові освітні ресурси можуть бути розділені на:

- офіційні (публікуються від імені державних органів, установ, відомств або суспільних організацій, що містять матеріали нормативного та директивного характеру);
- наукові (містять відомості про теоретичні або експериментальні дослідження, історичні документи);
- науково-популярні (містять відомості про теоретичні або експериментальні дослідження в галузі науки, культури, техніки, викладені у формі, доступній читачу-неспеціалісту).
- довідкові;
- рекламні [7; 11].

За групою користувачів можна розділити на ЦОР:

- для школярів;
- для студентів;
- для магістрів;
- для педагогічних, науково-педагогічних, наукових та адміністративних працівників закладів освіти;
- для здобувачів освіти;
- для дипломованих фахівців;
- для партнерів й волонтерів, які готові сприяти розвитку цифрової освіти, доступу до якісних навчальних матеріалів, інформаційних сервісів [15].

За наявністю друкарського еквіваленту виділяють дві групи цифрових освітніх ресурсів:

- електронні аналоги паперового навчального видання (видання, які відтворюють відповідне паперове видання (розташування тексту на сторінках, ілюстрації, посилання, примітки і т.п.);
- електронний аналог друкарського видання (електронне видання (подане у форматах pdf, doc, jpg, djv, djvu, html та ін.), в якому, в основному, відтворено відповідне друковане видання).
- електронні демонстраційні матеріали (електронні матеріали (презентації, схеми, відео– аудіозаписи та ін.), призначені для супроводу освітнього процесу).
- самостійні ЦОР (не мають паперових аналогів (існують лише в електронному варіанті);
- електронний навчальний контент (форма передання інформації, культурної та історичної спадщини, обміну життєвим досвідом і знаннями, що передаються через веб-сайти, відео чи різні програми) [7].

Класифікація ЦОР за інформаційним видом поділяється на:

- ЦОР із текстовою інформацією;
- ЦОР із візуальною інформацією:
 - колекції: ілюстрації; фотографії; портрети; відеофрагменти процесів та явищ; демонстрації дослідів; відеоекскурсії;
 - моделі: 2-3-х мірні статичні та динамічні; об'єкти віртуальної реальності; інтерактивні моделі.
 - символічні об'єкти: схеми; діаграми; формули
 - карти для предметних областей;
 - статичні зображення (галереї портретів вчених відповідної предметної області; «плакати» – зображення об'єктів і процесів, що вивчаються, та ін.); DVD);
 - мультимедіа середовища (інформаційно-довідкові джерела, практикуми (віртуальні конструктори), тренажери та тестові системи, програмовані навчальні посібники («електронні підручники», віртуальні екскурсії та ін.) [3].
- ЦОР із комбінованою інформацією (підручники; навчальні посібники; першоджерела та хрестоматії; книги для читання; задачник; енциклопедії; словники; періодичні видання);
- ЦОР з аудіо інформацією (звукозаписи виступів; звукозапису музичних творів; звукозапису живої природи; звукозапису неживої природи; синхронізовані аудіооб'єкти);
- ЦОР з аудіо та відео інформацією (аудіо – відео об'єкти живої та неживої природи; предметні екскурсії; енциклопедії);
- Інтерактивні моделі: (електронні лабораторні практикуми; предметні віртуальні лабораторії, електронні дидактичні демонстраційні матеріали (презентації, схеми, відео– й аудіозаписи тощо), призначені для супроводу навчально-виховного процесу).
- ЦОР зі складною структурою (підручники; навчальні посібники; першоджерела та хрестоматії; оригінальні тексти (хрестоматії; тексти зі спеціальних словників та енциклопедій; тексти з наукової, науково-популярної, навчальної, художньої літератури тощо) які не повторюють стабільні підручники [4].

За ступенем дидактичного забезпечення:

- ЦОР, який охоплює спеціальність;
- ЦОР, який охоплює дисципліну;
- ЦОР, який охоплює тему (розділ) дисципліни;
- ЦОР, який охоплює частину теми.

За освітньо-методичними функціями цифрові освітні ресурси використовуються для:

- для лекційного супроводу (слайди, відео фрагменти, аудіосупроводження);

- для супроводу практикумів;
- для самостійної роботи;
- для дистанційного навчання;
- для самоосвіти;
- для короткотривалих курсів та для системи підвищення кваліфікації [5].

Відповідно до цілей застосування ЦОР в освітньому процесі та їх можливостей розрізняють такі види ЦОР:

- Електронна бібліотека;
- Бібліотека електронних наочних посібників;
- Електронна енциклопедія ;
- Репетитори, тренажери, практикуми;
- Мультимедійні підручники;
- Віртуальні лабораторії;

Конвекційний ЦОР включає: малюнки; фоторепродукції картин, пам'яток архітектури та скульптури; фотопортрети; фотозображення навколишнього світу; таблиці (роз'яснювальні, порівняльні, узагальнюючі) [6; 12].

За характером взаємодії користувача можна виділити дві групи:

- детерміновані (параметри, зміст і спосіб взаємодії з якими визначені видавцем і не можуть бути змінені користувачем);
- не детерміновані (інтерактивні) (параметри, зміст і спосіб взаємодії з якими прямо або побічно встановлюються користувачем відповідно до його інтересів, мети, рівня підготовки і т.п., на основі конкретних даних і за допомогою алгоритмів, визначених видавцем).

– За технологією розповсюдження виділяють такі групи:

- автономні – характеризуються тим, що їх використання здійснюється автономно на комп'ютері користувача без необхідності підключення до мережі. Крім того, обсяг цих ресурсів може бути довільним в залежності від потужності комп'ютера та його апаратних засобів;

– мережні – встановлюються на сервері і використання їх здійснюється при підключенні до мережі. Обсяг ресурсів, які можна використовувати залежить від пропускну здатності мережі;

- комбіновані – зазвичай використовуються при поєднанні автономних та мережних ЦОР. В даному випадку основні ЦОР використовуються автономно, а управління ними та взаємодія клієнтського комп'ютера з сервером здійснюється за допомогою мережі.

Залежно від форми власності:

- відкриті (їх використання здійснюється вільно);
- закриті – їх використання здійснюється лише з дозволу. Маючи дозвіл, користувачу необхідно ввести своє реєстраційне ім'я (login) та пароль (password), які видаються адміністрацією розробників);
- комбіновані (доступ до окремих частин або до всього ОЕР здійснюється вільно, але в демонстраційному режимі (так звані демо-версії) [11].

Як правило, інформаційні джерела включають окремі інформаційні об'єкти: елементарні інформаційні об'єкти (які за можливості їх виділення можуть самостійно використовуватися в рамках інформаційних систем) та закінчені повноцінні інформаційні джерела.

Елементарні інформаційні об'єкти можуть розглядатися:

- як органічний компонент традиційного навчального процесу, що не замінює, а доповнює та розширює можливості традиційних, методично доцільні засоби навчання, підвищуючи тим самим ефективність, якість навчання;

– як об'єкти проектування навчально-інформаційного середовища у рамках педагогічного дизайну з використанням інструментальних засобів, що дозволить підвищити ефективність використання ІКТ в освітньому процесі.

Закінчені повноцінні інформаційні джерела – кінцеві оцифровані продукти, що покривають весь навчальний курс або розділ (тему), розглядаються як змістовний компонент ІТС, що визначає їхній основний функціонал.

Інформаційно-освітні кінцеві оцифровані продукти (оригінальні тексти, що не повторюють стабільні підручники), розглядаються як додаткові до основних [1].

Висновки. Отже, ми розглянули класифікацію цифрових освітніх ресурсів. Зазначили, що їх можна описати за наступними ознаками: за функціональною класифікацією; за матеріалами наукових публікацій; за структурою; за організацією тексту; за характером вихідних даних; за цільовим призначенням; за групою користувачів; за наявністю друкарського еквіваленту; за інформаційним видом; за ступенем дидактичного забезпечення; за освітньо-методичними функціями; за характером взаємодії користувача; за технологією розповсюдження та залежно від форми власності.

Зазначимо, що цифрова революція продовжить кардинально змінювати спосіб життя, роботи та навчання громадян. Дух інновацій та підприємництва в освіті та навчанні має стимулюватися та підтримуватися чіткою політичною волею та зусиллями, спрямованими на впровадження інновацій у життя кожного. Необхідно ділитися, обговорювати та поширювати інноваційні практики.

У контексті нових підходів, які також включають цифрове навчальне середовище, завдяки цифровій участі як викладачів, так і студентів, вони повинні бути постійно зацікавлені в удосконаленні курсів і навчальних програм, самоусвідомлення необхідності постійного навчання цифровій грамотності, що значною мірою сприятиме трансформації цифрових університетів.

Нині великі університети відчинили свої двері в онлайн-сфері, у сенсі розширення доступу до освіти для будь-кого, незалежно від його географічного регіону, віку, статі, раси, етнічного походження.

Цифрові освітні ресурси дозволяють навчати велику кількість учасників освітнього процесу за різними цілями, інтересами, знаннями та навичками, щоб допомогти створити спільноту навчання протягом усього життя.

Список використаної літератури

1. Ebert, C., & Duarte, C. H. C. Digital Transformation. IEEE Software. 2018. 35(4), 16-21.
2. Fitzgerald, M., Kruschwitz, N., Bonnet, D., & Welch, M. Embracing Digital Technology: A New Strategic Imperative. Capgemini Consulting Worldwide. MIT Sloan Management Review. 2013. 55(1), 1-13.
3. Kutzschenbach, M., V. & Bronn, C. Education for managing digital transformation, a feedback systems approach. Systemics, Cybernetics and Informatics, 2017, 15(2), 14-19.
4. Mahlow, C., & Hediger, A. Digital Transformation in Higher Education-Buzzword or Opportunity?. eLearn Magazine, 2019. 5. 13. URL: <https://doi.org/10.1145/3331171>
5. Matt, C., Hess, T., & Benlian, A. Digital Transformation Strategies. Business and Information Systems Engineering, 2015. 57(5), 339-343.
6. Sarnok, K., Wannapiroon, P., & Nilsook, P. Digital Learning Ecosystem by Using Digital Storytelling for Teacher Profession Students. International Journal of Information and Education Technology, 2019. 9(1), 21-26.
7. Види електронних ресурсів. URL: <https://computerbook.jimdofree.com/%D0%B4%D0%BB%D1%8F-%D0%B2%D0%B8%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D0%B4%D0%B0%D1%87%D1%96%D0%B2/%D0%B2%D0%B8%D0%B4%D0%B8-%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%BD%D0%B8%D1%85-%D1%80%D0%B5%D1%81%D1%83%D1%80%D1%81%D1%96%D0%B2/>
8. Геоінформаційні системи. URL: <http://www.geoguide.com.ua/survey/survey.php?part=gis>
9. Електронний освітній ресурс. URL: <https://uk.wikipedia.org>
10. Електронні інформаційні ресурси (становлення, розвиток, видова структура). URL: <http://referat-ok.com.ua/work/elektronni-informacijni-resursi-sta/>
11. Інформаційні освітні веб-ресурси. URL: <https://galanet.at.ua/publ/5-1-0-9>
12. Крупко С. Електронні освітні ресурси: реалії сучасного освітнього середовища. проблеми освіти, 2022. 2(97), 226-238.
13. Сухорукова Л. А. Види і класифікація технологічних засобів створення мультимедійного продукту. Традиції та новації у вищій архітектурно-художній освіті / Харків. держ. акад. дизайну і мистецтв. 2012. 3. 142-146.
14. Цифрові освітні ресурси. URL: <https://sites.google.com/site/cifroviosvitniresursi/>
15. Цифрові сервіси для освіти України: створено інформаційний ресурс. Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/>

CLASSIFICATION OF WEB RESOURCES IN THE MODERN INFORMATION SOCIETY

Kuchai Olexandr

Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Pedagogy
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

Andrusyk Pavlo

Postgraduate student of the Department of Pedagogy
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

Rokosovyk Natalia

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Ukrainian Language and Literature, Foreign
Philology and Translation of the Institute of Philology and Mass Communications
Open International University of Human Development «Ukraine»

Honcharuk Vitalii

Candidate of Pedagogical Sciences, Lecturer at the Department of Chemistry, Ecology and Teaching Methods
Uman State Pavlo Tychyna Pedagogical University

Introduction. The article considers the classification of WEB resources in the modern information society. The use of WEB technologies in the field of education is highlighted. The purpose of WEB resources is shown. The main pedagogical goals of using WEB resources are highlighted. It is shown by what features digital educational resources (DER), including WEB resources, can be described. Information technology is a condition for

developing and using digital educational resources. It was emphasized that the purpose of WEB resources is to strengthen intellectual capabilities in the information society and improve the quality of education at all levels of the educational system.

Purpose. The article aims to analyze the types of WEB technologies in modern society.

Methods. Theoretical methods were used: analysis of psychological, pedagogical, and methodical literature on the topic in question, synthesis, comparison, induction and deduction, and analogy, which allowed us to characterize the state of development of the problem in scientific literature and draw our conclusions.

Results. New literacies in today's digital society have been the focus of considerable research and education attention over the past decade. The 21st century has witnessed significant key competencies and, as a result, an increase in research related to technological, information, visual and communication literacy. All these skills make up the so-called digital competence, one of the base competencies that, according to the European Parliament, every citizen should acquire for lifelong learning.

Originality. The use of WEB technologies in education allows teachers to qualitatively change the content, methods and organizational forms of education. The tools of pedagogical activity get improved, and the quality and efficiency of education are increasing. Web resources have a lot of advantages compared to traditional learning tools.

Conclusion. In the context of new approaches that also include a digital learning environment, thanks to the digital participation of both teachers and students, they should constantly be interested in improving courses and curricula, self-awareness of the need for continuous training in digital literacy, which will vastly contribute to the transformation of digital universities. Today, leading universities have opened their doors to the online sphere in the sense of expanding access to education for anyone, regardless of their geographic region, age, gender, race, or ethnic origin. Digital educational resources enable the training of many participants in the educational process with different goals, interests, knowledge and skills to help create a lifelong learning community.

Key words: WEB Resources, Information Technologies, Education, Digital Educational Resources.

References

1. Ebert, C., & Duarte, C. H. C. (2018). Digital Transformation. *IEEE Software*, 35(4), 16–21. URL: <https://doi.org/10.1109/MS.2018.2801537>
2. Fitzgerald, M., Kruschwitz, N., Bonnet, D., & Welch, M. (2013). Embracing Digital Technology: A New Strategic Imperative. Capgemini Consulting Worldwide. *MIT Sloan Management Review*, 55(1), 1–13.
3. Kutzschenbach, M., V. & Bronn, C. (2017). Education for managing digital transformation, a feedback systems approach. *Systemics, Cybernetics and Informatics*, 15(2), 14–19.
4. Mahlow, C., & Hediger, A. (2019). Digital Transformation in Higher Education – Buzzword or Opportunity? *eLearn*, 5, Article 13. URL: <https://doi.org/10.1145/3329488/3331171>
5. Matt, C., Hess, T., & Benlian, A. (2015). Digital Transformation Strategies. *Business and Information Systems Engineering*, 57(5), 339–343. URL: <https://doi.org/10.1007/s12599-015-0401-5>
6. Sarnok, K., Wannapiroon, P., & Nilsook, P. (2019). Digital Learning Ecosystem by Using Digital Storytelling for Teacher Profession Students. *International Journal of Information and Education Technology*, 9(1), 21–26. URL: <https://doi.org/10.18178/ijiet.2019.9.1.1167>
7. Vydy elektronnykh resursiv [Types of electronic resources]. (n.d.). computerbook.jimdo.com. URL: <https://tinyurl.com/365kvpsa> [in Ukrainian].
8. Heoinformatsiyni systemy [Geographic information system]. (n.d.). www.geoguide.com.ua. URL: <http://www.geoguide.com.ua/survey/survey.php?part=gis> [in Ukrainian].
9. Elektronnyy osvitniy resurs [Electronic educational resource]. (n.d.). uk.wikipedia.org. URL: <https://tinyurl.com/bdd8j7kz> [in Ukrainian].
10. Elektronni informatsiyni resursy (stanovlennya, rozvytok, vydova struktura) [Electronic information resources (formation, development, species structure)]. (n.d.). <http://referat-ok.com.ua>. URL: <http://referat-ok.com.ua/work/elektronni-informacijni-resursi-sta/> [in Ukrainian].
11. Informatsiyni osvitni veb-resursy [Information educational web resources]. (n.d.). galanet.at.ua. URL: <https://galanet.at.ua/publ/5-1-0-9> [in Ukrainian].
12. Krupko, S. (2022). Elektronni osvitni resursy: realiyi suchasnoho osvitnoho seredovyshcha [Electronic educational resources: the realities of the modern educational environment]. *Problemy osvity – Problems of education*, 2(97), 226–238. [in Ukrainian].
13. Sukhorukova, L. A. (2012). Vydy i klasyfikatsiya tekhnolohichnykh zasobiv stvorenniya multymediynoho produktu [Types and classification of technological means of creating a multimedia product]. *Tradytsiyi ta novatsiyi u vyshchiiy arkhitekturno-khudozhniy osviti – Traditions and innovations in higher architectural and artistic education*, 3, 142–146. [in Ukrainian].
14. Tsyfrovi osvitni resursy [Digital educational resources]. (n.d.). sites.google.com. URL: <https://sites.google.com/site/cifroviosvitniresursi/> [in Ukrainian].
15. Tsyfrovi servisy dlya osvity Ukrainy: stvoreno informatsiynny resurs [Digital services for education in Ukraine: an information resource has been created]. (2022). mon.gov.ua. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/cifrovi-servisi-dlya-osviti-ukrayini-stvoreno-informacijnij-resurs> [in Ukrainian].

Отримано редакцією 1.03.2023 р.

УДК 37.013.42

DOI: 10.31376/2410-0897-2023-2-52-48-54

ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ ДО ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ ДІТЕЙ РІЗНИХ ВІКОВИХ КАТЕГОРІЙ

Тарасенко Неллі Вікторівна

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради
e-mail: nelliashka@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3990-1813>

Осика Юлія Юрївна

викладач кафедри соціальної роботи
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради
e-mail: osykayuliia1999@ukr.net
ORCID ID: 0009-0006-6986-5768

У статті репрезентовані інноваційні методи підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до формування здорового способу життя дітей різних вікових категорій, зокрема такі як вебінар (формат on-line- зв'язку, у процесі якого всі його учасники і учасниці мають змогу отримати необхідну інформацію, виконати завдання спікера, задавати власні запитання чи відповідати на запитання інших у форматі on-line спілкування), форм-театр (інтерактивна театральна методика, що має за мети спільне знаходження артистами та глядачами шляхів вирішення запропонованої в спектаклі соціальної проблеми), ігротека (сукупність ігор, що можуть пропонуватися здобувачам освіти в межах практичних аудиторних занять та в позанавчальний час), веб-квест (самостійна пошукова діяльність, що реалізується за умови наявності в учасників доступу до технічних девайсів (комп'ютерів/планшетів/смартфонів) та спрямована на досягнення поставленої цілі за допомогою слідування по інтернет-маршруту, послідовно переходячи від одного етапу до наступного), флеш-моб (продукт мистецьких дій учасників, що формує знання, вміння, якості майбутнього фахівця, сприяє розвитку їх комунікативних здібностей); розкрито питання реалізації кожного з репрезентованих методів; наведена їхня класифікація; схарактеризована навчально-виховна спрямованість: формування когнітивного компоненту, мотиваційного компоненту та поведінкового компоненту професійної готовності майбутніх фахівців до реалізації діяльності з формування здорового способу життя дітей різних вікових категорій.

Ключові слова. *інноваційні методи, майбутні фахівці соціальної сфери, підготовка, формування здорового способу життя.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах одним з пріоритетних завдань демократичного, економічно-розвиненого суспільства постає питання виховання здорової нації. Традиційно регулювати і регламентувати розв'язання низки актуальних проблем охорони здоров'я держава намагається за допомогою національних і цільових програм, зокрема основні підходи до формування здорового способу життя дітей і молоді визначено в Законі України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» (2022 р.), Законі України «Про фізичну культуру і спорт» (2022 р.), Концепції Загальнодержавної програми «Здоров'я 2020: український вимір» (2011 р.), Національній доктрині розвитку фізичної культури і спорту (2005 р.). Однак, дослідження останніх років рівня здоров'я української нації висвітлюють негативну тенденцію збільшення кількості хронічних захворювань та смертності, поширення адиктивної поведінки та соціально небезпечних захворювань у суспільстві, зокрема серед дітей різних вікових груп. Так, за даними звіту щодо наркотичної та алкогольної ситуації в Україні за 2022 рік (за даними 2021 року) було зафіксовано, що діти віком від 15 років вже мають досвід вживання таких психоактивних речовин: 71,5% – опіоїдів, 20,1% – кількох ПАР; 5,5% – канабіноїдів; 0,5% – кокаїну. Уцілому, близько 85,7% опитуваних на час опитування вже мали досвід вживання алкогольних напоїв, близько 51% палили цигарки, та 8,7% вживали канабіноїди [2, С. 75]. Тобто, а в умовах сьогодення проблема вживання підлітками зазначених речовин набуває розмаху.

Потреба у вирішенні численних проблем, пов'язаних з необхідністю посилення виховного впливу на спосіб життя дітей, зумовлює своєчасність актуалізації питання підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери, які в межах своєї майбутньої професійної діяльності покликані реалізувати діагностичну, виховну, профілактичну, прогностичну, консультативну, захисну та організаційну функції, до формування здорового способу життя дітей різних вікових категорій, зокрема з використанням відповідних ефективних інноваційних методів.

З огляду на те, що погіршення здоров'я дітей – це не тільки медична, а й соціально-педагогічна проблем, за період становлення соціальної педагогіки в Україні було накопичено ґрунтовний досвід підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери (соціальних педагогів, соціальних працівників) – суб'єктів системи соціально-педагогічного процесу, які покликані реалізувати професійну діяльність в різних

осередках з метою здійснення виховного впливу на дітей різних вікових категорій, зокрема здійснювати роботу з формування їхнього здорового способу життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у розробку теоретико-методичної концепції підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери зроблено вченими-сучасниками, які досліджували різні аспекти їхньої професійної підготовки: педагогічні умови підготовки майбутніх соціальних педагогів до використання інноваційних технологій у професійній діяльності (Л. Пахомова) [4], психолого-педагогічні умови професійної підготовки соціального педагога до організації освітньо-дозвілдової діяльності учнівської молоді (С. Пащенко) [5], систему підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи у територіальних громадах (Г. Слосанська) [7], систему формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників у процесі фахової підготовки (І. Сидорчук) [6] тощо.

Однак, питання підготовки фахівців соціальної сфери, до формування здорового способу життя дітей різних вікових категорій, не було достатньо розкрито в науковій літературі, тому воно потребує уточнення та доповнення.

Формулювання мети статті. Охарактеризувати інноваційні методи підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери (соціальних педагогів, соціальних працівників) – суб'єктів системи соціально-педагогічного процесу, до формування здорового способу життя дітей різних вікових категорій, розкрити особливості їх реалізації.

Виклад основного матеріалу. Професійна підготовка майбутніх фахівців соціальної сфери (соціальних педагогів, соціальних працівників) – це процес здобуття сукупності загальних і спеціальних знань та вмінь, які забезпечують можливість роботи за певною спеціальністю [3, С.215], зокрема формування знань, вмінь та якостей в сфері здоров'язбереження дітей різних вікових категорій. На нашу думку, досягти ефективності в процесі підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до формування здорового способу життя дітей різних вікових категорій можливо шляхом використання в освітньому процесі інноваційних методів навчання.

Так, виходячи з розуміння, що інновація це певна нова ідея, продукт, а метод – сукупність кроків, які потрібно здійснити, щоб виконати певну задачу чи досягти певної мети під інноваційними методами підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до формування здорового способу життя дітей різних вікових категорій розуміємо нестандартні способи фахової підготовки здобувачів вищої освіти-майбутніх соціальних педагогів/соціальних працівників, що забезпечують процес здобуття фахових компетентностей студентів/студенток в питаннях здоров'язбереження та сприяють розвитку їхньої особистості.

На нашу думку, до інноваційних методів підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до формування здорового способу життя дітей різних вікових категорій, можна віднести: вебінари, форм-театри, ігротеки, веб-квести, флеш-моби.

Розглянемо сутність та специфіку реалізації означених методів підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до формування здорового способу життя дітей різних вікових категорій, а також розкриємо їх практичний сенс.

Так, такий метод як вебінар є принципово новим методом підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до формування здорового способу життя дітей різних вікових категорій, що передбачає обов'язкове застосування інформаційно-комунікаційних технологій. Вебінар – це «віртуальний» семінар, організований за допомогою Інтернет-технологій, що зберігає усі переваги традиційного у закладах вищої освіти семінару, навіть можливості «кулуарного» спілкування між «відвідувачами» (в окремому чаті), крім безпосереднього спілкування між слухачами і спікером. Педагогічне спілкування у разі використання вебінару завжди передбачає опосередкований контакт за допомогою застосування інформаційно-комунікативних технологій. Тобто, вебінар – формат on-line-зв'язку, у процесі якого всі його учасники і учасниці мають змогу отримати необхідну інформацію, виконати завдання спікера, задавати власні запитання чи відповідати на запитання інших у форматі on-line спілкування [10, С.25].

Усі організаційні моменти підготовки вебінарів – створення реєстраційних бланків для слухачів, інструкцій для налаштування звуку та відео-зв'язку, забезпечення безперебійної трансляції вебінару на відповідній платформі – значно полегшуються завдяки застосуванню сучасних ІКТ-засобів, таких, наприклад як Google-інструменти, інструменти створення Power-Point презентацій та багато інших.

Тобто, до переваг вебінару, як методу підготовки майбутніх фахівців до здоров'язбережувальної діяльності з дітьми, можна віднести: мінімальні матеріальні витрати на його організацію та проведення; висока доступність для здобувачів освіти; можливість охопити одночасно велику аудиторію слухачів; значна економія часу на організацію; зручність сприйняття інформації в звичній обстановці, без сторонніх активностей; можливість інтерактивної взаємодії між спікером і слухачами, а також слухачів між собою; реальність упровадження в умовах дистанційного навчання; можливість паралельного ефіру і подальшого розміщення на каналі YouTube.

Наступним інноваційним методом підготовки здобувачів вищої освіти спеціальності 231 Соціальна

робота до формування здорового способу життя дітей різних вікових категорій можна вважати форм-театр – інтерактивну театральну методику, що має за мети спільне знаходження артистами та глядачами шляхів вирішення запропонованої в спектаклі соціальної проблеми. Техніка форум-театру спрямована на перетворення студентів з глядачів (об'єктів) на акторів (суб'єктів); мета форум-театру – стимулювати до роздумів, дискусії [9, С.102].

Темами вистав форум-театру можуть бути різні проблеми суспільства: стосунки між членами родини, проблеми представників різних націй, культур, проблеми ВІЛ-інфікованих, людей з обмеженими можливостями, питання, що стосуються здорового способу життя, наркоманії, алкоголізму, а головними героями форум-театру можуть бути представлені особи, що мають нарко-, алкозалежність, ВІЛ-інфіковані тощо, інші дійві особи – оточення головного героя – сім'я, школа, члени суспільства.

Слід зазначити, що при розробці форум-театру, як методу підготовки майбутніх здобувачів вищої освіти спеціальності 231 Соціальна робота до формування здорового способу життя дітей, варто спиратися на традиційні технологічні засади його розробки як художньо-театрального засобу: спочатку ознайомити учасників-глядачів з проблемою, яку будуть висвітлювати, після чого шляхом інтерактивного опитування аудиторії ведучий має з'ясувати рівень усвідомлення групою учасників-глядачів проблеми, її наслідків для суспільства і конкретної особи.

Уважаємо, що форм-театр, як метод підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до формування здорового способу життя дітей різних вікових категорій, має низку переваг та недоліків. Так, переваги форм-театру полягають в тому, що за допомогою його упровадження можна вирішити інформативні та мотивуючі завдання, передати здобувачам освіти необхідну інформацію, збагатити їхні знання стосовно способів збереження здоров'я, ознайомити з чинниками ризику і захисту, причинами та результатом вживання шкідливих речовин, спонукати до розробки власного алгоритму життя, формувати поведінку, яка б допомогла зберегти здоров'я у сучасних умовах тощо, а суттєвим недоліком – неможливість його реалізації в дистанційному форматі.

Наступним сучасним методом підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до формування здорового способу життя дітей різних вікових категорій є ігroteка – сукупність ігор, що можуть пропонуватися здобувачам освіти в межах практичних аудиторних занять та в поза навчальний час.

Уважаємо, що зміст ігroteки, як методу підготовки означених кадрів до формування здорового способу життя дітей різних вікових категорій, повинен бути спрямований на формування як теоретичних знань щодо здоров'я, його цінності, так і орієнтувати на відтворення відповідних здоров'язбережувальних форм поведінки у власному житті.

Спираючись на загальну типологію педагогічних ігор, ми наводимо типологію ігroteк, що доцільно використовувати під час навчальних занять з метою формування знань майбутніх фахівців соціальної сфери щодо здоров'я, здорового способу життя, спонукання до самостійно осмислення даної проблеми та мотивування дотримуватися способу життя, що позитивно впливає на рівень власного здоров'я: рольові (ігroteка, в якій учасники приймають на себе певні ролі. Одним з ключових моментів такої ігroteки є представлення провідних завдань на рішення яких вона спрямована, а саме: пошук нових шляхів та підходів розв'язання запропонованих проблем особистості, зокрема, що стосуються здоров'я, здорового способу життя, визначення конкретних дій, моделей, алгоритмів вирішення проблемної ситуації (через її інсценування)); сюжетні (в яких представлена певна сюжетна лінія, якій необхідно слідувати. Такі ігroteки дозволяють студентам стати активними співучасниками, а не просто пасивними слухачами); інтелектуальні (різновид ігroteки, що базується на застосуванні студентами своїх інтелектуальних здібностей, знань та ерудиції. Особливістю такої ігroteки є те, що учасникам пропонується відповісти на поставлені запитання. Такою ігroteкою можна вважати брейн-ринг, вікторини) [9, С.97].

Ефективність впровадження ігroteки залежить від обізнаності організатора, психолого-педагогічних умов проведення ігрової діяльності, згуртованості студентського колективу тощо.

Подібним до ігroteки, цікавим, інноваційним методом підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до формування здорового способу життя дітей різних вікових категорій можна вважати метод веб-квесту.

Веб-квест – самостійна пошукова діяльність, що реалізується за умови наявності в учасників доступу до технічних девайсів (комп'ютерів/планшетів/смартфонів) та спрямована на досягнення поставленої цілі за допомогою слідування по інтернет-маршруту, послідовно переходячи від одного етапу до наступного. На думку І. Сокол [8, С.373], можливе існування двох варіантів розуміння веб-квестів, які, на нашу думку, можна реалізувати у процесі підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до формування здорового способу життя дітей різних вікових категорій:

1. Веб-квест за типом «метод проектів» – простежуються основні етапи методу проектів: усі учасники об'єднуються в групи (дослідники, дизайнери, літератори тощо); кожна група отримує своє проблемне завдання, а також набір веб-ресурсів, з якими вони будуть працювати; кожна група, виконуючи

завдання, повинна створити новий веб-продукт (веб-сайт, блог, віртуальний словник тощо). Основний акцент у такому виді веб-квесту – вирішення проблемного питання/завдання за допомогою аналізу веб-ресурсів та створення нового веб-продукту.

2. Веб-квест за типом «змагання» – за цікаво створеним сюжетом учасники (індивідуально або колективно) проходять завдання (пошук інформації, розкриття таємниці тощо); усі завдання виконуються для отримання мети (відгадати пароль, знайти скарби тощо). Основний акцент у такому виді веб-квесту – пошук відповідей за допомогою аналізу інтернет-джерел.

Уважаємо, що кожен із запропонованих типів веб-квестів має єдину мету – формування одночасно трьох структурних складових готовності майбутніх фахівців до реалізації здоров'язбережувальної діяльності: когнітивної, що поєднує уявлення про сутність здорового способу життя; емоційної, що виражає емоційне відношення до проблем здорового способу життя, їх суб'єктивну оцінку; поведінкової, що виражається в відтворенні норм поведінки, що відповідають здоровому способу життя.

Орієнтуючись на зазначену типологію, та мету веб-квестів нами виокремлено основні елементами веб-квесту, як методу підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до формування здорового способу життя дітей різних вікових категорій. До них можна віднести: вступ, у якому обов'язково вказуються терміни проведення роботи і надається вихідна ситуація або завдання; посилання на ресурси мережі, у яких міститься необхідний для веб-квесту матеріал: електронні адреси, тематичні форуми про здоров'я, книги або методичні посібники з бібліотечних фондів, що висвітлюють проблематику формування здорового способу життя осіб різних вікових груп тощо; поетапний опис процесу виконання завдання з поясненням принципів обробки інформації, додатковими супровідними питаннями, причинно-наслідковими схемами, таблицями, діаграмами, графіками та ін.; висновки, які мають містити приклад оформлення результатів виконання завдання або їх презентації, шляхи подальшої самостійної роботи із зазначеної теми і галузі практичного застосування отриманих результатів і навичок [1, С. 78].

На нашу думку, основними етапами веб-квесту, як методу підготовки педагогічних кадрів до формування здорового способу життя дітей різних вікових категорій, є: початковий, основний, заключний. На початковому етапі студенти знайомляться із завданнями та базовою інформацією з теми здоров'я, здорового способу життя, теоретичними термінами, статистичними даними рівня здоров'я населення України та населення зарубіжних країн, нормативно-законодавчою базою, що регламентує питання збереження та зміцнення населення в Україні та закордоном тощо. У ході реалізації основного етапу роботи учасники здійснюють самостійний пошук інформації щодо здоров'я, його складових, складових здорового способу життя, впливу різноманітних факторів на здоров'я людини, впливу способу життя людини на рівень її здоров'я тощо. На заключному етапі студенти під керівництвом викладача, працюють над формулюванням висновків щодо необхідності збереження та зміцнення власного здоров'я та здоров'я оточуючих, дотримання норм здорового способу життя, визначають негативний вплив шкідливих звичок на організм людини тощо.

Уважаємо, що реалізація веб-квесту за такими етапами може сприяти не лише сформуванню теоретичних знання студентів, щодо проблематики формування здорового способу життя дітей різних вікових категорій, а й розвинути кмітливість, ерудованість, творчі здібності майбутнього фахівця. Особливої привабливості для студентської молоді веб-квест набуває за наявності спонтанності, нелінійності сюжету, свободи вибору.

Загалом, основними критеріями якості веб-квесту, як методу підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до формування здорового способу життя дітей різних вікових категорій, є його оригінальність, логічність, цілісність, підпорядкованість певному сюжету, темі заняття.

Не менш важливим інноваційним методом підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до формування здорового способу життя дітей різних вікових категорій можна вважати флеш-моб. Традиційно флеш-моб (від англ. «Flash mob» – «flash» – спалах; мить; «mob» – «натовп»; переводиться як «миттєвий натовп») – це заздалегідь спланована масова акція, в якій велика група людей з'являється в громадському місці та виконує заздалегідь обговорені дії (сценарій) і потім розходить. Мета такого заходу, як правило, полягає в тому, щоб розважитись, порушити повсякденний хід життя, отримати чи справити враження на оточуючих, відчувати причетності до спільної справи, самоствердитись, спробувати одержати гострі відчуття, відчувати себе вільним від суспільних стереотипів поведінки тощо. Однак, як метод підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до формування здорового способу життя дітей різних вікових категорій флеш-моб має іншу мету – формування теоретичних знань особливостей здоров'язбережувальної поведінки дітей різного віку, мотивації та особистісної позиції щодо прийняття здорового способу життя.

Тобто флеш-моб, як метод підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до формування здорового способу життя дітей різних вікових категорій, – це псевдотеатр, продукт мистецьких дій його учасників, що формує знання, вміння, якості майбутнього фахівця, сприяє розвитку їх комунікативних

здібностей. Флеш-моб може використовуватися як аудиторний та позааудиторний навчально-виховний захід.

Використовуючи традиційну класифікацію різновидів флеш-мобів, констатуємо, що в роботі зі студентами-майбутніми соціальними педагогами/соціальними працівниками, з метою підготовки їх до професійної діяльності в сфері формування здорового способу життя дітей різних вікових категорій оптимальними для розробки і використання в «онлайн» форматі є танцювальні флеш-моби, арт-моби (мистецького спрямування), соціал-моби (соціального спрямування) та флеш-моби розважального спрямування (релаксаційного спрямування). В дистанційному форматі доречними для реалізації будуть фото-флеш-моби (будь-якої означеної спрямованості), флеш-моби в соціальних мережах (будь-якої означеної спрямованості), стримінгові флеш-моби (будь-якої означеної спрямованості).

Уважаємо, що всі означені різновиди флеш-мобів є цікавими, простими в організації та можуть задовольнити потребу в спілкуванні, емоційно-психічному розвантаженні, забезпеченні змістовним дозвіллям, самоствердженні в життєвій позиції щодо здорового способу життя.

Узагальнюючи результати дослідження, всі запропоновані інноваційні методи підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до формування здорового способу життя дітей різних вікових категорій можна класифікувати за такими ознаками:

1. Складом і кількістю учасників:

1. індивідуальні – спрямовані на роботу з окремим здобувачем/здобувачкою освіти (наприклад, веб-квести типу «метод-проектів»);
2. групові – у яких можуть бути задіяними декілька здобувачів/здобувачок. До таких можна віднести ігротеки різних типів, веб-квести типу «змагання», всі види флеш-мобів (соціал-моби, танцювальні флеш-моби, атр-моби).

2. За рівнем творчості:

1. репродуктивні – ті, що спрямовані на задоволення інформаційних потреб здобувачів/здобувачок. Наприклад, вебінари теоретичного змісту, інформаційні веб-квести;
2. творчі – під час використання яких активізуються такі психічні властивості здобувачів/здобувачок як фантазія, уява. До таких варто віднести: форм-театри, атр-моби та танцювальні флеш-моби.

3. За формою проведення:

1. реальні – проводяться в без «занурення» в інтернет-реальність. До таких можна віднести форум-театри, флеш-моби, ігротеки;
2. віртуальні – проводяться з використанням можливостей ІТ та інтернет ресурсів: веб-квести, фото-флешмоби, флеш-моби в соціальних мережах, стримінгові флеш-моби, вебінари;
3. комбіновані – під час яких частково використовуються ІТ та інтернет ресурси.

4. За видом діяльності:

1. пасивні – під час яких діяльність здобувачів/здобувачок не є домінуючою. До таких варто віднести вебінари;
2. активні – передбачають залучення здобувачів/здобувачок до активної участі в діяльності – форум-театри, сюжетні ігротеки, флеш-моби, веб-квести.

5. За характером спілкування:

1. контактні – під час використання яких відбувається прямий контакт між студентством та викладачем. До таких можна віднести вебінари, ігротеки та форум-театри;
2. опосередковані – під час використання яких студенти/студентки та викладачі навчального процесу не контактують один з одним безпосередньо, вступаючи у опосередковані комунікативні зв'язки. Такими можуть бути різні види веб-квестів.

6. За ступенем складності:

1. прості – що мають потенціал активізувати цікавість студентства до участі в них, не потребують особливої концентрації уваги (флеш-моби усіх спрямувань, ігротеки всіх типів);
2. складні – що потребували зосередженості та уваги (вебінари, веб-квести, інтелектуальні ігротеки).

Висновки. Отже, проведене наукове дослідження питання використання інноваційних методів підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до формування здорового способу життя дітей різних вікових категорій дає змогу констатувати, що до інноваційних, простих в реалізації методів підготовки студентів – майбутніх соціальних педагогів/соціальних працівників до такої специфічної професійної діяльності, як формування здорового способу життя дітей різних вікових груп, можуть бути віднесені: веб-

квест, флеш-моб, форум-театр, ігротека, вебінар.

Кожен з зазначених методів має свою специфіку реалізації, однак загальною є їх навчально-виховна спрямованість: формування когнітивного компоненту (формування теоретичних знань щодо здоров'я, здорового способу життя, його складових), мотиваційного компоненту (формування бажання дотримуватися здорового способу життя як необхідної та визначальної складової здоров'я), та поведінкового компоненту (формування відповідної здоров'язберігаючої поведінки) професійної підготовки щодо реалізації майбутньої фахової діяльності в сфері здоров'язбереження, зокрема дітей різних вікових груп.

Проведене дослідження не претендує на вичерпне розв'язання проблеми пошуку та використання інноваційних методів майбутніх фахівців соціальної сфери до формування здорового способу життя дітей різних вікових категорій та потребує експериментальної перевірки ефективності кожного з репрезентованих методів.

Список використаної літератури

1. Єрмоленко С., Тарасенко Н. Квест як інноваційний метод формування здорового способу життя підлітків // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. 2016. №136. С.76-78.
2. Звіт щодо наркотичної та алкогольної ситуації в Україні в 2022 році (за даними 2021 року). Київ 2022. С.78.
3. Пахомова Л.В. Професійна підготовка майбутніх соціальних педагогів до впровадження інноваційних форм і методів партнерської взаємодії // Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. 2016. № 1. С.214-217.
4. Пахомова Л.В. Підготовка майбутніх соціальних педагогів до використання інноваційних технологій у професійній діяльності : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05. Старобільськ, 2020. 315 с.
5. Пашенко С.Ю. Підготовка соціальних педагогів до організації освітньо-дозвідової діяльності учнівської молоді : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.14. Київ, 2000. 158 с.
6. Сидорчук І.І. Теорія і методика формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників у процесі фахової підготовки : дис. ... докт. пед. наук : 13.00.05. Тернопіль, 2021. 699 с.
7. Слозанська Г.І. Теорія і практика професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи у територіальних громадах : дис. ... докт. пед. наук: 13.00.05. Тернопіль, 2019. 687 с.
8. Сокол І. М. Класифікація квестів // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2014. №36. С.369-374.
9. Тарасенко Н.В. Формування здорового способу життя підлітків засобами соціальної вуличної роботи: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05. Слов'янськ, 2013. 203 с.
10. Nelli Tarasenko, Olha Rasskazova, Valeriia Hryhorenko, Olena Shkola, Valeriy Zhamardiy, Inna Davydenko, Nadiia Shevchenko Innovative methods and information and communication technologies for the training of future teachers, educators and social workers as the leading subjects of health preservation of the young generation in the context of the COVID-19. Journal for educators, teachers and trainers. Vol. 12 No. 3 (2021). P. 21-29

INNOVATIVE METHODS OF TRAINING FUTURE SOCIAL SECTOR PROFESSIONALS TO FORM A HEALTHY LIFESTYLE FOR CHILDREN OF DIFFERENT AGES

Tarasenko Nellie

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Social Work
Municipal Institution «Kharkiv Humanitarian and Pedagogical Academy» Kharkiv Regional Council

Osyka Yulia

Lecturer at the Department of Social Work
Municipal Institution «Kharkiv Humanitarian and Pedagogical Academy» Kharkiv Regional Council

Introduction. The article presents innovative methods of training future specialists in the social sphere for the formation of a healthy lifestyle for children of different age categories, in particular, such as webinars, form-theatre, game libraries, web quests, flash mob, and the issue of the implementation of each of the represented methods is revealed, their classification is given and the characterized educational and educational orientation: the formation of the cognitive component, the motivational component and the behavioural component of the professional readiness of future specialists to implement activities for the formation of a healthy lifestyle for children of different age categories.

Purpose. The article aims to characterize innovative methods of training future specialists in the social sphere (social pedagogues, social workers) – subjects of the social-pedagogical process system, for the formation of a healthy lifestyle for children of different age categories, to reveal the specifics of their implementation.

Methods. Conceptual analysis, analysis and synthesis of scientific literature – to determine the conceptual ideas of the research; abstraction, generalization, systematization, structuring – to determine the peculiarities of research approaches; deductions and inductions – to substantiate the logic of the research, clarify the initial data

and form the author's definitions.

Results. It was determined that innovative, easy-to-implement methods of training students – future social teachers/social workers for such a specific professional activity as the formation of a healthy lifestyle can include: web quest, flash mob, forum-theatre, game library, and webinar. Each of the mentioned methods has its specifics of implementation, but their educational and educational orientation is common: the formation of a cognitive component, a motivational component, and a behavioural component of professional training for the implementation of future professional activities in the field of health care, in particular, children of different age groups.

Originality. The study does not claim to be an exhaustive solution to the problem of finding and using innovative methods for future social workers to form a healthy lifestyle for children of different age categories and requires experimental testing of the effectiveness of each of the presented methods.

Conclusion. The presented material of the article allows you to confirm the relevance of the issue of finding and implementing effective, innovative methods of training future specialists in the social sphere for the formation of a healthy lifestyle for children of different age categories, in particular, such as web quest, flash mob, forum-theatre, play library, webinar.

Keywords: Innovative Methods, Future Social Sector Professionals, Training, Healthy Lifestyle.

References

1. Yermolenko, S., & Tarasenko, N. (2016). Kvest yak innovatsiyni metod formuvannya zdorovoho sposobu zhyttia pidlitkiv [Quest as an innovative method of forming a healthy lifestyle of teenagers]. *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu – Bulletin of the Chernihiv National Pedagogical University*, 136, 76-78. [in Ukrainian].
2. Zvit shchodo narkotychnoi ta alkoholnoi sytuatsii v Ukraini v 2022 rotsi (za danymy 2021 roku) [Report on the drug and alcohol situation in Ukraine in 2022 (based on 2021 data)]. (2022). Kyiv, Ukraine. [in Ukrainian].
3. Pakhomova, L. V. (2016). Profesiina pidhotovka maibutnikh sotsialnykh pedahohiv do vprovadzhennia innovatsiynykh form i metodiv partnerskoi vzaiemodii [Professional training of future social pedagogues for the implementation of innovative forms and methods of partnership interaction]. *Naukovi zapysky Nizhynskoho derzhavnoho universytetu imeni Mykoly Hoholia – Scientific Notes of Mykola Hohol Nizhyn State University*, 1, 214-217. [in Ukrainian].
4. Pakhomova, L. V. (2020). Pidhotovka maibutnikh sotsialnykh pedahohiv do vykorystannia innovatsiynykh tekhnolohii u profesiinii diialnosti [Preparation of future social pedagogues for the use of innovative technologies in professional activity]. *Candidate's thesis*. Starobilsk, Ukraine. [in Ukrainian].
5. Pashchenko, S. Yu. (2000). Pidhotovka sotsialnykh pedahohiv do orhanizatsii osvitho-dozvidievoi diialnosti uchnivskoi molodi [Training of social pedagogues for the organization of educational and educational activities of student youth]. *Candidate's thesis*. Kyiv, Ukraine. [in Ukrainian].
6. Sydorchuk, I. I. (2021). Teoriia i metodyka formuvannya sotsialnoi kompetentnosti maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv u protsesi fakhovoi pidhotovky [Theory and method of formation of social competence of future social workers in the process of professional training]. *Candidate's thesis*. Ternopil, Ukraine. [in Ukrainian].
7. Slozanska, H. I. (2019). Teoriia i praktyka profesiinoi pidhotovky maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv do roboty u terytorialnykh hromadakh [Theory and practice of professional training of future social workers to work in territorial communities]. *Doctor's thesis*. Ternopil, Ukraine. [in Ukrainian].
8. Sokol, I. M. (2014). Klasyfikatsiia kvestiv [Classification of quests]. *Pedahohika formuvannya tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh – Pedagogy of creative personality formation in higher and secondary schools*, 36, 369-374. [in Ukrainian].
9. Tarasenko, N. V. (2013). Formuvannya zdorovoho sposobu zhyttia pidlitkiv zasobamy sotsialnoi vulychnoi roboty [Formation of a healthy lifestyle of teenagers by means of social street work]. *Candidate's thesis*. Sloviansk, Ukraine. [in Ukrainian].
10. Tarasenko, N., Rasskazova, O., Hryhorenko, V., Shkola, O. Zhamardiy, V., Davydchenko, I., & Shevchenko, N. (2021). Innovative methods and information and communication technologies for the training of future teachers, educators and social workers as the leading subjects of health preservation of the young generation in the context of the COVID-19. *Journal for educators, teachers and trainers*, 12(3), 21-29.

Отримано редакцією 28.03.2023 р.

УДК: 378.018.8:373.5.011.3-051:5:[004.4:54]

DOI: 10.31376/2410-0897-2023-2-52-55-60

ВИКОРИСТАННЯ КОМП'ЮТЕРНИХ ПРОГРАМ З ХІМІЇ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ПРИРОДНИЧИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Душечкіна Наталія Юрївна

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри хімії, екології та методики їх навчання

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

e-mail: nataxeta74@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-4203-7122

У статті обґрунтовано проблему підвищення ефективності освіти з хімії здобувачів природничих спеціальностей на основі використання комп'ютерних програмно-методичних комплексів з хімії, розглядається аспект використання інформаційних технологій у педагогічному процесі. Розкрито проблему комп'ютеризації навчання хімії з двох сторін: удосконалення методики навчання хімії та надання можливостей інформаційних технологій в організації навчального процесу та підготовки висококваліфікованих фахівців. Розглянуто групи завдань, спрямовані на підвищення ефективності освітнього процесу здобувачів природничих спеціальностей при вивченні хімії. Виділено шість груп завдань: завдання, вирішення яких пов'язане з великим обсягом обчислювальної роботи; завдання для відображення графічної частини хімії; моделювання хімічних об'єктів та процесів; інформаційно-довідкові та навчальні системи; завдання практичного характеру – тренажери; завдання, спрямовані на здійснення хімічного експерименту. Встановлено необхідність у спеціальній підготовці майбутніх фахівців, у чітко побудованій системі навчання, яка дозволяє визначити основні напрями наукових досліджень, необхідних для впровадження інформаційних технологій та ефективних методик навчання здобувачів природничих спеціальностей.

Ключові слова: інформаційні технології, освітні технології, комп'ютерні програми, здобувачі природничих спеціальностей, підготовка фахівців, ефективні методики, хімічна освіта

Постановка проблеми. Впровадження інформаційних технологій у всі галузі виробництва, обслуговування, культури та оновлення їх технічного забезпечення потребує формування відповідних професійних знань, умінь та навичок. Інформаційні технології в освіті – це її організація з використанням сучасних технологічних засобів, насамперед комп'ютерної техніки. Комп'ютерна техніка впливає на зміст і методи навчання, забезпечує новими технічними засобами навчання та викладання.

Набуття необхідних знань у встановлені терміни навчання, формування вміння самостійно засвоювати нові досягнення науки та техніки є неможливим без удосконалення методів та засобів навчання, підвищення ефективності діяльності здобувачів та викладачів. Удосконалення методів та засобів навчання можливе на основі застосування інформаційних технологій.

Інформатизація суспільства передбачає інформатизацію освіти, а для її здійснення необхідні висококваліфіковані фахівці всіх галузей суспільного життя і, в першу чергу, системи освіти, що передбачає вдосконалення підготовки майбутніх фахівців, спрямованої на оволодіння ними кваліфікацією та інформаційною культурою, формуванням у них умінню застосовувати інформаційні технології у процесі навчання та управління освітою.

Концепція інформатизації освіти відображена в нормативних документах: Державній національній програмі «Освіта. Україна XXI століття» (1993 р.), Законах України «Про повну загальну середню освіту» (2020 р., зі змінами 2022 р.), «Про вищу освіту» (2014 р. зі змінами 2023 р.), «Про Концепцію Національної програми про інформатизацію» (1998 р. зі змінами 2020 р.), Постанові «Про затвердження Положення про Національний реєстр електронних інформаційних ресурсів» (2004 р.), **Розпорядження** «Про схвалення Концепції розвитку цифрових компетентностей та затвердження плану заходів з її реалізації» (2021 р.).

У теорії та практиці інформатизації освіти, незважаючи на наявні передумови, залишається не розв'язаною проблема комп'ютеризації професійно-методичної підготовки майбутніх фахівців природничих спеціальностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика інформатизації, формування інформаційного суспільства, застосування ІКТ стала предметом дослідження широкого кола науковців: О. Глобін [2], О. Гузенко [3], Г. Йордан [5], І. Жилиєв [4], Н. Мороз [10], О. Соколюк [13], С. Стеблюк [14]; проблемою дослідження освітніх технологій займалися: В. Багрій [1], М. Михайліченко [9], А. Нісімчук, О. Падалка [11], С. Сисоєва [12], О. Янкович [15] та ін.

Інформатизацію освіти Г. Йордан розглядає як процес зміни змісту, методів та організаційних форм підготовки здобувачів на етапі переходу до життя в умовах інформаційного суспільства, створення і використання інформаційних технологій для підвищення ефективності видів діяльності, що здійснюються в системі освіти [5, с.115].

М. Михайліченко вважає, що освітні технології є засобом навчання; проектом освітнього процесу відповідно до визначеної мети; сукупністю дій чи діяльності; галуззю наукового знання [9, с. 18].

С. Сисоєва вбачає в освітніх технологіях теоретично обґрунтовану систему упорядкованих професійних дій викладача, що при оптимальних ресурсах і зусиллях гарантовано забезпечує ефективну реалізацію поставленої освітньої мети та можливість відтворення процесу незалежно від рівня його майстерності [12, с. 361].

В. Багрій визначає освітні технології як деяку сукупність навчальних програм різних типів: від найпростіших програм, які забезпечують контроль знань, до навчальних систем, що базуються на штучному інтелекті. Автор вважає, що освітні технології інформаційного навчання складаються із навчальної системи та використання комп'ютерних програмних засобів навчального призначення [1, с. 21].

Л. Макаренко стверджує, що вирішення завдань інформатизації освіти спрямоване на зміну освітньої практики, що викликано процесами інформатизації, зміною цілей і змісту освіти та припускає декілька напрямів, значущість яких посилюється через розвиток процесу інформатизації суспільства [8, с. 119].

Мета – обґрунтувати доцільність застосування інформаційних технологій на основі використання комп'ютерних програм навчального призначення для підвищення ефективності хімічної освіти у майбутніх фахівців природничих спеціальностей.

Методи дослідження: теоретичні методи аналізу та узагальнення наукової літератури, систематизації та узагальнення отриманої інформації

Виклад основного матеріалу дослідження. Процес інформатизації освіти актуалізує розробку підходів до використання потенціалу інформаційних технологій для розвитку особистості здобувача, підвищення його рівня креативності, розвитку здібностей та альтернативного мислення, формування умінь розробляти стратегію пошуку рішень як навчальних, так і практичних задач, прогнозувати результати реалізації прийнятих рішень на основі моделювання об'єктів, явищ і процесів, взаємозв'язків між ними [8, с. 120].

Потенціал інформаційних технологій в освіті проявляється багатопланово, відкриваючи такі основні можливості:

- вдосконалення методології та змісту освіти, внесення змін до навчання у традиційних дисциплінах;
- підвищення ефективності навчання, його індивідуалізація та диференціація, організація нових форм взаємодії в процесі навчання та зміни змісту та характеру діяльності фахівців;
- вдосконалення управління навчальним процесом, його планування, організація, контроль механізмів управління системою освіти.

Нові досягнення техніки та педагогічної науки створюють підґрунтя для розвитку сучасних освітніх технологій, які містять теоретичні та практичні знання, орієнтовані на вміння навігації в інформаційному просторі, використання можливостей нових інформаційних технологій. Сучасна освітня технологія у ЗВО – це науково-обґрунтована і унормована за метою підготовки фахівців, змістом освіти, місцем та терміном навчання система форм, методів, засобів і процедур, що використовуються для організації та здійсненні спільної навчальної діяльності учасників освітнього процесу [10, с. 192].

Аналіз вищезазначеного доводить, що використання програмних засобів навчального призначення орієнтовано на:

- на вирішення певної навчальної проблеми, яка потребує її вивчення та/або розв'язання, застосування проблемно-орієнтованих програмних засобів;
- на здійснення діяльності в об'єктно-орієнтованому середовищі – об'єктно-орієнтованими програмними засобами;
- на здійсненні діяльності у предметному середовищі (із вбудованими елементами технології навчання) – предметно-орієнтованими програмними засобами.

Відтак, впровадження освітніх інформаційних технологій у процес навчання дозволяє:

- частково перевести курс навчання з певної дисципліни на комп'ютер (лекційний матеріал, практичні заняття, контроль за засвоєнням матеріалу);
- позбавити здобувачів від процедур пошуку та придбання книг;
- оперативно редагувати лекційний матеріал з урахуванням нового матеріалу, конкретної предметної галузі, зокрема і через мережу Internet;
- удосконалювати методику викладання матеріалу на основі аналізу результатів періодичного тестування здобувачів з кожної теми;
- здобувачам вивчати лекційний матеріал самостійно [15, с.24].

На основі освітньої інформаційної технології навчання складається з дидактичного комп'ютерного середовища, елементами якого є теоретико-методологічне, методичне, апаратне та програмне забезпечення.

Системний аналіз навчання в дидактичному комп'ютерному середовищі передбачає поділ елементів освітньої системи на дві категорії: суб'єкти, у взаємодії яких досягається мета, заради якої існує

система, і об'єкти, при взаємодії з якими суб'єкти реалізують особистісні функції. Суб'єктами педагогічної системи під час навчання у дидактичному комп'ютерному середовищі вважають здобувачів, викладачів, розробників методичного та програмного забезпечення. Об'єктами – освітні засоби, методики, матеріальну базу та сферу культури, інформаційний простір, технічний прогрес, сферу управління педагогічним процесом. Навчання в дидактичному комп'ютерному середовищі – складна діяльність: формально-логічна у процесі створення та аналізу абстрактної математичної моделі, раціонально-логічна – при вирішенні предметного завдання, емоційно-образна – сприйнятті та перетворенні графічних об'єктів, творчо-перетворювальна – освоєнні нової інформації, нових способів дій, нових форм опосередкування [13, с. 103].

На сьогоднішній день актуальними є проблеми формування готовності викладача до організації навчання та формування умінь у здобувачів навчатися в дидактичному комп'ютерному середовищі і це передбачає створення комплексу програмної підтримки (комп'ютерних засобів) такого навчання для реалізації принципу оптимізації та підвищення ефективності хімічного освітнього процесу [3, с. 13].

У ході аналізу ефективності освітнього процесу із застосуванням інформаційних технологій запропоновано розрізняти зовнішню та внутрішню ефективності їх використання, які пов'язані з дослідженням результатів освіти у різних аспектах. Два поняття ефективності – зовнішньої і внутрішньої, вводяться з метою оцінки результату застосування інформаційних технологій з позицій упровадження двох різних ознак мети – мети всього суспільства, яке прагне досягти, фінансуючи освіту, і мети освітньої системи, у яких сама система орієнтує свою діяльність.

Перерахуємо ознаки мети застосування інформаційних технологій для підвищення ефективності освітнього процесу. До них віднесено:

1) підтримку освітнього процесу: інформаційні технології як предмет вивчення (інтегровані пакети для наукових досліджень, автоматизації проектування, математичного моделювання; бази та банки даних, експертні системи, текстові процесори тощо); інформаційні технології як навчання на всіх спеціальностях (тренажери, імітаційні системи, системи аналітичних обчислень, навчальні програми та ін.); інформаційні технології як засіб контролю якості освіти (база даних модулів навчальних дисциплін з цільовими функціями якості навчання та тестовими завданнями, системи автоматизованого тестування якості на основі державних стандартів, системи автоматизованого тестування якості на основі додаткових стандартів ЗВО, системи обчислення та аналізу показників якості), системи обчислення рейтингу здобувачів (факультетів, ЗВО та ін. системи); інформаційні технології як управління якістю освіти (імітатори освітнього процесу, конструктори, системи прогнозування якості, системи контролю технологій навчання, системи планування якості та інші системи); телекомунікаційні зв'язки із зовнішнім середовищем;

2) підтримка науково-дослідної діяльності: інформаційна взаємодія із зовнішнім науковим середовищем; пакети наукових програм; системи автоматизації наукових досліджень;

3) перспективні інформаційні технології: система розподілених баз даних та віддаленого доступу до інформації; інформаційно-аналітичні системи; міжвузівська комп'ютерна мережа; мультимедіа технології; імітатори та системи математичного моделювання; суперкомп'ютери з паралельними процесорами; дистанційне навчання; системи автоматизації наукових досліджень; системи автоматизації проектування; навчально-методичний комплекс із прикладної інформатики як другої спеціальної дисципліни [4; 13].

У нашому дослідженні здійснено аналіз ефективності освітнього процесу під час реалізації комп'ютерних дидактичних засобів навчання хімії. Комп'ютерні навчальні програми реалізують навчання у дидактичному комп'ютерному середовищі, а методична ефективність використання комп'ютерів як засобу навчання хімії потребує вдосконалення [6]. Перш ніж впроваджувати у навчальний процес природничих спеціальностей інформаційні технології навчання, необхідно визначити основну мету та завдання доцільності їх використання. Для цього згрупуємо завдання, спрямовані на навчально-пізнавальний процес вивчення хімії здобувачами природничих спеціальностей.

До першої групи належать завдання, вирішення яких пов'язане з значним обсягом обчислювальної роботи, яку звичайними засобами виконати неможливо. До завдань такого типу належать квантово-хімічні розрахунки, обробка результатів рентгено-структурного аналізу, кінетичний опис складних хімічних реакцій, а також комп'ютерне планування синтезу.

До другої групи віднесено завдання для відображення графічної побудови хімічних процесів: побудова діаграм, графіків, тривимірне зображення молекул, зображення механізмів реакцій тощо. У курсі навчання фізичної хімії широко застосовуються графіки, що дозволяють ілюструвати співвідношення між змінними. На дисплеї комп'ютера можна подати будь-який графік у межах роздільної здатності системи, що експлуатується. В ізометричній проекції можна зобразити навіть складні тривимірні діаграми, такі як орбітальні або енергетичні функції перехідних станів. Додаткові зручності використання комп'ютера полягають у можливості отримання параметрів та масштабу для побудови графіків у реальному часі. Для цього розроблено системи і правила зображення молекул, рівень абстракції яких зростає від твердих молекулярних орбіталей до формального зображення, такого, як проекції Ньюмана і Фішера.

До третьої групи належать завдання моделювання. Моделювання – це динамічне відображення, оскільки воно реагує на вплив чинників і змінюється так, як на місці моделі був би реальний об'єкт, ситуація або середовище. Комп'ютерні моделі є потужним засобом, який розширює можливості активного навчання. Навчальне моделювання сприяє наочному уявленню об'єкта, підвищенню інтересу у здобувача до цієї форми навчання, а вивчення процесів в динаміці – глибокому засвоєнню навчального матеріалу [7, с. 275]. Серед причин застосування моделювання в хімії є те, що хімічна наука побудована на моделях, як засіб розуміння та прогнозування хімічних аспектів, що вивчаються. У хімічній освіті моделювання використовують для експериментального дослідження важко доступних систем. Однією зі труднощів навчання хімії є неможливість сприйняття об'єктів, що вивчаються. Як вважає О. Глобін, моделювання є частиною хімічної освіти та частиною хімічної науки [2, с. 8]. Моделювання формує наукову картину світу у здобувачів. Як приклад, пропонуємо комп'ютерний програмно-методичний комплекс «Агрегатний стан речовини», який може бути використаний для моделювання процесів переходу води з одного агрегатного стану в інший. До складу програмного комплексу входять дві програми: програма DEMO, що складається з демонстраційної та моделюючої частин і програма START, що містить лише моделюючу частину. Демонстраційна частина містить динамічні ілюстрації, які проводять аналогію між процесами зміни потенційної та кінетичної енергій. Моделююча частина реалізує графічну модель поведінки молекул води при агрегатних переходах.

Як приклад програмного засобу, який реалізує нові інформаційні технології освіти, запропоновано програмний засіб STRATUM COMPUTER для моделювання елементів та складних систем, конструкцій, процесів для різних галузей природознавства. Цей засіб дозволяє на основі найпростіших функціональних елементів створювати моделі без знання мов програмування, що значно скорочує тимчасові витрати часу викладача [2, с. 9].

До четвертої групи завдань належить створення комп'ютерних інформаційно-довідкових та навчальних систем (електронні підручники, довідники, енциклопедії тощо), які є джерелами інформації для самостійного навчання здобувачів. За допомогою комп'ютера здобувач може здійснювати доступ до будь-якого організованого сховища інформації та багатьох різних банків даних. З використанням інформаційних технологій значна увага може приділятися інформаційно-довідковим і навчальним системам.

П'ята група завдань має практичний характер, оскільки передбачає використання тренажерів, призначених для формування та закріплення умінь та навичок, а також для самоосвіти здобувачів. Тренажер «Drill and Practice» підходить до таких вправ, які комп'ютерна програма може надати здобувачам у режимі взаємодії. В ідеалі програми – тренажери та електронні підручники повинні доповнювати один одного.

Шоста група завдань включає завдання, спрямовані на проведення хімічного експерименту, що здійснюється у межах лабораторного практикуму. Робота в лабораторії допомагає здобувачам пов'язати теоретичні закономірності та концепції зі своїми власними спостереженнями та діями. Крім того, практична робота сприяє підвищенню інтересу та мотивації здобувача до занять з хімії. Проте, час, який відводиться на практичні роботи з хімії, обмежений, а високі ціни на реактиви та обладнання не дають можливість здійснювати лабораторні дослідження вчасно. Встановлені у навчальних лабораторіях комп'ютери, інформаційні технології можуть підвищити ефективність використання часу, який здобувачі проводять у хімічній лабораторії. Цьому сприяють різноманітні підходи: передлабораторне моделювання, попередній контроль готовності здобувачів до лабораторної роботи, збирання та обробка даних, післялабораторне моделювання. У систему можуть бути підключені інші аналітичні прилади, наприклад, такі як: оптичні емісійні спектрометри, мас-спектрометри, газові та рідинні хроматографи, рН-метри. Поєднання лабораторного обладнання та комп'ютерів дозволяє здійснити швидкий збір даних та контроль за лабораторними приладами. У систему можуть бути включені такі аналітичні прилади як апарат для аналізу карбону. У цьому випадку комп'ютер використовується для зберігання та видачі результатів, їх контролю шляхом порівняння з критеріями марки матеріалу, статистичних розрахунків, розрахунків оптимізації тощо.

Отже, сучасні інформаційні технології відкривають здобувачам доступ до джерел інформації, підвищують ефективність самостійної роботи, надають абсолютно нові можливості для творчості, набуття та закріплення професійних навичок, дозволяють реалізовувати принципово нові форми та методи навчання. Впровадження інформаційних технологій у заклади вищої освіти залежить від наявної технічної бази, підтримки керівництва та спонсорів та професіоналізму викладачів.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Проведене дослідження дозволило визначити, що комп'ютеризація освітнього процесу має не тільки наукове, а й прикладне значення, пов'язане з розробкою та реалізацією методики проведення комп'ютерних занять з використанням готового прикладного програмного забезпечення, зокрема, комп'ютерних програмно-методичних комплексів, що включають комп'ютерні програми навчального призначення.

Використання комп'ютера як інструменту навчальної діяльності дає можливість переосмислити традиційні підходи до вивчення багатьох питань природничих дисциплін, посилити експериментальну та дослідницьку діяльність здобувачів, наблизити процес навчання до реального процесу пізнання.

Розвиненість та досконалість методів та засобів сучасних інформаційних технологій створюють реальні можливості для їх використання в системі освіти з метою розвитку творчих здібностей здобувача у процесі його підготовки до професійної діяльності.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у експериментальній перевірці впровадження комп'ютерних програм навчального призначення з хімії у підготовці майбутніх фахівців природничих спеціальностей.

Список використаної літератури

1. Багрій Г. В. Критерії ефективності застосування освітніх технологій. *Науковий вісник Львівської академії*. Серія: Педагогічні науки. 2022. Вип. 11. С. 20–25.
2. Глобін О. І., Лапінський В. В. Моделювання як метод дослідження і важливий чинник формування системи природничо-математичних знань. *Комп'ютер у школі та сім'ї*. 2017. № 2. С. 7–10.
3. Гузенко О. М., Рахлицька О. М., Чеботарьов О. М. Сучасні технології навчання хімії : метод. вказівки для студентів ф-ту хімії та фармації першого (бакалавр.) рівня освіти. Одеса : Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. 2021. 42 с.
4. Жилияев І. Б. Інформаційно-комунікаційні технології як державний пріоритет. *Проблеми науки*. 2003. № 8. С. 3.
5. Йордан Г. М. Інформатизація освіти як основа розвитку інформаційного суспільства. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання: досвід, тенденції, перспективи* : матеріали IV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (30 квітня 2020). № 5. м. Тернопіль, С. 115–117.
6. Ковач В. О. Інформаційно-комунікаційні технології в освіті : словник. К.: ЦП Компрінг. 2019. 134 с.
7. Кульчицький І. М. Концептуалізація понять «модель» та «моделювання» у наукових дослідженнях. *Інформаційні системи та мережі*. 2015. № 829. С. 273–284.
8. Макаренко Л. Л. Інформатизація освіти як пріоритетний напрям модернізації освіти в умовах інформаційного суспільства. *Науковий часопис НПУ імені М. Драгоманова*. 2013. № 43. С. 118–125.
9. Михайліченко М. В., Рудик Я. М. Освітні технології: навч. посібник. Київ: ЦП «КОМПРИНТ», 2016. 583 с.
10. Мороз Н. С., Капуш І. І. Інформатизація освіти в контексті побудови інформаційного суспільства. *Supremația dreptului*. 2018. № 4. С. 191–196.
11. Нісімчук А. С., Падалка О. С. Технологія інноваційної освіти : монографія. Луцьк : Твердиня, 2013. 456 с.
12. Сисоєва С. Освітні технології: методологічний аспект. *Професійна освіта: педагогіка і психологія*. 2011. № 11. С. 356–402.
13. Соколюк О. М., Жук Ю. О. Характерні ознаки структури комп'ютерно орієнтованого навчального середовища. *Інформаційні технології і засоби навчання*: збірник наукових праць. К. : Атіка, 2005. С. 100–109.
14. Стеблюк С. Інноваційні технології навчання у вищій школі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2011. Вип. 20. С.141–142.
15. Янкович О. І. Освітні технології сучасних навчальних закладів: навч.-методичний посібник. Тернопіль : ТНПУ ім В. Гнатюка, 2015. 212 с.

USING COMPUTER PROGRAMS IN CHEMISTRY IN THE TRAINING OF FUTURE SPECIALISTS IN NATURAL SPECIALTIES

Dushechkina Nataliia

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Chemistry,
Ecology and Methods of Their Education

Pavlo Tychna Uman State Pedagogical University

Introduction. The article substantiates the issue of increasing the effectiveness of chemistry education for students of natural sciences based on the use of computer software and methodical complexes in chemistry, the aspect of using information technologies in the pedagogical process is considered.

Purpose: justify the expediency of using information technologies based on the use of educational computer programs to improve the effectiveness of chemical education for future specialists in natural sciences.

Methods. Theoretical methods of analysis and generalization of scientific literature, systematization and generalization of the received information.

Results. It was determined that based on educational information technology, teaching consists of a didactic computer environment, the elements of which are theoretical-methodological, methodical, hardware and software. The problems of forming the teacher's readiness to organize training and forming the skills of students to study in a didactic computer environment are relevant, and this involves the creation of a complex of software support (computer tools) for such training to implement the principle of optimization and increase the efficiency of the chemical educational process. The problem of computerization of chemistry teaching is revealed from two sides: improvement of chemistry teaching methodology and provision of information technology opportunities in the organization of the educational process and training of highly qualified specialists.

Originality. The groups of tasks aimed at increasing the efficiency of the educational process of students of natural sciences when studying chemistry are considered. Six groups of tasks are distinguished: tasks, the solution of which is associated with a large amount of computational work; tasks for displaying the graphic part of chemistry; modelling of chemical objects and processes; information and reference and educational systems; tasks of a practical nature – simulators; tasks aimed at carrying out a chemical experiment.

The use of computers as a learning tool makes it possible to rethink traditional approaches to the study of many issues in natural sciences, to enhance students' experimental and research activities, and to bring the learning process closer to the real process of cognition. The development and perfection of methods and tools of modern information technologies create real opportunities for their use in the education system to develop the creative abilities of the applicant in the process of his/her preparation for professional activity.

Conclusion. The need for special training of future specialists, in a constructed system of education, which allows the determining the main directions of scientific research necessary for the introduction of information technologies and effective methods of training students of natural sciences, has been established.

Authors see prospects for further research in the experimental testing of the introduction of computer programs for educational purposes in chemistry in the training of future specialists in natural sciences.

Keywords: Information Technologies, Educational Technologies, Computer Programs, Students of Natural Sciences, Training Of Specialists, Effective Methods, Chemical Education

References

1. Bahrii, H. V. (2022). Kryterii efektyvnosti zastosuvannya osvityvnykh tekhnolohii [Criteria for the effectiveness of the application of educational technologies]. *Naukovyi visnyk Lotnoi akademii – Scientific Bulletin of the Flight Academy*, 11, 20–25. [in Ukrainian]
2. Hlobin, O. I., & Lapynskiy, V. V. (2017). Modeliuvannya yak metod doslidzhennia i vazhlyvyi chynnnyk formuvannya systemy pryrodnycho-matematychnykh znan [Modeling as a method of research and an important factor in the formation of the system of natural and mathematical knowledge]. *Kompiuter u shkoli ta simi – Computer at school and family*, 2, 7–10. [in Ukrainian]
3. Huzenko, O. M., Rakhlytska, O. M., & Chebotarov, O. M. (2021). Suchasni tekhnolohii navchannia khimii [Modern technologies of teaching chemistry]. Odesa: Odesa National University named after I. I. Mechnikov. [in Ukrainian]
4. Zhyliaiev, I. B. (2003). Informatsiino-komunikatsiini tekhnolohii yak derzhavnyi priorytet [Information and communication technologies as a state priority]. *Problemy nauky – Problems of science*, 8, 3. [in Ukrainian]
5. Jordan, H. M. (2020). Informatyzatsiia osvity yak osnova rozvytku informatsiinoho suspilstva [Informatization of education as a basis for the development of the information society]. Proceedings from: IV Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii «Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia: dosvid, tendentsii, perspektyvy» – IV International Scientific and Practical Internet Conference «Modern information technologies and innovative teaching methods: experience, trends, prospects». (Vols. 5), (pp. 115-117). [in Ukrainian]
6. Kovach, V. O. (2019). Informatsiino-komunikatsiini tekhnolohii v osviti [Information and communication technologies in education]. Kyiv: CP Print. [in Ukrainian]
7. Kulchytskyi, I. M. (2015). Kontseptualizatsiia poniat «model» ta modeliuvannia u naukovykh doslidzhenniakh [Conceptualization of the concepts of «model» and modeling in scientific research]. *Informatsiini systemy ta merezhi*. 829. 273–284. [in Ukrainian]
8. Makarenko, L. L. (2013). Informatyzatsiia osvity yak pryorytetnyi napriam modernizatsii osvity v umovakh informatsiinoho suspilstva [Informatization of education as a priority direction of modernization of education in the conditions of the information society]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. Drahomanova*. 43. 118–125. [in Ukrainian]
9. Mykhailichenko, M. V., Rudyk, Ya. M. (2016). *Osvitni tekhnolohii [Educational technologies]*. Kyiv: CP «COMPRINT». [in Ukrainian]
10. Moroz, N. S., & Kapush, I. I. (2018). Informatyzatsiia osvity v konteksti pobudovy informatsiinoho suspilstva [Informatization of education in the context of building an information society]. *Supremaĭa dreptului – Supremaĭa dreptului*, 4, 191–196. [in Ukrainian]
11. Nisimchuk, A. S., & Padalka, O. S. (2013). *Tekhnolohiia innovatsiinoi osvity [Technology of innovative education]*. Lutsk: Tverdnyia. [in Ukrainian]
12. Sysoieva, S. (2011). Osvitni tekhnolohii: metodolohichniy aspekt [Educational technologies: methodological aspect]. *Profesiina osvita: pedahohika i psykholohiia – Professional education: pedagogy and psychology*, 11, 356–402. [in Ukrainian]
13. Sokoliuk, O. M., & Zhuk, Yu. O. (2005). Kharakterni oznaky struktury kompiuterno oriantovanoho navchalnoho seredovyshcha [Characteristic features of the structure of a computer-oriented educational environment]. *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia – Information technologies and learning tools*, 100–109. [in Ukrainian]
14. Stebliuk, S. (2011). Innovatsiini tekhnolohii navchannia u vyshchii shkoli [Innovative learning technologies in higher education]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*, 20, 141-142. [in Ukrainian]
15. Iankovych, O. I. (2015). *Osvitni tekhnolohii suchasnykh navchalnykh zakladiv [Educational technologies of modern educational institutions]*. Ternopil: TNPU named after V. Hnatiuk. [in Ukrainian]

Отримано редакцією 15.03.2023 р.

УДК 37.01:744:338.246.8(477)

DOI: 10.31376/2410-0897-2023-2-52-61-67

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЗНАЧЕННЯ ГРАФІЧНИХ ДИСЦИПЛІН ДЛЯ ВІДБУДОВИ КРАЇНИ

Голіяд Ірина Семенівна

кандидат педагогічних наук, доцент, старший науковий співробітник
Державна наукова установа «Інститут модернізації змісту освіти»

e-mail: goliyad-ktnk@ukr.net

ORCID ID: 0000-0003-4979-828X

Тропіна Марія Андріївна

магістрантка

Український державний університет імені Михайла Драгоманова

e-mail: mari.nort.18@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-9652-6538

Події останніх років, а саме пандемія та повномасштабна війна, критично вплинули на розвиток країни. Наразі Україна стикається з проблемою відбудови своєї економіки, зруйнованої інфраструктури, що потребує професіональних рішень для її відновлення та поліпшення. Відсутність кваліфікованих фахівців у різних галузях економіки є однією з причин повернути увагу до модернізації освіти, що допоможе уникнути багатьох проблем в майбутньому. У статті обґрунтована необхідність вивчення графічних дисциплін, зокрема предмета креслення в закладах загальної середньої освіти, як обов'язкової складової підготовки в освітньому процесі. Отримання якісних знань з цього предмету допоможе молоді готуватись до вибору професії, які необхідні для вирішення проблеми відбудови нашої держави. Це допоможе Україні стати повномасштабною країною з сучасною економікою, радикальним поліпшенням інституцій та потужним оборонним сектором.

Ключові слова: воєнні наслідки, руйнування, відбудова, зміст освіти, графічні дисципліни, креслення.

Постановка проблеми. Війна, що наразі триває, принесла Україні катастрофічно величезні економічні втрати – зруйновано наше економічне ядро (інфраструктура, будівництво, виробництво, оборона, агропромисловий комплекс, та інші критичні елементи економіки).

Станом на початок 2023 року, згідно оцінкам Національної ради з відновлення України від наслідків війни, аналітичної команди Київської школи економіки (KSE) за підтримки уряду Великої Британії (UK Aid) спільно з Міністерством розвитку громад, територій та інфраструктури, Міністерством охорони здоров'я, Мінреінтеграції та у співпраці з іншими профільними міністерствами та Національним банком України, загальна сума прямих задокументованих збитків, завданих інфраструктурі України через повномасштабне вторгнення, оцінюється приблизно у \$140 млрд [1]. Знищення інфраструктури України й досі продовжуються, значно збільшуючи збитки. Адже кожний новий день війни – це нові руйнування, нова спіраль страждань мільйонів людей.

Відновлення та модернізація економіки України є масштабним і багатовимірним завданням. Процес всеосяжної трансформації країни, який торкнеться практично кожного елемента економіки, передбачає імплементацію повномасштабних заходів, яким необхідно забезпечити тісну координацію. Інфраструктура, виробничі технології, бізнес-середовище, інституції, освіта, охорона здоров'я та суспільства мають реформуватися та модернізуватися, щоб допомогти Україні стати повномасштабною країною з сучасною економікою, радикальним поліпшенням інституцій та потужним оборонним сектором [2].

Україна стала однією з головних тем порядку денного на Міжнародному економічному форумі в Давосі, де визначені основні виклики, від яких залежить майбутнє країни. Українська делегація наголосила на майбутньому повоєнному відновленні країни та досягненні макроекономічної стабільності, а також створення комфортних умов для бізнесу. Двигунами відновлення української економіки мають стати пріоритетні високотехнологічні галузі, які потребуватимуть швидких інноваційних технологічних рішень. Україні, що зазнала агресії, також необхідні сучасні технології задля безпеки суспільства захисту свого суверенітету, незалежності та територіальної цілісності. Під час війни суттєво посилюються кіберзагрози, тому технологіям кіберзахисту потрібно приділяти посилену увагу.

Прем'єр-міністр Денис Шмигаль заявив, що програма післявоєнного відновлення України стане найбільшим проектом відбудови з часів Другої світової війни [3]. Відновлення інфраструктури України та повернення її громадян у нормальне життя – процес тривалий, непростий, але цілком реальний. Незважаючи на такі руйнування, українці залишаються власниками цього процесу, проявляючи стійкість й навіть оптимізм. Вони вже сьогодні, задалегідь, починають думати, планувати, як відбудувати Україну після війни, щоб забезпечити розвиток країни у довгостроковій перспективі. В першу чергу, українська молодь бажає стати активними учасниками цього процесу, – архітекторами Нової України.

Для того, щоб молодь України могла ефективно використовувати новітні технології, необхідно провести ряд структурних змін у навчальному процесі, в першу чергу, створення педагогічних умов для

формування та розвитку у здобувачів необхідних компетентностей.

Держава стоїть перед новою реальністю, що потребує адаптивного підходу для пошуку ефективних способів посилення технологічної, цифрової, графічної, підприємницької підготовки здобувачів у закладах освіти, людей старшого віку, які бажають прийняти участь у масштабній відбудові й модернізації країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За останні роки, в Україні відбувалися обговорення щодо важливості вивчення курсу креслення у закладах освіти, оскільки отримані навички необхідні для розвитку багатьох професій, зокрема машинобудівних, архітектурних, інженерних та інших. У той же час, Державний стандарт [4], що визначає вимоги до обов'язкових результатів навчання учнів на рівні базової середньої освіти, основам графічній грамотності відведена незначна роль у технологічній освітній галузі. Зокрема, «Основи стандартизації графічних зображень; Графічні зображення; Проеціювання на одну, дві, три площини проєкцій; Масштаб; Графічний і вербальний опис проєкту» [4 с. 250].

В Україні існує багато видатних науковців та педагогів, які висловлювали свою думку щодо важливості вивчення курсу креслення у закладах освіти: Бойко В. А., Воронцова І. В., Гедзик А. М., Гриценко Л. О., Джеджула О. М., Кільдеров Д. Е., Коляса П. І., Кулик Є. В., Михайленко В. Є., Махінько І. В., Науменко В. Я., Олефіренко Т. О., Райковська Г. О., Сидоренко В. К., Тхоржевський Д. О., Шпільчак В. А. та інші.

Необхідність вивчення креслення в закладах освіти, як навчального предмета, для формування відповідного рівня навчальних досягнень та компетентностей зумовлена не тільки його значенням у сучасному житті. Величезну роль відіграє графічна діяльність у розвитку просторового мислення, розумової діяльності, пізнавальної активності здобувачів, їх творчих здібностей і самостійності, а ще й, великою потребою в висококваліфікованих спеціалістах для професійної допомоги в відновленні зруйнованої інфраструктури країни.

На превеликий жаль, розуміння існуючої проблеми з вивчення креслення в освітньому процесі далеко неоднозначне. Тому у переважній більшості закладів загальної середньої освіти України вже впродовж багатьох років не забезпечується графічна підготовка здобувачів. У зв'язку з цим у вступників до закладів професійної (професійно-технічної) і вищої освіти відсутні знання з основ креслярської грамоти, необхідні для вивчення таких дисциплін як Нарисна геометрія, Технічне креслення, Інженерна та комп'ютерна графіка, Геометричне моделювання та ін.

Навіть складно уявити умови, в яких умовах сьогодні опинилися викладачі графічних дисциплін закладів професійної (професійно-технічної) та вищої освіти з огляду на великий попит висококваліфікованих професіоналів з різних галузей, де основою являються знання з предмету креслення.

Формулювання мети статті. Розкрити роль предмета креслення в для здобувачів освіти. Обґрунтувати необхідність потреби в спеціалістах з графічними знаннями й уміннями, для професійної допомоги у відновленні та поліпшенні зруйнованої інфраструктури країни.

Виклад основного матеріалу. Відбудова України має торкатися відразу всіх сфер економіки – від транспортної, соціальної, житлової інфраструктури до забезпечення сприятливого мікроклімату для бізнесу. В планах держави чимало нагальних завдань з відбудови окремих галузей, а водночас їх реновації в рамках сучасних соціальних потреб, комфорту, термомодернізації та відповідності норм та стандартів ЄС.

Уряд України затвердив Національну економічну стратегію на період до 2030 року. Наразі **вже є чітка пріоритетність відновлення об'єктів критичної інфраструктури [5], що має конкретні етапи:**

1. Відновити базову функціональність логістичної мережі (доріг, мостів, залізниць та повітряного транспорту) для забезпечення доставки гуманітарної допомоги та підтримки заходів з відбудови у інших секторах та галузях;

2. Посилити автомобільні та залізничні зв'язки з ЄС, аби сприяти економічній інтеграції та взаємодії України з єдиним ринком Євросоюзу;

3. Оновити застарілі мережі відповідно до стандартів ЄС, що стосуються безпеки та якості послуг.

Масштабний план відновлення країни потребує стратегічного міжнародного плану підтримки, який, окрім коштів, включатиме і новітні технології від іноземних фахівців для модернізації та соціального розвитку. Відновлення інфраструктури, мирного життя в Україні має відбуватися за новими стандартами та бути внеском у стійкість нових інституцій [6].

Україна вже отримала чіткі підтвердження низки країн щодо ініціативи про шефство у відновленні окремих міст, регіонів та галузей. Так, Велика Британія висловила згоду підтримати Київ та Київську область, Данія – Миколаїв та Миколаївську область, Бальтійські держави готові підтримувати Житомирську область [7]. Підприємці з США планують і надалі підтримувати відновлення та реконструкцію України, енергетичну інфраструктуру, співпрацювати в частині технічної освіти, розвитку людських ресурсів під час війни для майбутньої реіндустріалізації країни та інших напрямках. «Італія прагне зіграти значну роль у процесі відновлення України – вже починаючи від сьогодні», – заявила Мелоні на пресконференції з президентом України в Києві. Вона наголосила, що Італія може зробити в

цьому контексті дуже багато, оскільки має колосальний досвід у багатьох стратегічних сферах, таких як інфраструктура, транспорт, енергетика, сільське господарство, продовольство тощо. За її словами «наші ноу-хау» зможуть дати крашу можливість для підтримки і допомоги.

Відбудова й подальший розвиток економіки України не може відбуватися виключно за рахунок міжнародних партнерів і донорів. Важливою є участь українського народу та спеціалістів різних галузей. Вже зараз, необхідно приймати рішення для розвитку виробництва більш енергозберігаючої й екологічної та менш вартісної продукції, розробляти, створювати, впроваджувати новітні технології, в тому числі й військові. Для цього необхідні фахівці й спеціалісти з відповідними кваліфікаціями, творчі особистості з технічним мисленням, конструкторськими здібностями й інженерними рішеннями, в основі підготовки яких є креслення.

Недостатній рівень уваги до вивчення графічних дисциплін, спрямованих, насамперед, на розвиток просторової уяви і технічного мислення, притаманних інженерно-технічним працівникам, може стати серйозною проблемою для майбутніх фахівців, які мають в майбутньому розробляти сучасну складну техніку, проектувати технологічні процеси, цифрові системи та відновлювати інфраструктуру країни. Тому графічні знання, вміння, навички, компетенції являються важливим інструментом для сучасних та майбутніх фахівців у різних галузях, включаючи виробництво, інженерію, архітектуру, дизайн, бізнес та ін. Освітня система має забезпечити залучення всього населення до цих процесів завдяки створення умов для формування та розвитку креативних ідей, дизайнерських задумок, критичного мислення.

Мобілізація освіти, як ключового активу для відбудови країни після масштабних руйнувань, вимагатиме належного рівня реформування змісту технологічно-інженерно-графічної підготовки й залучення до цього процесу влади, благодійників, політиків, науковців, бізнесу, освітніх лідерів на найвищому рівні [8].

Сучасна освіта інженерно-технологічного напрямку, сьогодні, є другим фронтом, який допоможе захисникам вибороти свободу та перемогу нашої держави, а рішуче налаштованим українцям, долаючи всі загрози, відбудувати та розвивати свою країну. Для цього потрібно готувати молоде покоління у закладах загальної середньої освіти, приділяючи основну увагу навчанню кресленню і технологіям. Без перебільшення можна стверджувати, що тільки на уроках креслення розвивається просторове і технічне мислення учнів, уявлення об'єктів та їх уявне перетворення і проєціювання, відображення технічних ідей та рішень у площинному зображенні. Через відсутність графічних знань, вмінь та навичок креативні ідеї, дизайнерські задуми прогресивної молоді будуть безперспективними.

Одним із важливих етапів у відновленні зруйнованої інфраструктури є створення проєктно-технічної й конструкторської документації. Технічна документація відіграє основну роль у процесі проєктування та будівництва нових об'єктів, а також у відновленні зруйнованих. Наявність спеціалістів з такими знаннями й уміннями, у різних сферах діяльності, таких як архітектура, інженерія, машинобудування, електроніка, дизайн, мистецтво та інші, дозволяє швидко та ефективно виконувати проєктні роботи, включаючи створення технічних креслень, візуалізації інфраструктури та розробки документації. Це різноманітні креслення, ескізи, схеми, специфікації, електричні і кінематичні схеми, карти плани, у тому числі плани оборонних укріплень тощо і навчати креслити, будувати, читати ці зображення потрібно ще в основній школі. Технічна документація, яка містить вимірювальні, конструкторські та технологічні дані, дозволяє точно передати всю необхідну інформацію про розміри, форму, матеріал, збірку, чистоту обробки, розташування та інші характеристики об'єкта, що дозволяє розробникам та виробникам працювати на основі однієї графічної мови, уникаючи непорозумінь та помилок, забезпечуючи якість будівництва. При відновленні дорожньої інфраструктури, технічна документація може включати креслення проїжджих частин, тротуарів, тунелів, плани розташування світлофорів, та дорожніх знаків. Для відновлення мостів потрібна детальна графічна документація, яка містить креслення мостової конструкції, розташування опор, розмірів та властивостей матеріалів, які використовуються для виготовлення. Використання такої документації дозволяє здійснювати аналіз та оцінку стану існуючої інфраструктури, планувати ремонтні та будівельні роботи, проектувати нові об'єкти, забезпечувати їх координацію. Ці документи використовуються для отримання дозволів, залучення фінансування та контролю за виконанням робіт. Мова графіки єдина і однаково зрозуміла всім технічним спеціалістам на міжнародному рівні.

У сучасному технологічному світі креслення стає все більш цифровим та автоматизованим. Навчання кресленню допоможе здобувачам розвинути технічну грамотність, а вміння працювати з комп'ютерними програмами, які є необхідними для роботи у сучасному світі, сформує цифрові компетентності і зменшить витрати часу на виконання графічної документації. За допомогою комп'ютерного програмного забезпечення (САПР) легко створювати тривимірні моделі об'єктів, що забезпечить точність, швидкість та ефективність процесу проєктування [9]. Крім того, цифрове креслення дозволяє створювати анімації та візуалізації, що допомагає визначити функціональні та естетичні характеристики продукту. З розвитком віртуальної реальності та 3D-друку креслення набуває нових

можливостей. Наприклад, віртуальна реальність дозволяє вивчати та аналізувати різні конструкції та предмети у реальному часі, виконувати різноманітні вимірювання та аналізи, а 3D-друк дозволяє створювати фізичні моделі об'єктів, що допоможе більш детально досліджувати їх характеристики та властивості. Робота з програмним забезпеченням дозволить здобувачам опанувати і використовувати в освітньому процесі спеціалізованого програмного забезпечення для створення креслень, таких як AutoCAD, SolidWorks та ін. у взаємодії з іншими програмними продуктами такими як Photoshop, Illustrator, 3D Max, Blender та інших [9, 10].

Креслення використовують для розуміння та вирішення технічних проблем, а також для впровадження нових технологій та інновацій, що є ключовими факторами розвитку сучасної економіки. Крім того, креслення є важливим інструментом для розробки нових продуктів та технологій. Знання з предмету креслення дозволяють здобувачам освіти виконувати різноманітні дослідження та аналізи, включаючи аналіз напружень, динамічних властивостей та інших характеристик, що дозволяє розробляти більш ефективні та безпечні продукти.

Нарешті, креслення має важливе значення для вирішення глобальних проблем, таких як енергоефективність, відновлювана енергетика та екологічна стійкість. Креслення лежить в основі розроблення нових продуктів та технологій, що зменшують використання енергії та ресурсів, покращують якість життя та забезпечують стійкий розвиток.

Наразі з'ясуємо, які потрібні знання з креслення спеціалістам різних галузей для проектування та планування процесу відбудови нашої країни.

Архітектурне креслення: знання з архітектурного креслення являються основою у розробленні планів, схем, креслень будівель та споруд, таких як житлові будинки, заклади освіти, державні установи, лікарні, мости та інші інфраструктурні проекти. Вони дозволять створити такі макети та плани будівель, які відповідатимуть вимогам безпеки, довговічності, ергономіки та естетики; проектувати сучасні будівельні конструкції з урахуванням екологічних, правових, соціальних, техніко-економічних показників, ресурсозберігаючих та інженерно-технічних заходів, наукових й етичних аспектів, а також сучасних вимог будівельної нормативної документації у сфері будівництва та архітектури, безпеки праці та охорони довкілля.

Інженерне креслення: знання з інженерного креслення допоможуть розробити детальні плани для різних інженерних систем, таких як трубопроводів та комунікацій: електричні, водопровідні, каналізаційні, опалювальні системи тощо. Ці плани допоможуть забезпечити ефективне та безпечне функціонування систем у майбутньому. Важливо знати професійну термінологію та технічні терміни, що використовуються в проектуванні та будівництві комунікаційних мереж. Необхідно дотримуватися встановлених нормативних документами вимог технічних норм та стандартів до виконання креслень, що регулюють побудову комунікаційних мереж. Також потрібні знання Правил безпеки під час робіт з трубопроводами, ДСТУ та ДБН, нормативів і правил утилізації відходів та захисту навколишнього середовища. Важливо вміти читати й знати топографію місцевості, де будуть побудовані комунікаційні мережі, а також знати відстані та глибини, на які потрібно розташовувати трубопроводи та інші елементи мережі. Для виконання креслень потрібно знати архітектуру та інженерні мережі забудови, до яких будуть підключатись комунікаційні мережі. Наприклад, розташування будівель, доріг, тротуарів, водойм, електромереж тощо. Необхідно розуміння принципи побудови технічних креслень, систему координат та масштабування, графічне зображення елементів мережі, конструкцію трубопроводів, каналізаційних систем та інших комунікаційних мереж. Важливо читати технічні рисунки та розуміти їх структуру. Необхідно знати, як і чим вимірювати відстані, кути та інші параметри, щоб правильно зображувати комунікаційні мережі на кресленнях. Для правильного планування, проектування і будівництва комунікаційної мережі необхідно знати властивості матеріалів, такі як прочність, стійкість до корозії, термічна стійкість, хімічна стійкість та технічні характеристики матеріалів, що використовуються для побудови комунікаційних мереж, таких як труби, фітинги, засувки тощо. Потрібно знати діаметри, товщини стінок, максимальний тиск, температурний діапазон, матеріал, з якого виготовлені труби та фітинги. Дуже важливим є знання принципів гідравліки та розрахунок витрати рідини в системі. Це допоможе правильно визначити діаметр труби та визначити необхідну потужність насоса, який буде забезпечувати нормальну роботу системи. Знання про кріплення трубопроводів забезпечать його стабільність, тому необхідно вміти читати і виконувати креслення рознімні і нерознімні з'єднання деталей, креслення елементів системи вентиляції та водовідведення. Обов'язково необхідні вміння і навички працювати з комп'ютерними програмами для зменшення часу на виконання необхідних креслень проєктів.

Машинобудівне креслення: знання з машинобудівного креслення щодо технологій виробництва та процеси виготовлення різних компонентів допоможуть виконувати відповідні креслення і виготовляти різноманітне обладнання, що потрібне для відновлення інфраструктури. Це можуть бути конструкції різної складності, включаючи дорожній екіпаж, будівельні машини, компресори, насоси тощо. Знання з машинобудівного креслення допоможуть розумінню процесу виготовлення деталей та машин, технологій зварювання, монтажу, кріплення та гідроізоляція та інші техніки виробництва, що буде корисно при виборі

матеріалів, інструментів та техніки для конкретних проєктів. Побудова технічних креслеників та технічної документації, специфікацій, схем дає можливість інженерам передбачити деталі конструкції та взаємозв'язок між ними. Знання конструкційних елементів та здатність читати кресленики складальних конструкцій, необхідні спеціалістам для виявлення пошкодження, ідентифікації проблеми та несправності, щоб визначити які деталі потребують ремонту, які реставрації або заміни. Знання про процеси виробництва, які використовуються, про різні методи та технології ремонту інфраструктури, про різноманітні інструменти та обладнання, про різні типи інженерних систем, будівель та конструкцій, про технічний рисунок та робоче креслення, включаючи знання Стандартів та Норми і Правил ЄСКД, враховуючи властивості різних матеріалів, включаючи метали, дерево, бетон та інші, зменшать ризик помилок й поліпшить якість та ефективність машинобудівних робіт. Аналіз причин виникнення проблем та несправностей, які можуть статися під час відновлення та будівництва нових об'єктів інфраструктури при розробленні робочих креслень деталей, що входять до складу складних механізмів, сприятиме швидкому виявленню та усуненню несправностей. Знання з машинобудівного креслення можуть допомогти здобувачам освіти читати і виконувати площинні, об'ємні, 3D креслення та використовувати їх для планування проєктів, що дозволить забезпечити найкращу ефективність та якість їхньої роботи. Перетворення 2D креслень в 3D моделі за допомогою програмного забезпечення ефективно сприятиме для розроблення та тестування прототипів нових механізмів та пристроїв [10]. Наразі знання, вміння та навички з машинобудівного креслення є необхідними для розроблення нових сучасних проєктів відновлення енергетичної інфраструктури, такої як електричні мережі та генеруючі установки. Здобувачі освіти вже зараз можуть допомогти в проєктуванні і розробленні технічних креслень для нових електричних підстанцій та електричної інфраструктури, а також допомогти з вибором матеріалів та технологій виробництва для забезпечення надійності та безпеки роботи, що знижує ризик виникнення непередбачуваних ситуацій та проблем під час роботи. При проєктуванні та моделюванні відновлювальних об'єктів і споруд здобувачі навчаються виконувати розрахунки на міцність та інші інженерні параметри. Загалом, знання з машинобудівного креслення необхідні для всіх бажаючих громадян, які хочуть взяти участь у відновленні зруйнованої інфраструктури країни. Знання і розуміння графічної термінології дасть можливість кожному спеціалісту спілкуватись з іншими фахівцями в цій галузі, та взаємодіяти з ними для досягнення спільних цілей.

Маркшейдерське і топографічне креслення: знання зі складання високоякісних топографічних карт допоможуть зрозуміти місцеву географію та топографію, визначити найбільш пошкоджені ділянки доріг, мостів, тунелів та інших споруд, спланувати найкращі місця для будівництва нових об'єктів та транспортної інфраструктури, що забезпечить їх належну функціональність та ефективне використання ресурсів. Визначення точної місцевості буде корисним для безпечного відновлення газопроводів та електричних ліній. Можливість оцінити ступінь пошкодження інфраструктури є важливою для визначення масштабу відновлення інфраструктури та необхідних ресурсів для цього. Знання маркшейдерського креслення та топографії стануть в нагоді при плануванні будівництва нових об'єктів інфраструктури в зруйнованих районах, що забезпечить якість будівництва та зменшить можливість повторних пошкоджень у майбутньому, що є важливим для стійкого розвитку країни. Набуття таких знань та умінь є важливим елементом при визначенні безпечних зон для розміщення обладнання та інструментів, що доможе запобігти небезпечним ситуаціям на будівельному майданчику. При розробленні нових інфраструктурних проєктів, наприклад, планування будівництва вітрових та сонячних електростанцій, які також мають на меті забезпечити стійкий розвиток країни, знання топографії та маркшейдерського креслення забезпечить правильне розміщення та функціональність таких станцій. Маркшейдерські креслення являються графічною основою в процесі проєктування гірничих підприємств, експлуатації і дорозвідки родовища корисних копалин.

Креслення технічних пристроїв та інструментів: теоретичні знання та практичні уміння читати і виконувати креслення технічних пристроїв та інструментів, включаючи знання різних типів креслень є надзвичайно важливими і необхідними у відновленні різних елементів зруйнованої інфраструктури. Це дозволять розробляти і конструювати нові пристрої та інструменти, що знадобляться для відновлення інфраструктури з необхідними вимогами до точності, пропорційності та дотриманням вимог безпеки. Здобувачі освіти, маючи початкові графічні знання зможуть розробляти креслення, ескізи, схеми технічних пристроїв, окремих їх частин, визначати технічні характеристики різних елементів інфраструктури. Вони можуть аналізувати та виявляти проблеми на основі технічних креслень та розробляти плани для їх вирішення. Знання з креслення допоможуть майбутнім фахівцям читати технічні інструкції та плани, що розробляються інженерами та архітекторами, а відповідно зможуть виконувати роботи за технічною документацією.

Наявність у здобувачів вище перелічених графічних знань з різних розділів креслення, демонструє важливість їх участі у відновленні та будівництві інфраструктури країни. Це не лише допоможе країні у відновленні після зруйнування, а й допоможе молоді зрозуміти, як важливо мати стійкий та розвинений інфраструктурний потенціал для економічного та соціального розвитку України. Можливість отримати

цінний досвід та підготуватись до професійної діяльності у майбутньому спонукатиме студентів до подальшого розвитку кар'єри в галузі машинобудування, інженерії, архітектури та інших суміжних галузях.

Висновки. Для відновлення та поліпшення інфраструктури й розвитку економіки нашої країни, необхідно забезпечити комплексний підхід до навчання молодого покоління знанням і вмінням з предмета креслення в закладах загальної середньої, професійної (професійно-технічної) освіти, щоб молодь повноцінно і фахово могла долучитися до цього процесу. У закладах вищої освіти необхідно створити умови для організації навчання графічним дисциплінам на основі вимог, які відповідають завданням щодо підготовки молоді до відновлення економіки. Повернення в освітній процес закладів загальної середньої освіти вивчення предмета креслення є необхідним кроком для забезпечення стійкості й ефективності інфраструктури нашої країни у майбутньому.

Список використаної літератури

1. Аналітичні матеріали команди Київської школи економіки (KSE) URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zagalna-suma-pryamih-zbitkiv-zavdana-infrastrukturi-ukrayini-cherez-viynu-zrosla-do-mayzhe-138-mlrd/> (дата звернення: 21.02.2023).
2. Torbjörn Becker, Barry Eichengreen, Yuriy Gorodnichenko, Sergei Guriev, Simon Johnson, Tymofiy Mylovanov, Kenneth Rogoff, Beatrice Weder di Mauro (2022). BLUEPRINT FOR THE RECONSTRUCTION OF UKRAINE. *First of CEPR's Rapid Response Economics*. URL: <https://cepr.org/publications/books-and-reports/blueprint-reconstruction-ukraine> (дата звернення: 15.03.2023).
3. Матеріали Всесвітньому економічному форумі в Давосі. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3654711-vidnovlenna-ukraini-stane-najbilsim-proektom-vidbudovi-z-casiv-drugoi-svitovoi-smigal.html> (дата звернення: 06.03.2023).
4. Державний стандарт базової середньої освіти URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898> (дата звернення: 24.12.2022).
5. Ліга оновлення України ONOVA. Про відбудову та оновлення України. URL: <https://onova.org.ua/category/analitika/pro-vidbudovu-ta-onovlennia-ukrainy-ministr-infrastruktury-oleksandr-kubrakov> (дата звернення: 03.03.2023).
6. Маніфест громадянського суспільства-2022. Матеріали конференції з відновлення України у Лугано (Швейцарія). URL: <https://manifesto.org.ua> (дата звернення: 12.11.2022).
7. Матеріали УКРІНФОРМ (єдине національне інформаційне агентство України) URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-vidbudova> (дата звернення: 27.02.2023).
8. Городніченко Юрій, Берклі Глона Сологуб, Беатріс Ведер ді Мауро Дослідження «Відбудова України: принципи та політики» URL: https://cepr.org/system/files/2022-12/reconstruction%20book_Ukrainian_0.pdf (дата звернення: 05.02.2023).
9. Троянчук Б., Федік Л. Використання САПР у проектуванні систем автоматизації / Науковий журнал «Комп'ютерно-інтегровані технології: освіта, наука, виробництво». – Луцьк, 2021. Випуск № 45, С. 39-43. DOI: <https://doi.org/10.36910/6775-2524-0560-2021-45-06> (дата звернення: 15.11.2022).
10. Гнітецька Т. В., Гнітецька О. М. Курс «Інженерна та комп'ютерна графіка» для студентів технічних університетів. Інформаційні технології і засоби навчання, 90(4). 2022. С.89–101. DOI: <https://doi.org/10.33407/itlt.v90i4.4738> (дата звернення: 15.02.2023).

THEORETICAL ASPECTS OF THE IMPORTANCE OF GRAPHIC DISCIPLINES FOR THE RECONSTRUCTION OF THE COUNTRY

Holiad Iryna

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Senior Researcher
State Scientific Institution «Institute of Education Content Modernization»

Tropina Mariia

Postgraduate Student at the Department of Theory and Methods of Technological Education
M. Dragomanov Ukrainian State University

Introduction. The article analyzes the events of recent years, namely the pandemic and full-scale war, which have critically affected the development of the country. Restoration and modernization of the Ukrainian economy is a large-scale and multidimensional task. The process of a comprehensive transformation of the country, affecting almost every element of the economy, involves the implementation of full-scale measures that need to be closely coordinated. The state is facing a new reality that requires an adaptive approach to find effective ways to enhance the technological, digital, graphic, and entrepreneurial training of applicants in educational institutions and older people who want to take part in a large-scale restoration and modernization of the country.

Purpose. The article aims to highlight the problems and define the perspectives of developing the national educational system based on the formation of graphic competencies. An insufficient level of attention to the study of graphic disciplines can become a serious problem for future specialists who must develop modern complex equipment, design technological processes, and digital systems and restore the country's infrastructure. Graphic knowledge, skills, abilities, and competencies are important tools for modern and future professionals in various

industries, including manufacturing, engineering, architecture, design, business, etc. The educational system should ensure the involvement of the entire population in these processes by creating conditions for the formation and development of creative ideas, design ideas, and critical thinking.

Methods. Theoretical analysis of psychological, pedagogical, technological, and methodological literature, comparison, generalization, and systematization of scientific works of researchers on the discussed topics, allowed us to characterize the state of this problem and draw our conclusions.

Results. In recent years, Ukraine has repeatedly discussed the importance of studying the course of drawing in institutions of general secondary education, since the acquired skills are necessary for the development of many professions, in particular, mechanical engineering, architecture, engineering and others. The need to study drawing (architectural, engineering, machine-building, mine surveying, topographical) in educational institutions, to form the appropriate level of educational achievements and competencies, is due not only to its importance in modern life. A huge role is played by graphic activity in the development of spatial thinking, mental activity, and cognitive activity of applicants, their creative abilities and a great need for highly qualified specialists for professional assistance in restoring the country's destroyed infrastructure.

Originality. Mobilization of education as a key asset for the recovery of the country after large-scale destruction will require an appropriate level of reform in the context of technological, engineering and graphic training and the involvement of authorities, philanthropists, politicians, scientists, businesses, and educational leaders at the highest level in this process.

Conclusion. The material of the article allows us to conclude that to restore and improve the infrastructure and develop the economy of our country, it is necessary to provide an integrated approach to teaching young people knowledge and skills in the subject of drawing in institutions of general secondary and vocational education. In institutions of higher education, it is necessary to create conditions for the organization of teaching graphic disciplines based on requirements that meet the tasks of preparing young people for economic recovery. The return of studying the subject of drawing to the educational process of general secondary education institutions is a necessary step to ensure the sustainability and efficiency of our country's infrastructure in the future.

Key words: Military Consequences, Destruction, Restoration, Content of Education, Graphic Disciplines, Drawing.

References

1. Analitichni materialy komandy Kyivskoi shkoly ekonomiky (KSE). (n. d.). *kse.ua*. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zagalna-suma-pryamih-zbitkiv-zavdana-infrastrukturi-ukrayini-cherez-viynu-zrosla-do-mayzhe-138-mlrd/>. [in Ukrainian].
2. Becker, T., Eichengreen, B., Gorodnichenko, Y., Guriev, S., Johnson, S., Mylovanov, T., Rogoff, K., Weder di Mauro, B. (2022). Plan rekonstruktsiyi Ukrainy [Blueprint for the reconstruction of Ukraine]. *First of CEPRs Rapid Response Economics*. URL: <https://cepr.org/publications/books-and-reports/blueprint-reconstruction-ukraine>. [in English].
3. Materialy Vsesvitnomu ekonomichnomu forumi v Davosi [Proceedings of the World Economic Forum in Davos]. (n. d.). *www.ukrinform.ua*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3654711-vidnovlenna-ukraini-stane-najbilsim-proektom-vidbudovi-z-casiv-drugoi-svitovoi-smigal.html>. [in Ukrainian].
4. Derzhavnyi standart bazovoi serednoi osvity [State standard of basic secondary education]. (n. d.). *www.kmu.gov.ua*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standativ-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898>. [in Ukrainian].
5. Pro vidbudovu ta onovlennia Ukrainy [About the restoration and renewal of Ukraine]. (n. d.). *onova.org.ua*. URL: <https://onova.org.ua/category/analitika/pro-vidbudovu-ta-onovlennia-ukrainy-ministr-infrastruktury-oleksandr-kubakov>. [in Ukrainian].
6. Manifest hromadianskoho suspilstva-2022 [Civil Society Manifesto 2022]. (n. d.). Materialy konferentsii z vidnovlennia Ukrainy u Luhano (Shveitsariia) – Proceedings of the conference on the restoration of Ukraine in Lugano (Switzerland). *manifesto.org.ua*. URL: <https://manifesto.org.ua>. [in Ukrainian].
7. Materialy UKRINFORM (yedyne natsionalne informatsiine ahentstvo Ukrainy) [Materials of UKRINFORM (the only national news agency of Ukraine)]. (n. d.). *www.ukrinform.ua*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-vidbudova>. [in Ukrainian].
8. Horodnichenko, Y., Berkli, I., Solohub, B., & di Mauro, V. (2022). Doslidzhennia «Vidbudova Ukrainy: pryntsyipy ta polityky» [Reconstruction of Ukraine: principles and policies]. *cepr.org*. URL: https://cepr.org/system/files/2022-12/reconstruction%20book_Ukrainian_0.pdf [in Ukrainian].
9. Troyanchuk, B., & Fedik, L. (2021). Vykorystannia SAPR u proektuvanni system avtomatyzatsii [The use of CAD systems in the design of automation systems]. *Naukovi zhurnal «Kompiuterno-intehrovani tekhnologii: osvita, nauka, vyrobnytstvo» – Scientific journal «Computer-integrated technologies: education, science, production»*, 45, 39-43. URL: <https://doi.org/10.36910/6775-2524-0560-2021-45-06>. [in Ukrainian].
10. Gnitetska, T. B., & Gnitetska, T. B. (2022). Inzhenerna ta kompiuterna hrafika» dlia studentiv tekhnichnykh universytetiv [Engineering and computer graphics» course for students of technical universities]. *Informatsiini tekhnologii i zasoby navchannia – Information technologies and teaching aids*, 90(4), 89–101. URL: <https://doi.org/10.33407/itlt.v90i4.4738>. [in Ukrainian].

Отримано редакцією 28.03.2023 р.

УДК 378:372.8:504

DOI: 10.31376/2410-0897-2023-2-52-68-77

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПРИРОДНИЧИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Стецула Надія Осипівна

кандидат біологічних наук, доцент, доцент кафедри медико-біологічних дисциплін, географії та екології
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
e-mail: n.stetsula@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-0129-7331

У статті проаналізовано зарубіжну практику впровадження екологічної освіти в систему професійно-практичної підготовки майбутніх учителів природничих спеціальностей для досягнення нових професійних компетентностей – екологічної. Проведено огляд міжнародних та національних нормативно-правових документів, на яких ґрунтується становлення і розвиток екологічної освіти, якими передбачено концептуальне, змістовне і організаційне проведення екологічної освіти як базової освіти для сталого розвитку природи і суспільства. Встановлено напрями та принципи міжнародного співробітництва європейських університетів в області екологічної освіти та в галузі охорони навколишнього середовища. Розглянуто пріоритетність та практику екологічної освіти в Німеччині, Швеції та Норвегії. Встановлено, що у питаннях про реалізацію стратегії екологічної освіти існує проблема її методичної організації.

***Ключові слова:** екологічна освіта, професійно-практична підготовка, екологічна компетентність, сталий розвиток, охорона навколишнього середовища.*

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві екологічна освіта відіграє значну роль у формуванні такого відносного нового та важливого освітнього поняття, як екологічна компетентність. Важливими завданнями екологічної освіти є: трансформація сучасних результатів наукових досліджень в галузі екології в систему освіти, розробка теоретико-методологічних засад та методичних матеріалів її реалізації в освітньому процесі, врахування досягнень в галузі екологічної освіти при впровадженні Європейської Стратегії освіти для сталого розвитку, використання еколого-компетентного підходу під час професійно-практичної підготовки сучасного вчителя відповідно до вимог Професійного стандарту за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)» та Концепції Нової Української школи [13; 18]. Екологічна компетенція має надпредметний і надпрофесійний характер і пронизує всю сукупність моральних відносин у системі «людина–суспільство–природа». У наведених нормативних документах вона розглядається як усвідомлення здобувачами нерозривного зв'язку людського суспільства з природою, залежність благополуччя людей від цілісності й відносно незміненого природного середовища та використання знань для практичної екологічної діяльності. Еколого-компетентний здобувач приймає зважені та адекватні рішення у питаннях споживання ресурсів, має стійкі погляди на подальший розвиток суспільства в рамках системи цілей сталого розвитку, для підвищення якісного рівня життя, усвідомлює ступінь впливу людства на локальні, регіональні та глобальні екосистеми [22].

Для формування екологічної компетентності особистості необхідні «вчителі майбутнього», які живуть у гармонії з природою і усвідомлюють важливість та цінність екологічної освіти для розвитку суспільства, основи якого закладаються у нинішніх реаліях.

Мета дослідження – вивчити зарубіжний та вітчизняний досвід впровадження екологічної освіти в систему професійно-практичної підготовки майбутніх учителів природничих спеціальностей для досягнення нових професійних компетентностей – екологічної.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Екологічна компетентність – один з індикаторів культури людини, що поєднує в цілісну систему особистісні якості, індивідуальні та освітні здібності людини, її мотивоване прагнення до безперервної екологічної самоосвіти та самовдосконалення, творчий підхід до професійної діяльності, екологічну відповідальність, екологічний досвід, знання, способи поведінки та діяльності, вміння їх мобілізувати у реальній ситуації. Це одна із стратегічних освітніх компонент в системі освіти закладу вищої освіти та закладу загальної середньої освіти, найважливіші показники якої розкрито у працях С. Бойченка, Т. Саєнка [1]; О. Бондара [2]; О. Овчарук [9]; О. Локшиної [11]; В. Підліснюк [14]; М. Хроленка [21]; Н. Стецули [19; 27] тощо. На часі у питаннях про реалізацію стратегії екологічної освіти в національному освітньому просторі існує проблема її методичної організації. Одні фахівці вважають за необхідне розробити екологічні спеціалізовані освітні компоненти, який потрібно вводити у зміст освіти на різних рівнях, оскільки екологічна освіта не еквівалентна біологічній, географічній та ін., хоча і знаходиться у тісному взаємозв'язку. Інші стверджують, що більш ефективною є «екологізація» всіх навчальних предметів, оскільки екологічні проблеми мають глобальний та міждисциплінарний характер.

Аналізуючи міжнародний досвід формування екологічних компетентностей В. Підліснюк узагальнює роль екологічної освіти. Авторка вважає, що тенденція до зростання рівня результатів навчання та якості освіти досягатиметься лише через комунікацій між закладами освіти, владою, громадськими організаціями [14, с. 76].

Проблему формування екологічної компетентності учителів біології у зарубіжних закладах вищої освіти досліджував М. Хроленко. Автором з'ясовано, «що вимоги до змісту екологічної компетентності майбутніх учителів біології в університетах країн Західної Європи, детермінуються кількома факторами: по-перше, екологізацією освітнього процесу в закладах вищої освіти, що відображається через уведення екологічного матеріалу до різних навчальних дисциплін; по-друге, особливостями побудови навчальних планів підготовки вчителів біології, у яких уміщено окремі екологічні дисципліни, вивчення яких є основою для формування екологічної компетентності; по-третє, практичною орієнтованістю екологічної підготовки майбутніх учителів біології» [21, с. 71].

Аналіз педагогів та науковців В. Гончарук [4], М. Грицай [5], Т. Кучай [10] зарубіжних практик формування екологічних компетентностей під час професійно-практичної підготовки майбутніх учителів дозволяє нам говорити про те, що шлях до формування екологічної компетентності лежить через безперервну екологічну освіту.

Виклад основного матеріалу. Сучасна цивілізація неухильно просувається до якісно нової моделі функціонування, яка в концептуальних міжнародних та національних документах отримала назву «стійкий розвиток». Відмінні риси епохи сталого розвитку – екологічний стиль життя, глобальне мислення, економія, ощадливість та екологічно обґрунтована діяльність, неухильне виконання норм та вимог екологічного імперативу. Сучасному вчителю необхідно не просто бути готовим до такого способу життя, а вже сьогодні досягати його цілей, вибудовуючи свої життєві стратегії та програми, професійну діяльність та особисте життя. Однак вливання суспільства у простір сталого розвитку пов'язане з безліччю труднощів, насамперед соціального та індивідуального плану. Незважаючи на прийняті світовою спільнотою організаційні заходи та політичні заклики до необхідності організації екологічної освіти, більшість людей утилітарно ставляться до природи як невичерпного джерела матеріальних благ. Великі надії у подоланні сформованих згубних стереотипів покладаються на систему освіти загалом та екологічну освіту зокрема. Саме освіта як найважливіша сфера виробництва інтелектуального та морального потенціалу суспільства, виступає домінуючим засобом формування нової генерації людей, які мають екологічний менталітет, здатних реалізовувати ідеї сталого розвитку суспільства на практиці.

Для вирішення екологічних проблем світова спільнота схиляється до ідеї створення глобальної системи безперервної екологічної освіти, розвиток та впровадження якої ґрунтуються на міжнародних та національних нормативно-правових документах (табл.).

Початковим етапом становлення екологічної освіти у світі прийнято вважати першу Міжнародну конференцію з проблем навколишнього середовища, яка відбулася в Стокгольмі (1972 р.) під егідою ООН – перший «Саміт Землі». За результатами роботи конференції було прийнято Декларацію, в якій наведено 26 принципів і 109 пунктів Плану дій, що спонукають народи світу до збереження навколишнього природного середовища і регулювання відносин у природоохоронній діяльності та створено Програму ООН з охорони навколишнього середовища, в якій екологічну освіту було визначено як стратегічний інструмент, який сприяє паритетній взаємодії людини і природи [14].

Стокгольмська конференція активізувала інтерес науковців, освітян до екологічних проблем, аналізу та моніторингу стану навколишнього природного середовища, до розроблення нормативно-правового регулювання у галузі охорони довкілля та започаткувала формування принципів екологічної освіти з метою визначення шляхів впровадження вивчення екологічних тем у закладах освіти на глобальному та національному рівнях.

Глобального масштабу екологічна освіта набула після прийняття «Белградської Хартії» на міжнародній конференції з питань освіти і науки (Сербії, 1975 р.). У прийнятому документі вперше визнано необхідність розроблення екологічних освітніх програм та наведено мету й завдання екологічної освіти.

Міжурядова конференція з освіти в галузі навколишнього природного середовища, скликана ЮНЕСКО разом з ЮНЕП восени 1977 р. у Тбілісі прийняла всеосяжну стратегію розвитку освіти у вирішенні проблем охорони довкілля на національному рівні. Стратегією визначено право кожної людини на освіту для охорони довкілля, конкретизовано мету екологічної освіти та розроблено більше 40 рекомендацій щодо вдосконалення екологічної освіти на різних освітніх рівнях; визначено методичні шляхи її впровадження, які реалізуються на основі міжпредметного підходу шляхом екологізації освітніх програм.

Другий «Саміт Землі» (Кенія, Найробі, 1982 р.) визначив перспективи транскордонного природоохоронного співробітництва та стратегію екологічної освіти, якою передбачено інтенсифікацію екологічних науково-дослідних робіт та орієнтованість екологічної освіти на інженерно-наукові й технічні спеціальності.

Таблиця

Міжнародні та національні нормативно-правові документи, на яких ґрунтується розвиток екологічної освіти

Рік	Локація	Опис події	Документ
1972	Стокгольм, Швеція	Конференція ООН з проблем навколишнього середовища Перший «Саміт Землі»	Декларація Стокгольмської конференції та Програма ООН з охорони навколишнього середовища
1975	Белград, Сербія	Міжнародна конференція з питань освіти і науки	Белградська Хартія
1977	Тбілісі, Грузія	Міжнародна міжурядова конференція з питань освіти	Тбіліська Декларація
1980	Більше 100 країн світу	ЮНЕП, МСОП Міжнародний Союз охорони природи і природних ресурсів	Всесвітня стратегія охорони природи
1982	Кенія, Найробі	Конференція ООН з проблем навколишнього середовища Другий «Саміт Землі»	Програма ООН з охорони навколишнього середовища
1982	Генеральна Асамблея ООН	Міжнародна комісія з навколишнього середовища і розвитку	Глобальна програма змін / Концепція збалансованого розвитку
1987	Женева, Швейцарія	Комісія Г.Х. Брундтланд	Наше спільне майбутнє
1992	Ріо-де-Жанейро, Бразилія	Всесвітня конференція ООН з довкілля і розвитку (третій Саміт Землі – «Планета Земля»)	Порядок денний на 21 століття
1997	Салоніки, Греція	Міжнародна конференція «Просвіта й інформування населення для забезпечення збалансованого розвитку»	Салонікська декларація
2000	Нью-Йорк, США	Саміт тисячоліття ООН	Хартія Землі
2002	Йоханнесбург Південна Африка	Всесвітній саміт зі сталого розвитку «Ріо+10»	Йоганнесбурзька декларація зі сталого розвитку План виконання рішень з визначення пріоритетів діяльності
2012	Ріо-де-Жанейро, Бразилія	Конференція ООН зі сталого розвитку «Ріо+20»	Майбутнє, якого ми прагнемо
2015	Нью-Йорк, США	Саміт ООН зі сталого розвитку	Цілі сталого розвитку
1991	Київ, Україна	Відомості Верховної Ради України	Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища»
2001	Київ, Україна	Міністерство освіти і науки України	Концепцію екологічної освіти в Україні
2013	Київ, Україна	Указ Президента України	Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року.
2015	Київ, Україна	Указ Президента України	Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»
2017	Київ, Україна	Відомості Верховної Ради.	Закон України «Про освіту».

Для виконання завдань освіти у галузі охорони довкілля, наведених у підсумкових міжнародних документах Генеральною Асамблеєю ООН у 1982 створюється Міжнародна комісія з навколишнього середовища і розвитку або «Комісія Г. Х. Брундтланд». Метою Комісії було консолідувати міжнародні зусилля суспільств для вирішення питань розвитку екологічної освіти. Для досягнення цілей роботи було укладено «Глобальну програму змін» та розроблено Концепцію збалансованого розвитку. У доповіді Гро Харлем Брундтланд «Наше спільне майбутнє» (1987 р.) було представлено оновлену Концепцію сталого розвитку, викладену в принципах, цілях, ключових завданнях та індикаторах [3].

Друга конференція ООН з навколишнього середовища і розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1992 р.) в підсумковому документі «Порядок денний на 21 століття» запропонувала програму реалізації сталого розвитку. В її матеріалах підкреслюється, що найважливішим механізмом забезпечення сталого розвитку природи і суспільства є екологічна освіта. Організація Об'єднаних Націй оголосила десятиліття 2005-2014 рр. Декадою освіти в інтересах сталого розвитку, яка покликана сприяти суспільному розумінню важливості екологічної освіти в інтересах сталого розвитку. У главі 36 «Порядку денного на XXI століття» йдеться про те, що необхідною умовою реалізації концепції сталого розвитку є підвищення рівня розвитку

освіти. «Жодні технічні засоби самі по собі не можуть поліпшити стан довкілля, якщо населення не готове до використання екологічно безпечних технологій, не прагне свідомо дотримуватися правил екологічних обмежень і брати активну участь у практичному розв'язанні соціально-економічних проблем на рівні місцевих громад, сприяючи при цьому сталому розвитку на глобальному рівні» [6].

На основі рекомендацій Конференції ООН (Ріо-92) Асоціація європейських університетів прийняла Університетську Хартію зі сталого розвитку (Женева, 1994 р.) «*The Magna Charta of University*», підписану більш ніж 250 ректорами європейських університетів. У ній вказано, що «... університети будуть заохочувати міждисциплінарні, побудовані на основі співпраці освітні та дослідницькі програми зі сталого розвитку як частину своєї центральної місії. Університети впроваджують екологічні перспективи у свою освітню діяльність. Вони розробляють навчальні програми, присвячені екологічній тематиці, і залучають викладачів, дослідників і студентів, незалежно від їх профілю, освіти і характеру діяльності» [28].

Салонікською Декларацією прийнятою у 1997 році на міжнародній конференції «Просвіта й інформування населення для забезпечення збалансованого розвитку» наголошується на впровадженні на освітніх програмах освіти для збалансованого розвитку – екологічної освіти та акцентується увагу на понятті «громадянська відповідальність». Екологічна компонента системи освіти реалізується через спеціальні освітні компонентами, спецкурси, інтегровані курси, науково-дослідні роботи, екологічні проекти з використанням сучасних освітніх дидактичних інструментів. Громадянська відповідальність як міра екологічності суспільної свідомості є результатом самоаналізу наслідків як суспільної, так і власної поведінки у навколишньому природному середовищі та формує систему цінностей, мотивацію і стиль практичної діяльності. Важливим її завданням є становлення екоцентричного світогляду особистості, в основі якого покладено ідеї єдності та системності навколишнього світу і включає цінності та ідеали, переконання та принципи, способи пізнання та діяльності, норми та вимоги екологічного та морального імперативів, обов'язок людини відповідати за екологічну безпеку.

У Преамбулі Хартії Землі 2000 зазначено «Ми підійшли до критичного моменту в історії Землі – часу, коли людство має визначитися з власним майбутнім. Для успішного поступу слід визнати, що, не дивлячись на надзвичайне різноманіття культур і народів, їх традицій та форм життя, ми всі є єдиною громадою на Землі зі спільним майбутнім. Важливо розуміти, що ми, народи Землі, є відповідальними один перед одним, перед всім життям на Землі та перед майбутніми поколіннями» [20].

Всесвітня конференція ООН зі сталого розвитку в Йоханнесбурзі («Ріо+10», 2002 р.) розглянула стан та перспектив сталого розвитку в контексті аналізу глобальних змін, які відбулися протягом останніх 10 років та визначила конкретні кроки, спрямовані на поліпшення умов життя людей та охорону природних ресурсів.

У 2012 р. у Ріо-де-Жанейро відбулася Конференція ООН зі сталого розвитку «Ріо+20», провідними темами якої були інституційні рамки сталого розвитку, альтернативні джерела енергії в контексті сталого розвитку та подолання бідності.

На Саміті ООН зі сталого розвитку у Нью-Йорку в рамках 70-ї ювілейної сесії Генеральної Асамблеї ООН глави держав і урядів погодили порядок денний світового розвитку на період після 2015 р. і визначили 17 глобальних цілей сталого розвитку, які охоплюють 169 завдань для 191 країни.

Таким чином, екологічна освіта з 1972 р. стала частиною міжнародної освітньої політики; з 1980 – орієнтована на інженерно-наукові й технічні спеціальності; з 1990 – інтегрована в інші гуманітарні спеціальності; у 2000 – зфокусована на сталий розвиток суспільства.

Основними принципами екологічної освіти в галузі охорони навколишнього середовища в рекомендаціях міжнародних організацій та конференцій визначено: пріоритет соціальних аспектів екологічних проблем; аналіз природного та створеного людиною навколишнього середовища; потреба в інформації та знаннях; формування навичок, відносин, цінностей і бажання брати участь у прийнятті рішень, спрямованих на покращення якості навколишнього середовища [14, с. 27].

Міжнародне співробітництво європейських університетів в області екологічної освіти здійснюється в наступних напрямках: обмін інформацією про результати дослідження екологічного стану середовища; спільні науково-методичні розробки в області освітніх технологій, які сприяють формуванню екологічної культури; ініціювання та здійснення спільних еколого-освітніх і дослідницьких проектів і програм; організація міжнародного екологічного туризму і польових досліджень; спільне проведення міжнародних форумів, конференцій і семінарів; участь в діяльності міжнародних фондів; наукові стажування фахівців в галузі екологічного освіти [25].

Розвиток міжнародного співробітництва в галузі екологічної освіти став одним з важливих факторів прийняття Україною низки нормативно-правових документів та оновленням і модернізацією системи базової та вищої освіти. З метою впровадження ідеї екологічної освіти в Україні прийнято: Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» (1991 р.), «Концепція екологічної освіти в Україні» (2001 р.), «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» (2013 р.), Про

Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» та Закон України «Про освіту» (2017 р.) [7; 8; 15–17]. Відповідно до нормативних положень національна екологічна освіта має стати невід'ємною частиною освітньо-професійних й шкільних програми майбутнього. У національних законодавчих документах зазначено, що охорона довкілля є органічною складовою сталого розвитку України; впровадження екологічної освіти є дидактичним засобом реалізації національної екологічної політики та окреслено напрями становлення екологічної освіти шляхом реформування системи освіти та забезпечення формування екологічних знань особистості через розроблення неперервного процесу екологічної освіти.

Розглянемо пріоритетність та практику екологічної освіти Німеччини та країн Скандинавії.

У Німеччині в 1970 р. екологічні теми з проблем довкілля включили у шкільні навчальні плани з біології та географії. Однак їх реалізація викликала ряд труднощів, а саме вчителям відводилось недостатня кількість навчального часу та практично відсутній методичний інструментарій її проведення. Для того, щоб надати освітньому процесу формування екологічних знань нового імпульсу в західній Німеччині були розроблені спеціальні програми з екологічної освіти, які стартували 1987 р. і були чинними до 1991 р.. Протягом цих років відбувався процес екологізації німецького освітнього процесу – екологічна освіта включалася у навчальні плани, створювалися екологічні центри для позашкільного навчання та відкривалися «пілотні» школи з додатковим фінансуванням, що виконують функцію еколого-педагогічних центрів.

Особливістю екологічної освіти у німецьких університетах є навчання паралельно з участю у виконанні науково-дослідних екологічних проєктів. Співпраця вузів з дослідними центрами і промисловими підприємствами здійснюється у формі спільних досліджень, стажувань у вузах працівників підприємств, виробничої практики студентів. Підготовка інженерів, техніків, хіміків, фізиків передбачає вивчення великої кількості екологічних тем, які інтегруються з областю права і економікою, тому викладачі, що представляють підготували навчальні підручники з усіх аспектів екологічної освіти, тим самим задовольнивши попит на матеріали з екологічної тематики. У 2007 році Інститут майбутнього спільно з Вільним університетом Берліна за сприяння Міністерства освіти і науки ФРН видав інтерактивне керівництво «Навчання та дослідження для стійкого розвитку» [12]. Керівництво пропонує можливість онлайн пошук програм підготовки з екології та сталого розвитку за місцем навчання, за науковими галузями тощо.

Величезну роль в підвищенні престижності екологічної освіти відіграють німецькі фонди і суспільства – фонд імені Александра фон Гумбольдта, науково-дослідне суспільство *DFG*, служба академічних обмінів *DAAD* та ін. Діяльність цих фондів спрямована на надання стипендій німецьким та іноземним студентам, викладачам і вченим на проведення досліджень, стажувань та навчання. Наприклад, в 2009 були організовані школи «Сталий розвиток як стратегія і мета вищої освіти» (Університет Люнебурга) та «Бідність і соціальна нерівність в освіті і їх вплив на сталий розвиток» (Університет Касселя) тощо.

Спеціальні програми і спільні зусилля уряду, педагогів і шкіл внесли істотний внесок у розвиток та підвищення ролі екологічної освіти в німецьких закладах освіти. Німеччина є на сьогоднішній день прикладом успішної інтернаціоналізації вищої екологічної освіти, яка сприяє підвищенню конкурентоспроможності класичної традиційної німецької системи освіти.

Норвегія та Швеція – країни, які вважаються своєрідним «еталоном» проведення екологічної освіти населення. Зростання занепокоєння з приводу екологічних проблем привело до обрання першого міністра клімату та навколишнього середовища Норвегії у 1972 році. Стрімка зміна відносин між людиною та природою призвела до створення та впровадження нового навчального плану у школах Норвегії, починаючи з 1974 року.

Розглянемо екологічне просвітництво Норвегії на прикладі школи *Flaktveit*, що знаходиться в Бергені. Учня середньої школи (6–13 років) розповідають про Цілі сталого розвитку – це 17 цілей і 169 завдань, які всі держави-члени ООН (191) погодилися досягти до 2030 року. Цілі та завдання носять комплексний і неподільний характер та забезпечують збалансованість усіх трьох компонентів сталого розвитку: економічного, соціального та екологічного. Система базується на ідеї, що освіта є найважливішою частиною життя. Поточні зміни клімату показують важливість практичного застосування екологічних знань. Для цього навчальному закладу важливим є зміцнення етичної структури освіти та навчання, показуючи альтернативну систему цінностей, якою володіє природа. Метою навчання є розуміння турботи про оточуючих, про природу та про суспільство [23]. Учні навчаються знаходити себе у суспільстві і брати відповідальність – працювати на користь сталого майбутнього. Вчителі спільно працюють у групах та планують заходи, частина з яких проходить у змішаних вікових групах. З-поміж заходів можна виділити наступні: ініціативу з переробки та поділу відходів, для виконання якої школа співпрацює з компаніями з переробки відходів; співробітництво з екологічними організаціями з охорони водних ресурсів; співробітництво з великими компаніями для вивчення їх діяльності та розуміння того, як

можна впоратися з різними проблемами довкілля за умов великого підприємства. Учні підтримують діяльність некомерційних організацій. Це дає їм шанс зробити свій невеликий внесок і змінити світ, а також розвинути у собі моральні та соціальні якості. Керівництво школи свою педагогічну діяльність орієнтує на виконання важливих завдань – навчити дбати про себе, піклуватися про ближнього, про місцеву спільноту, про природу та про нашу планету. Керівництво школи сподівається, що учні зможуть приймати адекватні та зважені, стійкі рішення у питаннях майбутнього демократичного суспільства та всієї планети. Завдяки своїй плідній роботі школа отримала визнання громадськості, а її проекти набули широкого суспільного розголосу. Велика кількість статей була написана в таких газетах, як *Bergens Tidende*, *Bergensavisen* та *Åsane Tidende*. Школа отримала Екологічну Премію району Хордалан у 2008 році. Школи та дитячі садки всієї країни змогли успішно запозичити досвід школи *Flaktveit* з переробки відходів [24].

З метою теоретико-методичної підготовки майбутніх вчителів до реалізації ідей сталого розвитку у школах для здобувачів було представлено новий обов'язковий курс, що отримав назву «Natur-Samfunn-Miljø/Nature–Society–Environment» (NSM, природа–суспільство–навколишнє середовище). Його метою було навчання майбутніх вчителів основ екологічної культури та сталого розвитку для підвищення ролі екологічної освіти у школах Норвегії.

Великий інтерес викликає досвід провідної у сфері екологічної освіти країни – Швеції. У нинішніх реаліях багато країн прагнуть перейняти «Шведську модель». Шведське суспільство прогресувало під час економічного зростання 70-х, і країна змогла створити благополучне суспільство для життя людей вже до 1980-х років. До 90-х років концепція шведського суспільства досягла стадії «Стійкого суспільства для людей та навколишнього середовища». Швеція очолювала міжнародне співтовариство у сфері захисту довкілля з часів Стокгольмської конференції 1972 року, прийнявши також активну участь у Ріо-де-Жанейрській конференції у 1992 році. Система соціального забезпечення, освіти для іммігрантів, «Вуглецевий» податок – усе це є досягненням Шведського суспільства. Можна стверджувати, що Швеція висунула «маніфест» усьому людству, у якому закликала людство взяти відповідальність за свої дії по відношенню до природи. Мають місце передумови лідерства Швеції у питаннях екології. Вся історія, культура та суспільство Швеції були нерозривними пов'язані з природою.

Розглянемо систему екологічної освіти у Швеції. Екологічне просвітництво у Швеції пов'язано з природничими і гуманітарними дисциплінами. До природничих дисциплін входять: біологія, фізика, хімія та технологія у широкому розумінні. До гуманітарних дисциплін – географія, історія, релігієзнавство та право. Екологічна освіта активно ведеться у формі елективних курсів та займає 6–7 годин на тиждень. Переважними формами роботи є польова чи практично-лабораторна робота. У багатьох освітніх закладах існують окремі кабінети екоосвіти, є фахівці, які ведуть елективні курси та «воркшопи».

Екоосвіта організована на високому рівні, успіх досягається через взаємодію різних інститутів та асоціацій з учнями різного віку. У Швеції велику роль відіграє неформальна освіта. Приклади цього виду освіти можна знайти в традиціях країни та популярних видах діяльності учнів. Свобода пересування чи «право кожної людини» – це право широкої громадськості на доступ до певних державних або приватних земель, озер та річок для відпочинку та занять спортом.

«Право кожної людини» існувало в давніх законах шведських королів з 600 – 700 р. до н. е. Це право також зобов'язує людей захищати природу. Наприклад, забороняється ламати кущі та дерева, красти пташині яйця або смітити на природі. Іншим прикладом може стати діяльність навчальних гуртків (*Studiefrämjandet/Study promotion*) – неформальних навчальних груп, що складаються з 5–20 людей, які регулярно збираються та обговорюють різні питання.

Це унікальний та традиційний метод навчання у Швеції, який має столітню історію. Дані гуртки відповідальні за створення культурних проектів та проведення семінарів, присвячених темі екологічної освіти [26].

На часі в Україні екологічна освіта закладу загальної середньої освіти реалізується через екологізацію шкільних навчальних програмах та підручників, в яких присутні теми екологічного змісту. Завдання сучасного вчителя природничих спеціальностей реалізовувати вимоги наскрізних змістових ліній шкільних навчальних програм закладу загальної середньої освіти метою яких є формування в учнів екологічної активності, відповідальності та готовності брати участь у вирішенні питань охорони навколишнього природного середовища та сталого розвитку суспільства. Екологія як самостійний навчальний предмет відсутній у навчальних планах переважної більшості закладах освіти. Не можна заперечувати, що періодично у школах проводяться різноманітні акції та заходи екологічного змісту. Прикладом можуть бути учнівські науково-дослідні екологічні проекти, різні екологічні задачі макулатури та використаних батарейок, екскурсії. Виходячи з вищезазначеного, ми можемо сказати, що формування екологічної компетентності учня в сучасних реаліях нашої країни з одного боку різнобічним, а з другого обмеженим та фрагментарним.

Варто зауважити, що ситуація з екологічною освітою у вищих закладах освіти набагато краща. У навчальних планах багатьох вищих навчальних закладів спостерігається принцип наступність формування екологічних знань. На освітньо-професійних програмах «Середня освіта (Біологія та здоров'я людини, хімія) та «Середня освіта (Географія, біологія та здоров'я людини) ДДПУ імені Івана Франка передбачено студіювання таких екологічних освітніх компонентів: «Основи екології/Загальна екологія», «Екологічна освіта і культура», «Основи сталого розвитку» або «Природничо-наукова картина світу», «Екотоксикологія», «Екологічний моніторинг», Екосистемологія», «Сучасні природоохоронні технології», «Екологія людини», «Еколого-натуралістична робота в закладах освіти», «Основи заповідної справи», «Біоекологія», які орієнтовані на досягнення програмних результатів навчання та формування екологічних компетентностей. Під час навчання та викладання науково-педагогічними працівниками застосовуються інтерактивні, проєктні та STEM технології навчання, студенти активно залучені до проведення екологічної політики на території закладу вищої освіти, беручи участь в екологічних акціях сортування сміття, розміщуючи екологічні реклами-банери та беруть участь у волонтерському русі в рамках проєкту «Паросток». В контексті освітньої діяльності закладу освіти функціонує «Центр екології та здоров'я людини», відтак майбутні учителі географії, біології, хімії мають змогу долучались до реалізації науково-дослідних проєктів Центру «Зелений коридор», «Бориславський ремікс (рекультивация)», «Післянафтовий світ», «Реанімація ґрунтів», «Екотранс», «Екопарк студентський», «Здоров'я з рослин Карпат».

В рамках міждержавних, міжурядових і двосторонніх угод реалізуються різні міжнародні проєкти в області екологічної освіти. Важливим елементом мобільності в системі національної освіти є мобільність студентів і викладачів, що здійснюється в рамках проєктної діяльності, міжуніверситетських угод по академічному обміну. Так, у Дрогобицькому державному педагогічному університеті студенти залучені до міжнародних наукових та науково-організаційних заходів: участь у програмі Подвійне навчання (навчання в Полонійній Академії, Польща), Erasmus⁺ (Румунія, Орадея; Бельгія, VIVES; Польща, Гуманітарно-природничий університет імені Яна Длугоша в Ченстохові. Здобувачі беруть участь у міжнародних конференціях та проєктах. Проєкт «Невідкладна допомога – BLS» – надання невідкладної допомоги за європейськими стандартами BLS з використанням тренажеру СЛР Lilly за участю факультету здоров'я людини і природничих наук ДДПУ імені Івана Франка спільно з Університетом прикладних наук VIVES за підтримки Міжнародної неурядової організації VZW «ORADEA».

Висновки Становлення та розвиток екологічної освіти у світі безпосередньо пов'язане зі зростаючим рівнем зацікавленості екологічними проблемами у суспільстві. Заглибившись в історію, ми дізналися, що екологічна обізнаність почала ставати однією з обговорюваних тем у всій Європі із 1972 року. Після конференції 1992 р. в Ріо-де-Жанейро та прийняття Порядку дня на ХХІ століття, урядами багатьох країн було вжито нових заходів щодо впровадження ідей екологічно сталого розвитку у національні системи освіти.

Особливістю зарубіжної екологічної освіти є існування наукових лабораторій на основі університетів, наявність механізмів реалізації наукових ідей та його розробок у практику виробництва, інтенсивне залучення студентів до наукових досліджень та ознайомлення їх із сучасними досягненнями екологічної науки. Освітні програми з екологічної освіти побудовані на новій методології освіти, вони спрямовані на навчання на основі дослідних проєктів, тісних комунікацій між здобувачами і викладачами, факультетами університетів і школами, університетами і підприємствами.

Досвід скандинавських країн та Німеччини в області екологічної освіти досить практичний і може бути використаний для системи екологічної освіти в Україні. Основним, що відрізняє досвід зарубіжних країн, є підхід до форм організації екологічної освіти – пріоритетними є виділення спеціальних проєктних днів і тижнів, розробка екологічних дидактичних тренінгів та ігор.

У перспективі пропонуємо такі підходи для адаптації зарубіжного досвіду екологічних заходів просвітницького характеру та підвищення ефективності екологічної освіти в освітніх закладах України. По-перше, необхідно на державному рівні констатувати пріоритетність екологічної освіти у вирішенні екологічних проблем і наголосити на відповідальності нового покоління у розв'язанні цих питань. Спеціалізовані освітні компоненти з екології мають стати обов'язковою складовою освітніх програм у школах та вузах, втілюючи так звану ідею «озеленення освітніх програм». По-друге, необхідно збільшити кількість екологічних ініціатив та урізноманітнити їх шляхом цікавої подачі матеріалу на форумах й тематичних уроках та створення змагального елементу в різних екоконкурсах – ефективність цих заходів зросте в рази, а кількість учасників незмінно зростатиме з року в рік. По-третє, необхідна адаптація або створення навчальної програми з переважанням елементів практичного екологічного просвітництва відповідно до Цілей сталого розвитку. Даний пункт є найбільш важко здійсненим через великі витрати ресурсів і нерівномірну якість освіти по всій країні. При адаптації навчальних програм необхідно врахувати реалії нашої країни та менталітет мешканців України.

Список використаної літератури

1. Бойченко С. В., Саєнко Т. В. Екологічна освіта – основа сталого розвитку суспільства. Київ: Університет «Україна», 2013. 502 с.
2. Бондар О. І., Барановська В. Є., Єресько О. В. Екологічна освіта для сталого розвитку у запитаннях та відповідях : науково-методичний посібник для вчителів / за ред. О. І. Бондаря. Херсон : Грінь Д.С., 2015. 228 с.
3. Брундтланд Г. Наше спільне майбутнє: Міжнародна комісія з навколишнього середовища та розвитку: монографія. Оксфорд : Оксфорд Юніверсіті Пресс, 1987. 512 с.
4. Гончарук В. Зарубіжний досвід формування екологічної культури майбутніх учителів природничих спеціальностей у процесі професійної підготовки. *Актуальні питання гуманітарних наук. Педагогіка*. 2018. С. 121-125. URL: <http://dspu.edu.ua/sites/hsci/wp-content/uploads/2019/02/26-2.pdf>.
5. Грицай М. Підготовка майбутніх учителів біології у франкомовних університетах Бельгії. *Витоки педагогічної майстерності*. 2017. Вип. 19, С. 83–90.
6. Декларація Ріо-де-Жанейро щодо навколишнього середовища та розвитку. URL: http://megalib.com.ua/content/2827_Deklaraciya_Rio_de_Janeiro_z_navkolishnogo_seredovisha_i_rozvitky_.html
7. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища». Відомості Верховної Ради України. 1991, № 41, ст. 546. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>
8. Закон України «Про освіту». Відомості Верховної Ради. 2017, № 38–39, ст. 380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#top>
9. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О. В. Овчарук. Київ: «К.І.С.», 2004. 112 с.
10. Кучай Т. П. Підготовка майбутніх учителів в університетах Великої Британії до екологічного виховання учнів. Черкаси: ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2010. 216 с.
11. Локшина О. І. «Компетентнісна» ідея в освіті зарубіжжя: успіхи та проблеми реалізації. *Компетентнісний підхід в освіті: теоретичні засади і практика реалізації*. 2014. № 1. С. 51–59.
12. Навчання та дослідження для стійкого розвитку. URL: www.leitfaden-nachhaltigkeit.de
13. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
14. Підліснюк В., Рудик І., Кириленко В., Вишенська І., Маслюківська О. Сталій розвиток суспільства: роль освіти. Путівник / За ред. В. Підліснюк. Видавництво СПД «Ковальчук», 2005. 88 с.
15. Про концепцію екологічної освіти в Україні. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v6-19290-01#Text>
16. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013#Text>
17. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#Text>
18. Професійний стандарт за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2736915-20#n10>
19. Стецула Н.О. Екологізація освіти як ключова тенденція сталого розвитку суспільства. *Молодь і ринок*. № 6–7 (185–186), 2020. С. 115-121.
20. Харгія Землі. URL: https://earthcharter.org/wp-content/assets/virtual-library2/images/uploads/echarter_ukrainian.pdf
21. Хроленко М. В. Вимоги до змісту екологічної компетентності майбутніх учителів біології в освітньому середовищі країн Західної Європи. *Освітній дискурс: збірник наукових праць*. № 26 (9). 2020. С. 71–81.
22. Bilyk V., Udovychenko I., Vysochan L., Kyrylenko K., Stetsula N., Gvozdi S. Modernization of Natural Science Education in the Context of Teacher Training. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*. 2022. 14 (1Sup1), 25-48.
23. Education for Sustainable Development – Flaktveit School, Municipality of Bergen. OECD-Innovative Learning Environment Project. Bergen, 2007.
24. Education for Sustainable Development in Norwegian Geography curricula. Per Jarle Sætre – *Norddidactica. Journal of Humanities and Social Science Education*. 2016. P. 63–78.
25. Gall M. Discussion method. *The international encyclopedia of teaching and teacher education*. Oxford. 1988. P. 232–237.
26. Maki Shimizu, Haruhiko Tanaka. The Status of Environmental Education in Sweden. A Comparative Study between Sweden and Japan. *Journal of International Development and Cooperation*. 2000. Vol. 6. No. 1. P. 223–238.
27. Stetsula N. O., Pavliukh S. B. To the ecological culture through ecological education. *Acta Carpatica*. Rzeszow : Integracja środowisk naukowych obszaru pogranicza polsko-ukraińskiego. 2015. Vol. 24. P. 217–222.
28. The Magna Charta of University. URL: // <http://www.bologna-berlin>.

FOREIGN EXPERIENCE OF ENVIRONMENTAL COMPETENCE DEVELOPMENT OF FUTURE NATURAL SCIENCES TEACHERS

Stetsula Nadiia

Candidate of Biological Sciences, Associate Professor at the Department of Medical and Biological Discipline, Geography and Ecology
Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University

Introduction. *In modern society, environmental education plays a significant role in the development of such a relatively new and important educational concept as environmental competence. «Teachers of the future» who live in harmony with nature and realize the importance and value of environmental education for the development of society, the foundations of which are laid in current realities, are needed for the development of environmental competence of the individual.*

Purpose. *The article aims to study the foreign and Ukrainian experience of introducing environmental education into the system of vocational training of future natural sciences teachers to achieve new professional competencies – environmental.*

Methods. *Pedagogical observation, conversations, interviews method of comparison and historical analysis were used.*

Results. *To solve environmental problems, the world community is inclined to the idea of creating a global system of continuous environmental education, the development and implementation of which is based on international and national regulatory documents. based on the integration of native and foreign experience, the practice of introducing environmental education into the system of professional and practical training of future teachers of natural sciences to achieve new professional competencies – environmental. Environmental education began to become one of the topics discussed throughout Europe in 1972. After the 1992 conference in Rio de Janeiro and the adoption of the Agenda for the XXI century, the governments of many countries took new measures to introduce the ideas of ecologically sustainable development into national education systems. A feature of foreign environmental education is the existence of scientific laboratories based on universities, the presence of mechanisms for the implementation of scientific ideas and their developments in production practice, and the intensive involvement of students in scientific research and familiarizing them with modern achievements of environmental science.*

Originality. *Foreign experience in the field of environmental education is quite practical and can be used for the system of environmental education in Ukraine. The main thing that distinguishes the experience of foreign countries is educational programs on environmental education, which are built on a new educational methodology, they are aimed at training based on research projects, and close communication between applicants and teachers, university faculties and schools, universities and enterprises.*

Conclusion. *The author offers the following approaches for adapting foreign experience in increasing the effectiveness of environmental education in the educational institutions of Ukraine. At the state level, state the priority of environmental education in solving environmental problems and emphasize the responsibility of the new generation in solving these issues. Specialized educational components on ecology should become a mandatory component of educational programs in schools and universities, embodying the so-called idea of «greening of educational programs».*

Key words: *Environmental Education, Vocational Training, Environmental Competence, Sustainable Development, Environmental Protection.*

References

1. Boichenko, S. V., & Saienko, T. V. (2013). *Ekolohichna osvita – osnova staloho rozvytku suspilstva [Environmental education is the basis of sustainable development of society]*. Kyiv: Universytet «Ukraina». [in Ukrainian].
2. Bondar, O. I., Baranovska, V. Ye., & Yeresko, O. V. (2015). *Ekolohichna osvita dlia staloho rozvytku u zapytanniakh ta vidpoviadiakh [Ekolohichna osvita dlia staloho rozvytku u zapytanniakh ta vidpoviadiakh]*. Kherson: Hrin D.S. [in Ukrainian].
3. Brundtland, H. (1987). *Nashe spilne maibutnie: Mizhnarodna komisiia z navkolyshnoho seredovyschcha ta rozvytku. [Our Common Future: International Commission on Environment and Development]*. Oksford: Oksford Yuniversiti Press. [in Ukrainian].
4. Honcharuk, V. (2018). *Zarubizhnyi dosvid formuvannia ekolohichnoi kultury maibutnikh uchyteliv pryrodnychikh spetsialnostei u protsesi profesiinoy pidhotovky [Foreign experience in the formation of ecological culture of future teachers of natural sciences in the process of professional training]*. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Topical issues of the humanities. Pedagogy*, 121-125. URL: <http://dspu.edu.ua/sites/hsci/wp-content/uploads/2019/02/26-2.pdf> [in Ukrainian].
5. Hrytsai, M. (2017). *Pidhotovka maibutnikh uchyteliv biolohii u frankomovnykh universytetakh Belhii [Training of future biology teachers in French-speaking universities in Belgium]*. *Vytoky pedahohichnoi maisternosti – The origins of pedagogical excellence*, 19, 83-90 [in Ukrainian].

6. Deklaratsiia Rio-de-Zhaneiro shchodo navkolyshnoho seredovyshcha ta rozvytku [Declaration of Rio de Janeiro on environment and development]. (n.d.). *megalib.com.ua*. URL: http://megalib.com.ua/content/2827_Deklaraciya_Rio_de_Janeiro_z_navkolishnoho_seredovisha_i_rozvytku_.html [in Ukrainian].
7. Zakon Ukrainy «Pro okhoronu navkolyshnoho pryrodnoho seredovyshcha» [Law of Ukraine «On Environmental Protection»]. (1991). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 41, Article 546. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> [in Ukrainian].
8. Zakon Ukrainy «Pro osvitu» [Law of Ukraine «On Education»]. (2017). *Vidomosti Verkhovnoi Rady– Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 38–39, Article 380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#top> [in Ukrainian].
9. Ovcharuk, O. V. (Ed.). (2004). *Kompetentnisnyi pidkhid u suchasni osviti: svitovyi dosvid ta ukrainski perspektivy [Competency approach in modern education: world experience and Ukrainian perspectives]*. Kyiv: «K.I.S.». [in Ukrainian].
10. Kuchai, T. P. (2010). *Pidhotovka maibutnikh uchyteliv v universytetakh Velykoi Brytanii do ekolohichnoho vykhovannia uchniv [Preparation of future teachers in the universities of Great Britain for the ecological education of students]*. Cherkasy: ChNU imeni Bohdana Khmelnytskoho [in Ukrainian].
11. Lokshyna, O. I. (2014). «Kompetentnisna» idea v osviti zarubizhzhia: uspikhy ta problemy realizatsii [«Competence» idea in education abroad: successes and problems of implementation]. *Kompetentnisnyi pidkhid v osviti: teoretychni zasady i praktyka realizatsii – Competency-based approach in education: theoretical foundations and practice of implementation*, 1, 51–59. [in Ukrainian].
12. Navchannia ta doslidzhennia dlia stiikoho rozvytku [Education and research for sustainable development]. (n.d.). *leitfaden-nachhaltigkeit.de*. URL: www.leitfaden-nachhaltigkeit.de [in Ukrainian].
13. Nova ukrainska shkola. Kontseptualni zasady reformuvannia serednoi shkoly [New Ukrainian school. Conceptual principles of secondary school reform]. (n.d.). *mon.gov.ua*. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> [in Ukrainian].
14. Pidlisniuk, V., Rudyk, I., Kyrylenko V., Vyshenska, I., & Masliukivska, O. (2005). *Stalyi rozvytok suspilstva: rol osvity [Sustainable development of society: the role of education]*. Vydavnytstvo SPd «Kovalchuk». [in Ukrainian].
15. Pro kontseptsiiu ekolohichnoi osvity v Ukraini [About the concept of environmental education in Ukraine]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v6-19290-01#Text> [in Ukrainian].
16. Pro Natsionalnu stratehiiu rozvytku osvity v Ukraini na period do 2021 roku [About the National Strategy for the Development of Education in Ukraine for the period until 2021]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013#Text> [in Ukrainian].
17. Pro Stratehiiu staloho rozvytku «Ukraina – 2020» [About the Sustainable Development Strategy «Ukraine – 2020»]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#Text> [in Ukrainian].
18. Profesiinyi standart za profesiiamy «Vchytel pochatkovykh klasiv zakladu zahalnoi serednoi osvity», «Vchytel zakladu zahalnoi serednoi osvity», «Vchytel z pochatkovoї osvity (z dyplomom molodshoho spetsialista)» [Professional standard for the professions «Teacher of primary classes of a general secondary education institution», «Teacher of a general secondary education institution», «Teacher of primary education (with junior specialist diploma)»]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2736915-20#n10> [in Ukrainian].
19. Stetsula, N. O. (2020). Ekolohizatsiia osvity yak kliuchova tendentsiia staloho rozvytku suspilstva [Environmentalization of education as a key trend of sustainable development of society]. *Molod i rynok – Youth and the market*, 6–7 (185–186), 115–121. [in Ukrainian].
20. Khartiia Zemli [Earth Charter]. (n.d.). *earthcharter.org*. URL: https://earthcharter.org/wp-content/assets/virtual-library2/images/uploads/echarter_ukrainian.pdf
21. Khrolenko, M. V. (2020). Vymohy do zmistu ekolohichnoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv biolohii v osvitnomu seredovyshchi krain Zakhidnoi Yevropy [Requirements for the content of ecological competence of future biology teachers in the educational environment of Western European countries]. *Osvitnii dyskurs: zbirnyk naukovykh prats – Educational discourse: a collection of scientific papers*, 26(9), 71–81. [in Ukrainian].
22. Bilyk, V., Udovychenko, I., Vysochan, L., Kyrylenko, K., Stetsula, N., & Gvozdi, S. (2022). Modernization of Natural Science Education in the Context of Teacher Training. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*, 14 (1). 25–48
23. *Education for Sustainable Development – Flaktveit School, Municipality of Bergen*. (2007). OECD-Innovative Learning Environment Project. Bergen.
24. Education for Sustainable Development in Norwegian Geography curricula. (2016). Per Jarle Sætre – Nordidactica. *Journal of Humanities and Social Science Education*, 63–78
25. Gall, M. (1988). Discussion method. *The international encyclopedia of teaching and teacher education*. Oxford. 232–237.
26. Maki, S., & Haruhiko, T. (2000). The Status of Environmental Education in Sweden. A Comparative Study between Sweden and Japan. *Journal of International Development and Cooperation*, 6(1), 223–238.
27. Stetsula, N. O., & Pavliukh, S. B. (2015). To the ecological culture through ecological education. *Acta Carpatica*, 24, 217–222.
28. The Magna Charta of University. (n.d.). *www.bologna-berlin*. URL: <http://www.bologna-berlin>

Отримано редакцією 23.03.2023 р.

УДК 378:316.422

DOI: 10.31376/2410-0897-2023-2-52-78-85

ВПЛИВ ВИЩОЇ ОСВИТИ НА ФОРМУВАННЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ В УКРАЇНІ: ОЦІНКА ОСВІТНІХ РЕФОРМ

Акіліна Олена Володимирівна

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри управління
Київський університет імені Бориса Грінченка
e-mail: o.akilina@kubg.edu.ua
ORCID ID: 0000-0001-9968-4921

Панченко Алла Гнатівна

кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри управління
Київський університет імені Бориса Грінченка
e-mail: a.panchenko@kubg.edu.ua
ORCID ID: 0000-0002-4757-0583

У статті аргументовано проблему розвитку людського капіталу, що значною мірою впливає на добробут країн, соціальний та економічний прогрес через індекс людського розвитку, зокрема освітнього його складника. Виокремлено показники якості освіти в Україні, окреслено ступінь надмірного охоплення населення вищою освітою, проаналізовано значні затрати на її забезпечення. Здійснено порівняльний аналіз освітнього складника індексу людського розвитку України та високорозвинених країн – Норвегії, Ірландії, Австралії, Туреччини.

Проаналізовано роль освітніх реформ задля забезпечення якості освітніх послуг, що є основою формування освітнього складника людського розвитку. Аналіз здійснювався на основі базової концепції управління якістю, що розроблена Е. Демінгом. Підсумовуючи результати аналізу освітніх реформ за критеріями Демінга, варто зазначити, що більше успішних прикладів можна простежити на локальному рівні, забезпеченому автономією вишів, ніж на загальнодержавному. Причиною цього є реалізація хибних напрямів освітньої політики. Доведено, що варто зберігати традиції академічної освіти та спрямовувати їх на формування критичного мислення, сучасних світоглядних орієнтирів випускників вищої школи.

***Ключові слова:** досвід, заклад вищої освіти, людський розвиток, практикоорієнтоване навчання, реформування, якість освітньої послуги.*

Постановка проблеми. У розвинених країнах визнання продуктивного характеру вкладень у людський розвиток, що значною мірою залежить від людського капіталу, має своїм наслідком збалансоване співвідношення економічного та соціального складників суспільного прогресу і забезпечує високі темпи розвитку. Як відомо, теорія людського капіталу ґрунтується на дослідженнях взаємозв'язку доходів суспільства, організацій і окремих працівників залежно від їхніх знань, навичок та природних здібностей. Водночас, недостатня увага до розвитку людського капіталу призведе до значних суспільних утрат, матиме негативний вплив на добробут країн, обмежить можливості їх сталого розвитку. Україна мала значний людський потенціал у довоєнний період й незважаючи на втрати, нанесені міграційними процесами, ще має достатні резерви для його розвитку. Отже, для відновлення України в післявоєнний період необхідно задіяти всі можливі важелі задля здійснення необхідних інституційних перетворень у соціально-економічній сфері, щоб розвивати та використовувати цей капітал на благо нашої країни.

У нинішньому столітті на позиції світового лідерства вийдуть саме ті країни, що краще зможуть формувати та використовувати людські ресурси. Сьогодні для оцінки розвитку будь-якої країни найбільш поширеним показником є індекс людського розвитку (ІЛР), у якому поєднуються соціальні та економічні параметри. Оскільки тематика нашої статті дотична освітнього складника цього індексу, то зосередимо увагу саме на ньому. Останні оприлюднені статистичні дані за цим показником наведено у звіті «Доповідь про людський розвиток 2021/2022» [1], згідно з яким Україна знаходиться на 77 місці (ІЛР 0,773). Очікувана тривалість навчання становить 15 років, а середня тривалість навчання – 11,1 років [2]. Зрозуміло, що за рахунок саме освітнього складника цього індексу Україна знаходиться серед країн з високим рівнем людського розвитку, проте показник тривалості навчання не відображує рівень його якості. Більш цікавою є інформація щодо досягнень у галузі освіти, згідно з якою вища освіта в Україні має масовий характер, рівень охоплення вищою освітою населення традиційного офіційного віку навчання є високим – 82,3% [3]. Зазначена цифра також не відображає показників якості освіти в Україні, проте спонукає до роздумів про «надмірну освіченість» у нашій країні. Коли в рейтингу на перших топових позиціях країн із дуже високим рівнем людського розвитку ми простежуємо Норвегію з валовим коефіцієнтом охоплення населення вищою освітою 81%, Австралію – з 100%, Ірландію – 84%, або серед країн із високим рівнем людського розвитку є Туреччина з валовим коефіцієнтом охоплення населення вищою освітою 95%, ми чомусь не обговорюємо питання про те, що така кількість людей з вищою освітою може заважати країні. І це підтверджується високим рівнем державних витрат, що продовжують вкладатися в освіту в означених державах. Наприклад, у

Норвегії державні витрати на освіту становлять 7,7% ВВП [4], водночас у довоєнній Україні – 6,07% ВВП [3]. Проте навіть ці кошти в Україні витрачаються неефективно, а якість освіти погіршується, що може негативно вплинути на розвиток людського капіталу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оцінка ефективності діяльності закладів вищої освіти (далі – ЗВО) у сучасних умовах є актуальною з точки зору конкурентоспроможності і важливості розробки стратегічних рішень щодо розвитку людського капіталу. Визначення відповідних індикаторів та показників є необхідним інструментом для створення інформаційної бази моніторингу ефективності закладів. Ми повністю погоджуємося з думкою дослідників [5], що оцінка ЗВО повинна бути підпорядкована меті використання результатів оцінки. У результаті проведеного дослідження, Т. Бондаренко та Д. Волков [5] виокремлюють кілька підходів до оцінки діяльності ЗВО, які відображають увесь набір поглядів на сучасний процес оцінки: економічний (заклад оцінюється як суб'єкт підприємництва), контрольний (передбачає оцінку якості освітнього процесу та освітньої послуги ЗВО з урахуванням відповідності державним і регіональним стандартам, містить показники процедур контролю); рейтинговий; параметричний (передбачає розробку і впровадження системи управління якістю на основі ISO 9000). На основі узагальнення результатів сучасних наукових досліджень ми можемо переконатися, що чинні методи оцінки в основному засновані на аналізі одного з факторів, який розглядається як джерело отримання конкурентної переваги (фінансового, наукового, технічного або якісного характеру).

Зрозуміло, що в основу ефективного моніторингу потрібно покласти доцільно обрані критерії, які можуть бути двох типів: акредитаційні – сприяють проходженню процедур державної оцінки якості освіти, та соціологічні. Останні засновані на задоволенні споживачів освітніх послуг, на методах зворотного зв'язку, їх можна назвати критеріями «споживчого моніторингу». Означену групу критеріїв ЗВО формує за допомогою соціологічних досліджень і локальних опитувань окремих груп учасників освітнього процесу.

Акредитація як одна з важливих процедур забезпечення якості у вищій освіті здійснюється в багатьох країнах, включаючи В'єтнам, на прикладі якого нещодавно проводилося дослідження впливу інституційної акредитації на оцінюваний університет [6]. Станом на травень 2018 року 80 закладів вищої освіти у В'єтнамі були офіційно оцінені і визнані з використанням національних стандартів якості. Проте нас у цьому дослідженні може зацікавити важливе питання ефективності витрат на організацію моніторингу та контролю. Автори згаданого дослідження прийшли до висновків, що процес моніторингу та контролю є обтяжливим, витратним за часом, а вкладення в нього коштів не приводить до значних змін в закладі освіти.

Свого часу відомі дослідники в галузі управління якістю Дж. Джуран та А. Фейгенбаум уперше звернули увагу на економічний аспект проблеми дотримання належної якості. Тоді вперше з'явився термін «вартість якості», яка співвідносилася з витратами на попередження низької якості, на моніторинг та контроль за витратами на виправлення неякісного продукту. Підхід Дж. Джурана та А. Фейгенбаума до обліку та аналізу затрат на якість отримав широке розповсюдження, проте водночас породив багато непорозумінь та помилок.

Найважливіший компонент оцінки та гарантії якості освітньої програми – це моніторинг задоволеності стейкхолдерів. Рефлексивна практика викладання часто оголошується стовпом ефективного навчання, про що стверджується в одному з сучасних досліджень цієї проблематики [7]. Однак сприйняття множинних форм зворотного зв'язку зі студентами та їх внесок в рефлексивне навчання ще не привернуло до себе великої уваги дослідників, особливо в контексті інформаційних систем.

Загальний аналіз досліджень підтвердив, що для того, щоб контроль якості впливав на навчання студентів, необхідно зробити опір на освітню програму, навчання, викладання та оцінку. Водночас не варто забувати про практикоорієнтований складник освітнього процесу.

Нашим основним орієнтиром щодо світових освітніх нормативів було обрано стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG), які були прийняті у 2005 році за пропозицією, підготовленою Європейською асоціацією із забезпечення якості вищої освіти (ENQA) у співпраці з Європейським студентським союзом (ESU), Європейською асоціацією вищих навчальних закладів (EURASHE) і Європейською університетською асоціацією (EUA), та нову редакцію яких було ухвалено в травні 2015 року [8].

Проведений нами аналіз світових досліджень засвідчив, що, хоча методи моніторингу широко використовувалися в системі освіти впродовж тривалого часу, недостатньо враховувалися можливості, які виникають у результаті їх безпосереднього впливу на ефективність управління якістю освіти.

Формулювання мети статті. Незважаючи на розробленість окресленого питання, проблема формування та розвитку людського капіталу в частині освітнього складника, обумовленого успішністю реформування закладів освіти в Україні, залишається недостатньо дослідженою. З огляду на це метою нашої статті є оцінка впливу освітніх реформ на формування освітнього складника людського розвитку.

Виклад основного матеріалу. Повертаючись до вищезгаданої базової концепції управління якістю (Едвардса Демінга), варто зазначити, що вона сформувалася на практиках виробничих підприємств. З

огляду на це виникає питання щодо можливості її прикладання до освітньої галузі. Ще 1996 р. філософію управління якістю Е. Демінга було вивчено на предмет її пристосовності до закладів вищої освіти [9]. У ході дослідження було окреслено три джерела даних: кількісні результати з 44 пунктів, включених в опитувальний лист дослідження; якісні висновки з двох відкритих питань анкети; якісні результати тематичного аналізу відповідної літератури. Порівняння результатів триангуляції дало змогу з'ясувати п'ять основних тем Е. Демінга, які можна адаптувати до вищої освіти: мета, системи партнерства, неперервне покращення, лідерство і методи-процеси.

Система перетворень щодо забезпечення якості за Е. Демінгом засвідчує вади та перешкоди у сфері управління якістю, приклади яких ми вже багато років простежуємо під час здійснення освітніх реформ в Україні. Зокрема, до таких вад та перешкод Е Демінг відносить: постійні пошуки зразків (які традиційно є найбільш болісною нашою хворобою); щорічні оцінювальні рейтинги, орієнтація виключно на очевидні кількісні показники; утрата сталості мети та орієнтація на сьогоднішній успіх. Розглянемо ці проблеми більш детально:

1. Вся нинішня система реформування вищої освіти, яка нібито мала б забезпечити формування сприятливих умов для становлення і розвитку закладів вищої освіти, реалізовується шляхом копіювання західних зразків та моделей. У цілому метод бенчмаркінгу є прогресивним, проте ми ігноруємо той факт, що західні університети вже давно переживають кризу якості освітніх послуг. *Річард Х. Херш та Річард Кілінг у своїй праці «Ми втрачаємо розум: переосмислюючи американську вищу освіту» [10], Джон Мерроу у спільній публікації «Зниження ступеня: вища освіта під загрозою» [11], детально описують проблеми американської та європейської системи освіти, яка на виході породжує випускників, що «не готові мислити критично і творчо, говорити і писати переконливо, розв'язувати проблеми, розуміти складні проблеми, брати на себе відповідальність, схвалювати погляди інших або відповідати очікуванням роботодавців», тобто не володіють ключовими навичками 21 століття.* «Багато університетів працюють з обмеженими і застарілими бібліотечними ресурсами, нестачею обладнання та навчальних матеріалів, застарілими навчальними планами, не мають викладацького складу відповідної кваліфікації, працюють з погано підготовленими учнями середніх шкіл та в умовах відсутності академічної суворості і систематичності» – а це вже оцінки Світового банку [12]. Тут також доречно звернути увагу на «погано підготовлених учнів шкіл», які в принципі не здатні вступати на навчання на технічні та природничі спеціальності, саме тому європейські виші спіткаються з проблемами набору та із задоволенням приймають українських абітурієнтів. Проте нова українська школа нині реформується на базі того самого європейського досвіду і наслідки цього українські ЗВО вже почали активно відчувати. Наслідком дефіциту вступників є те, що в багатьох європейських країнах університети починають орієнтуватися не на стандарти університетської освіти, а на вимоги й запити «споживачів університетських послуг», породжуючи так звану приховану торгівлю дипломами про вищу освіту. Завуальований характер такої торгівлі викликає певні ілюзії щодо загального благополуччя європейської університетської освіти. Проблеми західної освіти нині є публічно визнаними, проте ми продовжуємо переймати саме цей досвід.

2. Тепер щодо рейтингів та кількісних оцінок. Тут також доречно процитувати Херша та Кілінга: «Інші країни все частіше наслідують західні університети через їх престижні світові рейтинги, але такі емуляції можуть бути порожніми, оскільки рейтинги засновані на вченості і науковій майстерності, що вимірюються кількістю публікацій і наукових цитат, проте не пов'язані з якістю навчання студентів» [10]. Звісно, що спрямування потенціалу працівників вищої школи лише за пріоритетами наукових досліджень, грантів та публікацій (виключно у НБД Scopus та WS, що по суті є бізнес-проектами) веде нас тим самим хибним шляхом у напрямку, не пов'язаному з підвищенням якості освітніх послуг.

Прикладів перешкод для якості щодо кількісних оцінок у нашій сфері можна знайти багато. Звернемо увагу на найгострішу проблему – проблему кількості ЗВО в Україні, яка є *постійним предметом для дискусій. Обговорення питання оптимізації мережі ЗВО часто набуває деструктивного характеру. В якості прикладу нам завжди наводять Францію, аргументуючи це фактом приблизно однакової площі території наших країн. Проте правда криється в тому, що Франція стала вже європейський лідером щодо об'єднання університетів (а саме цей шлях нам постійно нав'язується).* Бажання потрапляння до престижних міжнародних університетських рейтингів визначають устремління та рішення університетських менеджерів та навіть французьких урядовців. Тобто мовиться знову не про покращення якості освіти. *Дискусія про те, скільки саме потрібно залишити ЗВО, позбавлена сенсу, якщо нас турбує питання якості освіти, бо проблему кількості має розв'язувати ринок освітніх послуг за умови забезпечення добросовісної конкуренції.*

3. *Серйозною хворобою управління якістю за Е. Демінгом є втрата сталості мети. Ідеться про мету неперервного поліпшення якості послуг. Її реалізація потребує прийняття нової філософії діяльності.* Для закладу освіти це означає радикальне переосмислення поглядів усього науково-педагогічного персоналу. Завдання забезпечення якісної освіти повинно стати мотивом для кожного співробітника. Але

найбільше сьогодні ми потребуємо зміни масштабу мислення тих, хто відповідає за реформи сфери вищої освіти. Країна не потребує університетів, викладачі яких змушені виконувати будь-які забаганки МОН (або керівництва самого університету) в обмін на отримання вчених звань, укладання контрактів тощо, як це й відбувається нині.

Достатньо часто як аргумент погіршення якості освіти вітчизняних ЗВО та обґрунтування чергових освітніх реформ наводиться статистика про те, що певна частина випускників працює не за фахом. Цифри анонсуються різні. Проте ми будемо спиратися на результати, здобуті під час дослідження молодіжного сегменту ринку праці міста Києва, що проводилося авторками цієї статті на базі Центру Основ управління Київського університету імені Бориса Грінченка: серед тих, хто суміщає роботу з навчанням та випускників ЗВО, працює за фахом 68,8% осіб. Найбільша питома вага опитаних залучена у такі сфери, як: готельний бізнес та сфера харчування, оптова і роздрібна торгівля, фінансова та страхова діяльність, освіта. Із них на питання «Наскільки якість підготовки в закладі освіти відповідає потребам ринку праці (з оцінкою за 5-бальною шкалою)»: 17,5% респондентів поставили найвищий бал, 42,5% – оцінили в 4 бали, 27,5% – поставили 3 бали. Цікавими були відповіді на питання «Наскільки вимоги до роботи, яку Ви маєте виконувати на робочому місці, відповідають рівню отриманої Вами освіти»: 61,3% респондентів відповіли, що ці вимоги приблизно відповідають, 11,3% уважали, що мають вищий від потрібного рівень освіти, 13,6% не змогли відповісти, і лише 13,8% усвідомили факт, що їхній рівень освіти є недостатнім для виконання посадових обов'язків.

Також авторки статті багато років є залученими до проекту «Uni-Biz Bridge», організованого HR-агенцією UGEN за участю представників відомих міжнародних компаній. Метою цього проекту була побудова «містка», що повинен подолати прірву між офіційною освітою та запитамі роботодавців. Результат дискусій, організованих під час реалізації проекту, довів, що основні очікування роботодавців від випускників ЗВО можна віднести до загальних компетентностей, як-от: критичне мислення, здатність до адаптації, креативність, здатність працювати в команді та налагоджувати міжособистісну взаємодію, а головне – здатність до самонавчання. Ми переконані, що українські ЗВО цілком здатні сформувати подібні компетентності. Досвід практикоорієнтованого спрямування освітніх програм Університету Грінченка, яке забезпечується створеними в нашому Університеті Центрами практичних компетентностей, переконує в можливості озброєння студентів компетентностями, яких очікує від них ринок праці.

На питання «Як Ви знайшли собі роботу» 48,8% респондентів відповіли, що дізналися про можливість працюватися від знайомих, родичів, друзів; 21,3% – звернулися безпосередньо до роботодавців; 18,8% – довідалися з оголошень у ЗМІ; решта – скористалися послугами Державної служби зайнятості та кадрових агентств. Означена статистика засвідчує, що навіть у м. Києві досі не створено ефективної інфраструктури ринку праці в цілому, не проводяться заходи щодо мінімізації недовіри молоді до теперішньої інфраструктури.

Ще одним «тривожним дзвінком» є невдоволення молоді умовами і оплатою праці. Лише 48,8% опитаних повністю задоволені умовами робочого місця, зарплатнею. Саме відповідь на це запитання справедливо розкриває причини того, чому випускники ЗВО часто працевлаштовуються не за фахом. Однак, варто зазначити, що ця проблема знаходиться поза межами впливу самих ЗВО. Саме ці причини провакують українську молодь до міграції, що є суттєвою втратою трудового потенціалу для України.

4. Не зовсім виправданою вважаємо освітню новацію щодо запровадження у вітчизняних ЗВО (під аргументацію підвищення якості освіти та наближення до вимог роботодавців) дуальної освіти, адже світовий досвід засвідчує її успішність тільки на рівні професійно-технічної освіти. Ми переконані, що потрібно зберігати традиції академічної освіти, яка формує правильне критичне мислення та світоглядні орієнтири людини з вищою освітою. Не варто перетворювати ЗВО на ПТУ, скорочуючи обсяги лекційних занять за фахом та блок гуманітарних дисциплін (для природничих та технічних спеціальностей). Практикоорієнтоване спрямування освітніх програм ЗВО повинно забезпечуватися традиційним шляхом під час проходження виробничої та переддипломної практик. А от саме створення ефективних баз практик є величезною проблемою для більшості ЗВО, які не мають жодних важелів впливу щодо її розв'язання. Нині навіть державні підприємства, установи не мотивовані організувати умови для практичної підготовки студентів, не кажучи вже про підприємства приватного сектора. Означені проблеми можливо розв'язати лише на державному рівні. На нашу думку, варто переглянути законодавство про зайнятість населення, яке потребує таких змін, що реально змотивують роботодавців до співпраці із ЗВО, до організації практикоорієнтованих навчальних баз.

Звичайно, можна зауважити, що ЗВО можуть відповідати на запити роботодавців, мотивувати їх до участі в підготовці майбутнього робочого ресурсу. Проте до запитів роботодавців нині також варто ставитися обмірковано. Приміром, зачитуємо один з оглядових документів про якість європейської освіти, який би ми, можливо, й поставили під сумнів, якщо б не почули майже те саме в завуальованому вигляді під час зустрічей у проекті «Uni-Biz Bridge»: «Корпорації хочуть велику кількість кваліфікованих,

але слухняних працівників. Вони хочуть продуктивних, але не освічених громадян, тих, хто не може поставити під сумнів зростаючий рівень нерівності, масових поневірянь, погіршення стану навколишнього середовища, захисту державних шкіл і вищої освіти та інших соціальних проблем» [10].

Проте, є шляхи розв'язання проблем практикоорієнтованої підготовки у ЗВО. Ефективним прикладом практикоорієнтованого навчання може слугувати модель організації практик, розроблена колективом, до складу якого входили авторки цієї статті. Кожен із етапів у запропонованій нами моделі навчально-професійного стажування (НПС) дав нашим студентам змогу сформувати увесь необхідний комплекс інтегральної і фахових компетентностей, передбачених стандартом вищої освіти для спеціальності 073 «Менеджмент».

Задля досягнення зазначених високих результатів проходження практики та отримання студентами нових знань і практичних навичок, нами було передбачено розподіл студентів за успішними, упізнаними на ринку підприємствами (організаціями) та органами виконавчої влади.

Під час реалізації моделі ми дійшли до висновку, що надалі варто індивідуалізувати програмні та методичні матеріали щодо НПС з орієнтацією на галузі, до яких належать бази практики (виробництво продукції або послуг, сфера культури, сфера освіти, органи місцевого самоврядування тощо). Зокрема звернути увагу на такі слушні аспекти: ступінь участі окремих підрозділів у розв'язанні спеціалізованих завдань; рівень автономності окремих структурних підрозділів у схваленні рішень; співвідношення попередньо запланованих рішень та тих, що виникають оперативно; відповідальність та наслідки щодо прийнятих рішень та низка інших.

Здобуті результати засвідчили правильність обраного напрямку практико-орієнтованого навчання. Більшість учасників цього експерименту найкраще продемонстрували сформованість таких компетентностей, як: комунікативні (володіння культурою мовлення, сучасними інформаційними технологіями, міжособистісне спілкування тощо), навчальні (уміння здобувати нові знання та застосовувати їх на практиці), соціально-економічні (знання правил економічної поведінки, що дають змогу ефективно і конструктивно брати участь у виробничих процесах) та управлінські (готовність до прийняття рішень, здатність адекватно оцінювати ситуацію, розпізнавати й враховувати більшість суб'єктивних чинників; справлятися з новими та непередбачуваними ситуаціями). Результати самооцінювання стажерів (за п'ятибальною шкалою) щодо відповідності зазначеним компетентностям подано в схемі 1.

Схема 1.

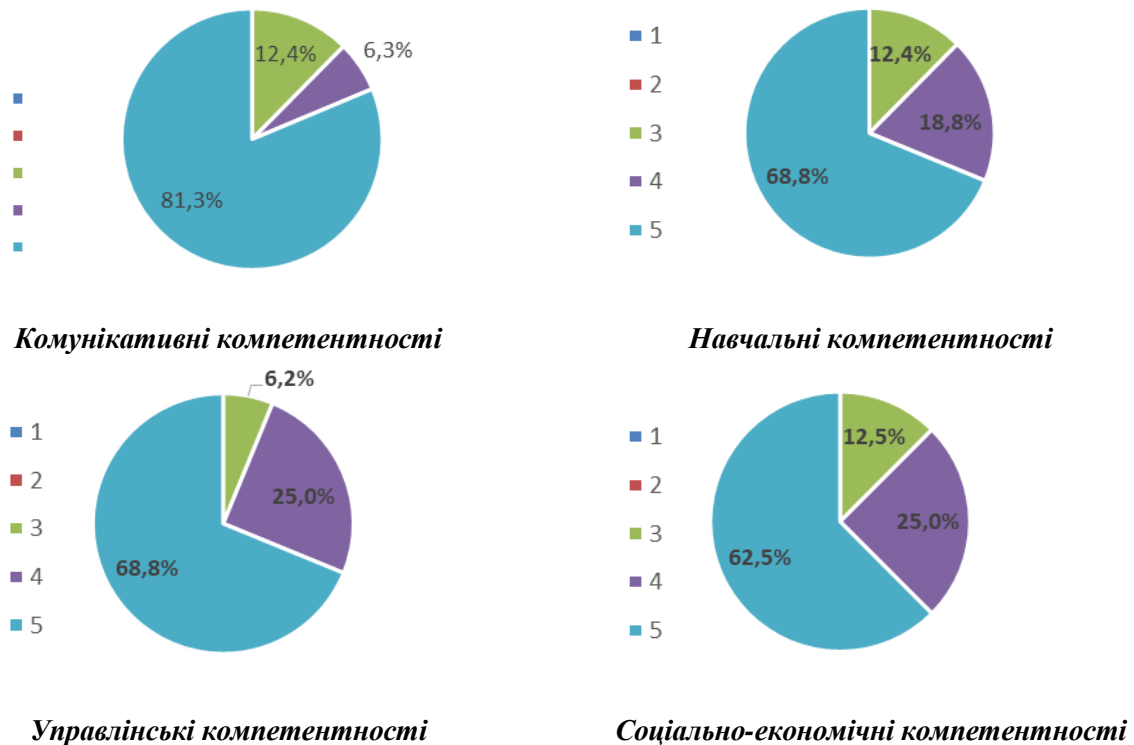

Рис 1. Результати самооцінювання стажерів (за п'ятибальною шкалою) щодо відповідності зазначеним компетентностям

Окрім того, у стажерів зафіксовано достатній рівень сформованості психологічних (знання основних принципів і категорій, загальної та соціальної психології, психології особистості, що забезпечують формування вмінь постійно поліпшувати якість виконання своїх функцій), аналітично-діагностичних (володіння навичками збирання, обробки, аналізу, узагальнення інформації та презентації результатів), предметних (володіння теоретичними основами виконуваної роботи; уміння застосовувати набуті знання у виробничій і громадській діяльності; виконувати основні професійно-методичні функції) та технологічних (функціональні знання і вміння технологічної діяльності, спрямованої на розвиток професійних компетенцій; уміння швидко пристосуватися до нових умов праці; знання про виробничі об'єкти і технологічні процеси) компетентностей.

Дослідницькі компетентності (володіння науковим мисленням, умінням спостерігати й аналізувати, висувати гіпотези, обробляти результати наукових спостережень у галузі виконуваної роботи) на високому рівні оцінило лише 43,8% респондентів, проте вони не потребують більшого рівня їх сформованості на тих робочих місцях, де працювали (це засвідчують результати другого блоку опитування).

Висновки (з перспективами подальших розвідок із напрямку). Отже, підсумовуючи результати аналізу освітніх реформ за критеріями Демінга, варто зазначити, що більше успішних прикладів їх реалізації можна простежити на локальному рівні, забезпеченому певною автономією вишів, ніж на загальнодержавному. Причину такого стану вбачаємо в нечітко вибудованій освітній політиці впровадження модернізаційних заходів. Для усунення означених прогалин ми пропонуємо таке концептуальне бачення:

1. Реформувати освіту з метою забезпечення якісного формування людського капіталу – означає на засадах критичного мислення вчасно з'ясувати в певній сфері суперечності та можливості, створюючи при цьому належні умови для реалізації відповідних можливостей. Освітні реформи не стануть успішними, якщо ми будемо формально копіювати та наслідувати закордонні зразки, моделі.

2. Потрібно відмовитися від спрощеного погляду на проблему оптимізації кількості українських ЗВО. Скорочення їх кількості чи їх об'єднання не є тим шляхом, який сприятиме розвитку вітчизняної освіти.

3. Найбільше сьогодні ми потребуємо зміни масштабу мислення тих, хто відповідає за реформи у сфері вищої освіти. Держава має відмовитися від активного втручання в академічне життя університетів, забезпечуючи належний рівень їх автономії.

4. «Збереження талантів вищого рівня в країнах, що розвиваються, вимагає вдосконалення управління у вищих навчальних закладах, підвищення інтелектуальних можливостей, підвищення професійної заробітної плати і поліпшення умов праці» [11].

5. Потрібно зберігати традиції академічної освіти, що формує правильне мислення та світоглядні орієнтири випускника вищої школи.

6. На державному рівні варто розв'язувати проблему забезпечення вишів ефективними базами практичної підготовки. Потребують змін документи державної ваги про зайнятість населення, що, сподіваємося, реально змотивує роботодавців до співпраці із ЗВО.

Пандемія COVID-19 та широкомасштабне вторгнення РФ окреслили перед освітою нові виклики, оскільки значна частина учасників освітнього процесу навчаються в дистанційному форматі. На жаль, для більшості вітчизняних закладів освіти забезпечення благополуччя здобувачів освіти та науково-педагогічних працівників ні під час пандемії, ні в нинішніх умовах широкомасштабного вторгнення РФ не стало пріоритетним завданням. Частина закладів взагалі обрали хибний шлях «лібералізації» оцінювання знань здобувачів освіти з метою уникнення конфліктних ситуацій та збереження контингенту.

З огляду на це питання поліпшення якості освітніх послуг в умовах нових викликів є напрямом наших подальших досліджень.

Список використаної літератури

1. The 2021/2022 Human Development Report. URL: https://hdr.undp.org/system/files/documents/global-report-document/hdr2021-22pdf_1.pdf (дата звернення 15.03.2023)
2. Latest Human Development composite indices tables. Table 1: Human Development Index and components. URL: <https://hdr.undp.org/data-center/documentation-and-downloads> (дата звернення 15.03.2023)
3. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 р. № 286-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text> (дата звернення 20.03.2023)
4. The World Bank. GDP (current US\$). URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD> (дата звернення 21.03.2023)
5. Bondarenko T., Volkov, D. Estimation mechanism of activity results of higher education institutions of different types under modern conditions. *Scientific Journal of Polonia University*, 2017. №23(4). P. 25–33. URL: <http://pnap.ap.edu.pl/index.php/pnap/article/view/163/162> (дата звернення 25.03.2023)
6. Pham H. T. Impacts of higher education quality accreditation: a case study in Vietnam. *Quality in Higher Education*, 2018. №24:2. P. 168-185, DOI: 10.1080/13538322.2018.1491787
7. Aoun C., Vatanasakdakul S., Ang K. Feedback for thought: examining the influence of feedback constituents on learning experience. *Studies in Higher Education*, 2018. №43(1). P. 72–95, DOI:10.1080/03075079.2016.1156665

8. Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG). Brussels, Belgium, 2015. 32 p. URL: https://www.enqa.eu/wp-content/uploads/2015/11/ESG_2015.pdf (дата звернення 25.03.2023)
9. Winchip S. M. Analysis of the Adaptability of W. Edwards Deming's Management Philosophy to Institutions of Higher Education. *Quality in Higher Education*, 1996. №2:3. P. 219–236, DOI: 10.1080/1353832960020305
10. Keeling R., Hersh R. We're Losing Our Minds: Rethinking American Higher Education. New York: Palgrave Macmillan, 2012. 205 p. DOI: 10.1057/9781137001764
11. A Review of: «Declining by Degrees: Higher Education at Risk» / Reviewed by Daniel J. Phelan President Ph.D. *Community College Journal of Research and Practice*, 2006. №30:9. P.754–756, DOI: 10.1080/10668920600857123
12. The World Bank. Education. URL:<http://www.worldbank.org/en/topic/education> (дата звернення 25.03.2023)

IMPACT OF HIGHER EDUCATION ON HUMAN CAPITAL FORMATION IN UKRAINE: ASSESSMENT OF EDUCATIONAL REFORMS

Akilina Olena

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor at the Department of Management
Borys Hrinchenko Kyiv University

Panchenko Alla

Candidate of Sciences in Public Administration, Associate Professor at the Department of Management
Borys Hrinchenko Kyiv University

Introduction. *The article discusses the problem of human capital development, which significantly affects the well-being of countries and social and economic progress. The impact is assessed by the Human Development Index, paying more attention to its educational component. The indicators of education assessment in Ukraine are highlighted, in particular, the percentage of the population with higher education and state expenditure on education provision. A comparative analysis of the educational component of the Human Development Index of Ukraine and developed countries, such as Norway, Ireland, Australia, and Turkey, is carried out.*

Purpose. *The article analyzes the scientific sources on approaches to assessing the effectiveness of higher education institutions, appropriate criteria and indicators for accreditation as a procedure for ensuring the quality of an educational institution's activities. Also, the importance of educational reforms to ensure the quality of Educational Services, which is the basis for the formation of the educational component of human development, is highlighted.*

Methods. *The analysis was carried out on the principles of the basic concept of Quality Management developed by E. Deming. Diseases and obstacles to the implementation of educational reforms in the field of higher education in Ukraine are identified. Attention is focused on such obstacles as copying outdated Western samples and models, intention to be presented in the best global universities rankings, loss of consistency to achieve a goal of continuous educational services quality improvement, etc.*

Results. *Summing up the results of the analysis of educational reforms according to the Deming criteria, it should be noted that more successful examples can be seen at the local level, provided with the autonomy of universities, than at the national level, through the implementation of erroneous directions of educational policy. It is necessary to preserve the traditions of academic education, which form the right thinking and worldview guidelines for a Higher School graduate.*

Originality. *Examples of the implementation of the project «Uni-Biz Bridge», organized by the HR agency UGEN with the participation of well-known international companies representatives, are given, the main purpose of which was making a connection between official education and the employer's needs. The result of research and discussions was the formation of General graduate competencies through the introduction of practice-oriented training.*

Conclusion. *Suggested that at this stage an effective example of practice-oriented learning is the model of practice organization developed by the team of Borys Hrinchenko Kyiv University (the authors were involved in the development). Each stage in the proposed model of educational and professional internship allowed students to develop the necessary Integral and professional competencies defined in the higher education standard for speciality 073 «Management». The results of the experiment showed the expediency of introducing practice-oriented training, in particular, the majority of students developed such competencies as communicative, educational, socio-economic, and managerial (readiness to make decisions, the ability to adequately assess the situation, recognize and take into account most subjective factors; cope with new and unpredictable situations).*

Key words: *Experience, Higher Education Institution, Human Development Practice-Oriented Learning, Reform, Quality of Educational Services*

References

1. UNDP. (2022). The 2021/2022 Human Development Report. *hdr.undp.org*. URL: https://hdr.undp.org/system/files/documents/global-report-document/hdr2021-22pdf_1.pdf
2. UNDP. (2022). Latest Human Development composite indices tables. Table 1: Human Development Index and components. *hdr.undp.org*. URL: <https://hdr.undp.org/data-center/documentation-and-downloads>
3. Stratehiia rozvytku vyshchoi osvity v Ukraini na 2022-2032 roky: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 23 liutoho 2022 r. № 286-r. [Strategy for the development of higher education in Ukraine for 2022-2032: Decree of the

- Cabinet of Ministers of Ukraine dated February 23, 2022 No. 286-r]. (2022). *zakon.rada.gov.ua*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text> [in Ukrainian].
4. The World Bank. (2022). GDP (current US\$). *data.worldbank.org*. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD>
5. Bondarenko, T., & Volkov, D. (2017). Estimation mechanism of activity results of higher education institutions of different types under modern conditions. *Scientific Journal of Polonia University*, 23(4), 25–33. URL: <http://pnap.ap.edu.pl/index.php/pnap/article/view/163/162>
6. Pham, H. T. (2018). Impacts of higher education quality accreditation: a case study in Vietnam. *Quality in Higher Education*, 24(2), 168–185. <https://doi.org/10.1080/13538322.2018.1491787>
7. Aoun, C., Vatanasakdakul, S., & Ang, K. (2018). Feedback for thought: examining the influence of feedback constituents on learning experience. *Studies in Higher Education*, 43(1), 72–95. <https://doi.org/10.1080/03075079.2016.1156665>
8. *Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG)*. (2015). Brussels, Belgium. URL: https://www.enqa.eu/wp-content/uploads/2015/11/ESG_2015.pdf
9. Winchup, S. M. (1996). Analysis of the Adaptability of W. Edwards Deming's Management Philosophy to Institutions of Higher Education. *Quality in Higher Education*, 2(3), 219–236. URL: <https://doi.org/10.1080/1353832960020305>
10. Keeling, R., & Hersh, R. (2012). *We're Losing Our Minds: Rethinking American Higher Education*. New York: Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1057/9781137001764>.
11. Phelan, D. J. (2006). A Review of: «Declining by Degrees: Higher Education at Risk». *Community College Journal of Research and Practice*, 30(9), 754–756. URL: <https://doi.org/10.1080/10668920600857123>
12. The World Bank. (2022). Education. *www.worldbank.org*. URL: <http://www.worldbank.org/en/topic/education>

Отримано редакцією 17.03.2023 р.

УДК 355.23;339.19

DOI: 10.31376/2410-0897-2023-2-52-85-96

КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ СИСТЕМ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ ФАХІВЦІВ З ОХОРОНИ КОРДОНУ В КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Ісламова Олександра Олегівна

кандидат філософських наук, доцент, старший викладач кафедри іноземних мов
Національна академія Державної прикордонної служби України ім. Богдана Хмельницького
e-mail: a.islamova90@gmail.com,
ORCID ID: 0000-0002-2102-7363

У статті проведено компаративний аналіз систем дистанційного навчання прикордонників країн Європейського Союзу (ЄС), що дозволило виявити основні характеристики дистанційного навчання персоналу європейських прикордонних відомств, здійснити порівняння особливостей систем дистанційного навчання фахівців-прикордонників в країнах ЄС і Україні та виявити спільні та відмінні підходи до його реалізації. Водночас зроблено висновок про не повну відповідність вітчизняної системи дистанційного навчання прикордонників вимогам закладів освіти прикордонних відомств країн ЄС. Конструктивний аналіз та імплементація передового досвіду прикордонних відомств країн ЄС сприятиме подальшому розвитку і гармонізації системи профпідготовки персоналу Державної прикордонної служби України з вимогами європейських прикордонних закладів освіти. Відповідно, професійна підготовка персоналу Державної прикордонної служби України у відомчих закладах освіти, і зокрема, посилення потенціалу її дистанційних технологій в умовах сьогодення передбачає впровадження сучасних новітніх практик у сфері дистанційного навчання, що вимагає подальшого вивчення цього напрямку.

Ключові слова: прикордонники; професійна підготовка; дистанційне навчання; порівняльно-педагогічний аналіз; країни Європейського Союзу.

Постановка проблеми. Сьгодні ми є свідками становлення глобального комунікаційного простору і розвитку інформаційного суспільства, що супроводжується посиленням значення освіти та підготовки фахівців різних сфер діяльності. Відповідно важливою є потреба підвищення якості підготовки персоналу Державної прикордонної служби України (далі – ДПСУ), яка обумовлена низкою чинників, основними з яких є необхідність забезпечити державну безпеку та гідно протидіяти збройній агресії російської федерації, а також посилення співпраці України з Європейським Союзом (далі – ЄС) та НАТО щодо впровадження ефективної системи протидії різним видам викликів. Окреслені чинники обумовлюють необхідність в осучасненні системи професійної підготовки особового складу прикордонного відомства, зокрема, забезпечення можливостей дистанційного навчання фахівців з охорони кордону, з огляду на інтенсифікацію розвитку цього напрямку в країнах ЄС.

Нині дистанційне навчання є однією з найпоширеніших сфер освіти та профпідготовки. Воно стрімко набрало обертів і вже сьгодні являється невід'ємною константою систем освіти як в розвинених країнах, так і в тих, що розвиваються, і має характерну особливість для останніх. Глобалізація, яка має вплив на діяльність європейських прикордонних відомств, зростання мобільності персоналу вимагають істотних змін в освітньому процесі прикордонних закладів освіти. Підготовка прикордонників з

урахуванням транскордонних викликів сьогодення повинна базуватися на філософії сучасної правоохоронної діяльності та безперервній освіті зокрема [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження особливостей функціонування і розвитку систем дистанційного навчання в освітньому процесі військових і правоохоронних закладів освіти вивчали: О. Кравченко, В. Семенюк, М. Гришин, В. Шадриков. Досвід підготовки персоналу прикордонних відомств країн ЄС вивчали А. Балендр, С. Псьол, Н. Ринденко. У власних напрацюваннях автори праць зосередили увагу на проблемних питаннях розробки та введення прогресивних методів навчання з використанням дистанційного навчання. Практичні аспекти застосування електронних підручників для навчання фахівців-прикордонників висвітлювали О. Боровик, О. Діденко. Але, наразі відсутній порівняльний аналіз іноземного досвіду застосування дистанційних технологій у підготовці персоналу прикордонних відомств країн ЄС.

Отже, з огляду на викладене, **метою** статті є проведення компаративного аналізу систем дистанційного навчання персоналу прикордонних відомств у країнах ЄС та Україні з метою наступного його використання в системі професійної підготовки персоналу Держприкордонслужби України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження такої багатосторонньої і комплексної проблеми потребує визначення її понятійного апарату. На думку Н. Абашкіної, це передбачає розробку наукового інструментарію, а саме – визначення принципів і закономірностей ефективного розвитку системи дистанційного навчання персоналу прикордонного відомства. Однією з ключових функцій порівняльно-педагогічних досліджень є прогностична, а механізмом реалізації цієї функції є виявлення принципів та законів явища, що досліджується, і тільки знання закону явища уможливило передбачення ходу процесу. Усвідомлення закономірностей процесу допомагає виявити чіткі тенденції у зміні систем, а встановлення принципів розуміється як вираження необхідності або закону явища. Так, через виявлення принципів і закономірностей функціонування і розвитку освітніх систем інших країн можна трансформувати вітчизняну систему освіти, адаптувати її у відповідності до загальноєвропейських та світових передових ідей і тенденцій [2].

Реалізація дослідження у форматі порівняльно-педагогічного аналізу систем дистанційного навчання персоналу прикордонних відомств у країнах ЄС та Україні передбачає проведення контент-аналізу доступної на відомчих веб-сайтах прикордонних закладів освіти країн ЄС інформації, що охоплює наявні елементи дистанційного навчання. Рівень впровадження дистанційного навчання фіксується офіційною документацією із зазначенням основних технологій, веб-ресурсів, які використовуються для забезпечення дистанційного навчання, а також для яких спеціальностей, рівнів навчання даний тип навчання застосовується, наявність підрозділу, що забезпечує функціонування системи дистанційного навчання [3]. Порівняльний аналіз побудовано на єдиних індикаторах для уникнення суб'єктивізму, тому, дослідження, окрім інформації з веб-сайтів та наявної документації ґрунтується також на аналізі матеріалу, зібраного в межах спільного міжнародного проекту прикордонних відомств країн ЄС «Interoperability Assessment Program» (англ. Програма оцінки оперативної сумісності) прикордонників країн ЄС. Також, дослідження системи дистанційного навчання прикордонних відомств країн ЄС передбачало визначення основних інструментів і технологій європейських закладів освіти прикордонного спрямування в контексті забезпечення функціонування системи дистанційного навчання, типів інформаційно-комунікаційних технологій (далі – ІКТ), особливостей використання технологій дистанційного навчання в правоохоронних закладах освіти різних країн ЄС.

Погоджуємось із М. Фоломеєвим, що застосування технологій, покладених в основу організації дистанційного навчання, відбувається на двох рівнях – ініціативному та інституційному. На стихійному рівні впровадження технологій здійснюється несистематично, здебільшого за власною ініціативою викладачів і студентів, має переважно фрагментарний характер. Водночас тільки на інституційному рівні забезпечується усвідомлене, системне, регламентоване використання ІКТ, до яких належить як застосування електронної пошти, соціальних мереж, мобільних додатків для дистанційної взаємодії викладачів і студентів, так і використання платформи та системи електронного навчання й організації їх контролю, інформаційні та хмарні середовища, автоматизовані системи управління процесом навчання тощо, що знаходить своє втілення на веб-сайтах закладів освіти [3].

Водночас, говорячи про дослідження систем дистанційного навчання правоохоронних закладів освіти, воно значно ускладнюється режимними обмеженнями у доступі до їх веб-сайтів. Так, за даними проекту «IAP» та реєстру партнерських академій Фронтекс виявлено 44 заклади освіти країн ЄС, які надають освітні послуги європейським фахівцям-прикордонникам. З моменту свого створення в 2005 році мережа постійно зростала – з 10 до 44 закладів-учасниць у 27 країнах ЄС та країнах-партнерах Агенції Фронтекс. Країни ЄС нині активно висловлюють зацікавлення у розвитку мережі задля безперервного вдосконалення співробітництва у сфері підготовки європейських прикордонників. Партнерські академії сьогодні активно поширюють кращі практики прикордонного контролю, прикордонної служби, аналізу ризиків, основоположних прав людини, застосування технічних засобів охорони кордону, чим сприяють

розвитку професійної підготовки фахівців-прикордонників в країнах ЄС та країнах-партнерах Фронтекс. Партнерські академії співпрацюють з іншими агентствами ЄС та міжнародними організаціями, такими як Interpol, CEPOL, OSCE тощо [4].

У 2019 році Національна академія Держприкордонслужби України увійшла до числа мережі партнерських академії Агенції Фронтекс. Це вплинуло на розвиток обміну досвідом, імплементації європейських освітніх стандартів й зробило доступним освітні ресурси та дистанційні навчальні курси розроблені за загальноєвропейськими освітніми стандартами. Дистанційне навчання сьогодні пропонує можливості для підготовки персоналу прикордонних відомств в усіх країнах ЄС. Щоб забезпечити безперервний альянс необхідно вести активні переговори та застосовувати усі можливі засоби обміну інформацією. Це можливо досягнути за допомогою постійних онлайн конференцій, електронного документообігу та застосування освітньої платформи Virtual Aula. Дана платформа проводить курси дистанційного навчання, поширює інформацію про освітні заходи, вебінари, робочі зустрічі у форматі відеоконференцій. Освітній контент, інформація та форум для представників партнерських академії також доступні через Virtual Aula. Фронтекс використовує веб-платформу, щоб керувати навчальними курсами, координувати тренінги, активно сприяти підтримці щодо розробки курсів та їх викладання. Платформа є форумом для обміну інформацією та досвідом, забезпечує робочий простір для співпраці прикордонних відомств різних країн (рис. 1) [5].

Рис. 1. Веб-платформа Virtual Aula з LMS Moodle та дистанційними навчальними курсами прикордонного спрямування

Зауважимо, що Агентство Фронтекс також розробляє та впроваджує сучасні інформаційно-комунікаційні технології в професійну підготовку прикордонників європейських відомств з функціями охорони кордону. Веб-платформа Virtual Aula містить систему управління навчанням Moodle, на базі якої розміщено низку дистанційних навчальних курсів прикордонного спрямування, таких як (рис. 2):

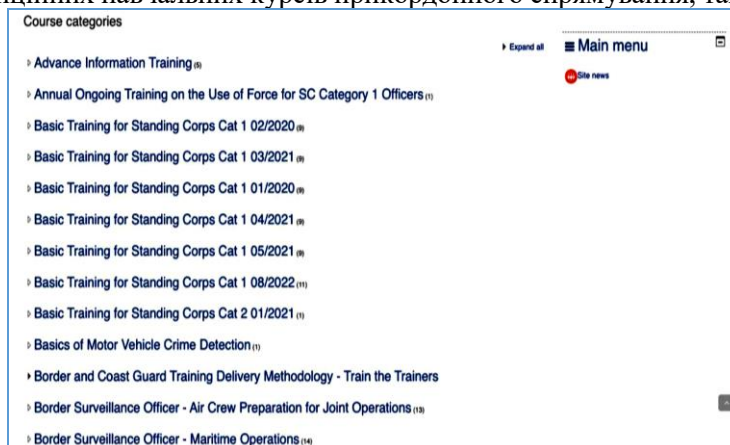

Рис. 2. Перелік дистанційних навчальних курсів прикордонного спрямування розміщених на платформі Virtual Aula

Зазначимо, що представники прикордонних закладів освіти за координації Агентства Фронтекс розробили інтерактивний дистанційний навчальний курс для вивчення англійської мови європейськими прикордонниками «English for Border and Coast Guarding» та «Pre-return and return Terminology in English for Border and Coast Guarding» для рівнів B1 та B2 за CERF [6] відповідно. Цей курс може функціонувати на різних комп'ютерних засобах, побудований на основі сценаріїв, інтерактивний (із використанням діючих осіб – аватарів-прикордонників) (рис. 3, 4).

Рис. 3. Інтерактивний дистанційний навчальний курс для вивчення англійської мови «English for Border and Coast Guarding» (рівень B1 за CEFR)

Також Агентство Фронтекс розробила комп'ютерний тренажер для фахівців першої лінії контролю «Перевірка документів відповідно до Шенгенського законодавства». Програма дозволяє використовуючи комп'ютер, чи будь який інший гаджет, з кабіни контролера, проводити контроль першої лінії, із представленим інтерфейсом у вигляді усіх необхідних технічних засобів прикордонного контролю, які необхідні для доведення валідності документів на право перетину державного кордону і виявлення можливих підробок. Це один з прикладів реалізації технології імітаційного навчання, технологій віртуальної реальності, для посилення дистанційного навчання прикордонників із використанням ІКТ (рис. 5).

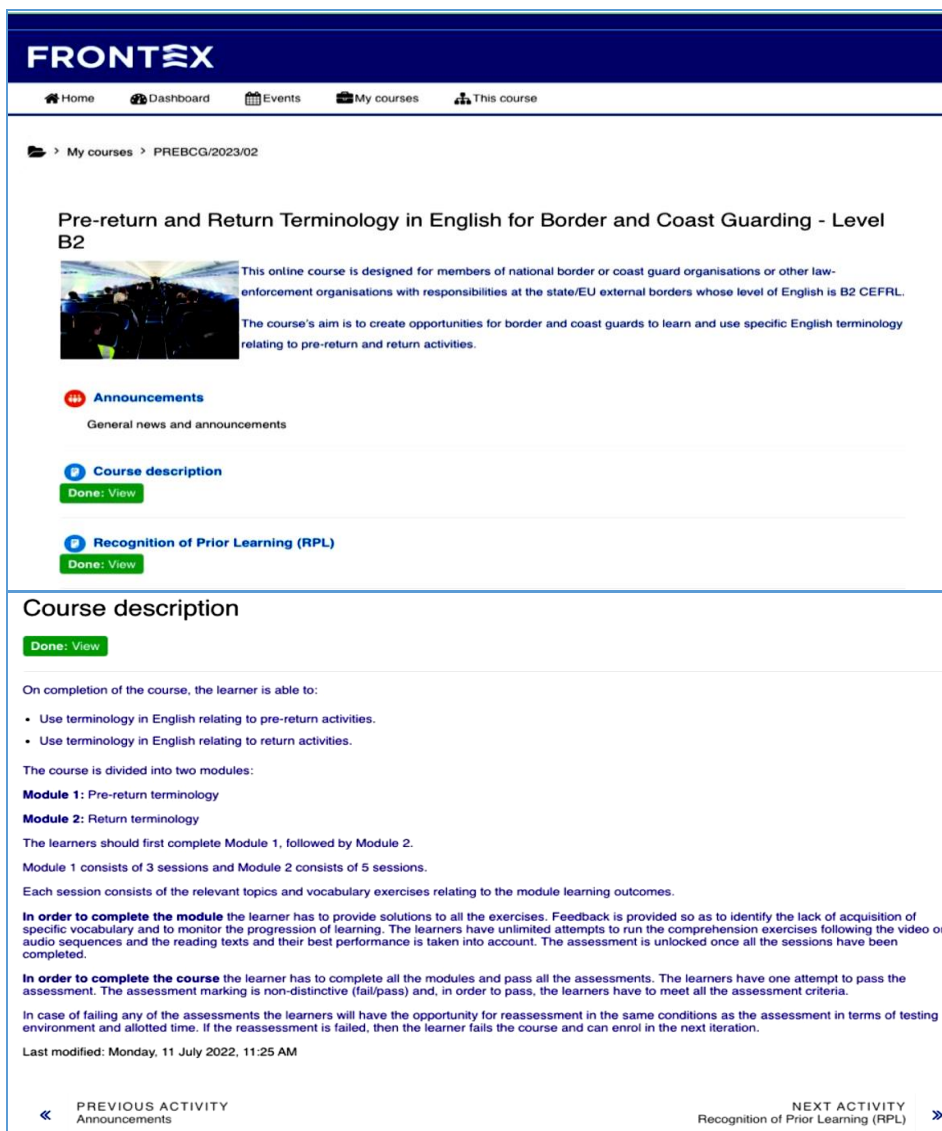

Рис. 4. Інтерактивний дистанційний навчальний курс для вивчення англійської мови «Pre-return and return Terminology in English for Border and Coast Guarding» (рівень B2 за CEFR)

Рис. 5. Комп'ютерний тренажер для фахівців першої лінії контролю «Перевірка документів відповідно до Шенгенського законодавства»

Дана платформа введена в дію задля впорядкування системи підготовки прикордонників країн ЄС, популяризації передового досвіду певних країн й ставить за мету брати участь особовому складу європейських відомств, а також відомств третіх країн у тренінгах, навчальних дистанційних курсах, вебінарах, розроблених передовими спеціалістами прикордонних відомств країн ЄС. Учасниками проекту

виступають правоохоронні органи, у сферу відповідальності яких входить управління кордонами. На даний час на платформі представлено 28 країн-членів ЄС та 10 країн, з якими підписані робочі угоди. Україна представлена, як країна-партнер Фронтекс, з якою підписано робочу угоду. За допомогою Virtual Aula кожен користувач може вільно перейти на інтегровану платформу дистанційного навчання Moodle, до якої входить прикордонно-орієнтовані дистанційні курси [5].

Водночас при подальшому аналізі виникли певні перешкоди для проведення дослідження: деякі заклади освіти не мали власного відомчого веб-сайту або він не функціонував. Оцінка рівня впровадження дистанційного навчання закладів освіти дозволяє зрозуміти їх позицію щодо використання технологій і практик дистанційного навчання. Тільки деякі заклади освіти надають вільний доступ до онлайн-курсів з метою наочної демонстрації можливостей дистанційного навчання, у більшості ж доступ до освітніх електронних ресурсів не є загальнодоступним і надається тільки зареєстрованим користувачам. На основі аналізу нормативно-правової бази, наказів Міністерства освіти і науки України, М. Фоломєєвим визначено серію індикаторів, покладену в основу типологізації закладів освіти за рівнем впровадження дистанційного навчання [3]:

наявність та змістовність навчального контенту, представленого на веб-сайті (розклад занять; робочі програми дисциплін; лекційний матеріал; відео– та аудіозаписи лекцій; глосарій термінів тощо);

застосування технологій дистанційної взаємодії в навчальному процесі (використання електронних адрес чи акаунтів викладачів у соціальних мережах, платформах (Moodle), наявність серверів з цілодобовим режимом доступу тощо);

використання серверів збереження інформації (ресурси для збору контенту: репозитарії, електронні каталоги, сервери видань, портали тощо);

застосування освітніх платформ електронної освіти (фрагментарне –дистанційних платформ у ролі допоміжних серверів; системне – дистанційних платформ у ролі автономного освітнього простору);

включення освітнього процесу в інтернет-середовище (інтеграція в інтернет-середовище або фрагментарне включення освітнього процесу);

інституціоналізація освітнього процесу у веб-середовищі (наявність Положення про дистанційне навчання з відповідним забезпеченням).

Розробка критеріїв для проведення порівняльного аналізу вимагає узагальнення результатів відповідних досліджень у цій сфері. Так, К. Скиба застосувала такий перелік критеріїв для здійснення компаративного аналізу систем професійної підготовки перекладачів в Україні та США: законодавча база, управління освітою, фінансування, освітні заклади, рівні вищої освіти, освітні ступені, обсяг освітніх програм, тривалість навчання, форми навчання, вартість навчання за рік, вступні вимоги, орієнтація освітньої програми, структура курикулуму підготовки перекладачів, наявність гнучких курикулумів, навантаження, зміст освітньої програми, підходи до навчання, теорії, моделі та підходи до навчання, підходи до навчання перекладу, використання інноваційних форм і методів організації навчання, застосування ІКТ, диверсифікація практичної підготовки, стажування за кордоном, самостійна робота студентів, підсумковий контроль, орган, що здійснює акредитацію, сприяння розвитку кар'єри, можливості професійного розвитку та перекваліфікації, сертифікація, професійні організації [7].

На думку А. Балендра, критеріями для порівняння професійної підготовки фахівців з охорони кордону в країнах ЄС і Україні є такі: нормативно-правова база, управління та підпорядкування, стратегічна основа, освітні заклади, де здійснюється професійна підготовка прикордонників, рівні освіти (підготовки), обсяг освітніх програм, тривалість навчання, форми навчання, структура програм підготовки прикордонників, теорії, принципи та підходи до підготовки прикордонників, застосування інформаційних та інтерактивних технологій, узгодження із загальноєвропейськими стандартами професійної підготовки, оцінка інтероперабельності персоналу, методи навчання, перевірка досягнення програмних результатів навчання, орган, що здійснює акредитацію, професійний розвиток та підвищення кваліфікації, академічна мобільність, посади, професійні кваліфікації, мережева форма освіти, забезпечення якості [5].

Також М. Фоломєєв, на основі виявлених елементів, на яких базується система дистанційного навчання, виділив такі основні групи закладів освіти:

зклади освіти, що дотримуються традиційної моделі освіти (за умови фізичної присутності студента й викладача, без застосування технологій дистанційного навчання);

зклади освіти, що поєднують традиційну освіту з елементами дистанційного навчання або частковим веб-забезпеченням освітнього процесу;

зклади освіти, що використовують веб-комунікаційний супровід освітнього процесу, як допоміжний формат дистанційного навчання;

зклади освіти із повноцінним форматом дистанційного навчання (системне використання платформ дистанційного навчання; навчальний контент розміщено на вебресурсах; хмарні середовища; проведення вебінарів; наявність системи онлайн-контролю за навчанням) [3].

Отже, на основі проведеного аналізу психолого-педагогічних досліджень за темою, та з огляду на особливості та режимно-секретні обмеження освітнього процесу в правоохоронних закладах освіти в країнах ЄС та Україні, було визначено такі *критерії порівняльно-педагогічного аналізу* систем дистанційного навчання персоналу прикордонних відомств в країнах ЄС:

1. Нормативно-правова база, узгодження із загальноєвропейськими професійними і освітніми стандартами діяльності і підготовки прикордонників в країнах ЄС, відповідність сучасним викликам і потребам європейських відомств з функціями охорони кордону;
2. Типи та рівні профпідготовки персоналу прикордонних відомств європейських країн, на яких реалізовано дистанційне навчання прикордонників у закладах освіти європейських прикордонних відомств;
3. Реалізація інтегративного загальноєвропейського підходу до об'єднання прикордонних закладів освіти для забезпечення мережевої форми освіти і підготовки прикордонників, застосування ресурсів європейських урядових і неурядових організацій;
4. Застосування можливостей спеціалізованих веб-платформ з навчальними курсами для підготовки прикордонників. Інтеграція із загальноєвропейською веб платформою Virtual Aula для підготовки прикордонників країн ЄС;
5. Інноваційні форми і методи організації дистанційного навчання в умовах режимних обмежень правоохоронних закладів освіти країн ЄС, розробка дистанційних навчальних курсів за неформальною й інформальною формами освіти;
6. Розвиток освітніх технологій в системах дистанційного навчання прикордонників країн ЄС. Розробка і впровадження ІКТ, тренажерів, симуляторів і додатків для активізації дистанційного навчання (мобільного навчання);
7. Оцінювання знань курсантів в системі дистанційного навчання прикордонних закладів освіти країн ЄС, оцінювання рівня оперативної сумісності прикордонників країн ЄС;
8. Проведення спільних освітніх заходів, онлайн конференцій, вебінарів, онлайн тренінгів з представниками правоохоронних відомств інших країн ЄС;
9. Можливості професійного розвитку та перекваліфікації науково-педагогічних працівників прикордонних закладів освіти країн ЄС, підвищення їх цифрової компетентності, забезпечення сертифікації, участь у професійних галузевих спільнотах і організаціях;
10. Проведення спільних дистанційних навчальних курсів англійською мовою, розробка відповідних дистанційних навчальних курсів та ІКТ для самостійного навчання прикордонників.

Розглянемо особливості реалізації дистанційного навчання в прикордонних закладах освіти країн ЄС за визначеними критеріями. Зазначимо, що вибір країн ЄС для проведення порівняльно-педагогічного аналізу базувався на принципі доцільності, схожості систем охорони кордону та географічної близькості. Так, нами було обрано країни Східної Європи, з якими межує Україна, а також країни Прибалтики, які мають схожі організаційно-структурні характеристики, мають радянське минуле і спільну ділянку кордону з російською федерацією, всього 8 країн ЄС.

Отже, нами узагальнено такі особливості організації дистанційного навчання персоналу прикордонних відомств у цих країнах.

Естонія. Аналіз реалізації системи дистанційного навчання проводився на базі Академії безпекових наук у м. Таллін, яка є партнерською академією Агентства Фронтекс. Тип підготовки персоналу – другий (представники з охорони кордону спочатку проходять поліцейську підготовку, а далі – прикордонного спрямування) [8]. Академія внутрішньої безпеки Естонії є вищим навчальним закладом. Тут готують спеціалістів для установ, відповідальних за внутрішню безпеку країни, таких як Департамент поліції і прикордонної охорони, Рятувальний департамент, Податково-митний департамент та інші. Академія була побудована за підтримки програми розвитку наукових установ і університетів ASTRA Європейського фонду регіонального розвитку, решта коштів були виділені з державного бюджету.

Перевага Академії в тому, що воно забезпечує інтегроване навчання. Це означає, що курсанти, які навчаються різним спеціальностям, наприклад: рятувальник, поліцейський, митник тощо, можуть вчитися разом, обмінюючись досвідом. В Академії значно більше можливостей для практичного навчання, а також – єдина в північній Європі унікальна система віртуальних симуляторів. За допомогою 3D технологій можна відтворити весь ланцюжок антикризового управління, починаючи від дзвінка в центр тривоги і до дзвінка в кабінет міністрів, і це все максимально наближене до реальних обставин. Оскільки Академія готує майбутніх поліцейських, митників та інших співробітників правоохоронних органів, проектом передбачені спеціальні навчальні приміщення – лабораторії криміналістики і пожежної безпеки, макет пункту пропуску через кордон і приміщення, в якому відтворені тюремні умови.

Випускники можуть отримувати професійно-технічну, а також вищу професійну освіту. Щодо дистанційного навчання, курикулуми за основними спеціальностями мають цифрову підтримку на базі Moodle, оцифровано усі навчально-методичні матеріали, присутні можливості для самооцінювання.

Методи навчання – лекції, вебінари, практичні заняття, CLIL (Content and Language Integrated Learning), групова робота. (заповнення документів, рольові ігри). Методи оцінювання – вирішення кейсів у змодельованому середовищі (на основі реалістичної симуляції естонсько-російської ділянки кордону), кейси з перевірки документів та використання бази даних РІКО.

Центр освітніх технологій Таллінського університету рекомендує застосовувати освітню платформу TalTech Moodle та Microsoft Teams для електронного навчання. Завдяки MS Teams тьютори проводять відеолекції, демонструючи слайд-шоу студентській аудиторії. На освітній платформі TalTech Moodle усі учасники можуть ділитися навчальними матеріалами, навчальними посібниками та відеозаписами. Для відеолекцій використовується сервіс Wooclap (платформа спільної роботи для навчальних занять, конференцій, яка дає змогу ставити аудиторії запитання, цікавитися думкою слухачів, а також стежити за розумінням матеріалу учасниками лекції в режимі реального часу), для комунікації зі студентами застосовується також Moodle Forum, Moodle Chat [9].

Фінляндія. Спеціальна підготовка персоналу Прикордонної охорони Фінляндії відбувається в Академії Прикордонної і берегової охорони в м. Іматра, яка є освітнім і дослідницьким закладом, що надає базову підготовку. Відповідно до педагогічної стратегії Академії прикордонної та берегової охорони, у підготовці майбутніх прикордонників активно застосовується змішане навчання (*Blended Learning*), різні інформаційно-освітні середовища і практико-орієнтовані комбіновані методи навчання. Дистанційне навчання та методи онлайн навчання є важливою частиною змішаного підходу до навчання персоналу. Змішане навчання розуміється як навчання, які відбувається частково в Академії і частково – онлайн, у цьому випадку курсант може впливати на час, місце та темп навчання [10]. Заняття також організуються у форматі «перевернутий клас» (*Flipped classroom*), для цього курсанти вивчають матеріал дистанційно перед заняттями, та обговорюють у мікро-групах те, що вони дізналися під час веб-пошуку. Викладацький склад Академії на науково-методичних зборах обговорює в яких ситуаціях і для вивчення яких прикордонно-орієнтованих тем може бути використаний метод «перевернутий клас».

Підготовка персоналу фінської прикордонної служби відбувається протягом шести місяців в Академії прикордонної та берегової охорони Фінляндії, після якої майбутні фахівці-прикордонники закінчують шестимісячний термін навчання на майбутніх місцях служби на кордоні, одночасно беручи участь у досвідному етапі навчання. Особлива увага приділяється постійному моніторингу й аналізу освітнього процесу у прикордонному закладі освіти в онлайн-середовищі з позицій вищезазначених педагогічних концепцій.

Таким чином, викладачі фінської академії організуючи освітній процес на основі дистанційних технологій намагаються залучати курсантів до самостійного застосування освітніх ІКТ, яке поєднується з практичними заняттями та періодом стажування. Викладачами-практиками було розроблено значна кількість онлайн-матеріалів для формування навичок прикордонного контролю і прикордонної служби, такі як онлайн-тести та ділові ігри для відпрацювання практичних питань професійного характеру. Онлайн-матеріали, які використовуються на курсах прикордонного спрямування Академії розміщені на єдиній онлайн-платформі. Наприклад, першим навчальним питанням, яке вивчають курсанти, це те, як здійснювати пошук необхідної інформації онлайн за допомогою різних пошукових систем на власних ноутбуках. Більшість виділеного навчання на курсі прикордонної перевірки відбувається в аудиторіях, а онлайн матеріал в основному для відпрацювання вивченої інформації за допомогою тестів і повторення питання для підсумкового іспиту. Крім того, всі презентації у PowerPoint форматі для контактного навчання доступні онлайн. Оскільки студенти повинні мати при собі ноутбуки у лекційній аудиторії, методи електронного навчання, такі як веб пошук інформації та виконання вправ також використовуються під час контактної фази. Також відеоматеріал розміщений у модульному середовищі системи управління навчанням застосовується для перегляду і аналізу під час лекцій, а посилання на них для самостійної роботи надаються разом із слайдами лекцій.

Водночас онлайн-вправи та веб-квести також доступні на відомчій онлайн-платформі. Їх можна виконати поза межами аудиторій, курсанти повинні шукати інформацію в Інтернеті або практично відпрацьовувати вивчені під час занять питання, наприклад, шляхом ідентифікації паспортних зображень та заходів, які необхідно вжити. Перша частина дистанційного курсу за змішаною формою навчання повністю організована онлайн, курсанти проте також практикують колаборативне навчання, використовують чати та робочі групи у менеджерах для вивчення питань у малих групах. Курсанти також можуть зв'язуватися з викладачем за допомогою можливостей відео зв'язку у заздалегідь визначений час. Учасникам курсів доступні вебінари і відео лекції щодо питань професійного характеру з найкращими експертами в цих галузях тощо, вправи з множинним вибором, що розробляються до відео. Крім відео матеріалу експертів, викладач дисципліну також готує додатковий матеріал для проведення лекції, із використанням необхідних баз даних, веб-квестами, вікторинами тощо. Викладачі також застосовують цифрові інструменти навчання (інструменти Google Classroom, онлайн дошки, форуми) доступні на онлайн-платформі, курсанти можуть зв'язатися з викладачем через онлайн-чат.

Латвія. Латвійський державний прикордонний коледж надає професійно-технічну та вищу професійну освіту. Тип підготовки персоналу – третій (за яким персонал прикордонних відомств проходить підготовку аналогічну до поліцейської) [8]. Латвійський коледж реалізує 13 курсів електронного навчання прикордонного спрямування. У системі дистанційного навчання застосовуються студентоцентровані методи навчання: практичні вправи, моделювання, практичні польові заняття інтерактивні демонстрації. Методи оцінювання: метод кейсів, написання звіту (з місця події), інтерв'ю, рольова гра тощо. Засоби дистанційного навчання широко використовуються у професійній підготовці прикордонників. Вивчення теоретичного матеріалу і законодавчої бази здебільшого покладається на онлайн самостійну підготовку, що складається з вебінарів та відеолекцій, а також навчально-методичних матеріалів, підготовлених викладачами відповідних дисциплін. Наприкінці курсу курсанти проходять онлайн-тест, а навчальні матеріали організовано у порядку та на основі питань, що ставляться на іспиті. У вправах також зазначається, що відповідні запитання будуть задані на підсумковому іспиті. Позитивним можна вважати те, що іспит проходить онлайн і вимагає розуміння і тлумачення проблемного питання, а не просто запам'ятовування. Так, курс з основ прикордонної служби проходить контактним із попереднім вивченням теоретичного матеріалу за допомогою онлайн-інструменти які доповнюють відео лекції. Слайди лекції зберігаються в також доступні у Moodle. Викладацька присутність потрібна головним чином для планування та організації навчального курсу, з можливістю контактного навчання, за потреби. Заклад освіти також активно використовує змішане навчання, а перевернуте навчання може застосовуватись для вивчення теоретичних питань. Так, відповідно до принципу конструктивного узгодження, якщо метою курсу є отримати «знання», більш доречним буде застосувати «перевернуте навчання». Натомість, якщо потрібно сформувати «навички», змішане навчання буде більш ефективним, якщо такий курс не включає теоретичні знання, які необхідно засвоїти перед оволодіння такими навичками. Ідеальним середовищем для дистанційного навчання вважаться курс, де навчання відбувається через самостійне вивчення матеріалу онлайн, перегляд відео матеріалу та виконання вправ, якими перевіряються уміння застосовувати професійні знання.

Адміністрація Латвійського державного прикордонного коледжу намагається організувати навчальні курси прикордонного спрямування хоча б частково в контактному форматі. Наприклад, навчальний курс з прикордонної служби менш придатний для організації у повністю дистанційному форматі, але онлайн-середовище застосовується для зберігання лекційного матеріалу а також для виконання онлайн-вправ, де курсанти можуть практикувати вивчене під час лекцій. Загалом, перевернуте навчання є корисним для організації частково онлайн курсів, а частково контактних, щоб курсанти мали уявлення про наступні дискусії в аудиторії.

Литва. Аналіз реалізації системи дистанційного навчання проводився на базі Школи прикордонної служби при Державній прикордонній службі Міністерства внутрішніх справ Литовської Республіки. Тип підготовки персоналу – третій (за яким персонал прикордонних відомств проходить підготовку аналогічну до поліцейської) [8], випускники закладу отримують професійно-технічну або вищу професійну освіту. У системі дистанційного навчання та з метою підтримки розвитку професійних компетентностей, перепідготовки використовується платформа електронного навчання Moodle. Методи навчання: рольові ігри, симулятори; для навчання патрулюванню кордону – групова робота, парна робота і імітація; виявлення підроблених документів – лекція, демонстрація, поглиблене дослідження, обговорення. Методи оцінювання: теоретичні та практичні тести, демонстрація знань і умінь у вирішенні модельованих ситуацій, рольові ігри та написання звітів.

Лекції, семінари, які можна проводити дистанційно, проводяться за допомогою сервісів Microsoft та у віртуальному навчальному середовищі закладу VMA (віртуальна навчальна платформа Вільнюського університету, за допомогою якої студенти можуть зберігати всю інформацію з навчальних дисциплін в одному місці, а також використовувати віртуальні лекції та проходити тестування. Викладачі ж мають змогу не тільки забезпечувати студентів інтерактивними матеріалами та завданнями, а й моніторити успішність студентів онлайн), в процесі дистанційного навчання за допомогою платформи Moodle також організовуються онлайн-лекції за допомогою сервісів Skype, BlueJeans, Zoom [9].

Румунія. Аналіз реалізації системи дистанційного навчання проводився на базі Поліцейської академії «Alexandru Ioan Cuza», факультет Прикордонної поліції, яка є партнерською академією Фронтекс, м. Бухарест. Тип підготовки персоналу – другий (за яким спеціалісти з охорони кордону насамперед проходять поліцейську підготовку, а далі – прикордонно спрямовану підготовку) [8]. В академії надають як академічну так і професійну вищу освіту. Дистанційне навчання включає застосування веб-платформи для закріплення необхідного навчального матеріалу. Традиційними методами навчання з використанням дистанційних технологій є інтерактивні лекції, вебінари, демонстрації, мозковий штурм у мікро-групах, метод кейсів, робота в малих групах тощо. Методами оцінювання є метод кейсів, питання з множинним вибором, моделювання, практичні вправи в реальному і змодельованому середовищі тощо.

Словаччина. Підготовка фахівців для прикордонної поліції Словаччини проводиться у середній

професійній школі поліції у м. Кошице. Тип підготовки персоналу – другий [8] із наданням професійно-технічної та вищої професійної освіти. Дистанційне навчання у цьому закладі освіти представлені в основному електронними засобами навчання, які застосовуються в системі перепідготовки персоналу та підвищення кваліфікації. Методами навчання є факультативні та обов'язкові консультації (корекційне навчання), залучення зовнішніх експертів. Методами оцінювання є тестування, письмове оцінювання та проміжне письмове оцінювання.

Словацькі заклади освіти здійснюють освітній процес дистанційно, використовуючи відеолекції, консультації за допомогою електронної пошти або інші способи залежно від дисципліни. В процесі навчання вільним у доступі є онлайн-бібліотеки, наприклад, онлайн-бібліотека BOOKPORT. Допоміжними інструментами для навчального процесу в умовах карантину є популярні Microsoft Teams, Zoom, а також не розглянутий вище сервіс Socrative. Викладачі ведуть облік навчання, у тому числі безперервне оцінювання через AiS2 (академічна інформаційна система, для управління трьома навчальними рівнями та науковими дослідженнями, який застосовується в 16 університетах Словацької Республіки [11]).

Угорщина. Аналіз реалізації системи дистанційного навчання проводився на базі Центру підготовки прикордонників у м. Сегед, у якому готують фахівців сержантського і унтер-офіцерського складу. Підготовка носить суто практичний характер і відбувається у різних навчальних точках. Центр проводить навчальні курси з питань основних прав, імміграції та перевірки документів. Національний університет державної служби, на правоохоронному факультеті, готує офіцерів поліції. Тип підготовки персоналу – третій (за яким персонал прикордонних відомств проходить підготовку аналогічну до поліцейської) [8], випускники отримують професійно-технічну освіту. У системі дистанційного навчання та з метою підтримки розвитку професійних компетентностей, перепідготовки використовується платформа електронного навчання Moodle. Методи навчання: вебінари, відео лекції, застосування симуляторів, робота у парах, тренажери для проведення ідентифікації та виявлення підроблених документів, поглиблене дослідження, обговорення. Методи оцінювання: теоретичні та практичні тести, демонстрація знань і умінь у вирішенні модельованих ситуацій, написання звітів.

Центр підготовки прикордонників запровадив курси дистанційного навчання, включаючи дистанційний навчальний курс професійної підготовки (за змішаною формою навчання) та комплексну програму вивчення німецької мови, спрямовані на розвиток оперативного сумісництва європейських прикордонників. Розроблено дистанційний навчальний курс «Охорона кордону в країнах ЄС». Центральна адміністрація угорського прикордонного відомства спільно з іншими організаціями допомогли розробити угорський варіант «Загального посібника з питань прикордонного контролю» та іншого необхідного навчально-методичного забезпечення.

Залежно від специфіки дисципліни, її теоретичного чи практичного характеру викладачі використовують різні технології викладання. Крім традиційних мультимедійних презентацій, популярні інтерактивні вебінари за допомогою різноманітного програмного забезпечення. Останні також використовуються викладачами та студентами в консультаціях, пов'язаних із підготовкою дисертацій і дипломних робіт. Іспити у формі електронного тесту проводять за власною системою NEPTUN. Тест доступний через вебінтерфейс Redmenta (вебплатформа тестування, перевагами якої є можливість обирати з багатьох типів завдань, створювати індивідуальні тести, користуватися з мобільних пристроїв та економити час за рахунок автоматизованої системи оцінювання) [11].

Висновки. Проведення компаративного аналізу систем дистанційного навчання прикордонників країн ЄС дозволило виявити основні характеристики дистанційного навчання персоналу прикордонних відомств в країнах ЄС, порівняти особливості систем дистанційного навчання фахівців-прикордонників в країнах ЄС і Україні та виявити спільні та відмінні підходи до його реалізації. Проведення компаративного аналізу дистанційного навчання персоналу прикордонних відомств в країнах ЄС, засвідчило, що його рівень в Україні не повною мірою відповідає сучасним міжнародним вимогам, тому, в рамках подальших наукових розвідок, вважаємо необхідним розробити науково-методичні рекомендації науково-педагогічним працівникам вітчизняних закладів освіти Державної прикордонної служби України для впровадження передового європейського досвіду реалізації дистанційного навчання фахівців з охорони кордону в країнах ЄС.

Список використаної літератури

1. Діденко О., Андрощу О., Маслій О., Балендр А., Білявець С. (2020). Використання електронних освітніх ресурсів у підготовці майбутніх офіцерів прикордонних підрозділів. *Інформаційні технології і засоби навчання*, 80(6), 39–57.
2. Абашкіна Н. Розвиток професійної освіти в Німеччині (кінець XIX–XX ст.) : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Київ, 1999. 46 с.
3. Фоломеєв М.А., Яцура К.Г., Крижанівська В.І., Жовнір А.О., Тремполець Д.М. (2017). Оцінка рівня впровадження електронного навчання в українських внз шляхом аналізу їх веб-ресурсів: теоретичні аспекти соціологічного аналізу. *Український соціум*, № 2 (61), 45–59.

4. Балендр А. Створення дистанційного курсу навчання прикордонників за галузевою рамкою кваліфікацій на основі платформи Virtual Aula. *Інформаційні технології і засоби навчання*, 2018. Т. 63. № 1., С. 68–80.
5. Балендр А.В. Теоретичні і методичні основи професійної підготовки фахівців з охорони кордону в країнах Європейського Союзу: дис.... д-ра пед. наук: 13.00.04. Хмельницький, 2020. 595 с.
6. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment (CEFR). URL: https://www.coe.int/t/dg4/linguistic/Source/Framework_EN.
7. Скиба К. М. Теорія і практика професійної підготовки перекладачів у США : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04, Вінниц. держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського. Вінниця, 2018. 40 с.
8. Балендр А. Класифікація прикордонних відомств країн Європейського Союзу за типом підготовки персоналу. *Збірник наукових праць «Військова освіта» Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського*. 2018. № 2(38). С. 28–43.
9. Pavlenko O., Sharov S., Moskalyova L., Sharova T., Kovalenko A. Emplementation of the distance learning by Moodle platforms in the process of future philologists training. *Engineering and Educational Technologies*, 2019, 7 (3), 106–121.
10. The Border and Coast Guard Academy's Pedagogical Strategy, Decision 16/03/2008. Vilhonvuorenkatu 6, Helsinki, Finland, 16 p.
11. Павленко Т. (2020). Жорсткий карантин в країнах ЄС: як організували дистанційне навчання країни – сусіди. Центр українсько-європейського наукового співробітництва. URL: <https://cuesc.org.ua/novini/zhorstkij-karantin-v-krayinah-yes-yak-organizuvali-distantsijne-navchannya-krayini-susidi/>

COMPARATIVE ANALYSIS OF THE BORDER GUARDS' DISTANCE LEARNING SYSTEMS IN THE EU COUNTRIES

Islamova Oleksandra

Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor, Senior Lecturer at the Department of Foreign Languages
Bohdan Khmelnytskyi National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine

Introduction. *The article presents the results of a comparative and pedagogical analysis of the distance learning systems of border guards in the European Union (EU) countries. It made it possible to identify the main characteristics of distance learning of the personnel of border guard agencies in the EU countries, compare the features of the distance learning systems of border guards in the EU countries and Ukraine, and identify common and different approaches to its implementation. This made it possible to conclude that the national system of distance learning of border guards does not fully comply with the requirements of educational institutions of border guard agencies of EU countries.*

Methods. *Practical and observational methods were used.*

Purpose. *The purpose of the article is to conduct a comparative analysis of distance learning systems for border guard agencies in the EU and Ukraine with a view to its further implementation in the system of professional training of the State Border Guard Service of Ukraine.*

Results. *Constructive analysis and implementation of the best experience of border guard agencies of EU countries will contribute to further development and harmonization of the system of professional training of the personnel of the State Border Guard Service of Ukraine with the requirements of European border guard educational institutions. The conducted comparative and pedagogical analysis of distance learning of the personnel of border guard agencies in the EU countries proved that its level in Ukraine does not fully meet modern international requirements. A further balanced analysis of the benefits and use of innovative ideas of border guard agencies of EU countries will contribute to the improvement of the system of distance learning of Ukrainian border guards.*

Originality. *Accordingly, the professional training of the personnel of the State Border Guard Service of Ukraine in departmental educational institutions, and in particular, implementation of its distance learning technology in modern conditions, requires implementation of best practices in the field of distance learning, which requires further study in this sphere.*

Conclusion. *The comparative analysis of distance learning systems for border guards of the EU countries allowed us to identify the main characteristics of distance learning for border guard personnel in the EU countries, to compare the features of distance learning systems for border guard specialists in the EU countries and Ukraine and to identify common and different approaches to its implementation. A comparative analysis of distance learning for border guard personnel in the EU countries has shown that its level in Ukraine does not fully meet modern international requirements, therefore, as part of further research, we consider it necessary to develop scientific and methodological recommendations for scientific and pedagogical staff of domestic educational institutions of the State Border Guard Service of Ukraine to implement the best European experience in the implementation of distance learning for border guard specialists in the EU countries.*

Key words: *Border Guards, Professional Training, Distance Learning, Comparative Pedagogical Analysis, Countries of the European Union.*

References

1. Abashkina, N. (1999). Rozvytok profesiinoi osvity v Nimechchyni (kinets XIX-XXst.) [Development of vocational education in Germany (late XIX-XX centuries)]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Kyiv, Ukraine. [in Ukrainian]

2. Balendr, A. (2018). Kласyfikatsiia prykordonnykh vidomstv krain Yevropeiskoho Soiuzu za typom pidhotovky personalu [Classification of border guard agencies of the European Union by the type of personnel training]. *Zbirnyk naukovykh prats «Viiskova osvita» Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy imeni Ivana Cherniakhovskoho – Collection of scientific papers «Military Education» of the National Defense University of Ukraine named after Ivan Chernyakhovsky*, 2(38), 28–43. [in Ukrainian]
3. Balendr, A. (2018). Stvorennia dystantsiinoho kursu navchannia prykordonnykh za haluzevoiu ramkoiu kvalifikatsii na osnovi platformy Virtual Aula [Creation of a distance learning course for border guards according to the sectoral qualification framework based on the Virtual Aula platform]. *Informatsiini tekhnologii i zasoby navchannia – Information technology and learning tools*, 63(1), 68–80. [in Ukrainian]
4. Balendr, A.V. (2020). Teoretychni i metodychni osnovy profesiinoi pidhotovky fakhivtsiv z okhorony kordonu v krainakh Yevropeiskoho Soiuzu [Theoretical and methodological bases of professional training of border guard specialists in the countries of the European Union]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Khmelnytskyi, Ukraine. [in Ukrainian]
5. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment (CEFR). (n.d.). [www.coe.int](https://www.coe.int/t/dg4/linguistic/Source/Framework_EN). URL: https://www.coe.int/t/dg4/linguistic/Source/Framework_EN.
6. Didenko, O., Androshchuk, O., Maslii, O., Balendr, A., & Biliavets, S. (2020). Vykorystannia elektronnykh osvitynykh resursiv u pidhotovtsi maibutnykh ofitseriv prykordonnykh pidrozdiliv [The use of electronic educational resources in the training of future officers of border guard units]. *Informatsiini tekhnologii i zasoby navchannia – Information Technologies and Learning Tools*, 80(6), 39–57. [in Ukrainian]
7. Folomieiev, M.A., Yatsura, K.H., Kryzhanivska, V.I., Zhovnir, A.O., & Trempelets, D.M. (2017). Otsinka rivnia vprovadzhenia elektronnoho navchannia v ukrainskykh vnz shliakhom analizu yikh veb-resursiv: teoretychni aspekty sotsiologichnoho analizu [Assessing the level of e-learning implementation in Ukrainian universities by analyzing their web resources: theoretical aspects of sociological analysis]. *Ukrainskyi sotsium – Ukrainian Society*, 2(61), 45-59. [in Ukrainian]
8. Pavlenko, O., Sharov, S., Moskalyova, L., Sharova, T., & Kovalenko, A. (2019). Emplementation of the distance learning by Moodle platforms in the process of future philologists training. *Engineering and Educational Technologies*, 7(3), 106–121.
9. Pavlenko, T. (2020). Zhorstkij karantin v krainakh YeS: yak orhanizували dystantsiine navchannia krainy – susidy [Strict quarantine in the EU: how the neighboring countries organized distance learning]. Tsentr ukrainsko-yevropeiskoho naukovooho spivrobitnytstva – Center for Ukrainian and European Scientific Cooperation. cuesc.org.ua. URL: <https://cuesc.org.ua/novini/zhorstkij-karantin-v-krainah-yes-yak-organizували-dystantsiine-navchannia-krainy-susidy> [in Ukrainian]
10. Skyba, K. M. (2018). Teoriia i praktyka profesiinoi pidhotovky perekladachiv u SSHA [Theory and Practice of Professional Training of Translators in the United States]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Vinnytsia: Vinnyts. derzh. ped. un-t im. M. Kotsiubynskoho. [in Ukrainian]
11. The Border and Coast Guard Academy's Pedagogical Strategy. (2008). *Vilhonvuorenkatu* 6, 16.

Отримано редакцією 23.03.2023 р.

УДК 377.352

DOI: 10.31376/2410-0897-2023-2-52-96-102

МЕТОДИКА ЗАСТОСУВАННЯ KEYС-МЕТОДУ У ДОСЛІДЖЕННІ ЕНЕРГОЕФЕКТИВНОСТІ БУДІВЕЛЬНОЇ ГАЛУЗІ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ

Пятничук Тетяна Володимирівна

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник лабораторії технологій професійного навчання

Інститут професійної освіти НАПН України

e-mail: ptv2613@ukr.net

ORCID ID: 0000-0002-5607-2949,

У статті акцентовано увагу на проблемі забруднення навколишнього середовища України у післявоєнній відбудові та у процесі виробництва будівельних матеріалів; здійснено аналіз праць науковців з проблем енергоефективності будівельної галузі; представлено напрями доцільного використання енергетичних джерел. Визначено, що однією з умов розумного і доцільного використання енергетичних ресурсів є використання в професійній підготовці робітників-будівельників інтерактивних педагогічних технологій з вивчення енергоефективності будівельної галузі.

Ключові слова: енергетична ефективність у будівельній галузі, професійна підготовка, кейс-технологія, робітники будівельної галузі.

Постановка проблеми. Україна є однією з найбільш енергоємних економік світу і має величезний потенціал до енергозбереження та енергоефективності. Потенціал скорочення витрат енергії в Україні при споживанні може досягати 60 %. Для України вирішення проблем енергозбереження багато в чому визначає вихід з економічної кризи. Максимальна економія уможливить зниження залежності від країн-постачальників паливно-енергетичних ресурсів, зменшення енергоємності національних товарів. Будівельна галузь є затратною в енергетичному відношенні в національній економіці і суттєво впливає на формування показників енергоємності валового національного продукту та конкурентоспроможність вітчизняних товарів на світових ринках. Зниження енерговитрат на експлуатацію будівель і споруд

відображається на показниках енергетичного стану держави і на екологічних параметрах навколишнього середовища.

Серед основних заходів держави у сфері енергетичної ефективності має бути популяризація серед населення заходів щодо її підвищення, зокрема і удосконалення професійної підготовки майбутніх робітників-будівельників засобами інтерактивних педагогічних технологій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти енергозбереження розглядали в роботах науковці, зокрема Бараннік В. О., Євтушенко В. А., Земляний М. Г., Саницький М. А., Суходоля О. М., О. Р Жовтянський В. А., Діак І. В., Шевцов А. І., Шевчук О. В. та інші.

Їхні дослідження визначають напрямки енергозбереження та стратегічні завдання сьогодення: використання енергоефективних матеріалів, сучасних інженерних мереж та систем, обладнання, приладів обліку та регулювання енергоресурсів на стадії будівництва нових об'єктів, модернізація та утеплення наявного житлового фонду, урегулювання законодавчої бази будівництва, використання альтернативних відновлювальних джерел енергії та інші.

Проблеми використання кейс-методу в опануванні різними предметами вирішували українські науковці Ю. Сурмін, О. Сидоренко, П. Шеремета, С. Ковальова, у США – Дж. Маан, Г. Сайкс, С. Сміт та інші.

Мета статті: обґрунтувати доцільність використання кейс-методу у дослідженні енергетичної ефективності у будівельній галузі у професійній підготовці майбутніх робітників.

Виклад основного матеріалу. Підвищення енергетичної ефективності української будівельної галузі покликане забезпечити вирішення значної кількості актуальних проблем: знизити енергетичну залежність країни за рахунок скорочення імпорту дефіцитних паливно-енергетичних ресурсів; зменшити вартість утримання житла завдяки раціональному та ефективному використанню енергетичних ресурсів; покращити стан навколишнього середовища; активізувати використання альтернативних джерел енергії, зменшити використання невідновлювальних природних ресурсів у виробництві будівельних матеріалів тощо.

Закон України «Про енергетичну ефективність будівель» визначає правові, соціально-економічні та організаційні засади діяльності у сфері забезпечення енергетичної ефективності будівель і спрямований на зменшення споживання енергії у будівлях. Цей закон формулює основні засади державної політики України в цій сфері, а саме: забезпечення належного рівня енергетичної ефективності будівель відповідно до технічних регламентів, національних стандартів, норм і правил; стимулювання зменшення споживання енергії у будівлях; забезпечення скорочення викидів парникових газів у атмосферу; створення умов для залучення інвестицій з метою здійснення енергоефективних заходів; забезпечення термомодернізації будівель, стимулювання використання відновлюваних джерел енергії; розроблення та реалізація національного плану щодо збільшення кількості будівель з близьким до нульового рівнем споживання енергії та стратегії термомодернізації будівель [1].

Зазначимо, що енергетична ефективність – це ефективне, розсудливе, доцільне використання енергетичних джерел. У будівельній галузі – це використання меншої кількості енергії у процесі виробництва будівельних матеріалів, виконанні технологічних процесів на виробництві, підтримання рівня енергетичного забезпечення будівель.

При розрахунку енергетичної ефективності будівлі проєктні організації керуються основоположними архітектурними і будівельними принципами, зокрема:

- оптимізація архітектурних форм будівлі з урахуванням можливого впливу вітру;
- оптимальне розташування будівлі відносно сонця, що забезпечує можливість максимального використання сонячної радіації;
- підвищення до максимального технічно можливого рівня термічного опору світлопрозорих огорожувальних конструкцій;
- забезпечення необхідної повітряної щільності конструкції будівлі щодо припливу зовнішнього повітря;
- створення системи вентиляції для подачі свіжого повітря, видалення відпрацьованого повітря, розподілу тепла в приміщенні і організація регенерації тепла вентиляційного повітря.

Основними напрямками підвищення ефективності використання паливно-енергетичних ресурсів науковці визначають такі:

- упровадження нових і вдосконалення застосовуваних технологій у виробництві енергоємних будівельних матеріалів, виробів і конструкцій;
- розроблення і впровадження енергоефективних технологій виконання будівельно-монтажних робіт;
- автоматизація технологічних процесів, впровадження регульованих електроприводів;
- збільшення термічного опору огорожувальних конструкцій житлового фонду;

- впровадження енергоефективних систем освітлення житлових і громадських будівель;
- підвищення ефективності роботи котелень;
- встановлення у котельнях турбогенераторів малої потужності;
- оснащення приладами обліку і регулювання витрати основних енергоносіїв;
- використання відходів деревообробки і місцевих видів палива, утилізація вторинних енергоресурсів [7, с. 25-26].

Для майбутніх робітників-будівельників надзвичайно актуальним є ознайомлення з такими напрямками покращення енергетичної ефективності у будівельній галузі:

- розроблення та впровадження інноваційних, сучасних будівельних матеріалів для оптимізації, покращення, створення більш ефективних екологічних елементів будинків
- використання енергоефективних будівельних конструкцій
- проектування та зведення «пасивних будинків».

У закладах професійної освіти будівельного профілю для досягнення цієї мети доцільним і результативним є розроблення і впровадження сучасних інноваційних педагогічних технологій, зокрема кейс-методу.

Основними завданнями екоорієнтованих педагогічних технологій у професійній підготовці майбутніх кваліфікованих робітників науковці визначають такі: «усвідомлення цінності екологічного знання майбутніх кваліфікованих робітників; створення розвивального творчого пізнавального середовища для виявлення суб'єктивних можливостей майбутніх кваліфікованих робітників у вирішенні екологічних проблем; організація співробітництва та діалогового спілкування між суб'єктами освітнього процесу» [6, с. 22].

У професійній підготовці будівельників цінність кейс-методу проявляється в тому, що він одночасно формулює практичну проблему та визначає комплекс знань для засвоєння при вирішенні цієї проблеми, вирішує навчальні, аналітичні і виховні завдання діяльності.

Кейс-технологія навчання використовує опис (демонстрацію) та аналіз реальних виробничих ситуацій будівельної галузі з метою формування у майбутніх робітників певного досвіду вирішення проблем у професійній діяльності. Учні аналізують запропоновану ситуацію (на друківаних чи комп'ютерних носіях), визначають сутність проблеми, пропонують можливі рішення й обирають найпродуктивніші. Кейси ґрунтуються на реальному фактичному матеріалі, або ж наближені до реальної ситуації.

Метод кейсів (англ. case method, кейс-стаді, кейс-метод) дослідники розглядають як:

- спосіб застосування конкретної ситуації, яка містить проблему для розв'язання з метою формування необхідного досвіду (знань) учнів у процесі вирішення проблеми;
- технологію навчання, яка використовує опис та аналіз реальних економічних, соціальних чи бізнес-ситуацій з метою формування необхідного досвіду учнів для вирішення проблеми.

Тобто, кейс-стаді (case-study) – це проблемно-пошуковий метод, який базується на конкретних прикладах чи ситуаціях і передбачає застосування теоретичних знань для вирішення практичних завдань. Кейс являє собою реальну ситуацію, яка може виникнути у певній галузі діяльності, і над якою викладачу і студентам необхідно працювати спільно, щоб знайти обґрунтоване рішення [4].

Суть кейс-методу полягає в тому, що «тим, хто навчається, пропонують осмислити реальну життєву ситуацію, опис якої одночасно відображає не тільки яку-небудь практичну проблему, але і актуалізує визначений комплекс знань, який необхідно засвоїти при розв'язанні даної проблеми. При цьому сама проблема не має однозначних рішень» [4, с. 26].

Ураховуючи особливості майбутньої професійної діяльності робітників будівельної галузі, зокрема: робота у складі бригад або ланок, у складних погодних умовах, зі значними фізичними навантаженнями, у можливих непередбачуваних ситуаціях тощо, кейс-метод відіграє особливу роль у навчанні в силу своїх особливостей:

- являє собою специфічний різновид дослідної аналітичної технології, включає в себе операції дослідницького процесу, аналітичні процедури;
- виступає як технологія колективного навчання, важливими складовими якої виступають робота в групі (або підгрупах) і взаємний обмін інформацією;
- технологія, суть якої полягає у зануренні групи в ситуацію, формуванні ефектів примноження знання, обміну відкриттями тощо;
- інтегрує в собі технології розвивального навчання, охоплюючи процедури індивідуального, групового і колективного розвитку, формування різноманітних особистісних якостей учнів;
- виступає як специфічний різновид проектної технології: у case-study формулювання проблеми та шляхів її вирішення відбувається на підставі кейса, який виступає одночасно у вигляді технічного завдання та джерела інформації для усвідомлення варіантів ефективних дій;
- включає значні досягнення технології «створення успіху», тобто передбачається діяльність з

активізації учнів, стимулювання успіху, підкреслення досягнень. Саме досягнення успіху виступає однією з головних рушійних сил методу, забезпечує формування стійкої позитивної мотивації, нарощування пізнавальної активності [4].

За визначенням Гарвардської школи бізнесу метод кейсів це: метод навчання, при якому студенти й викладачі беруть участь у безпосередньому обговоренні ділових ситуацій або завдань. Ці кейси зазвичай підготовлені в письмовій формі й складені виходячи з досвіду реальних людей, які працюють у сфері підприємництва, читаються, вивчаються й обговорюються студентами. Ці кейси становлять основу бесіди класу під керівництвом викладача. Тому метод кейсів включає одночасно й особливий вид навчального матеріалу і особливі способи використання цього матеріалу в навчальному процесі» [9].

Погодимося з висновками дослідників у тому, що кейс-метод допомагає вирішувати навчальні завдання: набуття навичок використання теоретичного матеріалу для аналізу практичних проблем; формування навичок оцінювання ситуації, вибору та організації пошуку основної інформації; вироблення вмінь формулювати питання і запити; вироблення вмінь розробляти багатоваріантні підходи до реалізації плану дії; формування вмінь самостійно приймати рішення в умовах невизначеності; формування навичок та прийомів всебічного аналізу ситуацій, прогнозування способів розвитку ситуацій; формування вмінь та навичок конструктивної критики [4; 9].

У підготовці майбутніх будівельників з використанням педагогами кейс-методу передбачається інтеграція різних методів:

- моделювання – побудова моделі ситуації;
- системний аналіз – системне представлення і аналіз ситуації;
- мисленнєвий експеримент – спосіб отримання знання про ситуації за допомогою її мисленнєвого перетворення;
- методи опису – створення опису ситуації;
- проблемний метод – представлення проблеми, що лежить в основі ситуації;
- метод класифікації – створення упорядкованих переліків властивостей, ознак, що характеризують ситуації;
- ігрові методи – представлення варіантів поведінки героїв ситуації;
- «мозкова атака» – генерування ідей відносно ситуації;
- дискусія – обмін поглядами з приводу проблеми та шляхів її розв'язання [8, с. 210-211].

Науковці визначають види кейсів відповідно до цілей і завдань процесу навчання: 1) пояснювальні кейси; 2) описові або розповідні кейси; 3) міні кейси; 4) навчальні (керовані) кейси; 5) одиничні кейси; 6) тестові кейси [2].

У професійній підготовці робітників-будівельників доцільно використовувати всі ці види для вивчення напрямів покращення енергетичної ефективності у будівельній галузі. Завданням педагога є підбір відповідної реальної інформації, а учні мають вирішити поставлені питання або завдання. Педагог має допомагати мислити, спілкуватися, сперечатися (але не нав'язувати власну думку), спрямовувати дискусію з допомогою проблемних питань, контролювати час, залучати всіх учнів до роботи тощо.

Пояснювальні кейси з енергетичної ефективності в будівництві можуть бути зокрема з теми «Пасивні будинки». Теоретичний матеріал кейсу може містити інформацію про важливі складові пасивного будинку: виключно високий рівень теплоізоляції; добре ізольовані віконні рами з потрійним низькоенергетичним склом; конструкція без теплових містків; герметична оболонка будівлі; комфортна вентиляція з високою ефективною рекуперацією тепла. Зазначається, що завдяки технічним рішенням, які використовуються в пасивному будинку, можна зробити свій будинок незалежним від подорожчання енергоносіїв, або перебоїв електрики. Наголошується, що найбільшою є економічна вигода пасивного будинку при опаленні – витрати більш ніж в 10 разів нижче, ніж в звичайному будинку. У інформації зазначається, що будівництво пасивного будинку з упровадженням всіх можливих енергоефективних рішень обійдеться орієнтовно на 30% дорожче будівництва звичайного будинку, точно такого ж за площею. Але з урахуванням зниження витрат на електро- і теплопостачання, вони окупаються упродовж 5-7 років (при постійних цінах на енергоносії). У роботі з пояснювальними кейсами педагогам доцільно використовувати методи опису та системного аналізу. Завданнями для учнів можуть бути: визначити будівельні матеріали для теплоізоляції фасадів та їхні властивості; пошук інформації з досвіду будівництва пасивних будинків тощо.

Описові або розповідні кейси доцільно використовувати з інформацією про сучасні енергоефективні будівельні матеріали, зокрема сірчаній бетон, скламагнієві листи, целюлозний утеплювач, матеріали на основі деревини, новітні покрівельні матеріали тощо. Система кейсів з вивчення властивостей цих матеріалів з використанням проблемних методів уможливить формування у учнів стійкої екоорієнтованої позиції у професійній діяльності [5]. Завданнями для учнів в описових кейсах педагог може передбачити такі: визначити частини будинків, конструкцій для використання зазначених будівельних матеріалів для покращення енергетичної ефективності будівель тощо.

Міні кейси можуть створюватися педагогами з тем: «високий рівень теплоізоляції будівель» – у змісті надається коротка інформація про енергетичну ефективність утеплення будинків, а завдання учнів полягає у виборі виду матеріалу та обґрунтуванні цього рішення; тема «добре ізольовані віконні рами з потрібним низькоенергетичним склом» – містить інформацію про сучасні види віконних конструкцій, властивості та способи їхнього використання та визначає завдання для учнів продумати розміри та правильність розміщення віконних конструкцій у залежності від сторін світу тощо.

Навчальні (керовані) кейси можуть використовуватися для конкретної професії, зокрема для опоряджувальників будівельних містити інформацію про сучасні енергоефективні матеріали для утеплення фасадів. Учні отримують завдання на підбір варіантів використання цих матеріалів у професійній діяльності.

Одиничні кейси доцільно використовувати при ознайомленні з нормативними документами. У змісті кейсу надається інформація домобудівельних норм, зокрема «для оптимізації споживання енергії інженерними системами будівель у нормах з теплової ізоляції та енергоефективності будівель встановлюють вимоги щодо загальної енергетичної ефективності будівлі, у нормах з інженерних систем будівель встановлюють вимоги до характеристик цих систем та їх контролю: системи опалення; системи охолодження; системи гарячого водопостачання; системи кондиціонування повітря; системи механічної вентиляції; системи освітлення або поєднання цих систем, у тому числі систем технічного управління» [3]. Завданнями для декількох робочих груп учнів є підбір пропозицій по вдосконаленню енергетичної ефективності з кожного з цих напрямків, пошук інформації про вирішення цих проблем в інших країнах.

Тестові кейси містять певні завдання з перевірки набутих знань з енергетичної ефективності у будівельній галузі.

Зазначимо, що створення кейсів педагогами і їхнє використання є творчим, креативним процесом, передбачає різні варіанти і можливості в навчальній діяльності.

Проведення занять з дослідження енергоефективності будівельної галузі з використанням кейс-стаді умовно поділяється на три етапи: організація роботи, безпосередня робота над кейсом, завершальний етап роботи над кейсом і підбиття підсумків.

На організаційному етапі передбачається знайомство учнів зі змістом кейсу; аналіз змісту кейсу – самостійно впродовж 10-15 хвилин ознайомлюються з інформацією та аналізують її, виписують цифрові дані; обговорення кейсу (викладач оцінює ступінь засвоєння матеріалу, підбиває підсумки обговорення й оголошує програму роботи першого заняття; формуються робочі групи з 3-5 учнів і розташовується в різних частинах аудиторії; обираються модератори груп; розподіляються завдання викладачем з урахуванням побажань кожної підгрупи (якщо тема для всіх підгруп одна, то викладач її оголошує і називає терміни її виконання і представлення результату). Педагог детально пояснює цілі і завдання роботи кожної підгрупи, форми подання звіту.

Робочий етап роботи над кейсом передбачає вивчення учнями відповідного теоретичного матеріалу, використовуючи конспекти лекцій і практичних занять, підручники і навчальні посібники, інші методичні видання. За можливості можуть використовувати Інтернет, відеоматеріали тощо. Робочі групи здійснюють аналіз ситуаційної задачі (теми, проблеми); розробляють план ситуаційного аналізу; обговорюють результати в кожній підгрупі; приймають рішення в кожній підгрупі; узгоджують свої дії з іншими підгрупами; разом із викладачем координують дії щодо прийняття рішення; здійснюють оформлення рішення, можуть створювати презентацію результатів.

На завершальному етапі роботи над кейсом планують виступи модераторів усіх підгруп про результати роботи; участь учнів усіх підгруп та викладача в обговоренні доповідей модераторів; підбиваються підсумки заняття (формулюються студентами висновки); заслуховуються коментарі викладача; оцінюється робота кожної підгрупи [4].

Використання педагогами кейс-методу у дослідженні енергоефективності будівельної галузі у професійній підготовці майбутніх будівельників уможливорює розвиток особистісних якостей, безумовно необхідних у професійній діяльності: формування навичок роботи в групі та комунікативної культури; розвиток працьовитості та креативності, готовності взяти на себе відповідальність за результати власного аналізу ситуації і за роботу всієї групи; формуванні особистості, здатної до саморозвитку, самовдосконалення і самореалізації.

Висновки. Застосування кейс-методу у дослідженні енергетичної ефективності у будівельній галузі у процесі професійної підготовки майбутніх робітників уможливорює ознайомлення учнів з ситуацією в країні з енергетичної ефективності, проблемами та їх вирішенням у країнах світу, напрямами покращення енергетичної ефективності у будівельній галузі. Результатами впровадження кейс-методу має бути розвиток свідомого ставлення учнів до проблем екології, відповідальності за наслідки професійної діяльності; формування екологічної культури та екологічного мислення робітників будівельної галузі, сприяє підвищенню мотивації учнів, індивідуалізації та інтенсифікації процесу навчання та підвищенню його ефективності; розвитку особистісних якостей учня, навичок самостійної роботи з навчальним матеріалом.

Список використаної літератури

1. Закон України «Про енергетичну ефективність будівель». 22 червня 2017 року № 2118-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2118-19#Text>
2. Зязюн І. А., Крамущенко Л. В., Кривонос І. Ф. та ін. Педагогічна майстерність : підручник / За ред. І. А. Зязюна. Київ : Вища шк., 1997. 349 с.
3. ДБН В.1.2-11:2021. Енергозбереження та енергоефективність. Київ: Мінрегіон України, 2022.
4. Ковальова С. М. Застосування технології кейс-методу у професійній підготовці майбутніх учителів : для студентів та викладачів вищої школи : методичні рекомендації. Житомир, 2012. 60 с.
5. Пятничук Т. В. Застосування екоорієнтованої технології проблемного навчання у підготовці майбутніх робітників будівельної галузі. Професійна педагогіка / 1(24). Київ: ІПО НАПН України, 2022, С. 138-144.
6. Розроблення й застосування екоорієнтованих педагогічних технологій для професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників будівельної, аграрної галузей та сфери ресторанного господарства / Гайдук О. В., Герлянд Т. М., Каленський А. А., Пятничук Т. В. – Київ: ІПО НАПН України, 2022. – 121 с.
7. Саницький М.А. Енергозберігаючі технології в будівництві: навч. посібник / М. А. Саницький, О.Р.Позняк, У.Д. Марущак. – 2-ге вид., випр. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2013. – 236 с.
8. Сисоєва С. О. Інтерактивні технології навчання дорослих : навч.-метод. посібник. НАПН України ; Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих. К. : ЕКМО, 2011. 320 с.
9. Сурмін Ю. П. Метод аналізу ситуацій (Case study) та його навчальні можливості. Глобалізація і Болонський процес: проблеми і технології: кол. моногр. К.: МАУП, 2005.

CASE METHOD IN THE STUDY OF ENERGY EFFICIENCY IN THE CONSTRUCTION INDUSTRY IN PROFESSIONAL TRAINING

Pyatnichuk Tetyana

Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Researcher at the Laboratory of Vocational Training Technologies
Institute of Vocational Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine

Introduction. For Ukraine, solving energy-saving problems largely determines the way out of the economic crisis. Maximum savings will make it possible to reduce dependence on countries supplying fuel and energy resources and reduce the energy intensity of national goods. The construction industry is the most energy-intensive sector in the national economy and has a significant impact on the energy intensity of the gross national product and the competitiveness of domestic goods in global markets. Reducing energy costs for the operation of buildings and structures affects the energy status of the state and the environmental parameters of the environment.

Purpose. The article aims to substantiate the feasibility of using the case method in the study of energy efficiency in the construction industry in the professional training of future workers.

Methods. Analysis of scientific works, normative documents, educational and methodological literature; comparison, systematization and generalization of data; empirical – observation, modelling of educational situations, interviews, and surveys were used.

Results. The analysis of regulatory documents and works of scientists on energy efficiency in the construction industry is carried out; the advantages of the case method implementation by teachers in the development of students' conscious attitude to environmental problems, responsibility for the consequences of professional activity, studying the directions of improving energy efficiency in the construction industry are highlighted; attention is focused on the need to introduce new and improve existing technologies in the production of energy-intensive building materials, products and structures, development and implementation of energy efficiency in the construction industry.

Originality. Substantiating the effectiveness of the development and implementation by educators of explanatory, descriptive, educational, single, test, and mini-cases in the study of energy efficiency in the construction industry in the professional training of workers.

Conclusions. The use of the case method in the study of energy efficiency in the construction industry in the process of professional training of future workers makes it possible to familiarize students with the situation in the country with energy efficiency, problems and their solutions in countries around the world, and ways to improve energy efficiency in the construction industry. The results of the case method implementation should be the development of students' conscious attitude to environmental problems, responsibility for the consequences of professional activities; formation of environmental culture and environmental thinking of construction workers, promotes students' motivation, individualization and intensification of the learning process and increase its effectiveness; development of student's personal qualities, skills of independent work with educational material.

Key words: energy efficiency in the construction industry, professional training, case technology, workers in the construction industry.

References

1. Zakon Ukrainy Pro enerhetychnu efektyvnist budivel: vid 22 chervnia 2017 № 2118-VIII [Law of Ukraine on Energy Efficiency of Buildings from 22 June 2017, No. 2118-VIII]. (2017). [zakon.rada.gov.ua](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2118-19). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2118-19>.

2. Ziaziun, I. A., Kramushchenko, L. V., & Kryvonos, I. F. (1997) *Pedahohichna maisternist [Pedagogical excellence]*. Kyiv: Vyshcha shkola. [in Ukrainian].
3. DBN V.1.2-11:2021. (2022). *Enerhozberezhennia ta enerhoefektyvnist. [Enerhozberezhennia ta enerhoefektyvnist]* Kyiv: Minrehion Ukrainy. [in Ukrainian].
4. Kovalova, S. M. (2012). *Zastosuvannia tekhnologii keis-metodu u profesiinii pidhotovtsi maibutnikh uchyteliv : dlia studentiv ta vykladachiv vyshchoi shkoly : metodychni rekomendatsii. [Application of Case Method Technology in the Professional Training of Future Teachers]*. Zhytomyr. [in Ukrainian].
5. Piatnychuk, T. V. (2022). *Zastosuvannia ekooriiientovanoi tekhnologii problemnoho navchannia u pidhotovtsi maibutnikh robitnykiv budivelnoi haluzi [Application of eco-oriented technology of problem-based learning in the training of future workers in the construction industry]*. *Profesiina pedahohika – Professional pedagogy*, 1(24), 138-144. [in Ukrainian].
6. Haiduk, O. V., Herliand, T. M., Kalenskyi, A. A., & Piatnychuk, T. V. (2022). *Rozroblennia y zastosuvannia ekooriiientovanykh pedahohichnykh tekhnologii dlia profesiinoi pidhotovky maibutnikh kvalifikovanykh robitnykiv budivelnoi, ahrarnoi haluzei ta sfery restorannoho hospodarstva. [Development and application of eco-oriented pedagogical technologies for the professional preparation of skilled workers in the construction, heating and food industry in the sphere of restaurant management]*. Kyiv: IPO NAPN Ukrainy. [in Ukrainian].
7. Sanytskyi, M. A., Pozniak, O. R., & Marushchak, U. D. (2013). *Enerhozberihaiuchi tekhnologii v budivnytstvi. [Energy-saving technologies in construction]*. (Vols. 1-2). Lviv: Vydavnytstvo Lviskoi politekhniki. [in Ukrainian].
8. Sysoieva S. O. (2011). *Interaktyvni tekhnologii navchannia doroslykh : navch.-metod. posibnyk. [Interactive technologies for adult learning]*. NAPN Ukrainy; In-t pedahohichnoi osvity i osvity doroslykh. Kyiv: EKMO. [in Ukrainian].
9. Surmin, Yu. P. (2005). *Metod analizu sytuatsii (Case study) ta yoho navchalni mozhyvosti. [Case study method and its educational opportunities]*. Hlobalizatsiia i Bolonskyi protses: problemy i tekhnologii – Globalisation and the Bologna Process: Problems and Technologies. Kyiv: MAUP. [in Ukrainian].

Отримано редакцією 29.03.2023 р.

УДК 372.881.111.1

DOI: 10.31376/2410-0897-2023-2-52-102-109

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ ТУРКМЕНСЬКИМИ СТУДЕНТАМИ

Біденко Лариса Валентинівна

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри мовної підготовки іноземних громадян
Сумський державний університет
e-mail: l.bidenko@drl.sumdu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0002-0385-3215

У статті проаналізовано методичні аспекти використання порівняльно-типологічного методу у процесі навчання української мови як іноземної туркменськими студентами. Автором доведено, що засвоєння української мови як іноземної відбувається переважно через структуру рідної для туркменських студентів мови з урахуванням типологічних властивостей певних значущих мовних одиниць, що впливають на якість засвоєння іноземної мови. З'ясовано, що ефективність опанування української мови як іноземної залежить від багатьох факторів, одним із яких є знання викладачів подібностей і відмінностей між контактуючими мовними системами з урахуванням інтерференції рідної мови в українську.

Ключові слова: порівняльно-типологічний метод, туркменська мова, українська мова як іноземна, навчання, система мови.

Постановка проблеми. Вивчення української мови іноземними студентами залишається надзвичайно актуальним, оскільки оволодіння мовою є однією з умов успішного опанування професії громадянами, які приїхали на навчання до України. Все більше студентів Середньої Азії бажають вчитися українською мовою. Зважаючи на це, виникає потреба у розумінні особливостей ключових граматичних категорій тюркських мов з метою створення ефективної методики вивчення української мови як іноземної.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукової та лінгводидактичної літератури дозволяє стверджувати, що питання вивчення української мови туркменськими студентами є актуальним і своєчасним. Науковці (В. Аракін, Е. Бургшміда, Д. Гетца, Ж. Дюбуа, А. Етьєнн, Г. Ніккеля, І. Мещанінов, Ді П'єтро та ін.) заклали основи розвитку зіставної лінгвістики. Вітчизняні вчені (О. Потебня, Л.Булаховський, Ю.Жлуктенко, В. Русанівський та ін.) довели, що зіставна лінгвістика є однією з основних форм зв'язку між фундаментальною лінгвістикою і прикладними аспектами мовознавства.

У методичній літературі частково досліджено і проведено науковцями порівняльний аналіз основних граматичних категорій тюркських і слов'янських мов. Так, Л. Байрамова, К. Крушельницька, Р. Юсупова дослідили питання контрастів, які проявляються у мові інокомунікантів, зазначила інтерферентні помилки під впливом рідної мови. Т. Іванова описала методику навчання морфологічних показників російської мови студентів-туркменів, С. Штепна дослідила порівняльно-типологічний метод у процесі підготовки майбутніх вчителів-філологів.

Формулювання мети статті. Незважаючи на розробленість окресленого питання, проблема формування методичних аспектів вивчення української мови як іноземної туркменськими студентами залишається актуальною.

Метою розвідки є опис методичних аспектів вивчення української мови як іноземної (надалі УЯІ) туркменськими студентами та аналіз типових граматичних помилок у їхньому мовленні.

Виклад основного матеріалу. Поняття *зіставне мовознавство* трактується філологами неоднозначно. Так, науковці (Ю. Бровченко, Ю. Жлуктенко та ін.) тлумачать цю дефініцію лише «як комплекс лінгвістичних дисциплін, які використовують зіставлення» [2, с. 48]. На думку ж В. Касевича, трактування *загального мовознавства* може бути як у широкому, так і у вузькому значенні: вважати поняття *зіставне мовознавство* для усіх наук, що проводять порівняльний аналіз, або звузити це поняття, ототожнивши його з контрастивною лінгвістикою, при цьому варто лише говорити про порівняльне мовознавство, а термін *зіставне мовознавство* використовувати для позначення лінгвістичної науки, що вивчає спільне та відмінне у мовах [4, с. 90]. Ми погоджуємося з думкою науковця і вважаємо, що терміни *зіставне мовознавство* і *контрастивна лінгвістика* вживаються як синоніми, а застосування порівняльного аналізу є важливим компонентом під час вибудови стратегії навчання іноземної мови.

Ураховуючи те, що зіставне мовознавство вивчає дві чи кілька мов незалежно від їхньої спорідненості з метою виявлення їх подібностей і відмінностей на всіх рівнях мовної структури (фонологічному, морфологічному, синтаксичному, лексико-семантичному), то можна враховувати розвідки лінгвістів і застосовувати їхній доробок під час навчання а української мови як іноземної. К. Д. Ушинський зазначав, що «порівняння є основою будь-якого розуміння і будь-якого мислення» [8, с. 436].

Зіставне мовознавство, як зазначалося вище, привертає увагу не тільки лінгвістів, але й лінгводидактів, оскільки воно має не лише суто теоретичне значення, а є основою практичного застосування лінгвістичної науки.

Потреба вивчення іноземної мови призвела до виникнення контрастивної лінгвістики, яка набуває актуальності й у наш час. На початку становлення зіставного мовознавства та уведення його основних положень у розвиток методики навчання хибно вважалось, що успішному навчанню іноземної мови перешкоджає вплив рідної мови, хоча ще Л. Щерба зазначав, що усунути рідну мову під час навчання іноземної ніколи не вдасться, бо вона існує в свідомості учнів. Рідну мову можна усунути хіба що з процесу навчання, а не з голови учня [9, с. 343]. В останні десятиліття на основі наукових досліджень та проведених педагогічних експериментів методистами було доведено позитивну роль зіставного мовознавства у методичній науці.

Із контрастивною лінгвістикою, а ми вважаємо це поняття синонімічним до дефініції зіставне мовознавство, пов'язані два методичні прийоми – контрастивний аналіз і аналіз помилок.

Контрастивний аналіз переслідує мету передбачення тих моментів, де можуть виникнути труднощі або, навпаки, полегшення у процесі навчання. В основі контрастивного аналізу лежить порівняльний опис мови студента (базова), і мови, якою він намагається оволодіти (іноземна мова).

Аналіз же помилок розглядає проблеми постфактум і звертається до порівняння мов у пошуках їхніх причин.

Застосування двох видів аналізу дає змогу для корегування програм з навчання іноземної мови та укладання ефективних підручників, що мають призвести до бажаних результатів.

Щодо рівня володіння методикою порівняльного аналізу викладачем під час викладання УЯІ не викликає сумнівів. Так, у праці Р. Ладо «Linguistics Across Cultures» зазначено, що викладач має знати не тільки мову, яку викладає, але й мову, яка є рідною для студентів: «...він повинен також знати лінгвістичні факти мови студентів, щоб розуміти ті конкретні проблеми, які виникатимуть у них під час вивчення чужої мови. Викладач повинен знати основні відмінності та подібності цих двох систем.

У методичних працях Ч. Фріза [11, с. 28], Р. Ладо [10, с. 112] висловлювалася думка, що найбільші труднощі в процесі вивчення чужої мови виникають там, де між нею й рідною мовою є великі відмінності (великий «контраст»).

Отже, урахування подібностей та відмінностей неспоріднених мов, у нашому випадку тюркських та слов'янських мов, дозволить створити ефективну систему оволодіння туркменськими студентами української мови як іноземної, що призведе до забезпечення підвищення ефективності й інтенсифікації навчального процесу, можливостей розширення навчального матеріалу, зменшення часу та глибини на її засвоєння, зниження можливостей інтерференції й використання позитивного перенесення, підвищення культури мовлення.

На основі власного досвіду викладання української мови в групах, де навчаються туркменські студенти, нами було створено ефективну системну роботу щодо уникнення типових граматичних помилок з урахуванням особливостей двох мов.

Аналіз контрольних робіт дозволив констатувати найбільш уживаніші граматичні помилки, яких

припускаються туркменські студенти під час вивчення української мови як іноземної.

Зупинимося на основних типах помилок, системах вправ, що дозволяють попередити граматичні огріхи.

Вивчення мови починаємо з фонетики, при цьому важливо звертати увагу на наявність фонетичної інтерференції – порушення нормативної вимови під впливом рідної мови. Це означає, що відбувається перенесення фонетичних особливостей рідної мови на мову, що вивчається. Так, під час роботи в аудиторії з туркменськими студентами варто звертати увагу на наголос, оскільки в українській мові він є рухомий, а в туркменській мові наголошений є лише останній склад. Крім того, важким для туркменських студентів залишається тактовий і фразовий наголос.

Вправи на відпрацювання умінь щодо правильної вимови наголосів є такі: читайте слова за ритмічними моделями.

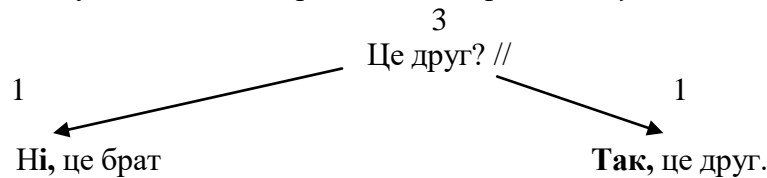
<i>1</i>	<i>2¹</i>	<i>2²</i>	<i>3²</i>
<i>там</i>	<i>Мама</i>	<i>Антон</i>	<i>родина</i>
<i>тут</i>	<i>номер</i>	<i>один</i>	<i>дитина</i>

Або: прочитайте слова, розподіліть їх відповідно до ритмічних моделей.

Слова: *урок, аудиторія, університет, країна, чотири, іспит, літак, тролейбус, три, мама, випадок, вимова, куртка, джинси, кросівки.*

Проблематичним є робота над відпрацюванням інтонаційних конструкцій (ІК-1, ІК-2, ІК-3, ІК-4).

Важливим на цьому етапі є аналіз зразків ІК. Наприклад, *слухайте, читайте за зразком.*

Або: читайте, говоріть за зразком: *Це вода? Ні, це кава. // Це Єва? Ні, це Ніна.*

Незважаючи на достатньо, на перший погляд, нескладну ситуацію щодо відпрацювання інтонаційних конструкцій, для туркменських студентів ці завдання залишаються складними. Корисними вправами є читання віршів, тому варто давати завдання на їх запам'ятовування. На першому етапі пропонуємо проаналізувати та вивчити напам'ять вірш В. Симоненка «Ти знаєш, що ти людина».

*Ти знаєш, що ти – людина
 Ти знаєш про це чи ні?
 Їсмішка твоя – єдина,
 Мука твоя – єдина,
 Очі твої – одні.*

Вивчаючи графіку, слід пам'ятати, що з 1996 року туркменський народ перейшов з кирилиці на латиницю, тому на письмі українські букви «Я» та «Ю» передаються як «ya» та «yu», що теж ускладнюють правильне графічне відображення цих звуків. Відсутність літер «Ц», «Щ», «Ь» в туркменському алфавіті змушує викладачів відпрацьовувати вимову та особливості вживання вищезазначених літер. Морфологічний, фонетичний, смисловий та історичний принципи орфографії української мови викликає певну складність у написанні слів. Так, передача на письмі м'яких та пом'якшених приголосних, правопис шиплячих та ненаголошених голосних є складним етапом в опануванні орфографії. Для закріплення орфоепічних норм пропонуємо такі види завдання: прочитайте слова, зверніть увагу на вимову твердих, м'яких та пом'якшених звуків. Поставте наголос. У разі необхідності зверніться до орфоепічного словника.

Слова: *артерія, бактерія, радість, рана, щастя, шока, щітка, щелепа, капля, царина, цирк, цукати, сміється, навчається, читає, читаємо.*

Опанування лексикології особливих труднощів не викликає. Мінімальною одиницею в обох мовах є слово. І в українській і в туркменській мові є багатозначність і однозначність, виокремлюються групи за значенням (синоніми, антоніми, омоніми).

Щодо морфологічних та граматичних категорій, то тут є відмінності та особливості. Так, категорія роду та пов'язаних з цим інших граматичних конструкцій (узгодження прикметника з іменником чи займенником) викликає багато труднощів, оскільки туркменська мова аглютинативна і не має категорії граматичного роду. Визначити рід в туркменській мові все ж таки можливо як на лексичному, так і на синтаксичному рівні. В окремих словах, що позначають родинні зв'язки чи називають тварин за статтю, можна визначити рід за лексичним значенням. Наприклад, ата «батько», ogul «син», daýu «дядя», ene «бабуся», guz «дочка», daýza «тітка», okuz «бик», suguz «корова», goç «баран», goýun «вівця». Крім того, деякі іменники можуть бути запозичені разом із формантами, що вказують на рід: tugallym – учитель,

mugallyma – учителька.

Крім лексичного, в туркменській мові може застосовуватись і синтаксичний (аналітичний) спосіб, що вказує на стать. Так, для визначення статі тварин може додаватися слово *erkek*, що позначає приналежність до чоловічого роду, чи *urkaşy*, що відповідно позначає приналежність до жіночого роду. Наприклад, *ауу, erkek ауу* «ведмідь» – *urkaşy ауу* «ведмедичка»; *erkek rişik* «кіт» («пан кіт») – *urkaşy rişik* «кішка» («пані кішка»). Щодо визначення осіб жіночої статі додаються слова *ауал* або *guz*: інженер – *inžener*, інженерка – *inžener guz*, медбрат – *lukman oglan*, медсестра – *lukman guz*. Все це варто враховувати, пояснюючи категорію роду туркменським студентам. Наведемо приклади типових помилок: *Покажіть, будь ласка, ця полувєр; мій книжка, наша слово*. Звідси також помилки, що стосуються узгодження прикметників (займенників) з іменниками. Фіксуємо такі варіанти: *там стоїть машина. Яка воно гарне!*

Відпрацювання категорій роду має відбуватися у кілька етапів. Пояснення теоретичного граматичного матеріалу з виокремленням закінчень слів та запам'ятовуванням винятків. Наступний етап – відпрацювання теоретичного матеріалу на практиці, доведення його до автоматизму.

Наприклад: доповніть таблицю словами.

<i>Він</i>	<i>Вона</i>	<i>Воно</i>
декан	Оксана	вікно
звук	сестра	кафе

Слова: *урок, риба, номер, дитина, сир, сіль, яблуко, вухо, око, ніс, чоло, мова, університет, подруга, кров, фото, автобус, зупинка, любов, екскурсія, вікно, чоловік, жінка, президент, Петро, Микола, волосся, абетка, Україна, аптека, озеро, собака, майдан, площа, хлопчик, дівчинка, ранок, день, вечір, ніч, стілець, літера, батон, тато*.

Визначте рід іменників, використовуючи займенники *він, вона, воно* за зразком.

Зразок: *Мама – це вона, тато – це він, знайомство – це воно*.

Слова: *чоловік, жінка, хлопець, дівчина, око, пані, пан, волосся, Петро, Богдан, Микола, Оксана, Лідія, озеро, річка, море, вода, вулиця, площа, майдан, місто, зошит, квартира, життя, стілець, явище, зима, літо, весна, осінь, сонце, прізвище, ранок, прощання*.

Наступник кроком у відпрацюванні категорії роду є вправи на узгодження займенників (*мій, твій, ваш, наш, їхній*) з іменниками.

Прикладами можуть бути завдання такого типу: напишіть замість крапок займенники.

Зразок: *Це наша кімната, а це мій стіл*.

Це... університет, а це... аудиторія. Це... деканат, а це... аудиторія. Це... декан? Так, це... декан. Це... друг Кевін, а це... подруга Моніка. Це... стіл? Так, це... стіл. Це ... одногрупниця Марія. Це ... конспект. Ні, це не ... група.

Щодо узгодження прикметника з іменником пропонуємо користуватися такою системою вправ:

1. Завдання на аналіз готових конструкцій (наприклад, читайте, аналізуйте словосполучення.

Зверніть увагу на закінчення)

2. Завдання на трансформацію (пишіть прикметники у правильній формі)

Гарний – картина, будинок, фото, книжки й журнали, друг

Новий – міст, лікарня, банк, місця, підручник, бібліотека, друзі;

Старий – музей, зошит, книга, місто, лампа, речі, аудиторія, гуртожиток.

3. Комунікативні завдання: Пишіть запитання і відповіді. Побудуйте діалог, використовуючи питання у вигляді реплік.

1. *Як ваші справи? 2. Це ваша група? 3. Це нова аудиторія? 4. Там великі вікна? 5. Тут рідний брат? ...*

4. Контрольні завдання з теми: пишіть прикметники і прислівники у правильній формі.

1. *Цікаво, цікавий*

Це... урок.

Він дуже... говорить.

2. *Гарний, гарно*

Ганна -... студентка.

Вона... працює.

3. *Поганий, погано*

Я знаю, це... ідея.

Вони... говорять англійською.

Працюючи з туркменами, викладачі треба звертати увагу й на граматичну категорію числа. Зауважимо, що в туркменській мові розподіл за числами відбувається додаванням до кореня (основи) іменника двоваріантного афікса *-lar/ -ler*; приклади: *уçar – uçarlar*: літак – літаки, *okuwşy – okuwşylyar*: учень – учні. Додавання афікса можливе до будь-якого слова. Якщо афікс множини додано до обчислюваного іменника, то йдеться про певну множинність предметів, осіб тощо (*galam – олівець, galamlar – олівці; depder – зошит, depderler – зошити*); якщо ж афікс множини додано до необчислюваного іменника,

наприклад, абстрактного, як кохання, чи речовинного, як бензин, то мається на увазі або його значна кількість/ обсяг, або ж поширеність на великій території чи інтенсивність реалізації (як наприклад із словами: tozan –пил, tozanlar – багато пилу; söygi – кохання, güyüclü söygi – багато кохання або сильне кохання; petrol – бензин, нафта, petroller – багато бензину, нафти).

Цим пояснюються помилки щодо творення форм множини українських слів. Типовими є помилки на визначення і творення множини є, на кшталт: *дайте, будь ласка, ці пальто. Ти розумієш ця слова?* Особливу увагу треба звертати на відпрацювання умінь щодо творення множини іменників середнього роду. Завдання може бути таким: поділіть на три колонки слова – жіночого, середнього та чоловічого роду. Утворіть форму множини. Складіть словосполучення.

Відпрацьовуючи граматичну категорію числа, пропонуємо використовувати такі вправи: *напишіть іменники у формі множини, використовуючи граматичну таблицю. Запам'ятайте, як твориться множина іменників.*

Таблиця 1

Число іменника			
Однина (<i>ýekelik</i>)	Множина (<i>köplük</i>)	Закінчення іменників (<i>at gutarmak</i>)	Запам'ятайте! <i>ýadyñyzda saklañ</i>
ВІН			
студент □ клас □ вчитель учень, день вірш дощ ключ ніж лікар музей	студенти класи вчителі учні, дні вірші дощі ключі ножі лікарі музеї	□ + и □ + и ь → і ь → і ш + і щ + і ч + і ж + і (а)р й → і	друг – друзі будинок – будинки зразок – зразки ок → ки квиток – квитки гуртожиток – гуртожитки хлопець – хлопці (ець → ці) іноземець – іноземці (ець → ці) міст – мости стіл – столи ніж – ножі і // о
ВОНА			
студентка учениця відповідь площа передача станція	студентки учениці відповіді площі передачі станції	а → и я → і ь → і а → і (після ж, ч, ш, щ) (і)я → (і)ї	мати – матері, дитина – діти, людина – люди
ВОНО			
місто море завдання	міста моря завдання	о → а е → я ння = ння	прізвище – прізвища око – очі плече – плечі

Слова: *школа, зупинка, брат, син, друг, число, озеро, яблуко, ім'я, будинок, зразок, запитання, місце, оповідання, око, пісня, вулиця, квиток, гуртожиток, палець, африканець, олівець, ніж, міст, правило, місто, море.*

Зауважимо, що важливим етапом по відпрацюванню граматичних категорій роду і числа варто підкріплювати завданнями на створення власного висловлювання. На початковому етапі це можуть бути невеликі за обсягом діалоги, а згодом – тексти.

Наприклад: Запитайте у своїх однокласників: – *Чи є в них брат або сестра? – Що люблять робити їхні родичі? – Чи є серед їхніх родичів іноземці? – Чи є серед їхніх родичів школярі або студенти? – Чи є в них племінники?*

За спостереженнями, трапляються помилки у вживанні форм родового та знахідного відмінків. Наприклад, *у мене нема адрес інститута (адресу магазину). Він читає книжка ввечері.* Пропонуємо використовувати такі вправи: проаналізуйте речення і таблицю. Запам'ятайте закінчення прикметників у родовому відмінку.

У школі є спортивний зал. – У школі немає спортивного залу. В університеті є наукова лабораторія. – В університеті немає наукової лабораторії. Сьогодні є домашнє завдання. – Сьогодні немає домашнього завдання. На цій вулиці є студентські гуртожитки. – На цій вулиці немає студентських гуртожитків.

Однина				
чол. р.	сер. р.	чол. р., сер. р.	жін. р.	
Н. в. який?	Н. в. яке?	Р. в. якого?	Н. в. яка?	Р. в. якої?
іноземний домашній	іноземне домашнє	іноземного домашнього	іноземна домашня	іноземної домашньої
Множина Н. в. які?			Множина Р. в. яких?	
іноземні домашні			іноземних домашніх	

Дотичним до відмінювання є дієслівне керування, що також викликає труднощі у туркменських студентів. Відсутність видової пари в туркменській мові ускладнює розуміння завершеності дії в українській. Студенти плутають форми доконаного і недоконаного виду, роблять помилки такого типу: *я вчора читаю текст; ми дивиться телевізор зранку.*

Тут варто зупинитись на семантиці дієслів доконаного і недоконаного виду і показати, яким чином відбувається творення видової пари. Корисним на першому етапі є застосування так званих слів-сигналів, що дозволяє прискорити процес усвідомлення.

Наприклад: Прочитайте дієслова і речення, що подані під картинками. Порівняйте ці речення. Зверніть увагу на слова-символи (у реченні вони підкреслені однією лінією)

1. Мама часто готує суп. – Мама вже приготувала суп. 2. Студенти щодня їдять піцу. – Студенти вже з'їли піцу. 3. Емір завжди робить домашнє завдання. – Алі перший зробив домашнє завдання.

Або: Прочитайте слова-символи для вживання в реченні дієслів недоконаного виду та складіть з ними речення. Слова-символи: часто, нечасто, іноді, рідко, завжди, зазвичай, довго, щодня.

Зразок: *Ми з друзями часто ходимо (що робимо?) у парк. – Ми вже сходили (що зробили?) у парк.*

В окремих випадках фіксуємо помилкові варіанти вживання дієслівних форм: – *Що вони роблять? – Вони сплють / спить / спали.*

Тут робота надзвичайно складна, оскільки дієслівні моделі треба відпрацювати до автоматизму. Нами в статті «Система вправ на заняттях з української мови як іноземної у процесі вивчення дієслова (з досвіду роботи)» описана система вправ на відпрацювання дієвідмін. Зазначимо лише декілька з них:

Вправа 1. Проаналізуйте дієслова «читати, слухати, знати, гуляти» за алгоритмом. Запишіть у зошит дієвідмінювання (форма я, ти...). Зверніть увагу на імператив (форма на –й, –ймо, –йте).

Наступним етапом у відпрацюванні умінь розпізнавати дієслова у тексті є завдання на читання. Наприклад, вправа 2. Читайте. 1. – *Хто слухає? / – Я слухаю.* 2. – *Хто слухає? / – Ви слухаєте.* 3. – *Хто слухає? / Ти слухаєш.* 4. – *Хто слухає? / Нана слухає.* ... 1. *Я слухаю діалог.* 2. *Учні слухають текст.* 3. *Друзі знають вірші.* 4. *Іван гуляє.* 5. *Де Роман слухає радіо? Він слухає радіо вдома.* 5. *Зараз урок. Абас читає, а викладач слухає. Потім викладач читає, а студенти слухають. Міна не слухає. – Міно, будь ласка, слухай!*

Вправа 3. Розіграйте діалоги у парі «студент-студент». *Запитайте, чи знає він що робить його друг ввечері? Чи знає він – юнак відпочиватиме чи читатиме?*

Багато помилок і надзвичайну складність викликають дієслова руху. Так, наприклад, дієслово «їхати», «йти», що мають різне значення в українській, в туркменській мові не розрізняються в залежності від засобів пересування. Одне й те саме слово означає «їхати, йти». Порівняйте: *Men otlyda iki sagat ýoredim* (Я їхав поїздом вже дві години). – *Men iki sagat bāri parkda ýoreýärin* (Я вже гуляю дві години). Тому треба на заняттях приділяти увагу опрацюванню та уведенню в актив дієслів руху. Типовими помилками є такі: *До університету я йшов на тролейбусі. Ми їхати довго пішком.*

Відпрацювання дієслів руху має відбуватися таким чином: а) визначення значення дієслів руху; б) виконання вправ.

Наведемо зразки вправ на відпрацювання дієслів руху. Вправа 1. Прочитайте речення. Проаналізуйте вживання дієслів руху *йти (ходжу), їхати (їжджу).*

1. *Це університет. Зараз я йду в університет. Я щодня ходжу в університет.*

2. *Це станція. Зараз він їхатиме на поїзді у Харків. Він часто їздить у Харків.*

3. *Зараз лекція. Ми йдемо на лекцію. Ми завжди ходимо на лекції.*

4. *Це аеропорт «Бориспіль». Сюди їдуть іноземні студенти. Вони часто їздять до аеропорту зустрічати своїх друзів.*

Вправа 2. Прочитайте діалоги. Проаналізуйте вживання дієслів руху.

– *Куди ви йдете?*

– *Ми йдемо в спортзал.*

– *Ви часто ходите в спортзал?*

– *Так, ми ходимо туди щодня.*

Вправа 3. Доповніть речення дієсловами *йти* чи *ходити* у правильній формі.

1. Зараз я ... в магазин. 2. Я щодня ... в магазин. 3. Сьогодні ми на уроки о 10 годині. 4. Ми щодня ... на уроки о 8 годині.

Щодо вивчення числівника як частини мови, то треба зауважити, що в змістовому, морфологічному і синтаксичному рівні є також відмінності. Варто звернути увагу на те, що в українській мові числівники відмінюються за відмінками та деякі (один, два) за родами. Узгодження числівників (два, три, чотири) з іменниками, уживання порядкових числівників – все це потребує відпрацювання, оскільки в туркменській мові числівник змінюється лише за відмінками й особами.

Наведемо приклади завдань. Запишіть речення за зразком.

Зразок: Скільки...? – Зошит коштує (1) гривню. – Скільки коштує зошит? – Зошит коштує одну гривню.

Або: Утворіть словосполучення, використовуючи порядкові числівники.

Зразок: (1) доба – перша доба, перший рік, перше слово.

1. (2) день – ...день, ... куртка, ... яблуко

2. (3) тиждень – ...тиждень, ... весна, ...вікно.

Надзвичайно важливо звертати увагу на особливості вживання прийменників в українській мові, оскільки в туркменській мові такої частини мови не існує, а їх функцію виконують післяслова або суфікси. Зокрема, найчастіше помилковим є вживання місцевого та родового відмінків з прийменником на/в (у). Наприклад, ми були на магазині й купували продукти.

Висновок. Українська та туркменська мови мають різне походження, структуру і функціонування. Це призводить до низки граматичних помилок під час вивчення української як іноземної. Усвідомлення студентами значень граматичних категорій української мови відповідно до граматичних категорій туркменської мови полегшує оволодіння мовою. Проаналізовані та подані труднощі в опануванні граматики доцільно враховувати викладачам, які працюють з туркменськими студентами. Напрями подальших досліджень убачаємо в розширенні меж контрастивної лінгвістики у процесі оволодіння граматичними явищами неспоріднених мов та створення навчального посібника з урахуванням подібностей та відмінностей.

Список використаної літератури

1. Біденко Л.В., Кулішенко Л.А. Система вправ на заняттях з української мови як іноземної у процесі вивчення дієслова (з досвіду роботи). *Вісник Запорізького національного університету: Педагогічні науки збірник наукових праць. Педагогічні науки.* 2022. №40. С. 23-29.

2. Жлуктенко Ю.О., Бублик В.Н. Контрастивна лінгвістика: Проблеми і перспективи. *Мовознавство.* 1976. № 4. С. 48-62.

3. Іванова Т.А. Про прийоми подолання труднощів у засвоєнні категорії виду дієслова студентами туркменами. *Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки: зб. Наук. пр – ХНУ ім. В.Н. Каразіна.* 2016. – С. 68-75.

4. Кочерган М.П. Основи зіставного мовознавства. *Мовознавство.* 2007. № 2. С. 90-92.

5. Купрата Н.Я. Порівняльна характеристика фонетичних та лінгвістичних особливостей української та туркменської мов. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи.* Вип. 49 : зб. наук. пр. К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. – С. 110-114.

6. Українська мова для іноземців. Рівень А 2: навчальний посібник / Є. О. Голованенко, Т. О. Дегтярьова, Г. І. Дядченко. – Суми : ТОВ «ВТД «Університетська книга», 2021. – 279 с.

7. Українська мова для іноземців. Рівень В 1: навчальний посібник / Л.В.Біденко, В.А. Завгородній, Г.І. Кисельова, Г. І. Дядченко. – Суми : ТОВ «ВТД «Університетська книга», 2021. – 285 с.

8. Ушинський К.Д. Избранные педагогические произведения / К.Д. Ушинский. М. : Просвещение, 1968.– 557 с.

9. R. Lado. Linguistics across cultures. *Applied linguistics for language teachers.* Ann Arbor, 1957.

10. R. J. Di Pietro. Language structures in contrast. Rowey, 1971.

METHODOLOGICAL ASPECTS OF LEARNING THE UKRAINIAN LANGUAGE AS A FOREIGN LANGUAGE BY TURKMEN STUDENTS

Bidenko Larysa

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Language Training of Foreign Citizens
Sumy State University

Introduction. *The article analyses methodological aspects of using the comparative-typological method in the process of learning Ukrainian as a foreign language by Turkmen students. The author proved that the acquisition of the Ukrainian language as a foreign language occurs mainly through the structure of the native language for Turkmen students, taking into account the typological properties of certain significant linguistic units that affect the quality of foreign language acquisition. It was found that the effectiveness of learning Ukrainian as a foreign language depends on many factors, one of which is the teacher's knowledge of the similarities and*

differences between the contacting language systems, taking into account the interference of the native language into Ukrainian.

Purpose. The article aims to describe the methodological aspects of studying the Ukrainian language as a foreign language (hereinafter referred to as the Ukrainian language) by Turkmen students and to analyse typical grammatical errors in their speech.

Methods. Psychological and educational literature analysis, analogy, induction, and Deduction were used.

Results. It was emphasized that the effectiveness of teaching Ukrainian as a foreign language to students whose native language is Turkic directly depends on the teacher's awareness of the similarities and differences between the two languages. The article, based on its own experience of teaching the Ukrainian language in groups where Turkmen students study, described effective systematic work to avoid typical grammatical errors, taking into account the peculiarities of the two languages. A system of exercises for each type of the most common errors regarding the use of grammatical categories is presented.

Originality. The authors of the article outlined for the first time the question of the problem of the formation of methodological aspects of studying Ukrainian as a foreign language by Turkmen students, which remains relevant. The author proves that the acquisition of Ukrainian as a foreign language occurs mainly through the structure of the native language of Turkmen students, taking into account the typological properties of certain significant linguistic units that affect the quality of foreign language acquisition. It has been found that the effectiveness of learning Ukrainian as a foreign language depends on many factors, one of which is the teachers' knowledge of the similarities and differences between the contacting language systems, taking into account the interference of the native language with Ukrainian.

Conclusion. The Ukrainian and Turkmen languages have different origins, structures and functioning. This leads to a number of grammatical errors when learning Ukrainian as a foreign language. Students' awareness of the meanings of grammatical categories of the Ukrainian language in accordance with the grammatical categories of the Turkmen language facilitates language acquisition. The analysed and presented difficulties in mastering grammar should be taken into account by teachers working with Turkmen students.

Key words: Comparative-Typological Method, Turkmen Language, Ukrainian Language as a Foreign Language, Education, Language System.

References

1. Bidenko, L.V. & Kulishenko, L.A. (2022). Systema vprav na zaniattiakh z ukrainskoi movy yak inozemnoi u protsesi vyvchennia diieslova (z dosvidu roboty) [A system of exercises in classes on the Ukrainian language as a foreign language in the process of learning verbs (from work experience)]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu: Pedagogichni nauky zbirnyk naukovykh prats. Pedagogichni nauky – Bulletin of Zaporizhzhia National University: Pedagogical sciences collection of scientific works. Pedagogical sciences.* 40, 23-29. [in Ukrainian]
2. Bidenko, L.V., Zavhorodnii, V.A., & Kyselova, H.I. (2021). *Ukrainska mova dlia inozemtsiv. Riven B 1 [Ukrainian language for foreigners. Level B 1]*. Sumy: TOV «VTD «Universytetska knyha». [in Ukrainian].
3. Di Pietro, R. J. (1971). *Language structures in contrast*. Rowey.
4. Holovanenko, Ye. O., Dehtiarova, T. O., & Diadchenko, H. I. (2021). *Ukrainska mova dlia inozemtsiv. Riven A 2 [Ukrainian language for foreigners. Level A 2]*. Sumy: TOV «VTD «Universytetska knyha». [in Ukrainian].
5. Ivanova, T.A. (2017). Pro pryomy podolannia trudnoshchiv u zasvoienni katehorii vydu diieslova studentamy turkmenamy. Vykładannia mov u vyshchyykh navchalnykh zakladakh osvity na suchasnomu etapi [About techniques for overcoming difficulties in learning the category of the verb form by Turkmen students. Teaching languages in higher educational institutions at the present stage]. *«Mizhpredmetni zviazky»: zbirnyk naukovykh prats KhNU im. V.N. Karazina – «Interdisciplinary links»: a collection of scientific papers V.N. Karazin Kharkiv National University*, 5, 68-75. [in Ukrainian]
6. Kocherhan, M.P. (2007). *Osnovy zistavnoho movoznavstv. [Basics of comparative linguistics]. Movoznavstvo – Linguistics*, 2, 90-92. [in Ukrainian]
7. Lado. R. (1957). *Linguistics across cultures. Applied linguistics for language teachers. Ann Arbor. Univ. of Michigan Press*, 144.
8. Ushynskiy, K.D (1968). *Yzbrannyye pedagogicheskiye proyzvedeniya [Selected pedagogical works]*. Moscow: Prosveshchenye. [in Russian].
9. Zhluktenko, Yu.O., & Bublyk, V.N. (1976). *Kontrastyvna linhvistyka: Problemy i perspektyvy [Contrastive linguistics: Problems and prospects]. Movoznavstvo – Linguistics*, 4, 48-62. [in Ukrainian]
10. Kuprata, N.Ia. (2014). Porivnialna kharakterystyka fonetychnykh ta linhvistychnykh osoblyvostei ukrainskoi ta turkmenskoi mov [Comparative characteristics of phonetic and linguistic features of the Ukrainian and Turkmen languages]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova –Scientific Journal of the Drahomanov National Pedagogical University*, 49, 110-114. [in Ukrainian]

Отримано редакцією 27.03.2023 р.

УДК 378.018.8:373.011.3-051]:004:001.8(045)
DOI: 10.31376/2410-0897-2023-2-52-110-117

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ТА ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ З ВИКОРИСТАННЯМ ВЕБТЕХНОЛОГІЙ

Шуляк Андрій Сергійович

доктор філософії, викладач кафедри інформатики та інформаційно-комунікаційних технологій
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
e-mail: shulakmaster@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-6615-0341

У статті розкрито методологію формування професійного потенціалу майбутніх учителів з використанням вебтехнологій. Подано визначення понять «вебтехнології», «професійний потенціал майбутнього вчителя», «формування професійного потенціалу майбутнього вчителя». Обґрунтовано методологічні підходи до формування професійного потенціалу майбутнього вчителя з використанням вебтехнологій: системний, технологічний, особистісно-професійний, діяльнісний, оптимізаційний та відповідні їм принципи. Застосовано специфічні методологічні підходи: проблемний, задачний, рівневий. Запропоновано об'єктно-адаптаційний підхід як теоретико-методологічну стратегію формування професійного потенціалу майбутніх учителів з використанням вебтехнологій. Обґрунтовано його сутність, що об'єднує дві ідеї: ідею об'єктності та ідею адаптації.

Ключові слова: методологічні підходи, принципи, формування, професійний потенціал, майбутні учителі, вебтехнології, система, професійна підготовка, особистісна позиція майбутнього вчителя.

Постановка проблеми. Проблема формування професійного потенціалу здобувачів вищої освіти з використанням вебтехнологій є однією з основних проблем сучасної педагогіки, що потребують вирішення на фундаментальному рівні. Актуальність цієї проблеми визначається соціально-економічними та інформаційно-технічними змінами, що відбуваються в країні, які викликають кардинальні перетворення в системі освіти, зумовлюють виникнення об'єктивного протиріччя між потребою практики в цілісному науково-теоретичному обґрунтуванні та методичному забезпеченні педагогічного освітнього процесу, спрямованому на формування професійного потенціалу здобувачів, та недостатньою теоретичною розробленістю цієї проблеми у педагогічних дослідженнях.

Нині в Україні дедалі ширше використовуються вебтехнології та засоби телекомунікацій не тільки у наукових дослідженнях і управлінні різними соціальними, економічними і політичними процесами, а й у системі освіти. Відбувається розширення масштабів нових форм освіти із застосуванням вебтехнологій та комп'ютерних мереж (С. Заріцька [4], Н. Крутова [7], Н. Литвиненко [8], Л. Ляхоцька [9], В. Прошкін [11], Г. Ткачук [13], О. Шпеко [14]). На основі аналізу поглядів науковців під «вебтехнологіями» розумітимемо сукупність методів та програмно-технічних засобів, об'єднаних у технологічний ланцюг, що забезпечують збирання, обробку, зберігання, поширення та відображення інформації з метою зниження тривалих процесів її використання, а також підвищення надійності та оперативності інформаційних процесів.

Значимість вебтехнологій, які здійснюють вплив на всі сфери життєдіяльності суспільства, зокрема і освіти, безсумнівна. Проте, найістотнішим чинником, на який зважають під час використання цих технологій у системі освіти, є саме людина. Оскільки основою функціонування та розвитку суспільства є людина, то фундаментальним принципом освіти є положення, згідно з яким необхідно створити умови для розвитку особистістю свого потенціалу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У межах нашого дослідження особливий інтерес має поняття «професійний потенціал», який досліджували науковці (В. Артемов [1], О. Білоус [2], О. Дубасенюк [10], В. Жигір [3], В. Ковальчук [5], А. Коробченко [6]). У сучасних дослідженнях вивчення цієї проблеми вибудовується з позицій: мотиваційно-потребового підходу; активної реалізації свого потенціалу на благо людства; аксіологічного підходу, який розглядає потенціал як сукупність моральних, естетичних, інтелектуальних цінностей; з позиції акмеології, що досліджує потенціал як психологічне явище, що є процесом безперервного самовдосконалення і прагнення до досягнення вершин особистісного та професійного розвитку людини; реалізації творчих можливостей та здібностей.

Дослідники під професійним потенціалом розуміють перспективи розвитку професійного ставлення особистості до світу, що полягає у набутті нових, обумовлених професій, засобів пізнання, розуміння, оволодіння, перетворення світу речей, світу інших людей, світу свого «я»; досвід тієї чи іншої професійної діяльності, який може отримати особистість за умови сутнісного, глибинного оволодіння професією.

Отже, професійний потенціал людини змістово та якісно відображає ступінь біологічної зрілості індивіда, якість соціальної зрілості особистості, перспективу професійно-особистісного формування людини у професії та через професію.

Враховуючи вищевикладене вважаємо професійний потенціал майбутнього вчителя видом його інтелектуального потенціалу, що включає мотиваційну, ціннісну, змістову, операційну, діяльнісну сфери,

як сукупних особистісних якостей і здібностей, психологічних станів, знань, умінь і навичок, необхідних для професійного розвитку.

Формування професійного потенціалу майбутнього вчителя розглядаємо як невід'ємну частину загального процесу його професійної підготовки; закономірну, цілеспрямовану зміну внутрішньої структури професійного потенціалу та зовнішніх форм його прояву, внаслідок чого виникають нові багаторівневі якісні його стани, основою яких є діалектична єдність можливого і дійсного, потенційного та актуального; саморегульований процес від наявних потенцій до вищих рівнів розвитку професійного потенціалу відповідно до етапів цього процесу: становлення, активного розвитку, трансформації.

Мета статті: розкрити сутність методологічних підходів та принципів формування професійного потенціалу майбутніх учителів з використанням вебтехнологій.

Виклад основного матеріалу. Соціально-економічними передумовами впливу вебтехнологій на формування професійного потенціалу майбутніх учителів є: прискорення темпів розвитку суспільства, розширення можливостей соціального вибору за рахунок активного впровадження вебтехнологій; перехід до інформаційного суспільства, що супроводжується значним зростанням інформаційних ресурсів; глобалізація світової економіки, динамічність розвитку економіки, зростання конкуренції, скорочення сфери некваліфікованої та малокваліфікованої праці, глибокі структурні зміни у сфері зайнятості за рахунок використання вебтехнологій; інформатизація системи вищої освіти, як один із чинників забезпечення високої якості підготовки фахівців, розвитку продуктивних сил суспільства, безперервного оновлення змісту професійної освіти, зростання професійного потенціалу майбутніх фахівців.

Для розкриття проблеми формування професійного потенціалу майбутнього вчителя з використанням вебтехнологій обрано такі основні підходи: системний, технологічний, особистісно-професійний, діяльнісний, оптимізаційний та специфічні: проблемний, задачний, рівневий.

Враховуючи той факт, що процес формування професійного потенціалу майбутніх учителів з використанням вебтехнологій відбувається у процесі їх професійної підготовки розглянемо особливості їх використання, а також обґрунтуємо принципи, у межах яких реалізуються ці підходи.

З урахуванням основних завдань дослідження особливого значення набуває аналіз професійного потенціалу та процесу його формування з використанням вебтехнологій з позицій системного підходу. Системний підхід – це загальнонауковий метод аналізу будь-якого педагогічного явища, що вивчається. Загальнонаукова розробка системного підходу представлена дослідженнями О. Білоус [2], В. Ковальчук [5], С. Харченко [12] та ін.

Використання системного підходу для формування професійного потенціалу майбутніх учителів з використанням вебтехнологій означає: визначення предмета дослідження як системи (склад, структура, зв'язок між ними); виявлення зв'язків досліджуваної системи з іншими; визначення умов удосконалення процесу формування професійного потенціалу майбутнього вчителя з використанням вебтехнологій; побудова моделей досліджуваної системи.

На думку С. Харченко, системний підхід у педагогіці необхідний з низки причин: по-перше, педагогічний процес постає як складна система, якою можна керувати тільки на основі системного підходу; по-друге, без системного підходу неможливо проникнути в сутність педагогічних явищ, виявити зв'язки, змодельовати чинники, умови вдосконалення педагогічного процесу; по-третє, дослідницька діяльність вимагає застосування методів, що відповідають структурі об'єкта; педагогічному процесу як системі мають відповідати системний підхід та відповідні йому системні методи; по-четверте, системний підхід – спосіб пізнання, організація функціонування системи у ширшій системі [12, с.231].

Системний підхід до формування професійного потенціалу майбутніх учителів з використанням вебтехнологій реалізовано в межах таких принципів: об'єктивності, науковості, що дозволяє розкрити сутність досліджуваного процесу, його зв'язків, рушійні сили та закономірності; пізнання, пов'язане з вибором наукових методів пізнання, їх оптимізацією у процесі формування професійного потенціалу майбутніх учителів з використанням вебтехнологій; детермінації, причинної обумовленості зв'язку елементів системи, її взаємодії із соціальним середовищем; історизму, що пов'язано з розглядом процесу залежно від конкретних історичних умов, потреб у суспільному розвитку.

Найбільш значущі досягнення системного підходу пов'язують його використанням у межах педагогічної технології, з позиції взаємозв'язку системного та технологічного підходів. Вважаємо, що системний підхід має бути покладено в основу будь-якої педагогічної технології, відтворюваність та запланована ефективність якої цілком залежить від її системності та структурованості.

Додатково для системного підходу застосовано технологічний підхід (С. Заріцька [4], Н. Крутова [7], Н. Литвиненко [8]).

Аналіз наукової літератури дозволяє стверджувати, що жодне дослідження не обходиться без використання тих чи інших положень технологічного підходу, оскільки він базується на теоріях: психолого-педагогічної діагностики, соціальної психології, управління та менеджменту; є не стільки

методом наукового пізнання (отримання нових знань у галузі педагогіки) скільки практичним підходом до цілісної побудови досліджуваного процесу; є науково-обґрунтованим проектуванням аналізованого процесу, його планомірним і послідовним впровадженням у практику, з відстеженням одержуваних результатів, а також точного відтворення педагогічних дій, які гарантують ефективний результат.

Особливого значення набувають основні положення цього підходу, які виділені та систематизовані О. Шпеко: технологія розробляється під конкретний педагогічний задум, в основі лежить певна теоретико-методологічна позиція автора; технологічний ланцюг педагогічних дій вибудовується чітко відповідно до цільових установок, що мають форму конкретного очікуваного результату; педагогічна технологія будується на основі діяльнісного підходу з урахуванням принципів індивідуалізації та диференціації, оптимальної реалізації людських та матеріально-технічних можливостей; елементи запропонованої педагогічної технології повинні, з одного боку, бути відтворюваними, з іншого – гарантувати досягнення запланованих результатів усіма здобувачами; органічна частина педагогічної технології – діагностичні процедури, що містять критерії, показники та інструментарій вимірювання результатів діяльності [14, с.82].

Вищезазначені положення технологічного підходу враховувалися нами при побудові програми діагностики рівня сформованості професійного потенціалу майбутніх учителів з урахуванням використання вебтехнологій, при проектуванні змістово-процесуальних особливостей реалізації процесу формування професійного потенціалу майбутніх учителів з використанням вебтехнологій у межах виокремлених умов, а також при побудові логіки організації експериментального дослідження та доказу достовірності його результатів.

У процесі реалізації технологічного підходу виділено такі принципи: технологічності, суть якого полягає в тому, що процес формування професійного потенціалу майбутніх учителів з використанням вебтехнологій повинен забезпечувати систему послідовних взаємопов'язаних процедур та операцій, які виконуються більш-менш однозначно, мають на меті досягнення їх ефективності; підбору відповідних методів та інструментальних засобів, їх адаптації та інтеграції в межах робіт із формування професійного потенціалу майбутніх учителів з використанням вебтехнологій.

Відзначаючи широкі можливості технологічного підходу стосовно нашого дослідження, не можна не погодитися з критикою його положень рядом дослідників (С. Заріцька [4], О. Шпеко [14]), згідно з якими в процесі формування професійного потенціалу людини до діяльності не приділяється належної уваги розвитку особистості, не розроблено мотивацію її діяльності. Для нейтралізації негативних моментів технологічного підходу запропоновано особистісно-професійний підхід.

Особистісно-професійний підхід до формування професійного потенціалу майбутніх учителів з використанням вебтехнологій розглядається в комплексі з особистісною позицією майбутнього вчителя, його професійними знаннями та вміннями.

В основі особистісно-професійного підходу в освіті лежить перехід від суб'єкт-об'єктних до суб'єкт-суб'єктних відносин у освітньому процесі. Основні ідеї особистісно-професійного підходу можуть бути зведені до таких: забезпечення розвитку особистості через організацію її професійної діяльності; єдність взаємозв'язку та взаємопереходу особистісного та предметного аспектів діяльності; врахування і підпорядкування освіти на кожному рівні розвитку особистості її інтересам, здібностям; формування уявлення про професійну діяльність як особистісно значиму.

Особистісно-професійний підхід полягає в орієнтації освіти на особистість як мету, суб'єкт, як головний критерій її ефективності (В. Артемов [1], О. Дубасенюк [10], А. Коробченко [6], Н. Литвиненко [8]). У його зміст входять такі положення, вагомими для нашого дослідження: повага до особистості, довіра до неї, цілісний погляд на здобувача та викладача, концентрація уваги на розвитку їх особистості, створення ситуацій успіху для учасників освітнього процесу; надання управлінню процесом формування професійного потенціалу координуючого та мотиваційного характеру в цілому.

У межах реалізації особистісно-професійного підходу виділено такі принципи: природовідповідності, демократизації та діалогізації.

Суть принципу природовідповідності полягає в тому, що провідною ланкою будь-яких пізнавальних процесів є здобувач, з його конкретними особливостями та рівнем розвитку. Природа здобувача, його фізичний, фізіологічний, психічний та соціальний розвиток стають визначальним чинником відносин. Виділимо основні правила реалізації принципу природовідповідності: процес професійної підготовки здобувачів будувати з урахуванням здібностей, вікових та індивідуальних особливостей; знати зони найближчого розвитку, що визначають можливості здобувачів, спиратися на них в організації процесу професійної підготовки; спрямовувати процес формування професійного потенціалу майбутніх учителів з використанням вебтехнологій на самовдосконалення відповідно до своїх потенційних можливостей; враховувати психологічні можливості особистості під час використання вебтехнологій.

Принцип демократизації має таку особливість, в основі якої покладено взаємодію учасників освітнього процесу через співпрацю, співуправління. Правила застосування принципу демократизації у

процесі формування професійного потенціалу майбутніх учителів з використанням вебтехнологій полягають у тому, щоб забезпечити взаємну повагу, педагогічну толерантність у взаємодії викладачів та здобувачів; надавати здобувачам у процесі професійної підготовки певну свободу для саморозвитку, саморегуляції, самовизначення, самоактуалізації; створювати умови для розвитку самодіяльності, ініціативи викладачів та здобувачів, відкрито обговорювати професійні питання з фахівцями з використанням вебтехнологій (відеоконференцій та телеконференцій, e-mail тощо) та приймати відповідні рішення.

Принцип діалогізації передбачає якісно іншу, на відміну від традиційних, структуру взаємодії викладачів і здобувачів. У процесі формування професійного потенціалу майбутніх учителів з використанням вебтехнологій необхідно створювати таку установку, яка б зумовлювала сприйняття будь-якої людини як самостійної цінності. Принцип діалогізації потребує реалізації таких правил: викладачеві необхідно актуалізувати, стимулювати прагнення здобувачів постійно підвищувати свій професійний потенціал; розвивати потреби викладачів у освоєнні та використанні вебтехнологій у своїй педагогічній діяльності; надавати здобувачам можливість висловити свою думку, аргументовано обґрунтувати її; створювати у процесі формування професійного потенціалу умови вибору та самопроектування стратегії розвитку: впровадження альтернативної системи спецсеминарів, варіативних дисциплін, факультативів.

Ефективний розвиток особистості, зокрема особистості майбутнього вчителя, можливий лише в процесі оволодіння різноманітними видами діяльності. Відтак пропонується використовувати діяльнісний підхід. Діяльнісний підхід є теорією, яка у різних аспектах розглядалася багатьма вченими: В. Жигір [3], В. Прошкін [11] та ін.

Основним положенням діяльнісного підходу є положення про провідну роль діяльності у процесі освіти та розвитку особистості. Це положення враховувалося нами при виборі структурних компонентів системи формування професійного потенціалу майбутніх учителів з використанням вебтехнологій та визначення умов її ефективного функціонування.

Використання принципів діяльнісного підходу у навчанні орієнтоване на способи засвоєння, на зразки та способи мислення й діяльності, на розвиток пізнавальних сил та творчого потенціалу здобувача. У межах реалізації діяльнісного підходу виділено такі принципи: активності (включає надситуативну активність як специфічну особливість психіки); творчої самодіяльності (означає, що вебтехнології сприяють зростанню особистісного потенціалу майбутніх учителів); єдності зовнішньої та внутрішньої діяльності).

Діяльнісний підхід дозволяє розкрити мету, засоби та результат діяльності викладача, здобувачів, їх взаємодію, взаємообумовленість. Але він не може претендувати на оптимізацію діяльності. Тому в нашому дослідженні використовувався оптимізаційний підхід, предметом дослідження якого є результативність використання вебтехнологій у процесі підготовки майбутніх учителів, зокрема, для формування їхнього професійного потенціалу.

Центральним поняттям оптимізаційного підходу є теорія оптимізації. У найбільш загальному сенсі теорія оптимізації є сукупністю фундаментальних математичних результатів і численних методів, орієнтованих на знаходження та ідентифікацію найкращих варіантів з безлічі альтернатив, що дозволяє уникнути повного перебору та оцінювання можливих варіантів. Процес оптимізації лежить в основі багатьох видів діяльності – управлінської, інженерної, економічної, оскільки класичні функції цих видів діяльності у тому, щоб з одного боку, проектувати нові, більш ефективні технічні системи, з іншого боку, розробляти методи підвищення якості функціонування існуючих систем.

Оскільки вимоги, що висувуються оптимізаційним завданням, є досить загальними, і мають абстрактний характер, галузь застосування методів оптимізації може бути досить широкою.

Для того, щоб використовувати математичні результати для оптимізації системи формування професійного потенціалу майбутнього вчителя з використанням вебтехнологій, ми дотримувалися виконання необхідних умов для застосування оптимізаційних методів, сутність яких щодо педагогічної системи полягає в наступному: необхідно встановити межі оптимізації педагогічної системи, визначити кількісний критерій, з урахуванням якого можна провести аналіз варіантів з вибором найкращого, побудувати модель, що дозволяє оптимізувати досліджувану систему. Ця послідовність дій становить зміст процесу постановки задачі оптимізації.

Перед проведенням оптимізаційного дослідження, важливо чітко визначити межі системи, що вивчається. У цьому контексті система формування професійного потенціалу майбутніх учителів з використанням вебтехнологій постає як певний ізольований об'єкт реального світу. Межі системи задаються тим, що відокремлюють систему від середовища.

Досліджувана система є підсистемою професійної підготовки майбутніх учителів, тому зовнішнім середовищем (макроструктурою) для неї є компоненти цієї системи: професійна підготовка у ЗВО, виробнича практика на підприємстві, професійна самоосвіта з урахуванням використання вебтехнологій.

Після визначення меж досліджуваної системи наступним етапом постановки завдання оптимізації є здійснення вибору критерію, з урахуванням якого можна оцінити характеристики системи, щоб виявити

безліч «найкращих» умов її функціонування. Незалежно від того, який критерій обирається при оптимізації, «найкращому» варіанту завжди відповідає мінімальне або максимальне значення показника якості функціонування системи.

Зокрема, щодо системи формування професійного потенціалу майбутніх учителів з використанням вебтехнологій виявлено такі критерії:

- зменшення тимчасових обмежень на формування професійного потенціалу майбутніх учителів із збільшенням використання вебтехнологій у системі професійної підготовки;
- мінімізація обмежень при перебудові традиційної системи професійної підготовки майбутніх учителів. Проте максимізується якість професійної підготовки за рахунок використання вебтехнологій;
- мінімізація негативного впливу вебтехнологій на психофізіологічну систему майбутнього вчителя. Проте максимізуються потреби у професійній творчості, самоаналізі та самооцінці майбутнього учителя.

Перераховані вище критерії не можуть бути реалізовані при оптимізації одночасно. Прийнятним компромісом є вибір як первинного показника – мінімальний час досягнення мети, зменшення тимчасових обмежень на формування професійного потенціалу майбутніх учителів із збільшенням використання вебтехнологій у системі професійної підготовки, з подальшим урахуванням необхідних вторинних умов, до яких належить: врахування позитивних моментів системи традиційної освіти, підвищення рівня готовності викладачів ЗВО до використання вебтехнологій у процесі професійної підготовки, а також обмеження негативного впливу вебтехнологій на психофізіологічну систему майбутніх учителів.

Отже, використання оптимізаційного підходу дозволило виділити критерії, які в системі формування професійного потенціалу майбутніх учителів з використанням вебтехнологій виступають у ролі спрямовуючого компонента та підвищують ефективність означеного процесу.

Процес формування професійного потенціалу майбутнього вчителя з використанням вебтехнологій у межах оптимізаційного підходу регламентується принципом оптимальності, що передбачає наявність системи критеріїв, за якими проводиться оптимізація означеного процесу в цілому.

Крім перерахованих вище основних підходів у дослідженні використовувалися специфічні: проблемний, задачний та рівневий. Проблемний та задачний підходи сприяють розробці методико-технологічного забезпечення процесу формування професійного потенціалу майбутніх учителів з використанням вебтехнологій. Рівневий підхід дозволяє розробити оцінно-критеріальний інструментарій педагогічного моніторингу.

Отже, аналіз аналізованих підходів дозволяє стверджувати, по-перше, що з-поміж них існує глибокий взаємозв'язок, внутрішня єдність. Взаємозв'язок між категоріями існує одночасно, принаймні, у трьох аспектах – у типологічному (принципова, якісна сутність), у змістовому (має онтологічний та логічний аспекти) та в генетичному (відображає особливості їх формування). Отже, можна стверджувати і про ці аспекти взаємозв'язку аналізованих підходів. По-друге, кожен із цих підходів є якісно новим, єдиним типом засобів наукового пізнання, має специфічні істотні позитивні ознаки. По-третє, кожен із підходів містить як науковий апарат дослідження, так і ідеї реалізації наукової проблеми. По-четверте, не вважаючи вичерпаними можливості означених підходів, маємо підстави стверджувати, що жоден з них достатньо не вирішує проблеми формування професійного потенціалу майбутніх учителів з використанням вебтехнологій.

Оскільки важливою особливістю внутрішнього взаємозв'язку між загальнонауковими підходами є їх взаємна доповнюваність стосовно один до одного, настільки найбільшу ефективність, евристичну потужність вони набувають у взаємодії.

Для вирішення такої комплексної проблеми, як формування професійного потенціалу майбутніх учителів з використанням вебтехнологій, необхідний підхід, який інтегрує кращі ознаки обраних підходів. В основу такого підходу мають бути закладені провідні тенденції суспільства загалом та вищої освіти, зокрема.

У пошуках концептуального підходу до застосування наукових знань для вирішення проблеми формування професійного потенціалу майбутніх учителів з використанням вебтехнологій, враховувано те, що сучасне суспільство, зокрема професійна сфера характеризується динамічністю, інформаційною насиченістю та є сукупністю об'єктів. Це стало основою для вибору об'єктно-адаптаційного підходу як узагальненої стратегії розробки проблеми формування професійного потенціалу майбутніх учителів з використанням вебтехнологій у ЗВО.

Сутнісне ядро цього підходу складає комплекс методологічних підходів, що взаємодоповнюють один одного, синтез яких дає можливість цілісного, багатопланового і багатоаспектного дослідження проблеми. Вбираючи особливості цих підходів, об'єктно-адаптаційний підхід, не розчиняється в них, оскільки має свої, властиві лише йому особливості. Він є особливою формою включення майбутніх учителів у пізнавальну та професійну діяльність творчого характеру з урахуванням використання вебтехнологій. Він містить інший теоретико-методологічний ключ до розуміння проблеми: процес формування професійного потенціалу майбутніх учителів має бути, з одного боку, технологічним, а з іншого – індивідуально-адаптованим до кожного з об'єктів.

Об'єктно-адаптаційний підхід використовується нами як узагальнена теоретико-методологічна стратегія розробки проблеми формування професійного потенціалу майбутнього фахівця з використанням вебтехнологій.

Цей підхід синтезує дві ідеї, покладені в основу теоретико-методологічної стратегії формування професійного потенціалу майбутніх учителів з використанням вебтехнологій. Перша ідея, ідея об'єктності – предметна галузь розділена на деяку множину щодо незалежних сутностей – об'єктів. Відповідно система формування професійного потенціалу майбутніх фахівців в умовах використання вебтехнологій є технологічним об'єктним комплексом, що забезпечує повноцінне і якісне навчання незалежно від його форм і рівнів. Друга ідея, ідея адаптації – відображає процеси пристосування особистості (як об'єкта) до умов зовнішнього та внутрішнього середовища, які здійснюються у ЗВО в умовах інформатизації освіти та передбачає: адаптацію системи формування професійного потенціалу майбутніх учителів до зовнішнього інформатизованого середовища професійної підготовки; адаптацію здобувачів та викладачів до внутрішнього середовища – системи формування професійного потенціалу майбутніх фахівців з використанням вебтехнологій.

Це дозволяє в межах ідеї об'єктності: здійснювати інкапсуляцію об'єктів з наданням зовні лише чітко певних даних, суттєвих для вирішення поставленої задачі; реалізовувати наступність системи, що дозволяє розвивати створені раніше компоненти; здійснювати поліморфізм, який дає можливість групувати об'єкти, характеристики яких з певного погляду можна вважати подібними; у межах ідеї адаптації: оперативно реагувати на змінну ситуацію у професійній сфері; встановити діючі зв'язки між теоретичним та практико-орієнтованим освоєнням професії; організувати процес так, щоб максимально адаптуватися до індивідуальних особливостей людини з опорою на механізм її саморегуляції; нарощувати запас готовності до змін, що відбуваються в умовах інформатизації суспільства, поетапно опановуючи новими ступенями свободи у вирішенні питань, пов'язаних з розвитком людини в сучасному інформаційному просторі; у міру вирішення одних професійних завдань переходити до наступних, перебувати в постійному розвитку та вдосконаленні, залежно від змін та вимог навколишньої дійсності.

Вебтехнології є обов'язковим компонентом процесу формування професійного потенціалу майбутніх учителів, тому необхідно структурувати дидактичні можливості цих технологій та виявити всі доцільні напрями використання вебтехнологій на кожному з етапів професійної підготовки майбутніх учителів.

Висновки. Нами обгрунтовано методологічні підходи до формування професійного потенціалу майбутнього вчителя з використанням вебтехнологій: системний, технологічний, особистісно-професійний, діяльнісний, оптимізаційний та відповідні їм принципи. Застосовано специфічні методологічні підходи: проблемний, задачний, рівневий.

Розкрито сутність: системного підходу, який реалізовано в межах таких принципів: об'єктивності, науковості, пізнання, детермінації, історизму; технологічного через принципи: технологічності, підбору відповідних методів та інструментальних засобів, особистісно-професійного (природовідповідності, демократизації та діалогізації); діяльнісного (активності, творчої самодіяльності, єдності зовнішньої та внутрішньої діяльності); оптимізаційного (оптимальності) підходів. Встановлено, що проблемний та задачний підходи сприяють розробці методико-технологічного забезпечення процесу формування професійного потенціалу майбутніх учителів з використанням вебтехнологій; рівневий підхід дозволяє розробити оцінно-критеріальний інструментарій педагогічного моніторингу. Запропоновано об'єктно-адаптаційний підхід як теоретико-методологічну стратегію формування професійного потенціалу майбутніх учителів з використанням вебтехнологій. Обгрунтовано його сутність, що об'єднує дві ідеї: ідею об'єктності та ідею адаптації.

Проте виконані дослідження не вирішують досліджувану проблему в повному обсязі: залишаються актуальними питання розробки педагогічних умов та програм формування професійного потенціалу майбутніх фахівців з використанням вебтехнологій у системі дистанційного навчання.

Список використаної літератури

1. Артемов В. Ю. Особистісно-орієнтований підхід та модель світу інформаційного аналітика. *Педагогічний процес*. 2008. № 2. С. 15–22.
2. Білоус О. С. Системний підхід у формуванні творчої активності майбутнього педагога. *Вісник Дніпропетровського університету ім. А. Нобеля. Серія : Педагогіка і психологія*. 2015. № 1. С. 227–232.
3. Жигір В. Методологічні підходи як основа науково-педагогічних досліджень у професійній освіті. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2016. Вип. 48. С. 107–115.
4. Заріцька С. І., Пархоменко О. М. Використання веб-технологій у навчальному процесі. *Комп'ютер у школі та сім'ї*. 2014. № 8. С. 39–43.
5. Ковальчук В. А. Системний підхід у дослідженні проблеми підготовки майбутніх учителів до роботи в умовах варіативності освітньо-виховних систем. *Професійна педагогічна освіта: системні дослідження* : монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. С. 279–296.

6. Коробченко А. А. Проблеми особистісно-орієнтованого навчання у вищих навчальних закладах. *Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки.* 2005. № 4. С. 5–12.
7. Крутова Н. І. Цифрові технології у функціонуванні освітнього середовища вчителя математики. *Цифрові технології в освітньому процесі закладів освіти* : зб. матеріалів VII Всеукр. інтеракт. наук.-практ. конф. (Рівне, 24 вер. – 24 жовт. 2018 р.). Рівне : РОІППО, 2019. С. 46–49.
8. Литвиненко Н. І., Заріцька С. І. Застосування веб-технологій для реалізації особистісно-орієнтованого підходу до навчання школярів. *Нові інформаційні технології в освіті для всіх* : зб. матеріалів X Міжнар. конф. (Київ, 26–27 лист. 2015 р.). Київ : [Б. в.], 2015. Ч. 1. С. 173–181.
9. Ляхоцька Л. Цифрова освіта : виклики сьогодення. *Застосування хмаро орієнтованого навчального середовища для формування інформаційно-цифрової компетентності учасників освітнього процесу в умовах реформи Нової української школи* : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. семінару (Київ, 17–20 травня 2018 р.). Київ : ДВНЗ «Ун-т менеджменту освіти» НАПН України, 2018. С. 69–75.
10. Професійна педагогічна освіта: системні дослідження : монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. 308 с.
11. Прошкін В. Освітні веб-ресурси в професійній підготовці майбутніх учителів. *Освітологічний дискурс.* 2017. № 1–2. С. 183–197.
12. Системний підхід у сучасних педагогічних дослідженнях в Україні : монографія / за ред. С. Я. Харченко та ін. Старобільськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2016. 488 с.
13. Ткачук Г. В. Методика використання освітніх веб-ресурсів у процесі підготовки майбутніх учителів інформатики : монографія. Умань : Видавець «Сочінський», 2011. 177 с.
14. Шпеко О. С., Носовець Н. М. Освітні веб-технології у підготовці майбутніх учителів. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки.* 2018. Вип. 151. С. 79–83.

METHODOLOGICAL APPROACHES AND PRINCIPLES OF PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF FUTURE TEACHERS USING WEB TECHNOLOGIES

Shuliak Andrii

Doctor of Philosophy, Lecturer at the Department of Informatics and Information and Communication Technologies
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

Introduction. *The article describes the methodology for forming the professional potential of future teachers using web technologies. The definition of the concepts «web technologies», «professional potential of the future teacher», and «formation of the professional potential of the future teacher» is presented. Methodological approaches to the formation of the professional potential of the future teacher using web technologies are substantiated: system, technological, personal-professional, activity, optimization and corresponding principles. Specific methodological approaches are applied: problem-based, and level-based.*

Purpose. *The article aims to reveal the essence of methodological approaches and principles of forming the professional potential of future teachers using web technologies.*

Methods. *Theoretical methods of analysis and generalization of scientific literature, systematization, and generalization of the received information were used.*

Results. *The essence of the systemic approach, which is implemented within the framework of the following principles: objectivity, scientificity, cognition, determinization, historicism; technological (principles: manufacturability, selection of appropriate methods and tools), personal and professional (principles: naturalness, democratization and dialogization); activity (principles: activity, creative self-activity, unity of external and internal activity); optimization (principle of optimality) approaches. It was established that problematic and problem-based approaches contribute to the development of methodological and technological support for the process of forming the professional potential of future teachers using web technologies; the level approach allows to develop evaluation and criterion toolkit of pedagogical monitoring.*

Originality. *An object-adaptive approach is proposed as a theoretical-methodological strategy for forming the professional potential of future teachers using web technologies. Its essence is substantiated, which unites two ideas: the idea of objectivity (the system of forming the professional potential of future specialists in the conditions of using web technologies is a technological object complex that provides full-fledged and high-quality training regardless of its forms and levels) and the idea of adaptation (reflects the processes of adaptation of the individual (as an object) to the conditions of the external and internal environment, which are carried out in higher education institutions under the conditions of informatization of education) and provides for adaptation of the system of formation of the professional potential of future teachers to the external computerized environment of professional training; adaptation of applicants and teachers to the internal environment - the system of forming the professional potential of future specialists using web technologies.*

Conclusion. We substantiated the methodological approaches to the formation of the professional potential of the future teacher using web technologies: system, technological, personal-professional, activity, optimization and corresponding principles. Specific methodological approaches are applied: problem-based, and level-based. An object-adaptive approach is proposed as a theoretical-methodological strategy for forming the professional potential of future teachers using web technologies.

Key words: Methodological Approaches, Principles, Formation, Professional Potential, Future Teachers, Web Technologies, System, Professional Training, Personal Position of the Future Teacher.

References

1. Artemov, V. Yu. (2008). Osobystisno-orientovanyi pidkhd ta model svitu informatsiinoho analityka [Personal-oriented approach and model of the information analyst's world]. *Pedahohichnyi protses – Pedagogical process*, 2, 15–22. [in Ukrainian].
2. Bilous, O. S. (2015). Systemnyi pidkhd u formuvanni tvorchoi aktyvnosti maibutnoho pedahoha [A systematic approach in shaping the creative activity of the future teacher]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu im. A. Nobelia – Bulletin of A. Nobel Dnipropetrovsk University*, 1, 227–232. [in Ukrainian].
3. Dubaseniuk, O. A. (Ed.). (2015). *Profesiina pedahohichna osvita: systemni doslidzhennia [Professional pedagogical education: systematic studies]*. Zhytomyr, Ukraine. [in Ukrainian].
4. Kharchenko, S. Ya. (Ed.). (2016). *Systemnyi pidkhd u suchasnykh pedahohichnykh doslidzhenniakh v Ukraini [System approach in modern pedagogical research in Ukraine]*. Starobilsk, Ukraine. [in Ukrainian].
5. Korobchenko, A. A. (2005). Problemy osobystisno-orientovanoho navchannia u vyshchyykh navchalnykh zakladakh [Problems of person-oriented learning in higher educational institutions]. *Zbirnyk naukovykh prats Berdianskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu – Collection of scientific works of Berdiansk State Pedagogical University*, 4, 5–12. [in Ukrainian].
6. Kovalchuk, V. A. (2015). Systemnyi pidkhd u doslidzhenni problemy pidhotovky maibutnykh uchyteliv do roboty v umovakh variatyvnosti osvitno-vykhovnykh system [A systematic approach to the study of the problem of preparing future teachers for work in the conditions of variability of educational systems]. *Profesiina pedahohichna osvita: systemni doslidzhennia – Professional pedagogical education: systemic research*. O. A. Dubaseniuk (Ed.). Zhytomyr, Ukraine. [in Ukrainian].
7. Krutova, N. I. (2019). Tsyfrovi tekhnolohii u funktsionuvanni osvitnoho seredovyshcha vchytelia matematyky [Digital technologies in the functioning of the educational environment of the mathematics teacher]. *Tsyfrovi tekhnolohii v osvitnomu protsesi zakladiv osvity – Digital technologies in the educational process of educational institutions: Proceedings of the VII All-Ukrainian interactive scientific and practical conference*. (pp. 46–49). Rivne, Ukraine. [in Ukrainian].
8. Liakhotska, L. (2018). Tsyfrova osvita: vyklyky sohodennia [Digital education: today's challenges]. *Zastosuvannia khmaro orientovanoho navchalnoho seredovyshcha dlia formuvannia informatsiino-tsyfrovoi kompetentnosti uchasykyv osvitnoho protsesu v umovakh reformy Novoi ukrainskoi shkoly – Application of cloud-oriented learning environment for the formation of information and digital competence of participants in the educational process in the context of the New Ukrainian School reform: Proceedings of the All-Ukrainian scientific and practical seminar* (pp. 69–75). Kyiv: SHEI «University of Education Management» of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. [in Ukrainian].
9. Lytvynenko, N. I., & Zaritska, S. I. (2015) Zastosuvannia veb-tekhnolohii dlia realizatsii osobystisno-orientovanoho pidkhdodu do navchannia shkoliariv [The use of web technologies for the implementation of a person-oriented approach to the education of schoolchildren]. *Proceedings from: X Miznarodna konferenciia «Novi informatsiini tekhnolohii v osviti dlia vsikh» – X International Conference «New Information Technologies in Education for All»*. (Vols. 1), (pp. 173–181). Kyiv, Ukraine. [in Ukrainian].
10. Proshkin, V. (2017). Osvitni veb-resursy v profesiinii pidhotovtsi maibutnykh uchyteliv [Educational web resources in the professional training of future teachers]. *Osvitlohichnyi dyskur – Educational discourse*, 1–2, 183–197. [in Ukrainian].
11. Shpeko, O. S., & Nosovets, N. M. (2018). Osvitni veb-tekhnolohii u pidhotovtsi maibutnykh uchyteliv [Educational web technologies in the training of future teachers]. *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu – Bulletin of Chernihiv National Pedagogical University*, 151, 79–83. [in Ukrainian].
12. Tkachuk, H. V. (2011). Metodyka vykorystannia osvitnykh veb-resursiv u protsesi pidhotovky maibutnykh uchyteliv informatyky [The method of using educational web resources in the process of training future informatics teachers]. Uman, Ukraine. [in Ukrainian].
13. Zaritska, S. I., & Parkhomenko, O. M. (2014). Vykorystannia veb-tekhnolohii u navchalnomu protsesi [The use of web technologies in the educational process]. *Kompiuter u shkoli ta simi – Computer in school and family*, 8, 39–43. [in Ukrainian].
14. Zhyhir, V. (2016). Metodolohichni pidkhody yak osnova nauково-pedahohichnykh doslidzen u profesiinii osviti [Methodological approaches as the basis of scientific and pedagogical research in professional education]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh – Pedagogy of formation of creative personality in higher and secondary schools*, 48, 107–115. [in Ukrainian].

Отримано редакцією 21.03.2023 р.

УДК 37.014.6-047.36]:001.8-047.42(045)
DOI: 10.31376/2410-0897-2023-2-52-118-124

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ МОНІТОРИНГУ ЯКОСТІ ОСВІТИ

Осередчук Ольга Анатоліївна

доцент кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи
Львівський національний університет імені Івана Франка
e-mail: oseredchuk.ola@gmail.com
ORCID: 0000-0002-3192-3129

У статті розкрито організаційні питання та експериментальне дослідження щодо застосування моніторингу якості освіти у ЗВО. Визначено мету, завдання та етапи моніторингових досліджень. Розкрито дослідження мотиваційної сфери здобувачів. Значну роль приділено мотивам учіння, поведінки, діяльності, їх формуванню та розвитку. Досліджено мотиваційний комплекс здобувачів; переважаючий тип професійної мотивації (внутрішня, зовнішня позитивна, зовнішня негативна мотивація) групи; рівень мотивації професійного навчання. Вивчено особисту оцінку здобувачами старших курсів організації навчального процесу у ЗВО за окремими параметрами. Наведено приклад такої оцінки за десятибальною шкалою випускниками за спеціальностями: Філологія (спеціалізація: германські мови та літератури) та Середня освіта (Історія). Виділено ступені залучення здобувачів до процесу учіння, які характеризуються, по-перше, деяким загальним ставленням до учіння, яке, як правило, досить добре фіксується і виявляється за такими ознаками як успішність і відвідуваність занять, загальна активність здобувачів за кількістю питань та звернення до викладача, добровільності виконання навчальних завдань, стійкості інтересів до різних аспектів навчання тощо. По-друге, за кожним ступенем залучення здобувача до учіння лежать різні мотиви, цілі. По-третє, кожній із ступенів залучення здобувача в навчання відповідає той чи інший стан, вміння вчитися, що допомагає зрозуміти причину тих чи інших мотиваційних установок, бар'єрів, уникнення від труднощів у роботі тощо. Розроблено рекомендації для здобувачів для підкріплення навчальної діяльності професійною на всіх етапах навчання.

Ключові слова здобувачі, моніторинг, якість освіти, професійна діяльність, учіння, мотиваційна сфера, управління, організація, експериментальне дослідження.

Постановка проблеми. Створення системи моніторингу в управлінні якістю освіти (критеріїв та способів оцінки, організації системи відстеження результативності процесу навчання, виховання та розвитку, отримання об'єктивних даних) у сучасних умовах є необхідним та значущим управлінським механізмом розвитку освіти у ЗВО, що забезпечує досягнення реальних результатів, адекватних сучасним вимогам суспільства та державним стандартам. Оновлення змісту освіти, впровадження нових освітніх технологій, розвиток різних видів освітніх закладів, інноваційні процеси у них потребують вдосконалення системи внутрішнього управління та педагогічного моніторингу. У зв'язку з цим проблема моніторингу в управлінні якістю освіти є однією з найбільш актуальних у теорії та практиці управління ЗВО. Необхідність вирішення цієї проблеми актуалізується розробкою освітніх стандартів нового покоління, критеріїв та показників якості освіти, орієнтованих на компетентнісні, діяльнісні підходи до організації освітніх процесів. Для виявлення досягнень нових вимог в освітній практиці потрібні відповідні показники оцінки та адекватні їм контрольні вимірювачі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливої значущості у дослідженні моніторингу якості освіти набувають вітчизняні та зарубіжні праці (К. Азізова [1], І. Анненкова [2], В. Вікторов [3], О. Гринькевич [4], Н. Дупак [5], Т. Лукіна [6], О. Осередчук [7], М. Barber [8], А. Curaj [9] та ін.). Їх аналіз дозволив визначити коло питань, що характеризують проблему відстеження якості освіти, конкретизувати мету та завдання дослідження; розробити та обґрунтувати програму дослідно-експериментальної роботи.

Мета статті: розкрити організаційні питання та здійснити експериментальне дослідження щодо застосування моніторингу якості освіти у ЗВО.

Методи дослідження. Теоретичні методи аналізу та узагальнення наукової літератури, систематизації та узагальнення отриманої інформації, експериментальний метод.

Виклад основного матеріалу. Для проведення моніторингових досліджень обрано переважно регіональний рівень з метою вдосконалення якості підготовки здобувачів та вдосконалення освітнього процесу.

Для досягнення поставленої мети визначено завдання моніторингових досліджень, що передбачають вибір конкретних засобів оцінювання, складання комплектів методичних матеріалів за різними курсами та їх апробацію, підготовку викладачів та відповідної експериментальної бази, організацію багаторічного моніторингу у ЗВО. Практичне вирішення поставлених завдань здійснювалося у три етапи.

На першому етапі основна увага приділялася створенню контрольних-вимірювальних матеріалів, що забезпечують оцінку досягнень здобувачів. У ході першого етапу складено анкети для вивчення ставлення здобувачів та викладачів до використання різних засобів підсумкової оцінки результатів навчання, зокрема

тестів навчальних досягнень.

Усі експериментальні матеріали пройшли апробацію на базі ЗВО та були доопрацьовані з урахуванням поданих зауважень. Для організації масових досліджень проведено підготовку на курсах з теми «Підсумкове тестування здобувачів».

На другому етапі організовано масовий педагогічний експеримент. Протягом кількох років наприкінці травня проводилось тестування здобувачів (перед екзаменами). Усього за цей період тестування пройшло понад 600 осіб. Підготовлено та апробовано експериментальні матеріали для дослідження мотиваційних передумов навчання здобувачів. Вони включають розроблену анкету та стандартизований тест-опитувальник. На цьому етапі організовано масове анкетування здобувачів щодо виявлення мотиваційних передумов навчання. У ньому взяли участь понад 300 осіб. Для аналізу результатів та їх порівняння сформовано банк відповідей, до якого входять по 100 відповідей здобувачів кожної навчальної паралелі (всього проаналізовано 300 відповідей).

На третьому етапі моніторингу основна увага приділялася узагальненню результатів тестування, збору додаткових даних та формуванню репрезентативних вибірок. Після обробки анкет проводився порівняльний аналіз результатів.

Отриману під час тестування інформацію використано для виявлення досягнень, вивчення їх причинної обумовленості, аналізу загальної готовності викладачів до використання нових засобів оцінки якості освітнього процесу.

Отже, у різних видах досліджень (тестування та анкетування) взяли участь понад 1000 здобувачів та 67 викладачів.

Як головний статистичний показник, використано індекс труднощів, що характеризує відношення середнього балу за тестове завдання до максимально можливого балу, виражене у відсотках. Відповідно до значення індексу труднощів визначається рівень труднощів тестового завдання для здобувачів.

Моніторинг та методика дослідження результативності освітнього процесу відображають ефективність формування мотиваційної сфери здобувачів. У нашому дослідженні значна роль приділяється мотивам учіння, поведінки, діяльності, їх формуванню та розвитку.

Відповідно до мети експерименту, завдання дослідження передбачали: виявлення мотиваційного комплексу здобувачів; визначення переважаючого типу професійної мотивації (внутрішня, зовнішня позитивна, зовнішня негативна мотивація) групи; визначення рівня мотивації професійного навчання.

Дослідження мотивації професійного навчання здобувачів здійснено на основі методик: «Мотивації професійної діяльності (К. Замфір у модифікації А. Реана)», «Ціннісні орієнтації» М. Рокича, «Тип психологічного вдосконалення», «Методика визначення мотивації учіння».

Методика «Мотивації професійної діяльності (К. Замфір у модифікації А. Реана)» застосовувалася для діагностики мотивації професійної діяльності, зокрема мотивації професійно-педагогічної діяльності. В основу покладено концепцію про внутрішню та зовнішню мотивацію (про внутрішній тип мотивації стверджується, коли для особистості має значення діяльність сама по собі; якщо в основі мотивації професійної діяльності лежить прагнення задоволення інших потреб зовнішніх стосовно змісту самої діяльності (мотиви соціального престижу, зарплати тощо), прийнято стверджувати про зовнішню мотивацію. Зовнішні мотиви диференціюються на зовнішні позитивні та зовнішні негативні).

В результаті проведених теоретичних досліджень, на основі аналізу різних теорій з вивчення мотивації, можна зробити висновок, що мотиваційна сфера здобувачів складна і неоднорідна.

Методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокича спрямована на вивчення ціннісно-мотиваційної сфери здобувача. Система ціннісних орієнтацій визначає змістовий аспект спрямованості особистості і становить основу її ставлення до навколишнього світу, до інших людей, до себе самої, основу світогляду та ядро мотивації життєвої активності, основу життєвої концепції та «філософії життя».

Перевагою методики є універсальність, зручність та економічність у проведенні обстеження та обробці результатів, гнучкість – можливість варіювати як стимульний матеріал (списки цінностей), і як інструкції. Недоліком є можлива нещирість. Тому особливу роль відіграє мотивація діагностики, добровільний характер тестування та наявність контакту між експериментатором та респондентом.

Респонденту подається два списки цінностей (18 у кожному), або на аркушах паперу в алфавітному порядку, або на картках. У списках респондент надає кожній цінності ранговий номер, а картки розкладає за порядком значимості. Остання форма подачі матеріалу дає надійніші результати. Спочатку подається набір термінальних, далі інструментальних цінностей.

За отриманими даними тестування можемо стверджувати про те, що системи ціннісних орієнтацій здобувачів контрольних і експериментальних груп не мають суттєвих відмінностей. На першому місці у них знаходиться цінність щасливого сімейного життя, духовної та фізичної близькості до коханої людини; на другому місці у дівчат – наявність добрих і вірних друзів, у юнаків – задоволення (повнота та емоційна насиченість життя). На третьому місці і в юнаків і дівчат – гроші (матеріально забезпечене життя). Останнє

місце і в дівчат і юнаків займає щастя інших людей. Проте є й певні відмінності, зумовлені життєвим досвідом, виробничою практикою за фахом управлінця.

Методика вивчення ціннісних орієнтацій М. Рокича заснована на прямому ранжуванні списку цінностей, що змушує деяких авторів сумніватися в надійності методики, оскільки її результат залежить від адекватності самооцінки респондента. Тому дані, отримані за допомогою тесту Рокича, бажано перевіряти даними інших методик. Може бути використана методика «Тип психологічного вдосконалення», оскільки пошук себе та вибір життєвих цінностей пов'язаний з формуванням цілей саморозвитку та самореалізації. Мета цієї методики – визначити спрямованість саморозвитку, вдосконалення людини. Результати, отримані з цього тесту, допомагають корелювати результати, отримані з тесту Рокича.

«Методика визначення мотивації учіння» може бути подана в такому вигляді: на основі описаних у тексті рівнів мотивації здобувачам пропонується комплекс питань та серія можливих відповідей. Кожна відповідь оцінюється здобувачами балом від 01 до 05; 01 – впевнено «ні», 02 – більше «ні», ніж «так», 03 – не впевнений, не знаю, 04 – більше «так», ніж «ні», 05 – впевнено «так». Шкалювання проводиться здобувачами у спеціальній картці.

Оскільки мотивація особистості складається з вольової та емоційної сфер, питання розділені на дві частини. Половина питань (24) передбачає виявити рівень свідомого ставлення до проблем учіння, друга половина питань (20) спрямована на виявлення емоційно-фізіологічного сприйняття різних видів діяльності у мінливих ситуаціях.

Здобувачі під час заповнення мотиваційної шкали дають оцінку кожному питанню та заповнюють кожен комірку. Потім підсумовуються бали по горизонталі у крайньому правому вертикальному ряду. Вертикальна нумерація шкал першого ряду позначає номери питань, рівень мотивації.

Кожна шкала, що відповідає тому чи іншому рівню мотивації, може набрати від 11 до 55 балів без урахування цифри 0. Кількість балів кожної шкали характеризує ставлення здобувача до різних видів навчальної діяльності та кожен шкалу можна аналізувати окремо. Шкала, яка відрізняється від інших значною кількістю балів, позначатиме рівень мотивації навчання у ЗВО. Прорахувавши середнє арифметичне за кожною шкалою для групи, можна отримати загальний, груповий рівень мотивації.

За запропонованими методиками проведено дослідження та здійснено інтерпретацію отриманих результатів. У проведеному дослідженні брали участь здобувачі 1 курсу зі спеціальностей: Філологія (спеціалізація: германські мови та літератури) та Середня освіта (Історія). Вибірка становила 48-52 здобувачі.

Першим етапом дослідження було знайомство. Знайомство проходило як бесіда в невимушеній обстановці, без присутності викладачів. Наступним етапом був збір інформації (тестування), використовуючи обрані методики.

За К. Замфір визначалася ефективність таких типів мотивації: 1) заробіток; 2) прагнення кар'єрного зростання; 3) бажання не піддаватися критиці керівника та колег; 4) прагнення уникнути можливих покарань чи неприємностей; 5) орієнтація на престиж та повагу з боку інших; 6) задоволення від добре виконаної роботи; 7) загальна корисність праці. Для аналізу відповідей використовувалася шкала: 1 бал – у дуже незначній мірі, 2 бали – досить незначною мірою, 3 бали – невеликою, але й не малою мірою, 4 бали – досить великою мірою, 5 балів – дуже великою мірою.

На основі отриманих даних розраховувалися мотиваційні комплекси: оптимальний баланс мотивів $BM > ЗПМ > ЗНМ$ та $BM = ЗПМ > ЗНМ$, у якому внутрішня мотивація (BM) – висока; зовнішня позитивна мотивація (ЗПМ) – дорівнює внутрішній мотивації чи є нижчою, але досить високою; зовнішня негативна мотивація (ЗНМ) – дуже низька і близька до 1. Чим оптимальніший мотиваційний комплекс (баланс мотивів), тим більше активність здобувачів мотивована змістом професійного навчання, прагненням досягти у ньому певних позитивних результатів.

Аналіз отриманих результатів показав, що студенти більшою мірою задоволені обраною професією. Вибираючи між найкращим, оптимальним та найгіршим типами співвідношень, більшість здобувачів вибрали оптимальний комплекс, представлений поєднаннями: $BM > ЗПМ > ЗНМ$ (38,4% опитаних) та $BM = ЗПМ > ЗНМ$ (9,6% опитаних). Це свідчить про те, що здобувачі із цими мотиваційними комплексами, залучаються до діяльності заради неї самої, а не для досягнення будь-яких зовнішніх нагород. Така діяльність є самоціллю, а не засобом для досягнення іншої мети. Це ті здобувачі, яких цікавить, перш за все, інтерес до самого процесу учіння. Вони схильні вибирати складніші завдання, що позитивно відображається на розвитку їх пізнавальних процесів.

Здобувачі, у яких мотиваційний комплекс характеризується переважанням зовнішньої мотивації, склали 42,7% опитаних із них (29,2% із зовнішньою позитивною мотивацією та 13,5% із зовнішньою негативною мотивацією).

Найгірші мотиваційні комплекси представлені таким співвідношенням: $ЗНМ > ЗПМ > BM$ або $ЗНМ > ЗПМ = BM$; $ЗНМ > BM > ЗПМ$. Ці комплекси мають 7,3%; 5,1%; 2,4% та 2,0% здобувачів відповідно. Це разом становить 15,6% від загальної кількості опитаних здобувачів, що може свідчити про байдуже, а

ймовірно, і негативне ставлення до процесу навчання в цілому. Для таких здобувачів цінністю є не отримання професійних знань і умінь, а кінцевий результат їх навчання у ЗВО, отримання диплому, або можна припустити, що саме ця кількість здобувачів вступили до ЗВО не за своїм бажанням, а наприклад, за тиском батьків. Допустима наявність інших причин.

Здобувачі, які навчаються із зовнішньою мотивацією, не отримують задоволення від подолання труднощів при вирішенні навчальних завдань. Тому вони вибирають простіші завдання і виконують тільки те, що необхідно для отримання підкріплення (оцінки). Відсутність внутрішнього стимулу сприяє зростанню напруженості, зменшенню спонтанності, що чинить переважну дію на креативність здобувача, тоді як наявність внутрішніх спонукань сприяє прояву безпосередності, оригінальності, зростанню креативності. Зовнішня мотивація – це використання методу заохочення, стимулювання, критики, покарання. Основними елементами цього типу мотивації є зовнішні стимули – важелі впливу або носії «роздратування», які викликають дію певних мотивів.

Характеризуючи групу загалом, можна стверджувати, що переважним типом мотивації професійного навчання є внутрішня – 57,3% здобувачів. На другому місці здобувачі із зовнішньою позитивною мотивацією – 29,2%. Цей тип мотивації «гірше» внутрішнього типу мотивації тим, що до діяльності здобувачів призводить не сама діяльність, а те, як її оцінять оточуючі (позитивна оцінка, заохочення, похвала тощо.). На третьому місці – здобувачі із зовнішньою негативною мотивацією – 13,5%. Учіння здобувачів з таким типом мотивації характеризується ознаками: учіння заради учіння, без задоволення від діяльності або без інтересу; учіння через побоювання невдач; учіння з примусу чи під тиском тощо.

За результатами дослідження мотивації навчання здобувачів («Методика визначення мотивації учіння») можна стверджувати, що для більшості здобувачів (51,7%) характерний середній рівень мотивації навчання в ЗВО.

На основі аналізу отриманих результатів ми виділили дві групи здобувачів першого курсу: з високим і низьким рівнем навчальної мотивації.

1 група здобувачів – з високим рівнем навчальної мотивації (9,8%). Це проявляється у таких характеристиках: спрямованість на навчально-професійну діяльність, на розвиток самоосвіти та самопізнання. Вони, як правило, старанно планують своє життя, ставлячи конкретну мету. Характеризуються високою потребою у збереженні власної індивідуальності, прагненням до незалежності від інших та бажанням зберегти неповторність, своєрідність власної особистості, свої погляди та переконання, свій спосіб життя, прагнучи якнайменше піддаватися впливу масових тенденцій; появою життєвих планів, загостреною здатністю до вникання в стан інших, здатність переживати емоційно ці стани як свої; прагненням до досягнення відчутних та конкретних результатів у будь-якому виді діяльності, зокрема у навчальній; здатністю до співпереживання, активного морального ставлення до людей, до себе і до природи; здатністю до засвоєння традиційних ролей, норм, правил поведінки у суспільстві.

2 група здобувачів – з низьким рівнем навчальної мотивації. Таких здобувачів (38,5%). Для цієї групи професійна сфера ще не має значення, яке для них мають сфери навчання та захоплені. Здобувачі рідко замислюються про своє майбутнє, професійне життя для них є чимось непривабливим і невідомим. Їх набагато більше влаштовує безтурботне і звичне студентське життя, в якому навчання здійснюється на рівні з їхніми улюбленими заняттями. Майбутні плани не мають реальної опори у цьому і не підкріплюються особистою відповідальністю за їх реалізацію. Це пов'язано, на нашу думку, з тим, що здобувачі ще перебувають на етапі самовизначення.

В результаті проведеного дослідження встановлено, що більшість здобувачів мають середній рівень мотивації професійного навчання – 57,3%. Високий рівень характерний 9,8% здобувачів, низький – 38,5%.

Проводячи періодичне вимірювання мотивації (1-2 рази в рік) можна зареєструвати динаміку розвитку мотивації, як в окремого здобувача, так і у колективу. Таке шкалювання дозволяє реєструвати рівень мотивації, внутрішньорівневу динаміку розвитку. Так, якщо при одному із вимірів у третій шкалі сума балів склала 38, що перевищувало інші рівні, а в наступному вимірі в цій шкалі виявилось 43 бали, це характеризуватиме внутрішньорівневий прогрес. Можлива ситуація, коли однакову кількість балів набрано за різними шкалами, тоді перевага надається вищому рівню мотивації.

Для здобувачів із першим рівнем мотивації можна запропонувати: підкріплювати навчальну діяльність професійною на всіх етапах навчання (дослідницькі групи, професійні групи тощо); здобувачам з першим рівнем мотивації навчання має приділятися підвищена увага академічного керівництва з метою створення умов підвищення мотивації; вся виховна діяльність в університеті, зокрема дозвілля, має будуватися не тільки на комерційній основі.

У дослідженні прагнемо привернути увагу до того, що на практиці вивчення професійної мотивації необхідно проводити на різних етапах розвитку особистості здобувача, оскільки результат буде різним залежно від пізнавальних та широких соціальних мотивів, а також від рівнів сформованості навчальної мотиваційної сфери, за гармонійністю та узгодженістю окремих мотивів між собою; за стабільністю та

стійкістю позитивних мотивів; наявністю мотивів орієнтованих на тривалу тимчасову перспективу; за дієвістю мотивів та їхнього впливу на поведінку тощо. Все це дає змогу оцінити зрілість професійної мотиваційної сфери.

Шляхи становлення та особливості мотивації для кожного здобувача індивідуальні. Завдання у тому, щоб, спираючись на загальний підхід, виявити, якими складними, іноді суперечливими прийомами відбувається становлення професійної мотивації здобувача.

Наше дослідження професійної мотивації здобувачів дозволяє виділити кілька ступенів залучення до процесу учіння. Кожен з цих ступенів характеризується, по-перше, деяким загальним ставленням до учіння, яке, як правило, досить добре фіксується і виявляється (за такими ознаками як успішність і відвідуваність занять, загальна активність здобувачів за кількістю питань та звернень до викладача, добровільність виконання навчальних завдань, стійкість інтересів до різних аспектів навчання тощо). По-друге, за кожним ступенем залучення здобувача до учіння лежать різні мотиви, мету. По-третє, кожній із ступенів залучення здобувача в навчання відповідає той чи інший стан, вміння вчитися, що допомагає зрозуміти причину тих чи інших мотиваційних установок, бар'єрів, уникнення від труднощів у роботі тощо.

Завершальним напрямом проведення моніторингу була особиста оцінка здобувачами старших курсів організації навчального процесу у ЗВО за окремими параметрами. Наведемо приклад такої оцінки за десятибальною шкалою випускниками за спеціальностями: Філологія (спеціалізація: германські мови та літератури) та Середня освіта (Історія).

Таблиця 1

Оцінка здобувачами старших курсів організації навчального процесу у ЗВО

№ п/п	Параметри організації навчання	Оцінка	
		Філологія (спеціалізація: германські мови та літератури)	Середня освіта (Історія)
1.	Формування соціально-особистісних якостей здобувача	8,0	8,2
2.	Підготовленість здобувача до професійної діяльності	9,2	9,1
3.	Формування творчих здібностей здобувача	7,8	7,6
4.	Формування професійної компетентності здобувача	9,3	9,1
5.	Рівень сформованості професійного іміджу здобувача	8,0	8,1
6.	Матеріально-технічна забезпеченість підготовки здобувача	9,1	9,3
7.	Професійна спрямованість освітнього процесу	9,0	8,8
8.	Вплив освітнього процесу формування готовності здобувача до життя	7,7	7,6

Оцінка здобувачами освітнього процесу у ЗВО досить висока – від 7,6 до 9,3 (Середня освіта (Історія)), від 7,7 до 9,3 (Філологія (спеціалізація: германські мови та літератури)). Отже, застосування моніторингу якості освіти та освітнього процесу дозволило змінити уявлення про готовність здобувачів ЗВО до професійної діяльності.

Висновки. Проблеми теоретико-методологічного обґрунтування моніторингу якості освіти охоплюють широкий спектр досліджень і регламентуються факторами, до яких у сучасний період віднесено: інтенсивне нарощування реформування всіх рівнів освіти, диверсифікацію освіти, індивідуалізацію навчальних та контрольних процесів, інтернаціоналізацію освіти.

Інтенсифікація контрольних оцінних діяльності здобувачів шляхом перекладу її на мову теорії педагогічних вимірів дозволяє не формально, а реально керувати освітнім процесом та приймати правильні управлінські рішення, що сприяють підвищенню якості освіти у тому випадку, коли вона спирається на сучасні теорії навчання. Звідси напрашується висновок про те, що акцент у створенні сучасних систем менеджменту якості в освіті має бути зроблений на розвитку фундаментальних методологічних досліджень щодо обґрунтування можливостей теорії педагогічних вимірів в управлінні якістю освіти, що і доведено результатами експериментального дослідження моніторингу якості освітию

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у дослідженні моніторингу освітнього процесу здобувачів інших спеціальностей.

Список використаної літератури

1. Азізова К. Етапи моніторингу якості освіти у вищому навчальному закладі. *Витоки педагогічної майстерності*. 2016. №17. С.3–120.
2. Анненкова І. Моніторинг якості освіти у ВНЗ: кваліметричний підхід. *Витоки педагогічної майстерності*. Серія : Педагогічні науки. 2012. №10. С.9-15.
3. Вікторов В. Г. Управління якістю освіти: соціально-філософський аналіз : монографія. Дніпропетровськ : Пороги, 2005. 286 с.

4. Гринькевич О. С. Інституційне середовище забезпечення якості системи вищої освіти: міжнародний і національний аспекти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2017. №15(1), С.84-90.
5. Дупак Н.В. Система забезпечення якості вищої освіти у країнах Західної Європи і США. Оновлення змісту, форм, методів навчання і виховання в закладах освіти. *Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету*, 2014. №9 (52), С.25–32.
6. Лукіна Т. Моніторинг якості освіти : теорія і практика. К. : Шкільний світ, вид-во Л. Галіцина. 2006. 128 с.
7. Осередчук О. Методологія вивчення моніторингу якості освіти. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології : наук. журнал /* голов. ред. А. А. Сбруєва. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2021. №6 (110), С.194-202.
8. Barber M. High expectations and standards of all, no matter what: creating a world class education service in England. London: Routledge Falmer. 2001. 187 p.
9. Curaj A., Scott P., Vlasceanu L. & Wilson L. *European Higher Education at the Crossroads : Between the Bologna Process and National Reforms (2-Volume Set)*. Springer. 2012. 1116 p.

ORGANIZING AND CONDUCTING OF EXPERIMENTAL RESEARCH ON THE USE OF EDUCATION QUALITY MONITORING

Osredchuk Olga

Associate Professor at the Department of General Pedagogy and Higher School Pedagogy
Ivan Franko National University of Lviv

Introduction. *The creation of a monitoring system in the management of the quality of education (criteria and methods of evaluation, organization of a system for tracking the effectiveness of the process of learning, education and development, and obtaining objective data) in modern conditions is a necessary and significant management mechanism for the development of education in higher education institutions, which ensures the achievement of real results, adequate to modern requirements of society and state standards. Updating the content of education, introducing new educational technologies, and developing various types of educational institutions, and innovative processes in them require improvement of the system of internal management and pedagogical monitoring. In this regard, the problem of monitoring education quality management is one of the most relevant in the theory and practice of higher education management. The need to solve this problem is actualized by the development of educational standards for a new generation, criteria and indicators of the quality of education, focused on competence-based, activity-based approaches to the organization of educational processes. In order to identify the achievements of new requirements in educational practice, appropriate assessment indicators and adequate control meters are needed. Monitoring the quality of education is one of the promising tools for managing the quality of education.*

Purpose: *to reveal organizational issues and carry out an experimental study on the application of monitoring the quality of education in higher education institutions.*

Methods. *Theoretical methods of analysis and generalization of scientific literature, systematization and generalization of the received information.*

Results. *The purpose, tasks and stages of monitoring studies are determined. The study of the motivational sphere of the achievers is disclosed. A significant role is given to the motives of learning, behaviour, activity, formation and development. The methods used are: «Motivations of professional activity (K. Zamfir in A. Rean's modification)», Value orientations» by M. Rokych, «Type of psychological improvement», and «Methodology for determining learning motivation».*

The personal assessment of senior year students of the organization of the educational process in higher education institutions according to certain parameters was studied. An example of such an assessment on a ten-point scale by graduates in the following majors: Philology (specialization: Germanic languages and literature) and Secondary Education (History) is given. As a result of the conducted research, it was established that the majority of applicants have an average level of motivation for professional training.

Originality. *Degrees of inclusion of students in the learning process are highlighted. Each of these degrees is characterized, first of all, by some general attitude to learning, which, as a rule, is quite well fixed and revealed (by such signs as success and attendance at classes, the general activity of students in terms of the number of questions and appeals to the teacher, voluntary performance – educational tasks, absence of distractions, breadth and stability of interests in various aspects of learning, etc.). Secondly, there are different motives and goals behind each degree of the learner's involvement in learning. Thirdly, each of the degrees of inclusion of the student in education corresponds to one or another state, the ability to learn, which helps to understand the reason for certain motivational attitudes, barriers, avoidance of difficulties at work, etc.*

For applicants, it is suggested to reinforce educational activities with professional ones at all stages of education (research groups, professional groups, etc.); pay increased attention on the part of the academic management in order to create conditions for increasing motivation.

Conclusion. *The motivational complex of acquirers was studied; the prevailing type of professional motivation (internal, external positive, external negative motivation) of the group; and level of motivation for*

professional training. As a result of the conducted research, it was established that the majority of applicants have an average level of motivation for professional training.

The application of monitoring the quality of education and the educational process has made it possible to change the perception of the readiness of higher education graduates for professional activity.

Key words: Acquirers, Monitoring, Quality of Education, Professional Activity, Learning, Motivational Sphere, Management, Organization, Experimental Research.

References

1. Azizova, K. (2016). Etapy monitorynhu yakosti osvity u vyshchomu navchalnomu zakladi [Stages of monitoring the quality of education in a higher educational institution]. *Vytoky pedahohichnoi maisternosti – The origins of pedagogical skill*, 17, 3–120. [in Ukrainian].
2. Annienkova, I. (2012). Monitorynh yakosti osvity u VNZ: kvalimetrychnyi pidkhid [Monitoring the quality of education in universities: a qualitative approach]. *Vytoky pedahohichnoi maisternosti – The origins of pedagogical excellence*, 10, 9-15. [in Ukrainian].
3. Viktorov, V. H. (2005). *Upravlinnia yakistiu osvity: sotsialno-filosofskyi analiz [Management of the quality of education: socio-philosophical analysis]*. Dnipropetrovsk: Porohy. [in Ukrainian].
4. Hrynkevych, O. S. (2017). Instytutsiine seredovyshe zabezpechennia yakosti systemy vyshchoi osvity: mizhnarodnyi i natsionalnyi aspekty [Institutional environment of quality assurance of the higher education system: international and national aspects]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnogo universytetu – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*, 15(1), 84-90. [in Ukrainian].
5. Dupak, N. V. (2014). Systema zabezpechennia yakosti vyshchoi osvity u krainakh Zakhidnoi Yevropy i SShA. Onovlennia zmistu, form, metodiv navchannia i vykhovania v zakladakh osvity [The system of ensuring the quality of higher education in the countries of Western Europe and the USA. Updating the content, forms, methods of teaching and upbringing in educational institutions]. *Naukovi zapysky Rivnenskoho derzhavnogo humanitarnoho universytetu – Scientific notes of Rivne State University of Humanities*, 9(52), 25–32. [in Ukrainian].
6. Lukina, T. (2006). *Monitorynh yakosti osvity: teoriia i praktyka. [Monitoring the quality of education: theory and practice]*. Kyiv: Shkilnyi svit, vyd-vo L. Halitsyna. [in Ukrainian].
7. Oseredchuk, O. (2021). Metodolohiia vyvchennia monitorynhu yakosti osvity. [Methodology of studying the monitoring of the quality of education]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii – Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies: scientific journal*, 6(110), 194-202. [in Ukrainian].
8. Barber, M. (2001). *High expectations and standards of all, no matter what: creating a world class education service in England*. London: Routledge Falmer.
9. Curaj, A., Scott P., Vlasceanu, L. & Wilson, L. (2012). *European Higher Education at the Crossroads: Between the Bologna Process and National Reforms (2-Volume Set)*. Springer.

Отримано редакцією 27.03.2023 р.

УДК 378.018.8:373.5.011.3-051:796-027.568]:796.1/.3(045)

DOI: 10.31376/2410-0897-2023-2-52-124-131

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДО ЗАСТОСУВАННЯ РУХЛИВИХ ТА СПОРТИВНИХ ІГОР У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Карасевич Сергій Анатолійович

доцент кафедри теорії і методики спорту

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

e-mail: sergei.karasevich77@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-3592-6503

У статті розкрито проблему підготовки майбутніх учителів фізичної культури до застосування рухливих та спортивних ігор у професійній діяльності. Розкрито погляди науковців на становлення, еволюцію, розвиток ігрової діяльності дитини, учнів та підготовку до її здійснення майбутніх учителів фізичної культури. Подано класифікацію та характеристику рухливих ігор. Розкрито їх специфіку та переваги. Розроблено технологію підготовки майбутніх учителів фізичної культури до застосування рухливих та спортивних ігор у професійній діяльності. В аспекті цієї технології запропоновано спецсеминар «Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до застосування рухливих та спортивних ігор». З метою отримання об'єктивних даних про оптимальність технології підготовки майбутніх учителів фізичної культури до застосування рухливих та спортивних ігор визначено стан досліджуваної готовності (мотиваційно-ціннісного, інформаційно-змістового, організаційно-технологічного, рефлексивного компонентів). За результатами проведеного дослідження на основі розробленої технології та запропонованого спецсеминару встановлено підвищення рівня готовності майбутнього вчителя фізичної культури до застосування рухливих та спортивних ігор у професійній діяльності.

Keywords: підготовка, майбутній учитель, фізична культура, спортивний колектив, рухливі ігри, спортивні ігри, професійна діяльність, спорт, заклади загальної середньої та вищої освіти, учні.

Постановка проблеми. Пошук шляхів та засобів підготовки майбутніх учителів фізичної культури до застосування рухливих та спортивних ігор у професійній діяльності передбачає виявлення об'єктивних

та суб'єктивних чинників, що зумовлюють невідповідність рівня професійної готовності фахівців сучасним вимогам. Отримання досить повної інформації, що характеризує стан підготовки майбутніх учителів фізичної культури, є правомірним лише через аналіз освітньої практики. Об'єктивна характеристика стану підготовки майбутніх учителів фізичної культури до застосування рухливих та спортивних ігор у професійній діяльності можлива, з одного боку, на основі вивчення її мети, змісту, форм та методів здійснення у закладах загальної середньої й вищої освіти та, з іншого боку, вона потребує аналізу стану їх підготовки.

Традиційні засоби фізичної культури дають можливість формувати в учнів насамперед інтерес до доступних видів фізичних вправ, організувати педагогічно цілеспрямований вплив у школі, сім'ї, за місцем проживання, серед однолітків. Майбутні вчителі фізичної культури здатні не тільки залучити дітей до занять фізичною культурою, а й організувати їх здорове дозвілля.

Одним з найбільш значущих і дієвих засобів залучення учнів до занять фізичною культурою є рухливі та спортивні ігри. Психолого-педагогічні засади рухливих та спортивних ігор розглянуті науковцями (І. Васкан [2], Я. Єремія [4], О. Єрмоленко [5], І. Калиниченко [7], М. Продан [12], О. Сопотницька [13], Т. Христова [14], О. Шинкарук [15] та ін.). Проте підготовка майбутнього вчителя фізичної культури у закладах вищої освіти досі орієнтована, переважно, на розв'язання завдання розвитку фізичних якостей школярів. Недооцінюється роль формування здорового способу життя учнів засобами ігрової діяльності та необхідність підготовки майбутнього вчителя фізичної культури до означеної діяльності. Це негативно позначається на забезпеченні цілісності підготовки майбутніх учителів фізичної культури, їхньої націленості на формування в учнів усвідомленої потреби у фізичному вдосконаленні, формуванні навичок здорового способу життя.

Пошук шляхів вирішення поставлених завдань розглянутої проблеми логічно переміщується у сферу підготовки майбутнього вчителя фізичної культури до застосування рухливих та спортивних ігор у професійній діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фізична культура радикально відрізняється від низки інших засобів і методів, створених людиною для упорядкування свого фізичного і загального стану, формування здорового способу життя, відновлення та зміцнення здоров'я. Тому багато авторів схиляються до думки, що ряд рухливих якостей більшою мірою може впливати на стан здоров'я. Одним із таких засобів фізичної культури можуть бути рухливі та спортивні ігри. Справедлива думка вчених, які вважають, що заняття рухливими та спортивними іграми формують, удосконалюють та сприяють повноцінному фізичному розвитку дітей. Тому ми солідарні з М. Продан, який підкреслює, що в дитячому віці до гри штовхає природна потреба в рухові, потреба випробувувати свої сили, задоволення від боротьби [12, с.125].

Під грою прийнято розуміти вид непродуктивної діяльності, мотив якої полягає не в її результатах, а самому процесі участі у цій діяльності.

Ігри існували у всіх народів без винятку, на якому б етапі розвитку вони не були. У стародавніх народів існувала ціла система засобів розвитку фізичних якостей і військового мистецтва, до якої неодмінно входили різноманітні народні змагання і забави, такі, як «стінка на стінку», «спортивна стрільба з лука», «метання списа» та ін.

Протягом багатьох сотень років вчені різних напрямів науки намагалися розгадати таємницю походження гри. За словами О. Сопотницької, ігри, особливо народні, виникли з язичницьких релігійних актів. Особливо автор підкреслював роль гри у вихованні [13, с.97].

Серйозно розробляли теорію гри у вітчизняній педагогіці Н. Базилевич [1], О. Єрмоленко [5], О. Мітова [11].

У працях відомих вітчизняних педагогів О. Сопотницької [13], О. Шинкарук [15] моделюючи та орієнтуючи функція гри пояснюються здатністю вчителя оперувати ігровими символами. Ці символи замінюють безумовні подразники і є елементом культури. О. Шинкарук вважає, що, організовуючи з допомогою символів діяльність, гра вчить орієнтуватися в явищах культури, духовності загалом, використовувати їх відповідним чином [15]. Тієї ж думки дотримувався О. Сопотницька, яка стверджує, що поява гри залежить від багатства внутрішнього життя, що розвивається в душі дитини [13].

Отже, вчені вважають, що гра є джерелом духовного розвитку особистості.

О. Шинкарук зазначає, що тільки всебічно розвинена людина може виконувати своє призначення в сім'ї та державі, а початкову та основну підготовку до такої функції людина отримує в період ігор [15, с.105].

На думку педагогів та психологів, гра точно відповідає віку, інтересам дитини, в ній є елементи, що ведуть до вироблення важливих навичок та умінь. У ранньому віці дитина вчиться дивитися і чути, брати і відштовхувати легкі предмети. Пізніше, ховаючись від гравців, дитина вчиться переміщатися. Фактично через ігрову діяльність і рухається дитина (О. Єрмоленко [5], О. Котова [10], М. Продан [12]).

Ігри організують вищі форми поведінки, пов'язані з вирішенням складних завдань взаємин, вимагають напруження, винахідливості, спільної діяльності та найрізноманітніших здібностей [5, с.14].

Гра створює несподівані умови, що змушують учня нескінченно урізноманітнити координацію рухів, вчить гнучкості, еластичності рухів, творчим умінням, саме в грі, підпорядковуючи свою поведінку умовним правилам, гравці вчаться розумній і свідомій поведінці. Це підтверджується тим, що від учасників вимагається звичка відомого вибору, з безлічі варіантів реакцій, єдино необхідного відповідно до основної мети діяльності. Виходячи з цього, гра уявляється як доцільна, планомірна, соціально-координована, підпорядкована відомим правилам система поведінки, аналогічна до трудової діяльності та її психологічної природи.

Крім того, у грі відбувається формування колективу, самостійності, позитивного ставлення до праці, виправлення відхилень у поведінці, відбувається становлення толерантної особистості.

Мета статті: проаналізувати процес підготовки майбутніх учителів фізичної культури до застосування рухливих та спортивних ігор у професійній діяльності з використанням розробленої технології забезпечення цього процесу.

Виклад основного матеріалу. Ігри існують різні: рухливі, сюжетні, наслідувальні, музичні, дидактичні, пізнавальні, спортивні та ін. Всі вони потрібні для учнів, всі повинні бути використані вчителем у роботі. Але особливе місце серед них займають рухливі та спортивні ігри. Як показали дослідження І. Калиниченко, 85% часу школярі проводять у сидячому положенні, а це згубно позначається на їхньому здоров'ї. Рухливі ігри завжди пов'язані з ініціативою учасників, вони проходять емоційно з підвищеною руховою активністю, заснованою на природних рухах, з «м'якими» правилами та урахуванням особливостей дитячого організму. Відзначається оздоровчий ефект рухливих ігор, позитивний їхній вплив на серцево-судинну, дихальну, нервову системи, зміцнення м'язів, поліпшення обміну речовин, тобто рухливі ігри здійснюють комплексний різнобічний вплив на учня. Рухливі ігри, як один із засобів фізичного виховання, сприяють переведенню розумової діяльності на фізичну, підвищують загальну працездатність, заповнюють дефіцит рухів, забезпечують правильний перебіг фізіологічних функцій [7, с.84].

Оскільки ігри передаються з покоління в покоління, час вносить зміни до сюжетів деяких із них, наповнює їх новим змістом. Ігри збагачуються, удосконалюються, створюється безліч ускладнених варіантів, але їхня рухлива основа залишається незмінною. Найважливіші переваги рухливих ігор у тому, що вони:

- доступні (не потрібний дороговартісний інвентар, особливі місця для занять і тривала, попередня підготовка до участі у грі);
- відрізняються особливою привабливістю (переможцем часто стає не той, хто сильніший фізично, а той, хто знайшов найбільш раціональний та ефективний шлях до успіху при рівних силах або навіть за чисельної переваги суперника);
- видовищні та емоційні (непередбачуваність результатів, високий розпал пристрастей приносять задоволення як гравцям, так і глядачам);
- не мають жорсткої регламентації навантаження та правил;
- мають колективний характер ігрової взаємодії;
- містять всі види властивих людині природних рухів (ходьбу, біг, стрибки, боротьбу, метання, кидання, вправи з предметами).

Сьогодні практично всі можливі варіанти рухової діяльності охоплені рухливими та спортивними іграми. Оптимізація рухового режиму школярів практично неможлива, якщо не використовувати рухливі та спортивні ігри. Їх об'єднання дозволяє доповнювати та посилювати вплив окремих засобів та фізичних вправ.

Специфіку спортивної гри визначають основні її засоби – фізичні вправи. В цілому фізичні вправи, представлені основними формами здійснення активних рухливих дій і пов'язаними з ними просторово-часовими відносинами та поведінковими ситуаціями, охоплюють своїм впливом три сфери прояву особистості: фізичну, психічну та соціальну, але в обмеженому обсязі, тією мірою, як вони пов'язані з здійсненням активної рухової діяльності. Тому предметом у спортивних іграх є формування фізичних, сенсорно-інтелектуальних і соціальних якостей особистості тією мірою, як вони доступні впливу через фізичні вправи [3, с.221].

Класифікація фізичних вправ є найбільш компактною, системною та диференційованою формою відображення властивих їм видів, властивостей, зв'язків, відносин. Різноманітність конкретних форм їх застосування та різноманітний характер впливу на організм призводять до багатоплановості класифікаційних побудов. У практиці формування здорового способу життя школярів ми використовували класифікації, в яких фізичні вправи поділяються на групи за такими ознаками:

- за відмінністю педагогічних завдань (освітні, виховні, оздоровчі, реабілітаційні);

- за спрямованістю використання (загальнорозвивальні, відновлювальні, професійно-прикладні);
- за впливом на організм (розвиток скелетної мускулатури, рухового апарату, органів дихання, кровообігу);
- за функціональним ефектом (виховання фізичних якостей, формування рухових навичок);
- за предметними формами застосування (гімнастика, спортивні ігри);
- за родом рухливої діяльності (переміщення, стрибки, метання, єдиноборства, технічні види);
- за умовами їх здійснення (природні, у залі, на місцевості, на воді);
- за спрямованістю на виховання якостей (сила, спритність, швидкість, витривалість, гнучкість);
- за рівнем активності (пасивні, малої рухливості, активні);
- за способом оцінки результатів [8, с.96].

Відомо понад 300 класифікацій. Їх загальний недолік – однобічність відображення. Їх сукупність докладно відображає різноманітність можливостей використання фізичних вправ і надає багатий матеріал для розробки авторських, зокрема оздоровчих програм фізичного виховання, їх різноманіття створює цілеспрямовану систему раціонального та ефективного використання фізичних вправ з метою всебічного розвитку та формування здорового способу життя підростаючого покоління [7, с.83].

Отже, учень має значні можливості для зміцнення та підтримання свого здоров'я засобами рухливих та спортивних ігор.

Резюмуючи розгляд питання про специфіку ігрової діяльності та її вплив на організм учнів, слід зазначити, що правильно організовані заняття спортивними і рухливими іграми надають позитивний вплив на організм учасників гри різного віку і дозволяють їм досягти високого рівня фізичної підготовленості.

Аналіз літературних даних щодо формування здорового способу життя школярів показав, що ігрова діяльність успішно формує позитивне ставлення до занять фізичною культурою, а також ефективно збільшує обсяг рухової активності учнів [2, 4, 7, 10, 12, 14]. Сьогодні практично всі можливі варіанти рухової діяльності охоплені рухливими та спортивними іграми. І за необхідності в кожному конкретному випадку може бути рекомендована саме та гра, яка має найкращий ефект.

Отримані дані показують необхідність використання рухливих та спортивних ігор для підготовки майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності.

З урахуванням вищевикладеного видається правомірним вважати, що в основу підготовки майбутніх учителів фізичної культури до застосування рухливих та спортивних ігор у професійної діяльності покладено такі концептуальні положення:

- для забезпечення готовності школярів до систематичної рухової діяльності необхідно в кожному віковому періоді їх розвитку цілеспрямовано формувати потреби і мотиви, що стимулюють оволодіння теоретичними знаннями, організаційними вміннями, руховими навичками, які дозволили б самостійно користуватися оздоровчими технологіями;

- розвиток рухових здібностей здійснюється з урахуванням індивідуальних темпів розвитку організму, природних можливостей індивіда, гетерохронності прояву сензитивних періодів їх розвитку;

- серед безлічі оздоровчих засобів, слід використовувати рухливі та спортивні ігри, які дозволяють активно і швидко адаптуватися до навколишніх умов, опановувати життєво важливі рухові вміння і навички, необхідні для досягнення як фізичної досконалості, так і для професійної готовності.

Отже, коли рухливі та спортивні ігри розглядаються в аспекті значущості для людини та цінності, вони стають чинником підготовки майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності.

Виходячи з вищевикладених положень, у межах створення експериментальної технології, розроблено спецсеминар «Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до застосування рухливих та спортивних ігор».

Спецсеминар передбачав висвітлення п'яти тем: «Історія, сучасний стан та перспективи розвитку рухливих та спортивних ігор», «Ігрова рухова діяльність – ефективний засіб підготовки майбутніх учителів фізичної культури до її впровадження у професійній діяльності», «Специфіка рухливих та спортивних ігор», «Психолого-педагогічні та організаційно-методичні умови проведення різних форм фізкультурно-спортивних заходів», «Умови залучення школярів до рухливих та спортивних ігор».

У процесі розкриття першої теми «Історія, сучасний стан та перспективи розвитку рухливих та спортивних ігор» запропоновано характеристику: рухливих і спортивних ігор як ефективного засобу формування здорового способу життя та як виду спорту; виникнення та розвитку рухливих і спортивних ігор в Україні; фізичних якостей та функціональних особливостей спортсменів, необхідних для гри; спортивних ігор в аспекті основних напрямів діяльності закладів загальної середньої освіти; потреби у самостійних заняттях спортивними іграми.

Розкриття другої теми «Ігрова рухова діяльність – ефективний засіб підготовки майбутніх учителів фізичної культури до її застосування у професійній діяльності» потребувало звернення до форм ігрової діяльності, її характеристик, виникнення та еволюції; впливу на організм учасників гри; особливостей

ігрової спортивної діяльності тощо.

Третя тема «Специфіка рухливих та спортивних ігор» передбачала висвітлення: основних засобів навчання та тренування; допоміжних та основних вправ; рухливих та спортивних ігор; способів використання ігрового та змагального методів у педагогічній практиці.

До четвертої теми «Психолого-педагогічні та організаційно-методичні умови проведення різних форм фізкультурно-спортивних заходів» залучено матеріал про особливості відбору та поєднання засобів у спортивних іграх; розкриття досвіду педагогів-новаторів в організації та проведенні цих заходів у режимі навчального дня школи; умови та особливості використання засобів фізичної культури (спортивних ігор): регулярних, епізодичних, оздоровчих, розважальних, відновлювальних, самостійних.

П'ята тема «Умови залучення школярів до рухливих та спортивних ігор» містить характеристику негативних тенденцій розвитку фізкультурної роботи у сучасних школах (аналіз конкретних даних); способи формування у школярів інтересу до цієї проблеми; умови використання спортивних ігор у процесі формування здорового способу життя школярів: уроків фізичної культури, тестування рухових здібностей, спортивних свят, змагань.

Згідно системного підходу будь-яка діяльність складається з взаємопов'язаних компонентів, розвиток кожного з яких впливає на загальний рівень сформованості готовності до виконання цієї діяльності.

Тому запропонований спецсеминар розрахований на рівний розвиток всіх компонентів аналізованої діяльності. Для досягнення поставленої мети визначено систему дослідно-педагогічної роботи, яка передбачала:

- засвоєння теоретичних знань на заняттях спецсеминару, організованих з урахуванням діалогу;
- поглиблення здобутих теоретичних знань на групових заняттях шляхом вирішення різноманітних педагогічних завдань;
- відпрацювання умінь через моделювання професійної діяльності під час ділових ігор;
- закріплення та вдосконалення сформованих умінь під час тренувальних занять.

За результатами проходження спецсеминару здобувачі ознайомилися із принципами та методами системи фізичного виховання; вивчили теорію та методику навчання основним видам фізичних вправ та тренування в обраному виді спорту; засвоїли основні психолого-педагогічні закономірності організації освітнього процесу та масових фізкультурно-оздоровчих занять з опорою на санітарно-гігієнічні основи фізкультурної діяльності; оволоділи методами та способами визначення рівня фізичної підготовки та засобами збору, аналізу та використання інформації.

Всі знання та вміння, набуті здобувачами, дозволяють їм визначати загальні та конкретні цілі та завдання фізичного виховання, творчо підбирати та застосовувати на заняттях сучасні методи навчання, аналізувати та коригувати власну професійну діяльність, а також застосовувати техніку організації та проведення тренувальної роботи.

Отже, підготовка майбутнього вчителя фізичної культури до застосування рухливих і спортивних ігор є цілеспрямованим, систематичним, свідомим і спеціально організованим процесом, а готовність – особливою інтегральною якістю майбутнього вчителя, сутність якої становить взаємодія мотиваційно-ціннісного, інформаційно-змістового, організаційно-технологічного та рефлексивного компонентів.

З метою отримання об'єктивних даних про оптимальність технології підготовки майбутніх учителів фізичної культури до застосування рухливих та спортивних ігор необхідно було визначити стан досліджуваної готовності (мотиваційно-ціннісного, інформаційно-змістового, організаційно-технологічного, рефлексивного компонентів). Стан сформованості мотиваційно-ціннісного компонента готовності здобувачів визначали за допомогою методів спостереження, анкетування, діагностичних бесід; інформаційно-змістового – використовувалися спостереження в ході занять, діагностичні завдання, самооцінка та експертна оцінка психолого-педагогічних, медико-біологічних і технологічних знань; організаційно-технологічного – застосовувалося спостереження, самооцінка та експертна оцінка діяльності здобувачів; рефлексивного – визначалася з допомогою спеціальних завдань рефлексія.

На основі теоретичного аналізу досліджуваної проблеми, а також виходячи з аналізу стану готовності майбутніх учителів фізичної культури до застосування рухливих та спортивних ігор у професійній діяльності, розроблено технологію їх підготовки. При розробці технології враховувалася необхідність взаємозв'язку різних форм і методів навчання, їх взаємодоповнення та посилення.

Технологію підготовки майбутнього вчителя фізичної культури до застосування рухливих та спортивних ігор можна подати як сукупність таких напрямів:

- забезпечення мотиваційної установки здобувачів на створення активного позитивного ставлення до участі у рухливих та спортивних іграх;
- формування професійної компетентності майбутнього вчителя фізичної культури, підготовленого до застосування рухливих та спортивних ігор у професійній діяльності;

– упровадження обґрунтованих педагогічних умов, що забезпечують застосування рухливих та спортивних ігор у навчальному процесі закладів загальної середньої освіти.

Виокремлення різних технологічних напрямів у підготовці майбутніх учителів фізичної культури до використання рухливих та спортивних ігор у професійній діяльності передбачало інтегративність дій, адаптацію їх до поставлених завдань та взаємодоповнюваність один одного.

За результатами проведеного дослідження на основі розробленої технології та запропонованого спецсемінару встановлено підвищення рівня готовності майбутнього вчителя фізичної культури до застосування рухливих та спортивних ігор у професійній діяльності.

Висновки. Розкрито сутність і значення рухливих та спортивних ігор для учнів закладів загальної середньої освіти та проблему підготовки майбутніх учителів фізичної культури до їх застосування у професійній діяльності. Подано класифікацію та характеристику рухливих ігор. Розкрито їх специфіку та переваги. Розроблено спецсеминар «Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до застосування рухливих та спортивних ігор» у межах створеної експериментальної технології вдосконалення підготовки майбутніх учителів фізичної культури до застосування рухливих та спортивних ігор у професійній діяльності. За результатами проведеного дослідження на основі розробленої технології та запропонованого спецсемінару встановлено підвищення рівня готовності майбутнього вчителя фізичної культури до застосування рухливих та спортивних ігор у професійній діяльності.

Це дослідження не вичерпує всіх аспектів підготовки майбутніх учителів фізичної культури до застосування рухливих та спортивних ігор у професійній діяльності. Подальшу розробку проблеми можна здійснювати в інших напрямках, що дозволяють створювати цілісну систему підготовки педагога до спортивної, тренувальної та змагальної діяльності в ігрових видах спорту.

Список використаної літератури

1. Базилевич Н. О., Тонконог О. С. Організаційно-методичні засади застосування ігрового методу в професійно-прикладній фізичній підготовці студентів ПТУ. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. 2018. № 3К(97). С. 46–49.
2. Васкан І. Г. Стан та перспективи вдосконалення спеціально організованої рухової активності учнів у загальноосвітніх навчальних закладах. *Молодий вчений*. 2017. № 3.1(43.1). С. 54–57.
3. Гресь М. Я. Особливості організації професійно-прикладної фізичної підготовки студентів у закладах вищої освіти у сучасних умовах. *Молодь та олімпійський рух*: зб. тез доповідей XII Міжнар. конф. молодих вчених (17 травня 2019 р.). Київ, 2019. С. 296–298.
4. Єремія Я. І. Особливості залучення до систематичної рухової активності учнів старших класів. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Вип. 22. Т. 4. С. 219–222.
5. Єрмоленко О. В., Єрмоленко М. В. Методика проведення практичних і самостійних занять зі спортивних ігор: посібник. Краматорськ: ДДМА, 2016. 75 с.
6. Зайцева Ю. В., Новік С. М. Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності. *Сучасні тенденції фізичного виховання і спорту*: матеріали регіон. наук.-метод. семінару. Полтава, 2018. С. 12–15.
7. Калиниченко І. О., Савчук О. В. Оцінка рівня спеціально організованої рухової активності дітей 14–17 років. *Інноваційні технології в системі підвищення кваліфікації фахівців фізичного виховання і спорту*. Суми: СумДУ, 2015. С. 83–84.
8. Карасевич С. А. Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до фізкультурно-спортивної діяльності у закладах загальної середньої освіти: монографія. Умань: Візаві, 2018. 204 с.
9. Качан О. А. Упровадження інноваційних технологій у фізкультурно-оздоровчу та спортивну діяльність закладів освіти: навч.-метод. посіб. Слов'янськ: Витоки, 2017. 138 с.
10. Котова О. В., Суханова Г. П. Теоретико-практична підготовка майбутніх учителів фізичної культури у закладах освіти з урахуванням умов сучасної школи. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2019. № 66. Т. 2. С. 30–33.
11. Мітова О. О. Сучасні тенденції розвитку командних спортивних ігор як передумова формування уніфікованої системи контролю в процесі багаторічної підготовки. *Молодь та олімпійський рух*: зб. тез доповідей XII Міжнар. конф. молодих вчених (Київ, 17 травня 2019 р.). Київ, 2019. С. 144–146.
12. Продан М. С., Васкан І. Г. Значення рухливих та спортивних ігор у розвитку фізичних якостей та покращення стану здоров'я школярів *Актуальні питання фізичної культури, спорту та ерготерапії*: матеріали II Міжнародного науково-спортивного конгресу студентів та молодих вчених (Чернівці, 24–25 квітня 2020 р.). Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2020. С.124–126.
13. Сопотницька О. В. Формування готовності майбутніх учителів фізичної культури до тренерської діяльності в ігрових видах спорту: дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.04. Хмельницький, 2016. 342 с.
14. Христова Т. С., Андронов А. В. Професійна підготовка майбутнього вчителя фізичної культури до спортивно-ігрової діяльності в умовах сучасної школи. *Перспективні наукові дослідження*. 2017. № 6. URL: http://www.rusnauka.com/6_PNI_2017/Sport/1_222561.doc.htm (дата звернення: 17.11.2022).
15. Шинкарук О. А., Мітова О. О. Система контролю підготовки початківців у командних спортивних іграх: проблемні питання та сучасні підходи. *Спортивний вісник Придніпров'я*. 2017. Issue 1. Рр. 105–108.

TRAINING FUTURE PHYSICAL EDUCATION TEACHERS TO USE OUTDOOR AND SPORTS GAMES IN THEIR PROFESSIONAL ACTIVITIES

Karasievych Serhii

Associate Professor of the Department of Sports Theory and Methodology
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

Introduction. *The article reveals the problem of training future teachers of physical culture to use mobile and sports games in their professional activities. It has been established that an objective characterization of the state of preparation of future physical education teachers for the use of mobile and sports games in professional activity is possible, on the one hand, based on the study of its purpose, content, forms, and methods of implementation in institutions of higher education and, on the other hand, it requires an analysis of the state of their training. Traditional means of physical culture provide an opportunity to form among students, first of all, interest in available types of physical exercises, to organize pedagogically targeted influence at school, among family, at the place of residence, and among peers. Future teachers of physical education are able not only to involve children in physical education but also to organize their healthy leisure time.*

Purpose. *The article aims to find the essence and meaning of moving and sports games for students of general secondary education institutions and to reveal the problem of training future teachers of physical education for their use in professional activities.*

Methods. *Theoretical methods of analysis and generalization of scientific literature, systematization, and generalization of the received information.*

Results. *The views of scientists on the formation, evolution, and development of play activities of children, and students and preparation for its implementation by future teachers of physical culture are disclosed. The classification and characteristics of mobile games are presented. Their specifics and advantages are disclosed. The conceptual provisions that form the basis of the training of future physical education teachers for the use of moving and sports games in their professional activities are substantiated. The technology for training future physical culture teachers for the use of moving and sports games in their professional activities has been developed. In the aspect of this technology, a special seminar «Preparation of future teachers of physical education for the use of mobile and sports games» is offered, which contains five topics: «History, current state, and prospects for the development of mobile and sports games», «Game motor activity is an effective means of training future of physical education teachers before its implementation in professional activity», «Specifics of moving and sports games», «Psychological-pedagogical and organizational-methodical conditions for conducting various forms of physical culture and sports events», «Conditions for involving schoolchildren in moving and sports games».*

Originality. *The technology for training a future teacher of physical education for the use of moving and sports games is a combination of the following areas: ensuring the motivational attitude of students to create an active positive attitude to participation in moving and sports games; formation of the professional competence of the future teacher of physical culture, prepared for the use of mobile and sports games in professional activities; introduction of justified pedagogical conditions that ensure the use of mobile and sports games in the educational process of general secondary education institutions.*

To obtain objective data on the optimality of the technology for training future teachers of physical education for the use of mobile and sports games, the state of the studied readiness (motivational-value, informational-content, organizational-technological, reflective components) was determined.

Based on the results of the research conducted based on the developed technology and the proposed special seminar, an increase in the level of readiness of the future physical culture teacher for the use of moving and sports games in professional activities was established.

Conclusion. *the essence and significance of moving and sports games for students of general secondary education institutions and the problem of preparing future teachers of physical education for their use in professional activities are revealed. The classification and characteristics of mobile games are presented. Their specifics and advantages are disclosed. A special seminar «Preparation of future teachers of physical culture for the use of moving and sports games» was developed within the framework of the created experimental technology for improving the training of future teachers of physical culture for the use of moving and sports games in professional activities. Based on the results of the research conducted based on the developed technology and the proposed special seminar, an increase in the level of readiness of the future physical culture teacher for the use of moving and sports games in professional activities was established.*

Keywords: *Training, Future Teacher, Physical Education, Sports Team, Outdoor Games, Sports Games, Professional Activity, Sports, Institutions of General Secondary and Higher Education, Students.*

References

1. Bazylevych, N. O., & Tonkonoh, O. S. (2018). Orhanizatsiino-metodychni zasady zastosuvannya ihrovoho metodu v profesiino-pykladnii fizychnii pidhotovtsi studentiv PTU [Organizational and methodical principles of the

application of the game method in the professional and applied physical training of students of technical vocational schools]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova – Scientific Journal of the National Pedagogical Dragomanov University*, 3K(97), 46–49. [in Ukrainian].

2. Vaskan, I. H. (2017). Stan ta perspektyvy vdoskonalennia spetsialno orhanizovanoi rukhovoї aktyvnosti uchniv u zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh [Status and prospects of improvement of specially organized motor activity of students in general educational institutions]. *Molodyi vchenyi – Young scientist*, 3.1(43.1), 54–57. [in Ukrainian].

3. Hres, M. Ya. (2019). Osoblyvosti orhanizatsii profesiino-prykladnoi fizychnoi pidhotovky studentiv u zakladakh vyshchoi osvity u suchasnykh umovakh [Peculiarities of the organization of professional and applied physical training of students in higher education institutions in modern conditions]. Proceedings from: *XII Mizhnarodna konferencia molodykh vchenykh «Molod ta olimpiyskyi rukh» – XII International Conference of Young Scientists «Youth and the Olympic Movement»*. (pp. 296–298). Kyiv, Ukraine. [in Ukrainian].

4. Yeremiia, Ya. I. (2020). Osoblyvosti zaluchennia do systematychnoi rukhovoї aktyvnosti uchniv starshykh klasiv [Peculiarities of involvement in systematic motor activity of high school students]. *Innovatsiina pedahohika – Innovative pedagogy*, 22(4), 219–222. [in Ukrainian].

5. Yermolenko, O. V., & Yermolenko, M. V. (2016). *Metodyka provedennia praktychnykh i samostiinykh zaniat zi sportyvnykh ihor [Methodology of conducting practical and independent classes on sports games]*. Kramatorsk, Ukraine. [in Ukrainian].

6. Zaitseva, Yu. V., & Novik, S. M. (2018). Pidhotovka maibutnykh uchyteliv fizychnoi kultury do profesiinoi diialnosti [Preparation of future teachers of physical education for professional activity]. Proceedings from: *materialy rehionalnoho nauково-metodichnoho seminary «Suchasni tendentsii fizychnoho vykhovannia i sportu» – materials of the regional scientific and methodological seminar «Modern trends in physical education and sports»*. (pp. 12–15). Poltava, Ukraine. [in Ukrainian].

7. Kalynychenko, I. O., & Savchuk, O. V. (2015). Otsinka rivnia spetsialno orhanizovanoi rukhovoї aktyvnosti ditei 14–17 rokiv [Assessment of the level of specially organized motor activity of children 14–17 years old]. *Innovatsiini tekhnologii v systemi pidvyshchennia kvalifikatsii fakhivtsiv fizychnoho vykhovannia i sportu – Innovative technologies in the system of advanced training of specialists in physical education and sports*, 83–84. [in Ukrainian].

8. Karasievych, S. A. (2018). *Pidhotovka maibutnykh uchyteliv fizychnoi kultury do fizkulturno-sportyvnoi diialnosti u zakladakh zahalnoi serednoi osvity [Preparation of future teachers of physical culture for physical culture and sports activities in institutions of general secondary education]*. Uman, Ukraine. [in Ukrainian].

9. Kachan, O. A. (2017). *Uprovadhennia innovatsiinykh tekhnologii u fizkulturno-ozdorovchu ta sportyvnu diialnist zakladiv osvity [Implementation of innovative technologies in physical culture and health and sports activities of educational institutions]*. Sloviansk, Ukraine. [in Ukrainian].

10. Kotova, O. V., & Sukhanova, H. P. (2019). Teoretyko-praktychna pidhotovka maibutnykh uchyteliv fizychnoi kultury u zakladakh osvity z urakhuvanniam umov suchasnoi shkoly [Theoretical and practical training of future teachers of physical culture in educational institutions taking into account the conditions of the modern school]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh – Pedagogy of forming a creative personality in higher and secondary schools*, 66(2), 30–33. [in Ukrainian].

11. Mitova, O. O. (2019). Suchasni tendentsii rozvytku komandnykh sportyvnykh ihor yak peredumova formuvannia unifikovanoi systemy kontroliu v protsesi bahatorichnoi pidhotovky [Modern trends in the development of team sports games as a prerequisite for the formation of a unified control system in the process of long-term training]. Proceedings from: *XII Mizhnarodna konferencia molodykh vchenykh «Molod ta olimpiyskyi rukh» – XII International Conference of Young Scientists «Youth and the Olympic Movement»*. (pp. 144–146). Kyiv, Ukraine. [in Ukrainian].

12. Prodan, M. S., & Vaskan, I. H. (2020). Znachennia rukhlyvykh ta sportyvnykh ihor u rozvytku fizychnykh yakosteı ta pokrashchennia stanu zdorovia shkoliariv [The importance of moving and sports games in the development of physical qualities and improvement of the health of schoolchildren]. Proceedings from: *Aktualni pytannia fizychnoi kultury, sportu ta erhoterapii: materialy II Mizhnarodnoho nauково-sportyvnoho konhresu studentiv ta molodykh vchenykh* (pp. 124–126) Chernivtsi, Ukraine. [in Ukrainian].

13. Sopotnytska, O. V. (2016). *Formuvannia hotovnosti maibutnykh uchyteliv fizychnoi kultury do trenerskoї diialnosti v ihrovykh vydakh sportu [Formation of readiness of future physical education teachers for coaching activities in game sports]*. *Candidate's thesis*. Chmelnytskii, Ukraine. [in Ukrainian].

14. Khrystova, T. Ye., & Andronov, A. V. (2017). Profesiina pidhotovka maibutnoho vchytelia fizychnoi kultury do sportyvno-ihrovoi diialnosti v umovakh suchasnoi shkoly [Professional training of the future physical education teacher for sports and games in the conditions of a modern school]. [www.rusnauka.com](http://www.rusnauka.com/6_PNI_2017/Sport/1_222561.doc.htm). URL: http://www.rusnauka.com/6_PNI_2017/Sport/1_222561.doc.htm [in Ukrainian].

15. Shynkaruk, O. A., & Mitova, O. O. (2017). Systema kontroliu pidhotovky pochatkivtsiv u komandnykh sportyvnykh ihrakh: problemni pytannia ta suchasni pidkhody [The control system of training beginners in team sports games: problematic issues and modern approaches]. *Sportyvnyi visnyk Prydniprovnia – Sports Bulletin of Prydniprovnia*, 1, 105–108. [in Ukrainian].

Отримано редакцією 17.03.2023 р.

УДК 371.134

DOI: 10.31376/2410-0897-2023-2-52-132-138

ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ МАЙСТРІВ ВИРОБНИЧОГО НАВЧАННЯ

Пахомов Ілля Володимирович

старший викладач кафедри педагогіки, психології та менеджменту

Білоцерківський інституту неперервної професійної освіти ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України

e-mail: pahomov.ilya@ukr.net

ORCID ID: 0000-0002-6101-9384

У статті проаналізовано основні технології формування та розвитку педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання закладів професійної (професійно-технічної) освіти. Розкрито особливості розвитку їх під час проходження підвищення кваліфікації у Білоцерківському інституту неперервної професійної освіти ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України. Висвітлено особливості змістовних модулів та спецкурсів для майстрів виробничого навчання, які підвищують кваліфікацію в Інституті. Зроблено висновок про те, що найбільш ефективно педагогічна майстерність формується та розвивається при поєднанні зусиль закладу професійної (професійно-технічної) освіти та закладу вищої освіти, який здійснює підвищення кваліфікації майстрів виробничого навчання.

Ключові слова: *майстри виробничого навчання, підвищення кваліфікації, педагогічна майстерність, професійна (професійно-технічна) освіта, професійно-педагогічні компетентності.*

Постановка проблеми. Однією з основних умов підвищення якості професійного навчання в закладах професійної (професійно-технічної) освіти є високий професійний та особистісний рівень майстрів виробничого навчання. Саме вони передають учням спеціальні знання, виховують їх, формують практичні вміння та навички, які є базою професійного зростання майбутніх фахівців. Важливим для формування позитивної мотивації майбутніх фахівців, набуття необхідних умінь і навичок є професійне та педагогічне «обличчя» майстрів виробничого навчання. Безумовно, становленню та розвитку майбутніх фахівців сприяє вплив майстрів виробничого навчання на засвоєння професійно значущих знань, умінь і навичок, набуття високої кваліфікації та компетентності, формування психологічної готовності до майбутньої професії, планування особистісного та професійного розвитку.

Майстер виробничого навчання є, в першу чергу, педагогом професійної освіти, а не лише фахівцем у певній виробничій галузі. Тому для нього особливо важливим є педагогічні здібності, знання, навички, наявність високорозвиненої педагогічної культури, психолого-педагогічної компетентності, педагогічної майстерності, відсутність проявів професійного та емоційного вигорання.

Діяльність майстра виробничого навчання вимагає постійної уваги і контролю за взаємодією в системі «вчитель-учень», супроводжується неспокоєм, емоційною напругою, високою мірою особистої відповідальності, виснаженням та професійним вигоранням.

Розглядаючи проблему впливу професійної діяльності на особистість майстрів виробничого навчання слід визнати, що постійний стан напруженості, необхідність внутрішнього контролю, налаштування та мобілізація всіх сил на активні й доцільні дії, висока міра особистої відповідальності впливає на його психофізіологічний та емоційний стан, викликаючи стрес.

Актуальність формування та розвитку педагогічної майстерності визначається високими вимогами до морально-ділових якостей майстрів виробничого навчання, в тому числі відсутністю у них виражених ознак професійного чи емоційного вигорання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питаннями формування та розвитку педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання займалися низка науковців (М. Вайнтрауб, О. Внукова, Т. Герлянд, О. Дубасенюк, І. Зязюн, Г. Ігнатенко, З. Єрмакова, Л. Кармушенко, І. Кривонос, С. Кравець, О. Кривильова, С. Кізім, Л. Коваль, В. Ковальчук, В. Сидоренко, Л. Сергєєва, О. Щербак, О. Юртаєва, О. Шамралюк тощо).

Представниками Полтавської наукової школи І. Зязюна (Є. Барбіна, В. Гриньова, О. Дубасенюк, О. Пехота, С. Сисоєва, Н. Тарасевич та ін.) педагогічна майстерність розглядається з інших позицій. У відповідності до поглядів названої наукової школи педагогічна майстерність – це комплекс властивостей особистості, що забезпечує самоорганізацію високого рівня професійної діяльності на рефлексивній основі [1].

На наш погляд, особливий внесок у дослідження цього питання внесли вітчизняні науковці Василь Ковальчук та Вікторія Сидоренко.

Так, В. Ковальчук уточнив зміст та структуру педагогічної майстерності майстра виробничого навчання. На його думку, під педагогічною майстерністю майстра виробничого навчання слід розуміти професійну якість, що забезпечує самоорганізацію високого рівня професійної діяльності на рефлексивній основі й робить можливим із мінімальними зусиллями та в найкоротші терміни досягати запланованих

результатів [2].

Серед існуючих моделей педагогічної майстерності він віддає перевагу поглядам Полтавської наукової школи І. Зязюна, оскільки вона охоплює найважливіші сторони професійної діяльності педагога: ціннісну сферу, процес діяльності, особистісні якості, знання й уміння, а також виступає основою для створення дійового діагностичного інструментарію [1].

У відповідності до поглядів цієї наукової школи, у найбільш загальному вигляді структуру педагогічної майстерності утворюють такі складові: педагогічна спрямованість особистості, професійні знання, здібності до педагогічної діяльності, педагогічна техніка.

Професійна (педагогічна) спрямованість – інтегральна динамічна властивість особистості педагога, що характеризує його домінуючі установки до обраної професії, які впливають на підготовку до професійної діяльності та її успішність. Педагогічна спрямованість характеризується усвідомленням педагогом кінцевої мети педагогічної системи, емоційним позитивним відношенням до педагогічної діяльності, високою самооцінкою своїх педагогічних здібностей, бажанням шукати нові методи навчання, здатністю витримувати високе напруження педагогічної праці.

Професійні знання – основа, каталізатор становлення професійної майстерності, яка складається зі знання предмета викладання, його методики, педагогіки й психології. Рівень професійного знання оцінюється рівнем узагальненості всіх часткових знань, глибиною засвоєння, умінням використовувати їх на практиці репродуктивно й творчо.

Здібності до педагогічної діяльності – характерологічні риси особистості педагога, засновані на специфічному перебігу його психологічних процесів, що виступають гарантом його професійного успіху.

Педагогічна техніка – уміння використовувати психофізичний апарат як інструмент виховного впливу, прийоми володіння собою (своїм організмом, настроєм, мовленням, увагою й уявою) і прийоми впливу на інших (вербальні й невербальні засоби) [1].

На думку В. Ковальчука, структура професійної майстерності майстрів виробничого навчання утворюється наступними компонентами: технологічною культурою, що характеризується технологічними уміннями, технологічним мисленням та технологічним мовленням; професійною спрямованістю – відношенням до учнів, засобів і мети педагогічної діяльності, а також професійним самовідношенням; професійними знаннями, до складу яких входять педагогічні, психологічні знання, а також знання з предмету викладання; здібностями до педагогічної діяльності, які включають комунікативні, перцептивні, динамічні здібності, здібності до оптимістичного прогнозування, а також креативність; – педагогічною технікою, що характеризується дидактичними уміннями, вольовою саморегуляцією, мімічною та пантомімічною виразністю, а також технікою мовлення [2].

Також В. Ковальчук визначив теоретичне підґрунтя розвитку педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання, до якого входять: положення наукової школи І, Зязюна про самоорганізацію професійної діяльності на рефлексивній основі та про умови розвитку педагогічної майстерності в системі безперервної професійної освіти, теорія освіти дорослих (андрагогіка), концептуальні підходи до підвищення професійної кваліфікації майстрів виробничого навчання [3].

В. Сидоренко у численних публікаціях визначає сутність педагогічної майстерності як соціально-педагогічного, науково-теоретичного, науково-методичного, акмеологічного феномену, як інтегративну систему структурно-змістових параметрів у діяльнісно-творчому, індивідуально-особистісному та акмеологічному аспектах. Вона характеризується сформованістю професійно-педагогічної компетентності, педагогічної творчості та артистизму, технологічної культури, професійно-педагогічного спілкування. Вона проявляється на певному рівні розвитку (репродуктивному, оптимальному, досконалому, продуктивно-теоретичному). Також вона є єдністю цільового, аксіологічного, діяльнісно-упроваджувального, управлінського та моніторингово-результативного компонентів.

Формулювання мети статті. Мета статті полягає у аналізі технологій формування та розвитку педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання, які застосовуються у закладах професійної (професійно-технічної) освіти, а також у закладах вищої освіти, які здійснюють їх підвищення кваліфікації.

Виклад основного матеріалу. Мета формування та розвитку педагогічної майстерності полягає в оновленні, поглибленні та систематизації педагогічних знань, розвитку та удосконаленні педагогічних умінь майстрів виробничого навчання.

Завдання формування та розвитку педагогічної майстерності: оновлення та систематизація педагогічних знань майстрів виробничого навчання; підвищення рівня їх педагогічної компетентності щодо виховної та освітньої діяльності зі здобувачами професійної (професійно-технічної) освіти.

Нами було проведено опитування 63 майстрів виробничого навчання закладів професійної (професійно-технічної) освіти, які проходили підвищення кваліфікації у Білоцерківському інституті неперервної професійної освіти ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України. Переважна більшість їх (73,5%) вказали на проведення занять у школі педагогічної майстерності в їх закладах. Але

серед них переважна більшість (81,4%) вказали, що заняття у ній проводяться нерегулярно, а теми занадто абстрактні та не мають практичної значущості для них (крім тем, пов'язаних з методикою проведення виробничого навчання).

Лише 11,3% опитаних вказали на вивчення методів виховної роботи зі здобувачами професійної (професійно-технічної) освіти, 12,5% – психологічних особливостей підліткового та юнацького віку, дещо більше (16,4%) – методів формування професійних компетентностей здобувачів освіти. Це свідчить про недостатню ефективність школи педагогічної майстерності у формуванні професійно-педагогічної компетентності майстрів виробничого навчання.

Формування та розвиток педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання закладів професійної (професійно-технічної освіти) здійснюється як у самих закладах (школа педагогічної майстерності), так і у Білоцерківському інституті неперервної професійної освіти ДЗВО «Університет менеджменту освіти» в рамках змістовних модулів «Педагогічний менеджмент і психологія професійної діяльності» та «Інноваційні технології в закладі професійної (професійно-технічної) освіти».

Модуль «Педагогічний менеджмент і психологія професійної діяльності» складається з чотирьох змістовних модулів: «Психолого-педагогічні засади професійної діяльності», «Психологія особистості», «Педагогічний менеджмент» та «Вибіркові спецкурси». Він формує професійно-педагогічні та професійно-психологічні компетентності майстрів виробничого навчання, пов'язані з управлінням процесом формування професійних компетентностей здобувачів професійної (професійно-технічної) освіти.

Змістовний модуль «Психолого-педагогічні засади професійної діяльності» складається з чотирьох тем: «Професійний розвиток фахівців в умовах безперервної освіти: ключові компетентності і ресурси» (інтернет-лекція), «Розвиток soft skills педагога професійної освіти в умовах цифровізації економіки та суспільства (інтернет-лекція), «Моделювання та реалізація індивідуальної освітньої траєкторії розвитку майбутнього кваліфікованого робітника» (семінарське заняття) та «Розвиток професійної ідентичності як засіб становлення майбутнього кваліфікованого робітника» (семінарське заняття). Цей модуль об'єднує питання професійного розвитку як майстра виробничого навчання, так і здобувачів професійної (професійно-технічної) освіти.

Змістовний модуль «Психологія особистості» також складається з чотирьох тем: «Структура і психологічні характеристики особистості (інтернет-лекція), «Психологічні умови особистісного розвитку майбутнього кваліфікованого робітника (семінарське заняття), «Соціально-педагогічна робота зі здобувачами професійної (професійно-технічної) освіти» (інтернет-лекція, семінарське заняття) та «Підготовка педагогічних працівників до створення інклюзивного освітнього середовища в закладі професійної освіти» (інтернет-лекція, семінарське заняття). Він формує як професійно-психологічні, так і професійно-педагогічні компетентності майстрів виробничого навчання.

Варто також зупинитися на спецкурсі «Соціально-педагогічна робота зі здобувачами професійної (професійно-технічної) освіти», розробленому автором. Незважаючи на те, що цими питаннями насамперед займається соціальний педагог, але майстер виробничого навчання повинен володіти основами цієї роботи. Актуальність спецкурсу визначається високими вимогами до соціально-педагогічної роботи у закладах.

Мета спецкурсу полягає в оновленні, поглибленні та систематизації знань, розвитку та удосконаленні умінь щодо діагностики, профілактики та попередження негативних соціально-педагогічних явищ у закладах професійної (професійно-технічної) освіти.

До основних завдань спецкурсу належать: оновлення та систематизація знань щодо негативних соціально-педагогічних явищ у закладах професійної (професійно-технічної) освіти; підвищення рівня професійної компетентності педагогічних працівників цих закладів щодо діагностики та профілактики цих явищ. Спецкурс розраховано на 6 навчальних годин, із яких 2 години – інтернет-лекція, 4 години – семінарське заняття.

Очікувані результати опрацювання матеріалів включають: знання і розуміння поняття та функцій соціально-педагогічної роботи у закладах професійної (професійно-технічної) освіти, засобів діагностики, профілактики та попередження негативних соціально-педагогічних явищ; вміння діагностувати ознаки цих явищ, здійснювати їх профілактику, мотивувати здобувачів до здорового способу життя; диспозиції (людиноцентризм, цінність особистості, просування демократичних цінностей у освітній процес, готовність до змін, гнучкість, постійний професійний розвиток, рефлексія власної професійної діяльності).

Реалізація завдань для досягнення результатів спецкурсу здійснюється шляхом: самостійного опрацювання слухачами навчального матеріалу, виконання контрольних-діагностичних матеріалів, спрямованих на вдосконалення умінь і навичок на практиці застосовувати набуті теоретичні знання, участі в рефлексійно-оцінювальному блоці з метою використання здобутих знань, умінь (навичок) у професійно-педагогічній діяльності, написання та захисту на підсумковому етапі випускної роботи/проекту (на вибір).

Спецкурс «Соціально-педагогічна робота зі здобувачами професійної (професійно-технічної) освіти» складається з трьох тем: «Поняття та особливості соціально-педагогічної роботи зі здобувачами

освіти у закладах професійної (професійно-технічної) освіти» (інтернет-лекція), «Соціально-педагогічна робота зі здобувачами освіти у закладах професійної (професійно-технічної) освіти, які перебувають у конфлікті із законом» (семінарське заняття) та «Соціально-педагогічна робота зі здобувачами освіти у закладах професійної (професійно-технічної освіти), які мають алкогольну чи наркотичну залежність» (семінарське заняття).

Тема «Поняття та особливості соціально-педагогічної роботи зі здобувачами освіти у закладах професійної (професійно-технічної) освіти» розглядає різні функції соціального педагога у цих закладах: діагностичну, профілактичну, консультаційну та корекційну. Особлива увага звертається на взаємодію майстра виробничого навчання з соціальним педагогом у роботі зі здобувачами «групи ризику».

Тема «Соціально-педагогічна робота зі здобувачами освіти у закладах професійної (професійно-технічної) освіти, які перебувають у конфлікті із законом» розкриває соціальні послуги, які отримують ці здобувачі, роль у цьому процесі соціального педагога, персоналу установ виконання покарань, органів пробації, Національної поліції, Центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та осіб, дотичних до Програм відновного правосуддя. Серед здобувачів професійної (професійно-технічної) освіти є незначна доля осіб, які мають проблеми із законом (стоять на обліку в поліції, пробації, соціальних службах), і з ними необхідно працювати не тільки психологам та соціальним педагогам закладів, але й майстрам виробничого навчання.

Тема «Соціально-педагогічна робота зі здобувачами освіти у закладах професійної (професійно-технічної освіти), які мають алкогольну чи наркотичну залежність» стосується проблем алкоголізму та наркоманії здобувачів та змісту соціально-педагогічної роботи з ними, насамперед реабілітаційних програм. Серед здобувачів професійної (професійно-технічної) освіти є незначна доля осіб, які мають проблеми із алкоголем чи наркотиками (стоять на обліку в наркологічному диспансері, поліції, пробації, соціальних службах), і з ними необхідно працювати не тільки психологам та соціальним педагогам закладів, але й майстрам виробничого навчання.

З метою оцінки сформованості професійно-педагогічних компетентностей з цієї теми (рівень знань) слухачі можуть пройти онлайн-тест. Також слухачі можуть ознайомитися з глосарієм термінів та цифровою бібліотекою з теми, які розміщені на платформі.

Змістовний модуль «Педагогічний менеджмент» включає шість тем: «Основи андрагогіки» (інтернет-лекція, семінарське заняття), «Комунікативний менеджмент у професійній діяльності» (інтернет-лекція, семінарське заняття), «Освіта для сталого розвитку в контексті закладу професійної освіти» (інтернет-лекція), «Освітня логістика в закладі професійної освіти: теорія, методологія, практика» (інтернет-лекція), «Комунікативний менеджмент у діяльності педагога професійної освіти» (інтернет-лекція) та «Лідерство змін та організаційна культура педагога професійної освіти» (інтернет-лекція). Він формує у майстрів виробничого навчання менеджерські компетентності, які насамперед складаються з комунікативних та організаторських, адже вони зобов'язані організовувати та спрямовувати навчально-виробничий процес, досягаючи його ефективності не за рахунок примусу, а шляхом позитивної мотивації та стимулювання здобувачів професійної (професійно-технічної) освіти до формування та розвитку професійних компетентностей.

Змістовний модуль «Вибіркові спецкурси» складається з сімох спецкурсів: «Менеджмент і лідерство в освіті дорослих», «Профілактика професійного та емоційного вигорання майстрів виробничого навчання», «Булінг в освітньому середовищі: попередження і конструктивне подолання», «Технології запобігання та розв'язання конфліктів учасників освітнього процесу», «Виробничі конфлікти та шляхи їх подолання», «Аналіз ринку праці у сфері професійної освіти: тенденції, навички майбутнього, прогнози» та «Соціально-психологічна допомога учасникам освітнього процесу в стресових ситуаціях під час війни». Ці спецкурси відображають деякі соціально-психологічні проблеми, які мають місце в закладах професійної (професійно-технічної) освіти: професійне вигорання, булінг, конфлікти, стресові стани.

Варто зупинитися на спецкурсі «Профілактика професійного та емоційного вигорання майстрів виробничого навчання», розробленому автором. Незважаючи на незначний обсяг навчальних годин (2 години інтернет-лекція та 4 години семінарське заняття), він є надзвичайно актуальним для майстрів виробничого навчання закладів професійної (професійно-технічної) освіти.

Нами було проведено опитування 63 майстрів виробничого навчання закладів професійної (професійно-технічної) освіти, які проходили підвищення кваліфікації у Білоцерківському інституті неперервної професійної освіти ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України. Переважна більшість їх (81,5%) вказали на значущість цієї проблеми для більшості своїх колег, дещо менше (73,1%) – на її значущість особисто для них, і лише незначна доля (14,3%) вказали на відсутність цієї проблеми для них та їх колег.

Актуальність спецкурсу «Профілактика професійного та емоційного вигорання майстрів виробничого навчання» визначається високими вимогами до морально-ділових якостей майстрів

виробничого навчання, в т. ч. відсутністю у них ознак професійного чи емоційного вигорання. Мета спецкурсу полягає в оновленні, поглибленні та систематизації знань, розвитку та удосконаленні умінь щодо діагностики, профілактики та попередження професійного та емоційного вигорання майстрів виробничого навчання.

Основними завданнями спецкурсу є: оновлення та систематизація знань щодо професійного та емоційного вигорання майстрів виробничого навчання та підвищення рівня професійної компетентності майстрів виробничого навчання щодо діагностики та профілактики професійного та емоційного вигорання.

Очікувані результати опрацювання слухачами матеріалів спецкурсу включають: знання і розуміння поняття, ознак та засобів профілактики професійного та емоційного вигорання; вміння діагностувати ці ознаки та застосовувати заходи профілактики професійного та емоційного вигорання; а також диспозиції (людиноцентризм, цінність особистості, просування демократичних цінностей у освітній процес, готовність до змін, гнучкість, постійний професійний розвиток; рефлексія власної професійної діяльності).

Реалізація завдань для досягнення результатів спецкурсу здійснюється шляхом: самостійного опрацювання слухачами навчального матеріалу; виконання контрольних-діагностичних матеріалів, спрямованих на вдосконалення вмінь і навичок на практиці застосовувати набуті теоретичні знання; участі в рефлексійно-оцінювальному блоці з метою використання здобутих знань, умінь (навичок) у професійно-педагогічній діяльності; а також написанні та захисту на підсумковому етапі випускної роботи/проєкту (на вибір).

Спецкурс «Профілактика професійного та емоційного вигорання майстрів виробничого навчання» складається з двох тем: «Поняття та ознаки професійного та емоційного вигорання майстрів виробничого навчання закладів професійної (професійно-технічної) освіти» (інтернет-лекція) та «Засоби профілактики професійного та емоційного вигорання майстрів виробничого навчання закладів професійної (професійно-технічної) освіти» (семінарське заняття).

Враховуючи важливу роль психологічної служби у протидії цим негативним явищам, до другої теми також входить питання «Роль соціального педагога та психолога у профілактиці професійного та емоційного вигорання майстрів виробничого навчання закладів професійної (професійно-технічної) освіти». На семінарському занятті з цієї теми слухачам серед інших також пропонуються наступні питання, які розкривають конкретні заходи профілактики цих явищ: «Позитивний психологічний клімат в педагогічному колективі», «Сприяння особистісному та професійному зростанню», «Мотивація та стимулювання ініціативи та активності» та «Соціально-психологічний тренінг».

З метою отримання зворотного зв'язку щодо сформованості знань теоретичного матеріалу спецкурсу передбачене онлайн-тестування. На допомогу слухачам на платформі розміщені глосарій та цифрова бібліотека.

Модуль «Інноваційні технології в закладі професійної (професійно-технічної) освіти» складається з трьох змістовних модулів: «Педагогічні технології в професійній діяльності майстра виробничого навчання», «Гуманізація виховного процесу в закладі професійної освіти» та «Вибіркові спецкурси».

Змістовний модуль «Педагогічні технології в професійній діяльності майстра виробничого навчання» складається з наступних тем: «Інноваційні технології в роботі педагога закладу професійної освіти» (інтернет-лекція, семінарське заняття), «Сучасні технології навчання дорослих в системі безперервної професійної освіти» (семінарське заняття) та «Розвиток медіаграмотності педагога в умовах воєнних дій» (інтернет-лекція, семінарське заняття). В цьому модулі відображається формування професійно-педагогічних компетентностей майстрів виробничого навчання в напрямку застосування інноваційних педагогічних технологій, заснованих на застосуванні інтерактивних методів та діджиталізації освітнього процесу.

Змістовний модуль «Гуманізація виховного процесу в закладі професійної освіти» включає наступні теми: «Організація виховної роботи в закладі професійної освіти» (інтернет-лекція), «Теоретичні засади гуманізації освітнього процесу в закладах професійної (професійно-технічної) освіти» (інтернет-лекція) та «Сучасні технології виховання в закладах професійної освіти» (семінарське заняття). Цей модуль присвячений питанням виховної роботи в закладах професійної (професійно-технічної) освіти. З метою ефективного формування професійних компетентностей здобувачів освіти майстер виробничого навчання зобов'язаний проводити з ними систематичну індивідуальну виховну роботу, спрямовану на мотивацію їх до праці та навчання, здорового способу життя, протидію булінгу.

Змістовний модуль «Вибіркові спецкурси» складається з наступних спецкурсів: «Селф-коучинг як технологія самолідерства та управління професійними знаннями», «Квест-технології як засіб розвитку фахової компетентності педагога закладу професійної освіти», «Проектно-технологічна діяльність в освітньому середовищі закладу професійної освіти» та «Застосування технологій превентивного виховання у закладах професійної освіти». Тобто, усі спецкурси присвячені інноваційним педагогічним технологіям: селф-коучинг, квести, проєкти, превентивне виховання.

Навчання проходить за різними моделями (очною, заочною, очно-дистанційною, дистанційною) із використанням компетентнісного, андрагогічного, особистісно-орієнтованого, діяльнісного підходів та інноваційних технологій навчання: інтерактивних, проблемних, кейс-технологій, практичних завдань, тестів тощо.

Результати навчання за Типовою програмою оцінюються (зараховано/ не зараховано) на основі: підготовки відповідей на проблемно-пошукові питання, виконання завдань самостійної роботи, виконання тестових завдань.

Основними програмними компетентностями є: інтегральні, загальні та спеціальні (фахові). Інтегральна компетентність полягає у здатності розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у сфері професійної діяльності або в процесі навчання, що передбачає проведення дослідження, використання теорій і методів психології на практиці.

Загальна компетентність полягає у здатності інтегрувати знання із сучасної філософії та соціології освіти, освітньої політики й економіки освіти в цілісну стратегію професійної діяльності на засадах людиноцентризму, демонструвати відповідні цінності професійної діяльності.

Спеціальна (фахова) компетентність з професійно-особистісного розвитку полягає у здатності організовувати професійний саморозвиток, самонавчання, самовдосконалення і самореалізацію впродовж життя шляхом формальної, неформальної та інформальної освіти; розвивати (саморозвивати) і вдосконалювати (самовдосконалювати) професійно важливі якості особистості, цінності, що спрямовані на всебічний розвиток особистості всіх суб'єктів освітнього процесу як найвищої цінності суспільства тощо.

Основними програмними результатами формування та розвитку педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання є професійно-педагогічні знання, вміння та навички. Також важливими програмними результатами цього процесу є відповідні диспозиції (цінності, ставлення): людиноцентризм, цінність особистості, просування демократичних цінностей у освітній процес, готовність до змін, гнучкість, постійний професійний розвиток; рефлексія власної професійної діяльності

Реалізація завдань для досягнення результатів формування та розвитку педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання здійснюється шляхом: прослуховування слухачами онлайн-лекції на платформі Teams; самостійного опрацювання слухачами навчального матеріалу; виконання ними контрольної-діагностичних матеріалів, спрямованих на вдосконалення вмінь і навичок на практиці застосовувати набуті теоретичні знання; участі в рефлексійно-оцінювальному блоці з метою використання здобутих знань, умінь (навичок) у професійно-педагогічній діяльності; а також написанні та захисту на підсумковому етапі випускної роботи (на вибір). Усі необхідні матеріали (презентації, освітню програму, глосарій, посилання на інтернет-ресурси, тестові та проблемно-пошукові завдання тощо) слухачі можуть знайти також на платформі Teams.

Висновки. Педагогічна майстерність майстрів виробничого навчання закладів професійної (професійно-технічної) освіти формується як в самих закладах у межах школи педагогічної майстерності, так і в закладах вищої освіти, які здійснюють підвищення їх кваліфікації. Провідним з цих закладів вищої освіти є Білоцерківський інститут неперервної професійної освіти ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України в межах змістовних модулів «Педагогічний менеджмент і психологія професійної діяльності» та «Інноваційні технології в закладі професійної (професійно-технічної) освіти». Перспективи подальших досліджень полягають у аналізі ефективності формування професійно-педагогічних компетентностей у майстрів виробничого навчання за різними змістовними модулями.

Список використаної літератури

1. Зязюн І. А., Кармущенко Л. В., Кривонос І. Ф. та ін. Педагогічна майстерність : підручник. 3-тє вид., допов. і переробл. Київ : СПД Богданова А.М., 2008. 376 с.
2. Ковальчук В. І. Зміст та структура педагогічної майстерності майстра виробничого навчання ПТНЗ. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Сер. : Психолого-педагогічні науки.* 2012. № 6. С. 51-62.
3. Ковальчук В. І. Теоретичне підґрунтя розвитку педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання у системі підвищення кваліфікації. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах.* 2013. Вип. 28 (81). С. 512-521.
4. Сидоренко В. В. Феномен педагогічної майстерності вчителя в умовах післядипломної освіти. *Післядипломна освіта в Україні.* 2016. № 1. С. 28-34.

TECHNOLOGIES FOR THE DEVELOPMENT OF PEDAGOGICAL SKILLS OF INDUSTRIAL TRAINING MASTERS

Pakhomov Illia

Senior Lecturer at the Department of Pedagogy, Psychology and Management
Byla Tserkva Institute of Continuing Professional Education «University of Education Management»
National Academy of Sciences of Ukraine

Introduction. The article analyzes the main technologies of formation and development of the pedagogical skill of masters of industrial training in vocational education institutions. The contradiction between the need for vocational education institutions for a high level of pedagogical mastery of industrial training masters and the lack of an effective system of formation in these institutions was revealed.

Purpose. The article aims to analyze the technologies of formation and development of pedagogical skills of masters of industrial training in vocational education institutions both in these institutions and institutions of higher education, such as the Byla Tserkva Institute of Continuing Professional Education of the State Institution of Higher Education «The University of Educational Management» of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine.

Methods. Psychological and educational literature analysis, analogy, induction and deduction, questionnaires, interviews, conversations with industrial training masters, analysis of websites and documentation of vocational education institutions

Results. Peculiarities of the development of pedagogical mastery of industrial training masters during advanced training at the Byla Tserkva Institute of Continuing Professional Education of the University of Management of Education of the National Academy of Sciences of Ukraine were revealed. The specifics of meaningful modules and special courses for industrial training masters who improve their qualifications at the institute are highlighted. Special attention was paid to the meaningful modules «Pedagogical Management and Psychology of professional activity» and «Innovative Technologies in the Institution of Professional Education».

Originality. The scientific originality of the study consists of a comprehensive analysis of the formation of pedagogical skills of masters of industrial training in advanced training courses that take place in a higher education institution.

Conclusion. The material of the article makes it possible to conclude: the formation and development of the pedagogical skill of the masters of industrial training take place most effectively when the efforts of the vocational education institution and the higher education institution, which improves their qualifications, are combined. An example can be the Byla Tserkva Institute of Continuing Professional Education, where more than 4,000 masters and senior masters of industrial training, as well as teachers of professional and theoretical training, undergo training per year.

Key words: Industrial Training Masters, Professional Development, Pedagogical Skills, Vocational Education, Professional and Pedagogical Competences.

References

1. Zyazyun, I. A., Karmushchenko, L. V., & Krivonos, I. F. (2008). Pedahohichna majsternist [Pedagogical skill]. (Vols. 1-3). (Vols. 3). Kyiv: SPD Bohdanova A.M. [in Ukrainian]
2. Kovalchuk, V. I. (2012). *Zmist ta struktura pedahohichnoi majsternosti majstra vyrobnychoho navchannia PTNZ* [The content and structure of the pedagogical mastery of the master of industrial training of vocational training]. *Naukovi zapysky Nizhyn'skoho derzhavnoho universytetu im. Mykoly Hoholia – Scientific notes of the Nizhyn State University named after Mykola Hohol*, 6, 51-62. [in Ukrainian]
3. Kovalchuk, V. I. (2013). *Teoretychne pidgruntia rozvytku pedahohichnoi majsternosti majstriv vyrobnychoho navchannia u systemi pidvyschennia kvalifikatsii* [The theoretical basis of the development of pedagogical skills of masters of industrial training in the system of advanced training]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyschij i zahal'noosvitnij shkolakh – Pedagogy of creative personality formation in higher and secondary schools*, 28(81), 512-521. [in Ukrainian]
4. Sydorenko, V. V. (2016). Fenomen pedahohichnoi majsternosti vchytelia v umovakh pislidyplomnoi osvity [Phenomen of the teacher's pedagogical skill in the conditions of postgraduate education]. *Pislidyplomna osvita v Ukraini – Postgraduate education in Ukraine*, 1, 28-34. [in Ukrainian]

Отримано редакцією 29.03.2023 р.

UDK 378.015.31:7.012.072

DOI: 10.31376/2410-0897-2023-2-52-139-146

INVOLVEMENT OF TECHNICAL AND DESIGN STUDENTS IN THE JOINT DESIGN AND ERGONOMIC EXPERTISE OF CREATIVE TECHNICAL PROJECTS

Usenko Olena

Assistant at the Department of Humanities, Culture and Art
Mykhailo Ostrohradskyi Kremenchuk National University
e-mail: krm.uea@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-0142-8132

Borysova Tetiana

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Production and Design Basics
V.G. Korolenko Poltava National Pedagogical University
e-mail: borisova.tanya@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-6013-4364

This research is devoted to the methodology of involving applicants of higher education in the analysis of the convenience and comfort of using electrical devices for their intended purpose from the point of view of design and ergonomic requirements for the design of voltage frequency converters for various purposes. The authors of the research developed and conducted a set of practical tasks on the course «Ergonomics and Fundamentals of Ergodesign», which includes conducting design and ergonomic expertise of production systems, in particular electrical devices. At the final stage of training, experimental research was conducted among students of the speciality «Design» and students of the speciality «Electrical Engineering», who were involved in the design and ergonomic expertise of voltage frequency converters. During the research, it was found that students of different specialities preferred different designs and ergonomic parameters of these devices. This is due to the distinctive features of their future professional activities. All participants of the experiment summed up that high-quality design and ergonomic expertise can only be carried out in cooperation with experts of various specialities.

Key words: Ergodesign, Design and Ergonomic Expertise, Anthropometric Parameters of Electrical Devices, Rational Parameters of Voltage Frequency Converters, Student Training.

Introduction. Increasing the efficiency of social production is impossible without further acceleration of scientific and technical progress, and updating of equipment and technology. The basis of any production is the combination of workers' labour activity with objects and means of work. Increasing productivity and quality of work is one of the most important ways of achieving high production efficiency. Factors determining working conditions affect a person's health, work capacity and productivity. Such factors are included in the complexity of ergonomic studies.

Recent studies review. Ergonomic researches contribute to both improvement of production processes and the development of new design solutions that ensure both functionality of devices and the comfort of their intended use, thus achieving rational working conditions for different groups of people: workers who work on the development and production of various devices, and employees who use these devices in their professional activities.

When conducting ergonomic studies, various approaches to the analysis of the functionality and practicality of the structure, form, control system and other aspects are determined. In a particular study, one or another aspect may prevail. However, the overall goal is realized through the combination and complementarity of design-ergonomic aspects [1, 187 p.].

Practical tasks of ergonomics are solved together with design, in this way interrelated tasks are realized, such as artistic design solution originality and safety of work with industrial samples of the original artistic design solution in the conditions of a safe production object-spatial environment. Traditionally, the design relies on subjective, irrational, and ergonomics on a measurable, rational. Along with this, effective design of products and processes is possible only if the human capabilities of their operation are taken into account as much as possible, that is, if the created object has an appearance based on operational characteristics, and those, in their way, meet ergonomic requirements.

Taking ergonomic requirements into account ensures increasing efficiency and work quality, ease of operation and maintenance, shortening of equipment mastering terms, improvement of working conditions, and a person's mental and physiological state. At the same time, a significant socio-economic effect is achieved, which is expressed in increasing the attractiveness and meaningfulness of work, maintaining high work capacity, and preserving health [2].

In our opinion, it is appropriate to study and take into account design-ergonomic indicators at all stages of designing objects, processes, and environments. Therefore, it is appropriate to involve future specialists in electrical engineering in studying the basics of ergonomic design. In particular, when conducting our research, we involved a group of students majoring in «Electrical Engineering» and students majoring in «Design» in the design-ergonomic evaluation of electrical devices. We understood that the approach of these students to the design-ergonomic

examination of the same devices will differ somewhat since the professional orientation of the future professional activity of the specified categories of respondents is quite different, but the formation of mutual analysis skills will allow us to develop a critical ergonomic approach to established design traditions. and also allows students to be introduced to the features of expert evaluation in practice.

Purpose. The article aims to reveal the features of the methodology of involving higher education applicants in the design and ergonomic expertise of technical objects and creative projects.

Results. The concept of device expert evaluation is inextricably linked to ensuring the quality of products since the presence of one or another evaluation already causes the need for its refinement – in the direction of eliminating the existing product's shortcomings, or in the direction of increasing the quality to a higher level. It should also be noted that quality is a largely subjective concept because in the end it is evaluated by the consumer of the product. Taking into account the subjective nature of quality assessment is extremely important when evaluating a product because it most fully determines the degree of suitability of the product to meet users' needs [3, 334 p.]. At the same time, it is extremely difficult to take this factor into account, since the number of user-subjects is measured in tens or even hundreds of thousands of individuals. It is clear that in this case, one cannot avoid selective evaluation, inevitable averaging of the results and the use of the approximation method, which leads to a certain approximation of the results. Therefore, at the stage of product design, it is more appropriate to use the expert evaluation method. During the study of ergonomics basics, the study authors suggested students test themselves as experts and evaluate a certain range of electrical devices.

To assess the level of design-ergonomic quality of products and separate groups of properties (aesthetic, ergonomic, etc.), a mixed method was used, based on the use of both single and complex indicators.

A meaningful analysis of the design-ergonomic quality examination structure is based on the construction of the simplest logical expert activity model. Hence, the main components of the examination structure are the subject of the examination, its object, criteria, methods, procedure and result [4, 451 p.].

The subjects of the design-ergonomic product quality examination are a group of qualified experts, organized into special units – expert commissions. They can be created both for the performance of individual product quality evaluation operations (determining the nomenclature of indicators, finding their weighting coefficients, etc.), and for the performance of all evaluation operations, which ends with the receipt of a comprehensive evaluation. The expert commission, as a rule, consists of two groups: expert and working.

The working group consisted of teachers – the study authors and the most active students who showed a personal interest in organizing and conducting expert evaluations of electrical devices. Members of the working group selected several electrical devices for analysis, developed an evaluation system, prepared documentation for the evaluation results, and finally conducted a final analysis of the results and highlighted obtained results, which can be used only for educational goals with a training purpose for further improving the process of ergonomic training of students.

Thus, to conduct educational training on design-ergonomic examination of students in the process of mastering ergonomic science basics, members of the working group monitored marketing offers of voltage frequency converters and formed a series of three modern devices, a brief description of which is summarized in Table 1.

able I.

BRIEF CHARACTERISTICS OF VOLTAGE FREQUENCY CONVERTERS

Type	5R5G3Z Powtran	Lenze ESMD 152L4TXA	SINAMICS 6SL3210-5BB23-0UVO
Appearance			
Weight	1.3 Kg	1.4 Kg	2.5 Kg
Dimensions	163*72*134 mm	114*146*133 mm	176,5*136*160 mm
Producer	Powtran (China)	Lenze (Germany)	SINAMICS (China)
Power	5.5 kW	1.5 kW	3.0 kW
Frequency	0-300 Hz	48-62 Hz	47-63 Hz
Voltage	380W	380W	220W

The working group also carried out a trial run and adjustment of all electrical devices accordingly to their purpose in laboratory conditions. Thus, the expert groups members had the opportunity to observe the electrical

devices' operation under equal conditions, track processes of connecting, setting, and switching operating modes and other features of their operation, such as noise, screen brightness, ease of pressing keys, etc [5, 1218 p.; 6, 3 p.].

The expert group is characterized by a structure due to the presence of several subgroups, differing in professional composition and number of experts. Thus, the involvement of various specialists in the expert evaluation – students of various specialties – creates conditions for a more thorough and reliable analysis of electrical devices. Therefore, the respondents were logically divided into two subgroups: electrical engineers and designers. The professional training of specialists who were part of the expert group provided comprehensive tasks to be solved analysis, and the experts themselves began to clearly understand the goals and tasks of product quality assessment and meet the specified requirements.

We considered the professional competence of experts from different angles. On the one hand, as knowledge of the basics of electrical devices design and manufacturing, their intended use, conditions and nature of product operation, and on the other hand, as an understanding of aesthetic components in the process of developing any technically complex devices, quality indicators of similar products, prospects for product development and consumer requirements. The expert's interest in their participation in the expert commission work is related to individual characteristics, level of professional training, the purpose of examination, and possibilities of using its results in their practical activities [7, 4 p.].

The first task of each subgroup is to determine the criteria by which the evaluation will be carried out and to rank the evaluation criteria (determine the importance of each of the criteria), that is, to arrange them in order from the most significant to the least important product quality indicator. In addition, students chose evaluation criteria from a typical nomenclature of quality indicators of industrial products.

Before carrying out the design-ergonomic examination of several electrical devices, we organized a design-ergonomic consultation for a certain category of respondents, according to the results of which the authors of the study tried to focus the attention of electrical engineering students on the aesthetic and design aspects of working with electrical devices, and future designers to focus on the technical possibilities of using these objects research. The students were introduced to the requirements and stages of the examination, and the typical nomenclature of indicators of design-ergonomic examination.

The typical nomenclature of design-ergonomic indicators includes groups of indicators that are adequate for the following groups of consumer properties of the product: aesthetic, ergonomic, socio-cultural, functional, operational, design-marketing, and design-ecological. A specific nomenclature of quality indicators was formed for the design-ergonomic examination of electrical devices.

When developing a specific nomenclature of indicators, the principle of their necessary and sufficient number should be ensured. A combination of individual indicators or their groups is allowed. There is a ranking of indicators according to the degree of significance by the specifics of a particular type of product use, as well as the deviation of those indicators from the typical nomenclature, for which it is not possible to carry out an analysis of a specific range of products.

Design and ergonomics requirements must be consistent with each other and complement each other in terms of creating functional, psychological and everyday comfort at workplaces and occupied premises, which ensures a high level of operational (consumer) properties of the product.

The ergonomic requirements for specific products include requirements that ensure convenience and efficiency of user's activities during the preparation of the product for work, its operation, its maintenance and repair, as well as in emergencies.

Ergonomics requirements for products, depending on types of products and level of generalization of requirements, are established in the form of: values of ergonomic indicators of product quality and indicators of user activity quality; tasks to achieve certain properties of products, their constituent parts and used materials, product management processes, level of users professional training; optimal and maximum permissible values of environmental factors at workplaces and in rest areas (rooms) for various exposures; limitations/advantages of using certain controls, equipment, materials, methods, processes, markings, colours, etc., based on the possibility of their characteristics influencing user's activity; methods of presenting information, algorithms of user activity in a certain group of products; instruction on location zones of certain elements of the workplace relative to the location of the user; and other [8, 2 p.].

Design requirements for products' external structure characteristics are established in the form of requirements for aesthetic properties of the products; requirements for operational and environmental properties of products; qualitative and quantitative requirements for the characteristics of external construction of products; instruction on the use of artistic and design tools or use of ready-made spatial-compositional and colour-graphic solutions; instructions on selection of basic models, which are taken as a sample during the design of products; requirements for harmonizing elements of the product external structure with the elements of the environment in which the product is used, the external structure of another product or several products with which the product is used.

The specific composition of requirements for groups of products and materials is determined by the

normative values of the performance quality indicators of potential users with the object of ergonomic expertise (accuracy, speed, reliability and productivity), requirements for the level of design properties of the product, the characteristics of the selected technical means of activity and the materials used, given time of familiarization and maintenance of the product, as well as technical possibilities of activities automation with the help of this object.

In the process of our research, several criteria were identified, according to which students carried out a design-ergonomic examination of electrical devices. For the convenience of each criterion, by regulatory documents, the parameters of examination have been selected and specified, that is, it has been specified which signs and properties should be paid attention to, which parameters may be significant and more important when using these products as intended. Example:

Clarity of management involves evaluation according to the following parameters:

- ease of displayed information perception;
- the convenience of the device (product) controls design;
- an unevenness of the brightness characteristics of the screen field and the size and colour of the displayed characters.

Ease of setting draws experts' attention to:

- quality and sufficiency of product and process information provided in the information model (configuration and operation instructions);
 - presence of an information panel and clarity of receiving information from it;
 - compliance of the informational panel with indicators specified in instructions.
- We associate the quality of the converter with the following parameters:
- hygiene of the product and working area environment;
 - product safe use;
 - reliability of operation and compliance of work with the specified functions.

Aesthetic appearance is determined by:

- Products' appearance artistic expressiveness, rationality, the integrity of products' form a compositional and plastic solution;
- compliance of form with the functional and constructive essence of the product, conditions of its manufacture and operation;
- perfection and preservation of a product's appearance depending on specific conditions of production and specifics of the product's intended use.

The ergonomic design of the product frame depends on compliance with the following indicators:

- compliance of the product with anthropometric, biomechanical, and psychophysiological characteristics of potential users contingent during its operation, transportation, preparation for use, adjustment, and storage;
- speed of mastering the functional capabilities of the product and algorithm of control influences;
- safety of the product and its operating conditions;
- comfort and ergonomics of the product, reflecting the general safety of health and human activity with the product in a specific environment.

Socio-cultural model appropriateness is related to:

- social address, product compliance with the needs structure of a certain consumer circle for whom it is intended;
- the efficiency of using the product in the current or forecasted product range system of a certain type;
- moral ageing (the service life of the product is limited by the appearance of new types of products of higher quality, as well as changes in social norms and cultural and value orientations).

Product functionality is predicted through the following parameters:

- perfection of main function performance and degree of satisfaction of a specific need during the use of the product as intended;
- the versatility of the product, range of conditions and possibilities of using the product by its main function;
- excellence in the performance of auxiliary operational functions, as well as the presence of additional functions, useful for the consumer, related to the main one.

Operating parameters:

- ease of product use;
- ease of product maintenance;
- reliability of the device's operation, and property of maintaining efficiency during the specified service life.

Design marketing options include:

- degree of compliance with the world level;
- compliance with the requirements of the potential sales market;
- level of design and ergonomic characteristics of the device in comparison with the devices of leading manufacturers of similar products;

- degree of market demand for a certain product.
Design-ecological indicators characterize:
- nature and degree of impact on the environment during the product life cycle;
- compliance with raising consumers' environmental awareness requirements;
- degree of resource conservation, degree of product materials recycling and degree of recycled materials and product components used;
- the ability of the product to form ecological awareness among consumers.

The formation of indicators nomenclature, according to which the examination of electrical devices will be carried out, was based on the properties of the product and a group of design indicators, which should ensure the agreed consideration of both requirements belonging to the field of operation (use) and requirements belonging to the field of production of products for industrial and technical purposes.

After getting acquainted with the normative documents and determining the criteria by which expert evaluation will be carried out, students were offered to set the criteria in order of importance for evaluating the quality of this group of products. Thus, we got two models of evaluation criteria with different orders of their ranking.

The objective factor was a different order of evaluation criteria according to the scale of electrical engineers and designers, because the former gives preference to the parameters of using devices for their purpose, performance of the functions specified by them, reliability and quality of work, while designers put design-marketing and aesthetic parameters in the forefront. The indicators ranking does not affect overall qualitative and quantitative expert assessment, but it allows to identify of different approaches to determining the most important indicators for students-practitioners, who primarily analyze the performance of these devices, and designers, who first pay attention to how the device will fit into the design of the environment, its colour and shape.

The result of design-ergonomic examination of quality, or examination of consumer properties of products is a qualitative or quantitative assessment of consumer properties of products recorded in the relevant document. This final assessment is built based on a generalization of the experts' opinions and assessments. For this purpose, the processing of expert evaluations is carried out, which consists of determining the final values of the evaluations and the reached agreement on the experts' opinions.

In addition to the formation of experts' judgments, an important stage of the quality of electrical devices' expert evaluation was the point-cumulative evaluation system for each criterion. All experts had the opportunity to assign points from 1 to 3 for each criterion for all devices. Forms for expert evaluations were drawn up separately for each device so that experts did not need to compare devices with each other, but simply analyze each electrical device in terms of all parameters as a separate quality on a three-point scale. The results of the expert assessment of voltage frequency converters are presented in Table 2.

The tables show the number of grades of one level for each criterion, which corresponds to the number of students who scored a certain grade. For example, in Table 2, according to the first criterion, two students scored 1 point, one student scored 2 points, and seven students scored 3 points for device No. 1 (5R5G3Z Powtran). And so, for each criterion, the number of ratings of each level (good, better, best) is given. The total number of points is formed by summing up all the grades given by all students to one of the electrical appliances.

The final assessment of each electrical device by students of expert groups of electrical engineers and designers differs somewhat. As the first stage of the research showed, during which the experts ranked the evaluation criteria in different ways, the opinions of the experts differ. If the designers do not understand how to set up the device correctly, then they paid more attention to the size and colour of the numbers on the board, how quickly they are illuminated when switching modes, and for electricians, it was more important how the device will behave when the frequency or voltage in the power grid changes, whether these parameters will be displayed on the scoreboard, how stable it will work. If the designers highlight the colour and shape of the case, the smoothness of the lines, taking into account operation peculiarities of electrical devices (even the fact that only dry cleaning can be used to clean electrical devices from dust and dirt, and therefore preference is given to cold and dark colours for the design of device hull, they took into account in their judgments of expert designers). In their conclusions, the majority of electrical engineering experts took into account the size and weight of the device, features of fastening, as well as features of connecting cables.

As a result of the discussion of experts' judgments on each of the criteria, they concluded that all electrical devices are perfect and perform their main functions flawlessly. Electrical engineering students gave the highest rating to electrical device No. 3 (SINAMICS 6SL3210-5BB23-0UV0) according to the following criteria: converter quality, operating parameters, product functionality, design and environmental indicators. The highest rating according to the criteria: clarity of control, design and marketing parameters, aesthetic appearance – received electrical appliance No. 1 (5R5G3Z Powtran). But students gave the highest number of points for all criteria, except ease of setup and design-environmental indicators, to device No. 2 (Lenze SMD 152L4TXA), which is why it leads according to the results of the design ergonomic examination of electrical engineering specialists.

Table II.

SUMMARIZED RESULTS OF THE DESIGN-ERGONOMIC EXAMINATION OF VOLTAGE FREQUENCY CONVERTERS CONDUCTED BY AN EXPERT GROUP OF ELECTRICAL ENGINEERS

Ranking of evaluation criteria by the group		Criterion name	Device 1						Device 2						Device 3					
			Marking of devices																	
			5R5G3Z Powtran						Lenze SMD 152L4TXA						SINAMICS 6SL3210-5BB23-0UV0					
			Assessment levels																	
			Good	Better	Best	Good	Better	Best	Good	Better	Best	Good	Better	Best	Good	Better	Best			
			The number of grades of one level,																	
			1 point	2 points	3 points	1 point	2 points	3 points	1 point	2 points	3 points	1 point	2 points	3 points	1 point	2 points	3 points			
			made by groups of experts																	
electrical engineers	designers		electrical engineers		designers		electrical engineers		designers		electrical engineers		designers		electrical engineers		designers			
			electrical engineers	designers	electrical engineers	designers	electrical engineers	designers	electrical engineers	designers	electrical engineers	designers	electrical engineers	designers	electrical engineers	designers				
1	7	Converter quality	2	5	1	3	7	2	2	1	2	7	6	2	0	6	2	2	8	2
2	8	Convenience of setting	5	3	2	2	3	5	2	7	7	1	1	2	2	3	7	5	1	2
3	9	Control clarity	1	1	7	7	2	2	2	6	3	2	5	2	2	7	6	2	2	1
4	5	Functionality of the product	0	2	4	3	6	5	1	2	1	6	8	2	1	2	7	5	2	3
5	6	Operating parameters	2	1	7	6	1	3	1	6	6	3	3	1	1	1	3	8	6	1
6	2	Ergonomic design of the product	3	5	2	3	5	2	2	8	1	2	7	0	3	1	5	7	2	2
7	3	Design-marketing parameters	1	5	6	2	3	3	3	2	2	2	5	6	2	6	6	3	2	1
8	4	Design-ecological indicators	2	2	5	7	3	1	2	1	6	7	2	2	1	2	7	5	2	3
9	1	Aesthetic appearance	1	6	3	3	6	1	2	6	3	2	5	2	6	1	3	0	1	9
10	10	Socio-cultural appropriateness of the model	2	3	3	1	5	6	1	2	3	5	6	3	2	1	5	6	3	3
Number of grades of one level			19	33	40	37	41	30	18	41	34	37	48	22	20	30	51	43	29	27
Total number of points of one level			19	33	80	74	123	90	18	41	68	74	144	66	20	30	102	86	87	81
Total number of points			electrical engineers		designers		electrical engineers		designers		electrical engineers		designers							
			222		197		230		181		209		191							

Experts-designers gave preference to electrical device No. 1 (5R5G3Z Powtran) on most criteria, in particular on the following criteria: design-environmental indicators, product functionality, operational parameters and ease of setting.

Conclusion. The obtained results are objective, because the training of electrical technicians in the basics of design is not as thorough as that of future design specialists, and vice versa – designers rarely use electrical devices in their practical activities, therefore the artistic and aesthetic design (appearance) of devices is more important for them, and functionality, ease of use recede into the background. Whereas electrical engineers prefer practicality, multifunctionality, devices ease of use. But the purpose of our research was to draw the attention of both those and other students to the problems of ergonomic nature because when creating the design of any product, it is necessary to think about how the controls, settings, maintenance and use of the product will be conveniently located; which of its elements should be more expressive to attract attention at critical moments of product's operation; what size buttons, switches, handles, etc. should be for ease of control, what colour and shape external structure should be to match the environment in which the product is used and other parameters. Thus, the obtained results of the expert assessment of electrical appliances can be used with a general purpose to demonstrate to students the stages and features of organizing and conducting the design-ergonomic examination.

References

1. Borisova, T. (2006). Priorityetni napriamky erhonomichnoho analizu ob'ektiv pratsi uchniv. [Priority areas of ergonomic analysis of students' work objects]. *Zbirnyk naukovykh prats Poltavskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni V.H. Korolenka – Collection of scientific works of Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University*, 4, 185-191. [in Ukrainian].

2. Gorny, A. (2017). Erhonomichni vymohy do ekspluatatsii mashyn i tekhnichnykh zasobiv [Ergonomic requirements for the operation of machines and technical equipment]. *MATEC Web of Conferences*, 137, Article 03005 URL: <https://doi.org/10.1051/mateconf/201713703005> [in Polish].
3. Sławinska, M. (2019). Metodyka erhonomichnoho proektuvannya tekhnolohichnykh prystroiv [The Method of Ergonomic Design of Technological Devices]. In W. Karwowski, S. Trzcielinski, & B. Mrugalska (Eds.), *Advances in Manufacturing, Production Management and Process Control. AHFE 2019. Advances in Intelligent Systems and Computing*, 971, 330–339. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-030-20494-5_31
4. Poyasok, T., Bespartochna O., & Dniprovskaya, T. (2019). Formuvannya naukovo-doslidnytskoi kompetentnosti maibutnikh inzheneriv-elektrykiv [Formation of Scientific and Research Competence of Future Electrical Engineers]. Proceedings from: *2019 IEEE International Conference on Modern Electrical and Energy Systems (MEES)*. (pp. 450-453). Kremenichuk, Ukraine. URL: <https://doi.org/10.1109/MEES.2019.8896518> [in Ukrainian].
5. Zagirnyak, M., Serhiienko, S., & Chorny, O. (2017). Innovatsiini tekhnolohii v laboratornomu praktykumi dla studentiv tekhnichnykh spetsialnostei [Innovative technologies in laboratory workshop for students of technical specialties]. Proceedings from: *2017 Persha ukrainska konferentsiia IEEE z elektrotekhniki ta kompiuternoї inzhenerii (UKRCON) – 2017 IEEE First Ukraine Conference on Electrical and Computer Engineering (UKRCON)*. (pp. 1216-1220). Kyiv, Ukraine. URL: <https://doi.org/10.1109/UKRCON.2017.8100446> [in Ukrainian].
6. Zagirnyak, M., Lugovyi, V., Talanova, Z., Serhiienko, S., & Zagirniak, D. (2021). Problema formuvannya profilu yakosti elektrotekhnichnoi ta enerhetychnoi vyshchoi osvity v Ukraini v konteksti svitovoho dosvidu [The Challenge of Developing Quality Profile of the Electrical and Energy Engineering Higher Education in Ukraine in the Context of World Experience]. Proceedings from: *2021 Mizhnarodna konferentsiia IEEE z suchasnykh elektrychnykh ta enerhetychnykh system (MEES) – 2021 IEEE International Conference on Modern Electrical and Energy Systems (MEES)*. (pp. 1-4). Kremenichuk, Ukraine. URL: <https://doi.org/10.1109/MEES52427.2021.9598803> [in Ukrainian].
7. Zagirniak, D., Shalimova, N., Akmalidina, O., Stezhko, Y., & Perevozniuk, V. (2021). Zabezpechennia konkurentospromozhnosti osvity za rakhunok formuvannya profesiinoї kompetentnosti za tekhnolohiieiu proektnoho navchannia [Providing the Competitiveness of Education due to the Formation of Professional Competence via the Project-Based Learning Technology]. Proceedings from: *Mizhnarodna konferentsiia IEEE z suchasnykh elektrychnykh ta enerhetychnykh system (MEES) – IEEE International Conference on Modern Electrical and Energy Systems (MEES)*. (pp. 1-6). Kremenichuk, Ukraine. URL: <https://doi.org/10.1109/MEES52427.2021.9598755> [in Ukrainian].
8. Zagirnyak, M., Gladyr, A., & Nozhenko, V. (2021). Stvorennia spryiatlyvoho seredovyshcha dla sponsorskykh doslidzen na prykladi Instytutu elektrotekhniki ta informatsiinykh tekhnolohii [Creating an Enabling Environment for the Sponsored Research in the Case of Institute of Electrical Engineering and Information Technology]. *Mizhnarodna konferentsiia IEEE z suchasnykh elektrychnykh ta enerhetychnykh system (MEES) – IEEE International Conference on Modern Electrical and Energy Systems (MEES)*. (pp. 1-6). Kremenichuk, Ukraine. URL: <https://doi.org/10.1109/MEES52427.2021.9598580> [in Ukrainian].

ЗАЛУЧЕННЯ СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНИХ ТА ДИЗАЙНЕРСЬКИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ДО СПІЛЬНОЇ ДИЗАЙН-ЕРГОНОМІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ТВОРЧИХ ТЕХНІЧНИХ ПРОЄКТІВ

Усенко Олена Анатоліївна

асистент кафедри гуманітарних наук, культури та мистецтва
Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського

Борисова Тетяна Миколаївна

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри основ виробництва та дизайну
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

Проблема дослідження. До дизайн-ергономічних досліджень, як правило, залучаються фахівці різних спеціалізацій для більш комплексного функціонального аналізу об'єктів проектування. Під час навчального процесу ми спробували залучити здобувачів вищої освіти теж різних спеціальностей до аналізу зручності та комфортності використання електротехнічних пристроїв за призначенням з позиції дизайн-ергономічних вимог до проектування перетворювачів частоти напруги різного функціоналу. Таким чином, вдалося на практиці продемонструвати студентам відмінність одержаних результатах ергономічного аналізу від фахівців різних спеціалізацій, а також довести важливість їх співпраці для виведення аргументованих висновків і пропозицій щодо удосконалення об'єктів проектування.

Мета дослідження – розкрити особливості методики залучення здобувачів вищої освіти до дизайн-ергономічної експертизи технічних об'єктів та творчих проєктів.

Методи дослідження. У процесі дослідження студенти залучалися до дизайн-ергономічного аналізу та експертної оцінки приладів. Для обґрунтування та узагальнення одержаних результатів експертизи проводилося ранжування показників якості, систематизація та узагальнення експертних оцінок, здійснювалися математична та статистична обробка результатів.

Основні результати дослідження. Авторами дослідження було розроблено та проведено комплекс практичних завдань з курсу «Ергономіка та основи ергодизайну», що включає проведення дизайн-ергономічної експертизи виробничих систем, зокрема електротехнічних пристроїв. На прикінцевому етапі навчання було проведено експериментальне дослідження серед студентів спеціальності «Дизайн» та

студентів спеціальності «Електрична інженерія», які були залучені до дизайн-ергономічної експертизи перетворювачів частоти напруги.

Таким чином, до експертної групи ввійшли студенти-практики з електроінженерії та студенти-дизайнери, які вивчають основи дизайну і ергономіки. Експертиза приладів проводилася на основі ергономічної контрольної карти оцінки якості та включала показники розгорнутої та конкретної номенклатури відповідно до державних стандартів та параметрів, перевагу яким надали здобувачі освіти, залучені до експертизи. Зокрема виділено естетичні, ергономічні, соціально-культурні, функціональні, експлуатаційні, дизайн-маркетингові та дизайн-екологічні показники якості приладів. Окреслено компетентність членів експертної групи (студентів різних спеціальностей), що дало можливість ранжувати параметри оцінювання якості приладів для кожної групи. Визначено правила виконання досліджень даного виду та методи роботи експертної групи.

Наукова новизна результатів дослідження. Питання об'єднання в навчальному процесі здобувачів вищої освіти з різних спеціальностей з метою проведення спільного дизайн-ергономічного дослідження підіймається уперше у науково-педагогічній практиці. Також у статті розглянуто фактори трудового середовища, що впливають на працездатність і стан здоров'я користувача електроприладів. Наведено завдання ергономіки щодо забезпечення раціонального трудового середовища та значення дизайн-ергономічної експертизи електротехнічних приладів для покращення умов функціонального їх використання.

Висновки та конкретні пропозиції автора Під час дослідження виявлено, що студенти різних спеціальностей надали перевагу різним дизайн-ергономічним параметрам даних приладів. Це обумовлено відмінними особливостями їхньої майбутньої професійної діяльності. Всі учасники експерименту підсумували, що якісну дизайн-ергономічну експертизу можна провести лише в співпраці експертів різних спеціальностей. Згідно результатів дослідження студенти виділили ряд параметри, що впливають на зручність використання перетворювачів напруги під час їх експлуатації. У результаті проведеного дослідження авторами визначено можливості підвищення комфортності роботи електротехнічних фахівців, шляхом раціоналізації ергономічних параметрів приладів з урахуванням антропометричних характеристик користувача, характеру та змісту його праці.

Ключові слова: ергономічний дизайн, дизайн-ергономічна експертиза, антропометричні параметри електротехнічних пристроїв, раціональні параметри використання перетворювачів частоти напруги, підготовка здобувачів вищої освіти.

Список використаної літератури

1. Борисова Т. М. Пріоритетні напрямки ергономічного аналізу об'єктів праці учнів. *Збірник наукових праць Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г. Короленка*. Вип. 4. Полтава, 2006. С. 185–191.
2. Горні Адам. Ергономічні вимоги до експлуатації машин і технічних засобів. *MATEC Web of Conferences*. Вип. 137. (2017) 03005 <https://doi.org/10.1051/mateconf/201713703005>
3. Sławińska, M. Методика ергономічного проектування технологічних пристроїв. У: Karwowski, W., Trzcielinski, S., Mrugalska, B. (eds) *Досягнення у виробництві, управлінні виробництвом та контролі процесів*. ANFE 2019. Досягнення в інтелектуальних системах і обчисленнях, том 971. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-20494-5_31
4. Поясок Т., Беспарточна О., Дніпровська Т. Формування науково-дослідницької компетентності майбутніх інженерів-електриків. *Міжнародна конференція IEEE з сучасних електричних та енергетичних систем (MEES)*. м. Кременчук, 23-25 вер. 2019 р. Кременчук, 2019. С. 450–453. <https://doi.org/10.1109/MEES.2019.8896518>
5. Загірняк М., Сергієнко С., Чорний О. Інноваційні технології в лабораторному практикумі для студентів технічних спеціальностей. *Перша українська конференція IEEE з електротехніки та комп'ютерної інженерії (UKRCON)*. м. Київ, 9 трав. – 02 черв. 2017 р. Київ. 2017. С. 1216–1220. <https://doi.org/10.1109/UKRCON.2017.8100446>
6. Загірняк М., Луговий В., Таланова Ж., Сергієнко С., Загірняк Д. Проблема формування профілю якості електротехнічної та енергетичної вищої освіти в Україні в контексті світового досвіду. *Міжнародна конференція IEEE з сучасних електричних та енергетичних систем (MEES)*. м. Кременчук, 21-24 вер. 2021 р. Кременчук, 2021. С. 1–4. <https://doi.org/10.1109/MEES52427.2021.9598803>
7. Загірняк Д., Шалімова Н., Акмалдінова О., Стежко Ю., Перевознюк В. Забезпечення конкурентоспроможності освіти за рахунок формування професійної компетентності за технологією проектного навчання. *Міжнародна конференція IEEE з сучасних електричних та енергетичних систем (MEES)*. м. Кременчук, 21-24 вер. 2021 р. Кременчук, 2021. С. 1-6. <https://doi.org/10.1109/MEES52427.2021.9598755>
8. Загірняк М., Гладир А., Ноженко В. Створення сприятливого середовища для спонсорських досліджень на прикладі Інституту електротехніки та інформаційних технологій. *Міжнародна конференція IEEE з сучасних електричних та енергетичних систем (MEES)*. м. Кременчук, 21-24 вер. 2021 р. Кременчук, 2021. С. 1-6. <https://doi.org/10.1109/MEES52427.2021.9598580>

Отримано редакцією 25.03.2023 р.

УДК 378.018.43:373.3.011.3-051]:005.6
DOI: 10.31376/2410-0897-2023-2-52-147-155

ТАЙМ-МЕНЕДЖМЕНТ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ЯК УМОВА ЕФЕКТИВНОГО ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Олійник Ірина Олексіївна

викладач-методист вищої кваліфікаційної категорії

Обласний коледж «Кременчуцька гуманітарно-технологічна академія імені А. С. Макаренка»

Полтавської обласної ради

e-mail: oleynik.i2017@ukr.net

ORCID ID: 0009-0007-2591-2304

У статті розкрито сутність поняття тайм-менеджменту, його структуру, проаналізовано психолого-педагогічні особливості формування тайм-менеджменту, охарактеризовано методи, етапи вивчення здатності студентів раціонально використовувати час, розроблено критерії, показники та рівні дослідження сформованості навичок тайм-менеджменту у здобувачів освіти, пропонуються рекомендації майбутнім вчителям початкових класів з питань тайм-менеджменту під час дистанційного навчання.

Ключові слова: тайм-менеджмент, дистанційне навчання, управління часом, техніки організації навчального часу.

Постановка проблеми. Актуальність проблеми ефективного використання часу здобувачами вищої освіти набуває все більшого значення в умовах сьогодення: глобалізації, пандемії, соціально-політичних негараздів, воєн, появи нових форм навчання.

Час є нашим найціннішим ресурсом, він – обмежений та невідновний, його не можна зупинити, повернути, однак можна ефективно використовувати, перетворюючи на життєві цінності. Правильне та раціональне використання часу є запорукою успішного виконання здобувачами освіти навчальних обов'язків, досягнення життєвих цілей. Відтак, особливої актуальності набуває впровадження технологій тайм-менеджменту у освітній процес студентської молоді, що дозволяє підвищити ефективність навчальної діяльності за рахунок оптимізації часових витрат на підготовку і прийняття рішень, досягнення стратегічних і тактичних цілей, виконання інтелектуальних та життєвих завдань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття «тайм – менеджмент» популярне у психолого-педагогічній, управлінській та педагогічній літературі. Основоположниками теорії та практики тайм-менеджменту вважаються Ф. Тейлор, А. Файоль, К. Макхем, М. Мескон.

На сучасному етапі найбільшого поширення дістали підходи зарубіжних фахівців – К. Бішофа, Т. Брайана, П. Дойля, Ст. Кові, Дж. Коулі, Б. Санто, С. Уорда. Окремо слід виділити праці таких вчених, як Л. Зайверт, Х. Велтє та Й. Кноблаух, Ф. О'Коннелл, Д.Моргенстерн, С. Прентіс, Б. Трейсі.

Українські науковці також вивчають проблеми тайм-менеджменту. Роль часового фактора у розвитку економічної системи дослідили О. Кендюхов і К. Ягельська. Професійну діяльність через призму сучасних методів часової організації проаналізували Н. Буняк, О. Буряченко і С. Яроміч, І. Причепя, І. Солонюк, Т. Лесько, Т. Лазоренко, Ю. Дідченко, Є. Михайлова. О. Євтушевська розглядає питання тайм-менеджменту через світогляд сучасної людини. Основні принципи й технології тайм-менеджменту розкривають у своїх працях Л. Калініченко, А. Гаврилова, Г. Матукова, В. Макаренко, А. Холодницька.

Г. Євтушенко та В. Дерев'янюк надали рекомендації щодо підвищення ефективності застосування тайм-менеджменту, враховуючи основні причини втрату часу. Дослідження А. Маслюківської допомогли з'ясувати цілі й основні функції тайм-менеджменту, визначити його переваги і недоліки, сформулювати рекомендації щодо ефективного планування робочого часу. Рекомендації щодо вдосконалення управління часом та визначення оптимального навантаження для працівників пропонують С. Макаренко, Н. Олійник і К. Лущик.

О. Колесов і А. Вацьківська розкривають методи і засоби контролю часового ресурсу. О. Борисюк, Т. Острянюк, І. Підручна наголошують на необхідності формування у фахівців часової компетентності.

Разом з тим, теоретико-методологічні і прикладні аспекти застосування технологій тайм-менеджменту в освітньому процесі вищої школи потребують подальшого удосконалення у зв'язку з поширенням дистанційних форм навчання. Все сказане зумовило вибір теми статті:

Формулювання мети статті. Мета статті – виявити особливості сформованості тайм-менеджменту у здобувачів освіти, майбутніх вчителів початкових класів як умови успішного дистанційного навчання, розробити рекомендації щодо підвищення навичок тайм-менеджменту здобувачів освіти.

Виклад основного матеріалу. Спочатку пандемія коронавірусу, потім війна внесли свої корективи до освітнього процесу вищих навчальних закладів, що перейшли на дистанційне або змішане навчання. Засобами дистанційної освіти є сучасні інформаційні телекомунікаційні технології.

Поряд з багатьма позитивними рисами комп'ютерна дистанційна освіта має ряд недоліків. Такі

проблеми пов'язані з відсутністю у студентів елементарної самодисципліни і самомотивації, що негативно впливає на самостійне вивчення нового матеріалу. Індивідуальні особливості пізнавальної сфери людей визначають домінуючий канал сприйняття та засвоєння інформації, що також може ускладнювати продуктивне онлайн-навчання.

Виділимо основні чинники, які заважають успішному дистанційному навчанню та забирають час здобувачів освіти: відсутність мотивації до учіння; нечітка постановка мети; невміння визначити пріоритети у справах, велика кількість ділових записів; неповна поінформованість або запізнана інформація; прагнення багато зробити за короткий час; виконання кількох справ одночасно; відсутність плану на день, тиждень або невміння його правильно скласти; надмірне захоплення читанням, комп'ютерними іграми, переглядом телепередач, соціальними мережами; постійні тривалі телефонні розмови; надмірна комунікабельність, незаплановані візити друзів, гостей; неспроможність говорити «ні»; особиста неорганізованість, часті відволікання, синдром «відкладання», безлад на робочому столі, у кімнаті, пошуки записів, номерів телефонів, завдань тощо; відсутність чіткого режиму дня або небажання його дотримуватися, тривалий сон; невміння довести справу до кінця, відсутність постійного контролю з боку викладачів, відсутність самодисципліни.

Щоб процес їх засвоєння пройшов ефективно, рекомендується дотримуватись правил тайм-менеджменту. В ідеалі дистанційне навчання має йти пліч-о-пліч з тайм-менеджментом. Він дисциплінує, виховує силу волі та характер, допомагає досягати добрих результатів.

Тайм-менеджмент – це сукупність знань, умінь і навичок, завдяки яким людина уміє правильно розставляти пріоритети, точно планувати та організувати свій час, підвищуючи ефективність його використання [5, с.265]; це сукупність різноманітних технологій щодо постановки цілей та їх досягнення, розвитку навиків самоконтролю, раціонального використання особистого та робочого часу, залучення всіх доступних його резервів [1, с.280].

Індивідуальний тайм-менеджмент – це сукупність різних технік та технологій організації роботи здобувача освіти, яку він використовує задля особистих інтересів, з метою правильного використання ресурсів свого часу. Особистісна технологія управління часом враховує особливості біологічного годинника людини, час її максимальної активності. Студент має знати свій навчальний і психологічний потенціал, домінуючу півкулю головного мозку, особливості власної часової перспективи, здатність до «прокрастинації» – відкладання термінів виконання справи, незважаючи на те, що це спричинить негативні наслідки. Прокрастинація пояснюється лінощами, недостатністю мотивації, страхом провалу чи успіху [3].

Структура тайм-менеджменту має такі складові: постановка цілей, розстановка пріоритетів, планування, прийняття рішень, реалізація та організація, а також інформація та комунікація, що здійснюється на кожній з означених стадій.

I. Постановка цілей. Постановка цілей – те, що допомагає організувати діяльність людини на їх виконання. Мета повинна описувати кінцевий результат, а не самі дії, які потрібно виконати. Існують такі робочі прийоми та методи: визначення цілі; цільові стратегії та методи досягнення успіху; ситуаційний аналіз; формулювання мети. При цьому досягаються такі результати як: усунення слабких сторін; розпізнання переваг; мотивація; фіксація термінів та найближчих кроків.

II. Планування. Основним завданням планування є якнайбільше встигати в одиницю часу і найефективніше витратити свої власні ресурси. Робочі прийоми та методи – це планування дня, місячне планування, річне, декадне, тимчасове планування за допомогою щоденника часу. Результатом планування буде: оптимальний розподіл та використання часу, підготовка до реалізації, скорочення термінів виконання запланованого.

III. Прийняття рішень. Прийняття рішень – це поведінкова і вольова дія, коли рішення, зазвичай, є миттєвою відповіддю на тиск зовнішніх обставин, що, у свою чергу, практично одночасно втілюється у конкретних вчинках. Робочими методами та прийомами будуть: АБВ – аналіз, встановлення пріоритетів, принцип Парето (співвідношення 80:20), делегування справ (передоручення), принцип Ейзенхауера. Виграш у часі призводить до успіху організації праці, упорядкування справ щодо їх важливості, першочергове вирішення життєво важливих проблем, продуктивність трудових витрат.

IV. Реалізація та організація. Існують різні прийоми та методи у реалізації та організації: графік продуктивності; розпорядок дня; самопрояв; облік біоритмів; денний робочий план. Результатом буде концентрація на значних завданнях, застосування самоменеджменту, становлення індивідуального робочого стилю, а також використання піку продуктивності.

V. Контроль. У контролі існують різні методи та прийоми: порівняння задуму з результатом, тобто контролювання процесу роботи; контролювання досягнення поставлених цілей, проміжних результатів (контролювання підсумків); самоконтроль (огляд підсумків дня, що минув). При цьому досягаються такі результати як: позитивний вплив на життя; забезпечення запланованих результатів.

VI. Інформація та комунікація. Відомі наступні робочі прийоми та методи для ефективної

комунікації та інформації: раціональні збори; раціональне читання; раціональне використання телефону; раціональне ведення бесіди; раціональне ведення кореспонденції, листки – пам'ятки та формуляри. Виграшем у часі, тобто досягненням результату будуть: краща організація нарад та конференцій; швидке читання; відгородження від можливих перешкод; менше відволікань; виділення часу для співбесід; менше «паперової війни» [2].

Принципи тайм-менеджменту – це основні вихідні положення, що визначають діяльність студента, пов'язану з ефективним використанням власного часу. Назвемо найважливіші принципи: пріоритизація – перед виконанням завдання, потрібно визначити, наскільки воно термінове, складне і важливе; планування – для виконання завдання, потрібно розібратися, коли його слід зробити і скільки часу на це піде; структурування – потрібно зрозуміти, як відстежувати виконання завдання та його результати; від складного до простого: при плануванні робочого часу найскладніші завдання необхідно ставити на початок дня; не робити одночасно багато справ: не можна починати нову справу, не закінчивши стару; порядок та чистота на робочому місці підвищують ефективність робочого процесу; самомотивація – це фактор, який дозволить працювати і використовувати свій час більш ефективно і з більшою віддачею.

Серед основних засад управління часом виділимо найсуттєвіші:

1. Аналіз часу та справ. Це допоможе визначити, скільки часу дійсно потрібно на підготовку до занять, якщо не відволікатись на сторонні дії. До нього треба додати час на другорядні, але необхідні справи (ранкова зарядка, читання книг), повноцінний сон. У результаті можна дізнатися, скільки залишиться вільного часу, і на що його витратити з найбільшою користю.

2. Визначення пріоритетів. Всі завдання слід об'єднати у чотири групи за рівнем важливості та терміновості. Важливі та термінові справи повинні бути на першому місці. На другому місці розташовуються справи важливі, але не першочергові. Це може бути читання, спорт, хобі чи спілкування з друзями. Термінові, але не найважливіші справи можна кому-небудь доручити (делегувати) – сюди можна віднести побутову працю. Нетермінові та неважливі справи часто виявляються марними (порожні балаканини по телефону, перегляд серіалів та реаліті-шоу) і виступають пожирачами часових ресурсів. Від них краще відмовитися зовсім.

3. Планування свого дня, тижня. Необхідно планувати завтрашній день, а, можливо, і тиждень. Краще скласти письмовий план, у якому буде визначено час для виконання навчальних завдань, перелік особистих справ (прибирання, прання, магазини, заняття спортом, читання книг, перегляд фільмів, спілкування з друзями, участь у цікавих заходах, хобі тощо) і розподілити їх рівномірно на весь тиждень.

4. Завчасність. Важливі завдання, які вимагають тривалого виконання, треба заздалегідь планувати. Доцільно скористатися спеціальною програмою-планувальником (наприклад, побудувати діаграму Ганта у Google Таблицях). Це стосується написання курсових робіт, дипломних проектів, підготовки до заліків та іспитів.

5. Гнучкість. За потреби у власні плани та розклад дня, тижня вносять корективи. Час, що звільнився використовують для саморозвитку або на інші важливі справи, заплановані на найближчі дні.

6. Посильний розподіл навантаження. При плануванні роботи необхідно адекватно оцінювати складність та обсяг справ і правильно їх поєднувати.

7. Виховання самодисципліни. Для досягнення запланованого доцільно дотримуватися розпорядку дня, уникати відволікання на сторонні справи, мінімізувати подразники, дотримуватися правила: спочатку виконуємо складне завдання, а під час перерви витрачаємо час на приємне.

8. Мотивація себе. З цією метою використовують власну систему нагород та заохочень за успішні справи, поступово піднімаючи планку вимог до себе. Це буде потужним стимулом для підкорення нових вершин у саморозвитку.

9. Допомога та взаємовиручка. Якщо щось незрозуміло у завданні, викликає сумніви, краще проконсультуватися з викладачем та однокурсниками, ніж витрачати час на спроби розібратися з усім самостійно. Під час підготовки до заліку та іспиту можна розподілити запитання між однокурсниками, а потім обмінятися інформацією.

10. Відпочинок. Повноцінний сон допомагає краще засвоювати матеріал, а раціональне харчування наситити мозок корисними мікроелементами.

11. Виконання кількох справ одночасно. Можна слухати аудіокниги або вивчати вимову іноземних слів під час приготування вечері, по дорозі на навчання та назад.

12. Тренінги з навчання навичок швидкочитання та «сліпого» набору тексту відразу десятьма пальцями. Це допоможе заощадити багато часу при пошуку потрібної інформації у першоджерелах та написанні навчальних робіт.

13. Тренування пам'яті та концентрація уваги – необхідні навички для скорочення часу, необхідного для якісного засвоєння інформації.

Науковці розробили різноманітні техніки керування часом. Визначимо найбільш ефективні техніки

організації навчального часу для студентів під час дистанційного навчання: підготовка з вечора, дедлайни, метод 80/20, поїдання «жаби», хронометраж, метод Fresh or Fried, правило 2 хвилин, спосіб 10 хвилин, автофокус, зробіть це завтра, розподіл великого завдання, одне завдання в один проміжок часу, методи фіксованого часу, принцип дев'яти справ, принцип трьох справ, Канбан, матриця Ейзенхауера, тайм-менеджмент з хронотипу, діаграма Ганта, список завдань (to-do list), річний та місячний список, список на добу, вчимося говорити «ні», блокуємо подразники, виключаємо «пожирачів часу», відпочиваємо.

Цікавими є методики розподілу часу на роботу та відпочинок [4]:

Метод Pomodoro. Підходить для студентів, які легко відволікаються. Навчальний процес слід поділити на 4 періоди по півгодини. 30 хвилин діляться за принципом 25+5 (25 хвилин повністю зосереджуємося на роботі, а 5 хвилин відпочиваємо). Після четвертого періоду доречно взяти тайм-аут півгодини, а потім приступити до роботи знову.

Метод 90/30. Тут періоди роботи та відпочинку чергуються у такий спосіб: півтори години інтенсивно працюємо, потім півгодини відпочиваємо. При цьому спочатку беремося за найважливішу справу. Заснований цей метод на думці фахівців про те, що 90 хвилин є оптимальними для максимальної концентрації на завданні, а 30 хвилин дозволяють повністю перезавантажити мозок.

Метод 52/17. Підходить для тих, кому не вистачає старанності працювати півтори години поспіль. Дозволяє зберігати тривалу продуктивність без перевтоми.

Для дослідження рівня сформованості навичок тайм-менеджменту майбутніх вчителів початкових класів нами було застосовано методики: Тест-опитувальник самоорганізації діяльності (ОСД) (Автор: О. Мандрикова (2010); на основі М. Bond & N. Feather (1988)); тест на визначення компетентності у керуванні часом, авторська анкета «Мій тайм-менеджмент під час дистанційного навчання».

Авторська анкета «Мій тайм-менеджмент під час дистанційного навчання». розроблена з метою вивчення рівня уміння здобувачів освіти – майбутніх вчителів початкових класів організувати свій час при дистанційному навчанні, виявлення труднощів, з якими стикаються студенти у процесі самоорганізації, а також дослідження зацікавленості студентів у формуванні вмінь та навичок організувати власний час.

Визначення сформованості навичок тайм-менеджменту майбутніх вчителів початкових класів слід здійснювати за критеріями, показниками та рівнями, які відображають розвиток її компонентів. Для кожного критерію нами визначено показники, які характеризують його сформованість.

Були виділені такі критерії дослідження навичок тайм-менеджменту майбутніх вчителів початкових класів: мотиваційно-цільовий, когнітивно-змістовий, операційно-діяльнісний, рефлексивно-оцінний.

Критерій : Мотиваційно-цільовий

Показники: вміння ставити мету, визначати цілі власної діяльності, в тому числі і навчальної під час дистанційного навчання; вміння виставляти пріоритети при визначенні цілей навчальної діяльності; прагнення постійного вдосконалення власної компетентності у керуванні часом; сформованість потреби ефективного використання набутого досвіду у сфері тайм-менеджменту.

Критерій: Когнітивно-змістовий (знання в галузі тайм-менеджменту)

Показники: знання про необхідність дотримання режиму дня, раціональний режим дня; знання основних принципів та правил тайм-менеджменту; знання власних психологічних особливостей; знання основних технік тайм-менеджменту.

Критерій: Операційно-діяльнісний

Показники: раціональне виконання діяльності, в тому числі і навчальної; здатність уникати безглуздої метушні, поспіху в діяльності, дотримання порядку, що сприяє успіху у діяльності. Здатність забезпечити себе необхідними предметами та засобами праці, їхнє раціональне розміщення на робочому місці, здатність розподіляти час так, щоб не витратити його на пошук «необхідного», але «забутого», усвідомлення шкоди безцільних непродуктивних пауз. Використання основних технік тайм-менеджменту; здатність у навчальній діяльності враховувати власний щоденний ритм роботи, індивідуальні біоритми; здатність використання робочого та вільного часу доцільно та економно.

Критерій – Рефлексивно-оцінний

Показники: самоконтроль – сформованість рефлексивної позиції, студент під час виконання завдання звіряє, співвідносить кожен свій пізнавальний крок із метою, регулює і оцінює цю діяльність. Ознаками самоконтролю є: перевірка у процесі роботи дії та її послідовність; виявлення та виправлення помилки під час роботи; об'єктивна оцінка своїх дій та роботи.

Проведений аналіз наукової літератури дав нам змогу виділити три рівні сформованості навичок тайм-менеджменту: високий, середній, низький.

Високий рівень – наявність у майбутніх вчителів стійких інтересів і мотивів до педагогічної діяльності в цілому та проблеми тайм-менеджменту зокрема. Студент володіє стійкими і цілісними знаннями технологій тайм-менеджменту та практичними вміннями їх використання. Студент організований, акуратний, зібраний; систематично, вміло планує відстрочені завдання; суворо виконує план роботи, але не бездумно, а

творчо, уточнюючи їх, вносячи необхідні корективи. відрізняється наявністю стійкого та позитивного досвіду поведінки керування власним часом, саморегуляцією та самоорганізацією.

Середній рівень – студент має мотивацію, що носить частково пізнавальний характер; володіє теоретичними та методологічними знаннями у сфері тайм-менеджменту, але є труднощі у використанні знань на практиці; студент може проаналізувати ефективність власної навчальної діяльності та вміння керувати власним часом. Студент не завжди організований і акуратний, бувають зриви; вміє планувати «відстрочені завдання», але часто поверхово; такі плани не є для нього керівництвом для самостійної діяльності та часто не виконуються; іноді просить викладача та товаришів посилити контроль над ним з боку («бракує на все часу»). наявна саморегуляція та самоорганізація.

Низький рівень – негативна мотивація, відсутність стійкого інтересу до проблеми часу та ефективного його використання, відсутність потреби у професійно-значущих знаннях, необхідних для застосування технологій тайм-менеджменту. Рефлексивна позиція виявляється у відсутності самоконтролю, самоорганізації, ефективна самооцінка не розвинена. Студент не організований, неакуратний, «розкиданий»; постійно порушує режим дня; не вміє планувати «відстрочених завдань», виконує їх зазвичай останнім днем роботи, «штурмом». Саморегуляція та самоорганізація ситуативні, поведінка регулюється в основному зовнішніми стимулами та спонукачами.

Слід зазначити, що межі виділених рівнів доволі рухливі, а їхні характеристики стосовно різних студентів можуть мати неоднозначні вияви. Одні якості у студента можуть бути розвинені на високому рівні, інші – на низькому, що у сумі визначить середній рівень.

Отже, визначені нами критерії, показники та рівні часової компетентності дають нам змогу об'єктивно оцінити стан сформованості компетентності керування часом у майбутніх вчителів початкових класів під час дистанційного навчання.

Дослідження проводилося з жовтня 2022 по грудень 2022 року на базі Обласного коледжу «Кременчуцька гуманітарно-технологічна академія імені А. С. Макаренка» Полтавської обласної ради. Всього участь у дослідженні взяли 50 студентів I-IV курсів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти (спеціальність 013 Початкова освіта).

Тест-опитувальник самоорганізації діяльності (ОСД) (Автор: О. Мандрикова (2010); на основі M. Bond & N. Feather (1988)) допоміг визначити способи поведінки здобувачів освіти з часом на основі таких факторів як планомірність, цілеспрямованість, наполегливість, фіксація (фіксація на структуруванні діяльності), самоорганізація (за допомогою зовнішніх засобів) та орієнтація на дійсне.

За допомогою шкали «Планомірність» було здійснено вимірювання ступеню залучення особистості до тактичного щоденного планування за певними принципами. Були отримані такі результати: високий рівень – 24% (12 студентів), середній рівень – 44% (22 студенти), низький рівень – 32% (16 студентів).

За допомогою шкали «Цілеспрямованість» було досліджено здатність особистості сконцентруватися на цілі. Результати досліджень: високий рівень – 16% (8 студентів), середній рівень – 44% (22 студенти), низький рівень – 40% (20 студентів).

За допомогою шкали «Наполегливість» ми вимірювали схильність особистості до докладання вольових зусиль для завершення розпочатої справи та впорядкування активності. Покажемо результати досліджень: високий рівень – 36% (18 студентів), середній рівень – 40% (20 студентів), низький рівень – 24% (12 студентів).

За допомогою шкали «Фіксація» було досліджено схильність особи до фіксації на заздалегідь запланованій структурі організації подій у часі. Маємо такі результати: високий рівень – 22% (10 студентів), середній рівень – 48% (24 студенти), низький рівень – 32% (16 студентів).

За допомогою шкали «Самоорганізація» була визначена схильність суб'єкта до використання зовнішніх засобів організації діяльності. Результати досліджень: високий рівень – 28% (14 студентів), середній рівень – 48% (24 студенти), низький рівень – 24% (12 студентів).

За допомогою шкали «Орієнтація на сьогодні» було з'ясовано тимчасову орієнтацію майбутніх учителів на сьогодні, результати досліджень маємо наступні: високий рівень – 16% (8 студентів), середній рівень – 60% (30 студентів), низький рівень – 24% (12 студентів).

Узагальнимо результати досліджень та виведемо загальний сумарний бал з ОСД та подаємо результати у таблиці 1.

Тест на визначення компетентності у керуванні часом допоміг нам визначити рівень сформованості у майбутніх учителів початкових класів особистісної компетентності в управлінні часом.

Були отримані такі результати: високий рівень – 10 осіб, що складає 20%, середній – 30 осіб, що відповідає 60%, низький – 10 студентів, що склало 20%, повна відсутність часової компетентності – 0 осіб, 0%.

На основі анкетування з'ясовано, що серед опитаних 85% відчувають катастрофічну нестачу вільного часу, лише 10% опитаних визначили, що мають достатньо часу. 68% опитаних відповіли, що не

встигають виконувати усе, що запланували на день; 15% – не завжди встигають виконати заплановане; 17% опитаних завжди встигають виконувати усе заплановане. Найбільшою перешкодою у реалізації поставлених завдань та намічених планів на день є брак часу (82%).

Таблиця 1

Загальний сумарний бал з ОСД

Показники	високий	середній	низький
Планомірність	12 – 24%	22 – 44%	16 – 32%
Цілеспрямованість	8 16%	22 – 44%	20 – 40%
Наполегливість	16 – 32%	20 – 40%	22 – 44%
Фіксація	18 – 36%	20 – 40%	12 – 24%
Самоорганізація	14 – 28%	24 – 48%	12 – 24%
Орієнтація на дійсне	8 – 16%	30 – 60%	12 – 24%
Загальний показник	25 %	45 %	30%

Серед причин браку вільного часу 33% студентів визначили відсутність умінь використовувати свій час, 70% студентів зазначили, що багато часу витрачається на Інтернет, соціальні мережі; 5% визнали швидко втомлюваність та 2% – лінь.

Щоб встигати заплановане на день, 89% респондентів вказали, що необхідно вміти планувати свій час, а 7% переконані у необхідності зменшити обсяг завдань.

Брак вільного часу негативно відображається на духовному і фізичному самопочутті студентів. Так, аналіз результатів опитування засвідчив, що 32% респондентів відчувають нервозність, проявляють агресивність та дратівливість; стрес, депресію, апатію переживають 40% опитаних.

Стосовно режиму дня та його розпорядку, 60% респондентів зізналися у його відсутності, 30% опитаних визначили, що існує приблизний режим.

Аналіз відповідей на питання авторської анкети «Мій тайм-менеджмент під час дистанційного навчання» показав, що більшість опитаних здобувачів освіти мають недостатньо сформовані навички особистого тайм-менеджменту.

На запитання «Чи вмієте ви ставити мету, визначати цілі власної діяльності, в тому числі і навчальної, під час дистанційного навчання», були отримані наступні відповіді: вмію – 20 студентів, не вмію – 5 студентів, не задумувався над питанням – 12 студентів, не знаю – 13 студентів. Отже, ми бачимо, що лише 20 студентів з опитаних вміють ставити мету, визначати цілі власної діяльності під час дистанційного навчання, що складає 40%.

На запитання «Як ви виставляєте пріоритети при визначенні цілей навчальної діяльності» здобувачі освіти відповіли таким чином: виконую завдання на завтра (50%), виконую цікаві завдання першими (24%), не завжди виконую завдання (14%), виконую, коли є натхнення (5%), виконую після негативної оцінки викладача (7%).

Аналіз відповідей респондентів на питання «Чи вмієте ви планувати власну діяльність для досягнення означених цілей при дистанційному навчанні» показав, що лише 12% здобувачі вміють планувати власну діяльність.

Запитання «Чи вмієте ви планувати власний час і чи постійно ви це робите під час дистанційного навчання?» допомогло встановити, що розподіляти правильно час вміють лише 18% студентів, і лише 8% опитаних регулярно планують час під час онлайн-навчання.

Запитання «Які правила планування часу ви знаєте?» всі студенти відмітили: режим дня, план роботи на день. На жаль, такі прийоми як «Співвідношення 60 : 40», встановлення часових норм, реалістичний план дня, свідоме встановлення однозначних пріоритетів, принцип Парето (співвідношення 80:20), «як з'їсти жабу», метод швейцарського сиру відомі далеко не всім.

Серед прийомів та правил планування часу, якими користуються опитані були названі такі: чергування праці і відпочинку, розпорядок дня,

Відповідаючи на запитання «Що вам заважає раціонально використовувати час?» респонденти відмітили такі поглиначі часу: соціальні мережі – 100%, телефонні розмови – 60%, надмірний сон – 40%, «розкачування» (довге збирання до роботи) – 30%, лінь – 25%, телевізор – 20 %, відсутність регулярного контролю – 15%, повільність – 10%, звичка відкладати на останній день – 5%.

Отже, результати проведеного дослідження показали, що здобувачі освіти мають викривлене уявлення про організацію власного часу. Респонденти не володіють необхідними знаннями і вміннями тайм-менеджменту. Студенти, майбутні вчителі початкових класів мають проблеми в організації власного часу. Згідно з результатами проведеного опитування, більша частина здобувачів освіти проявили інтерес до тайм-менеджменту. Вони мають бажання і вважають за необхідне отримати знання та набути вмінь самоорганізації власного часу.

Таблиця 2

Узагальнені результати сформованості навичок тайм-менеджменту у майбутніх вчителів початкових класів під час дистанційного навчання

Критерії	Мотиваційно-цільовий	Когнітивно-змістовий	Операційно-діяльнісний	Рефлексивно-оцінний
Рівні				
високий	12 осіб – 24%	14 осіб – 28%	12 осіб – 24%	10 осіб – 20%
середній	21 особа – 42%	20 осіб – 40%	20 осіб – 40%	24 особи – 48%
низький	17 осіб – 34%	16 осіб – 32%	18 осіб – 36%	16 осіб – 32%

Рекомендації майбутнім вчителям початкових класів з питань тайм-менеджменту під час дистанційного навчання.

- Пам'ятайте, що основне завдання у тайм-менеджменті – пошук найбільш раціонального способу реалізації своїх справ з урахуванням їхніх пріоритетів.
- Опануйте принципи тайм-менеджменту та основні методики раціонального використання часу.
- Мотивуйте себе.
- Виховуйте у себе самодисципліну. Формуйте у себе звичку бути відповідальним при виконанні начальних завдань.
- Працюйте над розвитком власних психічних процесів (пам'яті, мислення, уваги, уяви).
- Оволодійте технікою швидкочитання.
- Складайте список необхідних для виконання вправ, завдань.
- Не беріться одночасно за кілька справ.
- Вчіться визначати пріоритетні завдання.
- Викорінійте звичку «розкачуватися», швидко включайтеся у роботу.
- Ведіть щоденник, в якому робіть необхідні записи. Виділяйте 10 хвилин увечері чи вранці для створення повної картини щоденних завдань; під час планування подій у щоденнику за допомогою різних кольорів, закладок, стікерів позначайте «жорсткі», «гнучкі» та «бюджетові» завдання; виділяйте пріоритетні завдання у списку та починайте роботу з них.
- Складіть розпорядок дня на період дистанційного навчання та дотримуйтеся його.
- Не забувайте про ранкові гігієнічні процедури та відповідний одяг для навчання.
- Подбайте про технічні засоби навчання, їх справність та наявність необхідних програм.
- При онлайн-навчанні включайте відеокамеру.
- Робіть відеозапис лекції, при потребі можна ще раз прослухати незрозумілу інформацію.
- Тримайте у порядку своє робоче місце.
- Уникайте сторонніх подразників під час навчання.
- Працюйте зосереджено і цілеспрямовано, не відволікайтеся.
- Намагайтеся виключати зі свого робочого процесу всіх пожирачів часу.
- Своєчасно виконуйте завдання викладачів. Якщо щось не зрозуміло, зверніться за допомогою до викладача чи одногрупників.
- Великі за обсягом завдання доцільно виконувати в парі або творчій групі, розподіливши обов'язки.
- Чергуйте працю і відпочинок, виділяйте достатню кількість часу для сну.
- Враховуйте власні біоритми.
- Не беріть на себе чужу роботу та обов'язки, вчіться відмовляти.
- Придумайте власну систему заохочень за якісне і швидке виконання запланованого.

Висновки. Аналіз психолого-педагогічної і методичної літератури, результати дослідно-експериментальної роботи дали можливість з'ясувати сутність поняття «тайм-менеджмент» у навчальній діяльності студента, виявити його структуру, узагальнити діагностичні засоби й критерії та рівні сформованості.

На основі досліджень з'ясовано, що серед опитаних 85% відчувають катастрофічну нестачу вільного часу, 68% опитаних відповіли, що не встигають виконувати усе, що запланували на день; 15% – не завжди встигають виконати заплановане; 17% опитаних завжди встигають виконувати усе заплановане. Найбільшою перепоною у реалізації поставлених завдань та намічених планів на день є брак часу (82%). Серед причин браку вільного часу 33% студентів визначили відсутність умінь використовувати свій час, 70% студентів зазначили, що багато часу витрачається на Інтернет, соціальні мережі; 5% визнали швидку втомлюваність та 2% – лінь. Щоб встигати заплановане на день, 89% респондентів вказали, що необхідно вміння планувати свій час, а 7% переконані у необхідності зменшити обсяг завдань. Визначено теоретико-методичні засади й особливості формування тайм-менеджменту добувачів освіти вищої школи.

Перспективою подальших досліджень є впровадження спецкурсу за вибором «Тайм-менеджмент» у процес підготовки майбутніх вчителів початкових класів.

Список використаної літератури

1. Буняк Н.М. Тайм-менеджмент як інструмент підвищення ефективності діяльності підприємства. *Економіка і суспільство* : електронне наукове фахове видання Мукачівського державного університету. 2018. Вип. 14. С. 279–283. URL: http://economyandsociety.in.ua/journal/14_ukr/39.pdf (дата звернення : 12.12.22).
2. Лугова В. М. Основи самоменеджменту та лідерства [Електронний ресурс] : навчальний посібник. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2019. 212 с (дата звернення : 20.12.22).
3. Причепя І.В., Соломонюк І.Л., Лесько Т.В. Тайм-менеджмент як дієвий інструмент ефективного використання часу успішного менеджера за сучасних умов. *Ефективна економіка* : електронне наукове фахове видання. 2018. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6781> (дата звернення : 04.03.23).
4. Time-management по-українськи. URL: <http://timemanagement24.blogspot.com>. 15. (дата звернення : 10.03.23).
5. Холодницька А.В. Застосування технологій тайм-менеджменту в управлінні підприємством. *Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки»* 2013. № 4. С. 261–268.

TIME MANAGEMENT OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS AS A CONDITION FOR EFFECTIVE DISTANCE LEARNING

Olyinik Iryna

Lecturer-Methodologist of the Highest Qualification Category

Regional College «A. S. Makarenko Kremenchuk Humanitarian and Technological Academy» of Poltava Regional Council

Introduction. *The relevance of the problem of effective use of time by applicants for higher education is becoming more and more important in the conditions of the scientific and technical revolution, globalization, pandemic, socio-political troubles, wars, and the appearance of new forms of education. Time is the most valuable human resource, which is limited and non-renewable, it cannot be replaced or compensated, but it can be effectively «converted» into life values. The correct use of time is the key to the successful performance of educational duties and achievement of life goals. Therefore, the introduction of time management technologies into the educational process of student youth becomes especially relevant, which allows for increasing the effectiveness of educational activities due to the optimization of time spent on preparation and decision-making, the achievement of strategic and tactical goals, the fulfilment of intellectual and life tasks.*

Purpose. *The article aims to reveal the peculiarities of time management among applicants for higher education, and future teachers of primary classes during distance learning, to develop recommendations for improving time management skills.*

Methods. *To study the level of formation of time management skills of future primary school teachers, the following methods were used: Test-questionnaire of self-organization of activity (Author: O. Mandrikova (2010); based on M. Bond & N. Feather (1988)); test to determine competence in time management, the author's questionnaire «My time management during distance education».*

Results. *The results of the conducted research showed that students of education have a distorted idea of the organization of their own time. Respondents do not have the necessary knowledge and time management skills. Students and future primary school teachers have problems organizing their own time. According to the results of the conducted survey, most of the education seekers showed interest in time management. They have a desire and consider it necessary to gain knowledge and acquire the ability to self-organize their own time.*

Originality. *The article reveals the essence of the concept of time management, and its structure. The article analyses the psychological and pedagogical features of the formation of time management, characterizes the methods and stages of studying students' ability to use time rationally, develops criteria, indicators and levels of research on the formation of time management skills among applicants for higher education, offers recommendations for future primary school teachers on time management during distance learning. Developed criteria, indicators and research levels for the formation of time management skills. Recommendations for future primary school teachers on time management during distance learning have been prepared.*

Conclusion. *The analysis of psychological-pedagogical and methodical literature, the results of research and experimental work made it possible to clarify the essence of the concept of «time management» in the student's educational activity, to reveal its structure, and to generalize diagnostic tools and criteria and levels of formation.*

Based on the research, it was found that 85% of the respondents feel a catastrophic lack of free time, 68% of the respondents answered that they do not have time to do everything they planned for the day; 15% – do not always have time to complete the planned; 17% of respondents always manage to complete everything planned. Lack of time (82%) is the biggest obstacle in the implementation of the assigned tasks and plans for the day. Among the reasons for the lack of free time, 33% of students identified a lack of ability to use their time, 70% of students noted that a lot of time is spent on the Internet, and social networks; 5% recognized rapid fatigue and 2% – laziness. To keep up with

what was planned for the day, 89% of respondents indicated that it is necessary to be able to plan their time, and 7% are convinced of the need to reduce the number of tasks. The theoretical and methodological principles and features of the formation of time management of applicants for higher education have been determined.

The prospect of further research is the introduction of a special elective course «Time Management» into the process of training future primary school teachers.

Key words: Time Management, Distance Learning, Techniques for Organizing Study Time.

References

1. Buniak, N. M. (2018). Taim menezment yak instrument pydvyschehya efektyvnosti diyalnosti pidpriemstva [Time management as a tool for increasing the efficiency of the enterprise]. *Economy and society: electronic scientific publication of the Mukachiv State University – Ekonomika y suspilstvo: elektrone naukovе fahove vydanya Mukachyvskogo derzavnogo universytetu*, 14, 279–283. URL: http://economyandsociety.in.ua/journal/14_ukr/39.pdf [in Ukrainian]
2. Lugova, V. M. (2019). *Osnovy samomenezhmenty ta liderstva [Fundamentals of self-management and leadership]*. Kharkiv: HNEU imeny S. Kuznetsa. [in Ukrainian]
3. Prychepa, I. V., Solomonyuk, I. L., & Lesko T.V. (2018). Taim menezment yak dievyy instrument efektyvnogo vikorystannya chasu uspishnogo menedzera za suchasnyh umov [Time management as an effective tool for effective use of the time of a successful manager under modern conditions]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6781> [in Ukrainian]
4. Taim menezment po ukrainsky. [Time-management in Ukrainian]. *timemanagement24.blogspot.com*. URL: <http://timemanagement24.blogspot.com>.
5. Kholodnytska, A. V. (2013). Zastosuvanya tehnologiy taim menezmentu v upravlyni pidpriemstvom [Application of time management technologies in enterprise management]. *Visnik Chernigivskogo derzavnogo tehnologichnogo universytetu – Bulletin of the Chernihiv State University of Technology*, 4, 261–268. [in Ukrainian]

Отримано редакцією 19.03.2023 р.

УДК 378.018.8:373.5.011.3-051:54]:004]:37.011.33-047.28](045)

DOI: 10.31376/2410-0897-2023-2-52-155-163

ОБҐРУНТУВАННЯ ЗМІСТУ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ХІМІЇ ДО ВИКОРИСТАННЯ WEB-ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Кочубей Олена Василівна

аспірант кафедри педагогіки та освітнього менеджменту

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

e-mail: sncelelena@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-5047-6694

У статті обґрунтовано зміст підготовки майбутніх учителів хімії до використання web-технологій у професійній діяльності. Оновлено зміст дисципліни «Комп'ютерні технології в хімії». Сформовано пакет навчальних модулів, що сукупно та з відповідною повнотою відображають генезис та сутність web-технологій у навчанні, інноваційний досвід використання web-технологій в освітній практиці. Застосовано методику впровадження web-технологій. Розроблені рекомендації для майбутніх учителів щодо використання наявних автоматизованих навчальних комплексів у процесі викладання хімії у закладах загальної середньої освіти. Рекомендації із застосування web-технологій у процесі використання автоматизованих навчальних комплексів в освітньому процесі викладання хімії у 7-11 класах надано з ергономіки способів подачі навчальної інформації, щодо планування просторового розташування та траєкторії її огляду у віртуальному просторі.

Ключові слова: зміст, підготовка, майбутні учителі, хімія, використання web-технологій, професійна діяльність, Інтернет-ресурси, інформаційні технології.

Постановка проблеми. В даний час у закладах освіти здійснюється її активна інформатизація, спрямована на підтримку Проекту Концепції розвитку освіти України на період 2015–2025 років (2015), Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року (2017), Концепції розвитку педагогічної освіти (2018), Концепції розвитку STEM-освіти до 2027 року (2020).

Основними завданнями інформатизації є забезпечення доступності, якості та ефективності освітніх послуг у системі освіти. Інформатизація спрямована на створення умов для системного впровадження та активного використання web-технологій через розробку системи підготовки та перепідготовки освітян. У межах інформатизації проводиться така діяльність:

- створення стійкого потенціалу в галузі виробництва високоякісних та доступних для системи освіти навчальних матеріалів нового покоління, що відповідають сучасним вимогам компетентнісного підходу;
- розробка системи підготовки та підвищення кваліфікації педагогів у галузі впровадження web-технологій у практику викладання;
- розробка програм та навчально-методичних матеріалів для підвищення кваліфікації всіх

учасників навчального процесу (адміністраторів, вчителів);

– розробка програм та навчально-методичних матеріалів, спрямованих на підвищення кваліфікації вчителів-предметників у галузі перетворення практики навчальної роботи в рамках своєї освітньої галузі з використанням інформаційних навчальних ресурсів.

Концепція розвитку педагогічної освіти вимагає підготовки якісно нового вчителя, готового до роботи у нових умовах, здатного адаптуватися до педагогічних новацій і швидко реагувати на сучасні та перспективні процеси соціального та економічного розвитку суспільства.

Процес інформатизації освіти, підтримуючи інтеграційні тенденції пізнання закономірностей підготовки майбутніх учителів хімії, актуалізує розробку підходів до використання потенціалу сучасного цифрового навчання хімії для розвитку особистості учня, підвищення рівня його креативності, розвитку здібностей до інтегративного мислення, формування умінь розробляти стратегію пошуку та практичних завдань.

Процес підготовки майбутніх учителів хімії до використання web-технологій у професійній діяльності є складним організаційно-дидактичним об'єктом. Одним із найбільш адекватних методів дослідження таких об'єктів є системний підхід. Основний принцип системного аналізу полягає в тому, що побудова системи починається з виявлення та формулювання її кінцевої мети. Педагогічна система, яку ми розглядаємо, зокрема зміст підготовки, створюється для того, щоб сформувати у майбутніх учителів хімії навички використання web-технологій у професійній діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам інформатизації освіти присвячено значну кількість друкованих праць. Зокрема, моніторинг рівня навчальних досягнень з використанням Інтернет-технологій досліджено В. Биковим [1], О. Спіріним [15], розробка е-ресурсів вивчалася Д. Вербоцевським [4], В. Козловим [11], В. Лапінським [12], формування цифрової культури, інформаційної грамотності, інформаційно-комунікаційної компетентності схарактеризовано Л. Гавріловою [5], Н. Гнедко [6], характеристика освітніх WEB-ресурсів у підготовці сучасного вчителя знайшла своє відображення у роботах О. Шпеко [17], А. Шуляк [18].

Інтегральним показником якості підготовки майбутнього вчителя в контексті розвитку освіти науковцями розглядається інформаційна компетентність фахівця, яка визначається не так певною сумою знань та умінь, скільки вмінням мобілізувати в конкретній ситуації отримані знання та досвід. Під інформаційною компетентністю у широкому розумінні науковці визначають таке утворення, яке характеризує професійну готовність вчителя до використання web-технологій на теоретичному, практичному та творчому рівнях.

Фахівця, що має інформаційну компетентність, як вважає Р. Гуревич можна відрізнити за тим підходом, якого він дотримується у вирішенні питання про інформатизацію освіти. Автор розуміє цей процес не як технократичний, за якого web-технології оцінюються лише як засіб навчальної діяльності вчителя та навчально-пізнавальної діяльності учнів, а як соціально-гуманістичний, при якому інформаційні технології розглядаються як органічна частина людського життя, що дозволяє особистості набути системного погляду на навколишній світ [8, с. 161].

Відтак нагальною стає проблема підготовки майбутнього вчителя до використання у навчанні учнів web-технологій, ресурсів мережі Internet, методів дистанційного та змішаного навчання. Це дозволить впровадити у навчальний процес викладання шкільного курсу хімії web-технології, використовувати на додаток до традиційної системи проектно-дослідницькі форми навчання, дасть можливість вийти освітньому процесу за межі закладів загальної середньої освіти: у лабораторії, кафедри закладів вищої освіти та наукових закладів.

Мета статті: обґрунтувати зміст підготовки майбутніх учителів хімії до використання web-технологій у професійній діяльності.

Виклад основного матеріалу. Функціональна повнота та високий рівень прояву графічного інтерфейсу нинішнього покоління інформаційних систем та баз даних, доступність роботи в режимі Internet дозволяє створити повноцінні умови для освоєння функціональних основ шкільного курсу хімії. Це особливо актуально сьогодні, оскільки фундаментальна хімічна підготовка обмежена рамками 7-11 класів. Вчитель повинен вміти проводити мультимедійні інтерактивні презентації для пояснення навчального матеріалу, що дозволить, використовуючи звук, колір, анімацію, забезпечити більш активне засвоєння матеріалу. Такі презентації залучають до мультимедійного контексту всі види чуттєвого сприйняття. Природно, що web-технології передбачають формування нових моделей навчальної діяльності, з використанням Інтернет ресурсів.

При проектуванні змісту навчального матеріалу вивчено та проаналізовано:

– досвід використання комп'ютерів у різних видах діяльності загальної середньої освіти, практику використання інформаційних технологій у навчанні учнів (А. Гуржій [9], В. Лапінський [12], Н. Литвиненко [13]);

– підготовку майбутніх учителів до використання Інтернет-ресурсів у професійній діяльності (Р. Гуревич [8], В. Прошкін [14], О. Шпеко [17], А. Шуляк [18]).

Крім того, проведено аналіз рівня компетентності майбутніх учителів хімії закладів загальної середньої освіти (за результатами анкетування 53 респондентів), який показав, що: 60,4% працюючих вчителів хімії не володіють методикою пошуку Інтернет-ресурсів; 54,7% не знайомі з можливостями web-технологій у навчальному процесі та недооцінюють можливості останніх як дидактичного інструментарію підвищення пізнавальної активності та творчих здібностей учнів, а тому не використовують їх у практичній педагогічній діяльності; 58,5% учителів не мають достатніх знань та вмінь використання програмних засобів або можливостей Інтернет в навчальному процесі; лише 9,4% вчителів можуть розробляти автоматизовані навчальні курси самостійно.

За підсумками проведених досліджень з вчителями хімії та участі автора в обговоренні питань підготовки майбутніх учителів, що працюють нині, до використання web-технологій навчання у їхній професійній діяльності на міжнародних, Всеукраїнських та регіональних науково-практичних конференціях [4, 7, 10, 13, 18] виявлено доцільність та необхідність оновлення змісту навчального матеріалу з хімії, застосовуючи інформаційні технології для вдосконалення підготовки майбутніх учителів до використання web-технологій у навчанні хімії учнів закладів загальної середньої освіти.

Водночас виявилось, що оцінки вчителів хімії за рівнем практичної значущості більшості Інтернет-ресурсів та web-технологій навчання значно розходяться. Такий результат досліджень був передбачуваним, оскільки комп'ютер, за його багатофункціональності, у викладанні одних навчальних предметів використовується як спосіб встановлення істини та пошуку нової навчальної інформації, в інших – як дидактичний інструментарій, у третіх – як метод підвищення мотивації та пізнавальних інтересів учнів.

Для розробки системи підготовки майбутніх учителів хімії до використання web-технологій навчання для підвищення рівня хімічної освіти учнів нами оновлено зміст дисципліни «Комп'ютерні технології в хімії». Оновлення покликане сприяти реалізації можливостей відомих інструментальних середовищ, які готові до наповнення їх навчальним змістом, а також для якнайшвидшого набуття майбутніми вчителями практичних навичок використання сучасного прикладного програмного забезпечення.

При оновленні змісту дисципліни враховувалися пріоритети розвитку освіти в Україні, перспективні напрями та світові тенденції розвитку та впровадження web-технологій в освіті, а також поточні рівні кадрового, матеріально-технічного та мережевого забезпечення закладів загальної середньої освіти.

Ключовим конструктивним принципом, покладеним нами в основу підготовки майбутніх учителів хімії, є поділ їх на дві підгрупи: підгрупа здобувачів, які володіють web-технологіями на рівні користувача та підгрупи, у складі якої здобувачі мають навички роботи з web-технологіями.

Оновлений зміст дисципліни включає програму підготовки майбутніх учителів для використання web-технологій у навчанні хімії учнів закладів загальної середньої освіти, яка містить рекомендовані до використання програми НМК: Хімія. Базовий курс: 7 клас (Хімічні поняття); Хімія. Базовий курс: 8 клас (Будова атома. Хімічний зв'язок і будова речовини. Сполуки хімічних елементів. Зміни, які відбуваються з речовинами. Основні класи неорганічних сполук); Хімія. Базовий курс: 9 клас (Хімічні реакції Розчинення. Розчини. Властивості розчинів електролітів. Органічні сполуки); Органічна хімія: 10 клас (Будова та класифікація органічних сполук. Хімічні реакції в органічній хімії. Вуглеводні. Спирти та феноли. Альдегіди та кетони. Карбонові кислоти, складні ефіри та жири. Вуглеводи. Азотомісні органічні сполуки); Загальна та неорганічна хімія: 11 клас (Будова атома. Хімічний зв'язок і будова речовини. Хімічні реакції. Неорганічні речовини та їх властивості).

Оскільки у аналізованих наукових публікаціях та методичній літературі не міститься науково-обґрунтованих рекомендацій щодо використання категоріального базису шкільного курсу хімії у структурі web-технологій, для вирішення цього завдання використано метод експертних досліджень. В результаті встановлено таку ієрархію пріоритетів базових категорій курсу хімії при використанні web-технологій у навчанні: ілюстрації технічних об'єктів та хімічних технологій; банки даних фізико-хімічних властивостей хімічних речовин; моделі молекул хімічних речовин; кінетика хімічних процесів; ілюстрації механізмів хімічних реакцій.

За результатами проведеного аналізу сформовано пакет навчальних модулів, що сукупно та з відповідною повнотою відображають генезис та сутність web-технологій навчання, інноваційний досвід використання web-технологій навчання в освітній практиці. Цей пакет інформаційних модулів став вихідною базою формування структури та змісту навчального матеріалу.

Аналіз структури та змісту навчальної інформації, включеної до підготовки майбутніх учителів до використання web-технологій, проводився на основі експертних досліджень та ціннісного підходу.

Цінність кожної одиниці навчальної інформації визначалася за її значимістю для майбутніх учителів хімії. Експертна оцінка значимості кожної одиниці навчальної інформації (кожного модуля, розділу, теми курсу) проводилося за такими ознаками:

- внутрішньопредметною значущістю (у вивченні курсу);
- міжпредметною значущістю, що враховує узгодженість та наступність навчальної інформації курсу з навчальною дисципліною «Інформатика»;
- практичною значущістю навчальної інформації у діяльності майбутніх учителів хімії;
- трудомісткістю засвоєння здобувачами кожного модуля.

У процесі такого багатофакторного дослідження використовувалися експертні оцінки, методи апріорного ранжування та парного логічного порівняння, метод більшості, кореляційний та факторний аналізи.

Аналіз навчального матеріалу для майбутніх учителів хімії на основі оновленого зміст дисципліни містить програму, що включає чотири модулі. Перші два модулі «Теорія та техніка оволодіння web-технологіями» та «Технологія забезпечення освітнього процесу web-ресурсами» передбачають вивчення операційних систем, текстових редакторів, електронних таблиць, графічних, аудіо– та відеоредакторів, електронних баз даних, локальних та глобальних мереж (Інтернет), web-технологій. Третій модуль «Методики використання наявних web-технологій та створення власних web-ресурсів» передбачає їх використання при проведенні лабораторних та практичних робіт, а також можливості дистанційного та змішаного навчання. Завершальна тема цього модуля «Використання відомих інструментальних середовищ, які готові для наповнення їх навчальним матеріалом» орієнтована на реалізацію творчого рівня майбутнього вчителя.

Відомо, що з початку створення комп'ютерних навчальних програм постала проблема використання готових середовищ (оболонки). У перші роки освоєння інформаційних технологій у зв'язку з відсутністю методики комп'ютерного навчання нечисленні вчителі хімії-ентузіасти були змушені обмежуватися можливостями інструментарію, що їм пропонується. У цьому були і свої позитивні аспекти (освоювався комп'ютер для навчання, переосмислювалися прийоми навчання), і негативні процеси (досить жорсткі оболонки накладали численні обмеження, перешкоджали реалізації авторського задуму). У той же час більшість користувачів не були готові усвідомити, сформулювати та висунути власні вимоги до розробників інструментарію. Про це свідчить аналіз навчальних програм кінця ХХ століття (В. Богатиренко [2]).

Нині доступність комп'ютера та Інтернет, знайомство методистів (на рівні користувачів) з досить складними та багатофункціональними сервісними програмами, Інтернет-іграми дозволяють їм усвідомлювати можливості web-технологій стосовно специфіки свого предмета, знаходити в існуючих програмах методичні та технічні недоліки, формувати обґрунтовані та коректні вимоги до інструментарію.

На сьогодні багато програмних оболонок адаптовано до вимог сучасної методики Інтернет навчання, спостерігається прагнення їх розробників максимально задовольнити потреби вчителя. Зокрема, це знаходить прояв у розробках конструкторів-редакторів, які дають можливість вчителю самостійно, без допомоги програмістів формувати уроки-презентації, навчальні та контролюючі завдання, тести. Саме ці аспекти увійшли до четвертого модуля «Психологічні, педагогічні та методичні аспекти застосування web-технологій у навчанні хімії» орієнтований на підвищення компетентності майбутніх учителів хімії у проведенні різних форм та видів навчальних занять, позакласної діяльності учнів, на формування у них не тільки інформаційної грамотності, а й здоров'язбережувальної культури роботи з Інтернет-ресурсами.

Як початкові навчальні заходи щодо кожного з модулів розроблено електронні презентації. Відповідні форми навчальних занять, що мають статус лекційних, призначені для проведення їх у спеціальних мультимедійних аудиторіях як мультимедійні демонстрації. Далі проводяться практичні навчальні заняття, орієнтовані на набуття здобувачами стійких навичок використання сучасних технічних засобів, програмного забезпечення та створення власних (авторських) автоматизованих навчальних комплексів.

Розроблені рекомендації для майбутніх учителів щодо використання готових автоматизованих навчальних комплексів у процесі викладання хімії у закладах загальної середньої освіти, що охоплюють усі теми курсу, представлені у таблиці 1.

Рекомендації із застосування web-технологій у процесі використання автоматизованих навчальних комплексів в освітньому процесі викладання хімії у 7-11 класах надано з ергономіки способів подачі навчальної інформації щодо планування просторового розташування та траєкторії її огляду на екрані навчальної програми.

Особливість предмета «Хімія» полягає в тому, що найбільш необхідна інформація передається поза текстовими формами: формулами, таблицями, графіками, діаграмами, малюнками, схемами, фотографіями та ін. Текст виконує сполучну функцію, доповнюючи, інтерпретуючи або готуючи розуміння позатекстових форм подачі інформації. У зв'язку з цим особливо важливо створити комфортне візуальне середовище розташування вищезгаданих об'єктів на екрані монітора при проектуванні автоматизованих навчальних комплексів.

Таблиця 1

Рекомендації щодо використання автоматизованих навчальних комплексів
в освітньому процесі викладання хімії у 7-11 класах

№	Тема	Рекомендовані до використання АМК	Тип АМК	Ступінь наочності	Наявність інтерактивних моделей	Наявність гіпертекста	Наявність матеріалу для поглибленого вивчення	Число рівнів контролю	Ресурсація виконання завдань в АМК	Зв'язок із сайтами
7 клас	Хімічні поняття.	Хімія. Базовий курс: 7 клас	Навчально-контролююча програма	С	+	+	-	1	+	-
8 клас	Будова атома.	Хімія. Базовий курс: 8 клас		В	+	+	-	1	+	-
	Хімічний зв'язок і будова речовини			В	+	+	-	1	+	-
	Сполуки хімічних елементів.			В	-	+	-	1	+	-
	Зміни, які відбуваються з речовинами.			С	+	+	-	1	+	-
	Основні класи неорганічних сполук.			В	+	+	-	1	+	-
9 клас	Хімічні реакції	Хімія. Базовий курс: 9 клас		С	+	+	-	1	+	-
	Розчинення. Розчини. Властивості розчинів електролітів.			В	+	+	-	1	+	-
	Органічні сполуки.			В	+	+	-	1	+	-
10 клас	Будова та класифікація органічних сполук.	Органічна хімія: 10 клас		В	+	+	+	1	+	+
	Хімічні реакції в органічній хімії.		С	+	+	+	1	+	+	
	Вуглеводні.		В	+	+	+	1	+	+	
	Спирти та феноли		В	+	+	+	1	+	+	
	Альдегіди та кетони.		В	+	+	+	1	+	+	
	Карбонові кислоти, складні ефіри та жири.		В	+	+	+	1	+	+	
	Вуглеводи.		С	-	+	+	1	+	+	
	Азотомісні органічні сполуки		В	+	+	+	1	+	+	
11 клас	Будова атома.	Загальна та неорганічна хімія: 11 клас	В	+	-	+	1	-	-	
	Хімічний зв'язок і будова речовини.		В	+	-	+	1	-	-	
	Хімічні реакції.		В	+	-	+	1	-	-	
	Неорганічні речовини та їх властивості.		С	+	-	+	1	-	-	

В – висока, С – середня.

«+» – наявний, «-» – відсутній

Шпеко О. зазначає [17, с.82], що загальне візуальне середовище на екрані монітора може бути комфортним, нормальним (оптимальним), гомогенним, агресивним, динамічним гомогенним, динамічним агресивним, змішаним. Для створення оптимального візуального середовища слід використовувати досить великі об'єкти (не менше 1-3°), відстань між якими має бути не менше 2,5°, кількість однотипних об'єктів повинна бути не більше п'яти. Ознаками комфортного візуального середовища є побудова зображення за законами гармонії, створення ілюзії різної віддаленості об'єктів, використання лінії різної товщини та контрастності, розширення палітри кольорів, використання плавних кольорних переходів. Розробникам пропонується використовувати фактори, що сприяють створенню візуальної рівноваги навчальної інформації на екрані: форма, розташування об'єктів. Структурний план екрана монітора рекомендується

подати у вигляді таких зон: центральна, центральна горизонтальна, центральна вертикальна, зона висхідної діагоналі, зона низхідної діагоналі, периферійна зона. Перші п'ять зон є зонами ефективного сприйняття, оскільки викликають підвищену увагу здобувача. Розташування компонентів навчального матеріалу у відповідних зонах вносить елементи стабільності.

Для реалізації візуальної рівноваги за умов web-технології навчання рекомендується керуватися такими принципами просторової організації навчальної інформації на екрані монітора. Графіки, діаграми, формули доцільно розміщувати по низхідній діагоналі – з верхнього лівого кута в правий нижній. Такий вид інформації, що відображає статику матеріалу, відповідно розміщувати в лівому верхньому кутку як елемент, який повинен привернути увагу в першу чергу і бути сприйнятий максимально точно. Таке розташування матеріалу співвідноситься з рекомендаціями з психології художнього сприйняття та ергономіки [18, с.366]. Інформацію, що відображає в наочно-образній формі динаміку матеріалу, слід розміщувати в правому нижньому кутку. Розміщення в цій зоні формули або графіка сприяє виділенню головного в навчальному матеріалі та, відповідно, покращенню сприйняття та засвоєння матеріалу. Не менш важливо, що таке розташування відповідає традиційному напрямку читання зліва направо і зверху вниз.

Текстову інформацію доцільно розміщувати по висхідній діагоналі з нижнього лівого кута у верхній правий. Текстову інформацію, що відображає будь-які вихідні дані, слід розташовувати у верхньому правому кутку, оскільки це сприяє традиційному напрямку руху погляду зліва направо і підпорядковується логіці освоєння навчального матеріалу. Текстову інформацію, пов'язану з практичними діями, наприклад, при формулюванні завдань, слід поміщати внизу ліворуч. Таке розташування також відповідає традиційному напрямку руху погляду зверху вниз, логіці освоєння навчального матеріалу, а також співвідноситься з рекомендаціями щодо розташування інформації, що вимагає моторних дій, внизу екрана [16, с.25].

Інформацію, яка відображає повідомлення автоматизованого навчального комплексу, доцільно розташовувати в центральній зоні екрана. Ця рекомендація повністю співвідноситься з положенням ергономіки мати у своєму розпорядженні найбільш актуальну для людини в даний час інформацію в центрі екрана, в найстійкішій зоні [13, с.174].

При просторовій організації навчального матеріалу на екрані відповідно до цих рекомендацій дотримується симетрія в розташуванні різних видів інформації: між формулами, графіками, малюнками та текстом; між інформацією, що відображає статику об'єкта, та інформацією, що відображає динаміку об'єкта; між інформацією, що відображає вихідні дані, та інформацією, пов'язаною з практичними діями. Має місце подібність у формі та розмірі зон екрана, які займають різні види інформації (прямокутники приблизно однакового розміру), подібність у колірному оформленні формул, графіків, малюнків та текстових повідомлень. Використовуючи різні види навчальної інформації, забезпечуючи симетрію та подібність при їхній просторовій організації, вчитель – автор створюваного автоматизованого навчального комплексу з хімії закладає в комп'ютерну програму ресурс виникнення візуальної рівноваги в умовах моноекранного режиму інтерактивного навчального діалогу.

Отже, розробник програми цілеспрямовано розширює комфортне візуальне середовище: будує зображення за законами гармонії (прагнучи візуальної рівноваги), створює ілюзію різної віддаленості об'єктів, використовує лінії різної товщини і контрастності в оформленні наочно-образної інформації (схеми, графіки, формули).

Об'єкти, що використовуються при відображенні наочної інформації, як правило, досить великі і різноманітні за формою, розміром, колірним оформленням, проте текстова частина лаконічна. Отже, кількість дрібних об'єктів (літер та символів у формулах) на екрані монітора має бути зведена до мінімуму, що зменшує ймовірність виникнення агресивних візуальних полів.

Після структурування та відбору змісту навчального матеріалу розробнику автоматизованого навчального комплексу слід сформулювати вимоги за рівнем подачі, рівнем засвоєння, ступенем автоматизації (якщо це необхідно) та ступенем усвідомленості кожного з навчальних елементів. У таблиці за кожним показником заповнюють два графи: у першому вказують «стартовий» показник, який був отриманий на попередньому етапі навчання з інших тем або інших дисциплін, в другому – «фінішний» показник, який має бути досягнутий в результаті навчання з теми, що розробляється. Внесення до таблиці навчальних елементів дозволяє не лише планувати їх вивчення та підвищення цільових показників, але й встановлювати чітку наступність та взаємозв'язок різних навчальних дисциплін або окремих тем в одній навчальній дисципліні.

Заключним етапом проектування автоматизованого навчального комплексу є формування моделі змісту навчального матеріалу. Модель змісту навчального матеріалу не містить відповіді на питання, в якій послідовності повинні вивчатися навчальні елементи та які логічні зв'язки між ними, оскільки ці питання розглядаються при формуванні моделі освоєння навчального матеріалу. Модель освоєння навчального матеріалу автоматизованого навчального комплексу визначає послідовність викладу, варіанти траєкторій

його освоєння, логічні зв'язки при побудові, наприклад, гіпертексту.

До складу автоматизованого навчального комплексу, крім подачі навчального матеріалу на екрані дисплея, входять також тренажери (системи питань, вправ та завдань для осмислення та закріплення навчального матеріалу), а також пакети прикладних програм, що використовуються для вирішення різних завдань, які можуть бути сформульовані здобувачами.

Визначальним фактором підсумкового відбору змісту та послідовності викладу окремих модулів стала практична значущість навчальної інформації для підготовки майбутніх учителів хімії та підвищення рівня їх професійної компетентності у галузі web-технологій у навчанні хімії учнів закладів загальної середньої освіти.

Обґрунтовані вище рекомендації щодо використання web-технологій навчання хімії учнів можуть бути для майбутніх учителів лише узагальненим методологічним орієнтиром у професійній діяльності та творчому пошуку. Природно, що кожен вчитель при плануванні уроків, лабораторних практикумів, демонстраційних експериментів, при розробці контрольних питань та тестових випробувань з урахуванням свого досвіду та уподобань, ресурсних матеріально-технічних можливостей школи прийматиме рішення самостійно в рамках тимчасових обмежень.

Висновки. Нами оновлено зміст підготовки майбутніх учителів хімії до використання web-технологій у професійній діяльності через вдосконалення змісту дисципліни «Комп'ютерні технології в хімії». Сформовано пакет навчальних модулів, що відображають генезис та сутність web-технологій у навчанні, інноваційний досвід використання web-технологій в освітній практиці. Застосовано методику впровадження web-технологій. Розроблені рекомендації для майбутніх вчителів щодо використання наявних автоматизованих навчальних комплексів у процесі викладання хімії. Рекомендації із застосування web-технологій у процесі використання автоматизованих навчальних комплексів в освітньому процесі викладання хімії у 7-11 класах надано з ергономіки способів подачі навчальної інформації щодо планування просторового розташування та траєкторії її огляду в е-просторі.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у експериментальній перевірці ефективності запропонованого змісту дисципліни «Комп'ютерні технології в хімії».

Список використаної літератури

1. Биков В. Ю., Богачков Ю. М., Жук Ю. О. Моніторинг рівня навчальних досягнень з використанням Інтернет-технологій : монографія. Київ : Педагогічна думка, 2008. 127 с.
2. Богатиренко В. А. Про основні тенденції хімічної освіти ХХІ. *Актуальні питання підготовки майбутнього вчителя хімії: теорія і практика*: збірник наукових праць. Вип. 2. Вінниця: ТОВ «Ніланд-ЛТД», 2016. С. 7–10.
3. Буртовий С. В. Електронні засоби навчання – від теорії до практики : метод. посіб. Кіровоград : КЗ «КОШПО імені Василя Сухомлинського», 2014. 48 с.
4. Вербовацький Д. В., Мартинюк С. В. Розробка електронного навчально-методичного комплексу. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання : досвід, тенденції, перспективи* : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. (Тернопіль, 7–8 лист. 2019 р.). Тернопіль : [Б. в.], 2019. С. 93–97.
5. Гаврілова Л., Топольник Я. Цифрова культура, цифрова грамотність, цифрова компетентність як сучасні освітні феномени. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2017. № 61. С. 1–14.
6. Гнедко Н. М. Формування готовності майбутніх учителів до застосування засобів віртуальної наочності у професійній діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Рівне, 2015. 292 с.
7. Грабовий А. К. Експериментально-методична підготовка майбутніх учителів хімії. *Підготовка майбутнього вчителя хімії до впровадження Державного стандарту базової та повної загальної середньої освіти*: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції Вінниця: ТОВ «Ніланд-ЛТД», 2014. С. 38–40.
8. Гуревич Р. С., Гордійчук Г. Б., Коношевський Л. Л. та ін. Освітнє середовище для підготовки майбутніх педагогів засобами ІКТ : монографія / за ред. Р. С. Гуревича. Вінниця : ФОП Рогальська І. О., 2011. 348 с.
9. Гуржій А. М., Лапінський В. В. Електронні освітні ресурси як основа сучасного навчального середовища загальноосвітніх навчальних закладів. *Інформаційні технології в освіті*. 2013. Вип. 15. С. 30–37.
10. Каменева Т. М. Методичні особливості організації електронного навчання з використанням сервісів соціальних мереж. *Нові інформаційні технології в освіті для всіх* : зб. матеріалів X Міжнар. конф. (Київ, 26–27 лист. 2015 р.). Київ : [Б. в.], 2015. Ч. 1. С. 188–197.
11. Козлов В. Є., Сальников О. М. Електронні освітні ресурси. Загальні вимоги та методика створення. *Честь і закон*. 2013. № 1. С. 73–76.
12. Лапінський В. В., Регейло І. Ю. Навчання з використанням електронних засобів навчального призначення як керований процес. *Проблеми сучасного підручника* : зб. наук. праць. 2012. Вип. 12. С. 751–759
13. Литвиненко Н. І., Заріцька С. І. Застосування веб-технологій для реалізації особистісно-орієнтованого підходу до навчання школярів. *Нові інформаційні технології в освіті для всіх* : зб. матеріалів X Міжнар. конф. (Київ, 26–27 лист. 2015 р.). Київ : [Б. в.], 2015. Ч. 1. С. 173–181.
14. Прошкін В. Освітні веб-ресурси в професійній підготовці майбутніх учителів. *Освітологічний дискурс*. 2017. № 1–2. С. 183–197.
15. Спирін О. М., Шишкіна М. П., Запорожченко Ю. Г. Проблеми інформатизації освіти України у контексті розвитку досліджень оцінювання якості засобів ІКТ. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2012. № 1. С. 29–38.

16. Філоненко І. Особливості навчання хімії в класах фізико-математичного профілю. *Біологія і хімія в школі*. 2008. № 4. С.24–26.
17. Шпеко О. С., Носовець Н. М. Освітні веб-технології у підготовці майбутніх учителів. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки*. 2018. Вип. 151. С. 79–83.
18. Шуляк А. С. Освітні WEB-ресурси у підготовці сучасного вчителя. *Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку: матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції* : зб. наук. праць. Переяслав-Хмельницький, 2018. Вип. 47. С. 365–367.

CONTENT SUBSTANTIATION OF TRAINING FUTURE CHEMISTRY TEACHERS TO USE WEB TECHNOLOGIES IN PROFESSIONAL ACTIVITY

Kochubei Olena

Postgraduate Student of the Department of Pedagogy and Educational Management
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

Introduction. *The process of informatization of education, supporting the integration trends of knowledge of the regularities of subject areas and the environment, actualizes the development of approaches to using the potential of modern digital teaching of chemistry for the development of the student's personality, increasing the level of his creativity, developing abilities for integrative thinking, forming the skills in developing a search strategy and practical tasks. The main goals of informatization are to ensure the availability, quality, and efficiency of educational services in the education system. Informatization is aimed at creating conditions for the systematic implementation and active use of web technologies through developing a training and retraining system for teachers.*

Purpose. *The article aims to substantiate the content of the training of future chemistry teachers for using web technologies in professional activities.*

Methods. *Theoretical methods of analysis and generalization of scientific literature, systematization and data analysis.*

Results. *The content of the discipline «Computer technologies in chemistry» has been updated. A package of training modules has been created that collectively and with appropriate completeness reflect the genesis and essence of web-learning technology, the historical and innovative experience of using web-based learning technologies in educational practice. The program of the updated content of the discipline contains four modules «Theory and technique of mastering web technologies», «Technology of providing the educational process with web resources», «Methods of using existing web technologies and creating your web resources», «Psychological, pedagogical and methodical aspects of using the web technologies in teaching chemistry».*

Originality. *The method of implementing web technologies was applied: electronic presentations were developed as initial educational measures for each module; appropriate forms of educational classes, which have the status of lectures, are intended to be held in special multimedia classrooms as multimedia demonstrations. Next, practical training sessions are held, aimed at the acquisition by students of sustainable skills in the use of modern technical means, software and the creation of their own (author's) automated training complexes. Recommendations for future teachers on using ready-made automated educational complexes in teaching chemistry have been developed. The article provides guidelines for using computer-aided learning complexes in teaching chemistry in grades 7-11 regarding ergonomics presenting educational information and planning the spatial arrangement and trajectory of viewing in virtual space.*

Conclusion. *Reasonable recommendations for using web technologies in teaching chemistry to students can be for teachers only a generalized methodological guideline in professional activity and creative search. Each teacher, when planning lessons, laboratory workshops, demonstration experiments, and developing control questions and test trials, taking into account his experience and preferences, resource material and technical capabilities of the school, will make decisions independently within the time limits.*

Key words: *Content, Training, Future Teachers, Chemistry, Using Web Technologies, Professional Activity, Internet Resources, Information Technology.*

References

1. Bykov, V. Yu., Bohachkov, Yu. M., Zhuk, & Yu. O. (2008). *Monitorynh rivnia navchalnykh dosiahnen z vykorystanniam Internet-tekhnologii [Monitoring the level of educational achievements using Internet technologies]*. Kyiv: Pedahohichna dumka. [in Ukrainian].
2. Bohatyrenko, V. A. (2016). Pro osnovni tendentsii khimichnoi osvity XXI [On the main trends of chemical education of the 21st century]. *Aktualni pytannia pidhotovky maibutnoho vchytelia khimii: teoriia i praktyka – Actual issues of training a future chemistry teacher: theory and practice*, 2, 7–10. [in Ukrainian].
3. Burtovyi, S. V. (2014). *Elektronni zasoby navchannia – vid teorii do praktyky [Electronic learning tools – from theory to practice]*. Kirovohrad: KZ «KOIPPO imeni Vasylia Sukhomlynskoho». [in Ukrainian].
4. Verbovetskyi, D. V., & Martyniuk, S. V. (2019). *Rozrobka elektronnoho navchalno-metodychnoho kompleksu [Development of an electronic educational and methodological complex]*. Proceedings from: *IV Mizhnarodna naukovo-*

praktychna Internet-konferentsii «Suchasni informatsiini tekhnologii ta innovatsiini metodyky navchannia: dosvid, tendentsii, perspektyvy» – IV International Scientific and Practical Internet conference «Modern information technologies and innovative teaching methods: experience, trends, prospects. (pp. 93–97). Ternopil, Ukraine. [in Ukrainian].

5. Havrilova, L., & Topolnyk, Ya. (2017). Tsyfrova kultura, tsyfrova hramotnist, tsyfrova kompetentnist yak suchasni osvichni fenomeny [Digital culture, digital literacy, digital competence as modern educational phenomena]. *Informatsiini tekhnologii i zasoby navchannia – Information technologies and learning tools*, 61, 1–14. [in Ukrainian].

6. Hnedko, N. M. (2015). Formuvannia hotovnosti maibutnikh uchyteliv do zastosuvannia zasobiv virtualnoi naочnosti u profesiinii diialnosti [Formation of readiness of future teachers to use virtual visualization tools in professional activities]. *Candidate's thesis*. Rivne, Ukraine. [in Ukrainian].

7. Hrabovyi, A. K. (2014). Eksperymentalno-metodychna pidhotovka maibutnikh uchyteliv khimii [Experimental and methodical training of future chemistry teachers]. Proceedings from: *Vseukrainska naukovo-praktychna Internet-konferentsia «Pidhotovka maibutnogo vchytelia khimii do vprovadzhennia Derzhavnogo standartu bazovoi ta povnoi zahalnoi serednoi osvity» – All-Ukrainian Scientific and Practical Internet Conference «Preparation of future chemistry teachers for the implementation of the State Standard of Basic and Complete General Secondary Education».* (pp. 38–40). Vinnytsia: Nilan Ltd. [in Ukrainian].

8. Hurevych, R. S., Hordiichuk, H. B., & Konoshevskiy, L. L. et al. (2011). *Osvitnie seredovyshe dlia pidhotovky maibutnikh pedahohiv zasobamy IKT. [An educational environment for training future teachers by means of ICT].* R. S. Hurevych (Ed.). Vinnytsia: FOP Rohalska I. O. [in Ukrainian].

9. Hurzhii, A. M., & Lapinskyi, V. V. (2013). Elektronni osvichni resursy yak osnova suchasnoho navchalnoho seredovysheha zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv [Electronic educational resources as the basis of the modern educational environment of general educational institutions]. *Informatsiini tekhnologii v osviti – Information technologies in education*, 15, 30–37. [in Ukrainian].

10. Kamenieva, T. M. (2015). Metodychni osoblyvosti orhanizatsii elektronnoho navchannia z vykorystanniam servisiv sotsialnykh merezh [Methodological features of the organization of e-learning using social network services]. Proceedings from: *X Mizhnarodna konferentsiia «Novi informatsiini tekhnologii v osviti dlia vsikh» – X International Conference «New Information Technologies in Education for All».* (pp. 188–197). Kyiv, Ukraine. [in Ukrainian].

11. Kozlov, V. Ye., & Salnykov, O. M. (2013). Elektronni osvichni resursy. Zahalni vymohy ta metodyka stvorennia [Electronic educational resources. General requirements and creation method]. *Chest i zakon – Honor and Law*, 1, 73–76. [in Ukrainian].

12. Lapinskyi, V. V., & Reheilo, I. Yu. (2012). Navchannia z vykorystanniam elektronnykh zasobiv navchalnoho pryznachennia yak kerovanyi protses [Learning with the use of electronic means of educational purpose as a controlled process.]. *Problemy suchasnoho pidruchnyka – Problems of the modern textbook*, 12, 751–759 [in Ukrainian].

13. Lytvynenko, N. I., & Zaritska, S. I. (2015). Zastosuvannia veb-tekhnologii dlia realizatsii osobystistno-orientovanoho pidkhotu do navchannia shkoliari [The use of web technologies for the implementation of a person-oriented approach to the education of schoolchildren]. Proceedings from: *X Mizhnarodna konferentsiia «Novi informatsiini tekhnologii v osviti dlia vsikh» – X International Conference «New Information Technologies in Education for All».* (173–181). Kyiv, Ukraine. [in Ukrainian].

14. Proshkin, V. (2017). Osvitni veb-resursy v profesiinii pidhotovtsi maibutnikh uchyteliv [Educational web resources in the professional training of future teachers]. *Osvitohichnyi dyskurs – Educational discourse*, 1–2, 183–197. [in Ukrainian].

15. Spirin, O. M., Shyshkina, M. P., & Zaporozhchenko, Yu. H. (2012). Problemy informatyzatsii osvity Ukrainy u konteksti rozvytku doslidzhen otsiniuvannia yakosti zasobiv IKT [Problems of informatization of Ukrainian education in the context of development of research on the assessment of the quality of ICT tools]. *Informatsiini tekhnologii i zasoby navchannia – Information technologies and learning tools*, 1, 29–38. [in Ukrainian].

16. Filonenko, I. (2008). Osoblyvosti navchannia khimii v klasakh fizyko-matematychnoho profilu [Peculiarities of teaching chemistry in physical and mathematical classes]. *Biologhiia i khimiia v shkoli – Biology and chemistry at school*, 4, 24–26. [in Ukrainian].

17. Shpeko, O. S., & Nosovets, N. M. (2018). Osvitni veb-tekhnologii u pidhotovtsi maibutnikh uchyteliv [Educational web technologies in the training of future teachers]. *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu – Bulletin of Chernihiv National Pedagogical University*, 151, 79–83. [in Ukrainian].

18. Shuliak, A. S. (2018). Osvitni WEB-resursy u pidhotovtsi suchasnoho vchytelia [Educational WEB resources in training a modern teacher]. Proceedings from: *Vseukrainska naukovo-praktychna internet-konferentsia «Vitchyzniana nauka na zlami epoch: problemy ta perspektyvy rozvytku» – All-Ukrainian scientific and practical Internet conference «Domestic science at the turn of the epoch: problems and prospects for development».* (pp. 365–367. Vol. 47). Pereiaslav-Khmelnytskyi, Ukraine. [in Ukrainian].

Отримано редакцією 13.02.2023 р.

УДК 378.046-021.68:005.336.2

DOI: 10.31376/2410-0897-2023-2-52-164-170

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ТРАНСВЕРСАЛЬНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ДОКТОРІВ ФІЛОСОФІЇ У ГАЛУЗІ ОСВІТА/ПЕДАГОГІКА У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ: МЕТОДИКА ВИЯВЛЕННЯ

Юань Веньцзін

аспірантка спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки
Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
e-mail: yuanwenjing1125@gmail.com
ORCID ID: 0009-0008-9475-3113

Ткаченко Іванна Олексіївна

студентка спеціальності 122 Комп'ютерні науки
Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
e-mail: kprivanna.tkachenko@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-2684-0126

У статті проаналізовано підходи до визначення поняття «педагогічні умови» в науковій літературі; дефініювано поняття педагогічні умови формування трансверсальних компетентностей майбутніх докторів філософії у галузі Освіта/Педагогіка у професійній підготовці; репрезентовано методику їх виявлення та алгоритм обробки результатів. Висновковано, що визначальним для формування трансверсальних компетентностей майбутніх докторів філософії у галузі Освіта/Педагогіка під час їх навчання у ЗВО є забезпечення індивідуальної траєкторії формування трансверсальних компетентностей майбутніх докторів філософії; мотивування здобувачів освіти до формування трансверсальних компетентностей; підготовка науково-педагогічних працівників до впровадження методики формування трансверсальних компетентностей в освітньому процесі ЗВО; належне ресурсне забезпечення процесу формування трансверсальних компетентностей майбутніх докторів філософії; інтеграція формальної та неформальної освіти на засадах інноваційного підходу в аспекті формування трансверсальних компетентностей майбутніх докторів філософії.

***Ключові слова:** професійна підготовка; педагогічні умови; доктор філософії, трансверсальні компетентності.*

Постановка проблеми. Ринок освітніх послуг сьогодні зобов'язує освітні заклади орієнтуватися на споживачів, враховувати їхні запити. З огляду на це зусилля вишів мають бути спрямовані на удосконалення професійної підготовки фахівців через адаптування своїх освітніх програм до сучасних вимог, а також забезпечення підтримки для інноваційного навчання майбутніх фахівців. Таким чином наразі актуальною є проблема наскрізного формування трансверсальних компетентностей, зокрема майбутніх докторів філософії, що поєднують у собі знання, уміння, навички та цінності, які можуть використовуватися у різних професійних контекстах, у процесі опанування освітньо-наукових програм у галузі Освіта/Педагогіка, що в свою чергу потребує дослідження факторів, які впливають на цей процес, та педагогічних умов, що забезпечують його ефективність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема трансверсальних компетентностей стає дедалі актуальною у всьому світі. Її актуалізовано на рівні міжнародних організацій, зокрема таких як Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО), Рада Європи, Організація економічного співробітництва та розвитку, Європейський центр розвитку професійної освіти Сedefop, Європейська мережа політики профорієнтації впродовж життя тощо.

Різні аспекти формування трансверсальних компетентностей майбутніх докторів філософії стали предметом наукових досліджень науковців, зокрема: підготовка випускників докторських програм на інноваційних засадах [3-6; 9]; важливість трансверсальних компетентностей для випускників докторських програм та відповідність їх навичок сучасному ринку праці [2; 7-8; 9]; впровадження трансверсальних компетентностей у європейський освітній простір, моделі їх формування в контексті докторських програм [1; 8] тощо.

Однак, аналіз наукового доробку дозволив констатувати, що попри значні напрацювання з означеної проблеми, як визначення чинників, які впливають на формування трансверсальних компетентностей майбутніх докторів філософії у галузі Освіта/Педагогіка у процесі професійної підготовки, так і педагогічних умов, забезпечення яких підвищує ефективність цього процесу, залишилися поза увагою наукової спільноти.

З огляду на це **метою публікації** є виявлення педагогічних умов формування трансверсальних компетентностей майбутніх докторів філософії у галузі Освіта/Педагогіка під час їх навчання у закладах вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Результати аналізу довідкової та наукової літератури у галузі

професійної освіти в аспекті тлумачення поняття «педагогічні умови» уможливили виокремлення низки підходів, які узагальнено в табл. 1.

Таблиця 1

Підходи до тлумачення поняття «педагогічні умови»

Джерело	Тлумачення поняття «педагогічні умови»
[10, с. 193]	«обставини, за яких залежить та відбувається цілісний продуктивний педагогічний процес професійної підготовки фахівців, що опосередковується активністю особистості, групою людей»
[11, с. 202].	«необхідні навчально-матеріальні, навчально-гігієнічні, морально-психологічні умови»
[12, с. 115],	«чинники (обставини), від яких залежить ефективність функціонування педагогічної системи»
[13, с. 44-49].	«сукупність об'єктивних можливостей змісту, форм, методів, засобів і матеріально-просторового середовища, спрямованих на вирішення поставлених завдань»
[14]	«система певних форм, методів, матеріальних умов, реальних ситуацій, що об'єктивно склалися чи суб'єктивно створених, необхідних для досягнення конкретної педагогічної мети»
[15, с. 280].	«педагогічні умови сприяють реалізації змісту навчання, оптимізують форми, методи, підходи, технологію організації навчального процесу як цілісної системи»
[16]	«сукупність заходів (об'єктивних можливостей) педагогічного процесу».

Отже, серед науковців відсутня єдність думок щодо розуміння поняття «педагогічні умови». Аналіз наявних дефініцій засвідчив, що це поняття трактується з урахуванням таких основних позицій: педагогічні умови розглядаються як обставини, що забезпечують розвиток педагогічних явищ та впливають на досягнення поставлених цілей; педагогічні умови представляють низку можливостей змісту, методів, форм, навчально-методичного забезпечення, що сприяють розв'язанню педагогічних завдань; педагогічні умови потрактовуються як чинники, що визначають ефективність педагогічного впливу та досягнення мети.

На основі викладених фактів, доходимо висновку, що педагогічні умови:

- є елементом цілісного педагогічного процесу (певної педагогічної системи);
- мають чітку спрямованість, оскільки створюються з метою розв'язання певних педагогічних завдань;
- відображають можливості освітнього середовища (цілеспрямовано моделюють способи впливу і взаємодії суб'єктів освітнього процесу: зміст, методи, прийоми і форми навчання, методичне забезпечення освітнього процесу тощо);
- є результатом цілеспрямованого відбору.

Аналізуючи дисертаційні дослідження з теорії та методики професійної освіти, відзначимо, що предметом більшості з них є педагогічні умови як спеціально сконструйовані процедури, забезпечення яких дозволяє розв'язувати певні педагогічні завдання. Однак, погляди щодо сутності педагогічних умов у них теж неоднорідні. Науковці часто ототожнюють їх з вимогами до суб'єкта навчання, ресурсного забезпечення, алгоритмом реалізації певної методики або технології. Подекуди до педагогічних умов відносять усі передумови та вимоги до освіти або розглядають ефективну реалізацію певної технології як один із компонентів педагогічних умов. Разом з тим в дисертаціях педагогічні умови виокремлюються шляхом моделювання освітнього процесу, спрямованого на формування певних характеристик особистості, що видається найбільш оптимальним.

Отже, з опертям на наведені вище міркування, педагогічні умови формування трансверсальних компетентностей майбутніх докторів філософії у галузі Освіта/Педагогіка у процесі професійної підготовки в нашому дослідженні розглядатимемо як цілеспрямовано створені чинники впливу на зовнішні (організацію освітнього простору, зміст, форми, методи, прийоми навчання) та внутрішні (суб'єктні особливості учасників освітнього процесу (інтереси, потреби, нахили, здібності, рівень мотивації тощо)) аспекти освітнього процесу. Їх дотримання забезпечує цілісність навчання й виховання в освітньому середовищі ЗВО відповідно до вимог суспільства й, зокрема, ринку праці, сприяє всебічному гармонійному розвитку особистості у процесі професійної підготовки.

Таким чином, педагогічні умови здійснюють вплив на змістовий і процесуальний аспекти освітнього процесу, уможливають реалізацію педагогічних законів, закономірностей і принципів навчання, сприяють ефективному функціонуванню певної педагогічної системи та гарантують належну якість підготовки та всебічний розвиток суб'єктів навчання.

Зазначимо що для відбору педагогічних умов формування трансверсальних компетентностей майбутніх докторів філософії у галузі Освіта/Педагогіка у процесі професійної підготовки ми враховували визначені А. Литвин, О. Мацейко «відправні точки» організації навчально-виховного процесу, що визначають ефективність здійснення професійної підготовки, а саме: «1) ресурсне забезпечення (програмно-методичне, матеріально-технічне, інформаційно-комунікаційне тощо); 2) обставини (зміст, методи, технології навчання тощо) та середовище (освітнє, інформаційно-освітнє) освітнього процесу; 3)

позиція педагога щодо організації та управління навчанням; 4) ставлення учнів (студентів) до навчального процесу (мотивація, зацікавленість, устремління, включеність у навчання тощо); 5) спрямованість на особистість учня (студента) як центральну фігуру навчання та виховання» [17].

Так, до переліку педагогічних умов, дотримання яких, ймовірно, сприятиме ефективності формування трансверсальних компетентностей майбутніх докторів філософії у галузі Освіта/Педагогіка у ЗВО, було включено 15 педагогічних умов. З метою визначення вагомості кожної з них послуговувалися методологією експертного оцінювання із застосуванням методу попарного ранжування. Наведемо алгоритм обробки результатів.

Було складено матриці експертного оцінювання, за якими після заповнення експертами (20 осіб) підраховано суму балів кожного рядка та визначено ранг кожної педагогічної умови R_i в системі ранжування. Ступінь вагомості кожної з педагогічних умов визначено за формулою:

$$P_i = P_{\max} \times R_i / R_{\max}, \quad (1)$$

де $P_{\max} = 1$ – ступінь вагомості педагогічної умови з найвищим рангом;
 R_i – ранг педагогічної умови;
 R_{\max} – найвищий ранг ($R_{\max} = 36$).

За результатами опрацювання матриць експертного оцінювання складено зведену таблицю, де наведено результати обрахунків коефіцієнтів вагомості педагогічних умов на підставі оцінок всіх експертів. З цією метою у кожній комірці таблиці вказано суму чисел у відповідних комірках таблиць-матриць, заповнених усіма експертами. На основі отриманих даних P_i у таблицях-матрицях експертів визначено середнє значення коефіцієнта вагомості педагогічних умов за формулою:

$$P_{\text{ісп}} = \sum P_{ij} / n, \quad (2)$$

де n – кількість експертів, $n = 20$;
 i – номер показника, j – номер експерта.

З урахуванням висновків учених, дійшли висновку, що $P_{\text{ісп}}$ може слугувати мірилом вагомості досліджуваних педагогічних умов.

Дисперсії оцінок експертів як середнє значення квадрата відхилень окремих значень по кожній педагогічній умові від середнього арифметичного визначено за формулою:

$$S_i = \sqrt{\sum (P_{ij} - P_{\text{ісп}})^2 / (n - 1)}, \quad (3)$$

де n – кількість експертів;
 P_{ij} – коефіцієнт вагомості i -ї педагогічної умови на думку j -го експерта; величина $n-1$ визначає кількість ступенів свободи.

Величину довірчого інтервалу визначено на рівні значущості 0,95 (рівень надійності 95 %) за формулою:

$$V_i = t_{\phi} \times S_i / \sqrt{n}, \quad (4)$$

де V_i – довірчий інтервал;
 t_{ϕ} – коефіцієнт Стьюдента, $t_{\phi} = 2,093$.

Довірчі межі коефіцієнтів вагомості визначалися за такими формулами:

$$P_i^B = P_{\text{ісп}} + V_i, \quad (5)$$

$$P_i^H = P_{\text{ісп}} - V_i, \quad (6)$$

де P_i^B і P_i^H – відповідно верхня і нижня довірчі межі коефіцієнтів вагомості педагогічних умов.

Як показують розрахунки, значення вагомості педагогічних умов формування трансверсальних компетентностей майбутніх докторів філософії у галузі Освіта/Педагогіка з надійністю 95 % перебувають у межах, визначених у табл. 2.

Як свідчить таблиця, усі значення знаходяться в діапазоні [0; 1]. Щоб визначити найбільш вагомий педагогічні умови, було проранжовано значення верхніх меж довірчих інтервалів.

Отже, на підставі результатів аналізу думок експертів та перевірки гіпотези щодо їх узгодженості визначено коефіцієнти вагомості педагогічних умов формування трансверсальних компетентностей майбутніх докторів філософії у галузі Освіта/Педагогіка у ЗВО (табл. 3).

Таблиця 2

Результати визначення середніх значень коефіцієнтів вагомості педагогічних умов, дисперсій та довірчих інтервалів

№ з/п	$P_{\text{ср}}$	S_i	V_i	P_i^a	P_i^b	Місце
1	0,857	0,079	0,037	0,894	0,820	II
2	0,819	0,089	0,042	0,861	0,777	XI
3	0,826	0,098	0,046	0,872	0,780	VII
4	0,816	0,092	0,043	0,860	0,773	XIII
5	0,797	0,112	0,052	0,850	0,745	XIV
6	0,804	0,125	0,059	0,863	0,746	IX
7	0,825	0,105	0,049	0,874	0,776	V
8	0,842	0,075	0,035	0,878	0,807	III
9	0,826	0,095	0,045	0,871	0,782	VIII
10	0,827	0,100	0,047	0,874	0,781	VI
11	0,764	0,093	0,044	0,807	0,720	XV
12	0,823	0,117	0,055	0,878	0,768	IV
13	0,847	0,121	0,057	0,904	0,790	I
14	0,817	0,098	0,046	0,863	0,771	X
15	0,809	0,111	0,052	0,861	0,758	XII

Таблиця 3

Вагомість педагогічних умов формування трансверсальних компетенцій майбутніх докторів філософії у галузі Освіта/Педагогіка у ЗВО

№ з/п	Педагогічні умови	Коефіцієнт вагомості P_i^b	Місце за вагомістю
1.	мотивування здобувачів освіти до формування трансверсальних компетенцій	0,894	II
2.	розширення обсягу знань шляхом введення вибірових освітніх компонентів	0,861	XI
3.	використання квазіпрофесійної діяльності як засобу успішного формування трансверсальних компетенцій майбутніх докторів філософії	0,872	VII
4.	дотримання принципу різноманітності у відборі форм та методів роботи з формування трансверсальних компетенцій	0,860	XIII
5.	відповідність змісту освітнього процесу завданням формування трансверсальних компетенцій	0,850	XIV
6.	активізація діяльності суб'єкта в процесі формування трансверсальних компетенцій	0,863	IX
7.	інтеграція формальної та неформальної освіти на засадах інноваційного підходу в аспекті формування трансверсальних компетенцій майбутніх докторів філософії	0,874	V
8.	підготовка науково-педагогічних працівників до впровадження методики формування трансверсальних компетенцій в освітньому процесі ЗВО	0,878	III
9.	науково-методичне забезпечення процесу формування трансверсальних компетенцій майбутніх докторів філософії	0,871	VIII
10.	створення оптимального середовища для формування трансверсальних компетенцій майбутніх докторів філософії	0,874	VI
11.	використання можливостей позааудиторної діяльності	0,807	XV
12.	належне ресурсне забезпечення процесу формування трансверсальних компетенцій майбутніх докторів філософії	0,878	IV
13.	забезпечення індивідуальної траєкторії формування трансверсальних компетенцій майбутніх докторів філософії	0,904	I
14.	запровадження інновацій у зміст освітніх компонентів	0,863	X
15.	стимулювання самовдосконалення та розвиток рефлексії у процесі підготовки майбутніх докторів філософії	0,861	XII

Таким чином, експертне оцінювання засвідчило, що серед запропонованих педагогічних умов формування трансверсальних компетенцій майбутніх докторів філософії у галузі Освіта/Педагогіка у процесі професійної підготовки найбільш вагомими є: забезпечення індивідуальної траєкторії формування трансверсальних компетенцій майбутніх докторів філософії; мотивування здобувачів освіти до формування трансверсальних компетенцій. Крім того, на думку експертів, підготовка науково-

педагогічних працівників до впровадження методики формування трансверсальних компетентностей в освітньому процесі ЗВО є також украй важливою (коефіцієнт вагомості становить 0,878). Найменш вагомими з-поміж, на переконання експертів, виявилися такі педагогічні умови: дотримання принципу різноманітності у відборі форм та методів роботи з формування трансверсальних компетентностей; відповідність змісту освітнього процесу завданням формування трансверсальних компетентностей; використання можливостей позааудиторної діяльності (значення коефіцієнтів вагомості становить 0,860; 0,850 та 0,807 відповідно).

Висновки. Викладене вище дає підстави вважати, що використання можливостей педагогічних факторів, що є визначальними для формування трансверсальних компетентностей майбутніх докторів філософії у галузі Освіта/Педагогіка у процесі професійної підготовки, можливе за дотримання таких педагогічних умов:

- забезпечення індивідуальної траєкторії формування трансверсальних компетентностей майбутніх докторів філософії,
- мотивування здобувачів освіти до формування трансверсальних компетентностей;
- підготовка науково-педагогічних працівників до впровадження методики формування трансверсальних компетентностей в освітньому процесі ЗВО
- належне ресурсне забезпечення процесу формування трансверсальних компетентностей майбутніх докторів філософії
- інтеграція формальної та неформальної освіти на засадах інноваційного підходу в аспекті формування трансверсальних компетентностей майбутніх докторів філософії.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробленні ресурсного забезпечення цілеспрямованого формування трансверсальних компетентностей майбутніх докторів філософії у галузі Освіта/Педагогіка під час їх навчання у ЗВО.

Список використаної літератури

1. Ashonibare, A.A. (2023), «Doctoral education in Europe: models and propositions for transversal skill training», *Studies in Graduate and PostDoctoral Education*, Vol. 14 No. 2, pp. 164-170. <https://doi.org/10.1108/SGPE-03-2022-0028>
2. De Grande, H., De Boyser, K., Vandeveld, K. and Van Rossem, R. (2011), «The skills mismatch: what Doctoral candidates and employers consider important?», *ECOOM*, Vol. 4, pp. 1-4, available at: <https://biblio.ugent.be/publication/2065710>
3. EC (2011a), «European commission, directorate-general for research and innovation. Principles for innovative Doctoral training. 2011», available at: http://ec.europa.eu/euraxess/pdf/research_policies/Principles_for_Innovative_Doctoral_Training.pdf
4. EC (2011b), «Report of mapping exercise on Doctoral training in Europe: towards a common approach» *EURAXESS-researchers in motion*, European Commission, available at: https://cdn3.euraxess.org/sites/default/files/policy_library/report_of_mapping_exercise_on_Doctoral_training_final.pdf
5. LERU – League of European Research Universities (2014), «Good practice elements in Doctoral training», available at: www.leru.org/files/publications/LERU_AP_15_Good_practice_elements_in_Doctoral_training_2014.pdf
6. Nerad, M. (2015), «Professional development for Doctoral students: what is it? Why now? Who does it?», *Nagoya Journal of Higher Education*, Vol. 15, pp. 285-318, available at: www.uni-lj.si/mma/predstavitev%20prof.%20dr.../2016060109102603/
7. Rodrigues, J.C., Freitas, A., Garcia, P., Maia, C. and Pierre-Favre, M. (2018), «Transversal and transferable skills training for engineering Ph.D./Doctoral candidates», 2018 3rd International Conference of the Portuguese Society for Engineering Education (CISPEE), pp. 1-6, doi: 10.1109/CISPEE.2018.8593472.
8. Sa, M.J. and Serpa, S. (2018), «Transversal competences: their importance and learning processes by higher education students», *Education Sciences*, Vol. 8 No. 3, p. 126, doi: 10.3390/educsci8030126.
9. Thune, T. (2009), «Doctoral students on the university-industry interface: a review of the literature», *Journal of Higher Education*, doi: 10.1007/s10734-009-9214-0.
10. Словник-довідник з професійної педагогіки / за ред. А. В. Семенової. Одеса: Пальміра, 2006. 221 с.
11. Козяр М. М., Козловська І. М. Науково-педагогічний словник. Львів : СПОЛОМ, 2011. 216 с.
12. Бабанский Ю. К. Избранные педагогические труды. М. : Педагогика, 1989. 560 с.
13. Найн А. Я. О методологическом аппарате диссертационных исследований. Педагогика. 1995. № 5. С. 44-49.
14. Підготовка майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій : навч.посібник / ред. І. А. Зязюн, О. М. Пехота. К. : А.С.К., 2003. 240 с.
15. Подласый И. П. Педагогика : учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. М. : Просвещение : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1996. 432 с.
16. Гуржий А. М., Овчарук О. В. Дискусійні аспекти інформаційно-комуникаційної компетентності: міжнародні підходи та українські перспективи. *Інформаційні технології в освіті*. 2013. №15. С. 38–43.
17. Литвин А., Мацейко О. Методологічні засади поняття «педагогічні умови». *Педагогіка і психологія професійної освіти* № 4. 2013. С 43-63. URL: file:///C:/Users/admin/Downloads/Pippo_2013_4_5.pdf

PEDAGOGICAL CONDITIONS OF FORMING TRANSVERSAL COMPETENCIES OF FUTURE DOCTORS OF PHILOSOPHY IN THE FIELD OF EDUCATION/PEDAGOGY IN THE PROCESS OF THEIR PROFESSIONAL TRAINING: METHODS OF DETECTION

Yuan Wenjing

Postgraduate Student

Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University

Tkachenko Ivanna

Student

Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute

Introduction. *In today's educational service market, educational institutions are required to prioritize the needs and preferences of consumers. In response to this demand, universities should focus on enhancing the professional training of specialists by aligning their educational programs with modern requirements. It is also important to support innovative approaches to training future professionals. Consequently, there is a current need to address the comprehensive development of transversal competencies of future Doctors of Philosophy, particularly in the field of Education/Pedagogy. These competencies encompass a combination of knowledge, abilities, skills, and values that can be applied across different professional contexts. Achieving this requires an examination of the factors that influence the formation of transversal competencies and the identification of pedagogical conditions that ensure the effectiveness of this process.*

Purpose. *The article aims to identify the pedagogical conditions for the formation of transversal competencies of future Doctors of philosophy in the field of Education/Pedagogy during their studies at higher education institutions.*

Methods. *A set of scientific methods was used: theoretical analysis, systematization and generalization of scientific literature, and the method of expert evaluation.*

Results. *Based on theoretical analysis of the scientific sources pedagogical conditions of forming transversal competencies of future Doctors of Philosophy in the field of Education/Pedagogy in the process of their professional training were defined as purposefully created factors to influence external (organization of the educational space, educational content, teaching forms, methods) and internal (subjective characteristics of the participants of the educational process (interests, needs, opportunities, inclinations, abilities, level of motivation, etc.)) aspects of the educational process. Their observance ensures the integrity of education and upbringing in the educational environment of higher education institutions in accordance with the requirements of society and, in particular, the labour market, contributes to the comprehensive harmonious development of the individual in the process of professional training.*

The results of the expert evaluation made it possible to conclude that the following pedagogical conditions are essential for forming transversal competencies of future Doctors of Philosophy in the field of Education/Pedagogy in the process of professional training:

- ensuring the individual trajectory of forming transversal competencies of future Doctors of Philosophy;*
- motivating students to develop transversal competencies;*
- training of pedagogical staff for implementing the methodises of forming transversal competencies in the educational process of higher education institutions;*
- adequate resource support for the process of forming transversal competencies of future Doctors of Philosophy;*
- integration of formal and informal education on the basis of innovative approach in the aspect of forming transversal competencies of future Doctors of Philosophy.*

Originality. *The pedagogical conditions of forming transversal competencies of future Doctors of Philosophy in the field of Education/Pedagogy in the process of their professional training were defined based on theoretical analysis of scientific sources and expert evaluation methodology.*

Conclusion. *Using the possibilities of pedagogical factors, which are decisive for forming transversal competencies of future Doctors of Philosophy in the field of Education/Pedagogy in the process of professional training, is possible if the following pedagogical conditions are observed: ensuring the individual trajectory of forming transversal competencies of future Doctors of Philosophy; motivating students to develop transversal competencies; training of pedagogical staff for implementing the methodises of forming transversal competencies in the educational process of higher education institutions; adequate resource support for the process of forming transversal competencies of future Doctors of Philosophy; integration of formal and informal education on the basis of innovative approach in the aspect of forming transversal competencies of future Doctors of Philosophy.*

Key words: *Professional Training; Pedagogical Conditions; Doctor of Philosophical Sciences, Transversal Competencies.*

References

1. Ashonibare, A.A. (2023). Doctoral education in Europe: models and propositions for transversal skill training. *Studies in Graduate and PostDoctoral Education*, 14(2), 164-170. URL: <https://doi.org/10.1108/SGPE-03-2022-0028>

2. Babanskiy, Yu. K. (1989). *Izbrannyye pedagogicheskie trudy [Selected pedagogical works]*. Moscow: Pedagogika. [in Russian]
3. De Grande, H., De Boyser, K., Vandeveld, K., & Van Rossem, R. (2011). The skills mismatch: what Doctoral candidates and employers consider important? *ECOOM*, 4, 1-4. URL: <https://biblio.ugent.be/publication/2065710>
4. European Commission. (2011a). European commission, directorate-general for research and innovation. Principles for innovative Doctoral training. *ec.europa.eu* URL: http://ec.europa.eu/euraxess/pdf/research_policies/Principles_for_Innovative_Doctoral_Training.pdf
5. European Commission. (2011b). Report of mapping exercise on Doctoral training in Europe: towards a common approach. EURAXESS-researchers in motion. *cdn3.euraxess.org*. URL: https://cdn3.euraxess.org/sites/default/files/policy_library/report_of_mapping_exercise_on_Doctoral_training_final.pdf
6. Hurzhii, A. M., & Ovcharuk, O. V. (2013). Dyskusiini aspekty informatsiino-komunykatsiinoi kompetentnosti: mizhnarodni pidkhody ta ukraïnski perspektyvy [Discussion aspects of information and communication competence: international approaches and Ukrainian perspectives]. *Informatsiini tekhnolohii v osviti – Information technologies in education*, 15, 38–43. [in Ukrainian]
7. Koziar, M. M., & Kozlovsk, I. M. (2011). *Naukovo-pedahohichni slovnyk [Scientific and pedagogical dictionary]*. Lviv: SPOLOM. [in Ukrainian]
8. League of European Research Universities. (2014). Good practice elements in Doctoral training. *leru.org*. URL: www.leru.org/files/publications/LERU_AP_15_Good_practice_elements_in_Doctoral_training_2014.pdf
9. Lytvyn, A., & Matseiko, O. (2013). Metodolohichni zasady poniattia «pedahohichni umovy». *Pedahohika i psykholohiia profesiinoi osvity – Pedagogy and psychology of professional education*, 4, 43-63.
10. Nayn, A. Ya. (1995). O metodolohicheskom apparate dissertatsionnyih issledovaniy [On methodological apparatus of the theses]. *Pedagogika – Pedagogy*, 5, 44-49. [in Russian]
11. Nerad, M. (2015). Professional development for Doctoral students: what is it? Why now? Who does it? *Nagoya Journal of Higher Education*, 15, 285-318. URL: www.uni-lj.si/mma/predstavitev%20prof.%20dr.../2016060109102603/
12. Podlasyiy, I. P. (1996). *Pedagogika [Pedagogics]*. Moscow: Prosveschenie: Gumanit. izd. tsentr VLADOS. [in Russian]
13. Rodrigues, J.C., Freitas, A., Garcia, P., Maia, C., & Pierre-Favre, M. (2018). Transversal and transferable skills training for engineering Ph.D./Doctoral candidates. *2018 3rd International Conference of the Portuguese Society for Engineering Education (CISPEE)*. (pp. 1-6). Aveiro, Portugal. URL: <https://doi.org/10.1109/CISPEE.2018.8593472>
14. Sa, M.J., & Serpa, S. (2018). Transversal competencies: their importance and learning processes by higher education students. *Education Sciences*, 8(3), 126. <https://doi.org/10.3390/educsci8030126>
15. Semenova, A. V. (Ed.). (2006). *Slovnyk-dovidnyk z profesiinoi pedahohiky [Dictionary-handbook on professional pedagogy]*. Odesa: Palmira. [in Ukrainian]
16. Thune, T. (2009). Doctoral students on the university-industry interface: a review of the literature. *Higher Education*, 58, 637–651. URL: <https://doi.org/10.1007/s10734-009-9214-0>
17. Ziaziun, I. A., & Pekhota, O. M. (Eds.). (2003). *Pidhotovka maibutnoho vchytelia do vprovadzhennia pedahohichnykh tekhnolohii [Training future teacher for introducing pedagogical technologies]*. Kyiv: A.S.K. [in Ukrainian]

Отримано редакцією 29.03.2023 р.

УДК 159.923.2-027.561-021.4:[378.018.8:373.5.011.3-051:796]-043.5(045)
DOI: 10.31376/2410-0897-2023-2-52-170-177

ПРОФЕСІЙНО-ЗНАЧУЩІ ТА ОСОБИСТІСНІ ЯКОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДЛЯ ОРГАНІЗАЦІЇ КОМАНДНИХ ВЗАЄМОДІЙ

Хомяк Григорій Григорович

аспірант кафедри педагогіки та освітнього менеджменту
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
e-mail: superhamster77@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-6408-6363

У статті проаналізовано професійно-значущі та особистісні якості майбутнього вчителя фізичної культури, необхідні для організації командних взаємодій у спортивному колективі. Досліджено механізм їхнього впливу на ефективність спільної діяльності спортивного колективу. Розкрито особисті якості членів спортивної команди. Визначено критерії диференціювання особистісних якостей майбутнього учителя фізичної культури, необхідних для командних взаємодій. Диференційовано та названо групи якостей майбутнього вчителя фізичної культури для організації взаємодій членів команди: інтелектуальні (інтелект, самовдосконалення, креативність, інтелектуальна та поведінкова гнучкість); волюві (ініціативність, наполегливість (цілеспрямованість, рішучість, впевненість та ін.), самоконтроль); моральні (щирість, відкритість, довіра, чесність, справедливість тощо), відповідальність (об'єктивність, тактовність, принциповість, вимогливість), соціальна сміливість і незалежність); комунікативні (товариськість, комунікабельність, дружельюбність тощо), толерантність та здатність до співпереживання – емпатія. Запропоновано трактування поняття «особистісні якості майбутнього вчителя фізичної культури, необхідні для командних взаємодій».

Ключові слова: професійно-значущі та особистісні якості, майбутній учитель, фізична культура, командні взаємодії, спортивний колектив, організатор, лідер, тренер, спортсмен.

Постановка проблеми. Соціально-економічні зміни, що відбуваються в країні, не змогли не позначитися на системі освіти взагалі і на педагогічній освіті, зокрема. Сучасній школі та школі майбутнього потрібні вчителі, готові до комплексного застосування теоретичних знань, професійних умінь і навичок, з високим рівнем розвитку педагогічного мислення, які вміють аналізувати, порівнювати та узагальнювати інформацію, самостійно та творчо вирішувати ті чи інші педагогічні завдання. Це стосується і майбутніх учителів фізичної культури.

Одним із аспектів підготовки майбутніх учителів фізичної культури, які працюватимуть з дітьми у спортивних колективах, є формування у них професійних та особистісних якостей для згуртування спортивних об'єднань, створення та підтримання сприятливого, для спортивних досягнень та розвитку особистості майбутнього спортсмена, психологічного клімату.

Розширення конкуренції та неухильне зростання числа претендентів на вищі нагороди у найпрестижніших міжнародних змаганнях висуває до майбутніх учителів фізичної культури, які займаються тренерською діяльністю високі вимоги. У видах спорту командно-ігрового характеру намітилася проблема, яка полягає у нестачі ефективних, успішних учителів фізичної культури-тренерів, що висуває підвищені вимоги до їх особистісно-професійних якостей. Ефективність професійної діяльності майбутнього вчителя фізичної культури, одним із показників якої можна вважати змагальну результативність його вихованців, зумовлена не лише досконалістю фахових знань, умінь та навичок, а й професійними та особистісними якостями, від яких залежить ефективність процесу підготовки юних спортсменів та результат їх виступу на змаганнях.

Для ефективного здійснення професійної діяльності постала необхідність: по-перше, здійснити аналіз досліджуваних у літературі якостей та властивостей особистості майбутнього вчителя фізичної культури для того, щоб конкретно позначити ті, які необхідні для управління командними взаємодіями; по-друге, дослідити механізм їхнього впливу на ефективність спільної діяльності спортивного колективу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему підвищення ефективності діяльності майбутнього вчителя фізичної культури-тренера науковці пов'язують з його здатністю до ефективного впливу, як на окремого спортсмена, так і на команду в цілому, що трактується фахівцями як один з пріоритетних напрямів досліджень і в нашій країні, і за кордоном (В. Бабаліч [2], О. Тимошенко [15] та ін.). Підготовка майбутнього вчителя-тренера для командно-ігрових видів спорту заснована на науковій розробці проблеми соціально-психологічного забезпечення підготовки спортивних команд. Педагогічні спостереження та узагальнення практичного досвіду (А. Белецька [4], В. Ляшенко [9], Н. Олійник [11] та ін.) довели, що результати досліджень психологічного клімату в спортивних командах можуть бути практично використані вчителем-тренером у різноманітних педагогічних варіантах для раціональної організації навчально-тренувального процесу і для якісної психологічної підготовки спортивної команди до змагань.

Проведений науковий аналіз проблеми в педагогічній теорії довів, що науково-педагогічна проблема є актуальною, а наведені дослідження й напрацювання в цій галузі можуть слугувати основою для наукової розвідки.

Мета статті: проаналізувати професійно-значущі та особистісні якості майбутнього вчителя фізичної культури, необхідні для організації командних взаємодій у спортивному колективі.

Виклад основного матеріалу. У науковій та спортивній літературі позначається багато особистісних якостей та властивостей спортсменів, необхідних для реалізації їхньої діяльності (С. Аніскевич [1], Л. Безкоровайна [3], П. Горностай [12], С. Гуменюк [5], Н. Денисенко [6], Д. Дроздов [7] та ін.). Науковці доводять, що відмінною особливістю спортивної діяльності є те, що в ній можливий максимальний прояв психічних та фізичних можливостей людини. Психічні якості людини, а також особистість загалом формуються у процесі будь-якої спортивної діяльності. Наявність певної специфіки у цьому виді діяльності відрізняє її з інших видів.

Важливою гранню спортивної діяльності є високоорганізована рухова активність людини, різні рухові акти власними силами і становлять необхідну частину спорту. Негативними ознаками спортивної діяльності є досить висока можливість психологічного тиску дорослих на юного спортсмена, вимоги досягнення високих результатів, а також використання лише одного міжособистісного критерію – спортивні досягнення (В. Синіговець [13]).

Проте спортивна діяльність не виховує позитивних особистісних якостей, оскільки за певних умов у спортсмена можуть сформуватися негативні риси характеру (надмірне честолюбство, марнославство, зазнайство, егоїзм та ін.), якщо цьому не протистоїть систематичне цілеспрямоване виховання і самовиховання спортсмена. Завдання виховання в процесі тренування потребують розв'язання, насамперед вчителем-тренером. Щоб успішно здійснювати процеси виховання, навчання і розвитку, вчителю-тренеру необхідно знати властиві людині соціально обумовлені якості, властивості особистості. В умовах спорту такі педагогічні процеси мають ряд особливостей.

Так, О. Федик вважає, що емоції і мотиви спонукають спортсмена до прояву певних рис характеру,

а воля (через вольові зусилля) здійснює реалізацію діяльності за допомогою цих рис характеру. У стресових ситуаціях виявляється установка спортсмена на досягнення успіху чи запобігання невдачам. Люди, у яких переважає установка на досягнення успіху, часто ризикують у ситуаціях спортивного двобою. Спортсмени, у яких переважає установка на запобігання невдачі, більш обачні, ставлять перед собою посильні цілі, рідше ризикують. Роль спортивної діяльності у формуванні характеру полягає в тому, що вона створює ті специфічні потенційні основи дій, у яких проявляється характер людини, її індивідуальні особливості, воля. Але для того, щоб виконувати спортсменом дії в процесі тренування стали стійкими, надійними, вони повинні сформуватися в систему навичок, завдяки чому в екстремальних умовах змагань спортсмен виявляє бійцівський характер і здатний здійснювати вчинки без тривалого міркування і колювань. Відтак, характерними якостями спортсмена О. Федик вважає: суспільну свідомість (спортивний колектив і суспільство) – оцінює спонукальні дії; спільну тренувальну діяльність; змагальну діяльність; стосунки в колективі; відповідальність; норми поведінки; товарицькість; взаємодопомогу; оцінку діяльності; ставлення до суспільства, соціальної структури суспільства; якостями вчителя-тренера – спілкування; емоційні реакції; поведінкові акти; самосвідомість – моральні почуття; естетичні почуття; самопізнання; самопостереження; самоконтроль; самооцінку; самовиховання. Отже, засоби і методи фізичної культури сприяють формуванню моральних, вольових, естетичних та інтелектуальних якостей. Але ці можливості залишаються тільки можливостями, якщо не реалізовувати їх шляхом відповідно спрямованої діяльності [16, с.180].

Схарактеризуємо конкретні особисті якості майбутнього вчителя фізичної культури, необхідні для командних взаємодій.

Денисенко Н. вважає, що такі якості, як цілеспрямованість, захопленість, працьовитість, сумлінність, самостійність та творчість, наполегливість та завзятість є типовими рисами характеру майбутнього вчителя фізичної культури. До цього набору якостей автор додає силу волі, волю до перемоги, сміливість, активність, ініціативу і мужність. Аналізуючи властивості характеру, що відображають ставлення майбутнього вчителя фізичної культури до самого себе, автор такими вважає вимогливість, самокритичність, дисциплінованість, принциповість, витримку та самовладання, високий рівень домагань, емоційну стійкість і самоконтроль, впевненість у своїх силах, акуратність, по відношенню до колективу – колективізм, доброзичливість, вимогливість, чесність, безкорисливість, уважність, коректність, готовність піти на зустріч іншому [6, с.217].

Тимошенко О. досліджує такі якості, як самовладання, самоконтроль, почуття відповідальності, емоційні відносини здобувача, ініціативність, самостійність, працьовитість, дисциплінованість, витримку, акуратність, активність, відповідальність, чесність, сміливість та рішучість, незалежність та соціальну сміливість [15, с.13].

Аналіз вищевикладеного показав, що науковці називають ідентичні якості та властивості особистості майбутнього вчителя фізичної культури, не поділяючи їх на ті, що необхідні для управління індивідуальними діями юного спортсмена або для їх предметних взаємодій, та на ті, що актуальні для ефективних міжособистісних взаємодій у команді. У тих випадках, у яких здійснено характеристику особистісних якостей майбутнього вчителя фізичної культури, що виявляються в управлінні спільною спортивною діяльністю, не подається їхня ієрархія за ступенем важливості для колективу, у співвідношенні з іншими властивостями та якостями, та не визначається механізм їх дії на суб'єктів спортивної групи. Можливо подібний стан речей і є причиною того, що в літературі важко виявити чіткий опис системи формування якостей майбутнього вчителя фізичної культури, необхідних для командних взаємодій.

Найбільш показовою в цьому аспекті є робота Л. Безкоровайної, у якій автор диференціює особистісні властивості та якості майбутнього вчителя фізичної культури, що впливають на взаємодії та відносини у команді та визначають рівень узгодженості та згуртованості чи конфліктності спортсменів. Дослідник здійснює спробу визначити якості особистості взаємодіючих суб'єктів у спортивній команді та диференціює їх так: які виявляються у самій діяльності у формальній сфері спілкування; неформальній сфері спілкування. Проте означені якості дослідник згадує, характеризуючи причини конфліктів у колективі, і називає, переважно, негативні, які призводять до конфлікту. У формальній сфері спілкування автор називає такі, як відсутність витримки, вимогливості та наполегливості у досягненні поставленої мети, мужності, здатності до ризику, волі, самопожертви, невміння аналізувати, прийти на допомогу, недисциплінованість, нездатність підпорядковуватися. У неформальній сфері спілкування дослідник такими якостями вважає: суб'єктивізм і упередженість в оцінках, зарозумілість, самозакоханість, егоїстичність, нещирість, агресивність стосовно партнерів, відсутність емпатії, співчуття, співпереживання тощо [3, с.89].

З одного боку, можна припустити якості прямо протилежні тим, що перераховує автор, і вважати їх позитивними та необхідними для підвищення узгодженості та згуртованості в команді. Але з іншого боку, виникає низка питань. По-перше, такі якості, як вимогливість і наполегливість у досягненні поставленої мети, мужність, здатність до ризику які правомірно вважати проявом волі, бажано об'єднати в одне

поняття. По-друге, незрозуміло, чи йдеться про прояв вольових зусиль по відношенню до предметних дій (наприклад, подолання фізичного та психологічного навантаження, протидія супернику тощо), чи слід стверджувати про вольові риси характеру, наприклад, про самовладання (самоконтроль)), що поєднує такі якості, як дисциплінованість, старанність, здатність підпорядковуватися, об'єктивізм і неупередженість в оцінках, що проявляється в умовах командних взаємодій. По-третє, не зовсім зрозуміло, які прояви волі з названих є найважливішими для спільної діяльності спортивної групи.

Намагаючись знайти орієнтир для розв'язання поставленої проблеми, ми звернулися до досліджень, присвячених структурі особистості, щоб з'ясувати, які зі структурних компонентів «відповідальні» за взаємодії та відносини між людьми (Л. Безкоровайна [3], С. Гуменюк [5], Д. Дроздов [7] та ін.).

З нашого погляду, найбільш вдалим підходом є структура, запропонована В. Іщук [8]. Науковець виокремлює в структурі особистості три підструктури (підсистеми), в одну з яких – інтраіндивіду, входять такі її властивості, як темперамент, здібності, інтелект, емоції, воля та характер. Проте, на думку автора, ці властивості, і особливо характер, неспроможні розглядатися у відриві від соціальних, міжособистісних взаємодій і відносин особистості, оскільки формуються завдяки останнім (крім темпераменту) і виявляються у них. Сукупність зазначених властивостей утворює індивідуальність людини, що проявляється в міжіндивідуальному просторі та характеризує якості особистості у спільній діяльності та спілкуванні. Особистісне, як стверджує дослідник, постає як прояв групових взаємин та утворює інтеріндивіду підструктуру. Автор виокремлює метаіндивіду підструктуру, у якій якості особистості персоналізовані у свідомості інших людей [8, с. 120].

Проаналізовані положення авторів є одним із критеріїв, що дозволяє структурувати «набір» особистісних якостей, необхідних майбутньому вчителю фізичної культури для організації командних взаємодій. Важливими для майбутнього вчителя фізичної культури в управлінні індивідуальними діями та предметними (суб'єкт-об'єктивними) взаємодіями спортсменів є властивості та якості, що входять до інтраіндивідуї підструктури. Але найбільш значущими, очевидно, є якості, що виявляються в міжособистісних (суб'єкт-суб'єктивних) взаємодіях та відносинах і локалізуються в інтеріндивідуї та метаіндивідуї підструктурі (Л. Безкоровайна [3], П. Горностаї [12], В. Іщук [8], Н. Маковецька [10], О. Романовський [14] та ін.).

Від авторитетності майбутнього вчителя фізичної культури чи лідера команди, а зокрема, їх розпоряджень, вказівок залежатиме успішність стратегії та тактики гри. Доказом на цю користь є той факт, наприклад, що при певному рівні підготовленості та здібностей одні й ті ж члени команди показують різні результати за різних тренерів, за різних стилів керівництва. Проте не можна формувати у спортсмена таку якість як авторитетність, оскільки це поняття виступає як оцінка особистості з боку партнерів по команді. Відтак, на нашу думку, якостями, які становлять структуру авторитетності є: соціальна сміливість, відповідальність, об'єктивність, вимогливість, принциповість тощо.

Критерієм диференціювання особистісних якостей майбутнього учителя фізичної культури, необхідних для командних взаємодій, є дослідження Н. Маковецької. Автор поділяє якості на інтелектуальні, вольові, моральні та комунікативні [10, с.133].

Інший критерій полягає у врахуванні механізму впливу особистісних якостей майбутнього вчителя фізичної культури на безпосередні психічні та емоційні стани юних спортсменів під час їх дій та взаємодій.

І останній критерій диференціювання досліджуваних аспектів полягає у тому, на думку С. Гуменюк, що існує безліч термінів і понять, що визначають особисті якості та властивості людини, які можуть розглядатися як елементи особистості [5].

Щодо особистих якостей членів команди, то найбільш незахищеними в емоційному плані є аутсайтери команди. Їхні конфлікти або напружені стосунки з більш високостатусними гравцями беруть початок з предметних взаємодій і на особистісному рівні через образи, провини, гнів, бумерангом повертаються на діловий рівень у вигляді тривоги. Цю думку поділяємо з висловлюванням А. Белецької, яка досліджувала чинники успішності спільної діяльності колективів, зокрема спортивних команд [4, с.62]. Важливою особистісною якістю таких спортсменів, на думку автора, є їхня висока мотивація досягнення успіху, креативність, а також вольові риси характеру, що допомагають їм зростати у професійній сфері: цілеспрямованість, наполегливість, завзятість тощо. Важливими якостями аутсайдерів є їх відкритість до сприйняття об'єктивних оцінок та критики, і це може бути стимулом до їх подальшого самовдосконалення; толерантність по відношенню до реакцій на себе і до партнерів по взаємодії, що спочатку може бути виявом вольової якості характеру. У аспекті відповіді на реакцію цієї категорії членів команди, необхідними якостями є об'єктивність, що передбачає чесність і справедливість по відношенню до партнерів і себе, здатність до адекватної самооцінки. У тих ситуаціях, коли такий гравець оцінює реакцію на себе як необ'єктивну або надмірно агресивну, то важливою якістю для нього може бути соціальна сміливість та рішучість для того, щоб дати відсіч (у психологічному сенсі) агресивно налаштованим та несправедливим партнерам, не посилюючи конфліктну ситуацію. Для цього йому також необхідні

відкритість, чесність, справедливість та принциповість. У аспекті міжособистісних відносин, що відбуваються паралельно до основної діяльності, значущими якостями для аутсайдерів можуть бути їхня комунікабельність, товариськість, які дозволяють їм усвідомлювати причини не лише негативного ставлення до них партнерів по команді, а й, як пише П. Горностай, отримувати від них допомогу, поради та підтримку, що часто заважає робити образа, гнів і недовіра [12, с.78]. Тому довіра, на нашу думку, – це ще одна якість, потрібна для низькостатусних гравців, та й для всіх членів команди.

Щодо високостатусних членів колективу чи гравців, які мають у цьому сенсі середні позиції, можемо розглядати їх як представників «іншого боку» учасників конфлікту у відносинах «лідер-аутсайдер». Проте подібне співвідношення «сил» і реакцій може виявлятися і в конфліктах щодо вертикалі «тренер-спортсмен» (безвідносно до статусу останнього), і по горизонталі «спортсмен-спортсмен», навіть серед рівностатусних членів команди, наприклад, у ситуації ділової чи особистісної конкуренції. У будь-якому випадку можна виявити «агресора» та «жертву», а досить негативним може бути конфлікт між двома агресивними членами команди, що призводить до його ескалації чи експансії.

Самоконтроль, толерантність до реакцій партнерів незалежно від їхньої експресивності, об'єктивність в оцінках, стриманість і тактовність на емоційному та поведінковому рівні (навіть за рахунок вольових зусиль), а також принциповість, чесність та відкритість, відповідальність за свою поведінку, емпатичність та рефлексивність необхідний «набір» особистісних якостей членів команди, який допоможе утримуватися або взагалі від конфлікту, або від його ескалації, і перевести конфлікт у ділове русло.

Ще один момент, який потребує уваги, – це важливість такої якості спортсменів, як інтелектуальна та поведінкова гнучкість (на противагу конформності), оскільки певні якості, установки та поведінкові стереотипи, за всього їхнього позитиву, не завжди можуть приносити бажаний результат. Наприклад, у випадку поразки команди, це відображається на стані гравців у вигляді апатії, пасивності, фрустрації. Відповідно певна частка агресивності, різкості висловлювань, гніву тренера чи лідерів команди можуть здійснювати «шоковий», афективно-стимулюючий вплив на гравців для підняття їх духу та працездатності.

Цілком ймовірно, що майбутній учитель-тренер зустрічається з різноманітними, іноді внутрішньо суперечливими інтелектуальними завданнями, які вимагають негайного і правильного вирішення. В атмосфері небезпеки йому притаманна здатність до максимальної продуктивності розумової діяльності, яка характеризується глибоким аналізом, вмінням бачити відразу і ціле, і деталі, синтезувати різноманітні чинники, різко змінювати план при зміні ситуації. Тренер володіє рівновагою сильного розуму і сильної волі, глибокою інтуїцією, яка є результатом тривалої, складної і копіткої підготовки. Отже, вчитель-тренер – це особистість неординарна і лише певний комплекс складових його нервової системи, властивостей характеру і здібностей, які мають психолого-педагогічну спрямованість, дозволяють йому ефективно здійснювати управлінську діяльність в команді.

Лідерська спрямованість сприяє самореалізації, самовираженню в процесі набуття досвіду спілкування та взаємодії людини з іншими людьми. Маючи творчий потенціал і сильний характер, людина-лідер постійно перебуває в пошуках цікавих справ, захопливих подій, які можуть перетворювати навколишню дійсність. Вона не зупиняється на досягнутому, підпорядковуючи свою й чужу волю, домагається поставленої мети. Така людина цікава, неповторна, нею захоплюються. Нестандартність мислення й жага нового є найпродуктивнішими якостями творчої особистості і, як свідчить життєвий досвід, лідерський склад розуму може принести плоди як сьогодні, так і в майбутньому. Лідери найбільш ініціативні, вони першими починають виконувати завдання, упевнені в собі, часто посміхаються, задоволені собою та життям, їм усе цікаво. Отже, ініціативність, різнобічний інтерес – це ті інтегративні якості, які визначають найціннішу активність людини й характеризують її здатність до подолання перешкод, пошуків нових шляхів, до проявів не тільки індивідуальної творчості, а й об'єднання інших людей у процесі виконання творчих завдань. Головна причина, через яку люди не здатні бути хорошими лідерами, – це відсутність упевненості в собі. Саме тому майбутньому вчителю фізичної культури необхідно володіти якостями створення такого середовища, у якому дитина, не соромлячись, пропонує свої ідеї, адже вони можуть виявитися набагато перспективнішими, ніж у більш упевнених у собі людей. Отже, всі злети й падіння в житті відбуваються завдяки лідерству. Лідерство – мистецтво впливу на людей, мотивація їх до досягнення певних цілей. Доцільно лідерські якості розвивати в шкільному віці, оскільки саме в цей період у дітей виникають колективні зв'язки, починає формуватися громадська думка, вимогливість один до одного, взаємна оцінка. На основі цього починає визначатися спрямованість особистості, з'являються нові моральні почуття й потреби. Вирішальне значення для розвитку особистості дитини має той факт, що разом зі вступом до школи дитина входить і в колектив однолітків. Навчальна діяльність розвиває у школярів загальну навчальну цілеспрямованість, за якої пріоритетну роль відіграють уроки фізичної культури, які можуть створювати всі необхідні умови для прояву лідерського потенціалу учнів. Лідерські якості необхідно виявляти й цілеспрямовано психолого-педагогічно розвивати. Діяльність учителя фізичної культури повинна створювати умови для прояву творчої активності дітей [10, с.135].

Також для розвитку лідерських якостей на уроках фізичної культури педагогом штучно створюються такі ситуації, які повинні бути розв'язані колективно. Учитель і учень-лідер є співтворцями навчального процесу, у якому вчитель забезпечує педагогічну підтримку, використовуючи ефективні педагогічні технології управління (організуючи найбільш доцільні види діяльності, що сприяють прояву й формуванню лідерських якостей), а учень-лідер виконує одну з ролей і організовує взаємодію інших учнів [10, с.134].

Отже, проведений аналіз дозволяє, по-перше, диференціювати та назвати групи якостей майбутнього вчителя фізичної культури для організації взаємодії членів команди, по-друге, запропонувати визначення поняття «особистісні якості майбутнього вчителя фізичної культури, необхідні для командних взаємодій».

До групи інтелектуальних якостей відносимо високий інтелект, не як властивість, яку можна виміряти в кількісних одиницях, а як якість особистості, що виражається в його здатності до саморефлексії, здатності усвідомлювати необхідність постійного самовдосконалення, прояві креативності, інтелектуальної та поведінкової гнучкості. До вольових якостей майбутнього вчителя фізичної культури відносимо ініціативність, наполегливість (цілеспрямованість, рішучість, впевненість та ін.), самоконтроль (витримку). У моральному аспекті найбільш цінними для організації успішних взаємодій у команді є щирість (відкритість, довіра, чесність, справедливість тощо), відповідальність (об'єктивність, тактовність, принциповість, вимогливість), соціальна сміливість і незалежність. У комунікативній сфері необхідні такі якості, як товариськість (комунікабельність, дружелюбність тощо), толерантність та здатність до співпереживання – емпатія.

Під особистісними якостями майбутніх учителів фізичної культури, необхідними для командних взаємодій, розумітимемо такі інтелектуальні, вольові, моральні та комунікативні якості, властивості характеру, очікування, стереотипи, настанови та інші диспозиції, завдяки яким відбувається сприйняття, оцінка спортивного колективу, прийняття рішення та реагування на емоційному та поведінковому рівнях у ситуаціях предметних та міжособистісних взаємодій.

Висновки. Нами досліджено якості та властивості особистості майбутнього вчителя фізичної культури. Розкрито особисті якості членів спортивної команди. Визначено критерії диференціювання особистісних якостей майбутнього учителя фізичної культури, необхідних для командних взаємодій. Диференційовано та названо конкретні якості майбутнього вчителя фізичної культури для організації взаємодії членів команди, запропоновано трактування поняття «особистісні якості майбутнього вчителя фізичної культури, необхідні для командних взаємодій».

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розкритті професійних умінь майбутнього вчителя фізичної культури для здійснення тренувальної та змагальної діяльності юних спортсменів.

Список використаної літератури

1. Аніскевич С. В. Особливості професійної підготовки викладачів фізичного виховання в Україні. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія»*. 2016. № 1(11). С. 141–146.
2. Бабаліч В. Професійна підготовка майбутніх учителів фізичної культури на заняттях зі спортивно-педагогічного вдосконалення. *Молодий вчений*. 2018. Вип. 12(64). С. 330–333.
3. Безкоровайна Л. В. Оцінка якостей, необхідних для майбутньої професійної управлінської діяльності майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. Харків: ХДАДМ, 2006. № 10. С. 87–90.
4. Белецька А. А. Психологічні особливості мотиваційної спрямованості спортсменів командних та індивідуальних видів спорту. *The scientific heritage*. 2020. No 54. С. 59–63.
5. Гуменюк С. В. Теоретичні і методичні основи формування педагогічного мислення майбутніх учителів фізичної культури: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. Хмельницький, 2018. 39 с.
6. Денисенко Н. Г. Теоретичні і методичні засади формування професійної мобільності майбутніх учителів фізичної культури: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. Київ, 2021. 610 с.
7. Дроздов Д. В. Педагогічні умови формування професійних якостей майбутніх тренерів у процесі фахової підготовки. *Науковий вісник Донбасу*. 2011. № 1(13). С. 1–10.
8. Ішук В. Сутність і структура професійної підготовки майбутніх учителів фізичного виховання. *Гуманітарний вісник*. 2013. № 31. С. 117–122.
9. Ляшенко В. М., Корж Є. М., Подлесная Н. М., Розпутній О. П. Визначення психологічного клімату та його складових у спортивній команді з волейболу. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*. Київ: Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2020. Вип. 4(124). С. 51–54.
10. Маковецька Н., Сидорук А. Професійна підготовка майбутніх учителів фізичної культури з використанням технологій лідерства. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: педагогіка*. 2015. № 2(15). С. 132–136.
11. Олійник Н. А., Войтенко С. М., Олійник Н. А., Войтенко С. М. Психологічні особливості спортивної діяльності: монографія. Вінниця: ВНАУ, 2020. 240 с.
12. Оптимізація групової взаємодії в малих групах: посібник / П. П. Горностай, Л. Г. Чорна, О. Л. Коробанова та ін.; за наук. ред. П. П. Горностая. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2020. 126 с.

13. Синіговець В. І., Синіговець Л. І., Дісковський В. І. Методика розвитку і оцінювання рухових якостей учнів старшого шкільного віку на уроках фізичної культури з футболу. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 15: Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*. Київ, 2022. Вип. 4(149). С. 107–113.

14. Теорія і практика формування лідера: навч. посіб. / Романовський О. Г., Гура Т. В., Книш А. Є., Бондаренко В. В. Харків: НТУ «Харківський політехнічний інститут», 2017. 100 с.

15. Тимошенко О. В. Теоретико-методичні засади оптимізації професійної підготовки вчителів фізичної культури у вищих навчальних закладах: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. Київ, 2009. 38 с.

16. Федик О. В. Психологія спорту: матеріали для самопідготовки до семінарських занять для студентів спеціальності «Психологія». Івано-Франківськ: Інін, 2013. 226 с.

PROFESSIONALLY SIGNIFICANT AND PERSONAL QUALITIES OF FUTURE PHYSICAL EDUCATION TEACHER FOR TEAM INTERACTIONS

Khomiak Hryhorii

Postgraduate Student of the Department of Pedagogy and Educational Management
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

Introduction. *The socio-economic changes taking place in the country could not but affect the education system in general and teacher education in particular. The modern school and the school of the future need teachers ready to apply theoretical knowledge, professional skills, and abilities comprehensively, with a high level of pedagogical thinking, who can analyse, compare, organize information, and solve pedagogical tasks independently and creatively. It also applies to future physical education teachers. For the effective implementation of professional activity, the following was carried out: firstly, the analysis of the qualities and personality traits of the future physical education teacher studied in the literature to specifically identify those necessary for managing team interactions; secondly, the mechanism of their influence on the effectiveness of the joint activities of the sports team.*

Purpose. *The article aims to analyse the professionally relevant and personal qualities of a future physical education teacher necessary for organizing team interactions in a sports team.*

Methods. *Theoretical methods of analysis and synthesis of scientific literature, systematization and data analysis were used.*

Results. *Based on the analysis of scientific literature, the personal qualities and properties of future physical education teachers – coaches, and athletes necessary for their activities were determined. It was established that the highest manifestation of a person's mental and physical capabilities is possible in sports. The professionally relevant and personal qualities of the future physical education teacher, necessary for the organization of team interactions in the sports team, were analysed. The criteria for differentiating the personality qualities of the future physical education teacher required for team interactions are determined. The personal skills of the members of the sports team are revealed.*

Originality. *Differentiated and named groups of qualities of the future teacher of physical culture for organizing the interaction of team members: intellectual (intellect, self-improvement, creativity, mental and behavioural flexibility); strong-willed (initiative, perseverance (focus, determination, confidence, etc.), self-control); moral (sincerity (openness, trust, honesty, justice, etc.), responsibility (objectivity, tact, adherence to principles, demandingness), social courage and independence); communicative (sociability (sociability, friendliness, etc.), tolerance and the ability to empathize – empathy). The interpretation of the concept «personal qualities of the future physical culture teacher, necessary for team interactions» is proposed.*

Under the personal qualities of future teachers of physical education, necessary for team interactions, we understand the following intellectual, volitional, moral and communicative qualities, character properties, expectations, stereotypes, instructions, and other dispositions, thanks to which perception, assessment of the sports team, decision-making and response to emotional and behavioural levels in situations of substantive and interpersonal interactions.

Conclusion. *First, the article differentiates and names the specific qualities of a future physical education teacher for organizing the interaction of team members. Secondly, the interpretation of the concept of «personal qualities of the future physical culture teacher necessary for team interactions» is proposed.*

Key words: *Professional and Personal Qualities, Future Teacher, Physical Culture, Team Interactions, Sports Team, Organizer, Leader, Coach, Athlete.*

References

1. Aniskevych, S. V. (2016). Osoblyvosti profesiinoi pidhotovky vykladachiv fizychnoho vykhovannia v Ukrainy [Peculiarities of professional training of physical education teachers in Ukraine]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu imeni Alfreda Nobelja – Bulletin of Alfred Nobel University of Dnipropetrovsk*, 1(11), 141–146. [in Ukrainian]
2. Babalich, V. (2018). Profesiina pidhotovka maibutnikh uchyteliv fizychnoi kultury na zaniattiakh zi sportyvno-pedahohichnoho vdoskonalennia [Professional training of future teachers of physical culture at classes on sports and pedagogical improvement]. *Molodyi vchenyi – Young scientist*, 12(64), 330–333. [in Ukrainian]
3. Bezkorovaina, L. V. (2006). Otsinka yakosti, neobkhidnykh dlia maibutnoi profesiinoi upravlinskoï diialnosti maibutnikh fakhivtsiv fizychnoho vykhovannia ta sportu [Assessment of the qualities necessary for future professional management activities of future specialists in physical education and sports]. *Pedahohika, psykholohiia ta medyko-biologichni problemy fizychnoho vykhovannia i sportu – Pedagogy, psychology and medical and biological problems of physical education and sports*, 10, 87–90. [in Ukrainian]
4. Beletska, A. A. (2020). Psykholohichni osoblyvosti motyvatsiinoi spriamovanosti sportsmeniv komandnykh ta indyvidualnykh vydiv sportu [Psychological features of motivational orientation of team and individual sports athletes]. *The scientific heritage*, 54, 59–63. [in Ukrainian]
5. Humeniuk, S. V. (2018). Teoretychni i metodychni osnovy formuvannia pedahohichnoho myslennia maibutnikh uchyteliv fizychnoi kultury [Theoretical and methodological foundations of the formation of pedagogical thinking of future teachers of physical education]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Khmelnytskyi, Ukraine. [in Ukrainian]
6. Denysenko, N. H. (2021). Teoretychni i metodychni zasady formuvannia profesiinoi mobilnosti maibutnikh uchyteliv fizychnoi kultury [Theoretical and methodical principles of formation of professional mobility of future teachers of physical education]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv, Ukraine. [in Ukrainian]
7. Drozdov, D. V. (2011). Pedahohichni umovy formuvannia profesiinykh yakosti maibutnikh treneriv u protsesi fakhovoi pidhotovky [Pedagogical conditions for the formation of professional qualities of future trainers in the process of professional training]. *Naukovyi visnyk Donbasu – Scientific Bulletin of Donbass*, 1(13), 1–10. [in Ukrainian]
8. Ishchuk, V. (2013). Sutnist i struktura profesiinoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv fizychnoho vykhovannia [The essence and structure of professional training of future teachers of physical education]. *Humanitarnyi visnyk – Humanitarian Herald*, 31, 117–122. [in Ukrainian]
9. Liashenko, V. M., Korzh, Ye. M., Podlesnaia, N. M., & Rozputnii, O. P. (2020). Vyznachennia psykholohichnoho klimatu ta yoho skladovykh u sportyvni komandi z voleibolu [Determination of the psychological climate and its components in a volleyball sports team]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova – Scientific Journal of the National Pedagogical Dragomanov University*, 4(124), 51–54. [in Ukrainian]
10. Makovetska, N., & Sydoruk, A. (2015). Profesiina pidhotovka maibutnikh uchyteliv fizychnoi kultury z vykorystanniam tekhnolohii liderstva [Professional training of future teachers of physical culture using leadership technologies]. *Naukovyi visnyk Melitopolskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu – Scientific Bulletin of Melitopol State Pedagogical University*, 2(15), 132–136. [in Ukrainian]
11. Oliinyk, N. A., Voitenko, S. M., Oliinyk, N. A., & Voitenko, S. M. (2020). *Psykholohichni osoblyvosti sportyvnoi diialnosti [Psychological features of sports activity]*. Vinnytsia: VNAU. [in Ukrainian]
12. Hornostai, P. P., Chorna, L. H., & Korobanova, O. L. (2020). *Optyimizatsiia hrupovoi vzaiemodii v malykh hrupakh [Optimizing group interaction in small groups]*. Kropyvnytskyi: Imex-Ltd. [in Ukrainian]
13. Synihovets, V. I., Synihovets, L. I., & Diskovskiy, V. I. (2022). Metodyka rozvytku i otsiniuvannia rukhovyykh yakosti uchniv starshoho shkilnoho viku na urokakh fizychnoi kultury z futbolu [Methodology for the development and assessment of motor qualities of high school students in football physical education lessons]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova – Scientific Journal of the National Pedagogical Dragomanov University*, 4(149), 107–113. [in Ukrainian]
14. Romanovskiy, O. H., Hura, T. V., Knysh, A. Ye., & Bondarenko V. V. (2017). *Teoriia i praktyka formuvannia lidera [Theory and practice of leader formation]*. Kharkiv: NTU «Kharkiv Polytechnic Institute». [in Ukrainian]
15. Tymoshenko, O. V. (2009). Teoretyko-metodychni zasady optyimizatsii profesiinoi pidhotovky vchyteliv fizychnoi kultury u vyshchyykh navchalnykh zakladakh [Theoretical and methodological principles of optimization of professional training of physical culture teachers in higher educational institutions]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Kyiv, Ukraine. [in Ukrainian]
16. Fedyk, O. V. (2013). Psykholohiia sportu: materialy dlia samopidhotovky do seminarskykh zaniat dlia studentiv spetsialnosti «Psykholohiia» [Psychology of sports: materials for self-preparation for seminar classes for students majoring in «Psychology»]. Ivano-Frankivsk: Inin. [in Ukrainian]

Отримано редакцією 20.03.2023 р.

УДК: 378.046-021.64:005.336.2-027.561
DOI: 10.31376/2410-0897-2023-2-52-178-185

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ БАКАЛАВРІВ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ У ФАХОВІЙ ПІДГОТОВЦІ

Гребеник Антон Олександрович

аспірант

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка

e-mail: europulsek@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-3051-5713

У статті обґрунтовано педагогічні умови формування професійної компетентності майбутніх бакалаврів залізничного транспорту. Актуальність проблеми виявлення педагогічних умов зумовлена затребуваністю професійної компетентності майбутніх бакалаврів залізничного транспорту, що відповідає сучасній концепції фахової підготовки під час навчання у вищій школі. Сучасне реформування освітньої галузі потребує суттєвих змін професійної підготовки, які мають врахувати вимоги роботодавців до професіонала певного виробництва, зокрема залізничного транспорту. Аналізуючи проблему професійної компетентності майбутніх бакалаврів залізничного транспорту, з'ясовано, що сучасні вимоги до професійної підготовки майбутніх інженерів зазначеної галузі передбачають застосування інноваційного підходу до змісту визначених дисциплін, які потенційно спроможні сприяти формуванню професійної компетентності здобувачів закладу вищої освіти.

Ключові слова: компетентність, професійна компетентність, бакалавр залізничного транспорту, педагогічні умови, фахова підготовка, заклад вищої освіти, здобувач освіти, освітній процес.

Постановка проблеми. Реформування освітньої галузі в цілому та професійної підготовки зокрема відбувається в межах розвитку трудового потенціалу в умовах євроінтеграції. Роботодавці очікують на зміну якісних характеристик працівників, а відтак і покращення підготовки майбутніх бакалаврів залізничного транспорту. Нині в закладах вищої освіти на часі є завдання не лише забезпечити здобувачу вищої освіти достатній рівень професійних знань, умінь та навичок, а й сформувати його готовність до створення безпечних умов праці, прийняття обґрунтованих професійних рішень, які враховують можливі ризики, ініціювання модернізації виробничого процесу тощо. Майбутні фахівці мають чітко орієнтуватися у виробництві, мати сформовані вміння оцінювати не лише власні можливості, а й брати на себе відповідальність за власні професійні вчинки, передбачати результати своїх дій у ході професійної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методичні засади формування професійної компетентності досліджували Б. Гершунський, М. Головань, С. Горбань, А. Грітченко, А. Гуржій, Л. Дибкова, В. Литвин та ін. Вивченню педагогічних умов, що сприяють формуванню професійної компетентності майбутніх фахівців, присвячено роботи багатьох науковців, серед яких: О. Дубасенюк, М. Мороз (майбутніх учителів); І. Крашеннінік (майбутніх інженерів-програмістів); Н. Литвинова (інженерів-педагогів будівельного профілю); С. Чупахін (інженерів-зв'язківців) та ін.

Всебічно проаналізувавши актуальність проблеми формування професійної компетентності майбутніх бакалаврів залізничного транспорту в науковій літературі та в педагогічній практиці закладів вищої освіти, нам видається своєчасною потреба удосконалення професійної підготовки майбутніх фахівців. Організовані в закладі освіти педагогічні умови мають забезпечити взаємозв'язок і взаємодію всіх складників освітнього процесу, що наразі сприятиме ефективності як засвоєння теоретичного матеріалу, так і формівання професійних умінь та навичок для здійснення практичної діяльності. Узагальнюючи доробок науковців, слід зазначити, що формування професійної компетентності майбутніх бакалаврів залізничного транспорту має базуватися на системному впровадженні в закладі вищої освіти найбільш вагомих педагогічних умов, що потребує детального вивчення.

Метою статті є виявлення та обґрунтування педагогічних умов формування професійної компетентності майбутніх бакалаврів залізничного транспорту у фаховій підготовці.

Виклад основного матеріалу. Загострення проблем якості професійної підготовки в закладах освіти є наслідком процесу пильного вивчення питання ефективності підготовки кадрів для певної галузі, зокрема залізничного транспорту. Структурні перетворення в Україні, наявні передумови модернізації економіки держави в цілому та залізниці зокрема зумовлюють низку змін в організації освітнього процесу щодо підготовки фахівців у закладі вищої освіти. Науково-педагогічним працівникам необхідно мотивувати саморозвиток здобувачів освіти та створювати сприятливі умови для їх самореалізації. «Виникає гостра необхідність розвитку філософської рефлексії про запити та сенси освіти, неусвідомлені епістемологічні інваріанти соціокультурної картини світу, що розкриваються шляхом аналізу діалогічного зв'язку соціальних трансформацій та освіти, шляхом виявлення їх глибинних і базових інваріантів. Особливою важливістю відзначається побудова онтології інноваційної освіти як багаторівневого феномену, не лише як передавача культурного досвіду, а й як буття, яке дозволяє адекватно інтерпретувати зміни, що в ній відбуваються, критично ставити проблеми та шукати шляхи їх вирішення» [1, с. 7].

Звісно, пошук ефективних шляхів формування професійної компетентності майбутніх фахівців, зокрема залізничної галузі, зумовлює звернення до проблеми та з'ясування стану її дослідженості. Розв'язання окреслених завдань потребує виокремлення педагогічних умов, які сприятимуть результативному формуванню професійної компетентності майбутніх бакалаврів залізничного транспорту. Обов'язковим, але недостатнім, у забезпеченні практичної реалізації процесу формування професійної компетентності майбутніх бакалаврів залізничного транспорту під час навчання у вищій школі є визначення і дотримання певних педагогічних умов, що забезпечують підвищення рівня сформованості досліджуваної здатності здобувачів вищої освіти.

У педагогічній літературі термін «умова» має різні визначення: а) обставина; б) вимога; в) усна або письмова угода; г) правила. У словнику-довіднику з професійної педагогіки «педагогічні умови» визначено як обставини, від яких залежить та в яких здійснюється цілісний педагогічний процес професійної підготовки майбутніх фахівців, що опосередковується активністю особистості, групою людей [2]. У нашому дослідженні під «педагогічними умовами» будемо розуміти сукупність обставин, що забезпечують певні можливості реалізації освітнього процесу підготовки майбутніх бакалаврів залізничного транспорту.

Сучасне реформування освітньої галузі потребує суттєвих змін професійної підготовки, які мають врахувати вимоги роботодавців до професіонала певного виробництва, зокрема залізничного транспорту. Майбутній фахівець має відповідати сучасним тенденціям розвитку галузі, в якій буде працювати. Підкреслимо, що в нашому дослідженні питання обґрунтування педагогічних умов результативного формування професійної компетентності майбутніх бакалаврів залізничного транспорту є одним із пріоритетних та визначались у відповідності до такого алгоритму:

1) аналіз науково-педагогічної літератури з проблеми виокремлення педагогічних умов формування професійної компетентності фахівців;

2) створення бази педагогічних умов, які впливають на формування професійної компетентності майбутніх бакалаврів залізничного транспорту;

3) ранжування виокремлених педагогічних умов формування професійної компетентності майбутніх бакалаврів залізничного транспорту;

4) обґрунтування та шляхи реалізації визначених умов у процесі підготовки бакалаврів залізничного транспорту.

До виявлення зазначених педагогічних умов формування професійної компетентності майбутніх фахівців інженерних (технічних) спеціальностей вдавалось не так багато науковців. З метою визначення масиву педагогічних умов, реалізація яких сприятиме успішному формуванню професійної компетентності майбутніх бакалаврів залізничної галузі в процесі фахової підготовки, нами було здійснено теоретичний аналіз науково-педагогічної літератури й проведено експертне опитування науково-педагогічних працівників, які здійснюють підготовку майбутніх фахівців за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти. Аналіз теоретичних джерел та анкет викладачів дозволив виокремити низку таких педагогічних умов: готовність науково-педагогічного складу закладу вищої освіти до процесу формування професійної компетентності; реалізація потенційних можливостей комплексу навчальних дисциплін фахової підготовки у формуванні професійної компетентності; забезпечення розуміння здобувачами вищої освіти важливості підвищення рівня сформованості професійної компетентності для власної професійної діяльності; підвищення позитивної мотивації до професійної діяльності в транспортній галузі; інновації щодо проведення аудиторних занять; об'єктивність методів контролю за якістю освітнього процесу в цілому та формуванням професійної компетентності зокрема; створення інноваційного освітнього середовища підготовки майбутніх бакалаврів залізничного транспорту; формування вимог до науково-педагогічних працівників щодо формування якісних професійних знань; готовність здобувачів вищої освіти до організації самостійної роботи; використання можливостей неформальної освіти в поглибленні знань з професійної діяльності.

Отже, виходячи з аналізу наукових пошуків учених з вищезазначеної проблеми дослідження, власного досвіду, враховуючи результати опитування науково-педагогічних працівників та експертного оцінювання, нами сформовано ієрархію педагогічних умов формування професійної компетентності майбутніх бакалаврів залізничної галузі під час професійної підготовки в закладі вищої освіти:

1) підвищення позитивної мотивації до професійної діяльності в транспортній галузі;

2) створення інноваційного освітнього середовища підготовки майбутніх бакалаврів залізничного транспорту;

3) використання можливостей неформальної освіти в поглибленні знань з професійної діяльності.

Виокремлені педагогічні умови будуть реалізовані в процесі формування професійної компетентності майбутніх бакалаврів залізничного транспорту у фаховій підготовці. Розглянемо їх детальніше.

Першою педагогічною умовою формування професійної компетентності майбутніх бакалаврів залізничного транспорту є підвищення позитивної мотивації до професійної діяльності в транспортній галузі.

Як відомо, мотиви формуються, базуючись на потребах. При цьому абсолютна психологічна визначеність настає, коли сам мотив стає потребою [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**]. Прийняття власне здобувачами освіти необхідності підвищення рівня сформованості професійної компетентності як потреби є потужним важелем мотивації.

Значущу роль, як основи внутрішньої ініціативності особистості, відіграє її вміння логічно та розсудливо мислити, бути практичною в розв'язанні складних задач, раціонально підходити до розуміння сучасної та майбутньої картини світу, усвідомлювати своє місце в ній. Усе це спрямовує людину бути діяльною та активною. Отже, можна стверджувати, що в такому контексті спонукання до певного виду діяльності, бажання займатися конкретною справою вже наперед не може бути автоматичною чи механічною дією, обумовленою, наприклад, зовнішніми обставинами, оскільки особистість усвідомлено, виважено, зважаючи на власні стійкі моральні переконання та погляди, міркування, факти, робить і доводить свій вибір [4].

Отже, важливою, вкрай необхідною умовою формування професійної компетентності майбутніх бакалаврів залізничного транспорту в процесі професійної підготовки виступає вмотивоване навчання, яке визначає вектор досягнення мети та професійного зростання. Формування в здобувачів освіти мотивації до навчання є однією з пріоритетних педагогічних проблем освіти й спонукає до оновлення змісту освіти, зміни формату навчання в умовах ризику, активного впровадження дистанційного навчання, формування умінь самостійного навчання та впровадження в практику освітніх закладів неформальної освіти, формування активної життєвої позиції та прагнення до навчання впродовж життя.

У цьому контексті зазначимо, що вчені розглядають два типи мотивації: зовнішню та внутрішню. Здобувачі освіти, які вмотивовані лише зовнішніми чинниками, не виявляють інтересу до навчання, не прагнуть підвищення рівня професійних знань, не ініціюють академічну мобільність, проявляють однаковий інтерес до навчальних дисциплін різних циклів. Внутрішня мотивація посилює інтерес до навчання, прагнення до вирішення складних завдань; активізує бажання приймати участь в організації освітнього процесу, ініціювання щодо його покращення, процес неформальної освіти та мобільності.

Серед можливих шляхів підвищення внутрішньої мотивації зазначимо такі: активна участь в організації освітнього процесу (участь у діяльності робочої проектної групи, ініціювання покращення освітнього процесу під час опитування, організація позанавчальної роботи, індивідуальна траєкторія навчання, обрання місця виробничої практики, вільний вибір дисциплін тощо); застосування інноваційних технологій навчання; репрезентування самоконтролю з боку здобувача, роз'яснення важливості майбутньої професії та навчання впродовж життя; посилення практичного складника профорієнтаційної діяльності.

Варто відзначити, що формуванню професійної компетентності майбутніх бакалаврів залізничного транспорту сприяє особистий інтерес з боку здобувачів освіти до майбутнього фаху та формування власного потенціалу щодо підвищення рівня сформованості професійної компетентності, а це можливо за умови тісної взаємодії здобувачів освіти з викладачами, керівниками практики від підприємства, тьютерами та спікерами неформальної освіти, яка реалізовується у суб'єкт-суб'єктних стосунках. Вибудовуючи в межах освітнього процесу діалог професійної підготовки майбутніх бакалаврів залізничного транспорту, слід зазначити, що дидактична взаємодія забезпечує спільні обговорення тих чи інших аспектів навчання та забезпечує участь у розв'язанні певних проблем (задач) всіма суб'єктами освітнього процесу. У такий спосіб досягається розуміння на рівні встановлення єдиного смислового простору.

Згідно з визначеннями В. Курок та Н. Литвинової, мотивація студентів до навчання та формування професійної компетентності є складним багатозначним процесом. Автори вказують на численну кількість чинників, які забезпечують позитивну мотивацію, – особистісних, пізнавальних, соціальних. Для формування професійної компетентності майбутніх фахівців науковці пропонують низку способів підвищення мотивації, а саме: розкриття соціальної важливості майбутньої професійної діяльності, забезпечення суб'єкт-суб'єктних відносин між викладачем та здобувачем освіти під час професійної підготовки, добір дієвих форм, засобів та методів професійного навчання тощо [3]. При цьому не слід ігнорувати вивчення інших дисциплін, які не належать до суто фахових.

Індивідуальна освітня траєкторія навчання здобувачів вищої освіти розширює можливості майбутніх бакалаврів залізничного транспорту щодо формування їхньої професійної компетентності. Виокремемо основні траєкторії освітнього процесу, які сприятимуть підвищенню позитивної мотивації майбутніх бакалаврів залізничного транспорту:

- налагодження суб'єкт-суб'єктної взаємодії між здобувачами та викладачами;
- стимулювання зацікавленості вивчення фахово орієнтованих дисциплін;
- забезпечення приналежності до управління освітнім процесом закладу;
- спрямування майбутніх бакалаврів залізничного транспорту на досягнення мети;
- зорієнтованість освітнього процесу на використання отриманих теоретичних знань у професійній практичній діяльності;
- акцентування уваги на важливості майбутньої професії;

- сприяння впровадженню елементів дуальної освіти в освітній процес;
- організація гостьових лекцій, зустрічей із досвідченими фахівцями залізничного транспорту;
- залучення майбутніх бакалаврів залізничного транспорту до наукової роботи, участі в науково-практичних конференціях щодо перспектив розвитку транспортної галузі;
- ініціювання (підтримка) інтерактивних заходів фахового спрямування;
- організація занять на підприємствах транспортної галузі;
- влаштування занять на локаціях залізниці з залученням досвідчених працівників-транспортників та ін.

У контексті формування професійної компетентності майбутніх бакалаврів залізничного транспорту вбачається цілком логічним, що мотиви вибудовуються в ключові фактори. У нашому дослідженні розглядаємо підвищення позитивної мотивації до професійної діяльності в транспортній галузі саме як рушійну силу у формуванні професійної компетентності майбутніх фахівців залізничної галузі.

Друга педагогічна умова – створення інноваційного освітнього середовища підготовки майбутніх бакалаврів залізничного транспорту.

Належне місце серед наукових досліджень відведено питанням щодо освітнього середовища, а саме: структура освітнього середовища (М.Братко); інноваційність освітнього середовища (Н.Ткачук, Н.Разіна, О.Шапран, Ю.Шапран); інноваційно-діяльнісне середовище як чинник формування інноваційної культури здобувачів (В. Курок, А. Грітченко); освітнє середовище як засіб формування інформаційно-аналітичної компетентності студентів (Н.Лобач) та ін.

Функціонування інноваційного освітнього середовища забезпечується застосуванням сучасних інтерактивних форм і методів навчання, що сприяють посиленню ролі здобувача як учасника освітнього процесу та його активності. Також його створенню сприяє систематичний зворотній зв'язок зі здобувачами освіти; наявність процедур та механізмів реалізації вільного вибору дисциплін; вибір баз практик; застосування різних способів подання матеріалу, використання електронних ресурсів, застосування інтерактивних методів, мультимедійних засобів, надання консультацій; доступність у поясненні матеріалу, коректність і тактовність спілкування.

З метою підвищення якості надання освітніх послуг відбуваються відкриті діалоги адміністрації зі студентськими лідерами, проводиться систематичне опитування здобувачів освіти з метою визначення їх потреб та інтересів, а також вдосконалення викладачами методів та форм навчання.

Формуючи в закладі інноваційне освітнє середовище не можна не погодитись з дослідницею Л.Ващенко, яка наголошує на необхідності врахування критеріїв інноваційного середовища, а саме: концептуально-стратегічна спрямованість, широта охопленості, інтенсивність (залученість до змін), формалізованість, упорядкованість, когерентність (узгодженість), інформаційно-комунікаційний складник, професійність [10]. Автор зазначає, що у відповідності до цих критеріїв інноваційного середовища ЗВО розробляють програму розвитку та інновацій, мають усталені формати робочого діалогу між учасниками освітнього процесу, підтримують реалізацію спільних проєктів з партнерами, залучають стейкхолдерів до впровадження нововведень в освітній процес закладу, інтенсивно впроваджують інновації, забезпечують формалізований їх опис, впроваджують технології ефективного адміністрування, формують творчі професійні команди та готовність їх ініціювати нові ідеї, забезпечують високий рівень самооцінювання та самоконтролю інноваційного пошуку тощо.

По різному визначають «освітнє середовище» науковці: оточення, яке включає природні, матеріальні та соціальні чинники (Н.Братко); зовнішній простір, що оточує об'єкт дослідження (Н.Лобач); доцільно організований простір життєдіяльності (О.Шапран); сукупність духовно-матеріальних умов функціонування закладу (А.Каташова).

Освітнє середовище створене у партнерстві закладу вищої освіти з виробництвом і бізнес-структурами – це дуальна форма здобуття освіти, система, що об'єднує зусилля щодо забезпечення для здобувачів освіти її якості. У Стратегії розвитку вищої освіти в Україні до 2030 р. зазначається, що «експериментальне впровадження дуальної форми здобуття вищої освіти є складовою частиною політики забезпечення якості вищої освіти шляхом розвитку співпраці закладів вищої освіти з роботодавцями, що передбачає залучення представників ринку праці до формування освітніх програм і стандартів вищої освіти, діяльності наглядових рад, створення сталих фондів (ендаументів) закладів вищої освіти» [5, с. 1]. Дуальна освіта покликана вирішити проблеми, серед яких: невпевненість випускників щодо подальшої роботи за фахом, невідповідність професійної підготовки випускника закладу вищої освіти вимогам роботодавця, недостатній досвід самостійної діяльності за фахом. За умови впровадження до освітнього процесу цієї форми в цілому чи її окремих елементів зокрема окреслені проблеми не будуть розглядатися як перепони на шляху до отримання якісної освіти.

У Законі України «Про освіту» зазначено, що «основними формами здобуття освіти є: інституційна (очна (денна, вечірня), заочна, дистанційна, мережева); індивідуальна (екстернатна, сімейна (домашня), педагогічний патронаж, на робочому місці (на виробництві); дуальна [6]. Дуальна форма здобуття освіти – це спосіб її отримання, який поєднує навчання осіб у закладах освіти з навчанням на робочих місцях на

підприємствах, в установах, організаціях на основі договору задля здобуття певного фаху. Здобувачі освіти, перебуваючи в стінах освітніх закладів, мають оптимальну можливість отримати певну фінансову самостійність, адаптуватись до умов професійної діяльності. Таку форму навчання мають право обирати здобувачі освіти, які навчаються за денною або іншими формами навчання та виявили бажання і пройшли відбір у роботодавця. Зі здобувачем освіти укладається тристороння угода із закладом освіти та роботодавцем щодо навчання за дуальною формою здобуття освіти.

Для України впровадження дуальної форми навчання є одним із перспективних напрямів розвитку закладів вищої освіти, зокрема технічних. У нашій країні дуальна освіта здійснює лише перші кроки на шляху до системного партнерства виробничих підрозділів та закладів освіти. Вивчення досвіду європейських країн у цій галузі слугуватиме якісній підготовці кваліфікованих фахівців. Нами було проаналізовано дослідження вітчизняних учених щодо впровадження дуальної форми навчання в закладах освіти Німеччини. Зокрема, І. Бойчевська зосередила увагу на досвіді цієї країни щодо виокремлення основних аспектів освітньої політики в галузі виробничого навчання за умов дуальної освіти:

- державне регулювання (Закон України «Про професійну (професійно-технічну) освіту» та нормативні акти);
- виробниче регулювання (укладання договорів, навчання на виробництві);
- соціальне партнерство (взаємодія представників роботодавців та найманих працівників);
- корпоративне регулювання (контроль за дотриманням правових на навчальних норм у процесі професійної підготовки) [7].

Не викликає сумніву, що дуальна форма навчання як умова організації ефективного навчання в контексті сучасних вимог до професійної підготовки є на часі. Нині окремим питанням окресленої проблеми приділено достатньо уваги, присвячено низку досліджень (О.Бегма, І. Бойчевська, К. Яковенко та ін.). Конкурентоспроможність фахівця на ринку праці забезпечується високим рівнем сформованості саме професійної компетентності, його готовності до самостійної професійної діяльності. Використання дуальної форми навчання сприятиме створенню в закладі інноваційного освітнього середовища та підвищенню якості професійної підготовки фахівців, переходу на якісно новий рівень їх навчання у ЗВО.

Аналізуючи проблему професійної компетентності майбутніх бакалаврів залізничного транспорту, встановлено, що сучасні вимоги до професійної підготовки майбутніх інженерів зазначеної галузі передбачають застосування інноваційного підходу до змісту визначених дисциплін, які потенційно спроможні сприяти формуванню професійної компетентності здобувачів закладу вищої освіти. Змістовне наповнення навчальних дисциплін є вагомим складником підготовки майбутнього професіонала, а відтак його дидактичне обґрунтування знаходиться серед пріоритетних завдань дослідження.

Третьою педагогічною умовою формування професійної компетентності майбутніх бакалаврів залізничного транспорту є використання можливостей неформальної освіти в поглибленні знань з професійної діяльності.

Сукупність професійних компетентностей сучасного фахівця, зокрема майбутнього бакалавра залізничного транспорту, передбачає вміння мислити стратегічно і водночас забезпечувати ефективність функціонування підприємств певних галузей економіки. Підготовка майбутніх бакалаврів до професійної діяльності потребує нестандартних та інноваційних методик, систематичної практики та засобів навчання, орієнтованих на формування успішного професіонала.

Т. Журавель і Ю. Рогозна, досліджуючи неформальну освіту як інструмент підвищення лідерського потенціалу, розуміють її як «процес додаткового цілеспрямованого діалогічного навчання, виховання й розвитку підлітків та молоді, організований поза межами змісту, форм і методів освітніх установ та державних інституцій» [7, с. 175]. Вчені (С.Ковальчук, Л. Мартинова, Л. Москаленко, А. Танасійчук, Т. Журавель, Ю. Рогозна та ін.) стверджують, що неформальна освіта є доповненням і продовженням формальної, і розглядати її як альтернативну, на їхню думку, не варто.

Завдяки умілому поєднанню неформальної освіти фахового спрямування і здобутих компетентностей у вищій школі підвищується рівень сформованості професійної компетентності майбутніх бакалаврів залізничного транспорту, а під час виробничої практиквникає можливість долучатися до розробки креативних професійних рішень залізничної галузі.

Міністерством освіти і науки України подано алгоритм визнання результатів навчання, здобутих шляхом неформальної освіти: подача заяви, проходження процедури визнання. Заклад освіти зіставляє результати неформального навчання здобувача освіти з результатами навчання, передбаченими відповідною освітньою програмою, та приймає рішення щодо відповідності/невідповідності задекларованих результатів неформального навчання передбаченим обов'язковою складовою освітньої програми [8]. У закладах вищої освіти практикується визнання результатів неформальної освіти відповідно до «Положення про визнання результатів навчання та компетентностей, здобутих у неформальній та/або інформальній освіті».

Неформальна освіта, в порівнянні з традиційною, є більш гнучкою та динамічною. Вона миттєво

реагує на запити суспільства, роботодавців, оминаючи тривалий термін внесення аналогічних змін в освітній процес традиційної освіти. Їй вдається вирішувати певні короткострокові завдання (вивчення певної прикладної програми тощо) та сприяти формуванню певних умінь на перспективу (управлінські якості, професійні практичні навички тощо).

Сучасні вимоги до працівників залізничної галузі зростають. Роботодавці розраховують на те, що майбутні бакалаври, як кандидати на певні посади транспортної галузі, матимуть десятки різнопланових вмінь. Наявність диплому про отримання спеціальної фахової підготовки передбачає і наявність управлінських умінь, здатності креативно мислити і безбар'єрно комунікувати, працювати в команді і брати на себе відповідальність, управляти часом тощо. Здатність працювати в екстремальних умовах затребувана часом. Саме тому набуті уміння використання неформальної освіти з метою підвищення рівня власної професійної компетентності є дієвим інструментом підвищення кваліфікації протягом професійної діяльності особистості. Л. Ващенко зазначає у своїх наукових доробках, що сучасні запити суспільства та роботодавців, у тому числі транспортної галузі, потребують від закладів освіти «переосмислення самої ідеї пожиттєвої освіти, узгодження її стратегій з інноваційною культурою професійної діяльності освітян, формування нової якості інноваційного середовища в цьому сегменті» [10, с. 37].

Сучасні реалії диктують необхідність підвищення рівня професійної компетентності фахівця будь-якої галузі виробництва, зокрема залізничного транспорту, в усіх її розуміннях. Студенти або випускники закладу вищої освіти мають бути мобільними та конкурентоспроможними як в освітньому просторі, так і на ринку праці.

Висновки. З кожним днем ускладнюються та зростають вимоги до вмінь та навичок бакалаврів залізничного транспорту та спеціалістів загалом: до інженерних і технічних знань, відповідних умінь. Це пов'язано з прискореною еволюцією технічних навичок, появою нових інженерних професій та проникненням технологій у всі сфери життя людини. Відповідно до визначеної мети було обґрунтовано три педагогічні умови, що забезпечують процес формування професійної компетентності майбутніх бакалаврів залізничного транспорту: підвищення позитивної мотивації до професійної діяльності в транспортній галузі; створення інноваційного освітнього середовища підготовки майбутніх бакалаврів залізничного транспорту; використання можливостей неформальної освіти в поглибленні знань із професійної діяльності.

Таким чином, реалізація визначених педагогічних умов формування професійної компетентності майбутніх бакалаврів залізничного транспорту під час навчання у вищій школі сприятиме підготовці сучасного професіонала, професійно мобільного, конкурентоспроможного, здатного до швидкої адаптації за обраним фахом на виробництві.

Подальше дослідження окресленої проблеми передбачає розроблення моделі формування професійної компетентності майбутніх фахівців у процесі професійної підготовки та її організаційно-педагогічного забезпечення.

Список використаної літератури

1. Денежніков С. С. Інноваційний розвиток вищої освіти і мультимедійні технології: теоретичні та практичні аспекти. *Теоретичні та методичні засади магістерської підготовки викладача вищої школи* : монографія / за заг. ред. проф. А. А. Сбруєвої, проф. О. Г. Козлової. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2014. С. 7–26.
2. Словник-довідник з професійної педагогіки / ред.-упоряд. А. В. Семенова. Одеса : Пальміра, 2006. 272 с.
3. Литвинова Н. В., Курок В. П. Динаміка розвитку компетентнісного підходу в навчанні майбутніх інженерів-педагогів. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*. Глухів, 2012. Вип. 20. С. 30–33.
4. Карпюк Ю. Я. Співвідношення потреб, стимулів, мотивів та мотивування у поведінці людини: аксіологічний аспект. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Психологічні науки*. 2018. № 1. С. 59–66.
5. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#n12> (дата звернення: 05.11.2022).
6. Закон України «Про освіту». *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2017. № 38–39. ст. 380. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 06.04.2023).
7. Бойчевська І. Роль системи дуальної освіти у професійній підготовці молоді в Німеччині. *Порівняльно-педагогічні студії*. 2009. Вип. 2. С. 68–74.
8. Журавель Т., Рогозна Ю. Неформальна освіта як інструмент підвищення лідерського потенціалу учнів ПТНЗ. *Освітологічний дискурс*. 2018. № 1–2. С. 171–187.
9. Неформальна та інформальна освіта: як отримати визнання результатів навчання. Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/neformalna-ta-informalna-osvita-yak-otrimati-viznannya-rezultativ-navchannya> (дата звернення: 16.02.2023).
10. Ващенко Л. Інноваційне середовище післядипломної педагогічної освіти / Л. Ващенко // *Післядипломна освіта*. – 2012. – № 1. – С. 37–40.

PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE PROFESSIONAL COMPETENCE DEVELOPMENT OF FUTURE RAILWAY TRANSPORT BACHELORS IN PROFESSIONAL TRAINING

Hrebenyk Anton

Postgraduate student

Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University

Introduction. The article reveals pedagogical conditions of professional competence development of future railway transport bachelors. The relevance of the issue is due to the demand for the professional competence of future railway transport bachelors, which corresponds to the modern concept of professional training in higher education.

Purpose. The article aims to reveal the essence of pedagogical conditions of professional competence development of future railway transport bachelors in professional training.

Methods. While working on the article, the author studied dissertation research materials and pedagogical and scientific literature. To achieve this goal, theoretical and empirical methods were used: analysis and systematization; observation; written and oral interview; analysis, systematization, and generalization.

Results. The requirements for the skills of the railway transport bachelor and specialists, in general, are becoming more complex and growing. Employers' requirements for engineering and technical knowledge and skills are becoming increasingly complex. This is due to the accelerated evolution of technical skills, the emergence of new engineering professions and the penetration of technology into all spheres of human life. Under a certain objective, three pedagogical conditions were established, ensuring the process of formation of professional competence of future bachelors of railway transport: increasing positive motivation for professional activity in the transport sector; creating an innovative educational environment for training future bachelors of railway transport; harnessing the potential of non-formal education to enhance skills.

The specified pedagogical conditions for professional competence development of future bachelors of railway transport bachelors should be realized in the system of educational, extracurricular, industrial and social forms of organization of the educational process.

Since the development of professional competence is carried out gradually, and systematically, as a result of different approaches, the organization of this process should be considered step by step (organizational-motivational, action-procedural, reflexive-effective). Determining the sequence and establishing a close relationship between actions at all stages of this process will ensure the gradual orientation of the educational process in the institution to the formation of professional competence of future railway transport bachelors.

Originality. Pedagogical conditions of professional competence development of future railway transport bachelors in professional training were identified, theoretically substantiated and experimentally tested (an increase of positive motivation to professional activity in the transport industry; creation of an innovative and active educational environment of training of future bachelors of railway transport; on professional activity).

Conclusion. Thus, the implementation of certain pedagogical conditions for professional competence development of future railway transport bachelors in higher education will contribute to the training of professionals of the relevant modern level and profile, professionally mobile, competitive, and able to quickly adapt to the chosen speciality in production.

Further study of this issue involves the development of a model of professional competence development for future specialists in the process of training and its organizational and pedagogical support. The results of the study can be used by scientific-pedagogical and pedagogical workers of higher education to improve the theoretical and methodological aspects of professional training of future railway transport bachelors.

Key words: Competence, Professional Competence, Bachelor of Railway Transport, Pedagogical Conditions, Professional Training, Higher Education Institution, Student, Educational Process.

References

1. Dieniezhnikov, S. S. (2014). Innovatsiyni rozvytok vyshchoi osvity i multymediini tekhnolohii: teoretychni ta praktychni aspekty [Innovative development of higher education and multimedia technologies: theoretical and practical aspects]. *Teoretychni ta metodychni zasady mahisterskoi pidhotovky vykladacha vyshchoi shkoly – Theoretical and methodical principles of the master's training of a teacher of a higher school*. Sumy : Vyd-vo SumDPU imeni A. S. Makarenka. [in Ukrainian].
2. Semenova, A. V. (2006). *Slovyk-dovidnyk z profesiinoi pedahohiky [Dictionary-handbook of professional pedagogy]*. Odesa: Palmira. [in Ukrainian].
3. Lytvynova, N. V., Kurok, V. P. (2012). Dynamika rozvytku kompetentnisnogo pidkhodu v navchanni maibutnikh inzheneriv-pedahohiv [The dynamics of the competence approach development in the future engineer-pedagogues' training]. *Visnyk Hlukhivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Oleksandra Dovzhenka. Hlukhiv – Bulletin of the Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University*, 20, 30–33. [in Ukrainian].
4. Karpjuk, Yu. Ya. (2018). Spivvidnoshennia potreb, stymuliv, motyviv ta motyvuvannia u povedintsi liudyny: aksiolohichnyi aspekt [Correlation of needs, incentives, motives and motivation in human behavior: axiological aspect]. *Naukovyi visnyk Mykolaivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. O. Sukhomlynskoho. Psykholohichni nauky – Scientific Bulletin of V. O. Sukhomlynskyi Mykolaiv National University*, 1, 59–66. [in Ukrainian].

5. Stratehiia rozvytku vyshchoi osvity v Ukraini na 2022–2032 roky [Strategy for the development of higher education in Ukraine for 2022–2032]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#n12> [in Ukrainian].
6. Zakon Ukrainy «Pro osvitu» [Law of Ukraine «On Education»]. (2017). Vidomosti Verkhovnoi Rady – Information of the Verkhovna Rada, 38–39, Article 380. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> [in Ukrainian].
7. Boichevska, I. (2009). Rol systemy dualnoi osvity u profesiinii pidhotovtsi molodi v Nimechchyni [The role of the dual education system in the professional training of young people in Germany]. *Porivnialno-pedahohichni studii – Comparative pedagogical studies*, 2, 68–74. [in Ukrainian].
8. Zhuravel, T., & Rohozna, Yu. (2018). Neformalna osvita yak instrument pidvyshchennia liderskoho potentsialu uchniv PTNZ [Non-formal education as a tool for increasing the leadership potential of vocational training students]. *Osvitlohichnyi dyskurs – Educational discourse*, 1–2, 171–187. [in Ukrainian].
9. Neformalna ta informalna osvita: yak otrymaty vyznannia rezultativ navchannia. Ofitsiyni sait Ministerstva osvity i nauky Ukrainy [Non-formal and informal education: how to get recognition of learning results]. (n.d.). mon.gov.ua. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/neformalna-ta-informalna-osvita-yak-otrimati-viznannya-rezultativ-navchannya> [in Ukrainian].
10. Vashchenko, L. (2012). Innovatsiine seredovyshche pisliadyplomnoi pedahohichnoi osvity [Innovative environment of post-graduate pedagogical education]. *Pisliadyplomna osvita. – Post-graduate education*, 1, 37–40. [in Ukrainian].

Отримано редакцією 23.03.2023 р.

УДК 377:005.342-047.22[005.56:061.1ЄС(477)](043.2)
DOI: 10.31376/2410-0897-2023-2-52-185-191

СУЧАСНИЙ СТАН ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДО ПІДПРИЄМНИЦТВА В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ

Жежерун Денис Анатолійович

аспірант

Інститут професійної освіти НАПН України

e-mail: denzhezherun@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-1072-9463

У статті проаналізовано сучасний стан підготовки майбутніх фахівців до підприємництва в європейському освітньому просторі в контексті глобалізації та європейської інтеграції. Розкрито актуальні моделі, концепції та стратегії професійної освіти і навчання у країнах Європейського Співтовариства, зорієнтовані на розвиток підприємницької компетентності, сприяння інноваціям, забезпечення об'єктивного оцінювання результатів навчання, а також визнання неформального й інформального навчання, покращення послуг профорієнтації та розширення доступу до освіти. Автором аргументовано думку, що вивчення сучасних моделей професійної освіти і навчання в Європейському Союзі може стати підґрунтям для підвищення привабливості й інтеграції професійної освіти у співпраці України з ЄС, підтримки її реформування та інтеграції у світовий освітній і науковий простір.

Ключові слова: професійна освіта, зарубіжний досвід професійної освіти і навчання, підготовка молоді до підприємництва, розвиток підприємницької компетентності, якості успішного підприємця.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку професійної (професійно-технічної) освіти Україні, що характеризується, з-поміж іншого, динамічними євроінтеграційними тенденціями, існує об'єктивна потреба вивчення минулого і сучасного стану професійної освіти і навчання (далі – ПОН) в Європейському Союзі (далі – ЄС), виявлення основних факторів, що впливають на розвиток цієї сфери, а також виокремлення специфічних ознак наднаціональної політики, дослідження її еволюції й визначення пріоритетів. Важливо також оцінити потенціал зарубіжного досвіду та кращих європейських практик підготовки майбутніх фахівців до підприємницької діяльності для можливого адаптованого використання в українському освітньому просторі. Це сприятиме встановленню основних закономірностей та обґрунтуванню тенденційних особливостей зростання якості професійної (професійно-технічної) освіти в Україні, зокрема в аспекті розвитку підприємницької компетентності здобувачів професійної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій: аналізуючи наукові праці українських і європейських науковців, пов'язані з підготовкою майбутніх фахівців до підприємницької діяльності, вважали за доцільне виокремити декілька тематичних напрямів розв'язання означеної проблеми, зокрема: історичні аспекти, сутнісні характеристики й функції підприємництва (В. Акоюн, З. Варналій, М. Довбенко, С. Мочерний, К. Піддубна, М. Ткаченко, О. Яковенко та ін.); психологічні засади підприємницької діяльності (К. Зав'ялова, О. Креденцер, В. Москаленко, Ю. Пачковський, Н. Худякова та ін.); індивідуально-особистісні якості успішної підприємницької діяльності (Л. Березовська, Л. Карамушка, М. Кононець, С. Максименко, А. Пукіш та ін.); теоретичні і методичні аспекти підготовки майбутніх фахівців до підприємницької діяльності (С. Алексеєва, Л. Базиль, Ю. Білова, І. Гриценко, Л. Єршова, Д. Закатнов, О. Земка, Г. Матукова, А. Молдован, В. Орлов та ін.). Вектор досліджень науковців зорієнтовано на розкриття теоретичних та науково-прикладних аспектів підготовки майбутніх фахівців до підприємницької

діяльності; розроблення концепцій і моделей підготовки молоді до підприємництва; обґрунтування методичних основ підготовки здобувачів освіти до підприємницької діяльності й конкретизацію її змісту та новітніх форм. Водночас поза увагою вчених залишається зарубіжний досвід і практичні аспекти підготовки майбутніх фахівців до підприємницької діяльності, що й зумовило потребу дослідження та означило мету статті.

Метою статті є виявлення й аналіз проблем, пов'язаних із підготовкою молоді до підприємницької діяльності в європейському освітньому просторі, з'ясування ефективних способів їх вирішення задля екстраполяції в українську систему професійної освіти й подолання наявних цивілізаційних викликів.

Виклад основного матеріалу. Підґрунтям розвитку професійної освіти і навчання в Європейському співтоваристві, – наголошує В. Радкевич, – є положення ключових програмних документів, що обумовлюють основоположні пріоритети формування загальноєвропейських підходів, пов'язаних із підвищенням якості й ефективності систем освіти і навчання, забезпеченням доступу до навчання впродовж життя для всіх громадян та відкритістю систем освіти і навчання ЄС до світу [1, с. 14-18]. Саме такі вектори забезпечують спільний теоретичний базис становлення інноваційних систем професійної освіти і навчання в країнах-членах Європейському Союзі і слугують рушійною силою конвергенції європейських освітніх систем. Означені пріоритетні цілі реалізуються на основі впровадження десятирічних стратегій, на кшталт, Лісабонської стратегії (2000-2010), стратегії «Європа 2030» (2021-2030). Значну роль для розвитку інтеграційних процесів у ПОН відіграв Копенгагенський процес, згідно з яким було зніційовано фундаментальні національні реформи, випробувано численні пілотні моделі та запроваджено інноваційні підходи, а саме: визнання неформальної освіти та акредитація попереднього навчання, програми професійного навчання для різних цільових груп, нові схеми фінансування для мотивації громадян до здобуття професійної освіти, а також різні моделі поєднання теоретичного навчання з навчанням на робочому місці [1, с. 201].

На основі теоретичного аналізу ключових програмних документів [2; 3; 4; 5], наукових праць [6; 7; 8], кращих європейських освітніх практик та логічного узагальнення їх результатів встановлено низку політичних, економічних, соціально-демографічних та технологічних факторів, що обумовлюють розвиток професійної освіти в Європейському Союзі. Зважаючи на те, що такі фактори можуть допомогти визначити потенційні загрози та можливості для структурних і змістовних змін, розглянемо найбільш значущі з них.

Значну роль у становленні ПОН в ЄС та підготовці майбутніх фахівців до започаткування власної справи і успішного ведення підприємництва відіграє власне *національна політика кожної країни*. Тому, як перевагу, відмітимо врахування розробниками програм і навчально-методичних комплексів специфічних потреб та пріоритетів. Позитивний вплив на розвиток зарубіжної професійної школи в цілому і підготовку майбутніх фахівців до підприємництва зокрема, мають *фактори, пов'язані з державною політикою і власне фінансуванням ПОН в ЄС*. Наприклад, задля сприяння прогресивній динаміці професійної освіти і навчання в країнах-членах Європейського Союзу розроблено й запроваджено Європейську рамку кваліфікацій та програму Erasmus+, постійно надається фінансування, забезпечено розроблення інноваційних освітніх програм підготовки майбутніх кваліфікованих робітників, у т.ч. до підприємництва. Важливим детермінантом становлення професійної освіти і навчання загалом й підготовки здобувачів освіти до підприємництва зокрема, на нашу думку, є *ринок праці*, з його нестабільними й постійно змінними вимогами. Адже постійне вдосконалення й розширення наявних галузей, а також поява нових сфер зумовлюють потребу в працівниках із оновленими навичками та знаннями. Примітно, що в окремих зарубіжних програмах професійної освіти і навчання максимально враховано цю вимогу. Це сприяє збереженню актуальності їх змісту тривалий час. Істотним фактором розвитку професійної освіти в багатьох країнах-членах ЄС справедливо визнають *демографічні зміни*, зокрема старіння населення, зниження народжуваності та міграцію, що підвищують затребуваність на конкурентоспроможних фахівців. Означене явище зумовило фокусування уваги на змісті окремих освітніх і освітньо-професійних програм професійної освіти і навчання, що зорієнтовані на формування у здобувачів освіти навичок, необхідних для виходу на ринок праці. Вагоме значення для розвитку професійної освіти і зокрема підготовки молоді до підприємницької діяльності має *стрімка технологізація*. Динаміка розвитку технологій змінює не тільки характер роботи, а й структуру професійних навичок, необхідних для успішного виконання фахової праці в багатьох галузях. Вважаємо, що програми професійної освіти і навчання необхідно адаптувати до цих змін, щоб максимально забезпечити набуття майбутніми фахівцями навичок і знань, необхідних для досягнення успіху в умовах сучасного ринку праці, зокрема в бізнесі.

Ґрунтуючись на позиції В. Орлова щодо розуміння підприємливості як «здатності людини перетворювати ідеї в дії», актуальною вважаємо сформульовану вченим думку, що «підприємницькі програми та модулі, пропонувані для засвоєння здобувачами професійної освіти в європейських країнах, містять у собі інструменти для творчого мислення та ефективності розв'язування проблем бізнес-середовища. Навчання підприємству може бути особливо ефективним на заключному етапі

професійного навчання, оскільки здобувачі професійної освіти близькі до вступу в трудове життя та кар'єрного зростання – це цінний шанс для них» [9, с.190]

Дослідження окремих практик підготовки майбутніх фахівців до підприємництва в європейському освітньому просторі засвідчило про наявність як досягнень, так і суперечностей, більшість з яких спричинені невідповідністю якості програм ПОН у різних країнах Європи. У цьому контексті зазначимо, що деякі локальні програми, розроблені з урахуванням специфічних вимог закладу професійної освіти (ресурсів, потенціалів, традицій тощо) часто сприяють більш якій підготовці молоді до підприємництва. Така невідповідність ускладнює розуміння вступниками того, які програми найкраще підготують їх до підприємницької діяльності. Окрім цього, неоднаковим є доступ до фінансування у різних закладах освіти. Багато програм професійної освіти і навчання мають обмежене фінансування, що ускладнює надання майбутнім кваліфікованим робітникам необхідних ресурсів та підтримки для досягнення успіху в підприємницькій діяльності.

У такому контексті зазначимо, що окремі потенційні загрози можуть негативно вплинути на розвиток системи професійної освіти і навчання в країнах ЄС, а саме: спад соціального попиту на кваліфікованих робітників; переорієнтація траєкторії розвитку освіти країн-членів; зниження привабливості професійної освіти. З іншого боку, виявлені вченими можливості, як-от: «посилення конвергенції систем професійної освіти і навчання, зростання попиту на кваліфіковану робочу силу з технологічними та цифровими компетенціями, соціальна затребуваність на безперервну професійну освіту, стандартизовані освітні методи, гнучкі кваліфікаційні траєкторії, забезпечення якості, оновлений зміст та більш широке використання технологій в освіті» [1] здатні призвести до вдосконалення моделей професійного навчання. Істотною позитивною ознакою ПОН в ЄС вважаємо усвідомлену потребу розвитку підприємницької компетентності та необхідність внесення відповідних змін в організацію роботи закладів професійної освіти, зокрема створення технологічних хабів та стартап-інкубаторів [7].

Важливою проблемою підготовки майбутніх фахівців до підприємництва в освітньому просторі ЄС визначаємо *відсутність підприємницької культури*, що ускладнює сприйняття й усвідомлення підприємництва як життєздатного варіанту кар'єрного зростання. Недостатній рівень сформованості означеного феномену негативно впливає і на мотивацію здобувачів професійної освіти до самозайнятості. До проблемних аспектів розвитку підприємницьких якостей учнівської молоді також відносимо *обмеженість напрямів та механізмів співпраці між закладами освіти й підприємствами*. Це може ускладнювати набуття майбутніми фахівцями практичних навичок та знань, необхідних для започаткування власної справи й подальшого успішного її провадження. *Постійна мінливість вимог ринку до підприємництва, динаміка технологічного поступу*, зокрема виникнення нових технологій та поява інноваційних тенденцій зумовлюють потребу постійного корегування змісту освітніх програм задля надання учням найбільш актуальної інформації.

Аналіз окремих освітніх практик країн-членів ЄС та логічне узагальнення його результатів дозволяє стверджувати, що системи професійної освіти і навчання європейських країн в умовах нестабільності економіки і ринку праці, спричиненої впливом різних факторів (криза, швидкі темпи технологічних змін, безпрецедентний ріст інформаційних технологій та ін.), часто не спрацьовують у напрямі швидкого реагування, демонструючи недостатню внутрішню гнучкість і адаптивність. Водночас зауважимо, що в країнах Європейського Союзу формуються нові стратегії професійної освіти і навчання. Цей процес відбувається на основі підготовки й лобіювання Європейською Комісією політичних документів і в контексті реалізації спільних транснаціональних дослідницьких проєктів, зорієнтованих на забезпечення здобувачів освіти знаннями, навичками та ресурсами, необхідними для досягнення успіху в підприємницькій діяльності, що сприятиме економічному зростанню, розробленню інновацій і створенню робочих місць на всьому континенті.

Ефективними способами розв'язання проаналізованих проблем підготовки молоді до підприємницької діяльності, на нашу думку, можуть бути:

- 1) вдосконалення програм професійної освіти та навчання до світового рівня з метою підвищення якості навичок/кваліфікації випускників;
- 2) організація навчання на робочому місці (у т.ч. стажування, учнівство та наставництво), а також реалізація різноманітних схем дуальної освіти, що допоможуть швидко перейти від навчання до працевлаштування;
- 3) налагодження партнерства між державними й приватними установами для забезпечення актуальності змісту освітніх і освітньо-професійних програм;
- 4) сприяння розвитку мобільності здобувачів освіти, в тому числі через реалізацію програми Erasmus+.

Також варто враховувати, що підприємницька компетентність у професійній освіті набуває все більшого значення в Європі. Означена якість стосується ціннісно-світоглядних позицій, індивідуальних

ставлень, знань і навичок, необхідних для започаткування бізнесу й подальшого успішного здійснення підприємництва. Принагідно до системи професійної освіти це означає – підготовку учнів, які оволоділи необхідними інструментами для започаткування власної справи й успішного ведення власного бізнесу, а також характеризуються розвиненим підприємницьким мисленням, активізація якого допомагає досягати успіху в різних ситуаціях життєдіяльності людини.

Погоджуємося з позицією українських вчених, що основними чинниками динаміки розвитку підприємництва є «актуальні реформи щодо дерегуляції, здійснення державних закупок; удосконалення нормативно-правового підґрунтя й уніфікація процедур банкрутства в світі; зміни у національній інституційній і законодавчій політиці щодо форм малого і середнього підприємництва; розроблення і впровадження концепцій, моделей, технологій і методик розвитку підприємницької та ключових компетентностей, зокрема підприємливості здобувачів різних рівнів освіти» [10].

Дослідження окремих освітніх практик зарубіжжя свідчить, що розвиток підприємницької компетентності здобувачів професійної освіти характеризується декількома ключовими ознаками. *По-перше*, реалізація підприємницької освіти передбачає зосередження уваги на практичному, реальному навчальному досвіді, який дозволяє майбутнім фахівцям розвивати свої навички на основі експериментування та рефлексії (виконання завдань дійних, реальних проєктів, участь у стажуванні або навчанні, взаємодія з професіоналами галузі). *По-друге*, це – інтеграція основ підприємництва в зміст навчальних програм професійно-технічної освіти (включення навчальних дисциплін, змістових модулів з основ підприємництва, дидактичних матеріалів, зорієнтованих на актуалізацію й розвиток підприємницького мислення); наставництво та настанови від досвідчених підприємців, що сприяє розвитку підприємницьких навичок. *По-третє*, необхідно створити сприятливе середовище для підтримки підприємницьких ініціатив у закладах професійної освіти, що уможливить надання доступу до ресурсного забезпечення стартапів здобувачів професійної освіти, їх просування, налагодження партнерських зв'язків, заохочення майбутніх фахівців до співпраці обміну знаннями.

Виокремлені характерні особливості реалізації підприємницької освіти стосуються трьох основних «класичних» моделей професійної освіти і навчання, що в силу різних причин (індустріалізації, політичні, філософські, культурні та релігійні тенденції, культурні цінності, традиції та національний менталітет) сформувалися в Європі. Йдеться про дуально-корпоративну модель (Німеччина, Австрії, Данії, Словаччина), державно-регульовану модель (Франція), ліберально-ринкову модель (Велика Британія), що детермінують роль держави в управлінні професійною освітою і навчанням. Зокрема, дуально-корпоративна модель професійної освіти і навчання вирізняється диверсифікацією з точки зору провайдерів, рівнів і цільових аудиторій, а також підвищеною горизонтальною і вертикальною гнучкістю, акцентом на навчанні на робочому місці та інтеграцією базової і неперервної професійної освіти і навчання, програм і систем. Водночас щодо проблем підготовки учнівської молоді до підприємництва, то системи професійної освіти і навчання в Західній Європі мають багато спільних рис, зокрема програми учнівства та шкільні моделі, на кшталт «професійних гімназій» у Франції, «професійних коледжів» у Німеччині або коледжів підвищення кваліфікації в Австрії, які, здебільшого, функціонують на базі навчальних закладів і формуються під впливом державної освітньої політики з дидактично керованою педагогічною діяльністю. Важливо, що концепцією таких освітніх моделей надається перевага практичній спрямованості, безперервності й інтеграції освітніх програм, пропонуючи гнучкі траєкторії навчання та планування кар'єрного розвитку. Запровадження Європейської рамки кваліфікацій призвело до стандартизації освітніх програм для підготовки кваліфікованих робітників у країнах-членах ЄС. Однак у Франції, Австрії та Нідерландах, було створено «гібридні структури» освітніх програм, що полегшують перехід від професійно-технічної до вищої освіти. Крім цього, відмінними в західноєвропейських країнах залишилися традиції професійної освіти й «культури навчання», що стосуються адаптації підсистем денної форми здобуття професійної освіти і професійного навчання на підприємствах до загальних ідей і концепцій європейської освітньої політики.

Системи професійної освіти і навчання Центральної та Східної Європи наслідують світові тенденції глобалізації, інтеграції, інформатизації, екологізації, інтернаціоналізації та культури економіки, науки і освіти, зберігаючи власне національні та регіональні особливості. Ці системи працюють над гармонізацією законодавства, впровадженням сучасних механізмів управління, залученням соціальних партнерів, у тому числі навчальних закладів з програмами учнівства в системі дуальної професійної підготовки. Відповідальність за розвиток професійної освіти і навчання на національному рівні лежить на урядах, міністерствах освіти, галузевих міністерствах, торгово-промислових палатах та інших установах. До їхніх обов'язків входить розроблення освітньої політики, політики зайнятості, стратегій професійної освіти і навчання, а також забезпечення якості, доступності та відповідності потребам суспільства, індивідуальним можливостям і потребам ринку праці. Регіональні адміністрації, інспекції освіти та служби зайнятості реалізують державну політику на регіональному рівні, тоді як муніципалітети, агентства зайнятості та ради

співпраці здійснюють нагляд за професійною освітою і навчанням на місцевому рівні. Організації соціальних партнерів беруть участь у формуванні освітньої політики через Ради з питань професійної освіти і навчання, допомагають розробляти кваліфікації, професійні стандарти, освітні програми та процедури оцінювання якості освіти. Професійно-технічні навчальні заклади різних типів і форм власності здійснюють професійну підготовку кваліфікованих робітників за навчальними програмами, узгодженими з чотирма рівнями Європейської рамки кваліфікацій для здобуття загальної середньої освіти та професійно-технічних кваліфікацій.

Цінним для вивчення та практичного використання у системі П(ПТ)О України, як наголошує Л. Базиль, є досвід Італії. Як зазначає науковець, «у цій країні формування підприємницької компетентності як однієї з ключових передбачено змістом усіх навчальних програм для здобувачів професійної освіти. В педагогічній практиці розвиток підприємливості зводиться до покращення мотивації учнівської молоді та їх залучення у бізнес-процеси, що сприятиме швидкому адаптуванню випускників в постійно змінному ринку праці, створення ж умов для вияву ініціативи учнівської молоді та стимулювання їхньої активності не передбачено. Водночас адаптованого застосування потребує італійський досвід щодо створення та представлення стартапів. Цей вид роботи ґрунтується на ідеї «навчання на власних помилках і невдачах» і спонукає здобувачів професійної освіти бути головною дійовою особою свого життя, готовою вирішувати проблеми, не зупинятися перед труднощами, навчатися працюючи, розвивати свої здібності і пристрасті» [6, с.18].

Актуальним у контексті підготовки молоді до самозайнятості й успішного ведення бізнесу є досвід скандинавських країн мають системи освіти, які надають пріоритет рівності та соціальній інтеграції, забезпечуючи безкоштовну та доступну освіту для всіх соціальних груп. Шведська та фінська системи переважно базуються на шкільній освіті та пропонують рівні можливості для здобуття вищої освіти, що відповідає північноєвропейському принципу егалітарної політики, спрямованої на зменшення соціальної нерівності в доступі до освіти. На противагу цьому, Данія має дуальну систему, яка підтримує перехід до ринку праці через сучасне учнівство. У Великій Британії система професійної освіти і навчання реформується, щоб забезпечити максимальну відповідність потребам роботодавців, а з організаційної точки зору вона набуває рис дуальної форми навчання. Значна увага приділяється STEM-дисциплінам, розвитку технічних навичок та учнівству як основній формі практичної підготовки висококваліфікованих фахівців. Системи професійної освіти і навчання пропонують широкий спектр освітніх програм, які ведуть до отримання професійних кваліфікацій та кваліфікацій, що базуються на компетентностях. Модульна структура вищої середньої освіти у Швеції та Фінляндії пропонує гнучкість у навчанні, дозволяючи студентам будувати індивідуальні навчальні траєкторії та підвищуючи їхню мотивацію до завершення навчання. Ця структура також дозволяє постачальникам освітніх послуг більш ефективно відповідати вимогам ринку праці. Скандинавські країни відомі своїм високим рівнем соціального партнерства як на національному, так і на місцевому рівнях. Це партнерство передбачає, серед іншого, консультування органів державної влади щодо політичних кроків з розвитку системи ПТО та рамок побудови освітніх програм. Для полегшення взаємодії між зацікавленими сторонами у Швеції створюються офіційні державні структури, у Великій Британії – незалежні асоціації роботодавців, у Фінляндії – тимчасові творчі колективи тощо. Така співпраця допомагає розробляти освітні програми, що відповідають потребам ринку праці.

У системах професійної освіти і навчання країн ЄС спостерігається все більше залучення соціальних і ділових партнерів до управління їхнім розвитком. Це включає забезпечення умов для переходу між рівнями освіти, зокрема між професійною та вищою освітою, а також підвищення якості професійної підготовки кваліфікованих робітників відповідно до потреб і вимог ринку праці.

Досвід систем професійної освіти і навчання в країнах ЄС є цінним для реформування національних систем професійної освіти і навчання, включаючи управління професійною освітою із залученням соціальних партнерів, створення нових закладів професійної освіти і навчання, запровадження нових кваліфікацій, професійних та освітніх стандартів, програм професійної освіти, а також розробку нормативно-правової бази для дуального професійного навчання для учнів і дорослих. Реалізація цих реформ може сприяти перетворенню професійної освіти на вагомий чинник сталого соціально-економічного розвитку України, підвищенню її міжнародної конкурентоспроможності, створенню умов для професійної самореалізації та самореалізації особистості.

Висновки. Загалом, розвиток підприємницької компетентності здобувачів професійної освіти в Європі може допомогти підготувати учнів до успіху в сучасній економіці, де підприємництво та інновації все більше цінуються. Особливості та тенденції розвитку економіки країн-членів ЄС породжують необхідність запровадження відповідної політики, спрямованої на подолання насамперед територіальних відмінностей, уникнення негативних наслідків дееволюційних процесів, подолання проблеми низької зайнятості серед молоді та збереження темпів економічного зростання. Можна зробити висновок, що досвід країн ЄС у функціонуванні систем професійної освіти і навчання може бути цінним для

реформування національної системи професійної освіти, зокрема в частині залучення соціальних партнерів до управління професійної освіти, створення нових типів закладів професійної освіти, запровадження нових кваліфікацій, стандартів і програм, а також розробки нормативно-правової бази для дуальної професійної підготовки. Ці реформи мають потенціал перетворити професійну освіту на важливий чинник сталого соціально-економічного розвитку, підвищити міжнародну конкурентоспроможність України та надати громадянам можливості для професійного та особистісного зростання.

Список використаної літератури

1. Сучасні моделі професійної освіти і навчання в країнах Європейського Союзу: порівняльний досвід: монографія / за заг. ред. В. О. Радкевич. Київ: ПІТО НАПН України, 2018. 223 с.
2. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020> (дата звернення: 19.03.2023)
3. European Commission. (2016). Entrepreneurship Education: A Guide for Educators. Retrieved from <https://ec.europa.eu/docsroom/documents/7465/attachments/1/translations/en/renditions/pdf>
4. OECD/European Union. (2021). The Missing Entrepreneurs 2018: Policies for Inclusive Entrepreneurship. Retrieved from <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/71b7a9bb-en/index.html?itemId=/content/publication/71b7a9bb-en>
5. Developing Entrepreneurial Skills and Competences in Higher Education and Research at the University of Warsaw URL: <https://www.wne.uw.edu.pl/> (дата звернення: 18.03.2023)
6. Базиль Л. О. Зарубіжний досвід створення і функціонування центрів кар'єри та підприємництва. *Інноваційна професійна освіта*. Випуск 3(4); Київ: ІПО НАПН України, 2022. С.14-19 URL: <http://surl.li/gwfoq>
7. Bazyl L., Orlov V. Innovative consulting technologies for youth entrepreneurship in the professional education system. *Modern technologies for solving actual society's problems: monographs*. Edited by Oleksandr Nestorenko and Iryna Ostopolets. Publishing House of Katowice School of Technology, 2022. С. 64-74. URL: <http://surl.li/gumuk>, DOI: 10.54264/M016
8. Entrepreneurial education in Poland: The role of universities and the government URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13639080.2014.910807> (дата звернення: 18.03.2023)
9. Орлов В. Потенціал молодіжного підприємництва у відбудові повоєнної економіки *Інноваційна професійна освіта*. Випуск 3(4). /Інститут професійної освіти НАПН України; за ред. П.Г.Лузана. Київ: ІПО НАПН України, 2022. С.189-192
10. Молодіжне підприємництво в умовах воєнного стану: практичний poradnik. / Базиль Л.О., Байдулін В. Б., Гриценко І. А., Єршова Л. М., Орлов В. Ф., Теловата М.Т. Київ: Інститут професійної освіти НАПН України. 96 с.

THE CURRENT STATE OF TRAINING FUTURE SPECIALISTS FOR ENTREPRENEURSHIP IN THE EUROPEAN EDUCATIONAL SPACE

Zhezherun Denys

Postgraduate Student

Institute of Vocational Education of NAES of Ukraine

Introduction. *To understand the past and current state of vocational education and training in the European Union, it is crucial for Ukraine to study the broader context that influences its development, as well as the specifics of EU supranational policy, its evolution and priorities. It is also important to assess the potential for adaptation and modernization of this sector based on the analysis of relevant experience and best practices. This will help identify the main patterns and rationale for the growth of vocational education and training in the EU.*

Purpose. *Theoretical analysis of Ukrainian and European research papers and legislative documents.*

Methods. *Analysing the works of Ukrainian and European scientists, the article analyses the works related to preparation for entrepreneurship in the framework of vocational education and training in the European educational and scientific space. Also, the laws in Ukraine and Europe related to financing and methodology of preparation for entrepreneurship in the framework of vocational education and training were analysed.*

Results. *The experience of vocational education and training systems in the EU is valuable for reforming national vocational education and training systems, including the management of vocational education with the involvement of social partners, the creation of new vocational education and training institutions, the introduction of new qualifications, professional and educational standards, vocational education programs, and the development of a regulatory framework for dual vocational training for students and adults. The implementation of these reforms can help transform vocational education into a significant factor in Ukraine's sustainable socio-economic development, increase its international competitiveness, and create conditions for professional and personal fulfilment.*

Originality. *Analysing the works of Ukrainian and European scientists, the article analyses the works related to preparation for entrepreneurship in the framework of vocational education and training in the European educational and scientific space. Also, the laws in Ukraine and Europe related to financing and methodology of preparation for entrepreneurship in the framework of vocational education and training were analysed.*

Conclusion. *The experience of EU countries in the functioning of vocational education and training systems can be valuable for reforming the national vocational education system, in particular in terms of involving*

social partners in the management of vocational education, creating new types of vocational education institutions, introducing new qualifications, standards and programs, and developing a regulatory framework for dual vocational training. These reforms have the potential to turn vocational education into an important factor of sustainable socio-economic development, increase Ukraine's international competitiveness, and provide citizens with opportunities for professional and personal growth.

Key words: *Vocational Education, Foreign Experience of Vocational Education, Training of Young People for Entrepreneurship, Entrepreneurial Competence Development, Skills of a Successful Entrepreneur.*

References

1. Radkevych, V. O. (Ed.). (2018). *Suchasni modeli profesiinoi osvity i navchannia v krainakh Yevropeiskoho Soiuzu: porivniialnyi dosvid [Modern models of vocational education and training in the European Union: comparative experience]*. Kyiv: IPTO NAPN Ukrainy. [in Ukrainian]
2. Stratehiia rozvytku vyshchoi osvity v Ukraini na 2021–2031 roky [Strategy for the Development of Higher Education in Ukraine for 2021-2031]. *mon.gov.ua*. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020> [in Ukrainian]
3. European Commission. (2016). *Entrepreneurship Education: A Guide for Educators*. *ec.europa.eu*. URL: <https://ec.europa.eu/docsroom/documents/7465/attachments/1/translations/en/renditions/pdf>
4. OECD/European Union. (2021). *The Missing Entrepreneurs 2018: Policies for Inclusive Entrepreneurship*. *www.oecd-ilibrary.org*. URL: <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/71b7a9bb-en/index.html?itemId=/content/publication/71b7a9bb-en>
5. *Developing Entrepreneurial Skills and Competences in Higher Education and Research at the University of Warsaw*. *www.wne.uw.edu.pl*. URL: <https://www.wne.uw.edu.pl/>
6. Bazyl, L. O. (2022). *Zarubizhnyi dosvid stvorennia i funktsionuvannia tsestriv kariery ta pidpriemnytstva [Foreign experience of creation and functioning of career and entrepreneurship centers]*. *Innovatsiina profesiina osvita – Innovative professional education*, 3(4), 14-19. [in Ukrainian]
7. Bazyl, L., & Orlov, V. (2022). *Innovative consulting technologies for youth entrepreneurship in the professional education system. Modern technologies for solving actual society's problems*. O. Nestorenko & I. Ostopolets (Eds.). Publishing House of Katowice School of Technology.
8. *Entrepreneurial education in Poland: The role of universities and the government*. *www.tandfonline.com*. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13639080.2014.910807>
9. Orlov, V. (2022). *Potentsial molodizhnoho pidpriemnytstva u vidbudovi povoiennoi ekonomiky [Potential of youth entrepreneurship in the reconstruction of the post-war economy Innovative professional education]*. *Innovatsiina profesiina osvita – Innovative professional education*, 3(4), 189-192. [in Ukrainian]
10. Bazyl, L.O., Baidulin, V. B., Hrytsenok, I. A., Yershova, L. M., Orlov, V. F., & Telovata M.T. (2022). *Molodizhne pidpriemnytstvo v umovakh voiennoho stanu [Youth entrepreneurship under martial law]*. Kyiv: Instytut profesiinoi osvity NAPN Ukrainy. [in Ukrainian].

Отримано редакцією 25.03.2023 р.

Розділ 2

ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ

CHAPTER 2

THEORY AND PRACTICE OF EDUCATION

УДК 379.8-056.36(477)»19/20»

DOI: 10.31376/2410-0897-2023-2-52-192-197

СПЕЦИФІКА ОРГАНІЗАЦІЇ ДОЗВІЛЛЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В УКРАЇНІ

Петренко Леся Миколаївна

доктор педагогічних наук, професор, доцент кафедри загальної педагогіки та андрагогіки
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка,
e-mail: petrenko13333@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-7602-8005

Висвітлено аспекти підходу до організації дозвілля дітей з особливими потребами. Обґрунтовано актуальність використання засобів мистецтва для встановлення соціальної справедливості для дітей з особливими освітніми потребами. Підкреслено важливість спільної творчої участі дітей, дітей з обмеженими можливостями та дорослих в організації спільної творчої діяльності. Визначено, що заняття творчістю під керівництвом педагога розглядаються як підготовка особистості до самостійного життя. Проаналізовано роль педагога в організації культурно-дозвілевої діяльності для дітей з особливими освітніми потребами.

Ключові слова: інклюзивна освіта, виховання, діти з особливими освітніми потребами, дозвіллева діяльність, позашкільна освіта.

Постановка проблеми. У період розбудови незалежної України у фокусі постійної уваги перебуває створення умов для розвитку національної культури, задоволення духовних інтересів широкого кола осіб, зокрема з обмеженими можливостями здоров'я, а також задоволення їх рекреативних потреб.

Законодавство України сприяє реалізації прав на особистісний розвиток дітей з особливими освітніми потребами, педагогічні особливості виховання, навчання та їх розвитку сформульовано у ряді наказів Міністерства освіти й науки України, постановках Кабінету Міністрів України, зокрема таких: «Деякі питання створення ресурсних центрів підтримки інклюзивної освіти та інклюзивно-ресурсних центрів» (2018 р.); «Про внесення змін до порядків, затверджених постановами Кабінету Міністрів України від 10 квітня 2019 р. №530 і від 15 вересня 2021 р. №957 (26.04.2022 р.)» з питань організації інклюзивного навчання у період воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану та інші. Важливе уточнення регулюється спільними наказами Міністерства освіти й науки України та Міністерства охорони здоров'я від 29 серпня 2016 року № 1027/900 (14.02.2019 року), в яких з'ясовано термінологію: «слова дитину-інваліда замінити на «слова дитину з інвалідністю», «дітей-інвалідів» замінити словами «дітей з інвалідністю» та інші.

Тобто, робота з дітьми з особливими потребами є як педагогічною, психологічною, так і медичною сферою діяльності. Діти, які потребують корекції – фізичної й професійної дії розвитку, мають право на якісну освіту, що сприятиме їх активній участі у житті суспільства. Здобуття освіти – це основна діяльність дитини, але, окрім цього, вона має право і на відпочинок.

Вільний час – один з найважливіших чинників поступу суспільства, це показник розвитку духовних потреб особистості. І основне його завдання – всебічний розвиток дитини. Дозвілля виступає однією із ключових сфер у житті дітей та має великий вплив на формування особистості дитини. Дозвіллева діяльність має культурно-розвивальний вплив на розвиток творчих задатків і здібностей дитини [5, с. 25]. Пошук ефективних шляхів втілення ідеї дозвіллево-ігрової діяльності у розвитку дитини з обмеженими можливостями здоров'я здійснюється на основі домінуючих потреб в організації повноцінного відпочинку дітей даної категорії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема дозвілля і виховання підростаючого покоління в позанавчальній діяльності була сферою досліджень видатних вчених і педагогів С. Русової, М. Стельмаховича, В. Сухомлинського, К. Ушинського, С. Шацького, відомих психологів, філософів І. Беха, І. Зязюна, Г. Костюка, В. Шинкарука. У своїх працях вони наголошували, що культурно-дозвіллева діяльність має соціально-педагогічне значення, оскільки сприяє соціалізації особистості, розвитку творчих здібностей, покращує психофізичний стан дітей. Культурно-розвивальна значимість дозвіллевої діяльності стала предметом розгляду таких дослідників як М. Бушканець, М. Долженков, А. Жарков, Ю. Красильников, Ю. Стрільців, Н. Ярошенко. Культурно-дозвіллева діяльність є важливим напрямом

соціальної адаптації для дітей з особливим освітніми потребами, тому теорія дозвілля таких дітей знайшла своє відображення у наукових розвідках В. Бочелюк, А. Вишняк, І. Корсун, М. Поплавського, С. Савченко та ін.; організації проведення дозвілля присвячені дослідження О. Ісайкіної, Н. Маринченко, С. Пашенко, Л. Устименко, Н. Флегонтової. Проблема організації дозвілля дітей з обмеженими можливостями здоров'я частково знайшла своє висвітлення в дисертаційних дослідженнях О. Добрянської, О. Расказова, Н. Цимбалюк, Г. Шипоти.

Дозвілля дітей і молоді є актуальним предметом дослідження в усьому світі. Розвиток дитини відбувається в ході формування особистості, в процесі виховання та проведення її соціалізації. Право на всебічний розвиток дитини гарантується Конституцією України згідно із ст. 23. Закріплює право на всебічну участь у культурному і творчому житті та зобов'язує держави забезпечувати дітям рівні можливості для культурної та творчої діяльності стаття 31 Конвенції про права дитини. В Україні розроблена система заходів щодо охорони дитинства, яка передбачає забезпечення відповідних умов для соціального, духовного та інтелектуального розвитку дітей [2].

Особливо актуальною дана проблема є для дітей з особливими освітніми потребами, оскільки їм значно важче пройти процес інтегрування в соціальне середовище та адаптацію в ньому. Захворювання різного ступеню тяжкості, різного виду фізичних вад спричиняють виникнення в дитини почуття страху, невпевненості, безпорадності та страждання. Стратегічною метою виховання таких дітей є забезпечення їх соціальної інтеграції шляхом стимулювання їх творчого розвитку, розвитку їх здібностей нахилів, бажань, задоволення їх духовних і емоційних потреб.

Радикальні зміни в суспільстві й економічні реформи в Україні зумовили потребу проведення освітніх реформ. Одним із пріоритетів освітніх реформ є організація культурно-дозвілдової діяльності дітей з особливими освітніми потребами. Принципова зміна підходів до реалізації права рівного доступу до якісної освіти дітей з інвалідністю, з одного боку, забезпечує збільшення уваги до кожної дитини, незалежно від типів функціональних порушень, з іншого боку – демонструє прагнення суспільства до змін у відношенні до цінності особистості та здатності захисту їх права на рівні кращих європейських стандартів.

Формулювання мети статті. Важливість означеної проблеми, зміни в підходах до її вирішення в незалежній Україні, потреба розширення практики в удосконаленні вибору форм дозвілдової діяльності дітей з особливими освітніми потребами обумовили тему нашої наукової статті. На основі вищевикладеного можна сформулювати мету роботи, яка полягає у потребі розкриття специфіки організації та удосконалення форм дозвілдової діяльності дітей з особливими освітніми потребами в Україні.

Виклад основного матеріалу. У період розвитку незалежної України поширюється увага і практика інтегрування дітей з особливими освітніми потребами до загальноосвітнього простору, відповідно активізується проблема реалізації права зазначеної категорії дітей на залучення до активної участі в житті суспільства. Дана проблема знаходиться у полі зору соціальної політики України, тому організація культурно-дозвілдової діяльності дітей є провідним напрямом соціальної адаптації дітей з особливим освітніми проблемами.

В усі часи велика увага вчених та суспільства акцентувалася на проблемі педагогічного керівництва дозвілдовою діяльністю дітей. Зокрема видатний український педагог В. Сухомлинський вважав, що «створити для дитини вільний час – це не означає надати їй можливість робити все, що заманеться. Стихійність може виховати неробство, недбалість» [4, с. 8].

В. Сухомлинський підкреслював, що саме вчитель, вихователь, батьки повинні навчити дитину користуватись вільним часом, щоб те, що цікавить дитину, водночас було потрібним, корисним, необхідним для розвитку творчих задатків і здібностей дитини. У цьому зв'язку він привертав увагу викладачів на потребу стимулювання здібностей дитини за допомогою різних форм, в тому числі і культурно-дозвілдової діяльності.

Отже, вільний час – це одна із категорій соціального часу, яка повинна слугувати розвитку дитини. Н. Флегонтова зазначає, що сучасна соціологія виокремлює у структурі вільного часу два рівні: рівень суспільно необхідного часу та рівень часу індивідуально вільного [5, с. 10]. У поняття індивідуального вільного часу автор вкладає все, що стосується внутрішнього світу кожної особистості, її власне розуміння свобод, наданих суспільством, в якому вільний час проявляється як якість життя, а її своєрідний образ, наповненість смыслом, не потрібно зводити до задоволення найнеобхідніших потреб [5, с. 11]. Таким чином, спосіб життя кожної дитини залежить від уміння використовувати вільний час і педагогічного керівництва.

В ході дослідження встановлено, що в результаті наукової розробки проблеми Н. Цимбалюк сформулювала визначення поняття «вільний час», «дозвілля» та «культурно-дозвілдова діяльність». В контексті нашого дослідження зупинимось на характеристиці останнього. Отже, «культурно-дозвілдова діяльність» є спрямованою на всебічний розвиток особистості, при цьому соціально організована культурно-дозвілдова діяльність завжди має позитивний вплив на підростаюче покоління, тому що створюються умови для розвитку їх потреб, інтересів, для формування загальнолюдських цінностей.

Культурно-дозвіллева діяльність є потужним засобом соціалізації підростаючого покоління, перебіг якої триває протягом усього життя, досягає найбільшої ефективності у процесі функціонування культурно-дозвілдової системи і ґрунтується на принципах неперервності та наступності форм дозвілля [5, с. 17].

Дозвілля школярів за своїм змістом і характером суттєво відрізняється від дозвілля дорослих, оскільки для становлення і розвитку дітей важливу роль відіграє гра. За висновками психологів для дітей з особливими потребами цінність дозвілля є набагато більшою, ніж навчальна діяльність. Тому завдання педагога полягає, перш за все, в уважному спостереженні за проявами інтересів учнів, щоб допомогти їм обрати ті форми дозвілдової діяльності, які урізноманітнять особистісну самореалізацію та забезпечать якісну соціалізацію дитини в соціум.

Звідси постає ще одна проблема, а саме зорганізувати дозвілля як двосторонній процес, в якому відбувається поєднання виховного й педагогічного впливу вчителя (вихователя) з активною самодіяльністю особистості, свободою вибору нею змісту й виду дозвілдової діяльності.

Головною складовою ефективного, педагогічно правильно організованого дозвілля школярів є врахування їх вікових, психологічних та індивідуальних потреб і зацікавлень. Дуже важливо, щоб дозвіллева діяльність сприяла духовному розвитку дитини, її віковим та розумовим потребам, їх зацікавленням. Необхідно, щоб вона була бажаною, очікуваною, мотивувала до набуття нових навичок, умінь, поповнювала знання, розширяла уяву дитини, активізувала зорову, рухову діяльність. Тобто, дозвіллева діяльність повинна відповідати психологічним стандартам та функціям культурного дозвілля.

Успіх справи залежить від таких показників як: створення святкової атмосфери; передчуття задоволення потреб і запитів школяра; високої якості діяльності педагогів як культурно-формуючої, багатоаспектно розвиваючої і виховуючої [5, с. 29].

Аналіз наукових досліджень зарубіжних вчених Ж. Дюма-Зедьє, Р. Сю, Ж. Проновост та ін. демонструє, що вони виділяють такі функції дозвілля: відпочинок, розваги, розвиток особистості, творчу, оздоровчу, просвітницьку, соціальну, економічну. Вчені виокремлюють також такі функції як: розважальна, духовного розвитку особистості, психологічна, пізнавальна, естетична, комунікативна, компенсаторно-творча та багато інших [5, с. 23–24].

Окрім того, ними виділено такі види дозвілдової діяльності: фізична, спрямована на зняття як фізичної, так і розумової напруги, передбачає спортивні та реакційні заняття; практичну діяльність, яка може передбачати вибір різних видів діяльності, в т. ч. культурну діяльність, яка залучатиме дітей до естетичних цінностей суспільства; соціальну дозвіллову діяльність, яка здійснюється через міжособистісне спілкування. Таким чином, функції культурно-дозвілдової діяльності задовольняють потреби особистості та суспільства і водночас покликані залучати особистість до сфери культури і дозвілля, забезпечуючи її розвиток, ініціативу, активність, самостійність.

Ми погоджуємося із думкою Н. Цимбалюк щодо визначення основних соціально обґрунтованих принципів організації культурно-дозвілдової діяльності: гуманізація змісту виховного компоненту дозвілля, яке ґрунтується на загальнолюдських цінностях, забезпеченні захисту прав дитини, створенні належних умов для розвитку особистості; орієнтація на розвиток особистості як основної цінності суспільства; національна орієнтація у змісті та формах діяльності; рух від одноманітності, уніфікації дозвілля до багатоманітності форм дозвілля; використання в організації, змісті дозвілля регіональних та характерних для певної місцевості особливостей, традицій, звичаїв, обрядових відмінностей; неперервність та наступність форм дозвілля як дієвого засобу соціалізації особистості впродовж життя; єдність зусиль держави, громадських організацій, сім'ї та інших соціальних інститутів у організації змісту дозвілля дітей, в т. ч. з особливими освітніми потребами, прагнення до оновлення технології, форм, видів, методів роботи в організації дозвілля з урахуванням досягнень світового досвіду [6, с. 8].

Дозвілля, як одна з домінуючих сфер в житті дітей з особливими потребами, виступає важливим напрямом соціальної адаптації та гармонізації відносин дітей, сприяє розвитку їх соціальних зв'язків. Культурно-розвивальна значимість дозвілдової діяльності є однією із головних особливостей, впливає на розвиток дітей, покращує психічний стан, піднімає настрій, заспокоює, розслабляє нервову систему, сприяє урівноваженості, оптимізму, створює атмосферу задоволеності.

При виконанні функції соціальної адаптації дозвілля для дітей з різними типами функціональних порушень (сенсорні дефекти, порушення опорно-рухового апарату; хронічні захворювання тощо) має різні цілі. Тому при організації культурно-дозвілдової діяльності слід враховувати особливості фізичного, психічного стану дітей, тип їхнього захворювання, рівень відносин і наявність контактів житини з оточуючим середовищем. Виходячи з цього повинні підбиратися культурно-дозвіллові форми і методи організації дозвілля, які здатні гармонізувати відносини дітей між собою і сприяти їх соціалізації в оточуюче середовище, тобто допомогти дітям набутти необхідні навички спілкування, необхідні уміння для адаптації в колективі, суспільстві. Без врахування психологічних рекомендацій неможливо досягти соціальної адаптації дитини. Тому психологічна мотивація дитини до участі у культурно-дозвілловій

діяльності її очікування, бажання, настрої, готовність до активних проявів самовираження, одержання задоволення від участі у запропонованих заходах означають досягнення педагогом посталтвеної мети. Мотивація участі у дозвіллевих акціях, своєї діяльності видозмінюється в процесі оволодіння тими чи іншими навиками у конкретних видах художньої, технічної, мистецької, декоративно-прикладної творчості. Наявність позитивної динаміки зміни мотивації свідчить про досягнення певного рівня реабілітувального впливу дозвілля, у якому бере участь дитина з особливими освітніми потребами.

Н. Маринченко зазначає, що культурно-дозвіллева діяльність дітей з особливими освітніми потребами включає групові форми заняття художньою, прикладною, технічною творчістю; дозвільні свята, обряди, конкурси, фестивалі; спорт, активний рух; екскурсії, ігри; ділові, комерційні, логічні, інтелектуальні ігри та заняття; спокійний, пасивний відпочинок (читання книг, журналів, перегляд, телепередач, слухання радіо тощо) [3, с. 3].

Високу ефективність показують індивідуальні програми, які передбачають чергування розумових і фізичних навантажень. Поширення набувають спеціально розроблені форми дозвілля для окремих категорій дітей, які дозволяють реалізувати певні види активності дитини з особливими освітніми потребами, перебороти поведінкові штампи, психологічні комплекси тощо.

Окремо зупинимося на доцільності використання засобів мистецтва в організації дозвілля дітей з особливими освітніми потребами. Вчені у своїх працях присвячених питанням театральної педагогіки (В. Абрамян, В. Шахрай), соціокультурної діяльності дітей (А. Жарков, О. Жорнова), використання уроків естетичного циклу (І. Кузава) підкреслюють ефективність комплексного використання можливостей театального мистецтва, музики, літератури, живопису та інших предметів естетичного циклу як потужного реабілітаційного засобу для активізації пізнавальної діяльності дітей. Діти з тяжкими захворюваннями та фізичними вадами (слухова, зорова, опорно-рухового апарату, затримка психічного розвитку та ін.) потребують особливої атмосфери, створення таких педагогічно обґрунтованих умов, щоб у них сформувалося бажання брати участь у різноманітних, життєво необхідних освітніх, художніх, святково-розважальних, ігрових, спортивних акціях, програмах. Створення атмосфери похвали, заохочення, поетапного удосконалення навичок, здібностей, демонстрації успіхів, схвалення, всебічного захоплення вселяє впевненість дитини у своїй спроможності, дає естетичне, психологічне задоволення, сприяє її творчому самовираженню, підвищенню рівня своєї самооцінки, оптимістичного бачення щодо можливостей активної участі у суспільному житті, одержання навичок для власного самообслуговування. При наявності творчих задатків у дитини організована дозвіллева діяльність, розвиває потенційні здібності дитини, допомагає одержати задоволення, емоцію радості від життя, виявити та задовольнити духовні потреби.

Для дітей з особливими освітніми потребами існують такі форми заняття дозвіллевою творчістю: відвідування різноманітних студій і гуртків, заняття в музично-драматичних колективах, клубах за інтересами, участь у виставках образотворчого мистецтва, виставках виробів декоративно-ужиткового мистецтва, участь у підготовці концертів художньої самодіяльності, у роботі лялькового театру, фестивалів тощо [1, с. 228].

Звісно, при організації дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами необхідно враховувати суб'єктивні обмеження, які існують для дітей із різними формами відхилень у їх здоров'ї, зокрема зору, слуху, опорно-рухового апарату чи особливостями психофізичного розвитку. Тому вид діяльності, її зміст, форма, тривалість повинна відповідати психофізичним особливостям розвитку, можливостям, віку дітей. Позитивний результат показує практика організації спільної діяльності здорових дітей і дітей з певними обмеженнями, оскільки вона є дієвим засобом соціалізації і ефективної адаптації.

Однією із форм такої діяльності слугує інтегрований театр, який дає можливість залучення батьків до його роботи. Для батьків така участь зміцнює внутрішньосімейні зв'язки, здорових дітей спільна діяльність вчить доброти, милосердя, уміння співчувати, діти з особливими освітніми потребами знаходять суспільне визнання, засвоюють норми соціальної поведінки, одержують практичні навички спілкування в суспільстві.

Висновки. Отже, у період розбудови незалежної України особлива увага приділяється інклюзивному навчанню дітей з особливими освітніми потребами забезпеченню доступу до якісної освіти дітям, які мають інвалідність. Принципово змінюється практика інтегрування таких дітей у соціумі: по-перше, правильно організована культурно-дозвіллева діяльність сприяє накопиченню соціального досвіду; по-друге, розкриттю можливостей для здійснення підготовки до самостійного життя.

Науковий аналіз досліджень вчених розкриває широкий спектр функцій дозвілля: просвітницьку, психологічну, розважальну, відпочинкову, соціальну, економічну, оздоровчу, розважальну, компенсаторно-творчу, комунікативну. Найпоширенішим видом дозвіллевої діяльності виступають: фізична, практична, соціальна (здійснюється через міжособистісне спілкування). Основними, соціально-обґрунтованими, принципами організації культурно-дозвіллевої діяльності виступають: гуманізація змісту, виховного компоненту дозвілля; орієнтація на розвиток особистості як основної цінності суспільства; національна орієнтація у змісті та формах дозвілля; рух від одноманітності, уніфікації до багатоманітності форм дозвілля;

використання в організації, змісті дозвілля регіональних та характерних для певної місцевості особливостей, традицій, звичаїв, обрядових відмінностей; неперервність та наступність форм дозвілля; єдність зусиль держави, громадських організацій, сім'ї та інших соціальних інститутів у організації змісту дозвілля дітей.

Культурно-дозвілєві форми, методи, принципи повинні враховувати особливості фізичного, психічного стану дітей, тип їхнього захворювання, стимулювати соціально-культурну активність дітей, сприяти підняттю життєвого тону дітей-інвалідів, задоволенню духовних, емоційних та інших життєвих потреб.

Важливим кроком для оптимізації дозвілєвої сфери діяльності дітей з особливими освітніми потребами стає модернізація форм та видів культурно-дозвілєвої діяльності. У контексті сприяння реалізації основних функцій, соціально-культурної дозвілєвої діяльності – розвиваючої, просвітницької, творчої, оздоровчої доцільним є використання: групових форм організації дозвілля дітей, індивідуальних, спеціально розроблених для дітей із специфічними типами захворювань.

Потужним освітнім та реабілітаційним засобом виступає мистецтво, яке забезпечує розвиток життєво важливих навичок соціалізації, адаптації дитини у суспільстві. Отже, при правильному врахуванні особливостей організації дозвілєвої діяльності дітей з особливими освітніми потребами педагогами забезпечується формування та задоволення потреб, інтересів культурного, духовного та загального розвитку дітей, відбувається набуття соціального досвіду та покращується адаптація, підготовка до самостійного життя в суспільстві.

Здійснене дослідження не вичерпує усіх аспектів визначеної проблеми і потребує подальшого дослідження своєрідностей організації дозвілля дітей з особливими освітніми потребами.

Список використаної літератури

1. Єжова Т. Є. Мистецтво як засіб реалізації права на всебічний розвиток та участь у культурному житті дітей з особливими освітніми потребами. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології: науковий журнал*. 2012. №7 (25). с. 225–232.
2. Закон України. Про охорону дитинства від 26.04.2001 № 2402-III. Ст. 4. https://kodeksy.com.ua/pro_ohoronu_ditinstva/statja-4.htm
3. Маринченко Н. Організація дозвілля дітей з особливими освітніми потребами як актуальна педагогічна проблема. https://zenodo.org/record/5905779#.Y_z9i3b7QkI
4. Сухомлинський В. О. Вибрані твори. В 5-ти томах. Т.2. К. : Радянська школа, 1976. 670 с.
5. Флегонтова Н. М. Педагогічна організація культурного дозвілля школярів : Навчально-методичний посібник. Київ : Освіта України, 2007. 144 с.
6. Цимбалюк Н. М. Соціологія дозвілля : Навчальний посібник. Київ : ДАККіМ, 2001. 180 с.

SPECIFICS OF ORGANIZING LEISURE ACTIVITIES FOR CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS IN UKRAINE

Petrenko Lesia

Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor, Associate Professor at the Department of General Pedagogy and Andragogy
V. G. Korolenko Poltava National Pedagogical University

Introduction. During the period of development of independent Ukraine, the focus of constant attention is the creation of conditions for the development of national culture, the satisfaction of the spiritual interests of a wide range of people, in particular people with limited health opportunities, as well as the satisfaction of their recreational needs.

Aspects of the approach to the organization of leisure time for children with special needs are highlighted. The relevance of using art tools to establish social justice for children with special educational needs is substantiated. The importance of joint creative participation of children, children with disabilities and adults in the organization of joint creative activities is emphasized. It was determined that creative activities under the guidance of a teacher are considered to be the preparation of an individual for an independent life. The role of the teacher in the organization of cultural and recreational activities for children with special educational needs is analyzed.

Purpose. The article aims to reveal the specifics of the organization and improve the forms of leisure activities for children with special educational needs in Ukraine.

Methods. Theoretical analysis of scientific literature, historical and pedagogical research of views on the organization of leisure time for children with special needs systematization and generalization were used.

Results. Working with children with special needs is both a pedagogical, psychological and medical field of activity. Children who need correction – physical and professional development action – have the right to quality education, which will contribute to their active participation in society. Getting an education is the main activity of a child, but besides that, he has the right to rest.

The scientific analysis of scientists' research reveals a wide range of leisure functions: educational, psychological, recreational, social, economic, health-improving, recreational, compensatory-creative, and communicative. The most common types of leisure activities are: physical, practical, and social (carried out through interpersonal communication). The main socially justified principles of the organization of cultural and leisure activities are humanization of the content, the educational component of leisure time; focus on the

development of personality as the main value of the society; national orientation in the content and forms of leisure; movement from monotony, unification to multifaceted forms of leisure; the use of regional and local features, traditions, customs, and ritual differences in the organization and content of leisure time; continuity and continuity of leisure forms; the unity of the efforts of the state, public organizations, the family and other social institutions in organizing the content of children's leisure time.

Originality. An important step for optimizing the leisure activities of children with special educational needs is the modernization of the forms and types of cultural and leisure activities. In the context of promoting the implementation of the main functions, socio-cultural leisure activities – developmental, educational, creative, and health-improving, it is appropriate to use: group forms of organization of children's leisure time, individual, specially developed for children with specific types of diseases.

Conclusion. Therefore, with the correct consideration of the peculiarities of the organization of leisure activities of children with special educational needs, teachers ensure the formation and satisfaction of the needs and interests of the cultural, spiritual and general development of children, the acquisition of social experience and the improvement of adaptation and preparation for independent life in society. The research carried out does not cover all aspects of the identified problem and requires further research into the peculiarities of the organization of leisure time for children with special educational needs.

Key words: Inclusive Education, Upbringing, Children with Special Educational Needs, Leisure Activities, Extracurricular Education.

References

1. Yezhova, T. Ye. (2012). Mystetstvo yak zasib realizatsii prava na vsebichnyi rozvytok ta uchast u kulturnomu zhytti ditei z osoblyvymy osvithnyimi potrebamy [Art as a means of realizing the right to comprehensive development and participation in the cultural life of children with special educational needs]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnologii – Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*, 7 (25), 225–232. [in Ukrainian].
2. Zakon Ukrainy Pro okhoronu dytynstva vid 26.04.2001 No. 2402-III. St. 4 [Law of Ukraine on childhood protection from April 4, 2001 No. 2402-III. Art. 4.]. (2001). *kodeksy.com.ua*. URL: https://kodeksy.com.ua/pro_ohoronu_ditinstva/statja-4.htm [in Ukrainian].
3. Marynchenko, N. (n.d.). Orhanizatsiia dozvillia datei z osoblyvymy osvithnyimi potrebamy yak aktualna pedahohichna problema [Organization of leisure time for children with special educational needs as an actual pedagogical problem]. *zenodo.org*. URL: https://zenodo.org/record/5905779#.Y_z9i3b7QkI [in Ukrainian].
4. Sykhomlynskyi, V. O. (1976). *Vybrani tvory. V 5-ty tomakh [Selected works. In 5 volumes]*. (Vols. 2). Kyiv: Soviet school. [in Ukrainian].
5. Flehontova, N. M. (2007). *Pedahohichna orhanizatsiia kulturnoho dozvillia shkoliariv [Pedagogical organization of schoolchildren's cultural leisure]*. Kyiv: Education of Ukraine. [in Ukrainian].
6. Tsymbaliuk, N. M. (2001). *Sotsiologiia dozvillia [Sociology of leisure time]*. Kyiv: DAKKiM. [in Ukrainian].

Отримано редакцією 28.03.2023 р.

УДК 372.461:801.82

DOI: 10.31376/2410-0897-2023-2-52-197-205

ДО ПРОБЛЕМИ МЕТОДІВ ТА ПРИЙОМІВ ФОРМУВАННЯ ТЕХНІКИ ЧИТАННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Сіранчук Наталія Миколаївна

доктор педагогічних наук, професор кафедри початкової освіти
Київський університет імені Бориса Грінченка, Педагогічний інститут
e-mail: syrachuknata@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-0472-5861

У статті визначено та експериментально доведено ефективність методів та прийомів формування техніки читання в учнів початкових класів. Встановлено, що якість і ефективність освіти здебільшого залежить від методичної майстерності вчителя. Пошуки найбільш ефективних прийомів навчання нерозривно пов'язані з удосконаленням уроку, його змісту й структури, оскільки він є основною формою організації освітньої діяльності учнів. Учителі початкових класів прагнуть, щоб заняття літературного читання залишали позитивні враження у свідомості кожного учня, оптимізували моральний, розумовий, емоційний, естетичний і мовний розвиток здобувачів початкової освіти, щоб у них формувалася інтерес до книги, любов до читання, прицелювалися вміння і навички корисні для життя і самоосвіти. Виробити в учнів уміння самостійно поповнювати свої знання можливо лише тоді, коли вчитель навчить кожного учня читати свідомо, швидко, правильно. Сформувати навички читання вголос допомагає система прийомів і вправ, що вдосконалюють зорове сприймання і вимову, а також сприяють синтезу сприйняття і розуміння.

Ключові слова: свідоме читання, швидке читання, правильне читання, зорове сприймання, вимова, синтез сприйняття і розуміння.

Постановка проблеми. Модернізація системи освіти України на засадах компетентнісного підходу уможливила ефективне підвищення якості початкової освіти. Пошук конкретних шляхів і способів

удосконалення якості початкової освіти здійснюється у різних напрямках: поліпшуються методи навчання, створюються інноваційні технічні засоби навчання, нарешті, визначається його зміст. Підвищення якості навчання учнів початкової школи загалом, залежить від розв'язання проблеми якісного навчання української мови зокрема. Сучасна початкова ланка освіти зорієнтована не тільки на грамотність учня Нової української школи, а й розвиток умінь самостійно поповнювати знання, орієнтуватись у стрімкому потоці наукової, суспільної і політичної інформації.

З огляду на ці вимоги формування в учнів уміння читати – одне з найважливіших завдань початкової освіти у НУШ. Реформування сучасної освіти досягло певних успіхів у його реалізації. Звичною стала увага до таких читацьких якостей учнів початкових класів, як правильність, усвідомленість, швидкість і виразність. З'явилася можливість не тільки спостерігати за становленням кожної з цих якостей, а й об'єктивно визначати результати навчання, тобто вміло керувати освітнім процесом. Цьому напряму методики навчання читати присвячено праці Т. Білявської, Н. Богданець-Білокаленко, Н. Васильківської, Т. Гарачук, С. Дубовик, Т. Качак, В. Науменко, І. Сухопарі та ін.

Якість і ефективність освіти здебільшого залежить від методичної майстерності вчителя[4].

Формулювання мети статті. розкрити найбільш ефективні методи та прийоми навчання читати, які нерозривно пов'язані з удосконаленням уроку, його змісту й структури, оскільки він був і залишається основною формою організації освітньої діяльності учнів.

Виклад основного матеріалу. Учителі початкових класів прагнуть, щоб заняття літературного читання залишали позитивні враження у свідомості кожного учня, оптимізували моральний, розумовий, емоційний, естетичний і мовний розвиток здобувачів початкової освіти, щоб у них формувалася інтерес до книги, любов до читання, прищеплювалися вміння і навички корисні для життя і самоосвіти.

Виробити в учнів уміння самостійно поповнювати свої знання можливо лише тоді, коли вчитель навчить кожного учня (навіть і того, хто має уповільнене мислення, обмежені здібності) читати свідомо, швидко, правильно.

Оскільки процес читання включає в себе дві сторони: одну, що знаходить своє вираження у русі очей і мово-звуко-рухових процесах, і іншу, що виражається в русі думок, почуттів, намірів читця, викликаних змістом прочитаного, то перебіг процесу читання у досвідченого читача складає: оптичне сприйняття надрукованого чи написаного, відтворення звукової оболонки слова та мовних рухів, відтворення змісту прочитаного.

Перші два моменти – техніка читання – мають стати об'єктом прискіпливої уваги вчителя не тільки в період навчання грамоти, а й у всій подальшій роботі, аж поки в класі зникне поскладове читання взагалі, коли помилки стануть поодинокими, а темп читання наблизиться до темпу розмовної мови. Тільки тоді можна починати роботу над виразністю, що і є кінцевою метою навчання читати вголос.

Сформувати навички читання вголос допомагає система прийомів і вправ, що вдосконалюють зорове сприймання і вимову, а також сприяють синтезу сприйняття і розуміння.

У ході читання відпрацьовувати інформацію допомагають три складники. Перший – зоровий аналізатор (сприйняття тексту рухом очей), другий – мовний (інформація промовляється – артикулюється) і третій – слуховий (слухається мовленнєвий переказ сприйнятого). Важливу роль тут відіграє образ слова, оскільки воно пов'язане з певним змістом. Часто, дивлячись на слово при багаторазовому читанні, ми сприймаємо і букви, і його загальну форму, і слова у вигляді окремих образів та цілих частин фраз. Від ступеня розвитку зорового, мовленнєвого та слухового аналізаторів залежить і активність пізнавальної діяльності. Мовленнєвому розвитку учнів (особливо в перших класах) сприяють ігри, що є перехідним етапом до освітньої діяльності. Наприклад:

Гра «Доберіть слово». Мета: визначити рівень мовленнєвого розвитку і збагатити активний словник новими словами.

Пропонуємо дібрати до слів-предметів по 2-3-4 слова-ознаки або дії. Скажімо: *весна – рання, затяжна, стрімка; книга – цікава, товста, старовинна, художня; ялинка – гарна, струнка, зелена; питання – складне, просте, риторичне.*

Гра «Яке слово довше». Мета: розвивати фонематичний слух; розкласти слова на склади, звуки; визначити послідовність звуків. Рекомендуємо пари слів, наприклад: *година* чи *хвилина*, *змія* або *черв'як*, *день* чи *ніч*, *зима* або *весна*.

Гра «Створіть нове слово». Мета: відпрацювати техніку читання (проговорювання) одно-, дво-, трискладових слів, наголос; збагатити словник; закріпити вимову голосних та приголосних (твердих і м'яких) звуків.

Пропонуємо учням слова, а до них завдання:

1. Прочитайте слова одно-двоскладові, з наголосом на I або на II складі; поясніть багатозначність або значення наведених слів: *бак, рак, мак, лак, так, гак; дуб, зуб, чуб, куб; жук, сук, лук, бук; лити, пити, шити, жити, бити; сила, тила, шила, лила; чайка, лайка, байка;*

2. Замініть букву, що позначає голосний звук: *бак, бік, бук, бик, бек; дім, дам, дим; лук, лик, лак; нас, ніс; булка, білка, балка.*

3. Прочитайте слова, що різняться буквеним складом: *обберуть – обдеруть; влетить – злетить; поповз – заповз.*

Гра «Слова зі слова». Мета: розвивати зоровий, слуховий та мовний аналізатори, відпрацьовувати звуко-буквений аналіз.

Пропонуємо до слів з підручника (*кіт, гастроном, тканини*) завдання:

а) із букв поданих слів скласти нові: *кіт – тік; гастроном – астроном, гном, трон, мат, том* та ін.; запишіть квазі-письмом слова, вказавши уже вивчені букви, що позначають голосні або приголосні (тверді, м'які) звуки.

Вправи, пов'язані з зоровим сприйманням, спрямовані, по-перше, на розвиток уважності до буквеного складу слова, тобто правильності читання, і, по-друге, на збільшення «поля читання», тобто на розвиток його швидкості.

Для формування в учнів уважності до буквеного складу слова дієвими є вправи на увагу вже з букварного періоду. Основою такої роботи визначено слова, дібрані вчителем із прочитаного на уроці тексту, й інші – з незначною відмінністю в буквеному складі. Учні пропонується прочитати ці слова і пояснити різницю в їх написанні та значенні. Наприклад, другокласники на уроці літературного читання опрацьовують оповідання. З метою відпрацювання учнівської уважності вчитель обирає з тексту кілька слів (не більше семи), а до них додає слова, відмінні за буквеним складом: *парта – карта, лайка – байка, лити – шити, жити – бити* тощо. Слова варто добирати так, щоб вони відрізнялися однією-двома літерами, префіксами і таке ін. На вправу вчитель відводить до однієї хвилини ще до початку роботи над текстом, щоб у процесі його читання учні не припускались помилок у цих словах.

У ході читання чітко сприймається текст, що перебуває у зоні ясного бачення. Завдяки периферичному зору частково помічається і текст навколо цієї зони. У процесі читання периферичний зір забігає наперед, нібито готуючи сприйняття для ясного бачення. Помітивши, спіймавши поглядом контури слова, на основі смислу вже сприйнятої частини тексту, читець може здогадуватися, яке слово буде далі і передбачати його. Це передбачення й називається антиципацією. Розвивати її можна і варто уже з I класу. Бажано практикувати читання тексту, де спочатку даються слова з пропущеними окремими буквами, потім – речення з пропущеними словами. Наприклад, *Ма...а, Па...а, пар...а, ст...л, сні...;* *Діти читають..., Мороз скував... Зозуля гучно....* Учні зіставляють записаний на мультимедійній дошці текст з друкованим у підручнику. Самі складають твори-мініатюри за малюнком з подальшим написанням і прочитанням його.

Для розширення «поля читання» учнів доцільно використовувати метод моментального зорового сприйняття, котрий уможливорює розширити лексичний запас учня. В процесі використання вправ варто використовувати слайди або картки зі словами різного буквеного складу, зображеними друкованим шрифтом. Матеріал демонструється учням у певній послідовності на мультимедійній дошці.

Слайд 1. Односкладові слова:

- з двох літер: *ти, їм, п'ю, яр;*
- з трьох літер: *мак, рак, лак;*
- з чотирьох букв зі збігом двох приголосних на початку: *стіл, крем, кран, край;*
- з чотирьох букв зі збігом двох приголосних у кінці: *віск, міст, бант, банк;*
- з п'яти букв зі збігом трьох приголосних на початку: *страх, вкрив, збрив;*
- з шести букв зі збігом двох приголосних на початку і в кінці: *правда, кривда, трутні.*

Слайд 2. Двоскладові слова:

- з двох прямих складів з наголосом на першому: *поле, піна, море, горе;*
- з двох прямих складів з наголосом на другому: *поля, вода, коза;*
- перший – обернений наголошений, другий – закритий: *атлас, ордер;*
- перший – прямий, наголошений, другий – закритий: *берег, вісім, ворог;*
- перший – прямий, другий – закритий, наголошений: *багаж, запас, вагон;*
- зі збігом двох приголосних на початку, перший склад наголошений: *площа, прима, фраза;*
- зі збігом двох приголосних у середині, з першим наголошеним: *космос, маршал, майстер;*
- зі збігом двох приголосних у середині, з другим наголошеним: *ведмідь, мигдаль, мікроб;*
- зі збігом двох приголосних на початку і в середині, з першим наголошеним: *правда, старші;*
- зі збігом двох приголосних на початку і в середині, з другим наголошеним: *трамвай;*
- зі збігом трьох приголосних на початку, з першим наголошеним: *зброя, встала;*

Слайд 3. Трискладовими словами:

- з наголосом на першому складі: *вулиця, вудочка, курочка;*
- з наголосом на другому складі: *дорога, ворона, корова, учитель;*
- з наголосом на третьому складі: *молоко, бузина, барабан;*

- зі збігом двох приголосних на початку, перший склад наголошений: *грамота, вмилася*; другий наголошений – *вчинила*; третій наголошений – *глибина*;
- зі збігом двох приголосних у середині: *загадка*;
- зі збігом трьох приголосних на початку: *вставати, вкладати*;
- зі збігом трьох-чотирьох приголосних у середині: *потомство*.

Слайд 4. Багатоскладові слова:

фотоапарат, вчителька, енциклопедія.

Слайд 5. Слова на зразок: *кінець-кінцем, віч-на-віч, всього-на-всього та ін.*

Слайд 6. Складні речення, розділені на синтагми і записані «віршованим набором»:

Гніздо у білки,

як у пташки, утворене:

з гілок,

із галузок.

Важливо показувати кожний слайд класу протягом 0,5 – 1 секунд. На вправу відводиться на уроці до 1 хвилини: 10 секунд – на читання 10 слів (на урок добирається до 10 слайдів), а решта часу – на перевірку розуміння прочитаного. Оскільки ця вправа ігрова, їй можна дати назву «Впіймай слово» тощо.

До наступних шаблів складності вчитель може переходити не раніше, ніж переконавшись у тому, що кожен учень навчився швидко схоплювати поглядом слова певного типу.

Для вдосконалення вимови необхідно систематично практикувати вправи з розвитку мовлення учнів. Погане мовлення породжує нерозбірливе читання, що неминуче знижує рівень розуміння прочитаного. Необхідно домогтися, щоб мовлення кожного учня було чітким, розбірливим, досить голосним і, звичайно, правильним щодо орфоєпії.

Для закріплення у мовленні учнів правильних норм наголошення слів у виучуваному тексті можна визначити такий словник-мінімум:

2 клас

Наголос на 1-му складі: *кИдати, вИпадок, рАЗом, рОзвідка, вІрші, вІршів, прИповідка, Олень, спИна, цАрина, немає чАсу, щИпці, грОшей, дрОва, зОзла, фОльга, кУрятина, бУдемо, дОлішній, пІлітковий, дОнька, рЕшето, ЗАгадка.*

3 клас

Наголос на 2-му складі: *фенОмен, везлА, генЕзис, завдАння, абИ де, аджЕ, абИколи, анІж, рукОпис, правОпис, перЕбіг події, пізнАння, новИй, щавЕль, борОдавка, вимОга, вітчИм, граблІ, дочкА, зубОжіти, зубОжілий, фартУх, подУшка, позАторік, тріскОтнява, ненАвидіти, добУток, квартАл, чорнОзем, чорнОслив, оптОвий, отАман, індУстрія.*

4 клас

На 3-му і подальшому складі: *розв'язАння, сільськогосподАрський, сторінкИ (множина), одинАдцять, кіломЕтр, ідемО, беремО, абИяк, ідетЕ, асиметрІя, бюлетЕнь, навчАння, псевдонІм, кропивА, болотИстий, валовИй, ветеринАрія, інженЕрія, мозолИстий, наздогАд, некролОг, осокА, каталОг, бюлетЕнь, рукопИсний, кулінарІя.*

Подвійний наголос: *пОмИлка, зАвждИ, назАвждИ, правОпИсний, прОстИй, слІзьмИ, рОзІр, бАйдУже, кОрИсний, мАбУть, пЕрвІсний, тАкОж.*

Запропонований матеріал вчитель використовує на уроці в процесі виконання вправи «Говорить правильно!». Закріплюється вимова в читанні віршів, невеликих фраз, окремих речень (навіть узятих з виучуваного на уроці тексту), в яких є потрібне слово.

Щоб удосконалити вимову, необхідно працювати над дикцією і постановкою дихання під час читання вголос. На кожному уроці читання в процесі вивчення всього курсу навчання в початкових класах варто практикувати вправи (1 – 2 хв) для розвитку артикуляційного апарату, а також для постановки дихання.

Використовуючи на уроці спеціальні вправи на вдосконалення техніки читання – зорового сприймання та вимови, а також поглиблюючи розуміння матеріалу, вчитель тим самим активно втручається у процес формування навичок, що дає позитивний результат (див. таб.1.).

Таблиця 1

Результати перевірки техніки читання вголос учнями 3 класу на кінець навчального року

Класи	Нижче норми 50-60 слів	У межах норми 60-80 слів	Понад норму до 160 слів
Контрольний	12,9%	22,5%	64,6%
Експериментальний	2,9%	2,9%	94,2%

Зазначимо, що в тому класі, де вчитель активно втручається у процес формування читацьких навичок, учні читали не тільки швидко, а й правильніше, свідоміше, виразніше.

Навчити дітей добре читати вголос – це лише середина шляху до мети, поставленої перед сучасним учителем. Вищим щаблем є таке навчання учнів читати мовчки, за якого кожен досягне оптимального рівня динамічного читання.

Динамічним є зорове, швидке, свідоме і творче читання. Розкриємо суть кожного компонента, що входить у визначення. Досконале читання – зорове, воно характеризується вмінням читача сприймати інформацію зором, уникаючи слух. Швидке читання має широкий діапазон швидкості (від 300 до 800 слів за хвилину). В процесі свідомого читання вловлюється не тільки предметний зміст (фабула) тексту, а й визначається ставлення до прочитаного, сприймаються особливості емоційно-образного, естетичного змісту тексту. Творче читання пов'язане з умінням читача прослідкувати в процесі читання тільки за головною думкою («Що хоче сказати автор?»), а не заглиблюватися у значення окремих частин кожного з речень.

Щоб підготувати учнів початкових класів до такого читання, необхідно з другого семестру 1 класу у навчанні мовчазного читання послідовно практикувати систему вправ на збільшення «кута зору», розвиток зорової пам'яті, ліквідацію «бар'єра проговорювання» і скорочення кількості «регресій»; розвиток мовної здогадки, виховання уваги, зосередженості, інтересу до читаного, вдосконалення способів перевірки розуміння прочитаного. У сучасній дидактиці початкової освіти для навчання швидкого читання мовчки активно застосовуються мультимедійні ігрові тренажери, що сприяють легкому регулюванню швидкості та обсягу матеріалу, дозволяють тренувати зір таким чином, щоб він швидко сприймав якомога більший обсяг інформації.

Психологами доведено, що одиницею сприймання тексту у досвідчених читців є слово, а не буква, і що текст ми сприймаємо в момент пауз-фіксацій. Відрізок тексту, що сприймається при зупинці, називається «кутом зору». Чим ширший кут зору, тим менше зупинок і вища швидкість читання.

Пришвидшувати читання внаслідок розширення кута зору можливо й іншими методами. Одним з них є моментальне зорове сприймання. Для вправ на розширення кута зору треба підготувати мультимедійний матеріал із записом слів у стовпчик:

Арка	Аул	Акробат	Атмосфера
Армія	Атлас	Автомат	Атракціон
Акт	Атлет	Агронóm	Аплодисменти
Атлас	Автó	Апарат	Автомобіль
Атом	Ажур	Аромат	Акордеон

Учням пропонується за обмежений час (від 5 до 10 с.) прочитати мовчки слова, не розбиваючи на склади, а миттєво впізнаючи їх. Із кожним мультимедійним матеріалом можна працювати кілька уроків, попередньо переставивши слова. Кількість слів поступово збільшується, а час не змінюється.

Щоб не читати слова по складах, а миттєво впізнавати їх, учні повинні навчитися читати згори вниз. Для цього учень спрямовує погляд не на окреме слово, а на весь рядок; розширивши поле зору, погляд ковзає у центрі колонки, трохи коливаючись з одного боку у другий.

Після того, як слова мовчки прочитані на плакатах, необхідно перевірити, наскільки зрозумілі їх значення учням.

Поступово завдання ускладнюємо: для зорового сприймання пропонуємо не окремі слова (оскільки кут зору, за якого сприймається лише одне слово, дуже малий), а словосполучення, написані в колонку по 2 – 3 і більше слів у рядку, а також уривки творів, де текст набраний вузькими колонками:

1	2
<i>Світить сонце. Знесла курочка яєчко. Зірка з'явилася на небі. Дівчинка вишиває.</i>	<i>Писанка – символ зародження Всесвіту, життя. Її розписували на гусячих, качачих, журавлиних яйцях, а пізніше на курячих. Кожен візерунок на писанці щось означає.</i>

Для індивідуальної роботи з учнями рекомендується використовувати роздруковані таблиці, де тексти набрані подібним чином. Дуже важливо, щоб у кожного учня на уроці була роздрукована таблиця з запланованим для роботи текстом. Учитель пропонує прочитати уривок тексту за обмежений час (0,5 – 2 хв) залежно від мети, нагадуючи учням про дотримання прийомів читання.

У продовж кількох уроків підряд доцільні такі вправляння з різними текстами, які містять однакову кількість слів, щоб домогтися прочитання за той самий час.

Періодично варто давати і такі завдання: «Хто найшвидше прочитає?», «Хто прочитає текст за одну хвилину?», «Прочитай текст і зазнач затратений час».

Подібні завдання учні виконують в процесі роботи над програмовим текстом. Так, третьокласникам було запропоновано прочитати мовчки один з текстів підручника. Прочитавши, учні мали записати затратений час (див. таб.2).

Таблиця 2

Результати поточної перевірки читання

Затрачений час	1 – 2 хв	2 – 3 хв	3 – 4 хв	4 – 5 хв
Кількість учнів (у %)	35,2	20,5	26,4	17,9

Після читання перевірялось розуміння, запам'ятовування і засвоєння прочитаного твору. Виявилось, що ті учні, які читали швидше, запам'ятали, зрозуміли і засвоїли текст краще, ніж ті, у яких швидкість була нижчою.

Систематичне використання описаної вправи допомагає розвивати в учнів зорову пам'ять, розширювати кут зору, нарощувати швидкість читання, збагачувати словниковий запас, виховувати увагу, зосередженість під час читання.

З нагромадженням читацького досвіду активна артикуляція переходить у пасивну, внутрішню: читаючи мовчки, учні продовжують подумки проговорювати те, що читають; дехто навіть ворухить губами. Отже, зчитувана інформація спрямовується не зоровими, а слуховими каналами, причому швидкість читання не перевищує швидкості мовлення. Подолання бар'єра промовляння – процес важкий, тут не обійтися без обережного підходу й уваги вчителя[1].

У 1 класі у зв'язку з переходом від читання вголос до мовчазного допускається читання пошепки, обмеження вводяться лише на кінець року. У 2 класі читання пошепки уже має зникнути. Досягненню поставленої мети сприяє вправа «Читаючи мовчки, лічи вголос», суть якої полягає в наступному. Вчитель демонструє слайд, на якій записане спочатку одне слово (легке), потім два і т. ін., пропонує учням лічити вголос: 1, 2, 3, 4, ..., 10 і одночасно дивитися на слово. Слайд закриває і перевіряє розуміння прочитаного. В такий спосіб зайнято слуховий канал, внутрішня артикуляція переключена на лічбу, інформація під час читання передається безпосередньо в мозок.

Погано, коли читач в'язне в окремих словах чи фразах, перечитує їх, весь час повертаючись назад. Таке читання нераціональне, бо швидко стомлює, вимагає великої затрати енергії, часу і напруження. Необхідно вчити учнів початкових класів читати дуже уважно, не повертатися до прочитаного. Подібні повернення – «регресії» – найчастіше є ознакою нервовості, відсутності зосередження. Дослідники радять: щоб ліквідувати регресії, найкраще закривати прочитаний текст лінійкою рядок за рядком. Ця вправа виховує в учнів волю, терпіння, наполегливість, а також сприяє підвищенню швидкості читання, що залежить не лише від оптичного сприйняття.

Оскільки в процесі читання очі рухаються не лише зліва направо, а й навпаки, тобто регресивно, то завдяки цьому виправляється невдале попереднє сприйняття. Але ж так затримується процес, знижується швидкість читання. В процесі експерименту позбувалися регресій шляхом затуляння аркушем цупкого паперу прочитаних учнями рядків. Цей відомий прийом усуває можливість мимовільної регресії, прискорить читання, але не розуміння тексту. Щоб, позбуваючись регресії, досягти й очікуваного розуміння, варто уважно вивчити зміст, обрати невідомі чи важкі слова – як для усвідомлення, так і для прочитання (скажімо, слова з багатьма приголосними). Перед читанням рекомендуємо записувати їх на мультимедійній дошці, розібрати разом з учнями, особливо приділяючи увагу слабким у навчанні учням. Чим менше в тексті складних слів для учня, тим краще рухається його погляд, рідше відволікається на несподівані перепони, тобто робить менше зупинок. Про це варто пам'ятати: перед кожним важким словом учень зупиняється, розглядає його, намагається прочитати (іноді кілька разів). Внаслідок цього знижується темп, втрачається час, логічний зв'язок слів.

Після першого разу вчитель може запропонувати прочитати цей текст або окремий смисловий блок вдруге з обліком часу. Розуміння змісту перевіряється контрольними запитаннями. Такі вправи проводяться 2-3 рази за урок. Після кожного підходу й фіксування часу варто робити паузу, щоб учні перепочили. При цьому вони виконують корисні вправи, наприклад, кругові рухи очима, головою, струшують руки, потягуються тощо.

Процес оптичного сприйняття у досвідчених читців завжди включає момент здогадки, передбачення ходу подальшої думки автора. Тому, починаючи з періоду навчання грамоти, доцільно виконувати з учнями вправи спрямовані на розвиток мовної здогадки («Прочитай і здогадайся»).

Другокласникам був запропонований текст з пропущеними буквами (12,6%). Завдання всі виконали правильно і швидко:

У зеленому затиши.... храмі, уся перепле... золотими нитями сонця, на висо.... гінкому стебельці росла луго... цари... – ромаш.... Рівна, висока, з сумно нахи.... набік яскраво-жовтою, у білих ніжних прозо... пелюсто... голів..., це й зверху прикроплена дріб..... росич....

Кількість пропущених букв поступово зростає, доходячи до 30 – 35%.

Основною умовою, якої варто дотримуватись у навчанні учнів початкових класів швидкого

читання, є систематична праця над усвідомленням тексту, всіх його слів, словосполучень, фраз. Мета читання – розуміння змісту прочитаного, в той час як техніка читання – тільки засіб для досягнення цієї мети. Поряд з традиційними способами і прийомами перевірки результатів розуміння змісту прочитаного можна користуватися тестуванням. Це – простий, зручний, об'єктивний і надійний спосіб перевірки запам'ятовування, розуміння і засвоєння прочитаного.

Названі методи, прийоми і вправи спрямовані на формування в учнів уміння швидко читати мовчки за правильного і творчого впровадження у навчальний процес дають хороші результати (див. табл. 3.).

Таблиця 3

Результати перевірки техніки читання мовчки у четвертокласників на кінець навчального року

Клас	Нижче норми до 105 слів	Норма 110 – 140 слів	Понад норму	
			до 400 слів	500 слів і вище
Контрольний	22,5%	32,5%	45%	-
Експериментальний	-	21,1%	48,6%	30,3%

Розвитку пильності зору та уважності, необхідних для швидкого читання, сприяють вправи типу: – прочитайте речення і підкресліть спочатку слова, що позначають предмети, дії, ознаки; слова зі збігом приголосних та голосних: ПГ, ППГ, ПППГ, а також зорові та слухові диктанти; – прочитайте речення, знайдіть і підкресліть букви, що позначають голосні, приголосні (тверді та м'які), і ті, що не вимовляються, сполучення *жа, ча, ща, жу, чу, шу, жи, чи, ци*, з знаком м'якшення.

Зорові диктанти доцільно чергувати зі слуховими, оскільки між ними існує певний взаємозв'язок. Коли проводяться вправи для розвитку зорового сприйняття, одночасно вдосконалюються і слухові. Для цього добираємо речення або невеликі тексти з підручника. Проговорюємо чи записуємо на дошці і показуємо на короткий час без повтору. Це спонукає учнів зосередитися, прочитати уважно і швидко, а потім відтворити. Слухові і зорові диктанти рекомендуємо проводити 1-2 рази на 10 днів. Обсяг речень (текстів) збільшуємо поступово, а час експозиції (показу) або читання обмежуємо. Тексти пропонуємо приблизно такі:

Перший клас. *Тане сніг. Іде дощ. Небо похмуре. Микола захворів. Поле потемніло.*

Другий клас. *Читай книгу. Стефанія йшла зі школи. Зелениють сади і поля. Наша сім'я живе дружно. Був теплий весняний день. Насунули важкі хмари.*

Третій – четвертий класи. *Київ – столиця нашої Батьківщини. Учні підливають розсаду. Козаки з'їхалися на зустріч. Треба бути чесним і добрим. Хрести сяють над Софійським собором у Києві. Влітку наша сім'я відпочивала на Дніпрі.*

Читання – основний метод роботи з текстом. Тож на читання з учнями початкових класів, за нашою методикою, варто виділяти на уроці не менше 30 хв. Учні пропонуємо читати підряд і частинами, вибірково, з коментарем, самостійно, отримавши певні завдання. Це допомагає зрозуміти систему образів твору, його логіку, емоційність, усвідомити зміст і форму. Та найголовніше – навчити переказувати, міркувати, співпереживати.

Уміння читати свідомо успішно формується під час самостійної роботи над текстом. Варто пропонувати учням знайти відповідь на запитання, що потребує не лише відтворення прочитаного, а його узагальнення. Такі завдання учні виконують майже на кожному уроці.

Для автоматизації навички читання важливо переключати увагу учня з самого процесу на осмислення змісту прочитаного. Тут корисні вправи, які спонукають учня розв'язувати «маленькі розумові завдання» відповідно до змісту оповідання: відгадувати загадки, продовжувати незакінчені оповідання тощо[5].

Усвідомити зміст тексту неможливо без точного прочитання кожного слова і речення. Учні треба вчити читати правильно і плавно. Порушення плавності призводить до «кострубатого» читання, зайвих пауз між словами та словосполученнями, а інколи й до читання складами. Тому варто уважно слідкувати, щоб дібрані для тренувань речення учні читали з відповідною інтонацією, яка передбачається змістом і кінцевими розділовими знаками, дотримувалися їх і в середині речення, а також правильно розставляли логічні наголоси.

Працюючи над творами, необхідно дбати про формування навички виразного читання. А це не вдається без усвідомлення змісту й ідеї прочитаного. Тут стають у пригоді такі вправи:

1. Підготовка до читання твору за ролями.
2. Виявлення загального настрою, що виникає у читача під час читання твору.
3. Підготовка й проведення конкурсу читців: вибір учнями віршів за власним уподобанням; попереднє їх прочитання, щоб відразу було зрозуміло: твір подобається читцю.
4. Акцентування на художніх засобах мови, знайдених письменником. Наприклад, які рядки вірша дають змогу не тільки побачити окремі картини, а й почути звуки, відчутти запахи?

Виробленню вмінь учнів швидко читати сприяє також кількаразове звернення до того самого тексту. А щоб учням не було нудно його перечитувати, варто урізноманітнювати роботу: практикувати завдання прочитати виразно, вибірково, зробити певний висновок, узагальнення тощо. Це потребує від учнів поглибленого осмислення змісту, висловлення власних суджень щодо прочитаного.

Для вдосконалення навичок 1-2 рази на тиждень варто практикувати напівголосне читання, особливо корисне для учнів, які ще є недостатньо вправними в читанні.

Звичайно, що учні мають різні читацькі навички. Тому, готуючись до уроку, варто продумувати форми і методи індивідуальної роботи з ними: одним треба поліпшувати техніку читання, іншим – удосконалювати вже сформовані вміння. Для сильних учнів варто добирати додаткову літературу (інформацію з інтернет ресурсів, вправи), важливо ускладнювати вимоги до домашньої роботи, наприклад, проілюструвати головну думку твору малюнком. Потім за учнівськими малюнками варто проводити вибіркоче читання під час перевірки домашнього завдання, переказування тексту, при складанні плану переказу і таке ін.

Перелічені види завдань, а також жести, міміка, забарвлення голосу, темп – усе варто спрямовувати на вироблення в учнів потрібної техніки читання.

Учні початкових класів здатні сприймати великий обсяг інформації. Ці потенційні можливості варто реалізувати. Адже швидке мовчазне читання – один з шляхів підвищення якості навчання та когнітивного розвитку особистості.

Список використаної літератури

1. Білявська Т. М. Методика навчання літературного читання. Миколаїв: СПД Румянцева, 2017. 109с.
2. Дژهжелей О. Диференційований підхід до формування навички читання. *Початкова освіта*. Київ, 2012. № 10. С. 3.
3. Качак Т. Дитяча література та методика навчання літературного читання. Методичні рекомендації. Івано-Франківськ, 2020. 62 с.
4. Сіранчук Н.М. Формування лексичної компетентності в учнів початкових класів на уроках української мови : Монографія. Київ: «Центр учбової літератури», 2017. 288 с.
5. Торчинська Т.А., Гарачук Т.В. Методика навчання літературного читання: навчальний посібник. Умань: ВПЦ «Візаві», 2017. 133с.

METHODS AND TRAINING TOOLS OF FORMING THE READING TECHNIQUE OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS

Siranchuk Nataliia

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor at the Department of Primary Education
Borys Grinchenko Kyiv University

Introduction. *The article identifies and experimentally proves the effectiveness of methods and training tools for the formation of reading techniques in primary classes. It has been established that the quality and effectiveness of education mainly depend on the methodological skills of the teacher. The search for the most effective teaching methods is inextricably linked to the improvement of the lesson, its content and structure since it is the main form of organization of educational activities of pupils.*

Primary school teachers strive to ensure that the literary reading classes leave positive impressions in the consciousness of each pupil, and optimize the moral, mental, emotional, aesthetic and linguistic development of applicants for primary education so that they develop an interest in the book, a love of reading, skills and skills useful for life and self-education.

Purpose. *The article aims to disclose the most effective methods and techniques of teaching to read, which are inextricably linked to the improvement of the lesson, its content and structure since it was and remains the main form of organization of educational activities of pupils.*

Methods. *In the process of research, the author used a comparative analysis of all parameters of reading skills. Namely: analysis of the way of reading of pupils, analysis of correctness of reading of pupils, analysis of expressiveness of reading of pupils, analysis of pace of reading of pupils, analysis of comprehension of pupils.*

Results. *The results of the study allowed confirming the effectiveness of experimental methods of development of reading techniques of junior pupils by using the methods and training tools of teaching described in the article.*

For the formation of pupils' attentiveness to the literal composition of words effective exercises focused on the formation of attention beginning with the study of letters. The basis of this work is defined by the words picked up by the teacher from the text, and other words with slight differences in the letter syllable.

The smaller the number of complex words for the pupils, the better his look moves, less often distracted by unexpected obstacles, that is, makes fewer stops. It is worth remembering: before each difficult word the student stops, considers it, tries to read, sometimes several times. As a result, the pace is reduced; time is lost, logical

connection of words is.

Originality. The scientific originality of the results of the study consists of the correct approximation of the methods of formation of the reading technique of junior pupils.

Conclusion. The main conclusion: Developing the ability of pupils to expand their own knowledge is possible only when the teacher teaches each pupil to read consciously, quickly, and correctly.

Forming reading skills aloud helps the system of techniques and exercises that improve visual perception and pronunciation, as well as promote the synthesis of perception and understanding.

Key words: Conscious Reading, Rapid Reading, Correct Reading, Visual Perception, Pronunciation, Synthesis of Perception and Understanding.

References

1. Bilyavska, T. M. (2017). *Metodyka navchannia literaturnoho chytannia. [Methods of teaching literary reading]*. Mykolaiv: SPD Rummyantseva. [in Ukrainian].
2. Jezhelei, O. (2012). Dyferentsiiiovanyi pidkhd do formuvannia navychky chytannia. [Differentiated approach to the formation of reading skills]. *Pochatkova osvita – Primary education, 10, 3.* [in Ukrainian].
3. Kachak, T. (2020). *Dytiacha literatura ta metodyka navchannia literaturnoho chytannia. [Children's literature and methods of teaching literary reading]*. Ivano-Frankivsk, Ukraine. [in Ukrainian].
4. Siranchuk, N.M. (2017). *Formuvannia leksychnoi kompetentnosti v uchniv pochatkovykh klasiv na urokakh ukrainskoi movy [Formation of lexical competence in primary school students in Ukrainian language lessons]* Kyiv: Center for Educational Literature. [in Ukrainian].
5. Torchynska, T.A., & Harachuk T.V. (2017). *Metodyka navchannia literaturnoho chytannia: navchalnyi posibnyk [Methods of teaching literary reading: a study guide]*. Uman: VOC «Vizavi». [in Ukrainian].

Отримано редакцією 29.03.2023 р.

УДК 373.3:371.26 (064)

DOI: 10.31376/2410-0897-2023-2-52-205-213

МОНІТОРИНГ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ УЧНІВ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

Василук Алла Володимирівна

доцент, доктор педагогічних наук, доцент

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського

e-mail: allawasyluk@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-6542-5649

Кіт Галина Григорівна

доцент, кандидат педагогічних наук, доцент

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського

e-mail: galinakit12@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-2986-9079

Якість освіти є одним із важливих показників, за яким визначають результативність та ефективність системи освіти. В Україні розроблено та запроваджено національну систему моніторингу якості освіти, яка оцінює наявний стан освітньої системи, допомагає виробляти обґрунтовані управлінські рішення, що забезпечать її успішний розвиток. У статті розкрито поняття «якість освіти», «моніторинг якості освіти», критерії оцінювання навчальних досягнень молодших школярів. Акцентовано на тому, що моніторинг якості початкової освіти будується на особистісних досягненнях учня, сформованих компетентностях, показано специфіку формувального оцінювання. Дано аналіз портфоліо учня як ефективного інструмента здійснення моніторингу якості освіти в Новій українській школі. Зроблено висновок, що моніторинг якості освіти є ефективним засобом практичної реалізації завдань модернізації освіти, активізації діяльності всіх учасників освітнього процесу.

Ключові слова: початкова освіта, якість освіти, моніторинг, особистісні досягнення та компетентності учнів.

Постановка проблеми. Якість освіти є одним із важливих показників, за яким визначають результативність та ефективність системи освіти. Однак останнім часом **загрозливими викликами для неї стали пандемія Covid-19 та російсько-українська війна.** За даними міжнародного дитячого фонду ЮНІСЕФ, біля 2,2 мільйонів українських дітей перебувають в інших країнах, фактично двоє з трьох дітей переміщені внаслідок бойових дій. Ускладнюють забезпечення належного навчання учнів нестача вчителів, відсутність бомбосховищ та укриттів у закладах освіти, а також зруйновані школи. Значна частина учнів навчаються дистанційно, що створює додаткові труднощі в їх навчанні через поганий або відсутній Інтернет, брак гаджетів та ін. Серед інших проблем – великий обсяг матеріалу для самостійного навчання, неможливість навчатися за обраною освітньою програмою, відсутність підручників. Слід враховувати й проблеми, пов'язані із складним емоційним станом дітей та їх батьків. Усе це тільки посилює освітні

втрати. Звідси проблема функціонування освіти, зокрема початкової, та утримання її якості має знаходитися в епіцентрі уваги суспільства, педагогів і батьків.

У складних умовах воєнного стану науковцями і педагогами здійснюються пошуки альтернативних форм організації освітнього процесу, ефективних педагогічних та інформаційних технологій. Багато закладів освіти відкрили е-платформи з навчальними матеріалами. Команда онлайн-школи Grand-Expo на період воєнного стану в Україні відкрила доступ до 532 кейс-уроків, які допомагають дітям навчатися, розвиватися та з користю проводити вільний час. «Атмосферна школа» у період дії воєнного стану пропонує безоплатно долучитися до пакета «Слухач». Центр дистанційної освіти А+ організовує проведення для всіх дітей України уроків у ZOOM.

Першочерговим завданням у цих складних умовах залишається реалізація Державного стандарту базової середньої освіти, який розроблено відповідно до Концепції Нової української школи, неперервне відстеження її ходу та результатів. Особливе значення для подальшого розвитку та реформування освітньої галузі має модель Національного технопарку з підвищення якості освіти, що є актуальним і в умовах війни, оскільки стосується підвищення якості освіти, створення безпечного для життя та здоров'я середовища, трансформації системи управління освітою тощо [1].

З моменту запровадження реформи шкільної освіти питання якості та ефективності освіти стало пріоритетним для органів управління освітою, закладів загальної середньої освіти та вчителів. Багато педагогічних ініціатив та інновацій було спрямовано на підвищення якості шкільної освіти, що є головним завданням реформи. При цьому важливим є пристосування освітнього процесу до індивідуальних навчальних потреб та можливостей учнів.

Зважаючи на важливість якісної освіти, володіння необхідною інформацією в освітній галузі на законодавчому, змістовому рівнях, у практичному вимірі, з тим щоб мати змогу вчасно усунути існуючі недоліки та зробити прогноз щодо подальшого розвитку освіти, в Україні розроблено та запроваджено національну систему моніторингу якості освіти (починаючи з постанови Кабінету Міністрів України від 25 серпня 2004 року за № 1095 «Про деякі питання запровадження зовнішнього оцінювання та моніторингу якості освіти»). Підтвердження потреби, а також свідченням становлення та розвитку національної системи моніторингу якості освіти в Україні стало запровадження зовнішнього тестування навчальних досягнень учнів – випускників шкіл (разом з МОН України та Центром тестових технологій Міжнародного Фонду «Відродження»), забезпечення участі України в міжнародних порівняльних дослідженнях якості освіти, зокрема TIMSS, PISA.

Проведення моніторингових досліджень якості освіти дає змогу виявити та відстежити тенденції у розвитку якості освіти, встановити відповідність фактичних результатів освітньої діяльності передбачуваним, оцінити можливі відхилення, їх причини, намітити шляхи подолання виявлених недоліків. Отримання інформації, яка характеризує наявний стан певної освітньої системи, допомагає виробляти обґрунтовані управлінські рішення, що забезпечать її успішний розвиток. Здійснювати управління якістю освіти, на думку Т. Лукіної, означає здійснювати моніторинг; оцінювати ситуацію та її наслідки для освітнього закладу, системи освіти певного рівня, суспільства і держави у цілому; інтерпретувати певним чином отримані результати і прогнозувати наслідки та моделювати можливі сценарії розвитку подій у майбутньому з урахуванням всіх чинників впливу, визначати шляхи усунення негативних чинників і розробляти стратегії розвитку освітньої системи або закладу освіти» [2, с. 6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Забезпеченню моніторингу якості вітчизняної освіти присвячені розробки О. Ішутіної, О. Локшиної, Т. Лукіної, О. Ляшенка, О. Майорова, Н. Мельникової, В. Приходька, О. Савченко та ін. Особливості моніторингу якості функціонування ЗЗСО висвітлювали С. Бабінець, О. Дахін, Г. Єльнікова, В. Кальней, Г. Полякова, В. Приходько та ін.; моніторинг у системі роботи вчителя досліджували О. Коваленко, Р. Яковлева; навчальні досягнення учнів як засіб педагогічного вимірювання – В. Єфименко, А. Кузьмінський, О. Онопрієнко; моніторинг навчальної діяльності учнів – Д. Бодненко, О. Жильцов, О. Лещинський, З. Рябова та ін. У цілому, дослідження науковців зосереджувалися на зовнішній та внутрішній оцінці якості освіти, зокрема: ресурсів, що вкладено в освіту; організації освітнього процесу; результатів освітньої діяльності, а також прогнозів та тенденцій розвитку освіти.

Формулювання мети статті. Мета даної публікації полягає в аналізі сучасного наукового доробку щодо заявленої проблематики, а також з'ясування особливостей моніторингу рівня навчальних досягнень учнів початкової школи (інструментарію, показників, результативності, індикаторів оцінювання) та підвищення рівня навчальних досягнень учнів шляхом їх регулярного вимірювання та цілеспрямованого коригування.

Виклад основного матеріалу. Трактуючи поняття якості освіти, звернемо увагу на те, що, незважаючи на численність досліджень із цієї проблеми, єдиного розуміння якості освіти досі не сформовано, дане поняття знаходить різне трактування у наукових дослідженнях. Одні вчені розглядають

якість освіти як інтегральну характеристику системи освіти, яка відображає ступінь відповідності досягнутих освітніх результатів нормативним вимогам, а також соціальним та особистісним очікуванням. Інші – як ступінь задоволення очікувань різних учасників освітнього процесу від наданих закладом освіти послуг або як ступінь досягнення освітніх цілей та завдань. В Енциклопедії освіти поняття «якість освіти» визначено як збалансована відповідність певного освітнього рівня (загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти тощо) численним потребам, цілям, умовам, затвердженим освітнім нормам і стандартам, яка встановлюється для виявлення причин порушення цієї відповідності та управління процесом поліпшення встановленої якості [3, с. 1017].

Міжнародний інститут планування освіти пропонує розглядати якість освіти як якісні зміни в навчальному процесі та в середовищі, що оточує учнів, які можна зафіксувати як покращення їхніх знань, умінь та цінностей. Якість освіти передбачає зміну рівня освіченості учнів, раціональне використання їх часу, збереження здоров'я та високу самооцінку. Однак високі показники засвоєння окремого навчального предмету не завжди є показником високої якості освіти. Час та зусилля можуть бути витрачені на засвоєння непотрібних, неважливих знань, які не відображають сутності визначених у стандартах компетентностей.

Покращення якості освіти є головною метою будь-якої освітньої реформи. У контексті реформи шкільництва (розпочатої у 2017 році) якість загальної середньої освіти обумовлена, на думку О. Савченко, такими чинниками, як: повне і своєчасне охоплення навчанням усіх дітей шкільного віку; різнобічне використання досягнень попереднього періоду навчання; осучаснення та оздоровлення освітнього середовища; впровадження методик особистісно і компетентісно зорієнтованого навчання, виховання і розвитку учнів; технологічність методик навчання; моніторинговий супровід освітнього процесу; адекватна підготовка педагогічних кадрів [4].

Критеріями оцінювання навчальних досягнень молодших школярів, що відповідають нормативній базі для імплементації з 2011 року Державного стандарту початкової загальної освіти, визначено: повноту – обсяг засвоєних знань і умінь, передбачених навчальною програмою; глибину – наявність знань і вмінь, які відображають зв'язки й закономірності у змісті навчального курсу; дієвість – готовність застосувати знання і вміння у подібних (типових) ситуаціях, у тому числі життєвих; гнучкість – здатність знаходити варіативні способи застосування знань і вмінь при змінених умовах; конкретність і узагальненість – наявність узагальнених знань, здатність підводити конкретні знання під узагальнені; стислість і розгорненість – здатність виявити свої знання і вміння компактно або, навпаки, розлого показати покрокові операції, необхідні для досягнення певної навчальної мети; систематичність – спроможність осмислити наявні знання і вміння як базову сукупність для інших знань і вмінь; системність – здатність об'єднати в певну структуру знання, уміння і навички, засвоєні в різний час; усвідомленість – розуміння зв'язків між елементами знань, розрізнення суттєвих і несуттєвих зв'язків, засвоєння способів здобування знань, уміння їх застосовувати; міцність – тривале утримання в пам'яті знань, умінь і навичок, готовність за необхідності їх застосувати.

Оцінювання навчальних досягнень учнів здійснюється у відповідності до виділених чотирьох рівнів їх прояву: початкового, середнього, достатнього, високого. Узагальнені характеристики цих рівнів спроектовано (О. Онопрієнко) на зміст початкової освіти наступним чином:

I рівень – упізнання (знання-запам'ятовування, ідентифікація), передбачає ознайомлювальний характер діяльності.

II рівень – розуміння (знання-копія, відтворення), передбачає переважно репродуктивну діяльність.

III рівень – застосування (знання-уміння, виконання нетипових завдань), поширюється на продуктивну діяльність реконструктивного плану.

IV рівень – обґрунтування (знання-трансформації, творчість), передбачає творче застосування знань [5, с. 188-189].

Особливе значення у характеристиці якості початкової освіти має оволодіння учнями такими новоутвореннями цього віку, як уміння вчитися, готовність (операційна, змістова) для продовження навчання в основній школі, моральна вихованість, позитивний соціальний досвід. В українських школах все більше уваги приділяють формуванню в учнів умінь працювати з різноманітною навчальною інформацією, а також формуванню громадянської позиції учнів, толерантності, усвідомленню ними своїх прав та обов'язків, освоєнню демократичних цінностей, культури міжособистісних відносин, умінь працювати в групах.

На міжнародному рівні якісний рівень освіти забезпечується за допомогою відповідних механізмів, що отримали назву моніторингу (від латинського *monitor* – той, хто спостерігає або той, хто застерігає). У педагогіці моніторинг розглядають як регулярне стеження за показниками розвитку особистості та його умовами з метою запобігання відхилень від норм. Енциклопедія освіти моніторингом якості освіти визначає спеціальну систему збору, обробки, зберігання і розповсюдження інформації про стан освіти, прогнозування на підставі об'єктивних даних динаміки і основних тенденцій її розвитку та розробку науково обґрунтованих рекомендацій для прийняття управлінських рішень стосовно підвищення

ефективності функціонування системи освіти [3]. Моніторинг навчальної діяльності молодших школярів дозволяє системно відстежувати якість освітнього процесу в початковій школі. Він сприяє вчасному коректуванню навчально-виховної роботи, зокрема створенню відповідних умов на основі аналізу зібраної інформації та педагогічного прогнозу. Відповідно до Конституції України, Законів України «Про освіту», «Про загальну середню освіту» держава постійно здійснює моніторинг якості освіти, забезпечує його прозорість, сприяє розвитку громадського контролю.

Незважаючи на те, що термін «моніторинг» вважається сучасним, він уже майже століття використовується в освітній практиці. Ще у 30-х роках ХХ століття перший моніторинг в освітній сфері з метою дослідження стану американської освітньої системи був застосований у США під егідою так званої Прогресивної освітньої асоціації. На європейському континенті перші моніторингові дослідження було проведено у Швейцарії (1952-1959 рр.) для порівняння ефективності роботи нових і традиційних шкіл. Значним поштовхом для моніторингових досліджень став успішний запуск Радянським Союзом у 1957 р. штучного супутника Землі, що розвиненими країнами Заходу було розцінено як свідчення високого рівня знань радянських учнів з математики та природничих наук. У 1961 році було засновано Міжнародну асоціацію з оцінювання навчальних досягнень (МАОНД), яка започаткувала регулярне проведення моніторингу навчальних досягнень школярів.

Вітчизняна історія становлення системи моніторингу освітньої галузі на національному рівні розпочалася у 1997 р. зі створення Центру моніторингу освіти при Інституті змісту і методів навчання Міністерства освіти України. У 2005 р. утворено Український центр оцінювання якості освіти з регіональними підрозділами. Формування сучасної моделі моніторингу якості освіти, яка передбачає збір даних на різних рівнях освіти, всебічний аналіз освітнього процесу, його ресурсного забезпечення та результатів, а також інтерпретацію отриманих даних для визначення подальших перспектив розвитку, практично завершено на рубежі тисячоліть.

Характеризуючи мету моніторингових досліджень, варто наголосити на її багатовекторності, оскільки вона об'єднує різні напрямки: *діагностична* (діагностувати стан освітнього процесу; створити атмосферу зацікавленості, довіри та спільної творчості); *мотиваційна* (формувати в учнів відповідальне ставлення до оволодіння системою знань, умінь, навичок та вміння самостійно здобувати потрібні знання впродовж усього життя; підвищити відповідальність педагогів за якість знань учнів; забезпечити вивчення та впровадження сучасних освітніх технологій, активних форм і методів навчання в повсякденну практику викладання навчальних предметів); *розвивальна* (готувати особистість із високим рівнем комунікативної компетентності, яка здатна вільно висловлювати свої думки та почуття як в усній, так і в письмовій формі щодо аспектів суспільного життя та в різних галузях знань; розвивати пізнавальні і творчі потреби та інтереси школярів); *виховна* (забезпечити єдність урочної та позаурочної діяльності через систему позакласних заходів, індивідуальних завдань, спрямованих на мобілізацію загальнолюдських цінностей як ресурсу особистісного зростання кожного учасника освітнього процесу).

Моніторинг дозволяє системно відстежувати якість навчального процесу та його результатів. Перелік і зміст функцій моніторингу (інформування, діагностування, контролю, зворотного зв'язку, коригування, прогнозування) дозволяє припустити, що моніторинг якості навчальних досягнень молодших школярів може забезпечити не лише одержання достовірної інформації про їх рівень, а й можливість для з'ясування стану реалізації цілей початкової освіти, у тому числі спрямованих на особистісний розвиток учнів, визначити об'єкти, які потрібно коригувати й удосконалювати. Тобто, виділений науковцями (О. Ішутіна) відповідно до кінцевого результату моніторингових досліджень прогностично-продуктивний підхід, у межах якого моніторинг визначають як проміжну ланку для досягнення керованого навчання, управлінських рішень, методичних розробок має переважати за значущістю підхід інформаційно-статистичний, що розглядає моніторинг як самоціль, зміст якого полягає в зборі інформації про відповідність нормам, стандартам, критеріям якості тощо [6, с. 57].

Високого рівня навчальних досягнень молодших школярів неможливо досягти без відповідного контролю за ходом освітнього процесу. Тим більше, що проблеми оцінювання навчальних досягнень учнів та оцінювання ефективності навчання пов'язані між собою.

Результати загальнодержавних моніторингів якості початкової освіти стають предметом обговорення, ретельного аналізу провідних експертів у галузі освіти, працівників управлінської сфери, педагогів-практиків. Так, результати другого циклу загальнодержавного зовнішнього моніторингу якості початкової освіти «Стан сформованості читацької та математичної компетентностей випускників початкової школи закладів загальної середньої освіти» 2021 року [7] послужили основою оцінки того, що і якою мірою впливає на успішність четвертокласників, яким був вплив дистанційного навчання на академічні досягнення школярів, на що варто звернути особливу увагу під час викладання математики й читання у початковій школі. Обговорення на спеціально організованих слуханнях, конференціях

послужили підґрунтям для наукових узагальнень, виражених висновків і слушних рекомендацій фахівців усім, хто причетний до сфери початкової освіти, забезпечення її якості.

Головне завдання, яке стоїть перед початковою освітою, – навчити дітей вчитися. Моніторинг якості навчання як сукупність неперервних контролюючих дій, що дають змогу спостерігати та робити корекцію в міру необхідності просування учня від незнання до знання, допомагає реалізувати це завдання. Використовується моніторинг якості навчання (академічний) – вивчення рівня результатів навчання із базових предметів; аналіз сформованості ключових компетентностей, навичок самостійного навчання; здобуття та застосування інформації; вивчення мотивації навчання; визначення рейтингу (академічний та творчий компоненти); оцінювання сформованості вмінь і навичок учіння (навченості); проектування результатів особистісного розвитку та дослідження траєкторії особистісних досягнень.

Акцент моніторингу якості навчання на особистісні досягнення та особистісний розвиток учня не випадковий. Відповідно до Концепції НУШ місією початкової школи є плекання особистості дитини, побудова навчання на основі врахування її вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей, формування в неї загальнокультурних і морально-етичних цінностей, ключових і предметних компетентностей, необхідних життєвих і соціальних навичок, що забезпечують її готовність до продовження навчання в основній школі, до життя у демократичному й інформаційному суспільстві. Найціннішим результатом початкової освіти в особистісному вимірі є здорова дитина, мотивована на успішне навчання, дослідницьке ставлення до життя; це учень/учениця, які вміють здобувати навчальний досвід із різних джерел і критично оцінювати інформацію, відповідально ставитися до себе та інших людей, усвідомлювати себе громадянином/громадянкою України [8].

Отже, розгляд підходів до трактування якості освіти дає підстави стверджувати, що основною лінією є орієнтація на особистість, створення оптимальних умов для її розвитку, а досягнення учнів відображаються у власне навчальних і особистісних характеристиках. Оцінювання особистісних результатів задеклароване у Державному стандарті початкової освіти (2018 р.) [9], типових навчальних програмах, методичних рекомендаціях щодо здійснення контролю й оцінювання у початкових класах Нової української школи і почало активно впроваджуватись у практику початкового навчання. Так, методичні рекомендації для здійснення оцінювання в третіх і четвертих класах звертають увагу на необхідність співвіднесення виявлених під час спостережень якостей дитини до одного з чотирьох рівнів, позначених словами: «має значні успіхи», «демонструє помітний прогрес», «досягає результату за допомогою дорослих», «потребує значної уваги і допомоги».

О. Онопрієнко на основі класифікації загальнонавчальних умінь О. Савченко запропонувала виділити такі групи особистісних досягнень першокласників та відповідні їм характеристики:

- *мотиваційні* – виявляє інтерес до навчання, проявляє старанність у навчанні;
- *пізнавальні* – активно працює на уроці, ставить запитання про нове та незрозуміле;
- *соціально-комунікативні* – співпрацює з іншими дітьми, доброзичливо ставиться до оточуючих, вирішує конфлікти мирним шляхом;
- *організаційно-регулятивні* – проявляє самостійність у роботі, працює зосереджено, дотримується правил шкільного життя;
- *рефлексивні* – бере відповідальність за свої дії, знаходить успішні шляхи вирішення проблем [5, с. 78].

Таким чином, зміст освіти збагачується комплексом важливих для навчання і суспільного життя дитини загальнонавчальних умінь, серед яких: організаційні, пізнавальні, рефлексивні (уміння самоаналізу, самоконтролю, самооцінювання, самокорекції). Описана практика, яка орієнтує оцінювання на розвиток конкретного учня, на формування його персональних якостей щонайбільше доступного рівня, в умовах упровадження компетентнісного підходу отримала назву «формувальне оцінювання». Такий підхід дає змогу здобути інформацію про реальний стан навчальних досягнень учня, що дозволяє вчасно відреагувати на проблеми в навчанні, прийняти педагогічні рішення для його покращення [10].

Формувальний підхід у початковій школі України, запозичений зі сфери контрольно-оцінювальної діяльності освітніх систем країн Європейського Союзу, визнається ефективним засобом забезпечення якості навчальних досягнень учнів, оскільки передбачає систематичне відстеження індивідуального просування школярів у процесі навчання для його своєчасної корекції, а також активне залучення учнів до процесу оцінювання власної діяльності. Він ґрунтується на засадах гуманної педагогіки, оскільки визначення особистих результатів учнів здійснюється без порівняння із досягненнями інших школярів і не передбачає адміністративного впливу.

Запровадження формувального підходу в початковій школі допомагає вирішенню надзвичайно важливих завдань, а саме: стимулювати учнів у прагненні мати в навчанні високі результати; проектувати освітні перспективи на основі наявних навчальних досягнень; організувати освітній процес в атмосфері позитивного мікроклімату, ситуації успіху, емоційного задоволення; залучати учнів до процесу навчання як його активних учасників і співорганізаторів шляхом формування і застосування рефлексивних умінь

(самоаналіз, самоконтроль, самооцінювання, самокорекція); орієнтувати освітній процес на розвиток у школяра загальнонавчальних умінь і особистісних якостей тощо.

Однак орієнтація на особистісний розвиток заважає визначенню універсального інструмента для вимірювання якості освіти. Індивідуальний контроль здійснюється упродовж усього навчального року, він є обов'язковим елементом усіх навчальних занять. Доцільними для здійснення такого виду контролю є методи педагогічного спостереження, опитування, вивчення учнівських робіт, зокрема практичних (тренувальних вправ, учнівських творів, математичних диктантів, обчислень значень виразів, розв'язування задач і т. ін.), програмований контроль за допомогою комп'ютерних програм, індивідуальне тестування на основі використання контрольних-вимірювальних матеріалів, квести (аналоги рольової гри) і навчальні проєкти, в які закладено значний пізнавальний і розвивальний потенціал тощо.

З метою вивчення та впровадження методик моніторингу якості знань учнів, спрямування вчителя на проведення моніторингових досліджень доцільним є створення в школах творчих груп учителів початкових класів. Головними завданнями таких груп є:

- аналіз та оцінка результативності навчання;
- оцінка ефективності навчального процесу в контексті Державного стандарту початкової загальної освіти;
- аналіз якості навчання і планування корекційної діяльності з урахуванням особливостей учнів.

На засіданнях творчих груп з метою отримання інформації, її використання та прогнозування освітніх результатів проводиться аналіз моніторингових досліджень, в тому числі розглядаються теоретичні питання, організовуються практичні заняття, огляди новинок методичної літератури, презентації напрацювань.

Визначення якості початкової освіти ґрунтується на отриманих статистичних даних про рівні виконання учнями підсумкових контрольних робіт, рідше – на моніторингових результатах навчання учнів з окремих предметів. Основним методом збирання моніторингової інформації є контрольні роботи з математики, перевірні роботи з української мови та читання. Для того, щоб дослідження були корисними для всіх учасників освітнього процесу, виникає необхідність у поданні матеріалів дослідження у формі узагальнюючих таблиць. Результати всіх контрольних робіт доцільно заносити в окрему таблицю. Наприкінці семестру (або навчального року) за звітами класоводів складається загальна таблиця якості знань учнів початкової школи. Поступове фіксування якості знань тих самих учнів впродовж II-го, III-го і IV-го класів дає змогу побачити як позитивну, так і негативну динаміку оволодіння кожною дитиною Державного стандарту початкової загальної освіти.

Інформація про стан засвоєння навчального матеріалу класом в цілому та окремими учнями зокрема допомагає вчителю правильно обирати методи навчання й повніше здійснювати індивідуальний підхід. Порівняльний аналіз різних робіт допомагає розробити план подальших дій, спрямований на покращення якості знань учнів.

Кожен класовод проводить моніторинг якості знань з базових дисциплін. Завданнями такої роботи є:

- оцінити навчальну спроможність учнів до опанування навчального матеріалу з базових дисциплін та вивчити тенденції підвищення якості знань;
- визначити причини недостатнього рівня якості знань учнів і шляхи їх подолання;
- скласти програму регулювання та корекції рівня знань учнів відповідно до вимог Державного стандарту.

Регулювання та корекція рівня знань учнів може здійснюватись відповідно до спеціально визначеної програми:

- опитувати учнів частіше, ніж інших;
- дозволяти під час відповіді біля дошки користуватися опорними схемами, таблицями, пропонувати (у разі потреби) план відповіді;
- дбати про доброзичливий тон під час опитування, активно заохочувати успіхи, спеціально створювати «ситуацію успіху»;
- стимулювати інтерес учня і підтримувати його увагу під час сприйняття нового матеріалу;
- забезпечувати оптимальну складність матеріалу, темп навчання на уроці;
- використовувати посилені, з постійним ускладненням завдання;
- давати більш детальний інструктаж про наступну роботу;
- застосовувати попереджувальні вправи, що створюють успіх при виконанні наступних завдань;
- приділяти підвищену увагу та надавати допомогу у ході роботи;
- проводити консультації у позаурочний час;
- чітко вказувати, які саме розділи підручника повторити, на які запитання відповісти;
- заохочувати товариську підтримку;
- залучати школярів до участі у гуртках.

Особливо важливим є вміння та готовність учителів самостійно проводити у своєму класі моніторингові дослідження навчальних досягнень учнів з різних аспектів, а також залучати молодших школярів до самооцінки своєї діяльності та поступово привчати до складання освітнього портфоліо (як свідчення їхніх індивідуальних здобутків).

Портфоліо учня є ефективним інструментом здійснення моніторингу якості освіти в Новій Українській школі. За визначенням О. Онопрієнко, «портфоліо навчальних досягнень – систематизована колекція робіт і результатів, яка демонструє зусилля учня, його прогрес і досягнення в освітньому процесі за певний період навчання. Це форма організації зразків і продуктів навчально-пізнавальної діяльності школяра, а також відповідних інформаційних матеріалів із зовнішніх джерел, призначених для аналізу, кількісної і якісної оцінки рівня досягнень конкретного учня й подальшої корекції процесу навчання» [5, с. 398]. До портфоліо заносять результати спостережень за розвитком кожної дитини.

Дуже важливо знати, що при проведенні моніторингу якості знань зіставляти й оцінювати потрібно початковий і досягнутий рівні окремого учня. Тому педагоги використовують портфоліо учнів, керуючись мудрим правилом: учня потрібно порівнювати лише з ним самим, сьогоднішню дитину – з нею ж вчорашньою. Таким чином, працюючи за програмою НУШ, вчителі разом з дітьми проводять роботу по створенню власного портфоліо, зміст якого вивчається та аналізується разом з батьками, практичним психологом, соціальним педагогом. Ведеться спостереження за рівнем навчальних досягнень, особистісним становленням дитини, визначається, що вона вміла, вміє робити (брати на себе роль у грі, висловлювати власні думки, співпрацювати з однолітками, звертатися за допомогою до дорослих, орієнтуватися та використовувати різні джерела інформації). Це сприяє своєчасному виявленню проблем учня, плануванню роботи, спрямованої на подолання труднощів у навчанні, підготовці рекомендацій для батьків щодо особливостей розвитку дитини. Акцентується увага на позитивній динаміці досягнень учнів, і обов'язково враховується, що оцінюється не учень, а його особиста (самостійна, творча) робота.

Навчальне портфоліо містить, з одного боку, зразки і продукти навчально-пізнавальної діяльності учнів, а з другого – інформаційні матеріали із зовнішніх джерел (однокласників, учителів, батьків, тестових завдань практичного психолога та соціального педагога), призначених для їх наступного аналізу, всебічного кількісного і якісного оцінювання рівня навчальних досягнень даного учня й подальшої корекції процесу навчання. Тобто, портфоліо – це сукупність індивідуальних досягнень, які виконують роль індивідуального накопичувального формувального оцінювання.

Портфоліо є сучасною ефективною формою оцінювання, яка допомагає вирішувати важливі педагогічні завдання:

- підтримувати та стимулювати навчальну мотивацію учнів;
- підтримувати їхню активність і самостійність, розширювати можливості навчання та самонавчання;
- розвивати навички рефлексивної та оцінної діяльності школярів;
- формувати вміння навчатися – ставити мету, планувати та організовувати власну навчальну діяльність;
- сприяти індивідуалізації (персоналізації) освіти учнів;
- закладати додаткові передумови та можливості для успішної соціалізації дитини.

Щоб портфоліо учня виконувало роль ефективного інструмента здійснення моніторингу якості освіти, варто дотримуватись відповідних принципів його формування:

- відкритість (інформація доступна усім учасникам освітнього процесу);
- багатоаспектність (оцінювання не лише знань учнів, але й умінь застосовувати їх на практиці, соціальний досвід, відстеження динаміки особистісного розвитку учня);
- змістовність оцінювання (оцінювання не лише кількісних показників навчальних досягнень, але й самого процесу навчання);
- гуманістична спрямованість (урахування індивідуальних здібностей та можливостей кожного учня);
- варіативність (урахування індивідуальних цілей, потреб та інтересів дитини);
- дух змагання.

Портфоліо учнів класу – це файлові папки, які є зручними у зберіганні та користуванні. Обкладинка відображає особистість та інтереси школяра: «кольоровий портрет», девіз, власний герб тощо.

Учнівські портфоліо, як правило, формуються за такими розділами:

1. Знайомтесь це я... Мої вподобання. Про мене. Моя сім'я. Моя домівка.
2. Мої друзі.
3. Мої вихованці (домашні улюбленці).
4. Режим дня.
5. Мої мрії.
6. Моя творчість: малюнки, вірші, оповідання тощо.
7. Мої успіхи і досягнення: з математики, з читання тощо.
8. Мої враження (відгуки і побажання).

9. Картка самооцінювання.

Метод портфоліо дає можливість учням розвивати свої пізнавальні навички, творчі здібності, уміння самостійно проектувати і конструювати свої знання, планувати свою діяльність, формувати об'єктивну самооцінку. А вчитель, користуючись інформацією з портфоліо, може дізнатися про сильні і слабкі сторони дитини, про хід та характер її мислення, про прогрес в опануванні навичок тощо. У процесі навчання інформація з портфоліо може допомогти педагогам розвинути наявні у дитини здібності, а учневі допоможе знайти серед однокласників однодумців і друзів. В контексті представлення особистісних досягнень учнів методом портфоліо згадуються слова видатного письменника Ернеста Хемінгуей, який писав, що ніхто не може краще продемонструвати світу, якою є людина, ніж вона сама, і кожен акт творчості говорить про його автора.

Висновки. Таким чином, отриманий українськими педагогами і школярами досвід участі у міжнародному та загальнодержавному моніторингах сприяє прогресивним змінам у змісті освіти та його реалізації в практиці початкової школи, активізує процес удосконалення методів, організаційних форм, засобів навчання і контролю його результатів, що дає змогу об'єктивніше виявити динаміку розвитку молодшого школяра, сприяє підвищенню мотивації та інтересу учнів до навчання, збагачує практико-методичну складову діяльності вчителя, позитивно впливає на якість освітніх послуг. Все це дає підстави стверджувати, що моніторинг якості освіти є ефективним інструментом у практичній реалізації завдань модернізації освіти, активізації діяльності всіх учасників освітнього процесу. Запровадження моніторингу за кожним напрямком дає можливість здійснювати своєчасний аналіз, коригування діяльності об'єктів, а також розробляти конкретні рекомендації та прогноз у цілому щодо подальшого розвитку галузі, підвищення показників якості освіти.

Список використаної літератури

1. Освіта України в умовах воєнного стану. Інноваційна та проєктна діяльність: Науково-методичний збірник / за заг. ред. С. Шкарлета. Київ-Чернівці: Букрек. 2022. 140 с.
2. Лукіна Т. Управління якістю загальної середньої освіти: навчально-методичний посібник. Київ: Педагогічна думка, 2020. 230 с.
3. Енциклопедія освіти / Академія пед. наук України; гол. редактор В. Кремень. 2-е вид., доп. та перероб. Київ: Юрінком Інтер, 2021. 1144 с.
4. Савченко О. Якість початкової освіти: сутність і чинники впливу. Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія: Педагогічні науки. 2011. Вип. 1.33. С. 9-15.
5. Онопрієнко О. Дидактико-методичні засади контролю й оцінювання навчальних досягнень молодших школярів : монографія. Київ: Педагогічна думка, 2020. 400 с.
6. Ішутіна О. Проблема моніторингу якості вищої освіти в Україні. Science Review. 5(12), Vol.1, June 2018. С.55-58. DOI: https://doi.org/10.31435/rsglobal_sr/01062018/5624
7. Звіт про результати другого циклу загальнодержавного зовнішнього моніторингу якості початкової освіти «Стан сформованості читачької та математичної компетентностей випускників початкової школи закладів загальної середньої освіти» 2021 р.: у 2-х частинах. Частина I. Що знають і вміють випускники початкової школи та як змінилася ситуація за три роки / Г. Бичко, В. Терещенко, В. Горох та ін. Український центр оцінювання якості освіти. Київ, 2022. 189 с.
8. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої освіти: Міністерство освіти і науки України. URL : [https:// www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkolacompressed.pdf](https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkolacompressed.pdf) (дата звернення: 23.02.2023).
9. Державний стандарт початкової освіти. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87. URL : <http://nus.org.ua/news/uryad-opublikuvav-novyj-derzhstandart-pochatkovoyi-osvity-dokument/> (дата звернення: 20.01.2023).
10. Онопрієнко О. Формувальне оцінювання навчальних досягнень учнів: сутність і методика здійснення. Український педагогічний журнал. 2016. №4. С. 36-42.

MONITORING STUDENTS' ACADEMIC ACHIEVEMENTS AS A MEANS OF IMPROVING THE QUALITY OF PRIMARY EDUCATION

Vasylyuk Alla

Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor
Mykhailo Kotsiubynskyi Vinnytsia State Pedagogical University

Kit Halyna

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor
Mykhailo Kotsiubynskyi Vinnytsia State Pedagogical University

Introduction. Education quality is one of the important indicators that allow us to determine the potential and effectiveness of any education system. The issues of education quality and efficiency became relevant for education authorities, institutions of general secondary education and teachers due to the introduction of school education reform. The national system of monitoring education quality, which was developed and implemented in

Ukraine, takes into account the importance of education quality, and possession of the necessary information in the field of education at the legislative, substantive and practical levels. Monitoring studies of education quality makes it possible to identify and track trends in the development of education quality, establish the conformity of the actual results of educational activities with the expected ones, assess possible deviations and their causes, and outline ways to overcome the identified shortcomings. Management decisions made considering the received information are reasonable and capable of ensuring the successful development of the specific educational system.

Purpose. The article aims to analyse the modern scientific research on the stated issues, as well as to find out the features of monitoring the level of educational achievements of primary school students (tools, indicators, effectiveness, assessment indicators) and increasing the level of student's academic achievements through their regular measurement and targeted adjustment.

Methods. In the scientific research such scientific and pedagogical methods were used: theoretical (analysis, synthesis, comparison, systematization and generalization of scientific literature to study conceptual approaches to the research problem), empirical (observations, conversations, analysis of the products of activity of younger students).

Results. The concepts of «education quality» and «monitoring the education quality» are revealed. The tasks and functions of monitoring and criteria for evaluating the academic achievements of younger students are presented. The authors emphasize that quality monitoring of primary education is based on personal achievements and personal development of the student, formed competencies. The article shows the specifics of the formative assessment, its tasks, and principles of formation, and focuses on the feasibility of its use in the context of the introduction of a competence approach in education. Considerable attention is paid to methods of monitoring the quality of pupils' knowledge. The analysis of the student's portfolio as an effective tool for monitoring the education quality in the New Ukrainian School, its tasks, content, and indicative structural units is given. An example of a program for regulating and correcting the level of students' knowledge is performed.

Conclusion. Monitoring the education quality is an effective tool for the practical implementation of modernizing education tasks, activating all participants in the educational process. The systematic monitoring of the quality of primary education makes it possible to carry out timely analysis, adjustment, and forecast for the further development of the industry and contributes to the improvement of indicators of education quality in general.

Key words: Primary Education, Education Quality, Monitoring, Personal Achievements and Competencies of Students.

References

1. Derzhavnyi standart pochatkovoї osvity [State standard of primary education]. (2018). Approved by the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine from 21 February 2018, No. 87. URL: <http://nus.org.ua/news/uryad-opublikuvav-novyj-derzhstandart-pochatkovoyi-osvity-dokument/> [in Ukrainian].
2. Kremen, V. (Ed.). (2021). *Entsyklopediia osvity [Encyclopedia of education]*. (Vols. 1-2). Kyiv: Yurinkom Inter. [in Ukrainian].
3. Bychko, H., Tereshchenko, V., & Horokh, V. (2022). *Zvit pro rezultaty druhoho tsyklu zahalnodержавного zovnishnogo monitorynhu yakosti pochatkovoї osvity «Stan sformovanosti chytatskoї ta matematychnoї kompetentnosti vypusknikiv pochatkovoї shkoly zakladiv zahalnoї serednoї osvity» 2021 r. [Report on the results of the second cycle of the national external monitoring of the quality of primary education «The state of formation of reading and mathematical competences of primary school graduates of general secondary education institutions» 2021 year]*. (Vols. 1-2) (Vol. 1). Kyiv: Ukrainyskyi tsentr otsiniuvannya yakosti osvity. [in Ukrainian].
4. Ishutina, O. (2018). Problema monitorynhu yakosti vyshchoї osvity v Ukraini [The problem of monitoring the quality of higher education in Ukraine]. *Science Review*, 5(12), 1, 55–58. URL: https://doi.org/10.31435/rsglobal_sr/01062018/5624 [in Ukrainian].
5. Lukina, T. (2020). *Upravlinnia yakistiu zahalnoї serednoї osvity [Management of the quality of general secondary education]*. Kyiv: Pedahohichna dumka. [in Ukrainian].
6. Nova ukrainska shkola. Kontseptualni zasady reformuvannya serednoї osvity [New Ukrainian school. Conceptual principles of secondary education reform] (2016). www.kmu.gov.ua. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkolacompressed.pdf> [in Ukrainian].
7. Onopriienko, O. (2016). Formuvalne otsiniuvannya navchalnykh dosiahnen uchniv: sutnist i metodyka zdiisnennia [Formative assessment of students' educational achievements: essence and method of implementation]. *Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal – Ukrainian Pedagogical Journal*, 4, 36–42. [in Ukrainian].
8. Onopriienko, O. (2020). *Dydaktyko-metodychni zasady kontroliu y otsiniuvannya navchalnykh dosiahnen molodshykh shkolariv [Didactic and methodological principles of control and assessment of educational achievements of junior high school students]*. Kyiv: Pedahohichna dumka. [in Ukrainian].
9. Savchenko, O. (2011). Yakist pochatkovoї osvity: sutnist i chynnyky vplyvu [Quality of primary education: essence and influencing factors]. *Naukovyi visnyk Mykolaivskoho derzhavnogo universytetu imeni V. O. Sukhomlynskoho – Scientific Bulletin of Mykolaiv State University named after V. O. Sukhomlynskyi. Series: Pedagogical Science*, 1.33, 9–15. [in Ukrainian].
10. Shkarlet, S. (2022). *Osvita Ukrainy v umovakh voiennoho stanu. Innovatsiina ta proiektna diialnist [Education of Ukraine under martial law. Innovative and project activities]*. Kyiv-Chernivtsi: Bukrek. [in Ukrainian].

Отримано редакцією 28.03.2023 р.

UDC 796.011.3-057.874

DOI: 10.31376/2410-0897-2023-2-52-214-221

FORMATION OF AN IDEA OF THE DISCIPLINE «PHYSICAL EDUCATION» IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS

Lutsenko Hryhoriy

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor at the Department of Pedagogy, Psychology,
Social Work and Educational Management

Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University

e-mail: gr1974@ukr.net

ORCID ID: 0000-0001-5100-8748

Havrylenko Tetyana

Teacher of the 1st category, Teacher of Primary Classes

Hlukhiv Secondary School

e-mail: zosh3nush@ukr.net

Lutsenko Olena

Candidate of Biological Sciences, Associate Professor at the Department of Theory and Methods of Teaching Natural Sciences

Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University

e-mail: olena85lutsenko@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-3705-8743

In the article, the question of the peculiarities of the formation of the ideas of primary students in the discipline «Physical Education» is revealed. The question of the exceptions of students' motor activity under the conditions of online education caused by the COVID-19 pandemic and a full-scale war with Russia is also outlined. Emphasis is placed on the peculiarities of motor activity of primary students under complete digitization of education. It was established that since the educational activity for students is the leading one, under the conditions of distance learning, students, teachers, and professors, parents should remember the importance of forming the correct posture and physical qualities of children, basic motor skills, and improving health in general in the process of Physical Education, observing sanitary – hygienic requirements for using a computer, gadget. The need for motor activity of students is high and determined by the age-specific features of ontogenesis; however, modern society and remote learning purposefully lead to a reduction in children's movements during the day.

Keywords: Education, Online Learning, Motor Activity, New Ukrainian School, Health, Primary Students.

Introduction. Preservation and maintenance of the health of broad sections of the population, particularly the young generation, is one of the fundamental values of a specific person and the state and society in general. According to V. Kaznacheev, the modern stage of human development should become the *Homo Aliens* («healthy man») period. Meanwhile, until now, there are persistent trends of decreasing the health of modern youth, including its extremely important component, such as social health.

The national program «Healthy Ukraine», initiated by President Volodymyr Zelenskyi, is designed to make a healthy lifestyle part of the Ukrainian mentality. «The need to take care of yourself and your health has become especially noticeable during the coronavirus pandemic. We felt that health is a very great value, without which it is impossible to move forward» [8]. From the very beginning, the president made the life of every Ukrainian his highest priority, and today we feel it. And health is also necessary for a happy life», said Andrii Yermak, head of the Office of the President. These words are especially relevant today, during the full-scale military invasion of Russia on the territory of Ukraine.

It involves the development of practical recommendations for citizens to improve health, prevent diseases and overcome their consequences. One of the components of the program is the healthy school model, which includes eight components, including Physical Education. The purpose of this component is the formation of children's positive attitude toward a healthy lifestyle, development of physical qualities and abilities, and prevention of diseases and disorders of the musculoskeletal system. For this purpose, physical exercises during breaks between lessons, the organization of sports sections and clubs, and the creation of appropriate conditions for Physical Education are provided.

Recent studies review. Ukraine belongs to the states that in their policy declare health as the highest human value. By the UN Convention on the Rights of the Child, the Charter of the World Health Organization (WHO), and the Constitution of Ukraine, a significant number of laws, regulatory and legal documents defining the state's health-preserving strategy in the education system have been adopted

Scientists have researched the psychological and pedagogical foundations of the formation of a healthy lifestyle for schoolchildren (O. Vashchenko, L. Vysochan, M. Dedlovska, etc.) this is a problem that is studied in pedagogical theory and practice since the health of children is one of the main tasks of the school and families.

The psychological and pedagogical foundations of the formation of a healthy lifestyle for schoolchildren consist in creating appropriate conditions for the development of physical, mental, and social aspects of the health

of students through various types of educational and extracurricular activities. Such conditions include an educational space that promotes the assimilation of knowledge about a healthy lifestyle; education in the field of health and safety, which forms in children a positive attitude towards their health and the ability to preserve it; Physical Education that develops the child's physical qualities and abilities; healthy food that meets the body's needs for nutrients; medical and psychological services that provide professional assistance in case of need; teachers who are role models and communication partners; family and community that support and encourage the child to lead a healthy lifestyle [2, p. 12-17].

The most urgent issue is the valeologicalization and Valeological Education of the younger generation in the conditions of online education, which entails hypodynamia, psycho-emotional dysfunctions associated with both the war and the inability to communicate with peers and leading a full life (T. Boychenko, L Dykhan, etc.).

Valeological education is the process of forming children's knowledge, abilities, skills, and values, which contribute to the preservation and strengthening of health, and the development of the individual's physical, mental, and spiritual potential. Valeological education is of great importance for primary school, since it is during this period that the foundations of a healthy lifestyle are formed [7].

To implement ideological education, a primary school teacher needs to use various methods aimed at educating students in the culture of health, personal qualities that contribute to its preservation and strengthening, and the formation of ideas about factors that affect health. It is also important to create a healthy educational environment, optimize the mode of the educational process, provide medical care, and involve students in Physical Education.

Valeological education can be implemented both within the framework of individual subjects (Natural Science, Physical Education, Mathematics, etc.) and through extracurricular work (group activities, excursions, etc.).

The formation of health-preserving skills, abilities, and competencies of primary school students should also be attributed to valeological education (B. Dolynskiy, N. Koval, etc.). This is a problem that is studied in pedagogical theory and practice since the health of children is one of the main tasks of school and family.

Healthcare competence is a key in the New Ukrainian School and involves a person's ability to consciously and responsibly treat his or her health and the health of others, to prevent risks to health and life, and to use means and resources to strengthen and improve health I [9]. For the formation of health-saving skills, abilities, and competencies of primary school students, it is necessary to create appropriate psychological and pedagogical conditions that will promote the development of physical, mental, and social aspects of students' health through various types of educational and extracurricular activities. Such conditions include an educational environment that promotes the assimilation of knowledge about a healthy lifestyle; education in the field of health and safety, which forms in children a positive attitude towards their health and the ability to preserve it; Physical Education that develops the child's physical qualities and abilities; healthy food that meets the body's needs for nutrients; medical and psychological services that provide professional help in case of need; teachers who are role models and communication partners; family and community that support and encourage the child to lead a healthy lifestyle. To realize these conditions, it is necessary to create a health-preserving educational environment (O. Vashchenko, S. Dudko, V. Ilchenko, T. Silanteva, L. Slivka, etc.) [13].

Foreign researchers pay special attention to the issues of the physical and mental well-being of students, work with elementary school students who have different physical abilities, and train teachers for health-preserving activities.

According to the data of an in-depth study of the state of health of schoolchildren and factors of the external environment that affect it, conducted in recent years by specialists of the Ukrainian Institute of Strategic Research of the Ministry of Health of Ukraine, a significant deterioration in the health of students during their schooling was revealed. It was found that «during schooling, respiratory diseases became more common, endocrinopathy came in second place, mental and behavioural disorders came in third, and diseases of the eye and its accessory apparatus took fourth place» [10, p. 31-34].

O. Osolodkova defines health-preserving education of schoolchildren as education in which the teacher finds opportunities to improve children's health, not exhausting his activities with preventive measures, but identifying trends that would support and develop the child's desire to be healthy and realize himself.

The main goal of the New Ukrainian School is to create a school in which it will be pleasant to study and which will give students not only knowledge, skills, and competencies that the child can apply in life, but will also create a basis for continuing education and further development of scientific potential. It should be emphasized that the basis of the above is health-preserving competence; it is in these conditions that the high role of the teacher as a partner in the education, and development of an educated, healthy individual, both in terms of physical and psychological criteria, is strengthened [14].

A healthy lifestyle contributes to the restoration, maintenance, and development of the body's reserve capabilities, in which motor activity is a mandatory component.

The problem of formation, strengthening, and preservation of individual health remains relevant even today [5]. This problem has reached a special content with the transition to online education. In 2020, this was done due to

the threat of the COVID-19 viral pandemic, currently in connection with a full-scale war with the aggressor country – russia.

Analysing psychological and pedagogical periodicals, we found out that the transition to online education changed the lifestyle of children - the duration of time spent in front of the screen increased, sedentary behaviour decreased, and the duration of sleep, motor activity, and walks decreased. This can harm the physical, mental, spiritual, and social health of schoolchildren and students. That is why it is important to form positive motives and goals for Physical Education in students.

Different approaches are used to solve it. At the same time, a special place for maintaining and strengthening health belongs to motor activity [1, p. 128].

Purpose. All of the above formed the purpose of our research – the peculiarities of the formation of ideas about the discipline «Physical Education» among elementary school students.

Results. Physical activity is one of the main factors that determine the level of physical health of young people. A sufficient level of motor activity in students is the basis of the proper development of the body. Insufficient motor activity harms most body functions and is a factor in the occurrence and development of diseases.

Students of Hlukhiv Secondary School I-III degrees No. 3, Sumy region in the period from 2021-2023 took part in the study. For our pedagogical experiment, we took students of 1-A, 1-B, and 5-A and 5-B classes. A total of 53 students from all classes took part in the survey. We would like to note that at the time of the experiment, 5th-grade students were in 3rd and 4th grades, respectively. The study was conducted in compliance with the basic bioethical provisions of the Council of Europe Convention on Human Rights and Biomedicine (from April 4, 1997), the Helsinki Declaration of the World Medical Association on Ethical Principles of Scientific Medical Research with Human Participation (1994-2008), as well as the order of the Ministry of Health of Ukraine No. 690 from September 23, 2009

Therefore, with the prior consent of the parents, with the participation of the teacher, an online meeting was held using the Google Meet service, where the children first had a short conversation about the peculiarities of Physical Education, why we need to move, and how movement affects us. After that, access to Google Forms was provided, where the children had to answer 4 questions:

- Do you like to study using a computer (phone, tablet), or would you like to sit at a desk with friends at school?
- How often do you move, run, and play at home or on the street?
- Do you like Physical Education at school online?
- Do you go to sports clubs after school?

The results of the answers were mathematically calculated and presented in the form of a table (Table 1).

Table 1

Student survey results

Questions of the questionnaire	Girls	Boys
<i>Do you like to study using a computer (phone, tablet), or would you like to sit at a desk with your friends at school?</i>		
- I want to go to school	48%	52%
- - I feel good at home	31%	27%
- I do not know	21%	21%
<i>How often do you move, run, and play at home or outside?</i>		
- - very often, I am restless	52%	69%
- - when parents come home from work once a day	48%	11%
- - I sit and play at the computer (phone, tablet)	0%	20%
<i>Do you like Physical Education at school online?</i>		
- Yes	32%	42%
- No	58%	48%
- - I don't know, I don't care	10%	10%
<i>Do you go to sports clubs after school?</i>		
- Yes	44%	56%
- No	63%	27%

Analysis of research and publications of recent years show that Physical Education in modern conditions acts as one of the important components of the formation of personality culture. An important factor in increasing the effectiveness of children's Physical Education is it will allow them to form a sustainable interest and a conscious need for a healthy lifestyle [6, p. 25-29].

An important problem is the motivation for classes aimed at the physical activity of primary students, which today is largely insufficiently developed; therefore ways of forming the need for active motor activity are a task of primary importance [7, 11]. In this context, the need to increase the number of compulsory classes and

cultivate the habit of doing physical exercises independently as part of the formation of positive motives for physical activity becomes extremely important [12, p. 73].

Analysing the results of our pedagogical experiment, we found that the majority of students have a positive attitude to the Physical Education lesson, but those students who currently attend only online school (45% of the total number of respondents) do not understand how to move with the help of a gadget; 55% of the surveyed schoolchildren – those who, despite the obstacles of the pandemic, was able to attend school in the first two grades say that the Physical Education lessons were the best, they liked them, they moved a lot, played moving games with their peers; Among the respondents, children who generally spend a lot of time on gadgets even after school today, because online games are downloaded, and children are simply not interested in playing, moving on the street or at home with toys (17% of such answers, please note, concerned children like us established, who independently go to lessons without any of the adults).

These data encourage us to think about the problem of health care for primary students, but active physical activity is a prerequisite for a child's full development, a key to a healthy lifestyle. The updated results prove that a large percentage of children have a passive attitude to motor activity. Usually, among the respondents, the most motivated are schoolchildren who play sports outside of school. The questionnaire data confirmed the scientists' conclusions that under the conditions of distance learning, children want to engage in game sports, it is during the game, group work/activity that positive emotions appear in them, and an interest in the motor activity is formed.

To find out more deeply the nature of the impact of distance learning on the motor activity of primary school students, the criteria for the formation of children's interest in motor activity were defined as: at the levels of the cognitive component – familiarizing students with physical motor activity, its importance for health, preservation under conditions of a pandemic and of distance learning, on the motivational side – the orientation of the activity and readiness for it, on the emotional-reflective component – emotional experiences that reflect the degree and nature of satisfaction, the ability to develop the skills of understanding the significance of the acquired knowledge and practical experience of Physical Education, to analyse by comparing the level of one's condition and motor activity before achieving a certain result and after that.

Let's analyse the individual results obtained. To study the level of the cognitive component, a questionnaire «Determining the level of knowledge about health and a healthy lifestyle» was compiled. After conducting the survey, the results were analysed according to the following parameters: the identification of a healthy lifestyle, the concept of his daily routine and organization, the role of physical activity, the sports life of a child, knowledge of the rules of hygiene in the conditions of the spread of the heart infection COVID-19, the importance of physical activity in the conditions of full digitalization education, sanitary and hygienic requirements for the use of ICT facilities. These parameters are identified based on the analysis of psychological and pedagogical literature and adapted to today's challenges.

Analysis of the survey suggests that 30% of students achieve a low level. The average level of knowledge according to the indicator «Idea about a healthy lifestyle» was found in 40% of students who were told that children are familiar with the concepts of physical activity, a healthy lifestyle and sports. Only 30% of students have a high level of knowledge with the «Perception of a healthy lifestyle» indicator, which works on their full knowledge of what a healthy lifestyle is, the importance of physical activity under the conditions of online learning, and the spread of the pandemic is developing.

According to the indicator of knowledge about the daily schedule and its organization, 40% of the students showed a low level, which means that they are not able to make a daily schedule, where motor activity provides an important place, and successfully follow it. 40% showed students of an average level of knowledge, and therefore know the basics of making up a daily routine, the importance of physical activity, and observing a daily routine. 20% of your students have a high level of knowledge according to this indicator, what about the presence of stable knowledge in these students: how to make up their daily routine, how to follow sanitary and hygienic norms during distance learning, it is necessary to include this activity in the routine of the day, they can follow it yourself.

Analysing the results of respondents' answers to the question «The role of physical activity, sports in a child's life», it can be concluded that 45% of the surveyed children do not play sports and do not like to play sports. 35% of students have an average level, which indicates their partial commitment to physical activity, Physical Education, that is, they engage in physical activity, but not systematically. 20% of students with a high level of knowledge have systematic physical activity and motor activity.

Analysis of the results of the question «Knowledge of hygiene rules under the conditions of online education, quarantine» showed that 40% of respondents with a low level do not know or do not consider it necessary to follow hygiene rules, despite restrictions on the use of gadgets and computers. 40% of schoolchildren have an average level of knowledge regarding the analysed parameter, therefore, they do not know all hygiene rules and do not always support them. 20% of students have a high level of knowledge and are also trained to systematically follow the rules of personal hygiene, sanitary and hygienic requirements online, and engage in Physical Education in society.

Therefore, the analysis of the results of the questionnaire to identify the level of knowledge about a healthy lifestyle proved that a large number of primary students do not have a clear idea about a healthy lifestyle, the role of physical activity in it, the importance of Physical Education under the conditions of online learning, the spread of the coronavirus pandemic, this shows that they have an average level of knowledge about the routine of the day, its organization and the role of physical activity in life, and the same level of knowledge of hygiene rules under the conditions of distance learning and compliance with quarantine requirements. A low level of interest among children of primary school age in Physical Education according to the indicators of the cognitive criterion was found in 30% of respondents. That is why, under the conditions of the spread of the coronavirus pandemic and the introduction of distance learning as a result of this, the theoretical substantiation of the problem of the formation of the interest of education seekers in physical activity and health care is a rather urgent problem.

Peculiarities of Physical Education lessons during online education in elementary school are that teachers must use various online resources and platforms to ensure effective interaction with students, organization of motor activity, and checking and assessment of tasks. Some of these resources and platforms can be:

- Viber, Telegram, Instagram, and Facebook – for communicating with students and parents, sending audio and video messages, pictures, and stickers.
- Google Classroom – for creating a class, tasks, tests, quizzes, and feedback.
- YouTube and Google Drive – for hosting video lessons and other materials for students.
- Skype, Zoom, and Google Meet – for conducting video chats with students in real-time.
- Interactive tasks, fitness applications, dance challenges, etc. – for the development of students' physical qualities, and their interest in Physical Education.

When organizing an online Physical Education lesson, the following stages should be observed: preparation (warm-up), the main part (exercises, games, competitions), and the final part (cooldown). Individual characteristics of students, their interests, and capabilities should also be taken into account. Physical education lessons are designed to develop the functional state of the child's body, form healthy lifestyle skills, and promote personality socialization.

Online learning and children's physical activity are interconnected because physical activity contributes to the improvement of children's health, development, learning, and socialization. During online learning, children spend a lot of time at the computer, which can negatively affect their physical condition, posture, eyesight, and psychological mood. Therefore, it is important to provide the child with sufficient physical activity during the day. You can use the following tips for this:

- Create a daily routine that includes regular breaks between lessons for warm-up, active games, and walks in the fresh air.
- Create a space for learning and physical activity that will be comfortable, lit, ventilated, and will have the necessary equipment (table, chair, mat, jump rope, etc.).
- Use online resources and platforms for Physical Education and Fitness Classes (YouTube, Google Drive, Skype, Zoom, Google Meet, etc.).
- Involve the child in various types of physical activity according to his interests and abilities (Dance Challenges, Frisbee, Floorball, etc.).
- Encourage the child to independently perform physical tasks and evaluate his efforts and results [4, p. 75].

According to the authors, it is important to form in students a positive attitude to Physical Education as a component of preserving and strengthening their health. Various methods can be used for this, such as:

- the creation of a favourable emotional climate in Physical Education lessons;
- application of game and situational tasks that encourage motor activity;
- consideration of individual characteristics and interests of students;
- encouragement and praise for successful exercise performance;
- use of modern technologies, such as video, audio, interactive programs, etc. [3, p. 351].

Increasing the motor activity of children contributes not only to strengthening their health, and increasing resistance to diseases, but also to comprehensive development and improvement of working capacity. Therefore, it is very important to motivate children for regular Physical Education, especially during online education.

This is quite a difficult question because children are often fascinated by online games and do not want to give them up. However, some tips can help you promote your child's preference for Physical Education:

- Be an example for the child. If you do sports, go for walks, exercise, etc., the child will imitate your lifestyle and see the benefits of physical activity.
- Involve the child in cooking with you. In this way, you will not only spend time together but also teach your child about healthy eating, which is essential for maintaining physical fitness.
- Use mobile games and relays in Physical Education classes or at home. In this way, you will not only develop the child's physical abilities but also improve his social interaction, creativity, logical thinking, etc.
- Limit a child's time on the computer or other gadgets. Make rules and stick to them. For example, no more than an hour a day after completing homework.

- Encourage and praise the child for his achievements in Physical Education. Show your interest and support. Do not criticize the child for mistakes or failures, but encourage further development.

Conclusion. Today, an important socio-pedagogical problem, which has become actualized under the active development of digitalization of education and distance learning caused by the spread of the COVID-19 coronavirus infection, is the involvement of schoolchildren in motor activities. According to the results of the influence of distance learning on the motor activity of students, it was concluded that under the conditions of digitalization of education, the interest in physical exercises and active recreation is decreasing and reaching a critical level.

Since the educational activity for students is led, under the conditions of distance learning, students, teachers, and professors, parents should remember the importance of forming the correct posture and physical qualities of children, basic motor skills, and general improvement in the process of Physical Education, compliance with sanitary and hygienic requirements to use a computer, gadget. The need for motor activity of students is high and determined by the age-specific features of ontogenesis, however, modern society and remote learning purposefully lead to a reduction in children's movements during the day.

The development of motor activity in students is impossible without the formation of their interest in Physical Education. This aspect can become the subject of our further scientific research.

References

1. Babych, V.I. (2006). Pidhotovka maibutnixh uchyteliv fizychnoho vykhovannia do formuvannia kultury zdorovia shkoliariv [Preparation of future physical education teachers for the formation of schoolchildren's health culture]. *Candidate's thesis*. Luhansk, Ukraine. [in Ukrainian].
2. Basiuk, N. (2021). Formy i metody formuvannia zdoroviazberezhualnoi kompetentnosti molodshykh shkoliariv na urokakh intehrovanooho kursu «ya doslidzhuu svit» [Forms and methods of forming health-saving competence of junior schoolchildren in the lessons of the integrated course «I Explore the World»]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh – Pedagogy of creative personality formation in higher and secondary schools*, 74(2), 12-17. [in Ukrainian].
3. Bakhmat, N. (2021). Formuvannia zdorovoho sposobu zhyttia ta fizychnyi rozvytok molodshykh shkoliariv u novii ukrainskii shkoli [Formation of a healthy lifestyle and physical development of primary schoolchildren in the new Ukrainian school]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii – Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*, 3(107), 345-362. [in Ukrainian].
4. Vlasii, O., & Savchuk, B. (2021). Vplyv tsyfrovizatsii osvity, dystantsiinoho navchannia na rozvytok rukhovoi aktyvnosti ta zdoroviazberezhennia zdobuvachiv osvity [The impact of digitalisation of education, distance learning on the development of physical activity and health of students]. *Molod i rynek – Youth and the Market*, 11-12(197-198), 72-76. [in Ukrainian].
5. Huz, H.M. (2021). Formuvannia v shkoliariv zdoroviazberezhualnoi kompetentnosti [Formation of health-saving competence in schoolchildren]. *naurok.com.ua*. URL: <https://naurok.com.ua/praktichniy-posibnik-formuvannya-v-molodshih-shkolyariv-zdorov-yazberezhualno-kompetentnosti-339826.html> [in Ukrainian].
6. Denysenko, N.H., Severyna, L.E., & Tabak, N.V. (2018). Model formuvannia hotovnosti uchyteliv fizychnoi kultury novoho pokolinnia dlia potreb novoi ukrainskoi shkoly [Model of formation of readiness of physical culture teachers of the new generation for the needs of the new Ukrainian school]. *Young Scientist – Young Scientist*, 12.1(64.1), 25-29. [in Ukrainian].
7. Kachur, B. M., & Sheian, M. O. (2015). Osoblyvosti formuvannia navychok zdorovoho sposobu zhyttia v uchniv molodshykh klasiv [Features of the formation of healthy lifestyle skills in primary school students]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*, 35, 78-81. [in Ukrainian].
8. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2021). Model zdorovoi shkoly – skladova prohramy Prezidenta «Zdorova Ukraina» [Healthy school model is a component of the President's programme «Healthy Ukraine»]. *mon.gov.ua*. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/model-zdorovoyi-shkoli-skladova-programi-prezidenta-zdorova-ukrayina> [in Ukrainian].
9. Vseosvita. (2020). Orhanizatsiia dystantsiinoho navchannia u pochatkovii shkoli [Organisation of distance learning in primary school]. *vseosvita.ua*. <https://vseosvita.ua/news/orhanizatsiia-dystantsiinoho-navchannia-u-pochatkovii-shkoli-14714.html> [in Ukrainian].
10. Pivnenko, Yu. (2007). Psykholoho-pedahohichni umovy vprovadzhennia zdoroviazberihaiuchykh tekhnolohii u osvitnii protses pochatkovoii shkoly [Psychological and pedagogical conditions for the introduction of health-saving technologies in the educational process of primary school]. «Vchytel» Zhurnal u zhurnali «teoriia ta metody fizychnoho vykhovannia» – «Vchytel» Journal in the journal «Theory and Methods of Physical Education», 5, 31-34. [in Ukrainian].
11. Basiuk, N.A. (2021). Formy i metody formuvannia zdoroviazberezhualnoi kompetentnosti [Forms and Methods of Forming Health Saving Competence]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh – Pedagogy of creative personality formation in higher and secondary schools*, 74(2), 12-16. [in Ukrainian].
12. Shynkarenko, O.R. (2022). Formuvannia zdoroviazberezhualnoi kompetentnosti shliakhom rozvytku osobystoi fizychnoi kultury v rukhlyvykh ihrakh [Formation of health-saving competence through the development of personal physical culture in outdoor games]. *Pedahohichni pishuk, Metodychni publikatsii – Pedagogical search, Methodological publications*, 2(114), 72-74. [in Ukrainian].
13. Yak dopomohty dytyni vchytysia dystantsiino: porady batkam [How to help a child study remotely: tips for parents]. (n.d.). *childdevelop.com.ua*. URL: <https://childdevelop.com.ua/articles/edu/9920/> [in Ukrainian].

14. Demchenko, O.P. (2009). Problemy vykorystannia proektnoi tekhnolohii u navchal'no-vykhovnij roboti z molodshymy shkoliaramy [Problems of using project technology in In educational work with primary school students]. *Zbirnyk naukovykh prats BDPU – Collection of scientific works of BSPU*, 2, 61-70. [in Ukrainian].

ФОРМУВАННЯ УЯВЛЕННЯ ПРО ПРЕДМЕТ «ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА» У УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Луценко Григорій Васильович

доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки та менеджменту освіти
Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка

Гавриленко Тетяна Іванівна

вчитель I категорії, вчитель початкових класів
Глухівська загально-освітня школа I-III ступенів Глухівської міської ради

Луценко Олена Іванівна

Кандидат біологічних наук, доцент кафедри теорії і методики навчання природничих дисциплін
Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка

Постановка проблеми. Збереження й підтримка здоров'я широких верств населення, зокрема молодого покоління, є однією з фундаментальних цінностей і конкретної людини, і держави та суспільства загалом. Сучасний етап розвитку людства, на думку В. Казначєєва, повинен стати періодом *Ното valiens* («людини здорової»). Між тим, до теперішнього часу зберігаються стійкі тенденції зниження рівня здоров'я сучасної молоді, зокрема й такого його надзвичайно важливого складника, як соціальне здоров'я.

Україна належить до держав, які у своїй політиці декларують здоров'я як найвищу цінність людини. Відповідно до Конвенції ООН про права дитини, Статуту Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), Конституції України прийнято значну кількість законів, нормативно - правових документів, які визначають здоров'язбережувальну стратегію держави в системі освіти.

Здоров'язбережувальна компетентність є ключовою в Новій українській школі і передбачає здатність особи до свідомого й відповідального ставлення до свого здоров'я та здоров'я оточуючих, до запобігання ризикам для здоров'я та життя, до використання засобів і ресурсів для зміцнення та покращення здоров'я. Для формування здоров'язбережувальних навичок, умінь та компетенцій учнів початкових класів необхідно створити відповідні психолого-педагогічні умови, які сприятимуть розвитку фізичних, психічних та соціальних аспектів здоров'я учнів через різноманітні види навчальної та позашкільної діяльності. До таких умов належать: освітнє середовище, яке сприяє засвоєнню знань про здоровий спосіб життя; освіта в галузі здоров'я та безпеки, яка формує у дітей позитивне ставлення до свого здоров'я та вміння його зберегти; фізична культура та рухова активність, яка розвиває фізичні якості та здатності дитини; здорове харчування, яке задовольняє потреби організму в поживних речовинах; медична та психологічна служби, які надають професійну допомогу у разі потреби; педагоги, які є прикладом для наслідування та партнерами для спілкування; сім'я та громада, які підтримують і заохочують дитину до здорового способу життя.

Все вищепредставлене сформувало **мету нашого дослідження** – особливості формування уявлення про предмет «фізична культура» у учнів початкової школи.

Основні результати дослідження. Рухова активність – один з головних чинників, які визначають рівень фізичного здоров'я молоді. Достатній рівень рухової активності студентів є основою належного розвитку організму. Недостатня рухова активність негативно впливає на більшість функцій організму і є чинником виникнення й розвитку захворювань.

У дослідженні прийняли участь школярі ЗОШ I-III ступенів № 3 м. Глухова, Сумської області у період з 2021-2023 роки. Для нашого педагогічного експерименту ми взяли учнів 1-А, 1-Б та 5-А і 5-Б класів. Всього взяло участь у опитуванні з усіх класів – 53 учні. Хочемо відмітити, що на період проведення експерименту учнів 5-х класів були у 3-х та 4-х класах відповідно. Дослідження проведено з дотриманням основних біоетичних положень Конвенції Ради Європи. Нами була розроблена Google анкета з простими 3-ма запитаннями на які діти разом із батьками мали змогу дати відповідь. За результатами проведеного педагогічного анкетування ми встановили наступні результати: більшість учнів відносяться позитивно до уроку фізичне виховання, але ті учні які наразі відвідують лише онлайн школу (45 % від загальної кількості опитуваних) не розуміють як можна рухатись за допомогою гаджету; 55% опитуваних школярів – ті що перших два класи не зважаючи на перепони пандемії, але мали змогу відвідувати школу говорять, що уроки фізичної культури були найкращими, їм вони подобались, вони багато рухались, грали у рухливі ігри із однопітками; серед опитаних виокремлюються діти які взагалі на сьогоднішній день проводять багато часу за гаджетами і після уроків, адже завантажені онлайн - ігри, і дітям просто не

цікаво гратись, рухатись на вулиці чи вдома з іграшками (17% таких відповідей, зауважимо стосувалась дітей, як ми встановили, які самостійно виходять на уроки без когось з дорослих).

Висновок. З огляду на все це ми прийшли до наступного висновку, який носить опосередковано рекомендаційний характер у першу чергу для батьків.

Онлайн навчання і фізична активність дітей пов'язані між собою, адже фізична активність сприяє покращенню здоров'я, розвитку, навчанню та соціалізації дітей. Під час онлайн навчання діти проводять багато часу за комп'ютером, що може негативно впливати на їх фізичний стан, поставу, зір, психологічний настрій. Тому важливо забезпечити дитині достатню фізичну активність протягом дня. Для цього можна використовувати такі поради: у першу чергу потрібно створити розпорядок дня, який передбачає регулярні перерви між уроками для розминки, рухливих ігор, прогулянок на свіжому повітрі; залучати дитину до різноманітних видів фізичної активності за її інтересами та здібностями (бадмінтон, валејбол, футбол, велоспорт тощо) і найголовніше спонукати дитину до самостійного виконання фізичних завдань та оцінювати її старання та результати.

Ключові слова: освіта, онлайн-навчання, рухова активність, нова українська школа, здоров'я, молодші школярі.

Список використаної літератури

1. Бабич В.І. Підготовка майбутніх учителів фізичного виховання до формування культури здоров'я школярів: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Бабич Вячеслав Іванович. – Луганськ, 2006. – 321 с
2. Басюк Н. (2021) Форми і методи формування здоров'язбережувальної компетентності молодших школярів на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ». *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. Збірник наук. праць.* № 74, Т. 2, С. 12-17
3. Бахмат Н. (2021) Формування здорового способу життя та фізичний розвиток молодших школярів у новій українській школі. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології.* № 3 (107), С. 345-362
4. Власій О., Савчук Б. (2021) Вплив цифровізації освіти, дистанційного навчання на розвиток рухової активності та здоров'язбереження здобувачів освіти. *Молодь і ринок No11-12 (197-198).* С. 72-76
5. Гуз Г.М. Формування в школярів здоров'язбережувальної компетентності. Овруч. 2021. Режим доступу: <https://naurok.com.ua/praktichniy-posibnik-formuvannya-v-molodshih-shkolyariv-zdorov-yazberezhuvально-kompetentnosti-339826.html> (дата звернення 10.05.2023)
6. Денисенко Н.Г., Северина Л.Е., Табак Н.В. (2018) Модель формування готовності учителів фізичної культури нового покоління для потреб нової української школи. *Young Scientist* • № 12.1 (64.1) С. 25-29
7. Качур Б. М., Шейя М. О. Особливості формування навичок здорового способу життя в учнів молодших класів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету Серія «Педагогіка, соціальна робота».* Випуск 35. Режим доступу: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/11698/1/%D0%9E%D0%A1%D0%9E%D0%91%D0%9B%D0%98%D0%92%D0%9E%D0%A1%D0%A2%D0%86%D0%A4%D0%9E%D0%A0%D0%9C%D0%A3%D0%92%D0%90%D0%9D%D0%9D%D0%AF%D0%9D%D0%90%D0%92%D0%98%D0%A7%D0%9E%D0%9A%D0%97%D0%94%D0%9E%D0%A0%D0%9E%D0%92%D0%9E%D0%93%D0%9E%D0%A1%D0%9F%D0%9E%D0%A1%D0%9E%D0%91%D0%A3%D0%96%D0%98%D0%A2%D0%AF%D0%92%D0%A3%D0%A7%D0%9D%D0%86%D0%92%D0%9C%D0%9E%D0%9B%D0%9E%D0%94%D0%A8%D0%98%D0%A5%D0%9A%D0%9B%D0%90%D0%A1%D0%86%D0%92.pdf> (дата звернення 11.05.2023)
8. Модель здорової школи – складова програми Президента «Здорова Україна <https://mon.gov.ua/ua/news/model-zdorovoyi-shkoli-skladova-programi-prezidenta-zdorova-ukrayina>. (дата звернення 02.05.2023)
9. Організація дистанційного навчання у початковій школі. <https://vseosvita.ua/news/orhanizatsiia-dystantsiinoho-navchannia-u-pochatkovii-shkoli-14714.html>. (дата звернення 10.04.2023)
10. Півненко Ю. (2007) Психолого-педагогічні умови впровадження здоров'язберігаючих технологій у освітній процес початкової школи. *«Вчитель» Журнал у журналі «теорія та методика фізичного виховання».* № 5, С.31-34
11. Форми і методи формування здоров'язбережувальної компетентності Режим доступу: http://pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2021/74/part_2/4.pdf.
12. Шинкаренко О.Р. (2022) Формування здоров'язбережувальної компетентності шляхом розвитку особистої фізичної культури в рухливих іграх. *Педагогічний пошук, Методичні публікації.* № 2 (114). С. 72-74
13. Як допомогти дитині вчитися дистанційно: поради батькам. <https://childdevelop.com.ua/articles/edu/9920/>
14. Demchenko O.P. Problemy vykorystannia proektnoi tekhnologii u navchal'no-vykhovnij roboti z molodshymy shkolyaramy Rezhyim dostupu do statti: <http://vuzlib.tsom/tsontent/view/204/84/> (data zvernennia 12.04. 2023 r.)

Отримано редакцією 28.03.2023 р.

УДК 378. 147

DOI: 10.31376/2410-0897-2023-2-52-222-228

СТАЛИЙ РОЗВИТОК ТА РАЦІОНАЛЬНЕ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ

Кратко Ольга Вікторівна

доцент, кандидат історичних наук, доцент кафедри біології, екології та методик їх навчання
Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія ім. Тараса Шевченка
e-mail: kratkoolya@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-2708-4684

Лазарець Дарина Василівна

Студентка 11-Бм групи кафедри біології, екології та методик їх навчання
Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія ім. Тараса Шевченка
e-mail: daria_lazarets@ukr.net
ORCID ID: 0000-0003-2748-4685

У статті розглянуто проблеми формування сталого розвитку, екологічних знань, раціонального природокористування учнів 10-11 класів. Розкрито концепції сталого розвитку та природокористування в школах старших класів, також описано основні методи вивчення даної теми. Проаналізовано навчальний план для закладів середньої освіти, затверджений Міністерством освіти і науки України. Висвітлено практичний підхід виховання молодого покоління, в основі якого лежить системно-структурний підхід та екологічний, який формує у школярів компетентне ставлення до навколишнього середовища, дає змогу зрозуміти всі процеси та явища які відбуваються в ньому, та як вони впливають безпосередньо на здоров'я людини.

Ключові слова: Сталий розвиток, раціональне природокористування, екологічна освіта, екологічна свідомість, екологічна культура.

Постановка проблеми. Освіта є стратегічною основою розвитку як особистості так і суспільства, держави в цілому. Освіта – запорука майбутнього і є найбільш масштабною сферою суспільства. Вона є своєрідним нарощування інтелектуального та духовного потенціалу а також засобом відтворення, виховання освіченого громадянина. На сьогоднішній день дбайливе ставлення людини до природи є надзвичайно важливим і повинне бути в контексті вищої та середньої світи. Дуже важливим у сучасній школі (НУШ) є те, щоб сучасна молодь усвідомлювала значимості природи тому обов'язковою складовою навчального процесу має бути формувати екологічну свідомість учнів через впроваджувати ефективних методів, засобів задля успішної реалізації процесу екологічного виховання та формування екологічної свідомості у процесі навчання [6].

З року в рік екологічний компонент у навчально –виховному процесі набуває все більшого значення. Це пов'язано у першу чергу із тим, що природні ресурси вичерпуються і їх само відтворюваність має, на жаль, скінченні величини, а антропогенний та техногенний тиск від діяльності людини на природне середовище зростає і став практично непрогнозованим та неконтрольованим [2].

«Ми – перше покоління, яке має чітке уявлення про цінність природи та наш величезний вплив на неї, і можемо стати останнім поколінням, яке здатне діяти, щоб змінити тенденції. Час відтепер і надалі стане вирішальним періодом в історії», – ідеться у звіті Всесвітнього фонду із природи (англ. World Wide Fund for Nature, WWF) «Жива планета – 2018» [4].

На сьогоднішній день у суспільстві стоїть завдання яке спрямоване на охорону та збереження навколишнього природного середовища, а у НУШ –реалізація Концепції сталого розвитку та раціонального природокористування, в основі якої закладена ідея узгодженого керування трьома взаємопов'язаними сферами такими як:

- ✓ екологія,
- ✓ економіка
- ✓ соціальні процеси.

У сучасній школі вивчену нами тематику, проблематику реалізують у старшій школі (10–11 класи), зокрема, під час вивчення теми – «Сталий розвиток та раціональне природокористування». Проблематика – проаналізувати суть і значення екологічної та біологічної освіти а також дослідити на основі аналізу наукових публікацій, праць проаналізувати методи викладання, навчання які доцільно використовувати у процесі вивчення теми «Сталий розвиток та раціональне природокористування» [7].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Біологія та екологія є одним з базових компонентів у навчально-виховному процесі молоді, який формує цінності, що виражаються у формі ряду компетентностей. Відповідно до Рекомендації Європейського Парламенту та Ради (ЄС). Специфіка названих курсів передбачає формування в учнів зокрема дослідницької компетентності такої як наукове розуміння та сприйняття природи і сучасних технологій, а також вміння використовувати його у практичній діяльності. Цими

питаннями займалися, досліджували та вивчали ряд науковців, зокрема Вербицький В.В., Волкова А.С., Дементьєва Т.П. та ряд інших. Питанням дослідженню методів та форм навчання та виховання присвячено роботи Лернер І.Я., Мар'єнко І.С., Підласого І.П. та багатьох інших. Проблема використання методів та форм, які застосовують в екологічній та біологічній освіті й вихованні розкривали та вивчали у своїх наукових публікаціях такі вчені науковці, як – Вербицький В.В., Зверев І.Д., Король О.В тощо.

Формулювання мети статті. Поява та загострення екологічних проблем поставила та сформувала перед науковою та викладацькою спільнотою тобто перед педагогічною теорією та шкільною практикою нові завдання щодо виховання у молодого дбайливого та відповідального відношення до навколишнього природного середовища. Тобто підрастаюче покоління повинне бути здатним самостійно вирішувати питання щодо охорони природи та раціонального використання природних ресурсів, відтворення природних багатств тощо. Важливо щоб вище названі вимоги, пріоритети стали нормо поведінки кожної особистості. І щоб усе сказане можливо було реалізувати необхідно ще із дитячі роки (початкової школи) цілеспрямовано, поступово виховувати, прививати почуття відповідальності за свої вчинки та їх вплив на стан навколишнього природного середовища.

Виклад основного матеріалу. У сучасній українській школі і освіті зокрема популярності набув термін «сталий розвиток». Назване поняття у науковий та шкільний обіг увійшло на початку двадцятого століття після затвердження його в законодавстві України. Дане словосполучення у трактуванні та розумінні кожного слова окремо має ряд розбіжностей, тобто слова є протилежними за своїм змістом. Слово «сталий» трактується як «постійний», «постійність». Слово ж «розвиток» – «можливість змін». Для того щоб між двома різними термінами виробити збалансованість необхідно застосування нових, інноваційних методологічних технологій та технічних засобів. У результат чого будуть виникати різні зміни у суспільних взаємовідносинах які у результаті призведуть до формування суспільства яке раціонально, ощадливо буде використовувати багатства природи та спрямовувати свої дії на їх відновлення та охорону [3, с. 64].

Людина у сучасному суспільстві повинна розвивати гармонійні взаємовідносини із природою розуміючи при цьому процеси та наслідки які відбуваються та будуть відбуватися у майбутньому; розумно використовувати природні ресурси при чому прагнути їх збагаченню та гуманізації природи, про що писав та популяризував педагог Маркс.

До досліджуваної проблеми долучилися та висловили свої припущення психологи такі як, В. Ясвіна та С. Дербо писали, що сучасне суспільство повинно володіти екологічною свідомістю. А під екологічна свідомістю слід розуміти сукупність певних уявлень щодо взаємозв'язків у системі «людина – природа» і у самій природі, існуючого ставлення до природи і також відповідних стратегій щодо взаємодії з нею. Екологічна свідомість – це найвищий рівень відображення людиною елементів природного і штучного так соціального середовища так і свого внутрішнього світу; усвідомлення ролі та місця людини у екосистемі екологічного світу; особливості реалізації певного відображення. [1, с. 54].

Науковці С. Дерябо, І. Зверєва, Д. Ліхачов, В. Павлов, В. Панов, П. Риженков, Г. Шагун, В. Ясвін переконані, що проблема формування нового типу екологічної свідомості потребує нової парадигми. Автори зазначають, що суттєвим компонентом екологічної свідомості є інтелектуальна діяльність, яка гарантує гуманну і науково-обґрунтовану взаємодію із природою [1, с. 35].

У системі підготовки молодшого покоління у загальноосвітніх школах до збереження природного навколишнього середовища та раціонального використання багатства довкілля. У відповідальному, дбайливому ставленні до природи важливе місце належить правильно організованому навчально-виховному процесі у школі, яка виховує та збагачує учнів знаннями про соціальне та природне оточення, знайомить їх з цілісною картиною нашого світу і формує в них наукові компетентності, моральні і культурні цінності ставлення до світу.

Нами було проаналізовано навчальний план для закладів середньої освіти, затверджений Міністерством освіти і науки України (наказ № 1407 від 23.10.2017 р.).

Основна ідея навчальної програми НУШ побудована на реалізації системно-структурного, функціонального а також екологічного підходів і заключається у формуванні компетентностей школярів, таких як: природничо-наукових, які реалізуються шляхом накопичення та засвоєння знань щодо елементів живої природи як цілісної системи; розвитку ціннісних орієнтацій у ставленні до природи [2].

На вивчення курсу у навчально-виховному процесі відводиться 140 годин. Години розділені між класами старшої школи. Аналіз програм показав, що у 10 класі передбачено 70 годин (урок два рази на тиждень). У 11 класі також 70 годин теж передбачено урок два рази на тиждень. Такий розподіл між навчальними роками та навчальними тижнями показує систематичність викладу нового матеріалу та поступовість щодо освоєння його учнями та відповідно поступовому накопиченні знань щодо сталого розвитку та раціонального використання природних ресурсів.

Аналіз змісту курсу «Сталий розвиток та раціональне природокористування» показав, що він є цілісним, послідовним а також логічним продовженням уже вивчених навчальних курсів основної школи і

передбачає розподіл тем за роками навчання таким чином:

✓ у 10 класі заплановано згідно навчального плану вивчення таких тем як:

- «Біорізноманіття»;
- «Обмін речовин і перетворення енергії»;
- «Спадковість і мінливість»;
- «Репродукція та розвиток».

✓ У 11 класі згідно із навчальним планом учні вивчатимуть такі теми як:

- «Адаптації»;
- «Біологічні основи здорового способу життя»;
- «Екологія»;
- «Предмет вивчення екології, її завдання та методи»;
- «Сталий розвиток та раціональне природокористування»;
- «Застосування результатів біологічних досліджень у селекції, медицині та біотехнології».

В основу виокремлення названих вище тем покладено принцип функціональних ознак життя, які є універсальними критеріями живої природи і дозволяють сформулювати цілісну системну картину даного явища. В кожній темі викладається, розповідається про екологічну складову. Під екологічно складовою розуміється вивчення:

- факторів зовнішнього природного середовища – біотичних, абіотичних та антропогенних;
- взаємозв'язок елементів живої природи з елементами неживої природи;
- наслідки порушення умов довкілля для функціонування різних трофічних рівнів життя, появи глобальних екологічних проблем;
- визначення впливу певних аспектів вирішення екологічних проблем та досягнення сталого (збалансованого) розвитку.

В кожній темі передбачено виокремлення збережувальних компонентів, що розкривають ознаки та критерії здоров'я, визначають роль ендегенних та екзогенних процесів, забезпечує набуття нових навичок безпечної поведінки, спрямованих на збереження довкілля та власного здоров'я.

В 11 класі тему «Сталий розвиток та раціональне природокористування» вивчають орієнтовно 13 год. Основні завдання та компоненти вивчення даної теми є: знанневий компонент (оперує термінами та поняттями, називає, описує, наводить приклади, характеризує та пояснює їх), діяльнісний компонент (складає карту, моделює, порівнює та застосовує знання в повсякденній діяльності) та цілісний компонент (дотримується правил, оцінює, висловлює судження щодо раціонального використання природних ресурсів та виявляє власну позицію). В першій частині цієї теми, описується основна концепція сталого розвитку, сучасні екологічні проблеми у світі та в Україні, види забруднення, та їхні наслідки для екосистем, антропогенний вплив на атмосферу, гідросферу та літосферу, також в цьому підрозділі вивчають основи екологічної політики в Україні, основні її засади, міжнародне співтовариство та основні природоохоронні організації. Але основна увага зосереджена на концепції сталого розвитку в суспільстві. Учні розповідають про 5 основних принципів: принцип екологізації, принцип екоресурсної ємності, принцип соціальної рівноправності, принцип сталого споживання та виробництва і принцип коеволюції. У рамках цих концепцій було реалізовано основні напрями сучасної екологічної політики, а саме було представлено 17 глобальних цілей національного розвитку. Дітям детально розповідають про кожну з цілей, демонструючи тим важливість даної концепції.

Загальноосвітній навчальний заклад III ступеню (старша школа) передбачає та забезпечує поглиблений рівень екологічної освіти (відповідно до спеціальності). Він забезпечує усвідомлення учнів взаємозалежності екології та економіки, знання різновидів впливів на довкілля. Старшокласники повинні володіти певними знаннями щодо особливостей впливу на навколишнє природне середовище обраної майбутньої професії, місце обраної професії у збереженні довкілля, охороні та раціональному природокористуванні; відповідні вимоги до фахівця адже сучасний світ вимагає від спеціаліста бути обізнаним в екологічному законодавстві відповідної галузі господарства, добре орієнтуватися в екологічних проблемах України [4]. У цілому у старшокласників має бути уже сформована особистісна екологічна позиція і певний багаж вміння її відстоювати в умовах правової демократичної держави.

Реалізації екологічного підходу а також формування екологічних понять старшокласників у навчальному процесі передбачає:

- ✓ комплексний підхід до вивчення навколишнього природного середовища з використанням міжпредметних зв'язків;
- ✓ вибір оптимальних форм, методів та прийомів навчання у галузі екології із наданням здобувачам максимального прояву до самостійності;
- ✓ проведення різних типів уроків: вікторин, квестів, занять у природі тощо;

- ✓ проведення практичних та лабораторних занять на екологічних стежках, бібліотеках та наукових закладах, природничо-краєзнавчих та художніх музеях;
- ✓ організація практичної діяльності у довіллі (наприклад, проведення екскурсій, практики, практикуми, експедиції);
- ✓ позитивний приклад учителя у навчально-виховному процесі власним прикладом щодо дбайливого ставлення до навколишнього природного середовища;
- ✓ урахування вікових особливостей учнів;
- ✓ урахування індивідуально-психологічних особливостей учнів, зокрема їх пізнавальних можливостей та здібностей до творчості у навчально-виховному процесі;
- ✓ єдність дій педагогів та учнівського колективу закладу освіти на основі краєзнавчого принципу навчання із врахування особливостей свого краю, області, регіону, міста чи селища [3].

Проаналізовано нами також розвиток та впровадження екологічної освіти від початкових до старших класів. Нами з'ясовано, що зміст побудований за блочно-модульним принципом. Кожен блок якого відображає напрями сучасної екології [5].

Обов'язковим є два боки:

- 1 блок – екологія як наука про закономірності співіснування і взаємодію організмів з навколишнім середовищем;
- 2 блок – екологічні аспекти сучасної цивілізації [3].

Відомо, що екологізація освіти є неможливою без всебічного розвитку в учнів біологічного та екологічного мислення, навиків самостійного освоєння, вивченн та критичного аналізу нових спостережень, досліджень та повідомлень без уміння будувати наукові гіпотези. У зв'язку з цим, вважаємо, необхідно ширше планувати та реалізовувати проблемний підхід при навчанні задля досягнення позитивних результатів. Проблемний підхід у свою чергу передбачає організацію активного пізнання учнів, а роль вчителя зводяться лише до управління пізнавальної діяльності учнів [2].

Основним методом у навчально –виховному процесі під час формування екологічних та біологічних понять обов'язково повинен бути проблемний метод, тобто створення на уроці так званої проблемної ситуації. Яка б викликала, створювала ситуації інтелектуальних перешкод, з урахуванням того, що учні не володіють потрібними знаннями чи способами діяльності для пояснення запропонованих фактів чи явищ. Варто враховувати, що проблемні ситуації варто створювати, реалізовувати залежності від змісту навчального матеріалу та психолого-вікових особливостей учнів. У процесі вивчення теми «Сталий розвиток та раціональне природокористування» доцільним є створення таких проблемних ситуацій, як:

- ✓ висування проблемного питання;
- ✓ повідомлення парадоксального факту;
- ✓ створення проблемної ситуації на основі вислову вченого;
- ✓ демонстрування досвіду чи повідомлення про нього що може бути основою для створення проблемної ситуації.
- ✓ створення проблемної ситуації на основі наведення протилежної точки зору по одному і тому ж факту;

Даним, згаданий метод буде сприяти підвищенню активності та зацікавленості учнів алдже він передбачає обов'язкове формування в учнів прийомів розумової діяльності таких як:

- синтез;
- аналіз;
- узагальнення;
- порівняння;
- встановлення причинно-наслідкових зв'язків тощо.

При цьому виключає в себе різноманітні логічні операції які необхідні для вибору екологічного цілеспрямованого рішення [3].

У навчально-виховного процесі школа покликана давати учням:

- основи екологічних та біологічних знань;
- сформувані екологічний стиль мислення;
- навчити правил екологічно доцільної поведінки;
- здорового способу життя;
- виховувати екологічну культуру особистості.

Для реалізації вище названого необхідно здійснювати систематичний моніторинг екологічного виховання, тобто систематичне вивчення його стану. Відомо, що моніторинг екологічного виховання, як і діагностика навчально-виховного процесу належить до найслабкіших ланок педагогічної теорії та практики [4].

У сучасних загальноосвітніх закладах освіти використовують різний методологічний апарат

(інноваційні методи та прийоми), наприклад:

- ✓ різноманітні психологічні терміни (із врахуванням вікових та психологічних особливостей здобувачів освіти);
- ✓ наукові дослідження у межах виконання наукових проєктів, тем;
- ✓ екскурсії у природу (пришкільну ділянку, ботанічний сад, природні екосистеми, екологічні стежки тощо);
- ✓ різноманітні пізнавальні та розвиваючі ігри.

Усі вище названі методологічні елементи у навчально-виховному процесі покликані доносити до учнів проблеми сталого розвитку та раціонального природокористування та, звісно, формування екологічної свідомості підростаючого покоління.

Відомий факт, що елементи живої та неживої природи які оточують людину залишали помітний слід у педагогіці. Являлися одними із найважливішими та найголовнішими чинниками щодо особливостей організації та реалізації освітнього процесу навчання та виховання, досягнення поставлених компетентностей учнів. Адже спостерігаючи за елементами природи, явищами учні спостерігаючи вивчають об'єкти та явища довкілля (які не є фоновими), поступово пізнають світ у якому проживають. У процесі навчання відкривають нове, дивовижне різноміття як рослинного так і тваринного світу. У процесі вивчення, відкриття, спостереження розуміють місце людини у природі та навпаки, місце природи у життя людини; розуміють, усвідомлюють цінність у пізнанні природи; відчують естетичні та моральні почуття та переживання. Усі вище згадані та перераховані знання, відчуття спонукають учнів дбайливо до природи, охороняти її та раціонально використовувати.

Варто також зауважити, що не менш вагому роль у формування екологічної свідомості та екокультури відіграють: засоби масової інформації; соціальні мережі; громадські організації; релігійні конфесії. Важливо пам'ятати загально прийнятий факт, що екологічне виховання розпочинається ще із глибокого дитинства. Розпочинається ще із формування норм поведінки дитини, тому, звісно, надзвичайно велике значення на формування подальшої культури дитини має власне сім'я, приклад батьків, їх культура, свідомість, ставлення до природи тощо. Крім вище названих елементів закладання екокультури є: відбір літератури; кіно та мультфільмів; долучення до творів мистецтва; догляду за тваринами чи рослинами. Усі вище озвучені фактори, елементи виховання та навчання, на нашу думку, відіграють вагомий вплив на формування екологічної свідомості здобувачів освіти [4; 8].

Висновки. Із вище сказаного можна зробити висновки, що основними принципами формування в учнів 10-11 класів дослідницьких навичок сталого розвитку та раціонального природокористування є:

- системність, послідовність, комплексність та безперервність екологічної освіти;
- вагомість екологічних знань у навчально-виховному процесі;
- відкритість а також доступність екологічно освіти здобувачам;
- загальність екологічно освіти усіх соціальних груп населення;
- узгодженість органів державної, місцевої влади та навчальних закладів щодо питань освіти, культури та виховання;
- узгодженість органів державної, місцевої влади та навчальних закладів щодо питань науки, засобів масової інформації, громадських організацій;
- спільне розуміння (органів державної, місцевої влади та навчальних закладів) щодо питань збереження та відновлення природного навколишнього середовища, дбайливого використання та охорони.

Список використаних джерел

1. Борейко В. Е. Прорыв в экологическую этику. Київ, 1999. С. 128.
2. Міністерство освіти і науки України (наказ № 1407 від 23.10.2017 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1407729-17#Text> (дата звернення: 15.03.2023).
3. Пузир Т. Особливості формування екологічної культури фахівців екологічного напрямку. Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах СНД: матеріали I Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. Переяслав-Хмельницький, 26-28 лютого 2012. С. 27-28.
4. Принципи і напрями розвитку екологічної культури. URL: http://boguslav-vpusp.net.ua/images/Fotos-2020/30-03_MC-9_Ekolog.pdf (дата звернення: 15.03. 2023).
5. Титаренко Л.М. Формування екологічної компетентності студентівбіологічних спеціальностей університету: автореф. дис. канд. пед. наук:13.00.04. – Київ, 2007. – 22 с.
6. Маршицька В.В. Сутнісні характеристики екологічної компетентності учнів початкової школи/ Теоретико-методичні проблемивиховання дітей та учнівської молоді: зб. наук.праць. Київ, 2005. Кн.2. Вип.8. С. 20-24.
7. Колонькова О.О. Формування екологічної компетентностістаршокласників засобами дистанційної освіти. Теоретико–методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць. –Кам'янець–Подільський, 2007. Вип. 10. Т.1. С.379–387.
8. Пустовіт Н.А. Особистісно орієнтовані технології екологічноговиховання підлітків. Наукові записки. Серія: педагогіка іпсихологія. Вінниця: РВВ ДП «Державна картографічна фабрика», 2001. Випуск 5. С. 59-62.

SUSTAINABLE DEVELOPMENT AND RATIONAL NATURE MANAGEMENT IN THE EDUCATIONAL PROCESS

Kratko Olha

Associate Professor, Candidate of Historical Sciences, Associate Professor of the Department of Biology, Ecology and Methods of Teaching
Taras Shevchenko Kremenets Regional Humanitarian and Pedagogical Academy

Lazarets Daryna

Student of 11-Bm group, Department of Biology, Ecology and Methods of Teaching
Taras Shevchenko Kremenets Regional Humanitarian and Pedagogical Academy

Introduction. *The article examines the problems of the formation of sustainable development, ecological knowledge, and rational use of nature among students of grades 10-11. The concepts of sustainable development and nature management in high school are revealed, and the main methods of studying this topic are also described. The curriculum for secondary education institutions, approved by the Ministry of Education and Science of Ukraine, was analyzed. The practical approach to educating the young generation is highlighted, which is based on a systemic-structural approach and an ecological one, which formulates a competent attitude to the environment in schoolchildren, makes it possible to understand all the processes and phenomena that take place in it, and how they directly affect human health.*

Today, there is a task aimed at the protection and preservation of the natural environment and the implementation of the Concept of sustainable development and rational nature management, which is based on the idea of coordinated management of three interrelated areas – ecology, economy and social processes. And also to teach this concept to students in grades 10-11.

Purpose. *The acuteness of modern ecological problems has been put before pedagogical theory and school practice for the task of educating the young generation in the spirit of a careful, responsible attitude towards nature, capable of solving the issue of rational protection of natural resources and the use of abundant resources. In order for these requirements to become the norm of every person's behaviour, it is necessary to purposefully cultivate a sense of responsibility for the state of the environment from childhood.*

Methods. *Analysis of environmental literature, content analysis of basic concepts, generalization, and modelling with the aim of developing models and technologies for the formation of sustainable development and nature use.*

Results. *We analyzed the curriculum for secondary education institutions, approved by the Ministry of Education and Science of Ukraine (Order No. 1407 of 10/23/2017).*

The main conceptual idea of the curriculum is based on the implementation of functional, systemic-structural and ecological approaches and consists of the formation of natural and scientific competence of schoolchildren through the assimilation of knowledge about living nature as a whole system, the development of value orientations in relation to nature [2].

140 hours are allocated to studying the course:

10th grade – 70 hours (2 hours per week);

11th grade – 70 hours (2 hours per week).

The content of the course is a coherent and logical continuation of the educational courses of the primary school and is distributed by years of study as follows:

10th grade – topics: «Biodiversity», «Metabolism and energy transformation», «Heredity and variability», «Reproduction and development»;

11th grade – topics: «Adaptations», «Biological foundations of a healthy lifestyle», «Ecology», «The subject of studying ecology, its tasks and methods», «Sustainable development and rational use of nature», «Application of the results of biological research in breeding, medicine and biotechnology».

Conclusion. *From the above, it can be concluded that the main principles of formation of research skills of sustainable development and rational use of nature in students of 10-11 grades are:*

- systematicity, complexity and continuity of environmental education;*
- the priority of environmental knowledge in the system of culture and education;*
- focus on environmental education and upbringing on citizens' understanding of personal responsibility for preservation and restoration of the natural environment and careful use of its resources;*
- openness and availability of environmental information;*
- universal environmental education of all social and age groups of the population;*
- coordination of the actions of state authorities, local self-government bodies, educational institutions, organizations and institutions dealing with issues of education, culture and science, mass media, public organizations and citizens in the field of ecological culture and education.*

Key words. *Sustainable Development, Environmental Management, Environmental Education, Environmental Awareness, Environmental Culture.*

References

1. Boreyko, V. E. (1999). *Proriv v ekolohycheskuiu etyku [Breakthrough in ecological ethics]*. Kyiv. [in Russian]
2. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy (nakaz № 1407 vid 23.10.2017 r.) [Ministry of Education and Science of Ukraine (Order No. 1407 dated 10/23/2017)]. *zakon.rada.gov.ua*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1407729-17#Text> [in Ukrainian]
3. Puzyr, T. (2012). Osoblyvosti formuvannya ekolohichnoi kultury fakhivtsiv ekolohichnoho napriamku [Peculiarities of the formation of ecological culture of specialists in the ecological direction]. Proceedings from: *I Mizhnarodna naukovopraktichna internet-konferencija «Problemy ta perspektyvy rozvytku nauky na pochatku tretoho tysiacholittia u krainakh SND» – I Mizhnar. science and practice internet conference «Problems and prospects of the development of science at the beginning of the third millennium in the CIS countries»* (pp. 27-28). Pereyaslav-Khmelnyskyi, Ukraine. [in Ukrainian]
4. Pryntsypy i napriamy rozvytku ekolohichnoi kultury [Principles and directions of development of ecological culture]. *boguslav-vpusp.net.ua*. URL: http://boguslav-vpusp.net.ua/images/Fotos-2020/30-03_MC-9_Ekolog.pdf [in Ukrainian]
5. Tytarenko, L. M. (2007). Formuvannya ekolohichnoi kompetentnosti studentivbiolohichnykh spetsialnosti universytetu [Formation of ecological competence of students of biological specialties of the university]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv, Ukraine. [in Ukrainian]
6. Marshytska, V. V. (2005). Sutnisni kharakterystyky ekolohichnoi kompetentnosti uchniv pochatkovoї shkoly [Essential characteristics of environmental competence of elementary school students]. *Teoretyko-metodychni problemyvykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi – Theoretical and methodological problems of education of children and school youth*, 2(8), 20-24. [in Ukrainian]
7. Kolonkova, O. O. (2007). Formuvannya ekolohichnoi kompetentnostistarshoklasnykiv zasobamy dystantsiinoi osvity [Formation of environmental competence of high school students by means of distance education]. *Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi – Theoretical and methodological problems of raising children and school youth: collection. of science works*, 10(1), 379–387. [in Ukrainian]
8. Pustovit, N. A. (2001). Osobystisno oriientovani tekhnolohii ekolohichnohovykhovannia pidlitkiv [Personally oriented technologies of environmental education of teenagers]. *Naukovi zapysky – Proceedings*, 5, 59-62. [in Ukrainian]

Отримано редакцією 20.03.2023 р.

УДК 373.3.015.31:502/504

DOI: 10.31376/2410-0897-2023-2-52-228-234

РОЛЬ ПРИРОДНИЧОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА У ФОРМУВАННІ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Коваль Вікторія Олександрівна,

кандидат біологічних наук, доцент, *доцент кафедри дошкільної та початкової освіти, Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка*
e-mail kovalchernigov@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-0550-8631

Кисла Оксана Федосіївна,

кандидат педагогічних наук, доцент, *доцент кафедри дошкільної та початкової освіти, Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка,*
e-mail oshagro@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-6267-6693

Васютіна Тетяна Миколаївна

доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри початкової освіти
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
e-mail: tetyana.vasyutina@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-0253-1932

У статті проаналізовано сутність поняття «освітнє середовище» та його природничої складової. Встановлено, що до природничого освітнього середовища належить: ділянка школи, навчально-дослідницький і географічний майданчик, навчальна екологічна стежина та куточок живої природи. Акцентовано на важливості підбору складових елементів природничого освітнього середовища, розкрито дидактичні можливості використання його на уроках «Я досліджую світ». Зазначено, що природниче освітнє середовище створює сприятливі умови до розвитку пізнавальної активності, оволодіння еколого-природничими знаннями, природодоцільної поведінки у формуванні екологічної компетентності учнів початкової школи.

Ключові слова: освітнє середовище, природниче освітнє середовище, екологічна компетентність, учні початкової школи, куточок живої природи, пришкольня ділянка, навчальна екологічна стежина.

Постановка проблеми. Організація шкільної системи освіти в Україні зазнала корінних змін. Екологічна освіта стала невід'ємною частиною загальної системи освіти і виховання. На етапі реформування Нової української школи важливого значення надається створенню освітнього середовища, яке б мотивувало учнів, було безпечним, інклюзивним і сприяло б формуванню всіх ключових і

предметних компетентностей, в тому числі й екологічної.

Формуванню екологічної компетентності учнів закладів загальної середньої освіти сприяє реалізація наскрізної лінії «Екологічна безпека і сталий розвиток», яка реалізується через екологізацію існуючих навчальних предметів відповідно до специфіки їх змісту. У початковій школі цей процес відбувається при вивченні в основному природничої освітньої галузі та втілюється в інтегрованому курсі «Я досліджую світ». Молодші школярі на уроках розглядають вплив людини на довкілля, знайомляться із загальними екологічними проблемами планети, навчаються природоохоронній діяльності. Вчитель початкових класів має створити для учнів таке освітнє середовище, в якому вони самостійно здатні розвиватися, підвищувати свій рівень екологічної відповідальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наукових працях останніх років висвітлюється проблема створення освітнього середовища (І. Бех, Н. Бібік, Л. Біленкова, О. Боровець, Г. Васьківська, Т. Гільберг, Д. Косенко, Г. Пустовіт, І. Романова, О. Савченко, С. Смолюк, А. Цимбалару, Н. Яришева). Проблемі визначення сутності поняття екологічної компетентності, розкриття її структури, принципів формування відображено в дослідженнях Н. Баюрко, О. Колоцькової, І. Мостов'яка, Н. Олійник, Н. Пустовіт, Л. Титаренка, Ю. Шапрана, С. Шмалей, та ін. Але науковцями і практиками недостатньо розглянуто значення природничого освітнього середовища, його функціональні можливості в освітньому процесі, дидактичний потенціал особливо у формуванні екологічної компетентності молодших школярів.

Мета статті – розкрити роль природничого освітнього середовища у формуванні екологічної компетентності молодших школярів.

Виклад основного матеріалу. Освітнє середовище як наукову проблему досліджують різні вчені, які розглядають не лише теоретичні, а й практичні аспекти цього питання. Для розкриття значення природничого освітнього середовища у формуванні екологічної компетентності варто звернутись до тлумачення поняття «освітнє середовище». Освітнім середовищем називають шкільне середовище, що розглядається як феномен, як своєрідна культура в історичних векторах її розвитку. Сучасний український дидакт О. Савченко [10, с. 493] тлумачить його як «сукупність умов і впливів, які створюють основу для навчання, виховання, розвитку учнів».

Освітнє середовище Г. Васьківська визначає як «сукупність біологічних, психологічних, соціальних і культурних чинників, які, взаємодіючи, детермінують життєпростір здобувачів освіти, несуть відповідне інформаційне навантаження, яке фіксується як знання». [3, с. 193]

Біленкова Л. поглибила трактування сутності терміну «освітнє середовище» не тільки як безпечного для учнів фізичного і психологічного освітнього осередку, а й як сукупності природних, фізичних, соціальних суб'єктів, що безпосередньо впливають на розвиток учня початкових класів, його творче, професійне та особистісне становлення, сприяють партнерській взаємодії та створенню особистісно орієнтованих педагогічних комунікацій в освітньому процесі, запроваджують сприятливі організаційно-педагогічні умови комфортної життєдіяльності учнів у закладі освіти та за його межами [1, с. 13]. Отже, освітнє середовище має бути розвивальним, тобто предметним, природним та соціальним середовищем, яке не гальмує природний життєвий дитини, сприяє їх реалізації, становленню, вдосконаленню [5].

Сучасне освітнє середовище повинно мати такі якості:

- безпечність та комфорт;
- вільне від будь-яких форм насильства та дискримінації;
- інклюзивне, розвивальне, мотивуюче до навчання [2].

Під поняттям «природниче освітнє середовище школи» розуміємо сукупність природних, фізичних, соціальних складових, що впливають на всебічний розвиток учня, його особистісне становлення, сприяють формуванню відповідальної, безпечної природодоцільної поведінки в навколишньому світі, формують науковий світогляд, тим самим забезпечують успішну взаємодію з природою.

Проблема організації природничого освітнього середовища в початковій школі є дуже важливою для навчання природничої освітньої галузі, оскільки вона сприяє ефективному формуванню компетентностей в галузі природничих наук, техніки і технології, екологічної та інших ключових компетентностей шляхом опанування знань, умінь і способів діяльності, забезпечуючи основу для усвідомлення принципів сталого розвитку здобувачів освіти.

Дослідниця В. Мелаш зазначає, що «пріоритетним завданням екологічної освіти є:

- реалізація екологічної компоненти, що передбачає: опанування школярами знань про стан природного середовища, єдність і взаємозалежність природи та людини, заходи для збереження цінності екосистем біосфери, способи подолання екокризи, використання ресурсо- та енергозберігаючих технологій;
- оволодіння основними знаннями і вміннями про здоровий спосіб життя для формування культури здоров'я, реалізації їх в здоров'язберігаючій поведінці та гармонізації взаємовідносин суспільства з природним довкіллям;
- формування у підростаючого покоління екологічної культури і природозберігаючого світогляду,

послідовно розкриваючи зміст та прищеплюючи норми і принципи естетики і етики відповідальності, що сприяє виробленню стійких екологічно виважених звичок і поведінки; шанобливого ставлення до природи рідного краю і людей;

– залучення учнівської молоді до екологічного руху [7, с. 226].

У практиці вітчизняної школи вже був досвід створення природничого середовища. В.Сухомлинський у Павлівській середній школі активно впроваджував навчання на свіжому повітрі – «уроки мислення серед природи», трояндова алея, альтанки для відпочинку тощо. Думки видатного педагога є співзвучними з ідеями сучасної Концепції НУШ.

Розглянемо методичний потенціал природничого освітнього середовища школи для формування екологічної компетентності учнів початкових класів. До природничої складової освітнього середовища належить: ділянка школи, навчально-дослідницький і географічний майданчик, навчальна екологічна стежина та куточок живої природи.

Пришкільна ділянка включає територію освітнього закладу, на якій розташовані такі структурні компоненти: фізкультурний майданчик, навчально-дослідницька ділянка, географічний майданчик, газони, квітники, доріжки, додаткові приміщення, зелений клас. При плануванні ділянки школи необхідно дотримуватись принципу універсального дизайну, який передбачає планування навколишнього середовища так, щоб у ньому було комфортніше усім суб'єктам освітнього процесу, незалежно від віку та фізичних чи когнітивних можливостей. При облаштуванні території, підбору рослин необхідно звертати увагу на безпеку для дітей та враховувати вимоги рослин до місця існування. На шкільному подвір'ї не повинно бути представників флори, які могли б негативно вплинути на здоров'я учнів, наприклад, отруйних, колючих рослин або тих, які викликають алергію. Слід враховувати зовнішній естетичний вигляд рослин, щоб вони гармонійно поєднувались із простором школи. Підбір дерев для озеленення ділянки повинен давати потрібний матеріал для спостережень і мати гарний декоративний вигляд. Серед кущів, які використовуються для озеленення території, варто надавати перевагу декоративним, красивоквітучим, вічнозеленим представникам. обов'язковим компонентом пришкільної ділянки повинні стати газони, які можна використати для проведення ранкового кола або організації відпочинку на перерві. Газони мають санітарно-гігієнічне значення. Окрасою шкільної території є квітники. Творчість і креативність у створенні квітників відіграють важливу роль у розвитку естетичного смаку учнів. Співпраця всіх сторін освітнього процесу (учнів, вчителів і батьків) у їх створенні сприяє згуртуванню колективу, формуванню навичок групової роботи, вміння домовлятися, приймати спільні рішення, що є важливим у розбудові демократичного суспільства. Красива, вірно спроектована пришкільна ділянка допомагає активному залученню її в освітній процес для ознайомлення молодших школярів з об'єктами природи рідного краю в процесі проведення екскурсій, формує у них навички природоохоронної поведінки. Проведення уроків на подвір'ї школи надає можливість учням спостерігати за комахами, жуками, птахами, розглядати бруньки, квіти, кору рослин, завдання-дослідження запропоновані у підручниках спонукають їх до цього. Так, наприклад, учням 3 класу пропонується поспостерігати за мурахами, визначити будову їх тіла, перевірити народні прикмети про мурах; також пропонується дослідити звичайних для дітей птахів – голуба та дятла – скласти їх опис, дізнатись, як добувають їжу взимку; ознайомитись із лікарськими рослинами (липа, малина, береза, калина, м'ята, подорожник), дізнатись, яку користь вони приносять людині. Дані завдання розкривають взаємозв'язки у природі, формують у молодших школярів причинно-наслідкові зв'язки та екологічне поняття «ланцюги живлення».

Ще одним компонентом пришкільної території є навчально-дослідна ділянка – це спеціально організована територія поблизу навчального закладу, яка створена для практичного закріплення теоретичних знань учнів. Для планування цієї ділянки відбувається розподіл території між класами, складається перелік рослин, які будуть вирощуватись на ділянці, враховується тематика спостережень і дослідів між класами, планується перелік та терміни виконання робіт, необхідний інвентар та обладнання. Навчально-дослідна ділянка для початкових класів може бути представлена відділами: овочевий, плодово-ягідний, квітково-декоративний. У школі ще можуть знаходитись відділи рослин такі, як колекційний, селекційно-генетичний, дендрологічний. Їх учні можуть відвідувати на екскурсіях. Рослинний матеріал, який отримується в процесі довготривалих досліджень та спостережень учнями початкової школи, може застосовуватись для виготовлення наочних посібників та роздаткового матеріалу до уроків.

Для формування у молодших школярів наукової картини світу та екологічної компетентності необхідно звертати увагу на внутрішньопредметні зв'язки, які дозволяють визначити хронологію певних подій та встановити екологічні наслідки чинників впливу на природу. Набуття цих знань допомагає робота на географічному майданчику школи. Географічний майданчик – це спеціалізована ділянка шкільного подвір'я, призначена для проведення систематичних фенологічних спостережень [6, с.55]. Під фенологічними спостереженнями розуміємо спостереження за сезонними явищами у живій та неживій природі. Учні на географічному майданчику ознайомлюються з такими приладами, як опадомір, гігрометр,

флюгер, навчаються вести спостереження за погодою, атмосферними опадами, визначають температуру повітря, ведуть календар природи, одночасно спостерігають за змінами у живій природі. Встановлення залежності розвитку живої природи від абіотичних факторів допомагають встановлювати екологічні зв'язки. «Здійснення таких спостережень потребує від учнів розвиненої спостережливості; розумових процесів (аналізу, синтезу, порівняння, абстрагування, узагальнення); встановлення причинно-наслідкових зв'язків між причинами змін і перетворень у предметах або явищах природи. Включення дитини до активних видів діяльності в процесі фенологічних спостережень спонукає до пізнавальної та соціальної активності; вихованню позитивного ставлення до довкілля» [4, с. 84].

На території школи можна створити екологічну навчальну стежку. Це спеціально організований маршрут на ділянці школи для проведення навчальних занять та природоохоронної діяльності. Для створення екологічної стежки на початку необхідно обстежити територію та виявити екскурсійні об'єкти. Для об'єктів спостереження рекомендуємо обирати невеликі природні угруповання різних типів, наприклад, групу листяних або хвойних рослин, декоративно-листяні або красиво квітучі кущі, квіти прищиплених клумб, деякі об'єкти з навчально-дослідницької ділянки. При виборі об'єктів рекомендуємо вибирати ті, які зможуть привернути дитячу увагу – це можуть бути як знайомі школярам рослини, типові для даної місцевості, так і інтродуковані (завезені) або спеціально насадженні рідкісні рослини з Червоної книги. Дуже гарно, коли до створення екологічної стежки (насадження рослин) та її догляду залучаються учні, а через певний час спостерігають за об'єктами, які вони посадили. Серед весняних квітів багато представників флори України, які занесені до Червоної книги: підсніжник білосніжний, нарцис вузьколистий, цибуля ведмежа (черемша), шафран вузьколистий, шафран Гейфелів. Ці рослини можна посадити на подвір'ї школи та використовувати як наочний матеріал для проведення уроків «Я досліджую світ» на тему «Охорона природи», «Червона книга». Вчителю у процесі підготовки до уроку-екскурсії необхідно звернути увагу на ті об'єкти, які відповідають завданням цього уроку, щоб вони були естетично привабливі для спостереження учнями у той сезон року, у який відбувається екскурсія. Так, наприклад, у зимовий період бажано обирати, крім рослин, які скидають на зиму листя, 1-2 об'єкти вічнозелених для створення проблемної ситуації на уроці та порівняння. Використання елементів проблемного навчання під час спостережень дає змогу успішно впливати на мотиваційну сферу дитини, а отже, і на формування мотивів екологічно доцільної поведінки [4, с.84].

На території школи можуть знаходитись і зоологічні об'єкти – це гнізда та дупла, у яких живуть птахи або ссавці. Виявити їх простіше взимку, коли немає листя. У зимовий період на шкільному подвір'ї біля кущів та дерев розвішують годівнички для птахів, які виготовили школярі в процесі проектно-діяльності у другому класі. Діти отримують задоволення від спостереження за кочовими птахами (снігурами, омелюхами), які з'являються в Україні тільки у зимовий період. Якщо вчитель ставить додаткові індивідуальні завдання для учнів, які цікавляться такими спостереженнями, то це буде стимулювати їх дослідницьку складову навчання. На екологічній стежці можна розмістити штучні моделі природних об'єктів (імітації): гнізда птахів, модель ерозії ґрунту, сухий струмок. Загальна довжина екологічної стежки по ділянці школи може бути від 0,5 до 1,5 км, необхідно продумати 5-6 станцій-зупинок для розгляду об'єктів та виконання завдань. Кількість об'єктів для спостереження учнями буде залежати від віку школярів, завдань уроку, від форм та методів роботи.

Учні початкової школи бажано долучати до створення інформаційного устаткування екологічної стежки: це і створення загальної схеми тропи, розробка проектів інформаційних щитів, стендів та їх виготовлення. Крім того, учні можуть залучатись для проведення екскурсій для молодших класів. Така організація діяльності школярів у створенні екологічної стежки дає можливість відчувати себе важливими, значущими, що сприяє розвитку творчих здібностей учнів, впевненості у власних силах дитини, прищеплює їм відповідальне ставлення до природних об'єктів і мотивує до природоохоронної діяльності.

Куточок живої природи є обов'язковою складовою закладу освіти, про що зазначено в Методичних рекомендаціях щодо організації освітнього простору Нової української школи [9]. Він створюється для проведення навчальних і практичних занять, передбачених програмою, здобуття і поглиблення знань, формування практичних умінь та навичок, організації дослідницької та природоохоронної роботи школярів. Куточок живої природи може бути організований у класному кабінеті, у рекреації або у спеціальному приміщенні поза школою [6, с.51]. У куточку живої природи утримуються представники рослинного і тваринного світу відповідно до навчальної програми та бажання дітей. Мешканці куточку природи мають бути різноманітні й цікаві для школярів, невибагливі у догляді та безпечні. Серед представників можуть бути як постійні мешканці (рослини, морська свинка, рибки), так і тимчасові (комахи, дощові черв'яки). Об'єкти куточка природи розміщують у відповідності з їх біологічними особливостями та вимогами до умов існування. До догляду за рослинами і тваринами залучаються школярі, починаючи з другого класу під керівництвом учителя, керівника гуртка, або вихователя групи продовженого дня.

Основними напрямками діяльності молодших школярів у куточку живої природи є проведення

систематичних спостережень за ростом, розвитком рослин, поведінкою тварин і проведення різноманітних дослідів. Науковці В. Мелаш та А. Кондратович зазначають, що проведення різних за тематикою дослідів у куточку живої природи дає школярам змогу:

- розчленовувати складні явища на окремі частини, елементи, стадії для докладнішого їх вивчення;
- поєднувати прості явища, окремі частини, спостерігати їх, встановлювати взаємозв'язок;
- штучно створювати умови, за яких відбувається певне явище, вплив того чи іншого чинника;
- застосувати різні прилади, матеріали для глибокого вивчення певного явища, штучно прискорювати або сповільнювати хід певного процесу або дослідів загалом [8, с. 120].

У процесі догляду за об'єктами куточку живої природи учні розуміють вплив екологічних чинників на рослини – світла, води, ґрунту. У них формується вміння бачити особливості об'єктів, школярі оволодівають прийоми порівняння, встановлення подібностей та відмінностей досліджуваних рослин, самостійно роблять нескладні висновки. Так, проводячи дослідження впливу сонячних променів на рослину, вирощуючи одну у темному місці, іншу – у світлому, учні роблять припущення, пропонують гіпотези. Спостерігаючи за тваринами, учні вчаться впізнавати їх за зовнішніми ознаками, дізнаються про особливості будови тіла в залежності від способу існування, харчування, характеру руху тощо. Проводяться як короткотривалі спостереження, так і довготривалі.

Авторами підручників інтегрованого курсу «Я досліджую світ» пропонуються завдання для виконання у дослідницькому куточку живої природи. Так, учням 3 класу пропонується проростити квасолю й спостерігати за ростом рослини, виростити фіалку з листка, ознайомитися з різними способами розмноження рослин (цибулина, пагін, бульба, кореневище), виконати нескладні дослідів з шишкою, створивши природний гігрометр. Турбота учнів про об'єкти живої природи сприяє становленню майбутньої моделі поведінки, забезпечуючи позитивне ставлення до навколишнього середовища, породжує ціннісний компонент формування особистості. Доцільно організоване природне середовище школи створює сприятливі умови для формування екологічної компетентності учнів, полегшує підготовку вчителя до проведення уроків у природі та сприяє підвищенню ефективності освітнього процесу школи у цілому.

Висновки. Отже, безпечне і мотивуюче природниче середовище школи дозволяє використовувати різні види діяльності в освітньому процесі учнів і тим самим формувати реалістичні уявлення про представників рослинного, тваринного світу через забезпечення безпосереднього контакту школярів з ними. Діяльність учнів у шкільному середовищі, пов'язана з доглядом за природними об'єктами, сприяє встановленню взаємозв'язків, призводить до всебічного розвитку особистості; створюються умови для пізнавальної діяльності, експериментування, спостереження за природою; розвиваються вміння бачити красу навколишнього світу, формуються навички здорового способу життя через контакт з природними об'єктами та екологічно доцільна поведінка. Все це сприяє формуванню екологічної компетентності молодших школярів. Перспективою подальших досліджень є проблема впливу природничого середовища на розвиток дітей з ООП в інклюзивному класі.

Список використаної літератури

1. Біленкова Л. М. Значення освітнього середовища в навчанні природничої освітньої галузі в початковій школі. *Збірник наукових праць «Педагогічні науки»* 99 (2022). С.11-18.
2. Бобровський М. В., Горбачов С. І., Заплотинська, О. О., Ліннік, О. О. Абетка для директора. Рекомендації до побудови зовнішньої системи забезпечення якості освіти у закладі загальної середньої освіти. – *К, ДСЯО*, 2021. – 350 с.
3. Васківська Г. О. Освітнє середовище як чинник формування життєпростору старшокласників. *The XI th International scientific and practical conference «THEORETICAL FOUNDATIONS OF MODERN SCIENCE AND PRACTICE»(06-07 April 2020) Melbourne, Australia. 2020. 518 p. ISBN 978-1-64871-910-3. Vol. 6. 2020.*
4. Герашенко Є. М, Лимар Ю.М. Фенологічні спостереження як засіб формування природознавчої компетентності молодших школярів. *Інноваційна педагогіка*. 2019. Випуск 13. Т. 2. С.82-85.
5. Карабаєва І. Сучасні підходи до понятійно-термінологічного забезпечення процесу створення розвивального освітнього середовища ДНЗ. *Вісник Інституту розвитку дитини. Сер.: Філософія, педагогіка, психологія*. 2014. (31), С.129-134.
6. Ліннік О.О. Методика викладання освітньої галузі «Людина і світ». *Київ: Видавничий дім «Слово», 2010 – 248с.*
7. Мелаш В.Д. Випереджаюча екологічна освіта для сталого розвитку суспільства: теорія та практика. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О.Сухомлинського. Серія: Педагогічні науки*, 2017. 1(56), С. 225-229.
8. Мелаш В.Д., Кондратович, А. (). Особливості дослідницької діяльності учнів нової української початкової школи в куточку живої природи. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка*, 2019. 2(23), С. 118-122
9. Методичні рекомендації щодо організації освітнього простору Нової української школи <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-metodichnih-rekomendacij-shodo-organizaciyi-osvitnogo-prostoru-novoyi-ukrayinskoyi-shkoli>
10. Савченко, О. Я. Дидактика початкової освіти: підручник. *К.: Грамота*, 2012. – 504с.

THE ROLE OF THE NATURAL EDUCATIONAL ENVIRONMENT IN THE ENVIRONMENTAL COMPETENCE OF PRIMARY STUDENTS

Koval Viktoriia

Candidate of Biological Sciences, Associate Professor at the Department of Preschool and Primary Education
T.H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»

Kysla Oksana

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Preschool and Primary Education
T.H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»

Vasiutina Tetiana

Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Professor at the Department of Primary Education
Mykhailo Dragomanov Ukrainian State University

Introduction. *It is not sufficiently considered the scientific literature on the importance of the natural educational environment, its functionality opportunities in the educational process, role, and didactic potential of formation of the environmental competence of primary students.*

Purpose. *The article aims to reveal the role of the natural educational environment in the formation of the environmental competence of primary students.*

Methods. *Theoretical analysis of psychological and pedagogical, methodological literature to clarify the state and prospects of the outlined problems were used.*

Results. *The article analyzes the essence of the concept of the «educational environment» and its natural component, it is established the importance of the formation of the ecological competence of primary students. Analyzing the views of scientists, an attempt was made to expand the interpretation of the essence of the concept of «natural educational environment» as a set of natural, physical, and social components affecting the comprehensive development of the student, his personality formation, contribute to the formation of a responsible, safe nature-appropriate behaviour in the surrounding world, form a scientific one worldview, thereby ensuring successful interaction with nature. The main principles of the modern educational environment are characterized, by natural – safety, freedom from violence and discrimination, inclusiveness, development, and motivation to study.*

Originality. *It is analyzed general approaches to the peculiarities of the organization of developmental education environment, established, didactic possibilities of using it during the lessons «I explore the world». The essence of the concept of «natural educational environment».*

Conclusion. *It was established that the natural educational environment includes a school site, educational and research and geographical sites, an educational ecological trail and a living nature corner. It is noted that a natural educational environment creates favourable conditions for encouraging, educational motivation, development of cognitive activity, mastery, ecological natural knowledge, formation of environmental protection skills and nature-appropriate behaviour. Emphasis is placed on the importance of the selection of constituent elements of the natural educational environment. It is described the structure of the arrangement of the preschool, educational and research area playground, an educational ecological trail and a corner of living nature primary school, which motivates and adjusts to productive cognitive activity. Attention is focused on the importance of the living nature corner of the class to develop research abilities, aesthetic tastes, and grafting skills of caring for natural objects and understanding the meaning of environmental protection activities of elementary school students. It is noted that creating a natural educational environment in primary school is very important and necessary for learning the natural educational field, in particular in the formation of environmental competence.*

Key words: *Educational Environment, Natural Educational Environment, Environmental Competence, Elementary School Students, Living Nature Corner, School Site, Educational Ecological Trail.*

References

1. Bilenkova, L. M. (2022). Znachennia osvithnoho seredovysysha v navchanni pryrodnychoi osvithnoi haluzi v pochatkovii shkoli [The value of the educational environment in teaching the natural sciences in primary school]. *Zbirnyk naukovykh prats «Pedagogichni nauky» – Collection of scientific works «Pedagogical Sciences»*, 99, 11-18. URL: <https://ps.journal.kspu.edu/index.php/ps/article/view/4509> [in Ukrainian]
2. Bobrovskiy, M. V., Horbachov, S. I., Zaplotynska, O. O., & Linnik, O. O. (2021). Abetka dlia dyrektora [Alphabet for the Director]. *Rekomendatsii do pobudovy zovnishnoi systemy zabezpechennia yakosti osvity u zakladi zahalnoi serednoi osvity – Recommendations for building an external system of quality assurance in general secondary education*. Kyiv, DCAY. [in Ukrainian]
3. Vaskivska, H. O. (2020). Osvitnie seredovysyshche yak chynnyk formuvannia zhyttieprostoru starshoklasnykiv [Educational environment as a factor in the formation of high school students' living space]. Proceedings from: *The XI th International scientific and practical conference «Theoretical foundations of modern science and practice»*. (Vols. 6), (p. 191). Melbourne, Australia. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/719930/1/VHO%202020%2004%2007.pdf> [in Ukrainian]
4. Herashchenko, Ye. M., & Lymar, Yu. M. (2019). Fenolohichni sposterezhennia yak zasib formuvannia pryrodnoznavchoi kompetentnosti molodshykh shkoliariv [Phenological observations as a means of forming the natural science competence of junior schoolchildren]. *Innovatsiina pedahohika – Innovative pedagogy*, 13(2), 82-85. URL: <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-13-2-17> [in Ukrainian]

5. Karabaieva, I. (2014). Suchasni pidkhody do poniatino-terminolohichnoho zabezpechennia protsesu stvorennia rozvyvalnoho osvithnoho seredovyschcha DNZ [Modern approaches to the conceptual and terminological support of the process of creating a developmental educational environment of the preschool educational institution]. *Visnyk Instytutu rozvytku dytyny – Bulletin of the Institute of Child Development*, 31, 129-134. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vird_2014_31_27 [in Ukrainian]

6. Linnik, O. O. (2010). *Metodyka vykladannia osvithnoi haluzi «Liudyna i svit» [Methods of teaching the educational field «Man and the World»]*. Kyiv: Vydavnychiy dim «Slovo». [in Ukrainian]

7. Melash, V. D. (2017). Vyperedzhaiucha ekolohichna osvita dlia staloho rozvytku suspilstva: teoriia ta praktyka [Advanced environmental education for sustainable development of society: theory and practice]. *Naukovyi visnyk Mykolaivskoho natsionalnoho universytetu imeni VO Sukhomlynskoho – Scientific Bulletin of the Mykolaiv National University named after V.O. Sukhomlynsky*, 1(56), 225-229. [in Ukrainian]

8. Melash, V., & Kondratovych, A. (2019). Osoblyvosti doslidnytskoi diialnosti uchniv novoi ukrainskoi pochatkovoї shkoly v kutochku zhyvoi pryrody (Features of the research activity of pupils of the new Ukrainian primary school in the corner of wildlife). *Naukovyi visnyk Melitopolskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu – Scientific Bulletin of Melitopol State Pedagogical University*, 2(23), 118-122. [in Ukrainian]

9. Metodychni rekomendatsii shchodo orhanizatsii osvithnoho prostoru Novoi ukrainskoi shkoly [Methodological recommendations on the organization of the educational space of the New Ukrainian School]. (n. d.). *mon.gov.ua*. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-metodichnih-rekomendacij-shodo-organizaciyi-osvithnoho-prostoru-novoyi-ukrayinskoyi-shkoli> [in Ukrainian]

10. Savchenko, O. Ya. (2012). *Dydaktyka pochatkovoї osvity [Didactics of primary education]*. Kyiv: Hramota. [in Ukrainian]

Отримано редакцією 19.03.2023 р.

УДК 373.3.091.313:78

DOI: 10.31376/2410-0897-2023-2-52-234-240

ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕГРАЦІЇ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА З ІНШИМИ НАВЧАЛЬНИМИ ДИСЦИПЛІНАМИ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Лисевич Олександра Вікторівна

кандидат педагогічних наук, доцент, кафедра початкової освіти

Криворізький державний педагогічний університет

e-mail: oleksandra_liseyich@ukr.net

ORCID ID: 0000-0001-6268-3984

Білоконна Ніна Іванівна

кандидат педагогічних наук, доцент, кафедра початкової освіти

Криворізький державний педагогічний університет

e-mail: ninabelokonny@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-0550-8642

Павлик Олена Анатоліївна

кандидат педагогічних наук, доцент, кафедра початкової освіти

Криворізький державний педагогічний університет

e-mail: pavlikelena540@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-7194-4752

Актуальність обраної теми обумовлюється тим, що мистецтво в умовах сучасного інформаційного суспільства вимагає до себе поважного ставлення. Крім того, традиційна система освіти наразі не може забезпечити досягнення нових освітніх результатів, тому необхідно впроваджувати нові методи, засоби і технології навчання. Науковцями визнано, що набуття теоретичних знань, практичних умінь і навичок здобувачами початкової освіти, розвиток у них емоційної активності, набуття певних компетентностей особистості можливе, якщо застосовувати інтегровані уроки, на яких органічно поєднуються музичне мистецтво з іншими навчальними дисциплінами.

Інтеграція мистецьких дисциплін з іншими навчальними предметами дозволяє створити особливий освітній простір для вираження учнями своїх ідей, підтримати дух мистецтва, що надихає молодшого школяра до змін від стандартного мислення до креативного. Науково доведено, що слухання й виконання музичних творів сприяє розвитку творчого й просторового мислення, формує уміння розпізнавати інформаційне й емоційне навантаження, заспокоює та дисциплінує. Автори статті переконливо доводять: зробити музику й образотворче мистецтво складовою частиною інтегрованих уроків нескладно, якщо скористатися здобутками орф-педагогіки, інноваційної діяльності й колективної творчої співпраці школярів у групах та парах.

Ключові слова: початкова школа, інтегровані уроки, музичне мистецтво, орф-педагогіка, інноваційна діяльність, творча співпраця.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку освіти, в умовах модернізації Нової української школи зростають вимоги до змісту освітнього процесу початкової школи, яка б забезпечила поряд із високим рівнем теоретичної та практичної підготовки переорієнтацію на особистість учня та створила сприятливі умови для досягнення кожним учнем відповідного рівня знань. Зміна цілей і функцій

шкільної освіти, особистісно-орієнтований та компетентнісний підходи до навчання й виховання молодших школярів значною мірою потребують переосмислення ідеї навчання здобувачів початкової освіти, яка має ґрунтуватися на принципах дитиноцентризму, гуманітаризації, диференціації та інтеграції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інтеграція навчання зовсім не нове явище. Думки про інтегроване навчання знаходимо у роботах Я. Коменського, Дж. Локка, В. Сухомлинського, О. Савченко, К. Ушинського та ін. Сучасні науковці (Т. Близнюк, І. Демченко, К. Завалко, М. Пічкур та ін.), які приділяють велику увагу нетрадиційним урокам, до яких відносять інтегровані: обирають зміст інтеграції та доцільний інструментарій.

Мета статті – розкрити особливості інтеграції музичного мистецтва з іншими навчальними дисциплінами, їх потенційні можливості для підвищення ефективності навчання здобувачів початкової освіти.

Виклад основного матеріалу. Інтеграція (лат. *відновлення, заповнення, цілей*) – сторона процесу розвитку, пов'язана з об'єднанням у ціле раніше різнорідних частин та елементів [1, с.43]. Інтеграція є одним із провідних напрямів перетворень у сучасній школі й усунення протиріч між невпинно зростаючим обсягом знань та здатністю їх засвоєння. Практична реалізація ідеї інтегрованого навчання має й додатковий ефект, що сприяє розвитку емоційно ціннісного ставлення дітей до навчання, оскільки учні краще розумітимуть навчальний матеріал саме на міжпредметній основі, на взаємозв'язках з повсякденною діяльністю людини, що є запорукою успішного формування не тільки предметних компетентностей учнів, але й ключових, зокрема, вміння вчитися та застосовувати набуті знання.

Л. Ракітянська стверджує, що ідея інтегрованого навчання передбачає досягнення мети якісної освіти, тобто освіти конкурентоздатної, спроможної забезпечити кожній людині самостійно досягти тієї чи іншої цілі, творчо самостверджуватися у різних соціальних сферах [2, с.89]. Поділяємо думку дослідниці про те, що провідна ідея інтегративності ґрунтується на основі здобуття знань, які суттєво розширюють можливості соціально-психологічної адаптації школяра до різних життєвих умов, формують у нього вміння діяти в різних ситуаціях у процесі взаємодій з довкіллям, сприяють творчій самореалізації, створенню системи загальнолюдських і національно-духовних цінностей і оптимальному розкриттю власного психічного, інтелектуального та особистісного потенціалу [2, с.91]. Разом з тим, інтеграція як дидактичний засіб чи система має при цьому втілюватися у навчальні предмети, у формі їх об'єднання і представлення єдиним цілим.

Інтегроване навчання є діючою моделлю активізації інтелектуальної діяльності учнів та розвивальних прийомів навчання. Воно зобов'язує до використання різноманітних форм викладання, що має великий вплив на ефективність сприйняття молодшими школярами навчального матеріалу. Через інтеграцію здійснюється особистісно-зорієнтований та компетентнісний підходи до навчання, тому що учень може обирати «базові» знання з різних предметів з максимальною орієнтацією на суб'єктивний досвід, що склався в нього під впливом як попереднього навчання, так і більш широкої взаємодії з навколишнім середовищем.

Інтеграція у педагогічній літературі представлена як процес, в ході якого роз'єднані елементи за допомогою синтезу об'єднують у цілісну систему. О. Савченко, як провідний вітчизняний дидакт початкової освіти, визначає інтеграцію навчання: 1) інтеграція змісту; вибір та об'єднання навчального матеріалу з різних предметів з метою цілісного й різнобічного вивчення важливих наскрізних тем (тематична інтеграція); міжпредметна інтеграція, коли створюють інтегровані предмети й курси об'єднанням в одну структуру знань з різних предметів; 2) інтеграція форм організації навчання (інтегровані уроки, заняття) [3, с.486]. Крім того, Олександра Яківна Савченко, розробила варіанти об'єднання у блоки навчальних предметів для проведення інтегрованих уроків у початковій школі.

Інтегровані уроки об'єднують блоки знань з різних навчальних предметів навколо однієї теми з метою інформаційного й емоційного збагачення сприймання, мислення, почуттів учня. Це дає змогу пізнати певні явища з різних сторін, досягти цілісності знань. Такий урок може будуватись у межах одного навчального предмета (внутрішньопредметна інтеграція); внаслідок інтегрованого змісту кількох навчальних дисциплін, залежно від вміння вчителя здійснити це інтегрування науково та методично правильно (міжпредметна інтеграція) або змістовій основі всього інтегрованого курсу.

Мета інтегрованих уроків – формування у здобувачів початкової освіти цілісного світогляду про навколишній світ; активізація їхньої пізнавальної діяльності на уроках; підвищення якості засвоєння сприйнятого матеріалу; створення оптимальних умов для розвитку мислення учнів у процесі навчання на основі інтеграції різних предметів; подолання деяких протиріч процесу навчання; створення творчої атмосфери у колективі учнів; виявлення здібностей учнів та їх особливостей; формування навичок самостійної роботи з різними інформаційними джерелами; підвищення інтересу молодших школярів до матеріалу, що вивчається.

Система сучасної освіти спрямована на формування інтелектуально розвиненої особистості з цілісним уявленням про навколишній світ. Здобувачі початкової освіти мають набути ряд життєво важливих компетентностей за допомогою гармонійного середовища. Саме це й забезпечують різні освітні

галузі. Інтеграція мистецьких дисциплін з іншими навчальними предметами дозволяє створити особливий освітній простір для вираження учнями своїх ідей, підтримати дух мистецтва, що надихає молодшого школяра до змін від стандартного мислення до креативного. У такий спосіб ми можемо зародити в учнів бажання бути дослідником світу навколо себе, бути допитливим, зацікавленим як спостерігач, так і позитивним перетворювачем простору навколо себе [4, с.279].

Отже, на уроках учні мають грати, висловлювати власні ідеї, критично мислити, помилятися, доводити свої думки, не боятися експериментувати, та вийти за рамки встановлених шаблонів, мислити вільно, проявляти свою креативність та якомога більше спілкуватися з однокласниками під час творчого процесу.

Сучасні дослідники (І. Демченко, М. Пічкур, Т. Близнюк) акцентують увагу на тому, що в умовах вимог інформаційної епохи, вчитель задля успішної реалізації завдань мистецької галузі освіти має розвивати креативність та художньо-творчі здібності своїх вихованців. Ефективними інструментами в досягненні головної мети стане використання нетрадиційних технік і технологій, проведення дослідів та експериментів з кольорами, звуками, спрямованими на розвиток фантазії шляхом гіперболізації, аглютинації, акцентування, типізації, порівняння та зіставлення, застосування почуттєвої асоціації [5, с.74].

Позитивній динаміці інтелектуального розвитку учнів сприяє використання нетрадиційних педагогічних технологій. До них належить, зокрема, Орф-педагогіка – система музичного виховання, розроблена австрійським педагогом і композитором Карлом Орфом. Вона передбачає навчання через мистецтво і творчість та базується на синтезі різних видів мистецтв, єдності та взаємодії музики, слова та руху. Першоджерелом музики К. Орф вважав ритм, якому не можна навчити, але можна вивільнити у людини [6, с.26-27]. Формування почуття ритму починається з плескання, притупів, використання паличок, брязкалец, дзвоників тощо.

Головне правило Орф-педагогіки – навчання у дії з використанням елементарних музичних інструментів з чистим, не фальшивим звучанням, на яких легко може заграти будь-який учень, навіть без навичок музикування. Імпровізація на таких інструментах створює неповторну атмосферу успіху, в якій молодші школярі легко й комфортно розкривають свої здібності.

Простір Орф-педагогіки – вільний і безцінний. Тут, підкреслюють науковці, важливий кожен прояв творчості, й «усе може бути всім» – можна малювати звуки і танцювати малюнки, озвучувати вірші музичними інструментами й учитися слухати тишу [7, с.138]. На думку К. Орфа, музичний розвиток не повинен обмежуватися розвитком слуху, ритму, слуханням музики, навчанням співу та гри на дитячих музичних інструментах. Завдання розвитку – стимулювати та спрямовувати творчу фантазію, уміння імпровізувати, творити у процесі індивідуального та колективного музикування. Тому, у своїй роботі ми намагаємося спиратися на зв'язок музики з жестом, словом, танцем. Імпровізація стала основною ідеєю уроку за К. Орфом, який найкращим матеріалом для розвитку вважав лічилки, дражнилки, приказки, скоромовки, заклички, коліскові, колядки, веснянки тощо.

Наведемо приклади поєднання музичного мистецтва з іншими навчальними дисциплінами. Так, *на уроках образотворчого мистецтва* прийом малювання під музику досить поширений у практиці початкової школи. Ми спостерігали, що будь-який звук (звук удару барабана, шурхіт шейкера або маракаса, довгий протяжний звук сопілки чи дзвоника) учні здатні відтворити на папері графічно за допомогою ліній, крапок, спіралей, хвиль тощо. У такий спосіб можна створювати від спонтанної картини до певного музичного твору.

Для подібних практик необхідно керуватися принципами: від практики до теорії, від простого до складного, тому й добирати треба яскравий і контрастний музичний матеріал, де добре відчувається рух мелодії, динамічні відтінки, де є контраст у темпах і регістрах. Починати варто з малювання окремих звуків, а потім переходити до створення картин, що ілюструють фрагменти мелодій або цілісні твори. Наші спостереження свідчать, що цікавими й творчими виявилися дитячі малюнки восковою крейдою у техніці спонтанного малювання, під час слухання п'єси Л. Деліба «Полька піцикато». Коли закінчився музичний твір, учні обговорювали результати (на що малюнки схожі). Наступне завдання – побачити у чужому малюнку деталі, які можна змінити чи спробувати перетворити його на якийсь новий образ тощо

Ефективною й творчою для молодших школярів є зворотна форма роботи з творами образотворчого мистецтва – «озвучення» картин за допомогою музичних інструментів. Колективний аналіз картини Вінсента ван Гога «Зоряна ніч» дозволить учням передати інструментами можливі «звуки» зірок, місяця, вітру [8, с.138].

Музичний твір, мелодію, звук, музичний образ можна не тільки намалювати, але й – зліпити з пластиліну чи глини, викласти з паличок чи природного матеріалу, зробити аплікацію з кольорового паперу, вишити на полотні тощо. Все це зробимо *на уроках дизайну та технологій*.

Уроки літературного читання мають надзвичайно широкі можливості для інтеграції з музичним мистецтвом. Так, логоритмічні вправи за системою Орфа стануть у пригоді під час декламування віршованих творів. Щоб учні добре відчували ритм віршів, варто використовувати музичні твори з ритмічною пульсацією

(Ж. Бізе «Марш тореадора»). При цьому школярі активно використовують ксилофон, барабан, тамбурин: стукають паличками, «крокують» паличками по парті, приставляють до голови «різками», стукають тільки основами чи голівками паличок тощо. Такі вправи не лише розвивають відчуття ритму, але й згуртовують клас, дають сором'язливим дітям шанс виразити себе. Учні простіше перейти від такого колективного логоритмічного розповідання вірша до самостійного декламування його напам'ять.

Розвитку креативних здібностей здобувачів початкової освіти сприяють завдання на озвучення коротких прозових і віршованих творів: добирання і відтворення за допомогою елементарних музичних інструментів тих звуків, про які йдеться у творі (наприклад, шум дощу, завивання вітру, сигнали автомобілів тощо). Це може бути і створення мелодій для персонажів твору, і відтворення за допомогою музикування характеру їх рухів (барабанний дріб – для швидкого бігу зайчика, тихе неквапливе шурхотіння маракасів – для легких кроків лисички, що підкрадається). Виразність читання казок, у яких йдеться про тварин, значно підсилюють музичні інструменти, рекомендовані Орф-педагогікою (їжачка можна озвучити шурхотінням шейкера, сороку – тріскачкою, маракаса дятла – кастаньєтами, вовка чи ведмедя – барабаном, дрібних тварин – мелодійними інструментами).

Звуки явищ природи теж різноманітні: сонце, дощ, вітер, струмочок – усе це може звучати завдяки фантазії дітей. *Уроки природознавства / «Я досліджую світ»*, присвячені живій природі та середовищу нашого життя, можна успішно інтегрувати та підсилити елементами Орф-педагогіки. Найкраще для цього підходять уроки-подорожі. Під час таких уроків учні ознайомлюються з тваринним і рослинним світом, притаманним різним країнам (австралійські кенгуру, африканські крокодили, індійські слони тощо) – цікаво відтворювати їхні звуки, «оживляти» музичні образи. При цьому інтеграція з музичним мистецтвом реалізується і через ознайомлення з національними таночками, іграми й руханками різних країн.

Усі терміни, назви архітектурних пам'яток, імена видатних постатей мають свій ритм. Щоб краще запам'ятати такі слова, діти простукують їхні ритми на ксилофонах або барабанах. Завдяки інтегрованим урокам молодші школярі усвідомлюють, що знання в одній галузі допомагають їм бути успішними в іншій. Елементи Орф-педагогіки дають змогу створювати «ситуації успіху», проявляти себе. Почуття задоволення своїми знаннями якнайкраще мотивує учнів до подальшого навчання і стимулює розвиток індивідуальних здібностей.

В умовах сьогодення особливу роль відіграє інноваційний потенціал суспільства, що потребує людей, здатних системно й конструктивно мислити, швидко знаходити потрібну інформацію, приймати адекватні та створювати нові ідеї в різних галузях знання. Інновація, за визначенням сучасних дослідників (О.Батраченко, І.Дичківська, Л.Ракітянська та ін.) – це нововведення, зміна, оновлення; новий підхід, створення якісно нового; використання відомого в інших цілях [9, с.2].

Інноваційність як принцип педагогіки забезпечує умови розвитку особистості, здійснення її права на індивідуальний творчий внесок, на особистісну ініціативу, на свободу саморозвитку. Інноваційність розглядають не тільки як налаштованість на сприйняття, продукування та застосування нового, а, насамперед, як відкритість. Стосовно особистісного чинника педагогічної діяльності це означає:

1) *відкритість учителя до діалогічної взаємодії з учнями* (забезпечує рівність психологічних позицій обох сторін);

2) *відкритість культурі й суспільству* (виявляється у прагненні педагога змінити діяльність, дослідити проблеми та обрати оптимальні способи їх розв'язання);

3) *відкритість свого «Я», власного внутрішнього світу* (сприяє формуванню й розвитку образу «Я»).

З огляду на зазначені вище показники та багаторазово доведену ефективність інноваційних педагогічних технологій на практиці, вважаємо за доцільне їх використання в навчальному процесі початкової школи. Аналіз публікацій, вивчення передового педагогічного досвіду дає підстави стверджувати, що в навчанні молодших школярів на інтегрованих уроках будуть ефективними такі методи: *«мозковий штурм», написання синквейну, рольові ігри, складання кросвордів та ін.*

Так, наприклад, «мозковий штурм» доцільно використовувати у невеликих за чисельністю класах, де учнів ділять на три групи: «генератори ідей», «аналітики», «відповідальні за рішення». Перші пропонують кілька різних ідей щодо виконання поставленого завдання, другі – аналізують і обговорюють запропоновані ідеї, треті – вибирають найбільш вдалу та правильну ідею. Шкільна практика свідчить, що перші дві групи вибираються довільно. Але в третю групу бажано, непомітно для дітей, відібрати сильніших учнів. Кожен інтегрований урок може завершуватися складанням кросворду чи написанням синквейну. За умови систематичного вправління молодші школярі дуже люблять такі види роботи [1, с.44-45].

Власний педагогічний досвід дозволяє стверджувати, що підвищенню ефективності інтегрованих уроків у початковій школі сприяє і колективний спосіб навчання, головною умовою якого є робота школярів в групах та парах. Колективний спосіб навчання набув бурхливого розвитку завдяки своїм перевагам: у результаті регулярного повторення вправ удосконалюються навички логічного мислення і розуміння учнів; в процесі мовлення у школярів розвиваються навички інтелектуальної діяльності, включається робота пам'яті; йде мобілізація й активізація попереднього досвіду і знань; кожен учень має змогу працювати в

індивідуальному темпі, що позитивно впливає на мікроклімат всього класного колективу [10]. Цінністю такого підходу до роботи учнів є те, що учні в середині групи вчаться домовлятися з іншими однокласниками і разом знаходити спільне рішення. Це дуже корисний життєвий досвід.

Саме групова робота дозволить усвідомлювати, що життя багатогранне, з безліччю ідей, можливостей та способів вирішення будь-якого завдання В таких групах, підкреслює Н.Козлова, молодші школярі отримують досвід здорової конкуренції, підприємливості, готовності брати відповідальність за власні рішення та рішення цілої групи; у них формується вміння організувати свою діяльність в межах групи для досягнення спільної мети, усвідомлення етичних цінностей співпраці та готовності до втілення у життя нових ідей і проєктів [11]. Найціннішим є те, що діти постійно спілкуються між собою, намагаються вислуховувати один одного – це розвиває гнучкість мислення, культуру спілкування та вміння домовлятися в межах класного колективу.

Підтримуємо думку А. Кузнецова про те, що ще однією цінністю колективної творчої роботи є здатність учнів не лише приймати знання від вчителя, а й передавати їх своїм однокласникам. Завдяки такому досвіду діти навчаються висловлювати свої думки та підтверджувати свої знання [12]. При цьому вважаємо, що лише активна позиція вчителя по справжньому сприяє розвитку здібностей, креативності та талантів учнів.

Висновки та подальші розвідки. Таким чином, результати власних досліджень і практики дозволяють стверджувати, що втілення в освітню практику інтегрованого підходу створює сприятливі умови для розвитку інтересу у здобувачів початкової освіти до вивчення різних шкільних предметів. Використання елементів інтеграції підвищує ефективність навчального процесу, робить його творчим, змістовним і цікавим. Інтегроване навчання з широким використанням музичного мистецтва сприяє суттєвим змінам у спрямованості особистості, в інтелектуальній та емоційно-вольовій сферах, розвиває ініціативність, пізнавальну активність, інтерес до знань. Змістовні та цілеспрямовані інтегровані уроки вносять у звичну систему уроків привабливу для учнів новизну, знімають суворі кордони предметного викладання, а найголовніше – інтеграція змісту й організаційних форм допомагає молодшим школярам сприймати важливі поняття, явища цілісно й різнобічно.

Список використаної літератури

1. Сидоренко С.В. Інтегровані уроки – важлива складова активного розвитку творчої особистості молодшого школяра. *Формування творчої особистості в умовах компетентнісної освіти*: зб. науково-методичних статей кафедри початкової освіти КДПУ; за заг. ред. О.А.Павлик. Кривий Ріг: КДПУ, 2017. Вип. 10. С.43-47.
2. Ракітянська Л.М. Формування емоційного інтелекту особистості як ознака інноваційних тенденцій в освіті. *Інноваційні наукові дослідження у сфері педагогічних та психологічних наук*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. К.: Академія, 2019. С. 89–92.
3. Савченко О.Я. Дидактика початкової освіти. К.: Грамота, 2012. 504с.
4. Янковська І., Подусевська О. Колективна творча співпраця молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва. *Актуальні проблеми педагогічної освіти: європейський і національний вимір*: Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (28-28 травня 2019) / за заг.ред. А.В.Лякішевої. Луцьк ПП Іванюк В.П., 2019. 286с.
5. Демченко І.І., Пічкур М.О., Близнюк Т.О. Творчий розвиток учнів початкової школи засобами образотворчого мистецтва: Монографія. К.: Оміда, 2009. 218с.
6. Завалко К., Фір С. Основи Орф-педагогіки: навчально-методичний посібник. Черкаси: ФОП К.С.Красного, 2013. 167с.
7. Завалко К. Творчість та креативність в Орф-підході. *Орф-підхід у розвитку креативності: шляхи інтеграції в сучасну мистецьку освіту*: зб. матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції. 17 березня 2019 року, м.Київ. К.: Обереги, 2019. С. 41-47.
8. Якименко Ю. Орф-педагогіка: інтеграція музичного мистецтва з іншими навчальними дисциплінами. *Учитель початкової школи*. 2020. № 2. С.14-17.
9. Батраченко О.В. Освітній проєкт «Від інновації – до успіху» як засіб формування інноваційної компетентності педагогів. *Управління школою*. 2020. № 1. С. 2–11.
10. Технологія різнорівневого навчання. URL: http://stud.com.ua/46463/pedagogika/tehnologiya_riznorivneвого_navchannya
11. Козлова Н.М. Інтегрована взаємодія суб'єктів освітнього процесу – шлях до особистої самореалізації вчителів і учнів. *Інноваційні трансформації в сучасній освіті: виклики, реалії, стратегії*: зб. матеріалів Другого Всеукраїнського науково-практичного онлайн-форуму (Київ, 25-26 листопада 2020 року) / за заг. ред. І.М.Савченко, В.В.Ємець. К.: Національний центр «Мала академія наук України», 2020. 370с.
12. Кузнецов А.М. Колективні заняття в динамічних групах. Майстер-клас. URL: http://uk-ua.vedavrat.org/Jyotish/11598/collective-learning-method-колективний_метод_навчання-кскв.
13. Сухомлинський В. О. Методика виховання колективу. Вибрані твори: В 5–ти т.: К.: Рад. школа., 1977. Т.4. 390с.

FEATURES OF MUSICAL ART INTEGRATION WITH OTHER ACADEMIC DISCIPLINES IN THE CONTEXT OF PRIMARY SCHOOL REFORM

Lysevych Oleksandra

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Primary Education
Kryvyi Rih State Pedagogical University

Bilokonna Nina

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Primary Education
Kryvyi Rih State Pedagogical University

Pavlyk Olena

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Primary Education
Kryvyi Rih State Pedagogical University

Introduction. *Changing the goals and functions of school education, personality-oriented and competency-based approaches to the education of younger schoolchildren to a large extent require a rethinking of the idea of education for primary education students, which should be based on the principles of child-centrism, humanism, and integration.*

Purpose. *The article aims to reveal the specifics of the integration of musical art with other educational disciplines and their potential opportunities for improving the effectiveness of primary education students.*

Methods. *Practical and observational methods were used.*

Results. *Drawing to music is quite common in elementary school practice in fine art classes. We observed that any sound (the sound of a drum beat, the rustle of a shaker or maracas, a long, drawn-out sound of a pipe or a bell) students can be reproduced on paper graphically with the help of lines, dots, spirals, waves, etc.*

Our observations show that the children's wax crayon drawings in the technique of spontaneous drawing while listening turned out to be interesting and creative. When the piece of music is finished, the students discuss the results (what the pictures look like). The next task is to see details in someone else's drawing that can be changed or try to transform it into some new image, etc.

Effective and creative for younger schoolchildren is the inverse form of working with works of fine art – «voicing» pictures with the help of musical instruments. A piece of music, a melody, a sound, or a musical image can be not only drawn but also melded from plasticise or clay, laid out from sticks or natural material, appliquéd from collared paper, embroidered on canvas, etc.

Our own pedagogical experience allows us to assert that the collective method of learning, the main condition of which is the work of schoolchildren in groups and pairs, contributes to the improvement of the effectiveness of integrated lessons in primary school. The value of this approach to students' work is that students interact in groups and learn to negotiate with other classmates and find a common solution together. This is a very useful life experience.

Originality. *The combination of educational fields in integrated lessons during the education of junior high school students.*

The use of integration elements increases the effectiveness of the educational process and makes it creative, meaningful and interesting. Integrated learning with the extensive use of musical art contributes to significant changes in the orientation of the individual, in the intellectual, emotional and volitional spheres, and develops initiative, cognitive activity, and interest in knowledge.

Conclusion. *Thus, the results of our research and practice allow us to assert that the implementation of an integrated approach in educational practice creates favourable conditions for the development of interest among students of primary education in studying various school subjects.*

Key words: *Elementary School, Integrated Lessons, Musical Art, Orf-Pedagogy, Innovative Activities, Creative Cooperation.*

References

1. Batrachenko, O. V. (2020). Osvitnii proekt «Vid innovatsii – do uspikhu» yak zasib formuvannia innovatsiinoi kompetentnosti pedahohiv [Educational project «From Innovation to Success» as a means of forming innovative competence of teachers]. *Upravlinnia shkoloiu – School management*, 1, 2–11. [in Ukrainian].
2. Rakitianska, L. M. (2019). Formuvannia emotsiinoho intelektu osobystosti yak oznaka innovatsiinykh tendentsii v osviti [Formation of emotional intelligence of a personality as a sign of innovative trends in education]. Proceedings from: *Mizhnarodna nauko-praktychna konferentsia «Innovatsiini naukovi doslidzhennia u sferi pedahohichnykh ta psykholohichnykh nauk» – International Scientific and Practical Conference «Innovative scientific research in the field of pedagogical and psychological sciences»*. (pp. 89–92). Kyiv: Akademiia. [in Ukrainian].
3. Zavalko, K., & Fir, S. (2013). *Fundamentals of Orf-pedagogy [Osnovy Orf-pedahohiky]*. Cherkasy: FOP K.S.Krasnoho. [in Ukrainian].
4. Zavalko, K. (2019). Tvorchist ta kreatyvnist v Orf-pidkhodi [Creativity and creativity in the Orf approach]. Proceedings from: *II Mizhnarodna nauko-praktychna konferentsia «Orf-pidkhid u rozvytku kreatyvnosti: shliakhy intehratsii v suchasnu mystetsku osvitu» – II International Scientific and Practical Conference «Orf-approach in the development of creativity: ways of integration into modern art education»*. (pp. 41–47). Kyiv: Oberehy. [in Ukrainian].

5. Demchenko, I. I., Pichkur, M. O., & Blyzniuk, T. O. (2009). *Tvorchyi rozvytok uchniv pochatkovoї shkoly zasobamy obrazotvorchoho mystetstva [Creative development of primary school students by means of fine arts]*. Kyiv: Omida. [in Ukrainian].
6. Kuznetsov, A. M. (n.d.). Kolektyvni zaniattia v dynamichnykh hrupakh. Maister-klas [Collective classes in dynamic groups. Master class]. *uk-ua.vedavrat.org*. URL: <http://uk-ua.vedavrat.org/Jyotish/11598/collective-learning-method-kolektyvnyi-metod-navchannia-ksv>. [in Ukrainian].
7. Sukhomlynskyi, V. O. (1977). *Metodyka vykhovannia kolektyvu [Methods of team building]*. (Vols. 1-5), (Vols. 4). Kyiv: Rad. Shkola. [in Ukrainian].
8. Tekhnolohiia riznorivnevoho navchannia [Technology of multi-level learning]. *stud.com.ua*. URL: http://stud.com.ua/46463/pedagogika/tehnologiya_riznorivnevoho_navchannya
9. Yakymenko, Yu. (2020). Orf-pedahohika: intehratsiia muzychnoho mystetstva z inshymy navchalnymy dystsyplinamy [Orf-pedagogy: integration of musical art with other academic disciplines]. *Uchytel pochatkovoї shkoly – Primary school teacher*, 2, 14-17. [in Ukrainian].
10. Savchenko, O. Ia. (2012). *Dydaktyka pochatkovoї osvity [Didactics of primary education]*. Kyiv: Hramota. [in Ukrainian].
11. Sydorenko, S. V. (2017). Intehrovani uroky – vazhlyva skladova aktyvnoho rozvytku tvorchoi osobystosti molodshoho shkoliara [Integrated lessons – an important component of the active development of the creative personality of the younger student]. *Formuvannia tvorchoi osobystosti v umovakh kompetentnisnoi osvity – Formation of a creative personality in the conditions of competence-based education: Proceedings of the collection of scientific and methodological articles of the Department of Primary Education of KSPU*. (Vols. 10), (pp. 43-47). Kryvyi Rih: KDPU. [in Ukrainian].
12. Yankovska, I., & Podusevska, O. (2019). Kolektyvna tvorcha spivpratsia molodshykh shkoliariv na urokakh obrazotvorchoho mystetstva [Collective creative cooperation of junior schoolchildren at the lessons of fine arts]. Proceedings from: *IV Vseukrainska naukovo-praktychna konferentsia z mizhnarodnoiu uchastiu «Aktualni problemy pedahohichnoi osvity: yevropeyskyi i natsionalnyi vymir» – IV All-Ukrainian Scientific and Practical Conference with International Participation «Actual problems of pedagogical education: European and national dimension»*. Lutsk: PP Ivaniuk V.P. [in Ukrainian].
13. Kozlova, N. M. (2020). Intehrovana vzaiemodiia subiektiv osvitnoho protsesu – shliakh do osobystoi samorealizatsii vchyteliv i uchniv [Integrated interaction of subjects of the educational process – a way to personal self-realization of teachers and students]. Proceedings from: *Druhii Vseukrainskii naukovo-praktychnii onlain-forumu «Innovatsiini transformatsii v suchasni osviti: vyklyky, realii, stratehii» – Second All-Ukrainian Scientific and Practical Online Forum «Innovative transformations in modern education: challenges, realities, strategies»*. Kyiv: Natsionalnyi tsentr «Mala akademiia nauk Ukrainy». [in Ukrainian].

Отримано редакцією 23.03.2023 р.

УДК 373.3.091

DOI: 10.31376/2410-0897-2023-2-52-240-247

ВІРТУАЛЬНІ ЕКСКУРСІЇ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОГО ІНТЕРЕСУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Плугіна Альона Петрівна

доктор філософії, старший викладач кафедри педагогіки і психології початкової освіти

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка

e-mail: alenaplugina@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-6463-4553

У статті обґрунтовано застосування віртуальних екскурсій як засобу формування пізнавального інтересу молодших школярів. Розглянуто особливості і можливості розвитку в них пізнавальних інтересів. Визначено, що екскурсія є формою організації освітнього процесу, яка дає можливість проводити спостереження, безпосередньо вивчати різні предмети, явища і процеси в природних або штучно створених умовах. Схарактеризовано необхідність впровадження віртуальних екскурсій як регулярних загальнопізнавальних та розвивальних уроків, що мають пізнавальне і виховне значення, конкретизують, поглиблюють і розширюють знання учнів. На екскурсіях молодші школярі перевіряють на практиці теоретичні знання і трансформують їх в уміння та навички. Визначено, що віртуальні екскурсії забезпечують реалізацію дидактичного принципу зв'язку теорії з практикою, вони є ефективною формою організації освітньої діяльності і в цьому сенсі виконують низку істотних дидактичних функцій: за допомогою екскурсій реалізується принцип наочності навчання; вони дозволяють підвищувати науковість навчання і зміцнювати його зв'язок з життям, із практикою; відіграють важливу роль у професійній орієнтації учнів на подальшу трудову діяльність. Віртуальні екскурсії зміцнюють свідому дисципліну молодших школярів, розвивають у них самостійність, відповідальність і працьовитість.

Ключові слова: пізнавальний інтерес, екскурсії, віртуальні екскурсії, молодші школярі.

Постановка проблеми. Процес модернізації сучасної освітньої діяльності зорієнтований на зміни в системі його цілей. Сьогодні на перший план висувається розвивальна функція, становлення і розвиток особистості молодшого школяра. Сформованість в учнів потреби й здатності до самостійного здобуття знань, безперервного навчання та саморозвитку – одне із стратегічних завдань сучасної української школи.

Його вирішення неможливе без формування у кожного учня стійких мотивів навчання, пізнавального інтересу, постійного прагнення до пізнання, від цього будуть залежати успіхи у навчанні.

Екскурсія – досить поширена форма пізнавально-освітньої роботи із молодшими школярами, із її допомогою досягаються різноманітні педагогічні цілі. На сучасному етапі реформування початкової школи необхідно, щоб екскурсії перетворювалися на регулярні загальнопізнавальні та розвивальні заняття. Ця робота важлива не лише в урочний час, а й з групами продовженого дня, де екскурсії призначені також для активного відпочинку молодших школярів після уроків.

Віртуальна екскурсія є формою організації освітнього процесу, яка дає можливість проводити спостереження, безпосередньо вивчати різні предмети, явища і процеси в природних або штучно створених умовах. Вони мають значне пізнавальне і виховне значення, конкретизують, поглиблюють і розширюють знання учнів. На екскурсіях учні перевіряють на практиці теоретичні знання і трансформують їх в уміння й навички.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Віртуальну екскурсію як один із сучасних методів навчання охарактеризовано у працях Є. Александрової, Н. Білоусової, Є. Голанта, В. Голубкова, Т. Гордієнко, Ю. Кулінки, П. Підкасистого, І. Підласого, Л. Середи й ін.

Особливості створення та проведення віртуальних екскурсій за допомогою використання сервісів Google досліджувала у своїх працях О. Подліняєва [6]. На думку вченої, потреба у використанні дистанційної форми освіти, а відповідно і віртуальних методів навчання, зумовлена насамперед процесами глобалізації та інформатизації сучасного суспільства. Саме тому віртуальні методи навчання загалом і екскурсії зокрема, є надзвичайно актуальними на всіх етапах освітнього процесу.

Педагогічна наука та практика накопичили значний досвід використання методів, прийомів та організаційних форм, що активізують пізнавальні можливості молодших школярів. Значний внесок у вирішення означеної проблеми внесли психологи та педагоги: Л. Ананьєв, Ю. Бабанський, Л. Божович, Л. Виготський, М. Данилов, В. Загвязинський, І. Лернер, М. Махмутов, П. Морозова, С. Рубінштейн, Г. Щукіна й ін.

Пізнавальний інтерес є одним із найважливіших мотивів у навчанні молодших школярів. Він є компонентом зорієнтованості учнів на предмети та явища навколишньої дійсності, прагнення до нових знань. Ще К. Ушинський зазначав, що саме інтерес відіграє важливу роль у процесі навчання, він писав, що цікавість є основним внутрішнім механізмом успішного навчання [3].

Із метою збереження життя і здоров'я здобувачів освіти під час проведення освітніми закладами, які перебувають у сфері управління Міністерства освіти і науки України, та органами управління освітою розроблено «Інструкцію щодо організації та проведення екскурсій і подорожей з учнівською та студентською молоддю», яку затверджено наказом Міністерства освіти і науки України та зареєстровано в Міністерстві юстиції України [5].

Родоначалник віртуальної психології Н. Носов виділяє такі ознаки віртуальної екскурсії: змістовність, актуальність, автономність та інтерактивність, у своїх публікаціях психолог відзначає, що її використання несе не лише технічне втілення, а й фізичне і психологічне. Об'єктом віртуальної психології, зазначає вчений у своїй монографії «Психологічні віртуальні реальності», є система «людина – віртуальна реальність». У першому розділі монографії описується концепція психологічних віртуальних реальностей. У другому розділі своєї роботи «Експерименти з віртуальними подіями» автор розглядає кілька типів віртуальних подій та явищ.

Відзначимо роботу сучасних західних культурологів А. Крокера та М. Вайнштайна «Віртуальні реальності та сучасний світ», де автори роблять акцент на віртуальну філософію та способи застосування віртуального підходу до соціальних явищ.

Формулювання мети статті. Метою пропонованої статті є обґрунтування особливостей застосування віртуальних екскурсій як засобу формування пізнавального інтересу молодших школярів.

Виклад основного матеріалу (з повним обґрунтуванням отриманих результатів). Головна дидактична мета екскурсій – формування нових знань шляхом безпосередніх спостережень за природними, соціальними об'єктами і явищами, залучення молодших школярів до дослідницької діяльності: аналізу й порівняння властивостей об'єктів, явищ, їх закономірностей з метою узагальнення інформації, пізнання навколишнього світу.

Екскурсії забезпечують реалізацію дидактичного принципу зв'язку теорії з практикою. Вони є ефективною формою організації освітньої діяльності і в цьому сенсі виконують низку істотних дидактичних функцій: за допомогою екскурсій реалізується принцип наочності навчання, оскільки під час їх проведення учні безпосередньо знайомляться із досліджуваними об'єктами та явищами; екскурсії дозволяють підвищувати науковість навчання і зміцнювати його зв'язок з життям, із практикою; екскурсії відіграють важливу роль у професійній орієнтації учнів на подальшу трудову діяльність і ознайомленні їх з

умовами та результатами діяльності працівників різноманітних сфер. Вони дають можливість поєднати методи і прийоми навчання і наукового дослідження.

Екскурсії сприяють формуванню і розвитку здібностей і навичок учнів:

- орієнтуватися в навколишній дійсності;
- спостерігати, робити висновки, узагальнення;
- комунікувати, взаємодіяти з іншими учасниками освітнього процесу;
- самостійно знаходити інформацію, користуватися нею в теоретичному і практичному пізнанні навколишньої дійсності;
- спільного та індивідуального прийняття рішень й ін.

Є певні особливості проведення віртуальних екскурсій для молодших школярів: захід має бути не лише цікавим, а й пізнавальним; учитель має продумати наперед скласти план. Вони сприяють формуванню пізнавального інтересу, збагачують комунікативні здібності молодших школярів, розвивають уміння пристосовуватися до певного середовища, кмітливості у вирішенні нестандартних завдань, допомагають учням соціалізуватися і головне – пізнати навколишню дійсність.

Тема, зміст екскурсії визначаються відповідно до програмових вимог навчального предмету, їх розкриття здійснюється засобами інформаційного повідомлення, евристичної бесіди, розв'язання проблемної ситуації, дискусії, створення проєкту, відповідно до пізнавальних інтересів і можливостей молодших школярів. Віртуальна екскурсія як форма освітньої діяльності є однією із ефективних форм використання інноваційних технологій у освіті. Така форма проведення уроку універсальна і може бути використана практично в кожному навчальному предметі [1].

Слово «екскурсія» латинського походження і в перекладі означає відвідування будь-якого місця або об'єкта з метою його вивчення. Тобто екскурсія – це форма організації освітнього процесу, за якої учні сприймають і засвоюють знання шляхом переміщення до місця розташування досліджуваних об'єктів (природи, підприємств, установ, історичних пам'яток тощо) та безпосереднього ознайомлення з ними. Екскурсія знаходиться в тісному взаємозв'язку із освітою, адже її освітній потенціал давно відомий учителям, що спирається на принцип наочності.

Екскурсії зародилися наприкінці XVIII – на початку XIX століття як засіб навчання, що сприяє розвитку спостережливості, навичок самостійної роботи в молодших школярів. Вони вводилися у освітній процес видатними педагогами Західної Європи, які заперечували схоластику у викладанні. Протягом XIX століття екскурсії поступово стають незамінною частиною освітнього процесу в школі. Багато вчених-дидактів (П. Підкасистий, І. Підласий, Є. Голант, В. Голубков й ін.) застосовували екскурсії як одну із форм навчальної діяльності.

Відтак, екскурсія є формою організації навчання, за якої знання сприймаються та засвоюються шляхом виходу до місця розташування досліджуваних об'єктів та безпосереднє ознайомлення із ними. У рамках навчання екскурсія дозволяє сформувати, узагальнити та систематизувати нові знання, а також є умовою для розкриття практичних умінь та умінь дослідницького характеру. Правильно підготовлені з методичної точки зору екскурсії дозволяють значно розширити та оновити отримані під час уроків знання, а також закріпити їх є одним із найефективніших способів засвоєння нових знань [3].

Особливе місце в сучасній педагогіці займають віртуальні екскурсії, яким нині приділяється значно більше уваги із запровадженням дистанційного навчання. Учена Є. Александрова поняття «віртуальна екскурсія» трактує як організаційну форму навчання, що характеризується віртуальним відображенням реально існуючих об'єктів (міст, парків, музеїв, вулиць й ін.) із метою створення умов для їх спостереження учнями та збору необхідної інформації.

Поняття «віртуальний» походить від англійського слова *virtual* – схожий, подібний. Перші віртуальні музеї почали розміщуватись в інтернеті у 90-ті роки. Це були невеликі сайти з інформацією безпосередньо про сам музей, про його розташування та режим роботи. Надалі сайти вдосконалювалися, на їх сторінках починають з'являтися віртуальні експозиції. Більшість музеїв розміщували кілька віртуальних експозицій та групували їх у віртуальні екскурсії. У наші дні кількість та глибина відібраного матеріалу, що отримується через інтернет, постійно зростає, не виключено, що вже через кілька років кожен музей зможе похвалитися своєю віртуальною екскурсією.

Дослідниця Ю. Кулінка описує віртуальну екскурсію як набір панорамних фотографій, при цьому перехід від однієї панорами до іншої здійснюється шляхом активної зони або точки переходу, що розташовуються на зображенні та з обов'язковим урахуванням плану віртуального туру. Показ зображень може доповнюватися озвучуванням та фоновою музикою, а за потреби можуть виводитися на екран відеоролики, фотографії, супроводжуватися поясненням, контактною інформацією й ін. [4].

Інша вчена, О. Подліняєва, характеризує віртуальну екскурсію як організаційну форму навчання, що суттєво відрізняється від звичайної екскурсії віртуальним відображенням реально існуючих об'єктів. Проводиться вона із метою створення умов для самостійного спостереження для отримання нової

інформації про певні факти, події чи явища. До переваг дослідниці відносить її доступність, наочність і можливість повторно переглядати [7].

Виходячи із характеристик віртуальної екскурсії вченими, саме цей вид організації навчання молодших школярів дає можливість відвідувати найвідоміші музеї України та світу як на уроках, так і в позаурочний час. Зайшовши у віртуальний простір певного музею, молодші школярі можуть здійснити прогулянку по залах за допомогою навігатора, зблизька переглядати експонати, оцінити зміст та ідею експозиції, розповісти свої враження, ознайомитися із різними видами та жанрами мистецтва, досягненнями вчених та дослідників у сфері техніки та науки, історичні пам'ятки, документи й ін.

Для учнів початкових класів можна застосовувати віртуальні екскурсії за допомогою додатка Google Arts and Culture для оволодіння молодшими школярами очікуваними результатами навчання. Окремим видом роботи варто виокремити післяекскурсійну роботу із учнями, що передбачає різноманітні методи та форми роботи. Залежно від вікових особливостей молодших школярів, до них можна віднести створення фотоальбомів коментарів до окремих елементів теми уроку, навчальні проекти на основі побаченого, виготовлення стендів, усних монологічних висловлювань (опису, міркування, розповіді), інсценізація побаченого, створення власних текстів на основі побачених результатів, виготовлення виробів, розроблення тематичних плакатів, словників-довідників, ілюстрування побаченого, створення медіатекстів на основі побаченого. Важливе також розуміння значення медіатекстів, що є основою музейного осередку та формування умінь працювати із ними: візуальні (текст, фотографія, малюнок), аудіальні (музичні твори, аудіогіди), аудіовізуальні (телебачення, анімація, кіно, інтернет).

Віртуальні екскурсії справляють на учнів сильне емоційне враження, що позитивно позначається на підвищенні мотивації до вивчення шкільного предмету. Методично продумані завдання із використанням означених екскурсій розвивають увагу та пам'ять молодших школярів [8]. Віртуальна екскурсія є інноваційною формою освітньої діяльності, спрямована на отримання предметних знань та на формування комунікативних, пізнавальних, регулятивних навчальних дій, сприяє підвищенню інтересу до предмету [1].

Екскурсії супроводжують нас по життю, будучи вчителем і дотримуючись правила: краще один раз побачити, ніж сто разів почути. Освітній потенціал віртуальних екскурсій великий: лише освітні екскурсії допомагають підростаючому поколінню підвищити свій інтелектуальний рівень, розвинути спостережливість. Вони є комплексною формою освітньої діяльності, надають широкі можливості для комплексного використання методів навчання, допомагають учням і вчителям поглибити свої знання, допомагають інформувати учнів насамперед про наукові досягнення і визначні місця, а також є ефективним засобом виховання та формування пізнавальних інтересів молодших школярів. Тому використання екскурсій має велике значення у вивченні природи, вихованні патріотизму та культурних цінностей інших країн.

Екскурсії мають велике виховне значення, К. Ушинський зазначає, що красиві пейзажі мають великий виховний вплив на розвиток підростаючого покоління, але важко змагатися із впливом учителя, і що лише один день, проведений учнем у красивому і визначному місці, вартий тижнів, проведених за партою, стверджував він.

Віртуальні екскурсії – це уявні відвідування об'єктів, що вивчаються, із використанням сучасних інформаційних та телекомунікаційних технологій, що розширюють кругозір молодших школярів, розвивають спостережливість, уміння помічати і цінувати дрібниці, формують практичні навички та вміння орієнтуватися у Всесвіті. Виховна цінність екскурсій полягає у спостереженні взаємозв'язку та взаємозалежності світу, що закладає основи матеріалістичного світогляду учнів, викликає інтерес та любов до рідного краю, розвиває навички роботи в команді.

Віртуальна екскурсія на сьогодні є однією із найефективніших способів отримання інформації, оскільки саме вони створюють в учнів повне, яскраве, емоційне подання матеріалу, що засвоюється. Віртуальна екскурсія є мультимедійною фотопанорамою, що включає відео, аудіо, графіку, текст і посилання, але на відміну від відео, віртуальні екскурсії мають інтерактивність. Так у ході діяльності можна наблизити або віддалити певний об'єкт, озирнутися на всі боки, розглянути деталі будь-якого інтер'єру, це можна робити в різному темпі та порядку. Завдяки високому ступеню наочності та інтерактивності віртуальні екскурсії викликають великий інтерес в учнів.

Віртуальна екскурсія має свої переваги перед звичайною екскурсією:

- 1) Не залишаючи навчального класу, можна ознайомитися із об'єктами, розташованими за межами міста, області і навіть країни.
- 2) За урок можна відвідати кілька місць: музеїв, міст, континентів.
- 3) Допомога у оволодінні учнями наукових знань.
- 4) Доступність, наочність, можливість неодноразового перегляду.
- 5) Опанування навичками спостереження та аналізу.

Уроки-екскурсії можна розділити за кількома критеріями: тематичні, які включають одну чи кілька тем курсу, і комплексні, що спираються на зміст взаємопов'язаних тем двох чи кількох навчальних предметів.

У рамках використання віртуальної екскурсії матеріал можна викладати у хронологічній, тематичній чи тематико-хронологічній послідовності. Під час складання тексту необхідно звернути увагу на його стислість, чіткість формулювань, зрозумілість фактичного матеріалу, літературну мову. Матеріал розміщується відповідно до підготовлених об'єктів, і має логічний поділ на частини. У зв'язку із цими вимогами формується для використання в екскурсії супроводжуюча розповідь.

Віртуальні екскурсії дають можливість учням відвідувати реальні локації та навчальні симуляції, щоб випробувати різні типи уроків, тоді як Google-експедиції дозволяють молодшим школярам вирушати на спільні екскурсії, використовуючи технологію гарнітури для смартфонів, під управлінням програми для вчителів [2].

Наприклад, віртуальні екскурсії для молодших школярів у сільській місцевості дають можливість узяти участь у професійному навчанні, яке вони зазвичай не мали б можливості випробувати. Віртуальні екскурсії підходять для всіх дітей і різних форм навчання. Учні мають можливість побудувати маршрут за допомогою Google Maps, поставити штамп у віртуальному паспорті, перетнути віртуальні кордони та виконати інші можливі дії, щоб здійснити поїздку.

Віртуальні екскурсії – це форма роботи із використанням цифрових технологій, яка дозволяє молодшим школярам побачити красу рідної країни та світу зі своїх мобільних телефонів, планшетів та ноутбуків. Віртуальні тури є одним із найбільш доречних і актуальних способів виховання та розвитку учнів початкових класів. Саме віртуальний тур дозволяє дітям розширити свій кругозір, взяти участь у конкретних заходах і перенестися в будь-яку точку на карті. Для того, щоб віртуальні тури були ефективними, дуже важливо, щоб вони були правильно і грамотно організовані, приносили користь і задоволення.

За допомогою застосування сервісів Google особливості створення та впровадження досліджувала вчена О. Подліняєва. На її думку, процеси глобалізації та інформатизації суспільства зумовили потребу використовувати дистанційні системи освіти, в тому числі й віртуальних методів навчання, які є актуальними на всіх етапах освітнього процесу. Основою для підготовки віртуальної екскурсії є ключові принципи педагогіки: принцип взаємозв'язку навчання та виховання, послідовність, систематичність, доступність навчального матеріалу, наочність, емоційність, урахування вікових особливостей молодших школярів. Варто також враховувати і специфічні принципи: принцип ергономічності (надійність, комфорт, безпека, антропометричні, психофізіологічні, гігієнічні, естетичні, вимоги щодо оформлення та демонстрації віртуальних екскурсій, наприклад, розмір шрифту, яскравість, чіткість, технічне обладнання й ін.); принцип мультисенсорності (широкі можливості віртуальної екскурсії щодо її впливу на різні органи чуттів молодших школярів).

Створення віртуальної екскурсії – складний процес, вимагає творчих зусиль вчителя. Зазвичай організацією екскурсій займається вчитель, але дивлячись на рівень підготовки молодших школярів та наявності необхідних технічних засобів корисно до такої діяльності залучати й учнів. Під час організації екскурсій невеликими групами (3-6 осіб) потрібно заздалегідь розподілити обов'язки, щоб кожен знав, за яку саме діяльність він відповідає. Важливо враховувати уміння молодших школярів користуватися медіазасобами та інтернетом, адже інтернет і є основою для проведення віртуальних екскурсій.

За умов традиційного навчання вчитель може застосовувати інтерактивні екскурсії, тобто за допомогою проєктора, комп'ютера, ноутбуку, але в умовах нинішнього дистанційного навчання є можливість провести віртуальну екскурсію за допомогою підключення до інтернету [6].

Відповідно до змісту можна виокремити такі види віртуальних екскурсій:

- оглядові – поєднують елементи кількох екскурсій, об'єднаних спільною тематикою. Зазначений такий вид екскурсій варто використовувати на початку вивчення певної великої теми чи розділу;
- тематичні – екскурсії, що репрезентують окремі теми, доцільно їх застосовувати на етапі вивчення нової теми;
- біографічні – екскурсії, що пов'язані із певними історичними датами, біографією відомих людей тощо;
- підсумкова – окремий різновид віртуальних екскурсій, що може проводитися в кінці вивчення розділу, курсу, об'єднує декілька тем. Учителю доцільно запропонувати молодшим школярам самостійно віднайти інформацію та систематизувати матеріал для створення віртуальної екскурсії шляхом індивідуальної роботи або під час роботи у малих групах.

У педагогічній практиці види віртуальних екскурсій мають умовний характер. Найчастіше під час проведення одного екскурсійного уроку може бути використано два його види. Наприклад, віртуальну екскурсію може бути представлено як пам'ятки архітектури, а історичні персонажі, мають до неї безпосереднє відношення.

До основних методів активізації пізнавальних інтересів молодших школярів під час проведення віртуальної екскурсії є пошуковий метод, що передбачає активну участь у зборі потрібної інформації відповідної тематики екскурсії, вирішення проблемних питань, виконанні творчих завдань й ін. Важливим є підбиття підсумків наприкінці кожної віртуальної екскурсії, а також проводити аналіз проведеної діяльності. Молодші школярі можуть ставити одне одному запитання чи давати завдання, що стосуються узагальнення вивченої теми.

Віртуальні екскурсії можна проводити в різних режимах дистанційного навчання, залежно від його теми, мети та завдань:

– синхронний режим – дає можливість співпрацювати в режимі реального часу. Усі учасники мають підключитися одночасно та у заздалегідь визначений час. Для роботи у синхронному режимі можна використовувати платформи Zoom, Microsoft Teams, Google Meet та Skype.

– асинхронний режим – з'єднання може здійснюватися зручним способом для вчителя та молодших школярів. Для роботи в асинхронному режимі можна використовувати платформи Google Classroom, Moodle, Edmodo та Padlet [1].

Ми переконані, незважаючи на режим, в якому відбувається проведення віртуальної екскурсії, варто створити окремий сайт, де і надалі буде можливість розміщувати віртуальні екскурсії. У подальшому це зможе виключити проблему щодо низької швидкості інтернету та дасть можливість переглядати молодшим школярам екскурсії у будь-який зручний час за потреби.

Нині є багато безкоштовних платформ, де вчитель може створювати власні сайти для використання у педагогічній діяльності (за указаними інструкціями це можна зробити досить просто). До таких платформ можна віднести онлайн-конструктори для сайтів: «Webnode», «WIX», «HOSTiQ.ua». Вони мають зручний та нескладний інтерфейс, є можливість обрати потрібний дизайн, відповідне оформлення та структурування меню. Віднедавна значної популярності набувають також сервіси Google, що також відкривають можливості для моделювання власного сайту та його інформаційного наповнення.

До найпопулярніших систем із дистанційного навчання варто також виокремити Moodle, віртуальне навчальне середовище веб-клас й ін. Кожна із платформ дає можливість виконувати різноманітні види роботи щодо створення власних навчальних курсів, віртуальних середовищ та екскурсій.

Під час обрання тематики віртуальної екскурсії є багато різних варіацій, ефективними будуть не лише віртуальні подорожі своєю країною, а різними куточками планети, пам'ятками архітектури та культури всього світу, екскурсії можуть бути до музеїв, мистецьких галерей, навіть до пожежної частини чи лікарні, планетарію чи фабрики. Віртуальні екскурсії мають на меті унаочнення матеріалу із теми, що вивчається, наприклад, космос, історія, виникнення життя на Землі тощо.

У контексті розвиваючих завдань під час використання віртуальної екскурсії простежується спрямованість на розвиток критичного мислення молодших школярів, формування спостережливості, регульованої активним явищем пізнавального інтересу. Крім цього, у рамках розвивальних завдань відбувається інтенсивне оволодіння навичками роботи з інформацією, її структуризацією, умінням оперувати нею у процесі освітньої діяльності.

Урок, побудований із використанням віртуальної екскурсії, дозволяє досягати прогнозованих результатів, які, у свою чергу підкріплюють пізнавальний інтерес учнів початкових класів. Серед таких запланованих результатів особливе місце займають: предметні (набуття знань, формування умінь, оволодіння відповідною термінологією в рамках теми, що вивчається), особистісні (сформовані на екологічній культурі та свідомості); метапредметні (постановка завдань під керівництвом вчителя, формулювання висновків, постановка найпростіших гіпотез, уміння аргументувати, з'ясування причиново-наслідкових зв'язків) [3].

Варто також відзначити, що в рамках уроку із використанням віртуальної екскурсії, відзначається ефективно вирішення корекційних завдань освітньої діяльності, що виявляються у забезпеченні освітнього процесу адаптивним демонстративним матеріалом, кольоровими та звуковими рішеннями, обумовленими задіяванням різноманітних органів чуттів молодших школярів.

Висновки (з перспективами подальших розвідок із напрямку). Таким чином, застосування віртуальних екскурсій та вмiлого методичного керівництва означеної роботи забезпечує розвиток в молодших школярів здатності сприймати, аналізувати, та інтерпретувати почуте й побачене під час онлайн-подорожі. Тому застосування віртуальних екскурсій у професійній діяльності під час навчання учнів початкових класів дає можливість учителю повноцінно реалізовувати завдання навчальних предметів і формувати в молодших школярів пізнавального інтересу.

Віртуальні екскурсії роблять процес навчання цікавішим та якісно ефективнішим. Перегляд фото– та відео матеріалів пам'яток та експонатів, за умови грамотної організації та презентації вчителем, може стати ефективним способом навчання та розвитку дітей. Дослідження вказують, чим вище зацікавленість

учнів, тим охочіше вони сприймають інформацію. Тому використання невідомої, але цікавої інформації під час віртуальних екскурсій може мати значний вплив на навчання молодших школярів.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо у науковому пошуку та методичному розробленні інноваційних способів активізації пізнавальної діяльності молодших школярів.

Список використаної літератури

1. Ващенко О., Паламар С., Романенко Л., Романенко К. Теоретичний аспект проблеми формування дослідницьких умінь молодших школярів засобом віртуальної екскурсії. *Молодь і ринок*. 2020. № 1 (180). С. 51–55.
2. Коваленко О. В. Використання віртуальних екскурсій як сучасних форм організації навчального процесу. *Інноваційна педагогіка*. 2019. Вип. 9. Т 1. С. 94–97.
3. Мирутенко Л. В. Аналіз надання освітніх послуг дистанційної форми навчання в Україні. *Наукові записки Українського науково-дослідного інституту зв'язку*. 2014. № 2 (30). С. 112–118.
4. Організація середовища дистанційного навчання в середніх загальноосвітніх навчальних закладах : посібник / Ю. М. Богачков та ін. ; наук. ред. Ю. М. Богачков. Київ : Педагогічна думка, 2012. 160 с.
5. Організація дистанційного навчання в школі : методичні рекомендації. Міністерство освіти і науки України. 2020. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/metodichni%20recomendazii/2020/metodichni%20recomendazii-dustanciynna%20osvita-2020.pdf> (дата звернення: 20.04.2023).
6. Подліняєва О. О. Віртуальна екскурсія у роботі вчителя. *Електронні інформаційні ресурси: створення, використання, доступ* : зб. матеріалів Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, м. Вінниця, 9–10 листопада 2016. Вінниця : ВНТУ, 2016. С. 402–415.
7. Подліняєва О. О. Особливості використання сучасних медіа в освіті: віртуальна екскурсія. *Фізико-математична освіта : науковий журнал*. 2016. № 4 (10). С. 100–104.
8. Романенко Л., Друць І. Педагогічні умови підготовки майбутніх учителів до застосування віртуальної екскурсії в інтегрованому курсі «Я досліджую світ». *Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації : матеріали XXXV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції*, м. Переяслав-Хмельницький, 27 квітня 2018 р. Переяслав-Хмельницький, 2018. Випуск 35. С. 314–318.

VIRTUAL TOURS AS A MEANS OF SHAPING THE COGNITIVE INTEREST OF PRIMARY STUDENTS

Pluhina Alyona

Doctor of Philosophy, Senior Lecturer at the Department of Pedagogy and Psychology of Primary Education
Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University

Introduction. *The process of modernizing modern educational activity is oriented towards changes in the system of its purposes. Today, the formation and development of the primary students' personalities come to the fore. The teachers should sharpen students' need and ability to independently acquire knowledge, continuous learning and self-development because it is one of the strategic tasks of a modern Ukrainian school. Solving the problem is impossible without the formation of each student's stable learning motives, cognitive interest, and constant desire for knowledge, which will depend on their success in education.*

An excursion is a fairly common form of cognitive and educational work with primary students, various pedagogical purposes are achieved with its help. At primary school, excursions are used not only in lessons but also in extracurricular activities.

At the current stage of primary school reform, excursions must turn into regular general educational and developmental classes. This work is important not only during classroom activities but also during after-class activities, where excursions are also intended for the active recreation of schoolchildren after classes.

Methods. *Analysis of current literature, content analysis of basic concepts, generalization, and modelling.*

Purpose. *The article aims to substantiate the peculiarities of using virtual tours as a means of shaping the cognitive interests of primary students.*

Results. *An excursion is a form of educational process organization that provides an opportunity to conduct observations, and directly study various subjects, phenomena and processes in natural or artificially created conditions. Excursions have a significant cognitive and educational value, they specify, deepen and expand the knowledge of pupils. Students test their theoretical knowledge in practice and transform it into skills and abilities during excursions.*

The main didactic aim of excursions is to form new knowledge through direct observation of natural and social objects and phenomena, the involvement of primary students in research activities: analysis and comparison of the phenomena and objects' properties, their regularities to generalize information and learn about the surrounding world.

Excursions ensure the implementation of the didactic principle of connecting theory and practice. They are a fairly effective form of organizing educational activities and, in this sense, perform several important didactic functions: implementing the principle of visual learning; making it possible to increase the scientific quality of

education and strengthen its connection with life and practice; playing an important role in the pupils' professional orientation for further work activities and familiarizing them with the conditions and results of the work in various fields. Excursions provide an opportunity to combine methods and techniques of education and scientific research.

Excursions contribute to the formation and development of student's abilities and skills:

– navigate in the surrounding reality;

– observations, concluding, generalizations;

– communication skills, to interact orally;

– independently find information, and use it in theoretical and practical knowledge of the surrounding reality;

– joint and individual decision-making, etc.

There are certain features of excursions for primary students: the event should be not only interesting but also educational and safe; the teacher should think through the plan in advance and make it so that the students can follow the routine of the day and are not exposed to dangerous external influences.

Originality. The topic and content of the excursion are determined by the program requirements of the educational subject; their disclosure is carried out using informational messages, heuristic conversations, problem-solving, discussions, and project creation, according to the cognitive interests and capabilities of pupils.

Conclusion. Virtual excursions expand the horizons of primary students, develop observation, the ability to notice and appreciate small things, develop practical skills and the ability to navigate the universe. The educational value of excursions consists in observing the interconnectedness and interdependence of the world, which lays the foundations of the students' materialistic worldview, arouses interest and love for their native land, and develops teamwork skills.

Key words: Cognitive Interest, Excursions, Virtual Excursions, Primary Students.

References

1. Vashchenko, O., Palamar, S., Romanenko, L., & Romanenko, K. (2020). Teoretychnyi aspekt problemy formuvannia doslidnytskykh umin molodshykh shkoliariv zasobom virtualnoi ekskursii [Theoretical aspect of the problem of forming research skills of primary students through a virtual tour]. *Molod i rynek – Youth and the Market*, 1(180), 51–55 [in Ukrainian].
2. Kovalenko, O. V. (2019). Vykorystannia virtualnykh ekskursii yak suchasnykh form orhanizatsii navchalnoho protsesu [The use of virtual excursions as modern forms of organizing the educational process]. *Innovatsiina pedahohika – Innovative pedagogy*, 9(1), 94–97 [in Ukrainian].
3. Myrutenko, L. V. (2014). Analiz nadannia osvitych posluh dystantsiinoi formy navchannia v Ukraini [Analysis of the provision of educational services of distance learning in Ukraine]. *Naukovi zapysky Ukrainskoho naukovo-doslidnoho instytutu zviazku – Scientific notes of the Ukrainian Research Institute of Communication*, 2(30), 112–118 [in Ukrainian].
4. Bogachkov, Y. M. (2012). *Orhanizatsiia seredovyshecha dystantsiinoho navchannia v serednikh zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh [Organization of distance learning environment in secondary schools]* Kyiv: Pedahohichna dumka. [in Ukrainian].
5. Orhanizatsiia dystantsiinoho navchannia v shkoli [Organization of distance learning at school]. (2020). *mon.gov.ua*. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/metodichni%20recomendazii/2020/metodichni%20recomendazii-dustanciyna%20osvita-2020.pdf> [in Ukrainian].
6. Podliniaieva, O. O. (2016) Virtualna ekskursiia u roboti vchytelia [Virtual excursion in the work of a teacher]. Proceedings from: *Mizhnarodna naukovo-praktychna internet-konferentsiia «Elektronni informatsiini resursy: stvorennia, vykorystannia, dostup» – International Scientific and Practical Internet Conference «Electronic Information Resources: Creation, Use, Access»*. (pp. 402–415). Vinnytsia: VNTU. [in Ukrainian].
7. Podliniaieva, O. O. (2016). Osoblyvosti vykorystannia suchasnykh media v osviti: virtualna ekskursiia [Features of the use of modern media in education: a virtual tour]. *Fizyko-matematychna osvita – Physical and mathematical education*, 4(10), 100–104 [in Ukrainian].
8. Romanenko, L., & Druts, I. (2018). Pedahohichni umovy pidhotovky maibutnykh uchyteliv do zastosuvannia virtualnoi ekskursii v intehrovanomu kursi «Ja doslidzhuu svit» [Pedagogical conditions for training future teachers to use a virtual tour in the integrated course «I Explore the World»]. *Tendentsii ta perspektyvy rozvytku nauky i osvity v umovakh hlobalizatsii – Tendencies and prospects of development of science and education in the context of globalization: Proceedings of the International Scientific and Practical Internet Conference*. (Vols. 35), (pp. 314–318). Pereyaslav-Khmelnytskyi, Ukraine. [in Ukrainian].

Отримано редакцією 20.03.2023 р.

УДК 373.3.016:796

DOI: 10.31376/2410-0897-2023-2-52-248-254

ЗМІСТ, ФОРМИ ТА МЕТОДИ РОБОТИ З ФОРМУВАННЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ У СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Березюк Дмитро Іванович

аспірант кафедри педагогіки та освітнього менеджменту
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
e-mail: berezyuk_dmytro@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-1928-2226

У статті схарактеризовано зміст, форми та методи роботи з формування фізичної культури учнів початкової школи у соціокультурному середовищі. Здійснено дослідно-експериментальну роботу із залучення учнів до фізкультурно-оздоровчої, культурно-дозвілєвої діяльності (спортивно-оздоровчі, конкурсні, ігрові програми, фольклорні та обрядові свята, спартакіади, змагання тощо), що організовується як у закладах загальної середньої освіти, так і за їх межами. Обрано рухливі ігри для розвитку рухових якостей учнів. Використано технології, засновану на теорії планомірного формування розумових дій, в якій умовами засвоєння кожної нової дії є виділення повної орієнтовної основи та її планомірне (поетапне) відпрацювання. Здійснено пошук залучення учнів до виконання самостійних домашніх завдань. Розроблено диференційовані за змістом завдання, що стимулюють учнів, ефективні форми перевірки, створено умови для контролю та самоконтролю за виконанням завдань. Здійснено планування, організацію та проведення різноманітних форм спільної роботи школи, культурно-дозвілєвих, фізкультурно-оздоровчих закладів (зокрема літніх оздоровчих таборів) та сім'ї, приділено увагу їх взаємодії з колективами фізичної культури.

Ключові слова: зміст, форми, методи, робота з формування фізичної культури, учні початкової школи, соціокультурне середовище, фізичне виховання, позашкільна робота, фізкультура.

Постановка проблеми. Проблема формування фізичної культури учнів початкової школи надзвичайно актуальна у зв'язку із загальним погіршенням здоров'я населення. Соціально-економічні, політичні, соціокультурні та світоглядні зміни, що відбуваються в Україні, сучасні умови життєдіяльності (прискорення ритму життя, зменшення рухової активності, загострення екології, воєнні дії) висувають підвищені вимоги до здоров'я населення, зокрема учнів початкової школи, зумовлюють необхідність формування фізичної культури особистості. Ускладнення шкільних програм, великий обсяг різноманітної інформації для запам'ятовування змушує учнів значний час перебувати у малорухливому стані, що сприяє розвитку інертності. Становище посилюється недооцінкою батьками значення фізичних навантажень, необхідних дітям шкільного віку. Основним завданням закладу загальної середньої освіти у формуванні фізичної культури учнів є формування у них системи знань, умінь і навичок з фізичної культури, рухових дій і якостей.

Великими можливостями у фізичному вихованні та формуванні фізичної культури дітей та підлітків має соціально-культурне середовище: школа, сім'я, культурно-дозвілєві, фізкультурно-оздоровчі заклади. Проте нестабільна обстановка, що склалася в країні, бумерангом відображається на стані соціальних інститутів, порушує їх взаємодію та ефективність. Соціокультурне середовище недостатньо підготовлене до змін, що відбуваються у суспільстві, у його соціальній структурі, у діяльності соціальних інститутів та у свідомості людей. Розкрити його можливості повною мірою не дозволяють роз'єднаність соціальних інститутів, зруйнованість зв'язків між ними, їх недостатнє використання, недоступність для більшості учнів занять у платних спортивних та фізкультурно-оздоровчих центрах, секціях, гуртках.

Отже, протиріччя між підвищеними вимогами до здоров'я та його погіршенням в учнів початкової школи; між можливостями соціокультурного середовища у фізичному вихованні та їх недостатньою використаністю роблять проблему формування фізичної культури учнів в умовах соціокультурного середовища надзвичайно актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останні роки з'явилися нові концепції та програми фізичної та фізкультурної освіти (А. Боляк [1], В. Івашковський [5] та ін.); дослідження, виконані в контексті особистісно-орієнтованого, гуманістичного підходу до фізичної культури (Д. Петров [7] та ін.); роботи, що реалізують новий зміст, технології, форми та методи фізичного виховання учнів (Я. Галан [3], А. Дяченко [4], Ю. Черпак [8] та ін.).

Особливий інтерес становлять дослідження, присвячені проблемі соціалізації, формування особистості у процесі її взаємодії із соціокультурним середовищем (М. Бурмака [2], В. Яковлів [9] та ін.), проблемі взаємодії особистості із соціально-культурним середовищем (М. Зубалій [6] та ін.).

Аналіз літератури показує, що проблема формування фізичної культури учнів розробляється сучасними дослідниками. Роль соціального середовища у формуванні та розвитку особистості учня, його навчанні також знаходить відображення в психолого-педагогічній літературі. Проте проблема формування

фізичної культури учнів початкової школи в умовах соціокультурного середовища розроблена недостатньо.

Мета статті: схарактеризувати зміст, форми та методи роботи з формування фізичної культури учнів початкової школи у соціокультурному середовищі

Методи дослідження: теоретичні методи аналізу та узагальнення наукової літератури, систематизації та узагальнення отриманої інформації, експериментальний метод.

Виклад основного матеріалу. Організація шкільного мікросередовища здійснювалася у процесі реалізації змісту фізичного виховання у закладах загальної середньої освіти, що визначається фізкультурною освітньою галуззю НУШ та предметом «Фізична культура», який є єдністю двох складових – орієнтує учнів у галузі фізичної культури та творчої діяльності. Перша складова покликана створити в учнів цілісне уявлення про фізичну культуру як елемент загальної культури. Друга – спрямовує процес фізичного виховання на творче засвоєння способів власне рухової, фізкультурно-оздоровчої та спортивної діяльності, а також на вміння застосовувати їх при вирішенні оздоровчих, виховних та освітніх завдань.

Основний результат оволодіння фізичною культурою – освоєння її основ, що забезпечує необхідний кожному учню рівень фізичної культури, без якого неможливо ефективно здійснення життєдіяльності незалежно від цього, чим хоче займатися у майбутньому. Цей базовий компонент (ядро) покладено в основу Державного соціального стандарту у сфері фізичної культури і спорту (2013), Державного стандарту початкової освіти (2018), Державного стандарту базової середньої освіти (2020).

Базовий компонент у соціальному аспекті дозволяє задовольняти конкретно-історичні потреби суспільства у досягненні оптимального рівня фізкультурної освіти, фізичного розвитку, рухової підготовленості та стану здоров'я учнів. Він є основою для накопичення та збагачення фізичного та духовного потенціалу суспільства, створює передумови для розвитку системи безперервної фізкультурної освіти. На основі базового компонента можна визначити ступінь сформованості здорового способу життя, рівень фізичної культури учнів, які проживають та навчаються у різних регіонах та школах країни.

Інша – варіативна частина змісту предмета «Фізична культура» – обумовлена необхідністю врахування індивідуальних особливостей, інтересів, здібностей учнів, регіональних та національних умов, спеціалізації вчителя.

Поєднання базової та варіативної частини змісту предмета «Фізична культура» дозволяє задовольнити потреби суспільства та конкретного учня, відкриває можливості самовдосконалення (А. Боляк [1], Д. Петров [7]).

У ході дослідно-експериментальної роботи завдання застосування сформованих умінь і навичок у більш складних, незвичних умовах (смуга перешкод, обстановка змагань, комплексні вправи тощо) вирішувалася в процесі залучення учнів до фізкультурно-оздоровчої, культурно-дозвілєвої діяльності (спортивно-оздоровчі, конкурсні, ігрові програми, фольклорні та обрядові свята, спартакіади, змагання тощо), що організовується як у закладах загальної середньої освіти, так і за їх межами.

У процесі занять ми мали можливість обирати рухливі ігри, які включені до кожного розділу програми з фізичної культури так, щоб вони сприяли засвоєнню необхідного матеріалу та сприяли розвитку рухових якостей. Здійснювався пошук шляхів залучення учнів до виконання самостійних домашніх завдань. Для цього розроблено диференційовані за змістом завдання, що стимулюють учнів, ефективні форми перевірки, створено умови для контролю та самоконтролю за виконанням завдань. Для цілеспрямованого підвищення рівня фізичної підготовленості зростала щільність заняття. Висока щільність заняття сприяла виконанню значних навантажень.

Так, удосконалення лазіння по канату здійснювалося груповим методом, кожна група займалася за своїм планом. Найбільш підготовлені, сильні змагалися (командами) у лазінні по вертикальному канату.

Отже, залежно від підготовленості учнів та їх інтересів здійснювався індивідуальний підхід. Для слабших були створені умови для підтягування: підібрані емоційні завдання. Наприкінці основної частини уроку виконувались вправи на з кругового тренування з урахуванням кількості разів, які були виконані.

Підготовка організму до навантаження в основній частині уроку здійснювалася безпосередньо перед виконанням завдань. Завдання були загальними, що відрізнялися лише обсягом навантаження, та індивідуальними, різними та за змістом.

У навчанні освоєння нових елементів ми використовували технологію, засновану на теорії планомірного формування розумових дій, в якій умовами засвоєння кожної нової дії є виділення повної орієнтовної основи та її планомірне (поетапне) відпрацювання. Так, при освоєнні рухів з передачі м'яча учню ставилося питання, що вимагає знань системи орієнтирів. Наприклад: Які умови сприяють найточнішій передачі м'яча на місці? Що додатково вимагає виконання цієї передачі після пересування?

Навчання техніці органічно поєднувалося зі зміцненням м'язів, які задіяні у виконанні прийомів, з розвитком швидкості реакції, швидкості рухів тощо.

Особливого значення у формуванні фізичної культури учнів початкової школи набуває питання про організацію та проведення спортивних змагань. Дослідно-експериментальна робота підтвердила наявність в

методичній літературі (журнали «Фізкультура і спорт», «Теорія і методика фізичного виховання і спорту») вимоги до проведення шкільних спортивних змагань: 1) змагання проводяться насамперед з видів спорту, що містяться у шкільній програмі фізичного виховання; 2) кожне змагання розглядається як результат навчально-педагогічного процесу; програма та терміни змагань, як правило, відповідають послідовності проходження розділів навчальної програми; 3) терміни змагань призначаються з урахуванням часу, який буде необхідний для достатньої підготовки до них; 4) кожен учень бере участь у змаганнях не рідше двох разів на місяць; 5) календар районних (міських) змагань затверджується на початку навчального року, терміни проведення кожного стабільні; 6) участь шкіл у районних (міських) змаганнях добровільна, а не обов'язкова. Окрім змагань 3-4 рази на рік можна проводити свята фізичної культури та спорту.

Організація соціокультурного середовища у формуванні фізичної культури учнів передбачала відповідну роботу не тільки закладу загальної середньої освіти, а й культурно-дозвіллевих, фізкультурно-оздоровчих закладів, використання засобів масової інформації, залучення до участі у цьому процесі соціальних служб, екологічних організацій, благодійних фондів та ін.

У порівнянні із закладом загальної середньої освіти соціокультурні (культурно-дозвіллеві, фізкультурно-оздоровчі та ін.) заклади мають ряд переваг у формуванні сталого інтересу учнів до фізкультури, навичок самостійних занять.

Діяльність культурно-дозвіллевих закладах з фізичного виховання молоді традиційно пов'язується, насамперед, із пропагандою фізичної культури та спорту, яка здійснюється у таких формах, як тематичні вечори, зустрічі з видатними спортсменами, лекції на теми здорового способу життя, фізичного виховання, спортивні кінофільми; у бібліотеках – тематичні виставки, лекції та бесіди для учнів; у парках культури та відпочинку – наочна агітація.

Проведений аналіз роботи закладів культури дозвілля показав, що пропаганді фізичної культури та спорту не приділялося належної уваги. Серед причин – соціально-економічні проблеми сфери культури загалом, комерціалізація та роз'єднаність діяльності закладів культури.

З урахуванням специфіки та можливостей культурно-дозвіллевих та фізкультурно-оздоровчих закладів у формуванні фізичної культури основну увагу в ході дослідно-експериментальної роботи на їх основі приділялася формуванню в учнів мотивації, стійкого інтересу до фізичної культури; прищепленню їм навичок та умінь самостійних занять; впровадження занять фізичною культурою у режим дня.

На відміну від закладу загальної середньої освіти, у якому вчитель має виконати обов'язкову програму навчання, основний акцент педагог-організатор спортивно-оздоровчої роботи у позашкільний час здійснює за інтересами учня. Як основний метод використовувалися рухливі та спортивні ігри, які є найбільш ефективним методом формування позитивної мотивації до занять, інтересу, залучення учнів у руховий процес. Ігри створювали унікальну можливість для творчого розвитку, потенційних можливостей учнів у подоланні труднощів.

Дослідно-експериментальну роботу з формування фізичної культури учнів ми будували відповідно до моделі взаємодії соціокультурних інститутів. Взаємозв'язок школи, культурно-дозвіллевих, фізкультурно-оздоровчих закладів (зокрема літніх оздоровчих таборів) та сім'ї, їх взаємодія з колективами фізичної культури, здійснювались у процесі планування, організації та проведення різноманітних форм спільної роботи.

Виключне значення у формуванні фізичної культури учнів мали масові спортивні свята, які проводилися адміністрацією міста, району, та привертала увагу учнів та їхніх батьків завдяки роботі засобів масової інформації, безпосередньої активності вчителів, тренерів, організаторів позашкільної роботи.

Особливістю змісту програм, форм і методів залучення та активізації учнів було те, що вони передбачали диференційований підхід, освоєння техніки рухів та розвиток рухових якостей у процесі ігрової діяльності, використання засобів наочності, предметних орієнтирів; нестандартне вирішення завдань, групове та індивідуальне виконання ігрових завдань.

При організації дозвіллевої фізкультурно-оздоровчої діяльності увага приділялася її емоційному аспекту.

У ході дослідно-експериментальної роботи обов'язковим для всіх фізкультурно-оздоровчих дозвіллевих програм була спрямованість на формування в учнів умінь та навичок самостійних занять, для чого впродовж заходу учасники отримували завдання.

До організації соціокультурного середовища, що сприяє формуванню фізичної культури учнів, було залучено ЗМІ, що забезпечують поінформованість про наявні можливості, вимоги, що висувуються певними видами спорту; велике значення мала реклама про запропоновані культурно-дозвіллевими закладами, спортивними комплексами фізкультурно-оздоровчі послуги.

Організуючи в процесі дослідно-експериментальної роботи сімейне середовище, ми орієнтувалися на два напрями: заняття з фізичного виховання у ЗЗСО та позакласну роботу з учнями; роботу вчителів фізкультури, керівників гуртків, секцій у закладах дозвілля з батьками.

Сім'я є сполучною ланкою, що поєднує ті елементи, які у формуванні фізичної культури учнів закладають ЗЗСО та дозвіллієві заклади. Саме сім'я має можливість впливати на використання занять фізичною культурою в режим дня, формування звички до щоденних занять фізичною культурою [1, с.65].

Загалом у дослідно-експериментальній роботі було задіяно 90 сімей учнів, із них 65 – молодших класів. Роботу розпочали з організації позакласної роботи, створюючи передумови організації самостійних занять у побуті. Дітям давалися домашні завдання з фізкультури. Значна увага приділялася освітньому аспекту: повідомлялися відомості про руховий режим, особисту гігієну, оволодіння основними руховими вміннями та навичками, про різні рухливі ігри, комплекси вправ ранкової зарядки та фізкультпауз.

Відбір матеріалу для домашніх завдань мав творчий характер і зумовлювався конкретними умовами. Враховувалося, насамперед, успішність учнів, рівень їхньої фізичної підготовленості та наявність інтересу. Завдання були як разові, і розраховані на більш тривалий час, загальні всім і індивідуальні, навчальні і креативні. Використовували бігові та стрибкові ігри, комплекси ранкової зарядки, рухливі ігри, зокрема з м'ячем, скакалкою, обручем, повільний біг, ходьбу (прогулянки, походи вихідного дня), спортивні розваги та ін.

Досвід підтвердив необхідність організації взаємодії школи, фізкультурно-оздоровчих, культурно-дозвіллієвих, інших закладів з родиною. Залучаючи до роботи батьків, організовано їхній контакт з учителем, тренером, керівником фізкультурного гуртка. У процесі роботи батькам надавалась відповідна інформація про домашні завдання з фізкультури та організацію домашніх занять дітей (на батьківських зборах, у процесі індивідуальних бесід).

У процесі дослідно-експериментальної роботи велике значення у залученні учнів до рухової активності надавалося груповим та індивідуальним бесідам не лише з дітьми, а й їхніми батьками. До проведення розмов з дітьми та однолітками ми залучали старших школярів.

Наш досвід роботи вчителем фізкультури дозволяє стверджувати, що сім'я молодшого школяра, як правило, з вдячністю зустрічає допомогу. Змістовна, педагогічно виправдана корекція сімейного виховання сприймається як природне явище. Але для активізації виховної діяльності батьків потрібно було підвищити рівень їхньої теоретичної та практичної підготовки з основних питань фізичного виховання, зокрема визначити оптимальну організацію цього процесу, навчити творчо використовувати різноманітні засоби фізичної культури.

Досвід показав, що вплив на організацію самостійних занять у побуті мають фізкультурно-оздоровчі заходи. Святкова обстановка ігрових ранків та вечорів залишала позитивні враження, і діти із задоволенням поверталися до цікавих ігор та вправ у самостійних заняттях. Так, після проведення фізкультурного свята, присвяченого Дню міста, у розмові з нами батьки учнів зазначали, що діти знов прагнуть брати участь у цікавих змаганнях, готуються до них удома.

Отже, ефективними формами позакласної роботи з школярами були домашні завдання з фізкультури, фізкультурно-оздоровчі заходи.

Другий напрям – робота вчителів фізкультури, керівників гуртків, секцій у закладах дозвілля з батьками. Цю роботу ми починали з визначення того, де і як часто зустрічатися з батьками, про що спілкуватися, як отримувати зворотну інформацію з сім'ї. Як основні форми взаємозв'язку поряд із відвідуванням сім'ї використовували: загальношкільні збори та конференції батьків, заняття з батьками за класами, індивідуальні та групові бесіди з ними, залучення їх до проведення фізкультурно-оздоровчих заходів у мікрорайоні, участі в організації занять за місцем проживання. Ці форми дозволяли фактично вирішувати питання педагогічної освіти батьків, залучати до активної виховної діяльності, постійно і цілеспрямовано проводити сімейне виховання.

Досвід показав, що найбільш ефективними є батьківські заняття за класами, індивідуальні та групові бесіди, відвідування сім'ї. Доцільно поєднання кількох форм.

Для просвітництва батьків використовували виступи на загальношкільних батьківських зборах (два-три рази протягом навчального року). Ця робота показала, що необхідно враховувати присутність батьків дітей різних вікових груп, і з різними запитами. Тому ми прагнули підбирати такий матеріал, який би представляв інтерес для всіх. Тематику виступів були «Роль сім'ї у фізичному вихованні молодого покоління», «Спорт, туризм та прогулянки в практиці сімейного виховання» та ін.

Заняття з батьками за класами як форма роботи ефективна, і на нашу думку, має стати провідною. Змістом можуть бути найактуальніші питання. Педагог на основі постійного вивчення сімей виявляє сильні та слабкі сторони у роботі з фізичного виховання та виховання в цілому, планує індивідуальну роботу з батьками даного класу. На заняттях батьки обмінюються досвідом, запитують, сперечаються, що надалі дозволяє їм допомогти своїм дітям та вчителю.

Вважаємо, що з батьками учнів перших та других класів треба проводити не менше одного заняття у семестр та ще одне перед літніми канікулами.

Індивідуальна робота дозволила вибірково впливати на виховний процес у сім'ї. Відвідування сім'

використовувалося для знайомства з її побутом, корекції сімейного виховання, вивчення та впровадження досвіду. Кожна зустріч вчителя чи організатора позашкільної роботи з батьками мала діловий, творчий характер. Йшлося про конкретну дитину, про завдання її виховання та фізичного розвитку, про організацію оптимального режиму дня, використання певних засобів фізичної культури, формування інтересу до самостійних занять, виготовлення чи придбання інвентарю та ін.

У процесі дослідно-експериментальної роботи ми виділяли опорні сім'ї (загалом було виділено 13 опорних сімей учнів), з якими проводили експериментальну роботу. Основними методами були спостереження та розмови.

З 13 сімей 5 були неповними, їх у 3-х сім'ях дітей виховували одні мами, у 2-х ще й бабусі. У 2-х сім'ях батьки зловживали алкоголем і майже не брали участь у вихованні, ситуація була несприятлива. Таким чином, у 9 сім'ях діти не мали чоловічої моделі поведінки, що дуже негативно позначалося на фізичному вихованні хлопчиків.

З повних сімей (8 у експериментальній роботі) у 5-ти батьки розуміли необхідність занять дітей фізичною культурою, але лише у 3-х приділяли цьому увагу; у 4-х сім'ях батьки ставилися до занять фізичною культурою як до несуттєвого предмета, до розваги.

До цієї роботи, як і до всіх інших заходів, ми залучали вчителів початкових класів. Вони отримували відповідну підготовку на засіданнях методичного об'єднання з фізкультури, під час інструктажу, бесід та шляхом вивчення спеціальної пам'ятки. Приводом для відвідування конкретної сім'ї в одному випадку був хворобливий вид дитини, в іншому – розповідь школяра про цікаво проведений вихідний день, у третьому – погана успішність, надмірна рухливість дитини тощо. Багато напрямів для відвідувань сімей дав аналіз творчих робіт молодших школярів на теми «Мій вихідний день», «Моя сім'я», «Як я проводжу вільний час» та ін., які ми спеціально організували для учнів 3-х класів.

Багаторічна практика показала, що, на жаль, лише незначна частина батьків має знання з фізичного виховання дітей. І тому просвітництво батьків ми визначили як першочергове завдання. Для активізації роботи з сім'ями учнів, освіти батьків автором було розроблено програму «Взаємодопомога», яка реалізовувалась у школі за трьома напрямками: «Фізкультурна освіта», «Комунікація» та «Допомога». Для фізкультурної освіти батьків використовувалися розглянуті вище форми та методи.

Як показала практика, ефективність роботи з педагогічної освіти батьків значно підвищується, якщо вона здійснюється диференційовано. У цьому випадку можна врахувати конкретні умови, вікові та індивідуальні особливості учнів початкової школи.

Формування фізичної культури учнів, як зазначалося вище, відповідно до моделі взаємодії соціальних інститутів потребує постійного контакту батьків та вчителів фізичної культури, організаторів дозвіллевой діяльності. Найбільш ефективною формою такого контакту педагога та організатора з батьками були особисті бесіди. Винятково велику роль вони відіграли у конфліктних ситуаціях.

Застосовано таку форму спілкування з батьками як консультація. Раз на два тижні після уроків у спортивному залі проводилися групові та індивідуальні консультації, на яких вчитель мав можливість не лише дати усні рекомендації, а й показати різні фізичні вправи, прийоми використання індивідуального спортивного інвентарю.

Щоб залучити батьків, проведено опитування: «Яку допомогу Ви можете надати школі, культурно-дозвіллевим закладам?»

Як форму залучення до фізичної культури крім роботи з батьками використовували безпосереднє залучення до занять фізичними вправами всіх вчителів-предметників.

Висновки. Отже, виконана дослідно-експериментальна робота дозволяє зробити такі висновки: здійснено дослідно-експериментальну роботу із залучення учнів до фізкультурно-оздоровчої, культурно-дозвіллевой діяльності (спортивно-оздоровчі, конкурсні, ігрові програми, фольклорні та обрядові свята, спартакіади, змагання тощо), що організується як у закладах загальної середньої освіти, так і за їх межами. Обрано рухливі ігри для розвитку рухових якостей учнів. Здійснено пошук залучення учнів до виконання самостійних домашніх завдань. Розроблено диференційовані за змістом завдання, що стимулюють учнів, ефективні форми перевірки, створено умови для контролю та самоконтролю за виконанням завдань. Здійснено планування, організацію та проведення різноманітних форм спільної роботи школи, культурно-дозвіллевих, фізкультурно-оздоровчих закладів (зокрема літніх оздоровчих таборів) та сім'ї, приділено увагу їх взаємодії з колективами фізичної культури.

Перспективи подальших досліджень для формування фізичної культури учнів початкової школи вбачаємо у розвитку та вдосконаленні всіх вищезазначених напрямів роботи з організації відповідного соціокультурного середовища та максимального використання його можливостей.

Список використаної літератури

1. Боляк А. А., Коломоєць Г. А., Ребрина А. А., Боляк Н. Л. Нова українська школа: методика навчання фізичної культури у 1–4 класах закл. заг. сер. освіти : навч.-метод. посіб. К. : Видавничий дім «Освіта», 2021. 160 с.
2. Бурмака М. Формування інтересу в молодших школярів займатися фізичними вправами. *Фізична культура дітей, підлітків, молоді та дорослого населення в сучасному світі: матеріали І Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції*, (Умань, 5-6 квітня 2013 р.). Умань : ВПЦ «Візаві», 2013. С.30–33.
3. Галан Я. П. Використання сучасних форм навчання спортивному орієнтуванню на уроках фізичної культури в школі. *Молодий вчений*. 2017. № 3.1. С. 78–82.
4. Дяченко А. А., Шеремета Н.В. До питання використання дидактичних ігор у початковій школі. *Перспективні напрямки розвитку сучасних педагогічних і психологічних наук*. Харків. Східноукраїнська організація Центр педагогічних досліджень, 2017. С.12–16.
5. Івашковський В. В., Остапенко О. І., Тимчик М. В. Фізичне виховання учнів початкових класів у позакласній роботі загальноосвітніх навчальних закладів : навч.-метод. посіб. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. 172 с.
6. Методика фізичного виховання учнів 1 – 11 класів: навчальний посібник / М.Д. Зубалій, Л.В. Волков, С.І. Жевага, В.В. Івашковський, А.І. Ільченко, В.І. Мудрік, І.В. Мудрік, О.І. Остапенко, Є.В. Столітенко, М.В. Тимчик, А.І. Шинкарук [за редакцією М.Д. Зубалія]. К., 2012. 216 с.
7. Петров Д. О. Науково-методичні рекомендації фізичного виховання дітей дошкільного віку та учнів молодшої школи. *Фізичне виховання та спорт у контексті державної програми розвитку фізичної культури в Україні: досвід, проблеми, перспективи* Житомир, 2014. С.140–145.
8. Черпак, Ю. В. Вплив ігрових прийомів на якість проведення уроків фізичної культури в 1–4 класах. *Якість освіти: зміни заради прогресу: збірник матеріалів IV Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції* (19 жовтня 2021), Київ. С. 110–112.
9. Яковлів В., Герасимишин В., Чуйко Ю. Мотиваційні пріоритети до занять фізичною культурою учнів початкової школи. *Фізична культура, спорт та здоров'я нації: збірник наукових праць № 28. 2020. Вип. 9. С.90–97.*

CONTENT, FORMS AND METHODS OF WORK ON THE OF PHYSICAL EDUCATION OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS IN THE SOCIO-CULTURAL ENVIRONMENT

Bereziuk Dmytro

Postgraduate Student at the Department of Pedagogy and Educational Management
Pavlo Tychnya Uman State Pedagogical University

Introduction. *The problem of the physical education of primary school students is extremely urgent in connection with the general deterioration of the population's health. Socio-economic, political, socio-cultural and worldview changes taking place in Ukraine, modern conditions of life place increased demands on the health of the population, in particular primary school students, making it necessary to develop the physical education of the individual. The social and cultural environment has great opportunities for the development of a physical culture of children and adolescents: school, family, cultural and leisure, physical education and health facilities. However, the unstable situation that has developed in the country has a boomerang effect on the state of social institutions, disrupting their interaction and effectiveness. The disunity of social institutions, the destruction of connections between them, their insufficient use, and the inaccessibility of classes in paid sports and physical education and health centres, sections, and clubs for the majority of children and adolescents do not allow us to fully reveal its possibilities.*

Therefore, the contradiction between the increased requirements for health and its deterioration in primary school students; between the possibilities of the socio-cultural environment in physical education and their insufficient use make the problem of the physical education of students in the conditions of the socio-cultural environment extremely urgent.

Purpose. *The article aims to characterize the content, forms and methods of work on the physical education of primary school students in a socio-cultural environment*

Methods. *Theoretical methods of analysis and generalization of scientific literature, systematization and generalization of the received information, and experimental methods were used.*

Results. *In the course of research and experimental work, the task of applying the acquired skills and abilities in more complex, unusual conditions (obstacle course, competition environment, complex exercises, etc.) was solved in the process of involving students in physical and recreational, cultural and leisure activities (sports and recreational, competitive, game programs, folklore and ritual holidays, sports events, competitions, etc.), which is organized both in institutions of general secondary education and outside them. Movement games, which are included in each section of the physical education program, have been chosen so that they facilitate the assimilation of the necessary material and promote the development of motor skills. The technology based on the theory of the planned formation of mental actions is used, in which the conditions for mastering each new action are the allocation of a complete indicative basis and its systematic (step-by-step) practice.*

Originality. *A search for the involvement of students in the performance of independent homework was*

carried out. Differentiated content-based tasks that stimulate students, effective forms of verification have been developed, and conditions for control and self-monitoring of task performance have been created.

Research and experimental work on the physical education of students are built according to the model of interaction of social and cultural institutes. Planning, organization and implementation of various forms of work of the school, cultural and leisure, physical education and health facilities (in particular summer health camps) and the family were carried out, attention was paid to their interaction with physical education groups.

Conclusion. In the physical education of primary school students, it is necessary to develop and improve all areas, organizing the appropriate social and cultural environment and making maximum use of its opportunities. An important task is the organization of interaction, the relationship between school, family and cultural and leisure institutions in the development of physical education of primary school students. Effective organizing extracurricular work for the physical education of students are mass holidays, sports and physical education and health activities, tourist trips, walks, sports and movement games. Effective working with parents that contribute to their pedagogical education: school-wide meetings on physical education, holding parent conferences, classes with parents by class, individual and group discussions, working with families, as well as involving parents in helping the school and the organization's extracurricular sports activities.

Key words: Content, Forms, Methods, Work on the Physical Education, Primary School Students, Socio-Cultural Environment, Extracurricular Activities, Physical Education.

References

1. Boliak, A. A., Kolomoiets, H. A., Rebryna, A. A., & Boliak, N. L.. (2021). *Nova ukrainska shkola: metodyka navchannia fizychnoi kultury u 1–4 klasakh zakl. zah. ser. osvity* [New Ukrainian School: Methods of Teaching Physical Education in Grades 1–4 of Primary School Education]. Kyiv, Ukraine. [in Ukrainian]
2. Burmaka, M. (2013). Formuvannia interesu v molodshykh shkoliariv zaimatysia fizychnymy vpravamy [Formation of interest in young schoolchildren to take up physical rights]. Proceedings from: I Vseukrainska naukovo-praktychna Internet-konferentsia «Fizychna kultura ditei, pidlitkiv, molodi ta dorosloho naseleння v suchasnomu sviti» – I All-Ukrainian Scientific and Practical Internet Conference «Physical culture of children, adolescents, youth and adults in the modern world». (pp. 30-33). Uman, Ukraine. [in Ukrainian]
3. Halan, Ya. P. (2017). Vykorystannia suchasnykh form navchannia sportyvnomu orientuvanniu na urokakh fizychnoi kultury v shkoli [The selection of modern forms of training in sports orientation at physical education lessons at school]. *Molodyi vchenyi – Young scientist*, 3.1, 78-82. [in Ukrainian]
4. Diachenko, A. A. & Sheremeta, N. V. (2017). Do pytannia vykorystannia dydaktychnykh ihor u pochatkovii shkoli [Until the nourishment of the selection of didactic games at the pochatkovy school] *Perspektyvni napriamky rozvytku suchasnykh pedahohichnykh i psykholohichnykh nauk – Perspective directions of development of modern pedagogical and psychological sciences*. (pp. 12-16). Kharkiv, Ukraine. [in Ukrainian]
5. Ivashkovskiy, V. V., Ostapenko, O. I., & Tymchyk, M. V. (2014). *Fizychnе vykhovannia uchniv pochatkovykh klasiv u pozaklasnii roboti zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv* [Physical training of the first grades of the first grades in the post-class work of the primary lighting of the initial deposits]. Kirovohrad, Ukraine. [in Ukrainian]
6. Zubalii, M. D. (Ed.). (2012). *Metodyka fizychnoho vykhovannia uchniv 1 – 11 klasiv* [Methods of physical education of students in grades 1 – 11]. Kyiv, Ukraine. [in Ukrainian]
7. Petrov, D. O. (2014). Naukovo-metodychni rekomendatsii fizychnoho vykhovannia ditei doshkilnoho viku ta uchniv molodshoi shkoly [Scientific and methodological recommendations for the physical education of preschool children and young school students]. *Fizychnе vykhovannia ta sport u konteksti derzhavnoi prohramy rozvytku fizychnoi kultury v Ukraini: dosvid, problemy, perspektyvy – Physical education and sport in the context of the state program of physical culture development in Ukraine: experience, problems, prospects*. (pp. 140-145). Zhytomyr, Ukraine. [in Ukrainian]
8. Cherpak, Yu. V. (2021). Vplyv ihrovykh pryiomiv na yakist provedennia urokiv fizychnoi kultury v 1–4 klasakh [Influence of playing tricks on the quality of the physical education lessons in grades 1–4]. Proceedings from: IV Vseukrainska naukovo-praktychna Internet-konferentsia «Yakist osvity: zminy zarady prohresu» – IV All-Ukrainian scientific and practical Internet conference «Quality of education: changes for progress». (pp. 110-112). Kyiv, Ukraine. [in Ukrainian]
9. Yakovliv, V., Herasymyshyn, V., & Chuiko, Yu. (2020). Motyvatsiini priorytety do zaniat fizychnoiu kulturoiu uchniv pochatkovo shkoly [Motivational priorities to occupy the physical education of the students of the pochatkovo school]. *Fizychna kultura, sport ta zdorovia natsii: zbirnyk naukovykh prats – Physical culture, sport and health of the nation: collection of scientific papers*, 28(9), 90-97. [in Ukrainian]

Отримано редакцією 13.03.2023 р.

УДК 378.011.3-051:373.3

DOI: 10.31376/2410-0897-2023-2-52-255-261

ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ВОКАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОЇ ПІСНІ

Коваленко Аліна Олександрівна

аспірантка кафедри педагогіки та психології початкової освіти
Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
e-mail: alyakowalenko@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-9636-6987

У статті аналізується історико-педагогічний досвід щодо використання української пісні в навчально-виховному процесі початкової школи з метою формування вокальної компетентності учнів. Зроблено аналіз і акцентовано увагу на значенні, можливостях, основних цінностях українського фольклору: історичному, світоглядному, виховному, моральному, естетичному, креативному. Обґрунтовано виховні можливості і цінності, що закладені в українському пісні, які допоможуть здійснити завдання сучасної початкової освіти у вихованні та навчанні учнів початкових класів, які зможуть творчо використовувати ціннісний потенціал музичної та пісенної спадщини українського народу з метою вокальної підготовки.

Ключові слова: вокальна компетентність, пісенно-обрядовий фольклор, цінності української пісні, молодші школярі.

Постановка проблеми. Основним завданням сучасної школи є організація такої системи навчання і виховання в початковій школі, яка б надавала освітні потреби кожного учня відповідно до його інтересів, нахилів, можливостей. У даний час досить гостро постає завдання удосконалення навчально-виховного процесу з музичного виховання, а саме вокальної підготовки молодших школярів та надання відповідних умов навчання, стимулювання внутрішніх сил учнів до саморозвитку і самовиховання.

Основним фундаментом у формуванні природного співочого інстинкту учнів початкових класів є вітчизняна вокальна музично-педагогічна спадщина, широке застосування народного джерела – української пісні, бо спів являється головною скарбницею формування вокальної компетентності та збереження українських традицій і культури.

Український фольклор займає особливе місце серед загальнонаціональних культурних цінностей: мови, живопису, прикладного мистецтва, архітектури. Кожен куточок української землі пишається своїм досить значним вкладом у скарбницю народної пісенності. Українська народна пісня відноситься до популярних жанрів вокального мистецтва. В ній відтворюється світогляд, морально-етичні, естетичні цінності народу, багатовіковий досвід навчання та виховання у дусі патріотизму високої духовності та моралі, позитивний вплив на формування відчуттів та сприйняття. Тому українську народну пісню можна назвати основою музичного матеріалу на уроках музичного мистецтва в початковій школі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Система використання пісенно-обрядового фольклору в навчально-виховному процесі початкової школи розроблялася давно, вона привертала увагу відомих педагогів минулого М.Вербицького, О.Духновича, М.Леонтовича, М.Максимовича, М.Лисенка, Д.Січинського, П.Сокальського, С.Русової, К.Стеценка, К.Ушинського та В.Сухомлинського, ін. а зараз стає актуальною та вимагає подальшого теоретичного та експериментального дослідження [5].

Сучасні дослідники розглядали питання ролі української народної пісні в духовному житті народу та відобразили його у своїх наукових працях як джерело пам'яті українського народу, духовний його набуток, дієвий засіб формування національної самосвідомості суспільства (А.Авдієвський, М.Дмитренко, О.Дей, А.Іваніцький, С.Мишанич, Г.Нудьга, М.Стельмахович О.Правдюк ін.), та, зокрема, у школярів (С.Горбенко, Ю.Мандрик, О.Отіч, І.Таран, В.Юцевич та ін.). Їхні праці підтверджують необхідність використання українського фольклору з навчально-виховною метою в усіх ланках школи, у навчанні та вихованні молоді.

Основи методики вокального виховання учнів початкових класів досліджували вітчизняні педагоги-музиканти Д.Бортнянський, М.Дилецький, М.Лисенко, Ф.Колесса, М.Леонтович, В.Верховинець, С.Людкевич, К.Стеценко, Б.Яворський.

Акцентуємо увагу на те, що:

- основні положення вокальної педагогіки розкриваються у дослідженнях Л. Масол, Г. Падалки, О. Олексюк, О. Ростовського, О. Щолокової, О. Рудницької;
- культурологічні та історичні аспекти розвитку вокального мистецтва та вокального виконавства досліджуються у працях В. Антонюк, В. Багадунова, І. Назаренко, Н. Ветлугіної, В. Іванова, В. Шацької;
- проблеми розвитку вокальних здібностей та психологічні засади вироблення умінь та навичок молодших школярів висвітлюються Ф. Гоноболіним, М. Микишею, В. Макаровим, Б. Тепловим, І. Павловим;

– основи методики викладання вокального мистецтва в початковій та загальноосвітній школі розглядається у працях вітчизняних і зарубіжних науковців О. Апраксіної, Е. Абдулліна, О. Ростовського, Л. Хлебнікової Гребенюк, А. Данович, Н. Малишева, О. Маруфенко, А. Менабені, О. Юрко, В. Чапліна, Ю. Юцевич [5,6,8].

Науково-методичні посібники висвітлюють проблему розвитку голосу дітей в різноманітних аспектах, а особливо:

– опрацьовано методику вокально-хорової роботи з дітьми (Л. Венгрус, К. Л. Сверлюк, Малініна, О. Чурикова-Кушнір);

– розроблені особливості будови голосового апарату дітей та бережливого ставлення до голосу (О. Лайко, Л. Дмитрієв, В. Морозов, І. Левідов, Ж. Романова);

– розглянуто питання вікових особливостей розвитку психіки молодших школярів (М. Заброцький, Л. Венгер, В. Кантарович, В. Кутішенко, В. Кузьменко, С. Максименко);

– висвітлено процес творчого розвитку молодших школярів (М. Олейников, Т. Браницька, В. Холоденко);

– висвітлено питання формування музично-естетичної культури молодших школярів (М. Давидова, Н. Гузій, О. Коваль).

Мета статті. Не звертаючи уваги на значну кількість теоретичних та практичних досліджень, які розглядалися в галузі музичної освіти, проблеми пізнання української народної пісні, що виступає однією з характеристик формування вокальної компетентності учні початкової школи в процесі навчальної діяльності і даний час є актуальною.

Метою статті є висвітлення педагогічного та навчального процесу з формування вокальної компетентності учнів початкових класів на основі усвідомлення цінностей українського музичного фольклору та їх вплив на виховання творчої особистості молодших школярів.

Виклад основного матеріалу. Використання сучасними педагогами з галузі музичної освіти української пісні у справі музично-естетичного виховання та формування вокальної компетентності молодших школярів, значне досягнення музично-педагогічної думки в Україні кінця XIX –початку XX ст. В цей період вітчизняними митцями та вченими українська пісня постає як важлива частина культури всебічно розвиненої особистості учнів початкових класів, як джерело духовної культури українського народу.

Вивчення в історичному аспекті вітчизняних традицій української пісні і вокального навчання дало змогу виокремити ключові періоди формування вокальної освіти в Україні:

- перший – до XVII ст. – зародження вокального навчання в Україні;
- другий – з XVII по XVIII ст. – формування вокальних традицій;
- третій – XIX початок XX ст. – формування принципів вокального навчання та виховання в Україні та розвиток основних положень звукоутворення.

Українська пісня як засіб формування вокальної компетентності молодших школярів широко репрезентується у спадщині видатних музичних педагогів та діячів освіти. Народно-пісенною культурою ми називаємо складне явище, в якому через саме народну пісню та її соціальне функціонування зберігаються та збагачуються духовні, патріотичні цінності народу.

Відомий український композитор, завзятий збирач українського фольклору та педагог М. Лисенко закладає основи естетичного та вокального виховання підростаючого покоління. Посібники для школи композитор готував на основі кращих зразків української пісні.

Автор широковідомих хорових обробок українських народних пісень «Щедрик», «Дударик», палкий і натхненний поет рідної пісні М. Леонтович системно дотримувався головної її ролі у справі вокального виховання школярів як найвпливовішого за своєю естетичною сутністю життєвого явища. Композитор вважав, що завдяки виконанню учнями вітчизняних пісень, в них виховуються естетичні почуття, художній смак, зміцнюється музична слухова пам'ять, збагачується рівень знань українських традицій, цінностей, вподобань.

Хоровий диригент та композитор К. Стеценко, розглядаючи методичні основи вокального виховання в Україні, акцентував увагу на тому, що спів має велике виховне значення у питанні розвитку духовної природи дитини. Поступово працюючи над вивченням зразків українського пісенного фольклору учні початкових класів усвідомлюють жанр, характер, зміст, форму, мету музичного твору, історичні аспекти його виникнення, розвитку та становлення на рідній землі і звичайно осучаснення.

У визначенні поняття «пісенно-обрядовий фольклор» відомий фольклорист, вчений, мистецтвознавець А. Іваницький акцентував увагу на те, що «фольклор, якщо брати широко, складається не тільки із видів народного мистецтва..., а й увібрав естетичний, моральний, правовий, світоглядний досвід сотень поколінь»[2, с.7]. Також він реалізував регіональну класифікацію українських народних

пісень, що має 8 співочих стилів: галицький, карпатський, поліський, волинський, наддністрянський, подільський та степовий [2, с.16].

Акцентування уваги на застосуванні на уроках української пісні дає змогу формувати світоглядну позицію молодших школярів, їх національну свідомість, здійснює патріотичне виховання.

Можемо виділити цінності використання української пісні на заняттях музичного мистецтва в початковій школі:

- виховна цінність народної пісні виявляється в її призначенні формувати у дітей певні емоції, відчуття, правильну поведінку, риси характеру і навіть ідеали.
- моральна цінність української пісні полягає в тому, що задуми духовності, моральні норми, завдяки яскравим музичним творам, дають можливість усвідомлювати загальнокультурні правила поведінки, розвивають у молодших школярів звички, які дадуть змогу сформувати в подальшому, норми життя.
- естетична цінність пізнання української пісні посилить розвиток творчого потенціалу, усвідомлення прекрасного, сприяє вихованню високодуховної особистості.
- креативна цінність: поєднання в українському пісні творчої та репродуктивної діяльності сприяє формуванню творчої особистості. У такий спосіб, креативна цінність пронизує всі жанри українського музичного фольклору і досить помітна у всіх видах художньо-творчої діяльності: сприйманні, виконанні та відтворенні.

Своєрідна відповідальність за формування вокальної компетентності молодого покоління покладається на вчителя музичного мистецтва, який засобами української пісні здатен ефективно формувати національну самосвідомість учнів початкових класів, патріотизм, повагу до кращих традицій та культури, здійснюючи вплив не тільки на інтелектуальну, а й на емоційну сферу особистості молодшого школяра.

Застосування української пісні в процесі формування вокальної компетентності піднімають актуальність питання розробки методики, яка сприятиме глибокому усвідомленню вокальних знань на основі комплексного вивчення національного матеріалу в процесі відвідувань уроків музичного мистецтва, сприятиме активізації пізнавальної діяльності молодших школярів, розвитку їх вокальних та естетичних уявлень, підвищенню загального рівня вокальної культури школярів, формуванню моральних та духовних переконань учнів.

Для розвитку вокальної активності учнів початкових класів мають свою цінність активні методи, які б стимулювали інтерес дітей до національної народної творчості.

До таких методів відносять:

- розучування українських народних пісень учнями, слухання музики українських композиторів, музикантів;
- бесіда про українську народну або національну сучасну музику – це шлях накопичення необхідних теоретичних знань;
- включення в навчання книжок і казок українських авторів, які використовують національні традиції та українські народні пісні – це шлях накопичення історичних знань про творчість українського народу;
- порівняння подібних чи контрастних образів, що сприяє поглибленому емоційному сприйманню вокальних творів молодшими школярами;
- спів по нотах різноманітних вправ на конкретних етапах уроку музичного мистецтва, що сприяє створенню активної творчої атмосфери;
- музично-ігрові моменти і ритмічні рухи, як емоційно-хвилюючі моменти.

Урок музики у початковій школі залежить від різноманітних умов і принципів, які сприяють успішності роботи вчителя музичного мистецтва і якими він керується в процесі художньо-естетичної, вокальної діяльності. В сукупності ці умови і принципи утворюють досить ефективну навчально-методичну базу. Серед них виділимо такі:

- підбір музичного матеріалу для музично-навчальної роботи з дітьми необхідно здійснювати з акцентом на український народний фольклор найбільш близький за культурними запитами і смаками учням початкових класів. Система музичних знань, умінь і навичок дітей мають визначати головний зміст роботи вчителя музичного мистецтва та забезпечувати принципи структурної єдності музичного виховання і освіти;
- залучення молодших школярів до пошуку інформації щодо народних пісень і збору зразків народної музичної творчості (інструментальних мелодій, ігор, театралізованих дійств);
- навчальний матеріал – діяльність вчителя – його художньо-естетична орієнтація;
- проведення в рамках шкільного уроку музичного мистецтва комплексного вивчення музичних та літературних фольклорних джерел з метою формування в учнів міцних асоціативних зв'язків між народною музикою, літературою і образотворчим мистецтвом;

- залучення молодших школярів до участі в календарно-обрядових святах, театралізованих дійствах і інших культурно-мистецьких заходах;
- вокальна робота вчителя музичного мистецтва з кожним учнем окремо;
- залучення до процесу вокального виховання молодших школярів та їх батьків;
- практичне «спілкування» учнів з природою, флорою і фауною місцевості, регіону та краю в якому вони народились та мешкають;
- тісна культурологічна співпраця вчителя музичного мистецтва початкової школи з громадськими організаціями.

Важливим у такій вокальній діяльності є співпраця з художніми колективами, художніми інституціями, окремими митцями та діячами вокального мистецтва. Така співпраця є обов'язковою складовою формування вокальної компетентності учнів початкової школи і такі стосунки необхідно підтримувати й розвивати.

На уроках музичного мистецтва вчитель музичного мистецтва має взяти за основу музичний фольклор, який є головним засобом формування вокальної компетентності молодших школярів та засобом художньо-естетичного впливу на духовний світ дітей, на сферу музичних та туховних почуттів, на їх морально-естетичне виховання. Українська народна музична культура має за мету розвивати зміст формування вокальної компетентності молодших школярів засобами української пісні, тобто стати основою важливих знань, умінь і навичок, оволодіння якими стає необхідним для їх повноцінного духовного, інтелектуального, творчого розвитку.

Під час ознайомлення зі зразками української народної музичної творчості на уроках музичного мистецтва слід користуватися всіма видами музичної діяльності у тісному взаємозв'язку. Пісні для хорового співу подобає добирати якомога більше календарно-обрядових. Вони мають просту побудову, ігровий характер, інтонацію, нескладну методичну лінію, простий метро-ритм і тому легкодоступні для вивчення. Як правило, їх вивчають у такому порядку:

- I чверть – обжинкові пісні;
- II чверть – Пісні про Святого Миколая, Новий рік, колядки, щедрівки;
- III чверть – веснянки, гаївки;
- IV чверть – купальські пісні.

Протягом вокальної роботи на уроках музичного мистецтва необхідно спрямовувати роботу вчителя з учнями до особливої єдності, узагальненню всіх дисциплін естетичного циклу (музика, хореографія, образотворче мистецтво, література). Народний фольклор існує в гібридних формах, де, наприклад, музична інтонація і слово або музика і рух в танцях, іграх, театралізованих дійствах зливаються в єдине виразне ціле. Такими ж обставинами повинна обумовлюватися методика діяльності вчителя музичного мистецтва. Ознайомлення з календарно-обрядовими піснями має своїм обов'язком включати не тільки освоєння молодшими школярами мелодії пісні, її метро-ритму, характеру, форми, але й поглиблене занурення в літературний текст, в поетичність народної мови, руху, міміки, тонкощів ліній і фарб, звуків та голосів. Супроводжувати цей процес можна ознайомленням молодших школярів із зразками декоративно-прикладного, ужиткового мистецтва, образотворчого, театрального і екранних видів мистецтва, танцювально-інструментальних жанрів, що збільшить основний емоційний тон музичних занять, посилить психологічне засвоєння.

Учням можна давати завдання знаходити народних співаків, музикантів, аматорів театрального і хореографічного мистецтва, а вчителям вокального мистецтва співпрацювати з ними для ознайомлення із зразками регіональної народнопоетичної і вокальної творчості. Доречно включити в роботу записувати на магнітофон музичні зразки народної творчості для подальшого розшифрування і ефективного застосування у художньо-виховній діяльності.

Граючи на музичних інструментах молодші школярі знайомляться з прийомами гри та звукодобування на таких музичних інструментах як бубен, тарілки, малий і великий барабан (бухалі), румба, ксилофон, тріскачки, маракаси, металофон, сопілки, клавішні електромузичні інструменти.

Такий етап уроку музичного мистецтва як слухання музики проводиться за загальноприйнятою методикою: вступна бесіда, етапи слухання з обговоренням. В процесі бесіди вчитель повинен вести мову з учнями про музичну мову, музичні жанри, музичний образ, про те, які почуття передає музика, про що вона розповідає, що звучить у творах, про музичний інструментарій, про характерні хореографічні рухи тих танців, які пропонуються для слухання, тощо.

Щоб молодші школярі могли ефективно освоїти музичний матеріал і для зняття втоми на уроках музичного мистецтва важливим є рух під музику: марширування, танцювальні елементи, музичні ігри.

Звернемо увагу на те, що всі види вокальної діяльності на уроці музичного мистецтва зобов'язане тісно переплітатись з знаннями учнями музичної грамоти, розвитку вокальних здібностей, бути

компетентними у знаннях ладового чуття на основі релятивної і абсолютної системи сольмізації та з використанням української пісні при цьому. Вчитель стежить за набуттям вміння учнів розрізняти високі і низькі ноти, рух мелодії вгору та вниз, довгі і короткі звуки, тихе і голосне звучання музичного твору або української пісні, вивчення тривалості нот, пауз, графічного запису їх на нотному стані, графічного запису пульсу та ритмічного малюнку мелодії; знання знаків альтерації, метру, ритму, динаміки, ладу, темпу.

При ознайомленні з музично-ритмічними рухами вчитель рекомендує освоювати з молодшими школярами характерні рухи українських народних танців: присідання, колупалочка, голубці, тиночки, бігунець, віршовочки, ігрових дійств, ритмічний рух по колу під час ведення хороводів.

На вокально-хоровій роботі, а саме, що стосується засвоєння молодшими школярами музичної грамоти і сольфеджіо, вчитель для розвитку вокальної компетентності може використовувати у своїй вокальній діяльності такі жанри народної творчості: примовки, заклички, прозивалки, які споріднені мелодекламацією, відрізняються доступністю за літературним і музичним змістом та вузьким діапазоном.

Імпровізація нескладних мелодій на короткі тексти примовок, закличок, лічилок, прозивалок, на задані ритми, складати мелодично-ритмічні відповіді на фрази-запитання має своє доречне місце на уроках музичного мистецтва. Педагог рекомендує імпровізацію як метод творчого потенціалу молодших школярів, розвитку емоційного відгуку на музику, творчої уяви, музичного слуху.

Учні протягом 1-4 класів на уроках музичного мистецтва, щодо формування вокальної компетентності оволодівають такими навичками:

- знайомляться з ключовими вокальними поняттями,
- здобувають необхідні знання про музичний образ і засоби музичної виразності,
- дістають необхідні відомості про музичну форму і музичні жанри, про музичні інструменти і співочі голоси.

Характерно з цього для учнів різних класів рекомендується певний вид діяльності, де закладаються найоптимальніші умови для оволодіння навчального матеріалу. Молодші школярі вчать елементарно розбиратись в музиці: яка вона за характером, хто її створює, які почуття і настрої викликає, хто виконує.

Ключове місце на уроці музичного мистецтва займає вокально-хорова робота. Хоровий спів використовується одночасно і як засіб розвитку вокальної компетентності учнів початкових класів, і як засіб їх всебічного музичного розвитку.

Спів на уроках музичного мистецтва рекомендовано виконувати комплексно. В ньому бере участь весь організм дитини, зокрема його звукоутворюючий артикуляційний і дихально-м'язовий апарат.

По-перше навчання співу розвиває вокальний слух дітей, що передбачає здатність розрізняти якість голосу, контролювання і оцінювання як власного співу, так і своїх однокласників.

Учні початкових класів мають навчитися правильному звукоутворенню. Понад усе слушним для співу є м'яка атака звука, якою в основному і належить користуватись на початковому етапі. Тверду атаку істотно використовувати досить обережно і помірно.

Природним, невимушеним має бути звучання дитячих співочих голосів, також дзвінким і рівним протягом всього співочого діапазону. Необхідно з перших кроків освоїти разом з дітьми правильно користуватись диханням під час співу. Дитяче співоче дихання мусить бути рівним, спокійним, глибоким, без напруги. Водночас в молодших школярів поглиблено звертається увага в процесі співу на правильну дикцію, стрій, вокальний, ритмічний, динамічний ансамбль, артикуляцію.

Молодші школярі протягом оволодіння предметом музичне мистецтво повинні вміти:

- співати штрихами легато, нон легато, стакато;
- співаючи українські народні пісні бути зібраним, емоційним відповідно до настрою самої пісні, уважним, дотримуватись співочої постави, відгукуватись на них в процесі співу розуміти основні диригентські жести;
- застосовуючи різні динамічні відтінки співати в межах від *p* до *f*;
- слідкувати за дикцією, що має за необхідне виразно вимовляти слова, правильно вимовляти голосні і приголосні звуки, розспівувати склади на 2 і більше звуків;
- поширювати під час виконання емоційно-образний зміст;
- співати народні пісні з копіюванням і без повторення мелодії акомпанементу та не використовуючи музичний супровід, з елементами двоголосся.

Для більш глибокого опанування школярами українською народнопісенної культури та вихованням у них національної самосвідомості, бажано діяти згідно системи цілеспрямованого, логічного і систематичного збагачення змісту музично-педагогічної освіти цінностями української народнопісенної культури, що сприятиме формуванню вокальної компетентності учнів початкових класів та вихованню в них національної самосвідомості.

Головними *компонентами* формування вокальної компетентності засобами української пісні:

- вивчення української народної музичної творчості, яка сприятиме послідовному вивченню українознавчого музичного матеріалу, засвоєнню учнями народнопісенної культури українського народу;
- збагачення змісту музичного мистецтва цінностями української народнопісенної культури;
- розширене використання української пісні у позанавчальний час: виконавській діяльності (солісти, ансамблі, хори), роботі художньо-творчих угруповань, шкільних гуртків, фольклорній практиці, самовираженні в музичній діяльності, творчих конкурсах на краще виконання української народної пісні, мультимедійних презентаціях творів, інсценізаціях тощо;
- поглиблене вивчення учнями початкових класів творів української народнопісенної музики;
- залучення учнів до залучення цінностей української народно-пісенної культури в навчально-виховному процесі початкової школи при виконанні завдань педагогічної вокальної практики та проведенні музично-виховної роботи.

Цілеспрямоване, систематичне, послідовне та достатнє збагачення змісту музично-педагогічної освіти цінностями української пісенної культури забезпечить позитивну динаміку зростання основних показників національної самосвідомості молодших школярів і поглибить знання, вміння та навички вокальної діяльності.

Висновки. Формуванням вокальної компетентності учнів початкових класів ми розуміємо як процес опанування сукупності вокальних знань, умінь, навичок, що виражає їхню здатність до яскравого втілення художньо-образного змісту вокального твору на основі досвіду емоційно-ціннісного ставлення до вокального мистецтва.

Проблема формування вокальної компетентності молодших школярів засобами використання української пісні залишається актуальною для учителів початкової школи. Впровадження цінностей народнопісенної культури до змісту музично-педагогічної освіти сприяє підвищенню рівня національної самосвідомості, патріотизму, розвитку учнівської активності щодо опанування української народнопісенної культури, творчого використання набутих знань, умінь і навичок у навчальній та позанавчальній діяльності.

Перспективи подальших досліджень у пошуку нових методів та форм, застосування нової методики з впровадження української пісні в навчально-виховний процес початкової школи з метою формування вокальної компетентності учнів початкових класів.

Список використаної літератури

1. Бібік Н. М., Байбара Т.М., Савченко О.Я. Компетентність і компетенції у результатах початкової освіти. Дидактично-методичне забезпечення контролю та оцінювання навчальних досягнень молодших школярів на засадах компетентнісного підходу: монографія. Педагогічна думка, 2012. С. 1-4.
2. Іваницький А. Український музичний фольклор. Вінниця: *Нова книга*. 2004. 320 с.
3. Кияновська Л.О. Українська музична культура. К.: ДМЦНЗКМ, 2002. 178 с.
4. Комаровська О. Музика, театр, хореографія у позаурочний час: практичні поради з організації художньої діяльності школярів. *Шкільний світ*. 2005. № 32. С. 22.
5. Лисенко М.В. Про народну пісню і про народність в музиці. *Ред., передмова М. Гордійчука*. – К.: Мистецтво, 1966. 68 с.
6. Овчаренко Н. А. Основи вокальної методики: науково-методичний посібник. Кривий Ріг: *Видавничий дім*, 2006. – 116 с.
7. Осипець Р. Українська народна пісня – основа музичного виховання. *Мистецтво та освіта*. 2000. № 3. С.6–9.7.
8. Ростовський О.Я. Теорія і методика музичної освіти. *Навч.-метод. Посібник. Навчальна книга*. 2011. 640 с.
9. Швидків Г.Р. Українські народні пісні та романси в курсі постановки голосу. Рівне, 2006. 130с.

HISTORICAL AND PEDAGOGICAL BASIS OF FORMING VOCAL COMPETENCE OF PRIMARY STUDENTS THROUGH UKRAINIAN SONG

Kovalenko Alina

Postgraduate student at the Department of Preschool Pedagogy and Psychology
Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University

Introduction. *The article analyses the historical and pedagogical experience regarding the use of Ukrainian songs in the educational process of primary school for the purpose of forming students' vocal competence. An analysis was made and attention was focused on the meaning, possibilities, and main values of Ukrainian folklore: historical, worldview, educational, moral, aesthetic, and creative. The educational opportunities and values inherent in Ukrainian song are substantiated, which will help to fulfil the task of modern primary education in the education and training of primary school students who will be able to creatively use the valuable potential of the musical and song heritage of the Ukrainian people for the purpose of vocal training.*

Purpose. The article aims to reveal the pedagogical process of forming the vocal competence of elementary school students based on the awareness of the values of Ukrainian musical folklore and their influence on the education of the creative personality of younger schoolchildren.

Methods. Theoretical analysis of scientific literature and historical sources, systematization and generalization were used.

Results. The use of Ukrainian songs in the process of formation of vocal competence raises the urgency of developing a methodology that will contribute to the deep assimilation of musical and pedagogical knowledge on the basis of a comprehensive study of national material in the learning process, will contribute to the activation of the cognitive activity of younger schoolchildren, the development of their musical and aesthetic ideas, and an increase in the general level of musical – aesthetic culture, the formation of their moral beliefs accordingly.

For a deeper mastery of Ukrainian folk song culture by schoolchildren and the education of their national self-awareness, it is desirable to act according to the system of purposeful, logical and systematic enrichment of the content of music-pedagogical education with the values of Ukrainian folk song culture, which will contribute to the formation of the vocal competence of primary school students and the education of their national self-awareness.

Originality. Without paying attention to a significant number of theoretical and practical studies that have been conducted in the field of music education, the problem of learning Ukrainian songs, which is one of the characteristics of the formation of vocal competence of primary school students in the process of educational activities, is relevant.

Conclusion. We understand the formation of vocal competence of elementary school students as the process of mastering a set of vocal knowledge, abilities, and skills, which expresses their ability to vividly embody the artistic and figurative content of a vocal work based on the experience of an emotional and valuable attitude to vocal art.

The problem of forming the vocal competence of younger schoolchildren through the use of Ukrainian songs remains relevant for primary school teachers. The introduction of the values of folk song culture into the content of musical and pedagogical education contributes to raising the level of national self-awareness, and patriotism, the development of student activity in mastering Ukrainian folk song culture, creative use of acquired knowledge, abilities and skills in educational and extracurricular activities.

Prospects for further research in the search for new methods and forms, the application of a new method of introducing Ukrainian song into the educational process of primary school with the aim of forming the vocal competence of primary school students

Key words: Vocal Competence, Song-Ritual Folklore, Values of Ukrainian Song, Primary Students.

References

1. Bibik, N. M., Baibara, T. M., & Savchenko, O. Ya. (2012). *Kompetentnist i kompetentsii u rezultatakh pochatkovoї osvity. Didaktychno-metodychne zabezpechennia kontroliu ta otsiniuvannia navchalnykh dosiahnen molodshykh shkoliariv na zasadakh kompetentnisnoho pidkhodu* [Competence and competencies in the results of primary education. Didactic and methodological provision of control and assessment of educational achievements of junior high school students based on the competence approach]. Pedagogichna dumka, Ukraine. [in Ukrainian]
2. Ivanytskyi, A. (2004). *Ukrainskyi muzychnyi folklore* [Ukrainian musical folklore]. Vinnytsia: New book. [in Ukrainian]
3. Kiyanovska, L. O. (2002). *Ukrainska muzychna kultura* [Ukrainian musical culture]. Kyiv: DMCNZKM. [in Ukrainian]
4. Komarovska, O. (2005). Muzyka, teatr, khoreohrafiia u pozaurochnyi chas: praktychni porady z orhanizatsii khudozhnoi diialnosti shkoliariv [Music, theater, choreography in extracurricular time: practical advice on organizing artistic activities of schoolchildren]. *Shkilnyi svit – School world*, 32, 22. [in Ukrainian]
5. Lysenko, M. V. (1966). *Pro narodnu pisniu i pro narodnist v muzytsi* [About folk song and nationalism in music]. M. Hordiychuk (Ed.). Kyiv: Mystetstvo. [in Ukrainian]
6. Ovcharenko, N. A. (2006). *Osnovy vokalnoi metodyky: naukovo-metodychnyi posibnyk* [Fundamentals of vocal technique: a scientific and methodological manual]. Kryvyi Rih: Publishing house. [in Ukrainian]
7. Osypets, R. (2000). Ukrainska narodna pisnia – osnova muzychnoho vykhovannia [Ukrainian folk song – the basis of musical education]. *Mystetstvo ta osvita – Art and education*, 3, 6–9.7. [in Ukrainian]
8. Rostovsky, O. Ya. (2011). *Teoriia i metodyka muzychnoi osvity* [Theory and methodology of music education]. Navchalna knyha, Ukraine. [in Ukrainian]
9. Shvidkiv, H. R. (2006). *Ukrainski narodni pisni ta romansy v kursi postanovky holosu* [Ukrainian folk songs and romances in the voice acting course]. Rivne, Ukraine. [in Ukrainian]

Отримано редакцією 1.03.2023 р.

Розділ 3 ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТЕОРІЇ ТА ОСВІТНЬОЇ ПРАКТИКИ

CHAPTER 3 HISTORY OF DEVELOPMENT OF PEDAGOGICAL THEORY AND EDUCATIONAL PRACTICE

УДК 37:159.922.7

DOI: 10.31376/2410-0897-2023-2-52-262-268

РЕТРОСПЕКТИВНІ ПОЗИЦІЇ ПЕДОЛОГІЇ ЩОДО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО І ШКІЛЬНОГО ВІКУ В РЕЦЕПЦІЇ СЬОГОДЕННЯ

Кузьмінський Анатолій Іванович

доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент Національної академії педагогічних наук України, професор
кафедри педагогіки, психології, соціальної роботи та менеджменту

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка.

e-mail: anatoliy230743@ukr.net

ORCID ID: 0000 – 0001 – 6108 – 4066

Researcher ID: W – 3341 – 2018

У статті розглядаються проблеми виникнення й функціонування людинознавчої науки – педології. Відмічаються корисні, позитивні надбання цієї науки й помилкові, детерміновані особливостями часу й соціально-політичних умов, погляди на виховання дитини.

Ключові слова: педологія, дитина, виховання, спадковість, середовище.

Постановка проблеми. Ураховуючи, що в осяжному майбутньому Україна ввійде в європейський освітній простір, набуває важливості оволодіння кращим едукативним досвідом європейських країн. У зв'язку з цим постає проблема розгляду позитивних і негативних сторін практики формування особистості дитини у тому числі й у педагогічному контексті у світовому масштабі.

Постановка завдання. Дослідити педологічні підходи до розвитку людського організму і чинників, які на нього впливають в умовах конкретного соціально-історичного середовища.

Виклад основного матеріалу.

Нинішня парадигма едукації людини, чітке спрямування вітчизняної освітньої системи на виховання вільної, демократичної і гуманоорієнтованої особистості, гідного члена відкритого самоорганізованого суспільства, найвищою цінністю якого є людина, її гідність і душевний комфорт, вимагає використання знань про людину в обсязі, який напрацювало людство в різні історичні часи.

Однією з наук, яка свого часу досліджувала людську істоту в розвитку, є педологія. Вчені-педологи вивчали розвиток людського організму і чинники, які на нього впливають. П.П. Болонський у книзі «Педологія» визначив педологію як науку про віковий розвиток дитини в умовах певного соціально-історичного середовища. [2, с. 9].

Існують різні погляди і підходи до розв'язання питання – коли й де зародилася педологія як наука і хто її засновник. Деякі вчені вважають, що наука про дітей виникла в Німеччині і її фундатором є лікар Д. Тідеман, який у 1787 році видав працю «Спостереження за розвитком душевних здібностей у дітей».

Частина вчених-педологів займалася переважно проблемами психології дитячого віку. Інші ж теоретики й експериментатори з питань вивчення дитини досліджували соматичні аспекти розвитку останньої. Одним із перших дослідників цього плану був бельгійський учений Кетле, який у 1835 році здійснив перші систематичні вимірювання і зважування дітей з метою виявлення закономірностей зростання дитини.

Тідеман і Кетле виступили першими дослідниками дитини як безпосереднього і конкретного предмета вивчення. А якщо поглянути на проблему в широкому аспекті, то вивчення різних сторін, рис, якостей і властивостей маленької людини в різних ракурсах і в різні часи займалося багато вчених – педагогів, філософів, лікарів, зокрема: Я. А. Каменський (Чехія), Ж. Ж. Руссо, А. Біне (Франція), І. Г. Песталоцці (Швейцарія), Є. Мейман (Німеччина), Е. Торндайк, С. Холл (США), М. Монтесорі (Італія), В. Бехтерев, П. Блонський, О. Нечаєв, І. Розсолімо (Росія), Я. Корчак (Польща) та інші дослідники.

Український учений С. У. Гончаренко у своєму Українському педагогічному словнику

основоположником педології подає американського психолога Стенлі Холла, який у 1899 році в м. Чикаго (США) заснував першу педологічну лабораторію. [3, с. 255]. Є. С. Рапацевич стверджує, що автором терміна «педологія» є учень С. Холла Оскар Крісмент [8, с. 431].

К. Д. Ушинський ще в 1867 р. у праці «Людина як предмет виховання» висловив суголосну педологічним поглядам думку: «Якщо педагогіка хоче виховати людину у всіх вимірах, то вона повинна *попереду пізнати її* також в усіх відношеннях» [11, с. 28]. І ще: «Вихователь повинен прагнути пізнати людину такою, якою вона є в дійсності, з усіма її слабкостями і в усій її величі, з усіма її буденними, дрібними потребами і з усіма її великими духовними вимогами. Вихователь повинен знати людину в сім'ї, в суспільстві, серед народу, серед людства й на самоті зі своєю совістю; у будь-якому віці, у всіх класах, у всіх становищах, в радощах і в горі, в приниженні й у величі, в розквіті сил і в недозрі, серед необмежених надій і на смертному одрі, коли слово *людської* втіхи вже безсиле. Він повинен знати спонукальні причини найбрудніших і найвищих вчинків, історію зародження злочинних і великих думок, історію розвитку будь-якої пристрасті й будь-якого характеру. Тоді тільки буде він спроможний черпати в самій природі людини засоби виховного впливу, – а засоби ці величезні» [11, с. 36]. Вищенаведені міркування К. Д. Ушинського, а також уся його теоретична і практична діяльність дають об'єктивні підстави вважати видатного вченого-педагога одним із перших засновників і розробників педологічної теорії.

Особливого розмаху набрали педологічні дослідження у 20-х роках минулого століття. У колишньому СРСР педологія як і інші науки розвивалася головним чином у Росії. І яскравим прикладом того, як найкращі талановиті вчені опинялися в Москві, є біографія видатного педолога, психолога і педагога Павла Петровича Блонського (1884 –1941), який народився і навчався у Києві, а створював свої праці і помер у Москві.

Одним із визначних українських учених-педологів є Олександр Самійлович Залужний (1886 –1941). Внесок ученого у педологію, педагогічну науку доволі значний і до цього часу ще належно не поцінований. Залужний О. С. був палким прихильником і послідовником С. Холла, Дж. Болдуїна. Він був одним із організаторів і членом редколегії «Українського вісника експериментальної педагогіки і рефлексології».

Залужний О. С. є творцем теорії дитячого колективу і практики його діяльності. Він був одним із представників Харківської педологічної школи. Разом із В. П. Протопоповим і І. П. Соколянським розвивав соціогенетичний напрям у вивченні особистості дитини й дитячого колективу [6, с. 343].

У 1928 – 1929 роках було проведено перший (і останній) з'їзд педологів, який тривав дев'ять днів. На з'їзді було прийнято рішення про створення педологічного товариства СРСР і спеціального журналу «Педологія».

На жаль і на шкоду справі виховання людини дитячого віку із суб'єктивних, абсолютно нелогічних мотивів наука педологія постановою ЦК ВКП (б) від 4 липня 1936 р. «Про педологічні перекирчування в системі наркомпросів» була вщент розгромлена як реакційна, буржуазна лженаука. Всі наукові дослідження в цій галузі були припинені й заборонені, а вчені-дослідники зазнали переслідувань. І хоч з тих сумних часів минуло близько дев'яти десятків років, змінилися умови й погляди на дослідження в галузі людинознавчих наук, у сучасних наукових джерелах, педагогічній, психологічній літературі України не виправдано мало уваги приділяється проблемам, якими свого часу опікувалася педологія. Нині рідко можна зустріти навіть сам термін «педологія», не говорячи вже про відновлення серйозних комплексних наукових досліджень такого важливого в життєдіяльності суспільства феномену. Очевидно, певною мірою відбиваються відголоски розправи над педологією тоталітарного режиму тридцятих років минулого століття, що не сприяє бажанню вчених займатися педологічними проблемами.

Педології не пощастило – вона стрімко розвивалась у часи махрового тоталітаризму, коли людське життя нічого не вартувало.

Розгром педології, окрім величезних утрат у розвитку науки про дитину, її розвиток і соціалізацію, став причиною численних людських жертв. Частина відомих учених-педологів унаслідок потрясіння безпричинними звинуваченнями в наклепницьких намірах померла від інфарктів. У талановитого вченого-педолога П. П. Блонського були заарештовані два сини. Несподівано помер повністю здоровий і міцний чоловік у тридцяти– дев'ятирічному віці активний дослідник у галузі педології М. Я. Басов. Під час проведення з'їзду педологів раптово помер В. М. Бехтерев (делегат з'їзду) – відомий учений у галузі медицини, педології, психології, психотерапії. Напередодні він був запрошений на консультацію до Сталіна, в якого була хвора рука. І ніби-то, вийшовши від нього, В. М. Бехтерев зневажливо кинув: «Сухорукий параноїк» [12, с. 21].

У січні 1938 року був заарештований, ув'язнений і в квітні 1941 року помер відомий український учений-педолог О. С. Залужний [6, с. 343].

Справжні й сумлінні педологи ставили перед собою завдання створити основи науки про дитину в цілісному і систематичному вигляді і їм багато чого вдалося зробити корисного в цій царині.

Особливої важливості й актуальності набувають проблеми залежності розвитку дітей від їхніх можливостей і здоров'я в наш час. Сучасний спосіб життя відзначається внутрішньою нестабільністю, суперечливістю, втратою звичних і пошуком відповідних часові світоглядних і аксіологічних орієнтирів. Війна, невпевненість у завтрашньому дні, тривога за власне майбутнє і своїх близьких, економічна, політична, екологічна, екзистенційна криза спричиняють глобальну стресовість і невротизацію дорослого населення, зростання кількості психосоматичних захворювань. А це своєю чергою вражає молоде покоління. Все більше загострюється суперечність між спрямованістю сучасної освіти на інтенсифікацію процесу навчання і психосоматичними можливостями учнів і студентів.

Наші дослідження виявили стійку тенденцію погіршення стану здоров'я школярів після тривалого освітнього процесу у секундарній освітній ланці. Особливо виразно це підтверджують результати медичного обстеження стану здоров'я студентів. Так із 5122 студентів Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького здоров'я яких досліджувалося, лише 1926 (37,6 %) віднесено до групи здорових (I група здоров'я) та практично здорових (II група здоров'я), тоді як у 3196 (62,4 %) студентів виявлено хронічні захворювання, в результаті чого вони віднесені до III та IV груп здоров'я і потребують комплексу оздоровчо-реабілітаційних заходів [4, с. 8].

Невідповідність психосоматичних можливостей дитини вимогам, які до неї ставляться, недостатня професійна кваліфікація педагогів, нерідко стають причиною суїцидних проявів. Вивчення цієї проблеми на базі освітньої системи Черкаської області виявило, що за рік із двохсоттисячного контингенту учнів із різних причин в середньому гинули 200, з них 20 ішли з життя шляхом самогубства. Трагічні приклади вищезначених фактів. Учень третього класу сільської школи не мав здібностей до вивчення математичного предмета. Молода вчителька з вищою педагогічною освітою декілька разів викликала до школи батька з приводу неуспішності сина. Після чергового виклику батько (водій автомобіля із незакінченою середньою освітою) поставив синові умову – якщо мене вчителька ще раз викличе до школи, додому не приходь. Вчителька знову написала батькам записку щодо візиту до школи. Учень по дорозі зі школи повісився на ремінці від штанів у лісосмузі. Семикласник на уроці потайки розглядав обривки порнографічного журналу. Вчителька вистежила неуважного учня, відібрала предмет розгляду, посварила його, сказала, щоб без батька до школи не приходив і вигнала з класу. Учень дочекався перерви і, плачучи, благав не викликати батька, але педагогиня була невблаганна. Хлопчина прийшов додому і на горіщі повісився.

Багаторічне вивчення подібних випадків засвідчило, що в більшості своїй такі трагедії відбуваються з вини батьків, які не мають відповідних знань з дитячої психології, педагогіки, і вчителів, які мають вищу педагогічну освіту, але очевидно, не мають елементарної людської співчутливості і відчуття міри при визначенні тих чи тих заходів впливу щодо учнів.

Ось чому нам би не зайвим було звернутися до певних положень позитивної частини педологічної науки, яка на початку минулого століття бурхливо розвивалася як у світі, так і в українській науковій спільноті.

Розуміючи, що дитина як предмет наукового дослідження є доволі складним природним феноменом, видатні вітчизняні вчені-педагоги, практики, педагоги-новатори проявляють науковий інтерес до різних сторін вивчення особливостей і закономірностей розвитку психіки і організму дитини у процесі її розвитку. Цьому питанню присвячено чимало праць А. С. Макаренка, В. О. Сухомлинського, О. А. Захаренка, І. А. Зязюна, О. В. Сухомлинської, О. Я. Савченко, А. М. Богущ.

На жаль, цільної, наскрізної, всеохоплюючої теорії розвитку дитини немає й до цього часу. На нашу думку, нині вельми корисно було б повернутися до тих, дійсно наукових надбань педології, які були напрацьовані вченими цієї галузі у дев'ятнадцятому і двадцятому століттях. Однією із знакових постатей у галузі вивчення розвитку дитини є Михайло Якович Басов (1892 – 1931 рр.)

Серед багатьох праць ученого для сучасного педагога особливу цінність представляє його монографія «Загальні основи педології». Під терміном педологія М. Я. Басов розумів «науковий синтез усього того, що становить істотні результати окремих наукових дисциплін, які вивчають людину, що розвивається, кожна зі своєї сторони» [1, с.18]. Вищезазначена праця являє собою збірник дослідницьких матеріалів з вікової анатомії і фізіології дитини, а також дитячої психології.

І нині не вщухають дискусії навколо питання щодо ролі спадковості як важливого чинника розвитку людини. Прихильники так званого біологізаторського підходу вважають визначальним чинником у розвитку людини генетично закладені природою властивості. Вчені соціологізаторського напрямку наполягають на визначальній ролі навколишнього соціального середовища, що є домінуючим у становленні особистості. М. Я. Басов ретельно й скрупульозно підійшов до вивчення вищезазначеної проблеми, розпочавши дослідження проблеми розвитку людини з моменту з'єднання яйцевої клітини матері і сперматозоїду батька. Він стверджує, що «Сучасна наука [мається на увазі початок двадцятого століття. – А. К.] не залишає ніяких сумнівів у тому, що ці статеві клітини батьків, які дають початок новому організму, і є носіями різноманітних і багаточисленних батьківських якостей, що передаються в

низці поколінь за законами спадковості. В цих межах матеріальна основа спадковості може вважатися твердо встановленою» [1, с. 20 – 21].

Повчальними й корисними для нинішніх дослідників проблем розвитку дитини є погляди М. Я. Басова на роль середовища у формуванні особистості. Загальновідомо, що коли дослідник необ'єктивно, упереджено переконаний в обґрунтованості й достовірності певної інформації, то він і діє так, щоб вона отримала фактичне підтвердження (ефект Пігмаліона, або ще його називають ефект Розенталя). Вчені-біологізатори переконані, що доля людини повністю закладена у спадковості, а все інше є лише незначним доповненням до спадкової передвизначеності. Але життєві реалії наочно переконують, що вплив середовища є могутнім і нездоланим чинником життя і розвитку всього живого і, передовсім, людини. Соціальний чинник пронизує собою наскрізь матеріальну природу, яка оточує людину, і таким чином усе єство людини в самих глибоких його проявах так чи інакше відображає навколишнє соціальне середовище [1, с. 64]. Неординарні, а інколи й несподівані підходи застосовує М. Я. Басов у дослідженні проблеми впливу навколишньої дійсності на розвиток людини в дитячому віці. Так, він розглядає зв'язок середовища і дитячої смертності, середовища і фізичного розвитку дітей, середовища і дитячої делінквентності, середовища і розвитку дитячої особистості.

Не відкидаючи ролі спадковості у показниках дитячої смертності, вчений переконливо доводить, що цей показник перебуває у безпосередньому зв'язку з особливостями того чи того середовища, що високий процент дитячої смертності є гіркою долею певних прошарків населення. Не применшуючи ролі спадковості, дослідник доходить висновку, що при однакових зовнішніх умовах гинуть передовсім ті діти, які мають гіршу спадковість. Про визначальний вплив умов середовища наочно свідчать наведені вченим дані про дитячу смертність (на першому році життя) у європейських країнах у 1901 – 1905 роках. Найнижчий показник з двадцяти європейських країн зафіксовано в Норвегії (7,5 на 100 новонароджених) і найвищий у Росії (26,3). Ще один переконливий приклад впливу середовища, життєвих умов – аналіз дитячої смертності у Швеції за 150 років, з 1750 по 1900. Упродовж 150 років коефіцієнт дитячої смертності в різних вікових групах неухильно знижувався. Цей факт пояснюється постійно зростаючим суспільно-економічним і культурним рівнем життя країни, тобто позитивними змінами у соціальному середовищі.

І хоч М. Я. Басов у ті роки намагався подавати результати своїх досліджень із класових позицій, базованих та марксистській теорії, і це треба враховувати при їх розгляді, все ж головні тенденції, закономірності й висновки в основному відповідають вимогам об'єктивного дослідження. Вчений переконливо на багатьох прикладах доводить, що рівень дитячої смертності прямо залежить від соціального стану сім'ї, від розміру доходів її членів. Окрім цього певний вплив на смертність дітей має якість материнського догляду. Чим більше зайнята мати роботою поза межами сім'ї, тим менше можливостей у неї приділяти увагу догляду і розвитку дитини, тим більше шансів у дитини покинути цей світ. Важливу роль у розвитку і збереженні життя й здоров'я дитини відіграє рівень культурності матері або обох батьків. Дитяча смертність також зв'язана з житловими умовами сім'ї. Отже, середовище відіграє важливу роль у розвитку дитини.

Слід визнати, що насправді не все в історії розвитку педології було науково обґрунтованим і прогресивним. Було й чимало надуманого, формалізованого, штучно адаптованого до ідеологічних і політичних вимог того часу. Але, розгромивши і заборонивши педологію як науку, тогочасні правителі разом з тим загальмували на довгий період, який інерційно затягнувся й до наших днів, наукові дослідження з цієї важливої проблеми, нанісши непоправну шкоду справі розвитку, формування, становлення, соціалізації дитини, загалом едукації людини.

У чому ж проявилися негативні тенденції педологічних досліджень? Передовсім у формальному, еkleктичному, нерідко механістичному підході до вивчення сутності дитини. Чітко й яскраво про це сказано П. Блонським: «Треба сказати правду: і нині часто курси педології фактично являють собою вінегрет із самих різноманітних галузей знання, простий набір даних із різних наук усього того, що стосується дитини. Але невже подібний вінегрет є особлива самостійна наука? Звичайно ні» [10, с. 34].

Теоретичні положення педології не ув'язувалися з практикою навчання і виховання. За педологічні дослідження часто бралися фахівці, які зовсім не були обізнані з педагогічною діяльністю. А. С. Макаренко критикував педологів, які тривалий час лише вивчали його вихованців, але не реалізовували результати вивчення в конкретній виховній роботі.

Педологи вивчали психологічні, біологічні, анатомічні, фізіологічні, соціологічні особливості розвитку дитини у механістичному зв'язку їх між собою. У підходах до вивчення дитячої особистості апріорі було закладено фаталістичне підґрунтя. Доля дитини тісно зв'язувалася з біологічними й соціальними чинниками впливу, визначальною роллю спадковості й навколишнього середовища.

При вивченні особливостей розвитку дитини головним методом було тестування, за яким визначалися всі параметри рівня інтелекту, здібностей, обдарованості, можливостей маленької особистості. А рефлексологи взагалі розглядали дитину як механізм, як машину, яка реагує на впливові дії зовнішнього

середовища.

Більшість педологів початку ХХ століття була твердо переконана, що взаємозв'язок між соматичним і розумовим розвитком абсолютно достовірний і не викликає жодних сумнівів. Для обґрунтування цього положення вони спиралися на результати досліджень відомих учених, які з позицій нинішнього часу викликають суттєві сумніви і, на наш погляд, є взагалі не коректними. Скажімо відомий французький педолог Біне, зіставляючи розміри дитячої голови із розумовим розвитком дитини, подає такі результати (табл. 1) [7, с. 198].

Таблиця 1

	Розумовий розвиток вище середнього	Розумовий розвиток нормальний	Розумовий розвиток недосконалий
Розвиток голови вище середнього	50%	30%	20%
Нормальний розвиток голови	25%	50%	25%
Недостатній розвиток голови (нижче середнього)	25%	58%	40%

Такого ж висновку дійшла й італійська дослідниця Марія Монтесорі. Педагогічна енциклопедія 1929 року московського видавництва «Работник просвещения» у схвальному контексті подає такі результати досліджень Біне з учнями Парижа і Монтесорі з учнями Риму (табл. 2) [Там же].

Таблиця 2

Вимірювання голови	Числові дані Біне			Числові дані Монтесорі		
	Учні відібрані із найбільш розвинених	Відсталі учні	Різниця	Учні відібрані із найбільш розвинених	Відсталі учні	Різниця
Максимальний окіл голови	540	530	+10	527	513	+9
Довжина голови	181	177	+4	180	177	+3
Ширина голови	150,4	146,2	+4,2	143	140	+3
Висота голови	123,3	124	-0,7	130	127	+3
Максимальний діаметр лоба	104	102	+2	99	98	+1
Висота лоба	46	45,5	+0,5	57	56	+1
Відстань від носа до підборіддя	62	64,6	-2,4	55	56	-1

З кута зору сьогодення, такі підходи до вивчення особливостей розвитку дитини є необ'єктивними і неприйнятними.

Що ж позитивного й корисного внесла педологічна наука в теорію і практику навчання, виховання, догляду, формування й становлення людини? Передовсім те, що педологія намагалася подати основи науки про дитину в самому широкому, всеохоплюючому аспекті, в цілісному, системному й систематизованому вигляді. Педологічне дослідження охоплює саму сутність дитини абсолютно різнобічно, не концентруючи увагу на будь-яких окремих сторонах. У найбільш концентрованому вигляді предмет педології виразив М. Я. Басов: «А що ж у цьому разі залишається за педологією? Я на це запитання можу відповісти тільки так: за нею залишається дитина загалом, іншими словами, педологія – це науковий синтез усього того, що становить істотні результати окремих наукових дисциплін, які вивчають дитину кожна зі своєї особливої сторони» [1, с. 17]. У цих словах відомого вченого-педолога вже в першій третині минулого століття було закладено синергетичний підхід до вивчення найскладнішого і найвеличчішого феномена природи – феномена людини.

І нині, на початку ХХІ століття, в епоху, коли відходить у минуле прісної пам'яті авторитарна, гуманодефіцитна, сцієнтистсько-прогресивна освітня парадигма, і все ширше входить у педагогічну практику дитиноцентристська, особистісно-розвивальна педагогіка, а на горизонті вже чітко простежуються контури гуманітарно-екзистенційних підходів до виховних проблем, ми маємо чітко усвідомлювати, що ніякої середньостатистичної дитини немає, що окрім спадковості й середовища багато чого у становленні маленької людини залежить від виховних зусиль батьків, педагогів, держави, суспільства. Не дитина повинна пристосовуватися до умов, а освітньо-виховна система, навчальні програми й методики повинні бути адаптовані під дитину, її можливості, інтереси й особливості. В основі виховної системи повинні бути інтереси дитини.

Ніяка система виховання дитини, якою б прогресивною й інноваційною вона не була, не зможе успішно виконати свою місію, якщо в її основі не буде лежати справжня глибока наукова педологія.

Висновок. Наука педології набула широкого розвитку в багатьох країнах у ХІХ – на початку ХХ століття. Представники педології досліджували проблеми вікового розвитку дитини в умовах конкретного соціально-історичного середовища. Позитивним у педологічній науці є те, що вона розглядала дитину в цілісному, широкому, системному й систематизованому вигляді. Негативні моменти педологічних досліджень проявилися у формалізованому, еkleктичному, механічному підході до вивчення сутності

дитини. Ураховуючи нинішні надбання педагогіки, психології, інших людинознавчих наук, доцільно використовувати окремі об'єктивні результати педологічних досліджень, які базуються на тому, що до становлення дитини, особливостей її розвитку слід підходити синергетично: участь спадковості, середовища, виховні зусилля всіх учасників едукаційного процесу. В основі виховної системи повинен бути дитиноцентричний підхід.

Список використаної літератури

1. Басов М. Я. Общие основы педологии. Изд. 2-е. Москва – Ленинград, Гос. Изд.-во 1931.
2. Блонский П. П. Педология. – М., 1934.
3. Гончаренко Семен. Український педагогічний словник. – Київ: Либідь, 1997. – 376 с.
4. Кузьмінський А. І. Стан і шляхи збереження й поліпшення здоров'я студентів / А. І. Кузьмінський. – Черкаси: Вид. від. ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2009. – 48 с.
5. Anatoliy Kuzminskyu. Integrative approaches of Natsve and foreign scholars to pedologi in the cjntext of views of the third millennium. (Анатолій Кузьмінський. Інтеграційні підходи вітчизняних та зарубіжних дослідників до педологічної науки у контексті поглядів третього тисячоліття). / Порівняльна професійна педагогіка 6 (2) 2016. Науковий журнал. Англо-Українське видання. – Київ-Хмельницький, Редакційно-видавничий Центр Хмельницького національного університету. – С. 7 – 13. – С. 102 – 108.
6. Маловідомі першоджерела української педагогіки (друга половина XIX – XX ст.): Хрестоматія / Упоряд. : Л. Д. Березівська та ін. – К.: Науковий світ. 2003. – 418 с.
7. Педагогическая энциклопедия / под редакцией А. С. Калашникова при участии М. С. Эпштейна, – Т. I. Москва: «Работник просвещения», 1929.
8. Рапацевич Е. С. Педагогика: Большая современная энциклопедия / Сост. Е. С. Рапацевич – М.: «Соврем. Слово», 2005. – 720 с.
9. Румянцев М. Ю. – Педология. Вид. О. Богданової, 1910.
10. Руфин И. И. Блонский П. П. в его педагогических высказываниях. М.: Работник просвещения, 1928, 116 с.
11. Ушинський К. Д. К. Д. Ушинський. Твори, – Т. 5. Людина як предмет виховання (спроба педагогічної антропології), Київ: Державне учбово-педагогічне видавництво «Радянська школа», 1952.
12. Фрадкин Ф. А. Педология: мифы и действительность. – М.: Знание, 1991. – 80 с. – (Новое в жизни, науке, технике. Сер. «Педагогика и психология», №8).

RETROSPECTIVE POSITIONS OF PEDOLOGY REGARDING THE DEVELOPMENT OF PRESCHOOL AND SCHOOL-AGE CHILDREN IN MODERN RECEPTION

Kuzminsky Anatoliy

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor at the Department of Pedagogy, Psychology, Social Work and Management,
Corresponding Member of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine
Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University

Introduction. *Considering that in the foreseeable future, Ukraine will enter the European educational space, it becomes important to master the best educational experience of European countries. In connection with this, the problem arises of considering the positive and negative aspects of the practice of forming a child's personality, including in the pedagogical context on a global scale.*

Purpose. *The article aims to investigate pedological approaches to the development of the human organism and the factors that influence it in the conditions of a specific socio-historical environment.*

Methods. *Practical and observational methods were used.*

Results. *The article examines the problems of the emergence and functioning of human science – pedology. Useful, positive assets of this science and erroneous, determined by the peculiarities of the time and socio-political conditions, views on raising a child are noted.*

And now, at the beginning of the 21st century, in the era when the authoritarian, humane-deficient, scientific-progressive educational paradigm is receding into the past, and child-centred, personal-developmental pedagogy is increasingly entering pedagogical practice, and the contours are already clearly visible on the horizon humanitarian-existential approaches to educational problems, we must realize that there is no average child, that in addition to heredity and environment, a lot of things in the formation of a small person depend on the educational efforts of parents, teachers, the state, and society. It is not the child who must adapt to the conditions, but the educational system, curricula, and methods must be adapted to the child, his capabilities, interests, and peculiarities. The basis of the educational system should be the interests of the child.

No system of raising a child, no matter how progressive and innovative it may be, will not be able to successfully fulfil its mission if it is not based on a real deep scientific pedology.

Originality. *The science of pedology was widely developed in many countries in the 19th and early 20th centuries. Representatives of pedology studied the problems of the child's age-related development in the conditions of a specific socio-historical environment. The positive thing about pedological science is that it considered the child in a holistic, broad, systematic, and systematized way. The negative points of pedological studies were manifested in a formalized, eclectic, mechanical approach to the study of the child's essence.*

Conclusion. *Considering the current achievements of pedagogy, psychology, and other humanities, it is advisable to use separate objective results of pedological studies, which are since the formation of a child and the peculiarities of its development should be approached synergistically: the participation of heredity, the environment, and the educational efforts of all participants in the educational process. The educational system should be based on a child-centred approach.*

Key words: *Pedology, Child, Education, Heredity, Environment.*

References

1. Basov, M. Ya. (1931). *Obshchye osnovy pedolohyy [General bases of pedagogy]*. (Vols. 2). Moskva, Lenynhrad. [in Russian]
2. Blonskiy, P. P. (1934). *Pedolohiya [Pedology]*. Moscow. [in Russian]
3. Honcharenko, S. (1997). *Ukrainskiy pedahohichnyi slovnyk [Ukrainian Pedagogical Dictionary]*. Kyiv, Lybid. [in Ukrainian]
4. Kuzminskiy, A. I. (2009). Stan i shliakhy zberezhennia y polipshennia zdorovia studentiv [The state and ways of preserving and improving the health of students]. Cherkasy: Vyd. vid. ChNU imeni Bohdana Khmelnytskoho. [in Ukrainian]
5. Kuzminskyy, A. (2016). Intehratsiini pidkhody vitchyznianskykh ta zarubizhnykh doslidnykiv do pedolohichnoi nauky u konteksti pohliadiv tretoho tysiacholittia [Integrative approaches of national and foreign researchers to pedological science in the context of views of the third millennium]. *Porivnalna profesiina pedahohika – Comparative professional pedagogy*, 6(2), 7–13. [in Ukrainian]
6. Berezivska, L. D. (Ed.). *Malovidomi pershodzherela ukrainskoi pedahohiky (druha polovyna XIX–XX st.) [Little-known primary sources of Ukrainian pedagogy (second half of the XIX–XX centuries)]*. (2003). Kyiv: Naukovyi svit. [in Ukrainian]
7. Kalashnykov, A. S., & Epshtein, M. S. (Eds.). (1929). *Pedahohycheskaia entsyklopedyia [Pedagogical Encyclopedia]*. Moscow: «Rabotnyk prosveshcheniya». [in Russian]
8. Rapatsevych, E. S. (2005). *Pedahohyka: Bolshaia sovremennaia entsyklopedyia [Pedagogy: A large modern encyclopedia]*. Moscow: «Sovrem. Slovo». [in Russian]
9. Rumiantsev, M. Yu. (1910). *Pedolohiia [Pedology]*. Vyd. O. Bohdanovoi, Ukraine. [in Ukrainian]
10. Rufyn, Y. Y., & Blonskiy, P. P. (1928). *V eho pedahohycheskykh vyskazyvaniakh [In his pedagogical statements]*. Moscow: Rabotnyk prosveshcheniya. [in Russian]
11. Ushynskiy, K. D. (1952). *Liudyna yak predmet vykhovannia (sproba pedahohichnoi antropolohii) [Man as a Subject of Education (an attempt at pedagogical anthropology)]*. (Vols. 1-5). Kyiv: Derzhavne uchbovo-pedahohichne vydavnytstvo «Radianska shkola». [in Ukrainian]
12. Fradkyn, F. A. (1991). *Pedolohiya: myfi y deistvytelnost [Pedology: myths and reality]*. *Znanye – Knowledge*, 8, 80. [in Russian]

Отримано редакцією 19.03.2023 р.

УДК 37.015.3

DOI: 10.31376/2410-0897-2023-2-52-268-275

ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Барко Михайло Юрійович

аспірант

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка

e-mail: barkomihajlo@gmail.com

ORCID ID: 0009-0001-9385-3760

Стаття присвячена дослідженню історичних та педагогічних аспектів формування культурної компетентності молодших школярів. У статті розглядаються поняття культурної компетентності та її роль у сучасній освіті. Дана спроба аналізу історичного контексту розвитку освіти в Україні та визначені ключові тенденції її розвитку. Також розглядаються основні педагогічні теорії, які лягли в основу сучасної освіти та формування культурної компетентності учнів. У статті зосереджено увагу на аналізі різних методів формування культурної компетентності учнів молодшої школи, зокрема, на значенні використання інтерактивних методів, технологій та інших інноваційних підходів у навчальному процесі.

Ключові слова: *культурна компетентність, молодші школярі, розвиток особистості, культурний досвід,*

Постановка проблеми. Формування культурної компетентності є важливим аспектом особистого розвитку, особливо для молодших школярів. Культурна компетентність є невід'ємною складовою соціальної компетентності, яка передбачає здатність і бажання людини взаємодіяти з іншими людьми різних культур, поважати їхні традиції та вміти ефективно спілкуватися з ними. Культурна компетентність – це здатність розуміти, оцінювати та поводитись відповідно до культурних норм і цінностей різних народів та груп людей. У сучасному світі, де глобалізація зробила нашу планету більш зв'язаною і різноманітною, культурна компетентність стала необхідною як для особистого розвитку, так і для успішного функціонування в суспільстві. Формування цієї компетентності важливе для відкриття для молодших школярів відомостей про різні культури та розширення їх глобальної обізнаності.

Сьогодні поняття «культурна компетентність» використовується в різних сферах життя, включаючи освіту, медицину, соціальну роботу, державну політику та бізнес. Культурна компетентність визнається як важливий аспект розвитку громадянського суспільства та міжнародних відносин. Вона сприяє взаєморозумінню між культурами, визнанню та повазі до різних культур та ідентичностей, а також розвитку демократії та громадянської свідомості. Це поняття включає в себе ряд ключових компетентностей, таких як здатність до міжкультурного спілкування, гнучкість в роботі з різними культурами та розуміння різних культурних контекстів. Питання формування культурної компетентності молодших школярів є актуальним у сучасному світі, де існує необхідність у вихованні покоління, що здатне діяти в умовах культурної різноманітності, сприймати та поважати культурні відмінності, а також бути відкритим до вивчення інших культур.

В сучасному світі діти стикаються з великою кількістю культурних впливів, що може створювати складнощі в їхньому сприйнятті та розумінні світу. Крім того, в умовах швидкого розвитку технологій та зміни соціально-економічних умов життя, важливо забезпечити дітям необхідні знання та навички, що допоможуть їм адаптуватися до змін та бути конкурентоздатними в майбутньому. Отже, основною проблемою є необхідність створення умов для формування культурної компетентності молодших школярів, що передбачає не лише вивчення культури та історії, але й розвиток вмінь та навичок, що допоможуть дітям сприймати та розуміти культурні відмінності, бути відкритими до нових знань та культурних досвідів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Одним з ключових завдань сучасної освіти є сприяння розвитку культури особистості як найважливішої передумови її саморозвитку та самоорганізації. У новітніх наукових дослідженнях, культурна компетентність визнається як важлива передумова успішної інтеграції в глобальне суспільство, що допомагає зменшити негативний вплив глобалізації та сприяє ефективній міжкультурній взаємодії. Вивченням проблеми формування культурної компетентності особистості школяра займалися відомі вітчизняні та зарубіжні педагоги та психологи. Крім того, за дослідженнями Богосвятської А.І. та інших дослідників, формування культурної компетентності молодших школярів можливе лише у випадку, якщо воно поєднується з формуванням загальних компетентностей, таких як комунікативна, критична та творча компетентності [1, с. 56]. Дослідження питань культури проводили східноєвропейські вчені, такі як Л. Кертман, М. Каган, Є. Маркарян, В. Межуев та Ю. Резнік, а також західноєвропейські дослідники, такі як У. Беккет, К. Клакхем, А. Кребер, та А. Радкліф-Браун. Ряд вчених, таких як М. Байрам, М. Беннет, С. Бочнер, С. Бондаренко, О. Качмар, В. Кудікунст, О. Лешер, С. Лур'є, С. Сторті та Е. Хірш, займаються дослідженням проблемних питань культурної компетентності. Учені, такі як Г. Гарднер, Д. Деттерман, П. Ерлі, С. Енг, Н. Кантор, Дж. Кільштр, Дж. Майер, Б. Петерсон, П. Саловой та Р. Стернберг, розробляли концепцію культурного інтелекту та відповідної компетентності в своїх наукових дослідженнях.

Формулювання мети статті. Метою статті «Історико-педагогічні основи формування культурної компетентності молодших школярів» є вивчення ролі історичного досвіду в формуванні культурної компетентності молодших школярів та визначення впливу культурних традицій на навчальні програми та практики. Стаття спрямована на аналіз історичного контексту, що сприяв формуванню культурної компетентності у молодших школярів, з урахуванням культурних, соціальних та політичних трансформацій. Досягнення мети статті має на меті забезпечити розуміння того, як історичні події, культурні традиції та мистецькі форми вплинули на формування культурної компетентності у молодших школярів.

Виклад основного матеріалу. У сучасному світі, де люди з різних культур і національностей працюють і живуть разом, культурна компетентність стає дедалі більш важливою. Люди, які мають культурну компетентність, можуть ефективніше працювати в команді, вирішувати конфлікти та сприймати нові ідеї. Культурна компетентність також є важливим фактором у бізнесі та міжнародних відносинах, де вона може допомогти підвищити ефективність комунікації та знизити культурний ризик. Молодші школярі – це перший етап формування особистості, на якому вони засвоюють основні соціальні навички та розвивають свою особистість. У цьому віці діти починають усвідомлювати своє місце у світі і відкривати для себе культурне різноманіття, яке їх оточує. Однією з ключових переваг формування культурної компетентності є розширення кругозору молодшого школяра. Дитина зможе зрозуміти та оцінити інші культури, їхні звичаї та традиції. Це дозволить їй бути більш толерантною до різних культурних підходів та поглядів, а також вміти побачити позитивні аспекти інших культур. Крім того, формування культурної компетентності сприяє розвитку емпатії та соціальної компетентності. Молодший школяр навчиться розуміти та поважати інші культури, а також виявляти інтерес до них. Він навчиться спілкуватися з людьми з різних культур та релігій, а також виявляти повагу до різних поглядів та індивідуальності кожної людини. Культурна компетентність також є важливою у формуванні ідентичності молодшого школяра. Вона дозволяє дитині збагачувати свій досвід, знайомитися зі своїм корінням та культурними традиціями своєї країни. Це допомагає дитині розвиватися як особистості та зберігати свою ідентичність у світі, де культурна різноманітність є нормою.

Культурна компетентність молодших школярів – це здатність розуміти, поважати та взаємодіяти з

іншими культурами, що базується на знаннях, уміннях, цінностях та навичках. Структура культурної компетентності молодших школярів може включати наступні елементи:

- культурне розуміння – знання про різні культури, їх історію, традиції, мову, літературу, мистецтво та інше.
- культурна чутливість – вміння сприймати та розуміти культурні різниці та шанувати різноманітність культур, не дискримінуючи та не ображаючи інших.
- культурна творчість – вміння створювати та інтерпретувати твори мистецтва, літератури, музики, танців тощо, що відображають культурні традиції різних народів.
- культурна самоідентифікація – свідомість себе як представника певної культури та знання власних культурних традицій та цінностей, що дозволяє молодшим школярам розвивати відчуття належності до своєї культури та розуміння взаємозв'язку з іншими культурами.

Таким чином, структура культурної компетентності молодших школярів складається з кількох важливих елементів, що дозволяють дитині зрозуміти, поважати та взаємодіяти з іншими культурами, а також розвивати власні компетенції та культурну самоідентифікацію. Це допомагає молодшим школярам стати відкритішими до інших культур та зміцнює їхнє відчуття приналежності до своєї власної культури. Крім того, культурна компетентність молодших школярів також може включати уміння аналізувати та оцінювати різні культурні вияви, у тому числі негативні, та здатність до міжкультурної адаптації. Такі навички можуть допомогти дитині легше адаптуватися до нових культурних середовищ та знижувати ризик конфліктів.

Формування культурної компетентності в молодших школярів має кілька важливих аспектів:

- це допомагає дітям зрозуміти, що інші культури можуть мати відмінності від їх власної, і що це є нормою. Діти навчаються поважати інші культури та визнавати їх право на існування;
- формування культурної компетентності допомагає дітям розвивати свою емпатію та сприйнятливості до інших людей. Діти навчаються бачити різні точки зору і розуміти, які значення та норми можуть бути важливими для інших людей. Це допомагає дітям бути кращими комунікаторами та сприяє розвитку їх соціальних навичок;
- культурна компетентність сприяє формуванню особистості дитини. Культурні цінності та норми впливають на розвиток особистості та її ставлення до світу. Вивчення різних культур сприяє розвитку критичного мислення та допомагає дітям створювати свій власний світогляд.
- культурна компетентність сприяє підготовці дітей до майбутньої професійної діяльності. Сьогодні бізнес та культурні зв'язки між країнами все більше зміцнюються, тому знання та розуміння культурних різниць є дуже важливим для успішного функціонування у сучасному світі.

Тут постає філософсько-культурологічне завдання, «яке передбачає пізнання особливостей конкретно-історичних форм культури як справжньої таємниці унікальної загальності особистості, пізнання спрямувань розуму, що впливають із суті певної доби, тобто погляд на культуру під кутом зору розрізнення притаманного їй типу, духу доби, цивілізаційних відмінностей та діалогічних перспектив» [2, с. 30].

Отже, формування культурної компетентності в молодших школярів має велике значення як для їх особистісного розвитку, так і для успішного функціонування в суспільстві. Це виявляється у тому, що процес інкультурації походить від особистості до цінностей культури, а процес оволодіння ними індивідуальний і пов'язаний з особливостями, здібностями, потребами кожного здобувача [3, с. 86]. Для досягнення цього мети, необхідно надавати дітям можливості вивчення та дослідження різних культур, проводити культурні заходи та інтерактивні заняття, а також привертати увагу до культурних різниць у повсякденному житті. Таким чином, ми зможемо допомогти молодшим школярам стати культурно компетентними громадянами світу.

Музична освіта є важливим елементом формування культурної компетентності молодших школярів. Культурна компетентність включає у себе розуміння і вміння орієнтуватися в різних культурах, повагу до традицій та інших культурних цінностей. Музична освіта може допомогти у формуванні таких компетентностей у дітей. Значення музичної освіти можна розглянути у декількох аспектах:

- розвиток музичної грамотності молодших школярів. У процесі навчання музики діти вивчають ритміку, мелодію, гармонію та інші елементи музичної мови. Це допомагає розвивати слухову пам'ять, концентрацію та координацію рухів. Крім того, музична освіта допомагає розвивати творчі здібності дітей, їх уяву та фантазію.
- виховання дітей в душі поваги до культурних традицій. Навчання музики дозволяє дітям вивчати музичну спадщину народу, його історію, традиції та звичаї. Це допомагає зрозуміти значення музики в житті людей, виховує повагу до культурних цінностей та розуміння культурної різноманітності.
- розвиток емоційного і соціального інтелекту дітей. Музика відіграє важливу роль у вираженні емоцій та сприяє розвитку емоційної стійкості. У процесі навчання музики діти вчаться співпрацювати в команді, слухати інших та виконувати свої обов'язки.

Поняття культурної компетентності молодших школярів базується на педагогічній та історичній спадщині, тому важливо розглянути історичні передумови формування цієї компетентності. Історичні передумови формування культурної компетентності молодших школярів можна простежити з часів античності, коли культура вважалася основою для формування вихованої та моральної особистості. У давність люди шукали відомостей про різні культури та відчували потребу в здобутті різних культурних навичок, які допомогли б в повсякденному житті. Культурна компетентність як така не була визнана як окрема навичка в давні часи, але існували різні підходи до формування розуміння і поваги до культурних різноманітностей та вміння взаємодіяти з представниками інших культур.

Як відомо, поняття «культура» є настільки багатоаспектним, що в науковій літературі представлено до 500 його визначень, воно – одне з «найгостріших серед філософських дискурсивних змагань, що пронизують собою епохальний просторово-часовий ареал цивілізації» [4, с. 5]. Одним з найперших поняття «культура» ввів у обіг Цицерон. Він розглядав її як діяльність із перетворення природи на благо людини і засіб удосконалення духовного світу особистості. Відомий філософ Сократ вважав, що людина повинна бути культурно розвинутою, а культура повинна стати основою для формування її моральних якостей. Підсумовуючи різні типи визначень, О. Селіванова зазначає, що «культура містить не лише досягнення суспільства у всіх видах діяльності, а насамперед є способом буття культурної групи у взаємодії з природою, соціумом, навколишнім світом» [5, с. 279].

З історичної перспективи формування культурної компетентності молодших школярів можна виділити декілька етапів. Перший етап відповідає періоду античності, коли педагогіка виникла як самостійна наука, а основний акцент робився на розвиток особистості. В Античності діти навчалися дотримуватися етичних норм та поважати культурні традиції. Наприклад, у Греції, де культура була настільки важливою, що вона стала в основі всієї її цивілізації, діти від самого дитинства вчилися читати, писати, грати в спортивні ігри та музику. Вони також навчалися різним ремеслам, що допомагало розвивати їхні здібності та розуміння процесів, які допомагали їм досліджувати світ.

У другому етапі, що відповідає Середньовіччю, педагогіка здобула релігійний спрямування і набула ціннісно-орієнтованого підходу до виховання дітей. В середньовіччі в Європі та Візантії формування культурної компетентності було пов'язане з релігійною освітою, а діти навчалися поважати та розуміти різні релігії та культури. У епоху Відродження з'явилися нові ідеї та підходи до формування культурної компетентності. Однією з ключових ідей стала гуманістична філософія, яка стверджувала, що людина є центром всесвіту і має необмежений потенціал для розвитку. Тому основним завданням освіти було формування у людини універсальних знань та навичок, які допомагали б їй розвивати свій потенціал та досягати максимальних результатів у різних сферах життя.

Історично формування культурної компетентності молодших школярів пов'язано з ідеями гуманізму та освіти, які були започатковані в епоху Відродження. У ренесансі освіта була більш доступною, але ще досить елітарною, адже вона була зорієнтована на гуманітарні науки та мистецтво. Ці ідеї передбачали розвиток особистості як цілісної індивідуальності, що володіє різними знаннями та навичками. Освіта повинна бути спрямована на формування інтелектуальної, культурної, моральної та фізичної особистості. Один із напрямків формування культурної компетентності у Відродженні було пов'язано з вивченням античної культури та мистецтва. Великі художники та мислителі того часу намагалися відновити та вивчати античну спадщину, яка була загублена у середні віки. Вони вважали, що знання античної культури допоможе людині розуміти світ та її власне місце в ньому, а також розвивати її естетичний смак та культурну свідомість. Ще одним напрямком формування культурної компетентності у Відродженні було вивчення мов та літератури. У той час література була важливим засобом передачі знань та ідей, тому вивчення мов та літератури допомагало людині розуміти та оцінювати різні культури, а також розвивати її здатність до аналізу та критичного мислення. Окрім цього, у Відродженні активно вивчалися питання філософії та моралі, оскільки ці питання були важливими для розуміння людини та її місця в світі. Вивчення філософії допомагало розвивати критичне мислення та аналітичні здібності учнів, а вивчення моралі допомагало формувати їхній характер та етичні цінності. Можна зробити висновки що основними напрямками формування культурної компетентності у давні часи та епоху Відродження були вивчення античної культури та мистецтва, мов та літератури, науки та техніки, філософії та моралі. Ці напрямки допомагали людині розуміти світ, розвивати свої здібності та навички, а також формувати її характер та етичні цінності. Сьогодні ж, зважаючи на нові виклики та потреби суспільства, до напрямків формування культурної компетентності додаються нові – міжкультурна та інформаційна компетентності, а також розвиток творчих здібностей та креативності.

Надалі слово культура використовувалося як синонім освіченості, вихованості людини аж до XVII століття, коли воно набуло самостійного значення. Григорій Сковорода уперше виокремив культуру як символічний світ, що ґрунтується на найвищих цінностях людського буття. У XVIII столітті філософія Просвітництва продовжила ці ідеї, акцентуючи увагу на вихованні громадянських якостей, таких як

відповідальність, толерантність, повага до прав людини та громадянина. В середині XVIII століття різні країни започаткували розвиток освітньої системи, в якій викладання різних дисциплін, включаючи знайомство з культурною спадщиною як своєї так і інших країн, стало однією з головних задач. Віддавалося велике значення вихованню дітей в дусі поваги до історії та культури своєї країни, активно використовувались різні методи та підходи в освіті, які допоможуть у досягненні цієї мети. Це призвело до того, що в навчальних закладах почали впроваджувати культурно-освітні програми, які мали на меті розвиток культурної компетентності у дітей. Це дозволило дітям познайомитися з різними видами культури, увійти в контакт з історією та традиціями свого народу, а також розвинути свою культурну зацікавленість та критичний підхід до світової культури. Історично, педагогіка завжди була пов'язана з формуванням культурної освіти людей. Відправною точкою було вважати формування у дітей цінностей, знань та навичок, необхідних для успішного функціонування в суспільстві.

Третій етап формування культурної компетентності молодших школярів відповідає новітній історії та початку XX століття, коли освітній процес став більш демократичним і доступним. Основний акцент робився на формування знань та навичок, необхідних для подальшого життя в суспільстві. У процесі розвитку педагогіки виникла потреба у більш складному підході, що враховує національні та культурні особливості дітей. Основні засади формування культурної компетентності молодших школярів знаходять свої коріння в роботах відомих педагогів і філософів. Наприклад, Я.А. Коменський вважав, що культуру необхідно виховувати з самого дитинства, залучаючи дітей до спільної діяльності. Він розробив систему «розум, серце та руки», в якій педагоги повинні були виховувати розумові, моральні та фізичні якості дитини. Зараз ці ідеї продовжуються у виховних програмах початкової школи. Його ідеї були розвинені в працях Ж.Ж. Руссо, який вважав, що виховання повинно базуватися на спостереженнях за дитячою природою та взаємодії з навколишнім середовищем. У XX столітті з'явилася педагогічна ідея «дитиноцентризму», яка зосереджувалася на індивідуальному підході до кожної дитини. Ця ідея сприяла розвитку різноманітних методів навчання та виховання, які були спрямовані на розвиток творчості, самовираження та самостійності учнів. У більш сучасний час, дослідження підтверджують, що культурна компетентність для молодших школярів може бути викладена як сукупність знань, умінь та навичок, що дозволяють дітям розуміти, поважати та взаємодіяти з різними культурами. Одним з ключових елементів формування культурної компетентності у молодших школярів є міжкультурна освіта. У 1995 році Рада Європи прийняла рекомендації щодо міжкультурної освіти, де було зазначено важливість навчання усвідомлення культурних різниць, діалогу та співпраці між культурами. У 2001 році ЮНЕСКО затвердило «Універсальну декларацію про культурну різноманітність», де було зазначено важливість взаєморозуміння, поваги та діалогу між культурами.

Формування культурної компетентності в молодших школярів є актуальним питанням в сучасній освіті. Історичні джерела свідчать про те, що розвиток цієї компетенції має давню історію та є результатом взаємодії різних культур протягом століть. Одним із найбільш відомих історичних джерел, що стосуються формування культурної компетентності в школярів молодшого віку, є педагогічні традиції Сходу, зокрема, традиції китайської та індійської педагогіки. Китайська педагогіка, наприклад, вважає, що освіта має сприяти розвитку людини як громадянина, який поважає культуру інших народів. Також вона акцентує на важливості розвитку духовності та моральних якостей учнів. Індійська педагогіка, зокрема, надає значення здатності до самовиховання та саморозвитку учнів, що сприяє формуванню культурної компетентності. Європейська педагогіка також має багато внеску у розвиток культурної компетентності молодших школярів. Наприклад, в Швеції в середині XX століття було запроваджено педагогічний підхід «демократичної школи», який віддавав перевагу груповим заняттям та засновувався на принципах демократії, толерантності та рівності. Цей підхід сприяв формуванню в учнів здатності до толерантності та поваги до інших культур.

Українська педагогіка також має внесок у розвиток культурної компетентності молодших школярів. Наприклад, важливим історичним джерелом є досвід роботи українських народних шкіл, які з'явилися в кінці XIX – на початку XX століття. У цих школах використовувалися народні традиції та звичаї для формування у дітей національної самосвідомості та поваги до культури свого народу. Також важливим історичним джерелом є досвід міжнародної педагогіки. Наприклад, в Європі в середині XX століття було створено міжнародну школу «Школа миру», яка базувалася на ідеї гуманітарної освіти та виховання культури миру. У цій школі надавалася важлива роль розвитку толерантності, розуміння та поваги до інших культур. Досвід роботи різних країн світу показує, що виховання культурної компетентності має бути спрямовано на розвиток толерантності, поваги до інших культур а національних традицій, а також на формування вмій та навичок міжкультурної комунікації.

Сучасні джерела, що стосуються формування культурної компетентності в школярів молодшого віку, відображають різні підходи та методики. Наприклад, зараз активно розвивається концепція інтеграції культурної освіти, яка базується на принципі взаєморозуміння та поваги до культур інших народів. Також використовуються різноманітні методики проектної діяльності, які дозволяють дітям більш глибоко

вивчати культуру своєї країни та країн інших народів. Окрім того, сучасні джерела наголошують на важливості розвитку культурної компетентності як складової загальної компетентності учнів. Для цього використовуються різні методики, такі як ігрові технології, елементи театралізації, мистецькі заходи та інші. Важливою складовою розвитку культурної компетентності є вивчення культурної спадщини, національної історії та традицій, використання народних пісень, казок та інших видів народної творчості. Таким чином, розгляд історичних джерел та сучасних підходів до формування культурної компетентності у молодших школярів свідчить про важливість розвитку цієї компетенції для формування повноцінної особистості та готовності до життя в міжкультурному середовищі. Отже, історичні джерела свідчать про багату історію розвитку культурної компетентності в школярів молодшого віку, яка базується на взаємодії різних культур та педагогічних традицій.

На сьогоднішній день, у зв'язку зі значними змінами в суспільстві та розвитком інформаційних технологій, у педагогіці все більше акцентується на формуванні культурної компетентності молодших школярів, яка передбачає не лише засвоєння певних знань та навичок, а й формування цінностей, світогляду, розвиток емоційної та соціальної сфери особистості. З поширенням освіти та зростанням впливу науки та технологій, з'явилася потреба у формуванні культурної компетентності як частини загальної освіти. Вона включає в себе навички міжкультурного спілкування, розуміння інших культур та традицій, знання про мистецтво, літературу, музику та інші культурні прояви. Вчитель є ключовою фігурою в формуванні культурної компетентності учнів. Він повинен створювати сприятливу атмосферу в класі, де кожен учень має можливість вільно висловлювати свої думки та почуватися комфортно. Вчитель також повинен бути обізнаним з культурними традиціями та звичаями різних країн та народів, а також вміти передавати ці знання своїм учням. Він має використовувати різноманітні методи навчання, щоб допомогти учням зрозуміти різні культурні погляди та норми поведінки. Досвід показує, що людині з високим рівнем культурної компетентності (вродженим або набутиим) простіше діяти в нових умовах, приймати правильні рішення і стати успішним у своїй професійній діяльності [6, с. 279].

Історико-педагогічні основи формування культурної компетентності молодших школярів включають в себе різноманітні фактори, в тому числі і історичні передумови. Однією з таких передумов є зміна ролі освіти та її завдань у суспільстві. У минулому основна мета освіти полягала в передачі знань та підготовці молодих людей до виконання конкретних професійних завдань. Однак у сучасному світі, де важливими є не тільки знання, але й уміння працювати в колективі, розв'язувати проблеми, мислити творчо, культурна компетентність стає однією з найважливіших компетенцій.

Іншою передумовою формування культурної компетентності молодших школярів є те, що сучасне суспільство стало дуже різноманітним культурно, етнічно та мовно. Це призводить до того, що діти зустрічаються з різноманітними культурами, що можуть відрізнятися від їхньої власної. У зв'язку з цим, формування культурної компетентності молодших школярів має на меті розширення культурних знань, розвиток культурної толерантності та поваги до інших культур.

Третьою передумовою формування культурної компетентності молодших школярів є інтеркультурна комунікація та міжкультурна освіта. Інтеркультурна комунікація – це взаємодія між людьми різних культур, яка сприяє взаємному розумінню та пізнанню інших культур. Міжкультурна освіта передбачає включення елементів різних культур в навчальний процес, використання різноманітних форм і методів роботи, спрямованих на формування культурної компетентності учнів. Окреслюючи обсяг знань для формування культурної компетентності, варто пам'ятати про неосяжність масиву національної спадщини, її інтерпретації та оцінок. Культурологічні знання поки недостатньо вивчено й описано. Формуючи зміст компетентнісного навчання музичного мистецтва, необхідно брати до уваги функції, які виконує культура як суспільно-історичне явище. Основні з-поміж них – інформаційна, пізнавальна, аксіологічна (ціннісно-комунікаційна), регульовальна (нормативна), людинотворча, перетворювальна, світоглядна, виховна.

Існує багато педагогічних підходів до формування культурної компетентності учнів, і кожен з них має свої особливості та переваги.

– культурологічний підхід – цей підхід передбачає формування культурної компетентності на основі вивчення культури нації, якою володіє учень. Він спирається на ідею, що знання власної культури сприяє формуванню поваги до неї і інших культур, а також сприяє розвитку міжкультурної компетентності.

– діалоговий підхід – цей підхід базується на ідеї співпраці та спілкування між учнями з різних культур. Він допомагає розширювати уявлення про різноманітність культур та сприяє формуванню толерантного ставлення до різних культур.

– інтегрований підхід – цей підхід передбачає використання різних дисциплін для формування культурної компетентності. Наприклад, математичні завдання можуть містити елементи культури або історії, що допомагає учням зрозуміти роль культури у різних аспектах життя.

– комунікативний підхід – цей підхід передбачає активне використання мовленнєвої діяльності для формування культурної компетентності. Він сприяє розвитку мовленнєвих навичок, в тому числі мовленнєвої культури, що допомагає учням ефективніше спілкуватися з людьми з інших культур.

– інтегративний підхід – це педагогічна стратегія, яка базується на ідеї пов'язаності різних видів знань та їх використанні в різних сферах діяльності людини. Цей підхід активно використовується для формування культурної компетентності, оскільки він дозволяє забезпечити зв'язок між знаннями, вміннями та цінностями в різних сферах культури.

Серед інших підходів до формування культурної компетентності можна відзначити соціокультурний підхід, який заснований на ідеї, що культура є результатом взаємодії людей в соціальних групах та спільнотах. Цей підхід акцентує увагу на тому, що формування культурної компетентності повинно відбуватись не тільки на рівні індивідуальної особистості, але й в рамках соціокультурного середовища, в якому вона функціонує. Крім того, існують інші підходи до формування культурної компетентності, такі як акмеологічний, інтегрований, проектний, діяльнісний та інші. Кожен з них має свої особливості та варіанти застосування в практиці навчання та виховання. Усі ці підходи є важливими для формування культурної компетентності, оскільки вони сприяють створенню умов для комплексного та всебічного розвитку особистості, включаючи формування знань, вмінь, навичок, цінностей та життєвих навичок, що потрібні для успішного функціонування в сучасному суспільстві.

Висновки. Отже, історико-педагогічні основи формування культурної компетентності молодших школярів можна розглянути в контексті розвитку суспільства та освіти. З одного боку, зміна соціально-економічних умов життя та зростання міжнародної взаємодії призводять до потреби формування в дітей навичок та здібностей для ефективної міжкультурної комунікації та співпраці. З іншого боку, педагогічні дослідження показують, що формування культурної компетентності в молодшому шкільному віці може позитивно вплинути на розвиток особистості, розширити її світогляд та розуміння світу, а також допомогти у побудові гармонійних взаємин з оточуючим світом. Вони включають в себе різноманітні фактори, в тому числі і історичні передумови. Розуміння цих передумов допомагає педагогам більш ефективно формувати культурну компетентність учнів та готувати їх до життя в мультикультурному світі. Отже, стаття підкреслює важливість формування культурної компетентності молодших школярів, а також розглядає історичні передумови, які вплинули на її розвиток. Застосування культурно-мистецьких елементів у навчальному процесі та взаємодія міжкультурних традицій є важливими аспектами у формуванні культурної компетентності молодших школярів. Розвиток культурної компетентності молодших школярів є важливою складовою їх загального розвитку та допоможе їм стати толерантними, відкритими та емпатійними громадянами.

Список використаної літератури

1. Богосвятська А. І. Методика компетентнісного викладання на уроках літератури *Зарубіжна література в школах України*. 2012. № 7/8. С. 56–63.
2. Гатальська С.М. Філософія культури. Київ : Либідь, 2005. 328 с.
3. Гура О. І. Психолого-педагогічна компетентність викладача вищого навчального закладу: теоретико-методологічний аспект : Монографія. Запоріжжя : ГУ ЗІДМУ, 2006. 332 с.
4. Андрущенко В.П. Поняття культури: філософський дискурс на рубежі століть. *Вісник Інституту розвитку дитини. Серія Філософія, педагогіка, психологія*. Київ, 2014. № 33. С. 5–9.
5. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Полтава, 2008. 712 с.
6. Варнавська І. В. Культурна компетентність як фактор успішної професійної діяльності. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка* №1(339). С. 31.

HISTORICAL AND PEDAGOGICAL BASES OF CULTURAL COMPETENCE OF PRIMARY STUDENTS

Barko Mykhailo

Postgraduate Student at the Department of Pedagogy and Psychology of Primary Education *Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University*

Introduction. The article is dedicated to exploring the historical and pedagogical aspects of developing cultural competence in primary students. The concept of cultural competence and its role in modern education are examined in the article. An attempt is made to analyse the historical context of education development in Ukraine and to identify key trends in its development. The article also discusses the main pedagogical theories that form the basis of modern education and the formation of cultural competence in students. The focus of the article is on analysing various methods of developing cultural competence in primary students, including the importance of using interactive methods, technologies, and other innovative approaches in the learning process.

Purpose. The article aims to study the role of historical experience in developing cultural competence in primary students and to determine the influence of cultural traditions on educational programs and practices. The article aims to analyse the historical context that contributed to the development of cultural competence in primary students, taking into account cultural, social, and political transformations. The achievement of article's goal is intended to provide an understanding of how historical events, cultural traditions, and artistic forms influenced the

formation of cultural competence in primary students.

Methods. The following methods were used: analytical method – to study the historical and pedagogical aspects of developing cultural competence in primary students to understand the influence of historical experience on modern education; comparative method – to compare pedagogical approaches and methods that were used in different periods in developing cultural competence in elementary school students; literary analysis – to study theoretical approaches to developing cultural competence in primary students and to compare them with practical experience.

Results. The main results of the research include: identifying the role of historical experience in developing cultural competence in primary students; studying the historical context that contributed to the development of cultural competence in primary students, taking into account cultural, social, and political transformations; understanding how historical events and cultural traditions have influenced the development of cultural competence in primary students.

Originality. The scientific novelty of the research results lies in the fact that the article provides a comprehensive analysis of the historical and pedagogical aspects of the formation of cultural competence in primary students. In addition, the influence of cultural, social, and political transformations on this process is taken into account. The research results indicate that historical experience is of great importance for the formation of cultural competence in primary students, as it provides an opportunity to understand cultural traditions and values that shape cultural identity. Moreover, the research results make it possible to compare pedagogical approaches and methods that were used in different periods for the formation of cultural competence in primary students. This can be useful for developing effective pedagogical strategies and methods for the formation of cultural competence in primary students in modern conditions.

Conclusion. The historical and pedagogical foundations of developing cultural competence in primary students can be examined in the context of societal and educational development. On the one hand, changes in socio-economic conditions and increased intercultural interaction have led to the need to develop children's skills and abilities for effective intercultural communication and collaboration. On the other hand, pedagogical research shows that developing cultural competence at primary school age can positively impact personal development, broaden their worldview and understanding of the world, as well as help build harmonious relationships with the surrounding world. These foundations include various factors, including historical prerequisites. Understanding these prerequisites helps educators more effectively develop cultural competence in students and prepare them for life in a multicultural world. Therefore, the article emphasizes the importance of developing cultural competence in primary students and examines the historical prerequisites that influenced its development. The use of cultural and artistic elements in the learning process and the interaction of intercultural traditions are important aspects of developing cultural competence in primary students. The development of cultural competence in primary students is an important component of their overall development and will help them become tolerant, open, and empathetic citizens.

Key words: Cultural Competence, Junior Schoolchildren, Personal Development, Cultural Experience.

References

1. Bogosvyatska, A. I. (2012). Metodyka kompetentnisnogo vykladannia na urokakh literatury [Methodology of Competence-Based Teaching in Literature Classes]. *Zarubizhna literatura v shkolakh Ukrainy – Foreign Literature in Ukrainian Schools*, 7/8, 56-63. [in Ukrainian].
2. Hatal'ska, S. M. (2005). *Filosofiiia kultury [Philosophy of culture]*. Kyiv: Lybid. [in Ukrainian].
3. Gura, O. I. (2006). *Psykhologo-pedahohichna kompetentnist vykladacha vyshchoho navchalnoho zakladu: teoretyko-metodolohichni aspekt [Psychological and pedagogical competence of a higher education institution teacher: theoretical and methodological aspect]*. Zaporizhzhia: HU ZIDMU. [in Ukrainian].
4. Andrushchenko, V. P. (2014). Poniattia kultury: filosofskyi dyskurs na rubezhi stolit [Concept of Culture: Philosophical Discourse at the Turn of the Centuries]. *Visnyk Instytutu rozvytku dytyny. Seriiia Filosofiiia, pedahohika, psykhohohiia – Bulletin of the Institute of Child Development. Series Philosophy, Pedagogy, Psychology*, 33, 5-9. [in Ukrainian].
5. Selyvanova, O. O. (2008). *Suchasna linhvistyka: napramy ta problemy [Modern Linguistics: Directions and Issues]*. Poltava: Dovkillya-K. [in Ukrainian].
6. Varnavska, I. V. (2021). Kulturna kompetentnist yak faktor uspishnoyi profesynoyi diyalnosti [Cultural competence as a factor of successful professional activity]. *Visnyk LNU imeni Tarasa Shevchenka – Bulletin of Taras Shevchenko National University*, 1 (339), 31. [in Ukrainian].

Отримано редакцією 27.03.2023 р.

**ВІСНИК
ГЛУХІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ОЛЕКСАНДРА ДОВЖЕНКА**
Наукове видання
Збірник наукових праць
ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

**BULLETIN
OF OLEKSANDR DOVZHENKO HLUKHIV
NATIONAL PEDAGOGICAL UNIVERSITY**
Scientific publication
Collection of research papers
PEDAGOGICAL SCIENCES

Відповідальний за підготовку збірника до видання – Луценко Г. В.
Комп'ютерна верстка, технічне редагування Ланге Н. В.

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за добір, точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, відповідної галузевої термінології, власних імен та інших відомостей.
Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали.
Рукописи та матеріали не повертаються.

Authors should refrain from misrepresenting research results which could damage the trust in the journal, the professionalism of scientific authorship, and ultimately the entire scientific endeavour.
Authors whose names appear on the submission have contributed sufficiently to the scientific work and therefore share collective responsibility and accountability for the results.
Authors should understand that they carry personal liability for the provided text of manuscript.

Підп. до друку 29.03.2023.
Формат 60x84/16. Умов. друк. арк. 32,08. Тираж 120 пр. Зам. №3435
Облік.-вид. арк. 33,06. Папір офсетний. Гарнітура Таймс.
Надруковано: Глухівський національний педагогічний
університет імені Олександра Довженка.
41400, м. Глухів, Сумська обл., вул. Києво-Московська, 24.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи СМв № 046 від 16 червня 2014 року.

